STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01832

DER VELIZSHER BLUT-BILBUL

Miron Davidovich Rivkin

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מ. ריבקין

דער ווילנער בלוט-בלבול

היסטאָרישער ראָמאַן אין פיר טיילן.

1923
ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין
יידישע אָפּטיילונג

דאָס רעכט אויף איבערדרוקען
און איבערזעצען בעהאלט דער
מחבר פאר זיך.

M. Riwkin.—Obwinienie krwawe w Weliżu.

Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie" B. Kleckina,
M.-Stefańska 23.

דרוקעריי „ווילנער פארלאג" פון ב. א. קלעצקין, קליין סטעפן-גאס 23.

ערשטער טייל.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

— הִגְדִּיל אֲדוֹנָי לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה, לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ — אַ גרויסען חֶסֶד האָט גאָט בעוויזען די דאָזיגע, בעוויזען צו אונז. פרעגט זיך: וואָס איז טייטש: צו אונז?

ר׳ ישעיה האָט אויסגעהויבען זיינע גרויסע, געדיכטע בעוואַקסענע ברעמען און האָט שאַרף בעקוקט דעם עולם אַרום, גלייך ווי ער וויל פרעגען מיט די אויגען: וואָסער אַ תּירוץ האָט מען איהם דערויף צו זאָגען?

— וואָס איז טייטש: צו אונז? — האָט ער נאָכאַמאָל איבערגע׳חזר׳ט די קשיא און, זעהענדיג, אַז קיינער קלויבט זיך ניט איהם צו ענטפערן, האָט ער צוגעמאַכט אַ ביסעל איין אויג, און אַ קליינער האַפטלעכער שמייכעל האָט אָנגעהויבען צו שוועבען איבער זיינע בלאַסע, צונויפגעצויגענע ליפּען.

— פערשטעהט איהר מיך, רבותי, — האָט ער מיט אַ שטיל געלעכטער אָנגעהויבען זיי צו ערקלערען דאָס, וואָס האָט, לויט זיין מיינונג, געדאַרפט זיין פאַר אַלעמען אַזוי קלאָר, — פערשטעהט איהר מיך, רבותי, לאָמיר, למשל, נעהמען אונזערן אַן־אָרימאַן, נו, האָטש אַזאַ בעריל דעם טרעגער, אַז דער אויבערשטער וועט איהם העלפען, ער וועט עפּיס אַ דאָנערשטאָג פערדינען אַן איבעריג האַלב קערבעל אויף שבת, וועט ער דען ניט ווערען מלא שמחה? גרויסע בעלי־קנאה פון די טרעגער וועלען אפשר אָנהויבען בעטען ביי גאָט, ער זאָל ניט אויסניצען אויף אייגעם

זיין גאַנץ גענאַר אין זיי אויף לייטזעליגען מיט אַזאַ פדיון, האַ? זאָגט מיר אָבער, רבותי, האָט עפּיס אַ ווערטה אַ האַלבער היבל ביי אַ געוועהנליכען בעל־הבית? בלאָטע!... אַ שפּיי!... לאָמיר אָבער זעהן, וואָס וועט זאָגען דער אייגענער בעל־הבית, ווען דעמוזעלבען בערלען וועט דער רבונו של עולם אַריינוואַרפען אַ פינף־און־צוואַנציגער? — אַ פינף־און־צוואַנציגער? — וועט ער זאָגען — הערסט? אַזאַ נס וואָלט שוין מיר אַליין אויך ניט שאַדען...

ר' ישעיה האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָבגעשטעלט און האָט ווידער אַמאָל אָנגעהויבען אַריינצוקוקען אין די פּנים'ער פון די אָרימע, פרעגענדיג דערמיט, צי דאַרף ער נאָך מאריך זיין, אָדער ס'איז שוין גענוג: זיי פערשטעהען שוין אַלץ אַליין.

ביים טיש האָט זיך אָנגעהויבען אַ לייכטע בעוועגונג. ר' שמריה, דער בעל־הבית פון הויז, האָט זיך אַ ווײַלע אָבגעשטעלט מיט'ן גראַפין אין האַנד, פון וועלכען ער האָט געגאָסען אין אַ גלעזיל עפּיס אַ טונקעל־ברוינע משקה, און האָט זיך אָנגעהויבען גוט איינצוהערען אין ר' ישעיה'ס ווערטער, כדי צו כאַפּען דעם רמז, וואָס ס'איז אין זיי בעהאַלטען. דער יונגערער ברודער זיינער, נתן, וואָס איז געזעסען אַנטקעגען איהם, האָט אויך אַוועקגעשטעלט אָן אַ זייט דאָס ניט־דערטרונקענע גלעזעל און צוגעבויגען דעם אויער צו יענעם עק טיש, וואו ר' ישעיה איז געזעסען, כדי ניט פערהערען עפּיס אַ וואָרט. און דער קליינינקער, צעהן־יעהריגער יאָסעלע, וואָס איז געשטאַנען צוגעדריקט צום פאָטער'ס קניה, איז אַרויסגעקלעטערט מיט ביידע פיס אויפ'ן שטוהל און האָט זיך שטאַרק איינגעקוקט אין ר' ישעיה'ן, וואָס איז, ניכר, געווען דער גרעסטער און געעהרטעסטער אורח דאָ אין שטוב, און וועלכען דער פאָטער שמריה האָט אָנגענומען מיט אַ בעזונדער כבוד.

ר' ישעיה האָט זיך עטוואָס אָבגערוקט פון טיש, רוישענדיג מיט די בריגען פון זיין לאַנגען, שווערען ראַצעמאַרענעם אויבער־בגד, וועלכער איז איהם געווען אַרויסגעוואָרפען אויף די פּלייצעס, און האָט איינינע מינוט שטיל איבערגעקליבען אין זיינע לאַנגע דאַרע פינגער די פרענז פון זיין ברייטען זיידענעם גאַרטעל. פון די

וואָס זיינען געזעסען אַרום טיש, האָט קיינער נאָך ניט פערשטאַנען, וואָס ער האָט, איינענטליך, געוואָלט זאָגען. און ער האָט, ווי ניט־ווילענדיג, אָנגעהויבען ווייטער צו ריידען:

— וואָס פערשטעהט איהר דען ניט, יודען? בשוב אדוני את שיבת ציון, בשעת דער רבונו של עולם וועט אונז אומקעהרען צוריק פון גלות, וועט אונזער פרייד, אם ירצה השם, זיין אַזוי גרויס, אַז אפילו די אומות העולם, וואָס, לעת־עתה, זיינען נאָך זיי די בעלי־הבתים אין האָבען אונז, על כל פנים, ניט וואָס מקנא צו זיין, וועלען זיי דעמאָלט אויך אַ קלער טהון ביי זיך אין האַרצען: הגדיל אדוני לעשות עם אלה, לעשות עמנו, — הערסט? אַזאַ שטיקעל נחמה וואָלט גאָר אונז אַליין אויך ניט שאַדען.

ר׳ שמריה האָט זיך הויך, אויפ׳ן קול, פונאַנדערגעלאַכט און האָט זיך ווידער גענומען צום גראַפין, כדי אָנצוגיסען די גלעזלעך.

— אַי, גוט, — האָט ער אַזאַ געטהון ווי פאַר־זיך, און האָט אַ וואונק געטהון אויף ר׳ ישעיה׳ן צו אַ קליין דאַר בחור׳ל פון אַ יאָהר אַכטצעהן, מיט אַ לאַנג אויסגעצויגען, ווייס פנימ׳על, איינגעפאַלענע באַקען און צוויי פערטיעפטע, ברענענדיגע אויגען.

— נו, וואָס וועסטו זאָגען, יעקב הערש?

יעקב הערש איז געוועזען ר׳ ישעיה׳ס מיזיניקעל, מיט וועלכען ער האָט זיך געטרייסט. אין שטאָדט האָט מען איהם גערופען „דער מקובל“. געהאַט סמיכה אויף רבנות, און אַלע יאָהר פלעגט איהם ר׳ ישעיה פיהרען קיין ליאַדי צום רבי׳ן. ביחידות פלעגט דער רבי אָבזיצען מיט יעקב הערש׳ן לענגער, ווי מיט זיין טאַטען, און בעזונדער פון איהם.

— האַ? — האָט זיך יעקב הערש אַ האַפ געטהון, האָט נאָך שטאַרקער צוזאַמענגעדריקט דעם שטערן און איז צוריק אַוועק אין די עולמות, פון וועלכע ר׳ שמריה האָט איהם נאַר־וואָס אַרויס־געריסען.

— נו, טאָ לאָמיר נעהמען צו ביסעלעך! אָט אַזוי, אַזוי —

האט א געשריי געטהון ר' ישעיה מיט א יום-טוב'דיגער לעבעדיגקייט — לחיים! לחיים, ר' שמריה! לחיים!

ער האט צוגעטראגען דאס גלעזעל צו די ליפען, א חפּ געטהון, אוועקגעשטעלט צוריק און האט מיט אמאל א זינג געטהון מיט זיין אלט, צובראכען קול, קלאפענדיג מיט זיין הארער ביינינער האנד אן בראָג טיש, עפּיס א פרעהליכס, וואס איז געוועזען הויכ-געזאפּט מיט אונגעוועהנליכער בענקשאפט.

דער קליינער יאסעלע האט פון אלץ, וואס ס'האט זיך דא ארום איהם געטהון, פערשטאנען נור איין זאך: אז אי ער, דער אלטער ר' ישעיה, צוזאמען מיט זיין זוהן, און אלע איבעריגע יודען, וואס זענען פון אין דער-פריה אן איבערגעווען ביים פעטער שמריה אין שטוב, זענען געקומען אהער מעהר נישט, ווי א ביסעל משמח צו זיין זיך, צוזאמען מיט זיי אלעמען, צוליעב שמחת-תורה. ער האט אונטערגעכאפט דעם גוט בעקאנטען ניגון, וואס ר' ישעיה האט אנגעהויבען, און צווי שטימען, איינע א הארטע, א הייזעריגע, וואס פלעגט שווער פאלען צו דער ערד, און די צווייטע, א דינע, ריינע און הילכיגע, וואס האט זיך געריסען וויט, אין דער הויך, צום הימעל, האבען זיך צוזאמענגעמאסען אינאיינעם און ארויסגערופען ביי די צוהערער א געפיהל פון שמחה, געמישט מיט טרויער.

— טריי—טיי—טי—טא, טי—טא טיי—אי—טא—דראם! — האט געזונגען ר' ישעיה אהן ווערטער מיט צוגעמאכטע אויגען און אלץ העכער און העכער קלאפענדיג מיט'ן האנד אן טיש, און אלץ, וואס איז געשטאנען אויפ'ן טיש, איז דערביי אויפגעשפרונגען און געקלונגען אין דער הויך, צום טאקט פון זיין זינגען — טריי—אי—טא—דראם, טריי—אי—טא—דראם!...

ער האט „געזאגט" אנ'אלטען הסיד'ישען ניגון, וועלכען ער האט מיט צוועלף יאהר צוריק צום ערשטען מאל געהערט פון דעם „אלטען" רבי'נס, ר' שניאור זלמן ליאדי'ער'ס מויל, ביי א שלש-סעודות. ס'איז געוועזען א שטילער שבתדיגער בין מנחה למעריב, דער העל-רויטער אבשיין פון דער אונטערגעהענדער זון האט זיך אבגעשפיגעלט אויף די אויבערשטע שויבען פון פענסטער

און אויף דעם הויכען רבינ'ס שטערן, און דער ניגון האָט זיך אַרויסגעגאָסען פון רבינ'ס טיעפען האַרץ און זיך אַריינגעגאָסען אין זיין האַרץ אַריין. און זייערע ביידענס הערצער האָבען זיך צוזאַמענגעבונדען אויף אייביג, — און ניטאָ אַזאַ כח, וואָס זאָל אימשטאַנד זיין איבערצורייסען דעם קשר, צוריק אַרויסרייסען ביי איהם פון האַרצען דאָס, וואָס דער רבי האָט דעמאָלט אין איהם איינגעפלאַנצט.

דער רבי איז דאַן געזעסען ביים טיש מיט אַ נידעריג אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ, מיט שטייף צוזאַמענגעדריקטע ברעמען, און אויף זיי, אויף די ברעגען פון אָט די דאָזיגע גרויסע ברעמען, זענען צוויי גרויסע ריינע טרערען געהאַנגען. ער האָט געזונגען און געוויינט... צי האָט ער געוויינט אויף זיין אייגענער שקיעה, אויף דאָס לאַנג פערהאַנגענע לעבען, וואָס האָט איהם גאָר נישט געגעבען, חוץ אַ לאַנגע און שטאַרקע גייסטיגע מלחמה פאַר אַלץ, וואָס ביי איהם איז געווען הייליג, אַ מלחמה — אין וועלכער ער איז אין גשמיות געווען בעזיעגט, נאָר אין רוחניות מנצח געווען האָט ער? צי האָט ער געוויינט אויף דעם גלות השכינה? צי האָט ער געוויינט אויף זיין אייגענעם גלות, וואָס ער געהט אַוועק פון דער וועלט, איידער איהם איז געלונגען אָנצוצינדען אין די הערצער פון זיין פאָלק דעמזעלבען פונק, וועלכער ס'האָט געברענט אין איהם, דעם פונק פון ברידערליכער ליעבשאַפט צום לעבען, צום פּרוזדור, צו דער וועלט, דעם גייסט פון זיכען גאָט דאָ, ביי זיך אין האַרצען, און ניט נור אויבען, אין די ווייטע קאַלטע הימלען?... צי האָט ער זיך דערמאָהנט אָן די קייטען, אָן די שווערע אייזערנע קייטען, אין וועלכע קנאה און שנאה האָבען איהם איינגעשמיעדט, און פון וועלכע די שווערע וואונדען אויף זיינע פיס און דער טיעפער וועהטאָג אין האַרצען זענען נאָך געבליבען ניט פערהיילט ביז'ן היינטיגען טאָג?... ער האָט געוויינט; שווערע, הייסע טרערען זענען איינע נאָך דער אַנדערער געפאַלען אויף דעם העל-ווייסען טישטוך, און דער ניגון — אַ וויינענדיגער, אַ טרויעריגער, ווי אַ קאַלטע הערבסט-נאַכט, און אין דערזעלבער צייט אַ

הילע און א פרעהליכע, ווי א פריהלינגס-פרימארגען, מיט קורצע אפגעריסענע טרעלען — האט זיך געגאסען פון הארצען אלץ טיעפער און טיעפער, ארייגדרינגענדיג אין די הערצער פון די ארומיגע... און אלע האבען געזונגען, און אלעמענס געזאנג האט זיך צוזאמענגעגאסען מיט'ן געזאנג פון רבי'ן, אלץ העכער און העכער, שטארקער און שטארקער... ניין, דאס איז ניט געווען קיין זינגען, דאס איז געווען א תפילה, א תפילה זכה פאר'ן בורא עולם, פאר דעם, וואס זיצט ביי יעדערן טיעף אין הארצען, און פאר וועמען ס'איז ניטא קיין הויך און קיין נידעריג, פאר וועמען אלע זענען גלייך, אלע זענען ברידער, קינדער פון איין טאטען...

איצט האט זיך ר' ישעיה דערמאהנט דעם ניגון, און אויף זיינע לאנגע גרויע ברעמען האט זיך געוויזען א טרעהר, די זעלבע טרעהר, וואס האט זיך דעמאלט צום ערשטען מאל בעוויזען ביי איהם און ביים רבי'ן...

פלוצלונג האט ער זיך א האפ געטהון, ברייט פונאנדערגעעפענט די אויגען און, ווי איבערבעטענדיג דעם עולם פאר זיין אונערווארטעטער טרעהר, וועלכע האט ניט געפאסט צו דער יום-טוב'דיגער שטימונג ארום און ניט צו דעם גרויסען לאנגען טיש, אונטער דעם שניי-ווייסען טישטוך, געדיכט בעשטעלט מיט פארצעליי, גלאז, קריסטאל און זילבער, האט ער אנגעהויבען נאך שטארקער צו קלאפען מיט'ן האנד איבער'ן טיש, אויספיהרענדיג דעם סוף פון ניגון.

ער האט געזונגען מיט א הויכען שמאלען ביי-קול, און מיט אמאל האט ער זיך ארויסגעריסען פון טיש, אויפגעהויבען די רעכטע האנד, אוועקגעלעגט זי ר' שמריה'ן אויפ'ן אקסעל און האט אנגעהויבען ארומטאנצען מיט איהם איבער'ן צימער, טופענדיג מיט די פיס, אין לאנגע ווייסע זאקען און שווארצע פאנטאפעל, נאכ'ן טאקט פון ניגון.

זיין לאנגער שווערער אויבער-בגד איז ארונטערגעהאנגען אויף איין ארבעל און האט זיך געשלעפט איבער דער פארלאגע, רוישענדיג ווי א בלעך. דאס סויבעלנע שטריימעל האט זיך פערריקט

זייט אהינטער, און אויפ'ן היכען ווייסען איינגעקניטשטען שטערן זענען געבליבען הענגען גרויסע טראפען שווייס. זיין הויך און דין ביי-קול האט געקלונגען הויך און רוישענד איבער'ן גאנצען צימער. ניט-אויפהערענדיג צו זינגען און צו טאנצען, האט ער א האפ גע-טהון יעקב הערש'ן, וואס איז נאך אליין געזעסען פערטיעפט ביים טיש, האט איהם א ציה געטהון צו זיך, מיט געוואלד ארויסגע-לעגט זיין האנד צו זיך אויפ'ן אקסעל און איהם גענויט צו טאנצען צוזאמען מיט איהם.

יאבעלע האט זיך שטילערהייד אויפגעהויבען פון טיש און, זייט ארומגעהענדיג דאם ארט אין מיטען שטוב, וואו די טענצער האבען זיך געדרעהט, איז ער צוגעגאנגען צו זיין באבע מירע.

מירע איז געזעסען אין א ברייטען וויכען שטוהל נעבען פענ-סטער און האט געקוקט אויפ'ן טאנץ. א שטילער געלעכטער האט זי שטארק געדריקט, און איהר שווערער דיקער קערפער האט זיך געוויעגט צוזאמען מיט די קרייזלעך פון איהר ברייט זיידענעם קלייד, מיט די לאנגע ווייסע בענדער פון איהר העלען יום-טובי-דיגען ציפעך.

— הא-הא-הא! — האט זי געלאכט, פאטשענדיג מיט די הענד, עטוואס פערוואָרפען אהינטער דעם קאפ, און פיער שנירלעך גרויסע פערל האבען געבלאנקט אויף איהר האלז — הא-הא-הא! אט אזוי, אט אזוי, ר' ישעיה, ווי ביי אונז אין אמאליגע יאהרען, הא-הא-הא! הירש, וואס האסטו זיך דארט אוועקגעזעצט, ווי א ישיבה-בחור? טהו א קוק אויף ר' ישעיה'ן: דאכט זיך עלטער פון דיר — און וואס פאר א טאנצען! הא-הא-הא!... און איהר, פאניע קיסין?

— שען, באבינקע, שען! — האט זיך אפגערופען פון טיש א יונגער-מאן אין א וויכען, קיילעכדיגען הוט מיט ברייטע ראנדען, פון הינטער וועלכע ס'האבען ארויסגעשטעקט געדיכטע שווארצע האהר, א געקרייזעלט בערדיל אויף די באקען און אויף די ריינע, ווי אויסגעראזירטע, שמייכעלדיגע ליפען.

ער איז נאר-וואס צוריקגעקומען פון א ווייטער רייזע און

האָט זיך פערטיעפט מיט נתנ'ען אין אַ פּאָליטישע געשפּרעך, וואָס ביידען איז שווער געווען איבערצורייסען.

מירע האָט אָנגעהויבען נאָך שטאַרקער ווי פריהער צו פּאַטשען מיט די הענד און הערמיט נאָך מעהר אויפגעמונטערט אי זיך, אי דעם עולם.

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

אין רעכטען מיטען טאַנצען, בשעת ר' ישעיה האָט הויך אויפגעהויבען די רעכטע האַנד, נור ניט אויפהערענדיג צו טופּען מיט די פיס און אָנגעהויבען צו זינגען ראובן דעם הונ'ס „שישו ושמחו", איז אין צימער אַ נייע פּערזאָן אריינגעקומען.

דאָס איז געווען דער שטאָדט־ראַטמאַן, יוזיק ציטלין. נעבען איהם, נור אַ ביסעל אַהינטער, איז געשטאַנען זיין פרוי — אַ שענע וואויקסיגע יודענע, אין אַ קורצער זיידענער טאַלמע, אָנגעטהון אויף איין אַרבעל, און אין אַ הויכען סאַמעטענעם ציפּעק, רייך בעפּוצט מיט לאַנגע קווייטען און פּעדערן.

יוזיק האָט נור געמאַכט איין־צוויי טריט, און ר' ישעיה האָט איהם שוין געהאַפּט פאַר'ן האַנד און אָהן לאַנגע דבורים אריינגעשלעפּט אין רעדעל. אין אַ מינוט אַרום האָט זיך שוין יוזיק אויך געדרעהט אין ראָד צוזאַמען מיט אַלעמען. זיין קליינע לעבהאַפטע פּנים מיט דער פונאַנדערגעבאָרשטענער, בריטער, עטוואָס געלער באָרד, מיט די קורץ אונטערגעשניטענע צוגעגלעטע פּאות, האָבען אָפּגעוויזען, אַז ער האַלט אייגענטליך ניט פון אַזעלכע זאַכען און איז דערפון זעהר ווייט. נור צוליעב ר' ישעיה'ן און צוליעב דעם בעל־הבית און צוליעב דעם הייליגען יום־טוב איז ער אויך גרייט צו טהון דאָס, וואָס אַלע טהוען, און וואָס ער וואָלט זיך אין אַן אַנדער צייט בשום אופן ניט ערלויבט.

ביים טהיר איז געבליבען שטעהן חנה די ראַטמאַנשע אַליין, קוקענדיג מיט אַ שמייכעל אויף אַלע, וואָס פּאַסירט אַרום איהר. ניט דערוואַרטענדיג זיך, ביז די מאַנסבילען וועלען אויסטאַנצען דאָס

רעדעל, האט זי זיך אַ לאָז געטהון איבער'ן צימער, פערשטעקענדיג מיט'ן שפּיץ פינגער דעם לינקען אויער, פון וועלכען ס'איז אַראָפּ-געהאַנגען אַ גרויס דימענטען אוירינגעל, כדי גרינגער אַריבערצו-טראָגען דעם טימעל.

אין מיטען צימער איז אַרויס עפּיס אַ צומישונג. יעקב הערש האט זיך, טאַנצענדיג, אָנגעשטויסען אויף חנה'ן און איז געבליבען שטעהן דערשראָקען נעבען איהר מיט צוגעמאַכטע אויגען.

חנה האט געוואוסט, אַז „דער מקובל" קוקט ניט אויף ווייבער און אַ שטיל געלעכטער איז דורכגעלאָפען איבער איהרע דיקע רויטע ליפּען.

ר' ישעיה האט אַ ציה געטהון זיין זוהן פאַר'ן האַנד און האט איהם ווידער אַריינגעשלעפּט אין חעדעל.

חנה האט זיך אַ לאָז געטהון צו מירע'ן.

— גוט-יום-טוב, באָבינקע! — האט זי זיך צו איהר אַ נויג געטהון, און דער גאָלדענער „פערמיאַר" מיט אַ בלויען שטיין אין מיטען אויף אַ שמאָלען באַנד האט אַ בלאַנק געטהון אויף איהר רעכטען מיטען שטערן, — גוט יום-טוב, באָבינקע! — אָ, אָט דאָס, פערשטעה איך, איז עפּיס יום-טוב'דיג! זעהט איהר, און מיר זענען אָבגעזעסען היינט אַ טאָג אין דער-היים און האָבען גאָר דעם יום-טוב אפילו ניט געזעהן. נור אין חצר-פריה, נאָכ'ן דאַווענען זענען אַריין אויף אַ ווייל'ע ר' בנימין, אָרליק, פאָליעקאַר, איציע בעלאַיעוו, מאַנוס יאָף און נאָך איינינע. אייער לאַנגע, זאָל געזונד זיין, האט זיך באַוויזען אויף אַ מינוט, עפּיס אַ שושקע געטהון זיך מיט מיין איטשעלען און זענען צוזאַמען אַוועק שפּאַצירען, און מיר זענען ווידער געבליבען אַליין. וואָס זעהט מען עפּיס ניט בלאַזע'ן?

מירע האט איהר אָנגעוויזען אויף אַ שטיהל נעבען זיך, ניט אויפהערענדיג צו פערגעהן זיך אין איהר שטיל געלעכטער, און האט מיט איהרע פייכטע אויגען געקוקט אויף דעם אַלטען ר' ישעיה'ן, וואָס האט זיך קוים דערקלייבען צום טיש, אַ פערמאַ-טערטער, אַ פערשוויצטער, קוים דעם אָטעם געהאַפּט.

— וואו=זשע איז פֿאָרט מלאַווע? — האָט ווידער אַמאָל אַ פֿרעג געטהון חנה, אַ דרעה געטהון זיך אויפֿ'ן שטיהל אין דער „פֿערמיאַר" האָט ווידער אַמאָל אַ בלאַנק געטהון אויף איהר ווייסען שטערן.

— די מוהמע איז אַוועק אין קיך! — האָט, אַנשטאָט דער באָבען, געענטפֿערט יאָכעלע, — דאָרט האָט זיך ביי דער קעכין עפּיס אַ מעשה געטראָפֿען.

— ביי איהר אויך? אַי, איהר ווייסט, באָבינקע, ס'איז שוין היינט אַזאַ טאָג. שטעלט זיך פֿאָר: איך זיץ מיר אַזוי ביים טיש אין דער מיט אַ מאָל פֿון קיך מורא'דיגע קולות; כגעה אַריין און זעה דאָרט איז, שונאי ישראל, עפּיס אַ גאַנץ איבערקעהרעניש. אַוודאָטיע שטעהט אין ווינקעל, האַלט זיך פֿאַר די זייטען און קייכט פֿון געלעכטער, און ריבקע, נעביך, טאַנצט אַרום אייוועך מיט אַ קאָטשערע אין דער האַנד, קעהרט דאָס קעכעלע מיט דער זופּ, וואָס ס'דאָט זיך איינגאַנצען אויסגעגאָסען בזין דעקן און איבערגעפּידהט דאָס ענטעל מיט דער הוהן מיט'ן גאַנצען בכל=מכל... גוט נאָך, וואָס אין אַלמער'ל איז נאָך ביי מיר געשטאַנען אַ ביסעל אויפֿשניט, אַ קאַלטע צונג, וואורשט, ציטעם=פֿלייש, אַז ניט וואָלט איך אינגאַנצען געבליבען הונגערשטעליג און וואָלט ניט האָבען מיט וואָס מכבד צו זיין מיינע געסט.

אין טהיר האָט זיך באַוויזען בתיה די קעכין, אַ רויטע, אַ פֿערהאָרעוועטע, אַ פֿערשוויצטע, מיט אַן אונטערגעקליבענעם שירץ; אין ביידע הענד — מיט הויך פֿערקאַשערטע אַרבעל — האָט זי געטראָגען אַ גרויסען טעלער מיט צוויי רויט=איינגעבראָטענע ענטלעך, שען בעפּוצט מיט אַרבעס און מיט מעהרען. הענע=מיכלע, די צווייטע קעכין, איז געגאַנגען גלייך נאָך איהר און האָט מיט פּאַראַד געטראָגען, אויך אין ביידע הענד, עפּיס אַ שיסעלע מיט אַ געדיכטער העל=גרינער יויך, פֿון וועלכער ס'האָט זיך געהויבען אין דער הויך אַ קליין וואָלקענדעל פֿון פּאַרע; הינטער זיי איז געגאַנגען מלאַווע אַליין, זי האָט געקוקט אויף ביידע קעכינס, אויף וועלכע ס'איז היינט געשטאַנען די גאַנצע וועלט — וואָרום זיי

בײדע האָבן געדאַרפֿט אַרױסװײַזן פֿאַר׳ן עולם איהר בריה׳שאַפֿט און געניטקײט אין הלכות הכנסת אורחים.

בתיה, מיט איהרע אױסגעשטעלטע הױלע עלנבױגנס, איז אַרומגעגאַנגען דעם טיש, אױסגעקליבן אַנ׳אָרט אין רעכטן מיטן, און האָט אַװעקגעשטעלט דאָס טעלער; נאָכדעם האָט זי אָפּגעטראָטן אַ פּאָר טריט אַהינטער, אױסגעגלײַכט דעם שירץ און אַ קוק געטהון אױף דער בעל־הבית׳טע. סלאװע האָט איהר אַ מאַך געטהון מיט׳ן קאָפּ, געבענדיג איהר צו װיסן, אַז ס׳איז אַלץ אין אָרדנונג, און בתיה, צוזאַמען מיט הענע־מיכלע׳ן, האָבן זיך צופֿרידען אַװעק געטהון צוריק אין קיך אַרײַן. סלאװע האָט שױן אַלײן אַװעקגעשטעלט די איבעריגע מאכלים אױף זײערע ערטער, און האָט ערשט איצט אַ קוק געטהון אױף די, װאָס זענען געזעסן אַרום טיש, און אױף הנה׳ן, װאָס איז געזעסן אָן אַ דײַט נעבען מירע׳ן.

— װאָס האָט איהר זיך דאָרט אַװעקגעזעצט, הנה לעבען? קומט אַקאָרשט אַהער, נעהנטער צום טיש.

זי איז צוגעגאַנגען צו הנה׳ן, גענומען זי אונטער׳ן האַנד און אַװעקגעזעצט בײַם טיש. די אַלטע מירע האָט זיך אױך אױפגעהױבן פֿון אָרט, שװער צוגעגאַנגען צום טיש און אַװעקגעזעצט זיך נעבן הנה׳ן.

סלאװע האָט נאָכאַמאָל בעקוקט דעם גאַנצן טיש און איז, שכר, געבליבן צופֿרידען. אַלץ איז געװען אין אָרדנונג: די משקאות זענען געװען צושטעלט גראָד אַזױ װי מען דאַרף — די שטאַרקערע נעבן די מאַנסלײַט, די שװאַכערע און זיסע — נעבן די װײַבער. מיט די מאכלים איז אױך געװען אַזױ: „װײַבערשער״ כּבוד — אײַנגעמאַכטס, טײגלעך, מאַנדלעך, פּאָמעראַנצן, געפּרעגעלטע מאַנדלען — דאָס אַלץ איז געשטאַנען פֿאַר די װײַבער; מאַנסבילשער כּבוד איז געשטאַנען אױף דעם אַנדער עק טיש דאָרט, װוּ די מאַנסבילען זענען געזעסן.

און בלאַנקענדיג מיט איהר קלײן װײַס הענדטעל און מיט די בריליאַנטן אױף איהרע װײַסע, דינע פֿינגער, האָט זי פֿון גע־

שליפּענעם גראָבן אָנגעגאָסן דריי הויכע קעלישקעס מיט עפּיס אַ געדיכטער, ברוינער „גאַליווקע": איינעם פאַר דעם גאַסט, איינעם פאַר זיך און איינעם פאַר דער מאַמען.

— לחיים, מאַנגביל! — האָט זי אַ געשריי געטאָן הויך איבערן טיש, — לחיים! שעמען מעג איהר זיך, אַז מיר, ווייבער, דאַרפען אייך לערנען. ראַטמאַן, פּעטער יודיק! וואָס האָט איהר זיך דאָרטען פערנומען מיט פּאָליטיק? ווייטער זער, אייער באַראַנאָוו, מיט מאַרדווינאָוו'ן, מיט האָוואַנסקי'ן, און ווייטער׳ מאַרדווינאָוו, און ווידער האָוואַנסקי! טפוי, אויף שונאי ישראל! ניט שוין־דשע איז אויף דער וועלט מעהר קיינער ניטאָ, אַחוץ אייער האָוואַנסקי מיט זיינע גזירות? לחיים!...

זי האָט צוגעטראָגען איהר קעלישעק צו איהרע אויסגעטאָקטע ליפּען, עטוואָס צוגערירט זיך צו זיי, אַ קנייטש געטאָן זיך, געוואָרען רויט און צוריק איהם אַוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש.

— אָט וועט „מיין האָוואַנסקי" נעהמען און וועט פערווערען די יודען פון זיין גובערניע ניט נור האַנדלען מיט משקה, נאָר אפילו טרינקען זיי אויך — וואָס וועט איהר דעמאָלט טהון? אַ? — האָט יודיק אַ לאַך געטאָן, ווייזענדיג צוויי ראַנדען שטאַרקע ווייסע ציינער.

— וואָס וועלען מיר דעמאָלט טהון? — האָט זיך אָבגערופען חנה, — מילא, וועט מען ניט טאָרען טרינקען, וועלען מיר טונקען. די ווייסט דאָך, אַז מיר, ווייבער, טרינקען ניט, מיר טונקען, נאָר נישקשה, הלואי ווייטער, נישט צו פערזינדיגען: טלאָוועט, זאָל גע־זונד זיין, האָט אַזאַ פּראָשעק, וואָס אַז מען שיט איהם אַריין אין טאָרט, ווערט פון איהם אַ מין שנאָפּס, וואָס מ'פערשפּאָרט שוין גאָר צו טרינקען...

— אמת, אמת, חנה'לע — און לאָמיר טאַקע טונקען, — האָט זיך פרעהליך קלאָוועט אָבגערופען און האָט צוגערוקט נעהנטער צו חנה'ן אַ געפלאָכטענע זילבערן קערבעל מיט גרויסע שטיקער חייבען און ווייסען טאָרט.

— על כל פנים, ביז וואַנען די גזירה איז נאָך פון האָ־

האַנטקען'ן ניט אַרויס, טאָ לאָמיר נעהמען צו ביסלעך. לחיים! לחיים, ברידער! לחיים!

— לחיים טובים ולשלום!

ביים טיש איז אַלץ געוואָרען געהויבענער און יום-טובדיגער, מ'האָט אָפטער ווי פריהער געמאַכט לחיים; העכער זענען געוואָרען די קולות אַרום טיש, און די יום-טובדיגע שטימונג, וואָס האָט פון אין-דער-פריה אָן געהערשט אין הויז, איז איצט, צום אויסגאַנג פון טאָג, געוואָרען נאָך שאַרפער און נאָך לעבעדיגער, גלייך ווי זי וואָלט זיך מיט אַ כח שטאַרקען ניט אָבטרעטען דעם פלאַץ איהרען דעם וואָכעדיגען אומעט, וואָס איז שוין געשטאַנען ביי דער טהיר, כדי צו בעהערשען די שטוב באַלד, ווי ס'וועט נור קומען די נאַכט.

אויף די טהיקענע איבערשטע שייבען פון פענסטער האָט זיך אָנגעהויבען אָבצושפּיגלען דער רויטליכער אָבשיין פון דער פאַרגעהענדער זון. זיי האָבען דערמאָנט די, וואָס זענען דאָ געזעסען, אַז דער טאָג פון שמחה, וועלכען גאָט האָט יודען געשענקט, אויף משמח צו זיין זיך מיט זיין הייליגער תורה, גערט שוין פאַרביי, — און אָט באַלד, נאָך אין איניגע מינוט אַרום, וועט אָט דאָס דאָזיגע דינען דעם רבונו של עולם דורך שמחה פאַרביטען ווערען מיט אַ לאַנגזאַם, ערנסט און שווער דינען דעם-זעלבען רבונו של עולם דורך אַרבייט און דאגת פרנסה. נור ביז וואַנען אָט די דאָזיגע צייט איז נאָך ניט געקומען, און ביז וואַנען די זון, די יום-טובדיגע זון, האָט נאָך מיט איהרע לעצטע שטראַהלען געשפּילט אויפ'ן הויכען קאַרניז פון דעם ווייסען קאַכעל-אויווען, זענען די קעלישקעס מיט די משקאות נאָך לעבעדיגער ווי פריהער געגאַנגען פון האַנד צו האַנד, און נאָך העכער ווי פריהער האָבען געקלונגען פון אַלע זייטען די „לחיים'ס" און דער פרעהליכער געלעכטער, און צוזאַמענגיסענדיג זיך מיט דעם קלינגען פון די טעלער און מעסער-גאָפּעל, האָבען זיך די קולות אַרויסגעריסען דרויסען און זיך אויסגעטראָגען ווייט אַרום דעם הויכען דריי-גאָרדיגען מויער, וואָס איז געשטאַנען אויפ'ן ווינקעל

פון צוויי גאַסען און איז געווען בעוואוסט אין גאַנץ שטאָדט מיט'ן נאָמען: שמריה דעם גרויסען'ס מײער.

די שדיר פון פאַרדויז האָט זיך ווידער געעפענט און אין שטוב איז אַרײַנגעפאַלען אַ גרויסער עולם מענשען.

העכער פון אַלעמען האָט זיך אַרויסגעזעהן חיים הריפון, — אַ מלמד מיט אַ לאַנגער באָרד, אין גרויסע צושויבערטע פאות, אין זײַן לאַנגער אַהינגעריסענער זשופּעצע, פינאַנדערגעשפּילעט, אין אין גרויסע צוריסענע שטיוועל. ער האָט זיך געשטופּט איך אײן אָרט בײַ דער שדיר און פון זײַן מויל האָבען זיך אַרויסגעריסען און שווער אַראָבגעפאַלען משונה'דיגע טענער פון אַ חזנ'ישען „תקנת שבת“; נאָטע פרידישצער, — אַ קלײַנער, וואוקסיגער, אָבער אַ געזונדטער יוד מיט פײַערדיגע איגען, אין אַנ'אויפגעדרעהטען פעלץ און אַ גרויב פוערש היטעל אויפ'ן קאָפּ, האָט זיך געדרעהט אַרום מלמד און האָט אונטערגעשטופּט אברהם גלושקאָוו'ן, שמריה'ס נאָכ-שכן, וואָס האָט זיך שעמעוודיג גערוקט אַהינטער, אַלײן נעהנטער צו דער שדיר. און פאָראויס, שלײַדערנדיג זיך און שטורפענדיג אַלעמען, האָט זיך געדרעהט אַנ'אַחומגעריסענע, אַ שכור'ע גויע, מיט בלויע ליפּען און רויטע, אײַנגעפאַלענע, פערשכור'טע איגען. דאָס איז געווען מאַריאַ, — אַ וואַסער-טרעגערין און אַ בעקלערקע, וואָס האָט זיך געהאַלטען פאַר אַ בן-בית דאָ אין שטוב גלײַך ווי אין אַלע אַנדערע יודישע הײַזער פון שטאָדט.

די דאַמען זיך געדרעהט אין רעכטען מיטען צימער, האָט זיך אַראָבגעלאָזט צו דער ערד און הויך איבערגעהויבען איהר צוריקען. פערשמוצט קיצען קלײַדעל, און סידאַפען זיך אַרויסגעזעהן איהרע הויכע יונ'ישע שטיוועל; פון אונטער'ן פּיזעם האָט בײַ איהר אַרויסגעשטאַרצט אַ פלעשיל בראַנפען, פערשטעקט מיט אַ פּאַפּיר'ל, אַן עק פון אַ יום-טוב'דיגער חלה, אַ פּיסעל פון אַ גאַנז, און אַלײן, וואָס איז איהר שוין ניט געקראָכען אין איהר שכור'ן האַלז אַרײַן.

— אל תירא עבדי יעקב! — האָט זי געזונגען מיט אַ הײַזעריג בעזאָפען קול, אַוועקשטעלענדיג זיך בײַם סאַמע טיש און קוקענדיג מיט דעוה אַלעמען אין די איגען אַרײַן.

— אל תירא עבדי יעקב! — האָט זי איבערגעחזרט, גראַב אויסרײדענדיג יעדעס וואָרט:

ניע פּוגאַיסיאַ, באַרין יאַקאָב,
ניעט, ניעט, ניטשעוואָ,
ניע באָיסיאַ ניקאָוואָ,
קראָמע באָגאַ אַדנאַוואָ!

און אַ דרעה טהוענדיג זיך אַהינטער אויפ׳ן קנאַפּעל, האָט זי פּלוצלונג אַרויפגעחאַפּט היימ׳ן פאַר ביידע פּלייצעס, צוגעצויגען איהם צו זיך און היציג אַ קוש געטהון איהם אין באָרד.

אַ הויכער געלעכטער האָט אַרויסגעשאָסען ביי אַלע, וואָס זע־נען געשטאַנען אַרום און וואָס האָבען בוסלעכווייז פול געמאַכט דאָס צימער, די קיך און די הינטערשטע צימערן.

פּאַשאַ, אַ הויכע, אַ יונגע קריסטין, אַ דיענערין, האָט הויך געלאַכט מיט איהר הילכיג יונג געלעכטער, צודריקענדיג זיך צו דער גראָבער שוואַרצער בתיה׳ן און וואַרפענדיג חערביי ליעבליכע אויגען אויף דעם קוטשער פיליקע׳ן, וואָס האָט זיך בענוצט מיט׳ן טיכעל און שטאַרק געדריקט אין זיין גרויסער קאַלטער האַנד העננע-מיכלע׳ס קליין הענדטיל, צוציהענדיג זי אַלץ נעהענטער און נעהענטער צו זיך.

— חאַ-חאַ-חאַ! — האָט ער ברייט געלאַכט מיט׳ן גאַנצען מויל, דריקענדיג העננע-מיכלע׳ס האַנד — חאַ-חאַ-חאַ! טערענטיעוואַ! טערענטיעוואַ! וואָס זאָגסטו אויף איהר! חאַ-חאַ-חאַ... נו, הרי־פונשאַ! — האָט ער מיט אַמאָל ערנסט אַ געשריי געטהון — גענוג! דאָ איז פאַר דיר קיין אָרט ניט! קלויב זיך אַרויס אַוועק מיט דיין חריפון וואו עס איז אין אַנאַנדער אָרט, דאָ טאָר מען זיך ניט נאַריש מאַכען.

ער האָט זי אָנגענומען פאַר ביידע אַקסלען און האָט זי אַרויסגעשטויסען פון טהיר מיט אַלע איבעריגע, וואָס האָבען אָנ־געפילט דאָס פאָדרויז.

דער עולם איז מיט אַ געשריי אַרויס דרויסען און באַלד זענען זייערע קולות פערשוואונדען געוואָרען אין דער קאַלטער פינסטערניש פון דער הערבסט-נאַכט.

דאַס דריטע קאַפּיטעל.

רב ישעיה האָט אָפּגעזאָגט די ברכה אחרונה, אַ קוק געטהון אין פענסטער און האָט זיך אַנזאַיל געטהון. די זון איז פערגאַנגען און אין גרויסען עס־צימער איז געוואָרען טונקעל. ס'איז געקומען די צייט פון מעריב, און רב ישעיה האָט געוואוסט, אַז אין „זיין מנין", אין דעם חסיד'ישען מנין, וואָס האָט זיך ניט לאַנג אויסגעטיילט פון דער גרויסער מתנגד'ישער שוהל און וואו ער איז געווען גבאי, וואַרט מען אויף איהם און אָהן איהם וועט מען זיך ניט שטעלען דאַווענען.

ער האָט זיך אָפּגעזעגענט מיט שמריה'ן, אַ וואונש געטהון אַלעמען אַ גוט־יאָהר, האָט אַ שמיר געטהון מיט'ן האַנד די מזוזה און האָט זיך גיך אַ לאָז געטהון פון צימער, צוזאַמען מיט יוזיק צייטלין און נתן בערלין.

קיסין איז אַריבער אין דערבייאיגען שמריה'ס קאַבינעט, וועלכען קיסין האָט פערנומען אויף איניגע טעג נאָך זיין לעצטען קומען פון וועג. ער האָט זיך אָנגעהויבען גריבלען אין זיין גרויסען לעדערנעם טשעמאָדאַן און האָט אָנגעהויבען צו צוגרייטען די פּאַפּירען, מיט די חשבונות, וואָס ער וועט באַלד דאַרפען צושטעלען דעם בעל־הבית. חנה'ן האָט סלאָווע אַוועקגעפיהרט צו זיך אין שלאָף־צימער, דאָט זי אַוועקגעזעצט, אַזוי ווי זי איז געווען, אין קאָפּטינקע, מיט די פענדער אין פעדערן, צו זיך אין איהר ברייט־אויפגעשלאָגענעם בעט. דאָ האָט זי מיט איהר פערפיהרט איינס פון יענע געשפּרעכען, פאַר וועלכע זי האָט קיינמאָל נישט געפונען קיין בעסער אָרט, ווי ביי זיך אין בעט.

אין עס־צימער איז ביסלעכווייז געוואָרען שטיל און לעדיג. ביים פענסטער האָט זיך נור געזעהן רב שמריה'ס רוקען, — ער איז געשטאַנען שמונה־עשרה; ביי דעם צווייטען פענסטער האָט זיך געזעהן מירע'ס קאָפּ, מיט'ן גרויסען ווייסען ציפּיק, וואָס האָט זיך אויך שטיל געשאָקעלט; זי איז ווידער געזעסען אויף איהר שטוהל נעבען פענסטער, געריבען די שפּיץ פינגער אָן דער לייכט

פֿערפֿראָרענער שיבֿ, און שטיל, מיט אידר אייגענעם אלטען נגון— ווי זי האָט דאָס געטהון אין משך פֿון איבער פֿופֿציג יאָהר — האָט זי געזאָגט דעם „המבדיל״.

יאָבעלע האָט זיך צוגעטוליעט אין ווינקעל, צווישען אייזען און צווישען אלמער, דאָרט, וואו ס׳איז אויף דער וואַנד געהאַנגען דעם פֿעטער שמריה׳ס גרויסער שאָפֿען-פּוטער. ער האָט זיך גלייך טיפֿער און טיפֿער איינגעגראָבען מיט׳ן פּנים, מיט דער נאָז, מיט די אויגען אינ׳ם פּוטער, גלייך ווי ער װאָלט דאָרט זוכען עפּיס אַ בעדעלטעניש פֿון דעם אומעט און פֿערצווייפֿלונג, וועלכע ס׳האָט געדריקט זיין פֿערייתומ׳ט, קינדערש האַרץ.

ער האָט בכלל מורא געהאַט פֿאַר אַ בין-מנחה-למעריב, פֿאַר אַ שטילען פֿאַר-נאַכט, בעזונדערס אָבער פֿלעגט אידם שרעקען אַ שבת׳דיגער פֿאַר-נאַכט, אָדער אַ מוצאי-יום-טוב׳דיגער—די צייט, ווען ס׳גערט אוועק דער ליכטיגער, פֿרעהליכער טאָג פֿון יום-טוב און ס׳קומט דאָס קאַלטע, פֿערזאָרגטע, וואָכעדיגע לעבען, מיט זיין געשריי, מיט זיין טומעל און הו-האַ, וואָס פֿערהאַפֿט און ציהט אַריין אין זיך אַלע יענע, וואָס זענען אידם טייער, און וואָס רייסט אידם אָב פֿון זיין מוטער, פֿון זיינע פֿעטערס, פֿון דער באָבע מירען און פֿערלאָזט אידם אויף אַ גאַנצע וואָך איינעם אַליין מיט זיינע שאלות, מיט זיין פֿערצווייפֿלונג, מיט זיין אומעט.

ס׳איז אָבער געווען נאָך אַ סבה, פֿאַרוואָס די שעה פֿון מוצאי שבת אָדער מוצאי יום-טוב פֿלעגט ביי אידם יעדעס מאָל אַרויסרופֿען אַ שווער געפֿיהל. ער האָט געוואוסט, אַז שבת און יום-טוב איז אַ טאָג פֿון רוה ניט נור דאָ, אויף דער וועלט, נאָר אויך דאָרט, אין די הימלען — אויף דער אמת׳ער וועלט, וואו ס׳געפֿינען זיך די נשמות פֿון די געשטאָרבענע, און וואו עס געפֿינט זיך זיין פֿערשטאָרבענער פֿאָטער, רב זונדעל ברבי מאיר, פֿאַר וועמעס נשמה ער בעט גאָט יעדעס מאָל, ווען ער בלייבט נור אַליין אין צימער. ער האָט געוואוסט, אַז אין די טעג ווייסען ניט די מתים פֿון חבוט הקבר. דער גיהנום איז פֿערמאַכט און זיינע איינ-

וואוינער רוהען, אָבער ווי נור ס׳קומט אָן דער פאַר-נאַכט, אויפ׳ן הימעל צינדען זיך אָן די שטערען, אין שוהל דאַווענט מען אָב מעריב און מ׳זאָגט אָב דעם לעצטען קדיש יתום, עפענען זיך צוריק די טויערן פון גיהנום, און די מתים, וואָס האָבען נאָך אָקאָרשט הנאה געהאַט פון עונג שבת, הויבען ווידער אמאָל אָן ליידען חבוט הקבר...

ווער האָט דאָס איהם דערצעהלט, פון וועמען האָט ער דאָס געהערט?—צי אין חדר, עפּיס אין אַ ווינטערדיגען בין-מנחה-למעריב, בשעת די חדר-יונגלעך שלאָגען זיך צונויף אין אַ ווינ-קעלע נעבען אייוועז און דערצעהלען איינע די אַנדערע מעשיות, פון וועלכע ביי איהם שטעלען זיך קאַפּויער די האָהר אויפ׳ן קאָפּ און אַ פראָסט לויפט דורך דורך אַלע זיינע ביינער, צי פון די ישיבה-בחורים, וואָס נעכטיגען אין קאָלפּאַקיער מנין ביי דער הויכער שוהל, אָדער די אַלטע ניאַניאַ פּראָקאָפּיעוונאַ האָט דאָס איהם דערצעהלט אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, בשעת ער פלעגט זיך דרעהען און קעהרען ביי זיך אין בעטיל, זוכענדיג אַ מיטעל געגען זיין אונרוהיגען שלאָף? נאָר דער געדאַנק האָט אין איהם שטענדיג געלעבט און קיינמאָל פלעגט איהם דאָס הערצעל ניט קלאַפּען מיט אַזאַ שווערען, אומעטיגען וועהטאָג, ווי אין אַ מוצאי שבת, אָדער מוצאי יום-טוב.

יאָסעלע איז נאָך אַלץ געשטאַנען אונבעוועגט ביי זיך אין ווינקעל, איינגראָבענדיג זיך אַלץ טיעפער און טיעפער אין פוטער, גלייך ווי ער וואָלט דאָרט זוכען אַן אָרט צו בעהאַלטען זיך פון זיינע רעיונות.

גלייך געגען איהם ניט אַראָבלאָזענדיג פון אים זיין שאַרפען קוק, איז געשטאַנען זיין טויטער פאָטער און אויף זיינע בלאַסע צונויפגעדריקטע ליפּען איז געווען אָנגעצייכענט עפּיס אַ מין בקשה אַ הייסע בקשה צו איהם, צו יאָסעלע׳ן (וואָרום אויב ער ליידט יאָ חבוט הקבר, איז פאַר וועמעס זינד, ווען ניט פאַר מיינע?—האָט יאָסעלע אַ קלער געטהון), ער זאָל זעהן ווי ווייט מעגליך מעכבב צו זיין, פערהאַלטען דעם טאָג, אָבציהען די שוואַרצע שרעקליכע

לאַכט... אָבער דער זייגער, דויך איבער זײַן קאָפּ, איז יענער דײַט אַלטער, האָט אָהן רחמנות געקלאַפּט, געטיקעט, געטריבען די צײַט אַלץ ווײַטער און העכער, אָנזאָגענדיג די לעבעדיגע, אַז די נאַכט געהט, די נאַכט קומט. די באָבע מירע האָט שוין געהאַלטען ביי ענדיגען אידר „המבדיל'', נאָר דער פעטער שמריה האָט זיך נאָך ווי פריער געשאָקעלט ביים פענסטער. ער איז נאָך ניט איבערגעשטאַנען קיין שמונה-עשרה און יאָסעלע האָט געוואוסט, אַז כל-זמן ער דאַווענט, איז נאָך דער יום-טוב ניט אַוועק, און האָט דאָס אידם נאָך אַ ביסעל בערוהיגט.

נאָר אָט האָט זיך דורך דער עטוואָס צוגעמאַכטער טהיר אַרײַנגעריסען אין פינסטערן צימער אַ פּאַס ליכט פון קיך, און דאָס דאָס צימער ווי צעטיילט איז דערלעבט. דער פעטער שמריה האָט אָפּגעמאַכט דרײַ טריט אַהינטער, האָט זיך אַוועקגעשטעלט, זיך אַ נויג געטהון אין אַלע דרײַ זײַטען, דערזאָגענדיג שטיל די לעצטע פסוקים... רבונו של עולם, צו וואָס האָט ער זיך אַזוי געאײַלט?..

— אַ גוטע וואָך, אַ גוט יאָהר! — האָט שמריה אַ געשריי געטהון, אומקעהרענדיג זיך פון וואַנד, — און אין דערזעלבער מינוט האָט יאָסעלע אויסגעבראָכען מיט אַ געוויין.

מירע האָט זיך דערשראָקען אַ קעהר געטהון אַהין, פון וואַנען דאָס געוויין האָט זיך געהערט. זי האָט זיך איבערגעהויבען פון שטול און אַוועק זוכען יאָסעלען אין דער פינסטער.

— וואָס איז מיט דיר, יאָסינקע? — האָט זי אידם אָנגע־הויבען ארומצוטאַפּען, — וואָס וויינסטו? דיר טהוט עפּיס וועה?

— ניין, באָבינקע, גאָרנישט...

ער האָט אַ שמייכעל געטהון און געשווינד אָפּגעווישט די טרערען, וואָס זענען אידם געשטאַנען אין די אויגען.

— גאָט איז מיט דיר, קינד מיינס, מ׳טאָר ניט וויינען אין אַ פולער וואָך... גאָט וועט אונז אַלעמען צושיקען אַ גוט יאָהר, דײַן מאַמע וועט פערדיענען פיעל געלד, דו וועסט זײַן געזונד און וועסט וואויל לערנען בײַ דײַן נײַעם חבר׳ן. אמת, יאָסינקע?

— יאָ—יאָ! — האָט זיך יאָסעלע אַ צאַפּעל געטהון מיט׳ן

גאַנצען קערפּער און דאָס הערצעל האָט בײַ איהם נאָך שטאַרקער פערקלעמט.

— ווייסטו וואָס, יאָסעלע, האַלט מיר אַקאָרשט צו די הבדלה, — האָט צו איהם פרעהליך אַזאָג געטהון דער פעטער שמריה און האָט אַהײַנגענומען פון הינטערן שפּיגעל אַ גרויסע, געפלאָכטענע הבדלה-ליכט, — וועסטו זי הויך האַלטען, וועסטו בעקומען אַ הויכע כלה, — רעכט?

יאָסעלע האָט מיט שמחה אָנגענומען די ליכט, וואָס האָט אַזוי גוט געשמעקט מיט וואַקס, און האָט זיך אַוועקגעשטעלט נעבען פעטער.

— און איצט געה, צינד זי אָן אין קיך, און, אגב, וואָלסטו זיי מאַכען אַלעמען אַ רוף טהון אַהער, — וואָרום בתיה קאָן נאָך בלײַבען אָהן הבדלה און וועט ביז מיטוואָך ניט וועלען טהון קיין האַנד אין קאַלט וואַסער. געה, אַקאָרשט, רוף זיי אַהער.

יאָסעלע האָט זיך אַלאָז געטהון אין קיך און אין אַ מינוט אַרום געקומען צוריק, האַלטענדיג הויך איבער'ן קאָפּ די הבדלה-ליכט, וואָס האָט געברענט מיט אַלע אַכט פיטערלעך. הינטער איהם איז געגאַנגען בתיה, הענע-מלכה און פּראָבקאָזיאַ, וואָס האָט אויך געהאַלטען פאַר אַ חוב אָבצוהיטען די קלענסטע יודישע מנהגים, צו וועלכע זי האָט זיך פון קינדהייט אָן צוגעוועהנט, אויסוואַקסענדיג דאָ אין שטוב.

ר' שמריה האָט אָנגעגאָסען אַ גרויסען כוס ווײַן, פול ביז איבער די ברעגען, האָט איהם גענומען אין דער רעכטער האַנד און האָט אָנגעהויבען הויך, מיט'ן נגון זאָגען: הנה אל ישועתי.

די ווײַבער, צווישען זיי אויך סלאַווע און חנה, וואָס זענען געקומען פון שלאָף-צימער, האָבען נאָכגעזאָגט נאָך איהם יעדעס וואָרט, פינטלענדיג דערבײַ מיט די אויגען, וואָס זענען נאָך ניט געווען צוגעוועהנט צום ליכט.

צום „בורא מאורי האש" האָט ר' שמריה צוגעטראָגען צום פײַער די פינגער, און קוסין, וואָס האָט אַרויסגעקוקט אויף אַ ווײַלע פון קאַבינעט, האָט אויך געטהון דאָסזעלבע און האָט דערבײַ זעהר

ערנסט בעטראַכט זיינע גוט אויסגעפּוצטע נעגעל, וועלכע ער האָט געטראָגען, מעשה פראַנט, עטוואָס לענגער ווי מ׳האָט געדאַרפט. ער האָט מיט אונגעדולד געוואַרט ביז דער בעל-הבית וועט ענדיגען הבדלה מאַכען און זיי וועלען זיך ביידע קאָנען גענהמען צו דער אַרבייט, וואָס האָט זיך איבער יום-טוב אָנגעקליבען זעהר פיעל.

די הבדלה האָט זיך געענדיגט; ר׳ שמריה האָט אָבגעזאָגט „בורא מיני בשמים“, צוגעטראָגען צו דער נאָז דעם הויכען זיל-בערנעם הדס, אָנגעשמעקט זיך און אַוועקגעשטעלט צוריק אויף זיין אָרט, אָבגעטרונקען פון כוס מעהר ווי אַ העלפט און דאָס אי-בעריגע אויסגעגאָסען אויפ׳ן טאַץ. יאָסעלע האָט געשווינד פער-לאָשען די הבד״ה אין דעם אויסגעגאָסענעם וויין.

אין צימער האָבן זיך אַלע גענומען צו דער אַרבעט-

פּאַשע האָט זיך אַרויסגעקליבן אויף אַ טאַבורעט און האָט אָנגעצונדן אין גרויסן מעשענעם דענג-לײַכטער עטליכע דיקע חלבענע ליכט. בתיה מיט העניע-מיכלען האָבן אָנגעהויבן צו צונעמען פון טיש, אָפּטיילענדיק די גלעזערנע כלים באַזונדער און דעם זילבער באַזונדער. ר׳ שמריה איז אַוועק אין קאַבינעט, האָט אַראָפּגענומען פון זיך דעם שוואַרצן לאַנגן ראָק, אָנגע-טאָן אַ חלאַט און האָט זיך אַוועקגעזעצט אין זײַן ברייטן שטול בײַם שרייב-טיש. קוזין האָט אים דערלאַנגט די בריוו מיט די פּאַפּירן, וואָס האָבן זיך אָנגעקליבן פאַר די דרײַ טעג יום-טוב, און באַלד טאַקע האָט זיך פון צימער דערהערט דאָס קלאַ-פּן פון גרויסן הילצערנעם „שטיאַט“ און דאָס סקריפּען פון דער גרויסער גענוענער פעדער בײַ ר׳ שמריה׳ן אין האַנט.

חנה האָט זיך אָנגעהויבן אײַלן אַהיים און געזעגענען זיך מיט מירע׳ן.

— וואָס אײַלסטו זיך, חנה׳לע? — האָט זי סלאַווע אָנגע-הויבן אָפּצוהאַלטן, ניט אָפּטרעטנדיק פון שאַף, וואו זי האָט פאָרזיכטיג צושטעלט אויף דער אויבערשטער פּאָליצע, אַרומגע-שלאָגן מיט רויטע פּאַפּיר, די גלעזערנע און פּאָרצעלײַענע כלים,—

זײַן נאָך אַ ווײַלע: מיר האָבן זיך דאָך כמעט ניט דורכגערעדט.

— נישטאָ קיין צײַט, מײַן טײַערע; אין דער-היים איז כמעט קיינער ניט געבליבן, און מאָרגן איז דאָך דער יריד, דו ווייסט דאָך, און איך בין נאָך גאָרניט פֿאַרטיג.

— אָבער ניט דו פֿאָרסט דאָך אויפֿן יריד?

— ניט איך, און דאָך דאַרף מען אויף אַלץ אַכטונג געבן, אַלץ דורכמאַכן אַליין מיט די אייגענע הענט; אָהן מיר וועלן זיי דאָרט אַלע פֿאַרפֿאַלען ווערען.

— איך ווייס, איך ווייס, אַז דו ביזט בײַ אונז, קיין עין הרע, אַן אשת חיל. מײַנער וואַרפֿט דאָס מיר אויך אויף: זאָגט ער, זעה, וואָסערע געשעפֿטן זי טוט אויס, דעם גאַנצן מאַגיסטראַט פֿירט זי פֿאַר דער נאָז.

זי דאָט צוגעמאַכט דעם שאַף און צוויי מאָל אַ דרעה געטאָן דעם שליסעל.

— אָט וואָס איך וועל דיר אַ בעט טאָן, חנהלע: דו וועסט זיך אפֿשר מטריח זײַן נעהמען מיט זיך יאָסעלען? בײַ מיר זענען אַלע פֿאַרנומען און איך האָב איהם ניט מיט וועמען אָבצושיקען. דערפֿיהר איהם ביז דער-היים אָדער פֿאַרפֿיהר איהם גלײַך אין קראָם; רבקה איז שוין מסתמא דאָרט; זי איז דאָך בײַ אונז אויך פֿון די בריות.

— ניין, די מאַמע האָט געזאָגט, אַז זי וועט הײַנט אין קראָם ניט געהן, — האָט זיך יאָסעלע אַרײַנגעמישט, — אָבער איך האָב קיין מורא ניט; איך וועל אַליין געהן, נישקשה.

— דו האָסט קיין מורא ניט? זאָג מיר אָבער, יאָסעלע, ווער הויבט עס אָן דער ערשטער צו ווײַנען פֿאַר-נאַכט, אויב נור מען צינדט ניט אָן אַזוי גיך די ליכט? יאַ?... נו, נו, איך לאַך — האָט זי זיך אַ חאַפּ געטאָן און האָט אָנגעהויבן אָנציהן איהם דאָס קורצע מאַנטעלע און אַרומבינדען מיט אַ וואַלענען שאַלכעל.

— זעה, יאָסעלע, זאָלסט זיך ניט פינאַנדערשפּילען, וועסט זיך, חלילה, פערקיהלען. און זאָג דער מאַמען, אַז מיר זענען אויף איהר ברוגז: דעם גאַנצען טאָג האָבען מיר אויף איהר געוואַרט און זי איז ניט געקומען.

זי האָט איהם אַ קוש געטהון אין שטערן, האָט זיך צוקושט מיט הנה'ן און האָט זיי בעגלייט ביז צו דער טהיר.

ס'איז געשטאַנען אַ העלע, קאַלטע הערבסט־נאַכט; די לבנה האָט נאָר־וואָס אַרויסגעקוקט פון הינטער דעם שמאָלען, שפּיציגען דאַך פון דער גרויסער שוהל, וואָס האָט זיך הויך געצויגען אין הימעל אַריין, האָט זיך דורכגעשלאָגען דורך די הויכע סלופּעס, וואָס מ'האָט נאָך ניט געהאַט אַוועקגענומען פון דעם הויכען אוניאַטישען קלויסטער, פון דעם „הייליגען גייסט" — וואָס מ'האָט נאָר־וואָס געענדיגט בויען האַרט נעבען שוהל — און האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען אויף דעם הויכען אייזערנעם שפּיץ פון דעם אַלטען ראַטה־הויז, וואָס איז געשטאַנען אין רעכטען מיטען מאַרק.

די טויערן זענען געווען אָפען. גרויסע וועגען מיט סחורה, וואָס זענען צוליעב יום־טוב אָבגעשטאַנען אויף יענער זייט טויער דעם גאַנצען טאָג, האָבען אָנגעהויבען אַרויספאָהרען איפּ'ן הויף איינער נאָך דעם אַנדערן. דאָ איז געווען פלאַקס, ליין, זוימען, וואָס פלעגען אָנפילען ביז אין דער הויך די הויכע דריי־גאָרנדיגע שפּייכלער, וואָס האָבען זיך געצויגען אין צוויי שורות איפּ'ן צווייטען הויף; דאָ פלעגט מען עס אויסאַרבייטען, איבערפּאַקען, טיילען און צוריקפיהרען פון טויער — אָדער לינקס, אויף סמאָלענסקער טראַקט, קיין פּאָריעטש, סמאָלענסק און וויאַזמע, אָדער רעכטס — אויף פּעטערבורגער טראַקט, קיין נעוועל, אָפּאָטשקע, פּסקאָוו. אין הערבסט און זומער, בשעת די דווינע פלעגט זיך עפענען, פלעגט די סחורה געהן איפּ'ן וואַסער קיין וויטעבסק, פּאָלאָצק, דינעבורג און ריגאַ. אין גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט פלעגען דאָ רוישען די זוימען־שיטער, און דער אָבקלאַנג פון דעם גערויש פלעגט הויך און ווייט שטעהן אַרום און אַרום; הונדערטער אַרבייטער האָבען פון אין דער־פריה ביז אויף דער־נאַכט געטרעפּעלט

דעם פלאקס מיט גרויסע הילצערנע מעסערס, — און געדיכטע וואָלקענס פון שטויב זענען געשטאנען הויך איבער זייערע קעפּ, אַראָבגעפאַלען אויף זייערע האָר, אויף זייערע פנימ׳ער, אויף די האַרטע אויסגעטריקענטע ליפּען, אויף דער פּאָדלאָגע, אויף די ווענד, אויפ׳ן באַלקען, אויף די שפּינוועבס, אין די ווינקעלעך, אויף די טהירען, פענסטער און העכער, העכער אויף די קוימענס, אויף די שטאַנגען, אויפ׳ן רוקען פון דאך. גאַנצע בערג מיט קלאָטשע פלעגט יעדע וואָך בעדעקען דעם הויף און יעדע וואָך אַראָבגעפיהרט ווערען צום ברעג טייך, כדי אָבצוריינינגען אויפ׳ן הויף אַנ׳אָרט פאַר נייע בערג. די משרתים פלעגען איבערגעהן פון איין שפּייכלער אין צווייטען, אומעטום געפינען, וואָס צו טהון, אומעטום געפינען אַרבייט; יעדער האָט געטהון זיינס, איינער האָט ניט געשטערט דעם צווייטען. די מאַשין, וועלכע עמיצער האָט עפּיס אויסגעקלערט, איז געגאַנגען אַליין פאָראויס, אָהן אַנ׳אויפהער, און קיינער, אפילו די, וועלכע האָבען זי אַליין געלאָזט, זענען שוין ניט אימשטאַנד געוועזען אָבצוהאַלטען זי צוריק.

נור דער הייליגער טאָג פון שבת איז בכח געוועזען אָט די גרויסע מאַשין אָבצושטעלען אויף אַנדערטהאַלבען מעת-לעת. און יעדען פרייטאָג, ווי נור דער גרויסער שטאָדט-זייגער פון ראַטה-הויז פלעגט שלאָגען פיער (ווינטער-צייט מעהר נישט ווי צוויי), פלעגט די אַרבייט מיט אַמאָל אָבגעשטעלט ווערען. די ברייטע טהירען פון די שפּייכלער פלעגען צוגעמאַכט ווערען, ס׳פלעגען קלאַפּען די אייזענס, קלינגען די גרויסע אייזערנע שליסלען; די אַרבייטער פלעגען אַרויסשטיגען אַלע מיט איין מאָל: איינע פלעגען אַוועק אין קאַנטאָר נאָך שכירות, די צווייטע פלעגען זיך אַוועקלאָזען אין מרחץ; די טויערן פלעגען פערשלאָסען ווערען און אַ יום-טוב׳דיגע שטילקייט האָט אין גאַנצען הויף געהערשט ביז דער צווייטער נאַכט. קוים פלעגען זיך אָבער די ערשטע שטערען בעוויזען אויפ׳ן הימעל, האָבען די גרויסע רוישענדע זוימען-שיטער ווידער אַמאָל אָנגעהויבען רוישען, און די אַרבייט, וואָס איז געוועזען אָבגעשטעלט אויף העכער ווי דרייסיג שעה, האָט זיך ווידער אָנגע־געוועזען אָבצושטעלען זי צוריק.

חנה האָט אָנגעטאָן איהר פורטיס אויפ'ן צווייטען אַרבעל, האָט עטוואָס אויסגעהויבען דאָס קליידעל, האָט זיך פאָרזיכטיג אַראָבגעלאָזט פון די גליטשיגע, עטוואָס צוגעפרוירענע טרעפ און איז אַוועק איבער די הילצערנע ברעטער אין הויף אַריין. פון אַלע זייטען האָבען זיך בעקאַנטע פויערים צו איהר גענייגט, אַראָבגענעהמענדיג די היטלען.

— פראָהאָר, הי?

— איך.

— מיט וואָס ביזטו געקומען?

— מיט פענקע.

— כורען?

— סוקסא!

— אייגענע!

— פריצ'ישע.

— ווי טייער?

— כ'ווייס ניט.

— נו, און דעם חוב? הא? פראָהאָר, האָסט דאָך געזאָגט, אַז צו פּאָקראָוו וועסטו בעצאָהלען.

— חנה, זיי זיכער, כ'וועל בעצאָהלען.

— נו, גוט, כ'ווייס: דו דאַרפסט, חלילה, מיינע ניט... אָבער זאָג מיר, ברודער, ווי אַזוי רעכענסטו צו פאָהרען צוריק: אויף אַדאַמאָווע אָדער אויף סענטיורעס?

— אויף סענטיורעס.

— נו, וועל איך דיך בעטען אַ געלעגענהייט, זאָג אַקאָרשט וואַנקע פעטרונ'ען, ער זאָל מיר אָפּברייננען מיינע קאַרטאָפעל. נאָך „איליא פּראָראָק" געקויפט ביי איהם דריי אַכטעל. ווי זעהט דאָס אויס? געלד גענומען און די סחורה ניט געבראַכט. וועסטו זאָגען?

פראָהאָר האָט אָנגעהויבען צו קראַצען די פּאָטילניצע.

— זאָגען קאָן מען, אָבער וואָס איז די פעולה? ער וועט זיך אויסרעדען... אגב, וועט ער פאַר-טאָג אַוועק אויפ'ן יריד,

ער וועט דאך ניט זיצען אזא טאג ביי זיך אין דער־היים! מיט דעם מיידעל וועט ער אוועק: א הייליגע איז זי — היילט מענשען און פערדיענט.

— פערדיענט — און שלעפט זיך אלין ארום מיט דער טארבע, גלייך ווי זי וואלט ליידען הונגער, — האט זיך דערהערט פון הינטען עפעס א קול

— מיט דער טארבע? און טאמער דארף דאס אזוי זיין? טאמער האט דאס איהר די הייליגע מוטער געהייסען? מיר קאנען דען וואס וויסען?

חנה האט גענומען יאכעלען פאר'ן האנד, צוזאמען מיט איהם ארויס פון הויף און איז אוועק רעכטס.

אויפ'ן מארק האט זיך אומעטום געפיהלט א גרויסע בעוועגונג נאך דריי טעג רוה. אין דער פערפרויערענער לופט איז געשטאנען א געוויש פון אלערליי קולות: טהירען האבען זיך געעפענט און צוגעמאכט, וועגען האבען געסקריפעט, רעדער האבען געקלאפט איבער דעה הורכגעפרוירענער בלאטע, פערגליווערט און הארט ווי א שטיין. ביי די קראמען האט מען אנגעלאדען פוהרען מיט אייזען, מיט מאנופאקטור, באקאליי און נאך אנדערע. מענשען זענען אזוי ווי שאטענס ארומגעגאנגען, געשריען, זיך געבייזערט, געיאכט. יעדער פון זיי האט זיך געאיילט פריהער פון אלעמען פארטיג ווערען מיט זיין פוהר און ארויספאהרען וואס גיכער אויפ'ן וועג, וואס האט זיך געצויגען פון מארק איבער איליאינסקע גאס פארביי דעם גרויסען אוניאטישען קלויסטער פון „הייליגען איליא“, ווייטער איבער'ן בריק אויף דער וועליזשקע און נאך ווייטער, פארביי דעם בית-עולם אויף טאראפעצער וועג. יעדער האט געוואלט דער ערשטער קומען צום מארגעדיגען יריד אין דערפעל טשעפלי, כדי צו פערנעהמען א בעסערע ארט און בעסער פונאנדערצולעגען זיינע כהורות.

חנה האט זיך אויף א ווײלע אבגעשטעלט, ווייל ס'איז געווען אוממעגליך אריבערצוגעהן די גאס, וואס איז געווען אינגאנצען פערשטעלט מיט פוהרען. זי האט אויפגעשטעלט דעם לאנגען

קראַגען פון איהר בורנוס און האָט זיך, ניכר, געשעמט מיט איהר יום־טוב'דיגען פוץ, וואָס האָט אַזוי ניט געפּאַסט צום וואָכעדיגען מאַרק־טומעל אַרום און אַרום.

ס'איז פאַרבייגעפאָהרען זעליג בריסקאָוואַנסקער, אַ הויכער, אַ שוואַרצער ייד אין אַ פויערשען פעלץ. ער האָט נידעריג אונטערגעבויגען די פיס, כדי צו לאָזען אויס'ן וואָגען אַנ'אָרט פאַר צוויי קעלבער, אַ פּאָר שעפּסען און עטליכע זעק מיט קאַרטאָפעל. ער האָט אויף אַ ווײלע אָפּגעהאַלטען דאָס פערד און האָט דורכגעלאָזען דעם קסיאָנדז טאַראַשקעוויטש'ן, וואָס האָט זיך אויך ערגיץ וועהר געאײלט און אונגעדולדיג געשטויסען זײן קוטשער אין פּלייצע, ער זאָל פאָהרען וואָס גיכער. טאַראַשקעוויטש האָט דערקענט די ראַטמאַנשע, האָט זיך צו איהר פריינדליך אַ נויג געטהון, צוטראָגענדיג די שפּיץ פינגער צום ברעג פון זײן גרויסען קײלעכדיגען שוואַרצען הוט. איצע נאַחימאָווסקי איז דורכגעפאָהרען האַרט נאָך איהם, שטעהענדיג אויפ'ן וועגעל, וואָס איז אויפגעשפּרונגען אויף יעדען בערגעל, און האָט געזעהן דערבײ אויסצומײדען די גרויסע שוואַרצע קוה, וואָס איז געגאַנגען צוגעבונדען פון הינטען צו זעליג'ס פוהר. ס'זענען פאַרבײגעגאַנגען צוויי קריסטינס: דאַריאַ קאַסאָטשעווסקאַ און אַגאַטאַ איוואַנאָוואַ; בײדע זענען זיי געווען הנה'ס גוטע בעקאַנטע — ווײל זיי פלעגען נעהמען בײ איהר אויף באָרג זאַלץ און מעהל, מיט וועלכע זיי האָבען געהאַנדעלט אויפ'ן מאַרק. בײדע האָבען זיי זיך פערקוקט אויף די לאַנגע פעדערן און בענדער, וואָס האָבען זיך פון הנה'ס ציפּיק געטראָגען אויפ'ן ווינד, און האָבען זי ניט דערקענט.

הנה האָט גענומען זאָליען פאַר דער האַנד, האַסטיג דורכגעלאָפען מיט איהם צווישען צוויי פוהרען און איז אַריבער אויף די צווייטע זײט גאַס. פון אַנ'אָפענעם טויער, איבערהאַקענדיג זיי דעם וועג, איז אַרויסגעפאָהרען אַ פוהר, דויך ביז אויבען אָנגעפּאַקט מיט שוואַרצע געווענטענע קאַרטוזען און גרויסע פויערישע וואַרימע פעלצען. נאָר אויבען, עפּיס אויף אַ ברעג פון אַ קלײנ[ן] ברעטעל, איז זיך געזעסען אַ לעבעדיגער יונגער אַרבײטער, און

א מיידעל האט זיך אויפגעהויבען מיט איין פיס אויפ'ן ראד פון וואגען און האט איהם הערלאנגט עפיס איינגעוויקעלט אין א ווייס פאפירל.

— לאה! — האט יאסעלע דערקענט זייער מויד.

די איז געשווינד אראבגעשפרונגען פון וואגען און איז צוגעגאנגען צו איהם.

— יאסינקע? הערסט! און איך גיי דאך נאך דיר. די מאמע האט מיך געשיקט... דאס איז מיינער א קרוב... זיסע איז דאס — האט זי זיך אנגעהויבען צו פערענטפערן, בעהאלטענדיג דאס פנים, גלייך ווי זי האט זיך פערשעמט און איז געווארען רויט — ער פאהרט אויפ'ן יריד מיט'ן בעל-הבית'ס סחורה, בין איך זיך מיט איהם געקומען זעגענען.

די האט א פרעהליכען שמייכעל געטהון, האט גענומען ואליען און איז אהינצו צוזאמען מיט איהם.

הנה האט זיך פערקיהרעוועט אין פעטערבורגער גאס, וואס איז געגאנגען גלייך צום טייך, און וואו, ניט ווייט פון ברעג, איז געשטאנען איהר הויך צוויי-גארנדיג הויז צוזאמען מיט א שיינק און מיט הער קראם. דא איז געווען שטיל, מעהר נישט געבען רעכטען שוועל פון שיינק, מיט'ן פנים צום רינשטאק, מיט ווייט-פונאנדערגעווארפענע הענד, איז געלעגען הער שוסטער פיעטקע אזאדקעוויטש, וואס פלעגט דוקא אזוי און ניט אנדערש ענדיגען זיין ארבייטס-טאג.

מיט א מינע פיל עקעל איז די ארומגעגאנגען דעם ארט, וואו ער איז געלעגען, האט אויפגעהויבען דאס קליידעל און האט זיך גענומען פאר'ן הענדטיל פון טהיר. נאר דא האט ער די אבגעשטעלט.

— האנקא! — האט ער א געשריי געטהון, אנהאפענדיג די פאר'ן פאראל — הא—א—נקא!

ער האט זיך אוועקגעזעצט אין זיינע צורים'ענע הויזען מיט'ן הוילען גוף אויף די פערפרארענע ערד און האט אנגעהויבען שטארק קלאפען מיט'ן קולאק אין זיין פול-בעוואקסענער ברוסט.

— האַ—אַנ—קאָ.

זי האָט זיך האַסטיג אַרומגעדרייט און איז אַריין אין צימער.

אַזאַרקעוויטש איז צוריק אַנידערגעפאַלען אויף זיין אָרט נאָך ביִט מעהר כח, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען.

און אין דער שטילער, קאַלטער הערבסט-נאַכט האָבען זיך לאַנג און ווייט אַרום געהערט זיינע שווערע געשרייען.

דאַס פֿיערטע קאַפּיטעל

דער פּאָקראָווער יריד אין דערפיל טשעפּלי האָט בעזונ-דערס אויפגעלעבט פון יאָהר 1775 אָן, ווען דער פּאָלאָצקער אוניאַטישער אַרכיבישאָף איראַקלי ליסאָווסקי האָט בעפוילען — פון שטאָדט אַהער אַריבערצוטראָגען דעם הייליגען אוניאַטישען קלויסטער פון הייליגען איליאַ.

דער גרויסער, אויף אַ לאַנגען שטח פונאַנדערגעוואָרפענער אוניאַטישער דעקאַנאַט האָט געפאָדערט אַ בעזונדער השגחה אויף זיך פון די אוניאַטישע גייסטליכע — ווייל בראש פון דער בע-פעלקערונג זענען דאָ געשטאַנען די רייכע קאַטוילישע פּריצים, וואָס האָבען געהאַט אַ גרויסע עקאָנאָמישע ווירקונג אויף די אָרימע מאַכטלאָזע פּויערים, דורכאויס אוניאַטען.

צוויי מאָל יעהרליך פלעגט כמעט די גאַנצע אוניאַטישע בעפעלקערונג פון אַלע אַרומיגע דערפער זיך צונויפזאַמלען אַהער, ברענגענדיג מיט זיך, צו די שטיינערנע טרעפּ פון דעם אַלטען הייליגען קלויסטער, איהרע פערצווייפלונגען און דאגות, איהרע זיפצען און בקשות, און אגב אויך אַלץ, וואָס ס׳פלעגט איהר ברענ-גען די לאַנגע שווערע אַרבייט אין יענע ווענינע שטונדען, וואָס האָבען אָנגעהערט איהר און ניט די פּריצים. דאָ פלעגען די אַרומיגע פּויערים פערברענגען נאָר איין טאָג אין רעליגיעזער איי-ניגונג מיט גאָט און גייסטיגער איינונג צווישען זיך, כדי אומ-צוקעהרען זיך אויף מאָרגען צוריק צו זייער שווער לעבען פון דריקענדער קנעכטשאַפט, וואָס איז אין ערגיץ ניט געווען אַזוי

שווער, ווי אין דעם קאַנט, נאָר־וואָס אָבגעריסענעם פון פוילען און פעראייניגט מיט רוסלאַנד.

דעם 1־טען אָקטאָבער 1823 האָט דאָס קליינע דערפיל טשעפּלי אויסגעזעהן ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג. אַזוי ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג האָט דער הויכער קלויסטער־הויף צום הימעל געצויגען זיין אייזערנעם אויסגעמאָלטען שפּיץ מיט'ן שוואַרצען אייזערנעם קרייץ, אַרומגערינגעלט מיט לאַנגע שפּיציגע זיילען; ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג האָט די גרויסע קופּערנע גלאָק געוואָרפען פון אויבען אַראָב איהר יום־טוב'דיג רופען, און אַזוי ווי אַלע יאָהר אין דעמזעלבען טאָג איז צו איהר אַנטקעגען אויפגעשטאַנען פון דער ערד דאָס וואָכעדיגע גערויש פון טויזענדער מענשען, וואָס האָבען געקויפט, פערקויפט, גענאַרט, גע־דונגען זיך, געשוואָרען, געשלאָגען — געטהון אַלץ, פון וואָס עס וועבט זיך דאָס מענשען־לעבען... צוויי קלאַנגען זיי געוועזען: איינע האָט זיך שטיל און לאַנגזאַם געגאָסען פון אויבען, דערמאָהנענדיג די ערד וועגען הימעל, די צווייטע האָט זיך אונגעדולדיג, האַסטיג געריסען פון אונטען אין דער הויך, כדי צו דערמאָהנען דעם הימעל וועגען דיזע ערד. און די לופט, אַ שטילע און אַ קאַלטע, האָט זיי ביידען איינגעוועבט אין זיך, ווי זי וואָלט וועלען מאַכען צווישען זיי אַ פּשרה, און ביידענס קולות אונבעוועגט געהאַלטען הויך איבער די קעפּ פון דעם גרויסען רוישענדען עולם אַרום אויפ'ן פעלד, איבער דער גרויסער פערגליווערטער אָזערע אונ־טער'ן באַרג און דעם גרויסען פערשלאָפענעם וואַלד אויף יענער זייט טייך.

דער עולם האָט זיך, ניכר, נאָך ניט פונאַנדערגעשאָקעלט. די בעוועגונג האָט נאָך ניט דערגרייכט איהר אמת'ן שוואונג. ס'איז נאָך געוועזען פריה און אין דער שוואַרצער מאַסע פון מענ־שען האָט מען נאָך געקאָנט מערקען איינציגע ליניען, איינציגע ריכ־טיג־פונאַנדערגעצייכענטע שורות, צווישען וועלכע ס'האָט זיך לאַנג־זאַם געטראָגען, ווי דאָס וואַסער אין אַ נאָר־וואָס געעפענטען טייך, אַ שטראָם פון לעבעדיגע מענשען, וואָס ווייסען, אייגענטליך.

וואוהין מען טרייבט זיי, נור ווייסען ניט פון וואַנען מען יאָגט זיי.

דער הויפּט־שטראָם האָט זיך אָנגעהויבען עטניך פון דעם רעכטען ווינקעל, וואו דעם פּריץ'ס גאָרטען האָט זיך שאַרף אַריינגעשניטען אין דער מאַסע מענשען, צוטיילענדיג זיי אויף צווייען. פון דאָרט האָט ער זיך געטראָגען לינקס און צווישען ביידע שורות נאָר־וואָס אויפגעשטעלטע דערווייליגע ביידלעך מיט סחורה געצויגען זיך צום הילצערנעם פּאַרקאַן פון קלויסטער. דאָ איז ער געוואָרען ברייטער, האָט אַריינגענומען אין זיך נאָך איינגע קלענערע שטראָמען און שוין צוזאַמען מיט זיי געגאַנגען ווייטער ביז צום טייך. דאָ, שוין גאָר ביים ברעג, האָט ער זיך צוטיילט אויף דרייען: איין טייכעל איז אַראָפּגעפאַלען גלייך אַראָב צו דעם שטילפערגליווערטען וואַסער; דאָס צווייטע איז אַוועק רעכטס, און איבער דעם פערפראָרענעם, אָבגעשניטענעם פעלד, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַ נידעריג אָבגעשאָרען קאָפּ, געלאָפען ווייטער ביז צום וואַלד; דאָס דריטען טייכעל האָט זיך אַ נעדם געטהון גלייך צוריק, האָט זיך געצויגען ביז דעם הויכען שינק, וואָס איז געשטאַנען האַרט נעבען פּריץ'ס פּאַרקאַן, האָט זיך דאָ אויף אַ ווײַלע אַוועקגעשטעלט פערצווייפעלט און ווידער אַריינגעזאָמען זיך אין הויפּט־שטראָם.

דער גאַנצער איבעריגער פּלאַץ איז געווען בעדעקט מיט איין און דערזעלבער אונבעוועגטער מאַסע און מעהר נישט וואוניט־וואו פלעגען פון איהר אַרויסשפּרינגען איינגע פאַרבען און שרייען מיט זייערע ווייסע, גרינע, רויטע פלאַמען אויף דעם שוואַרצען פאָן פון דעם אַרומיגען לעבען.

הינטער דעם קלויסטער, אויף יענער זייט פּאַרקאַן, נעהנטער צו דער אָזערע, זענען געלעגען אָנגעוואָרפען אויף דער ערד גאַנצע בערג מיט הילצערנע כלים, עמער, צעבערס, דייזשעס, לאָפּעטעס, מולטערס און מענשען, וואָס זענען אַרום זיי אַרומגעגאַנגען, און האָבען אויסגעזעהן ווי קליינע שוואַרצע ווערים, וואָס זענען בעפאַלען אַ גרויסען הייכען קעפּעל קרויט. ניט ווייט פון דאָרט, נעהנטער צום מיטען, אויס'ן בערגעל, האָט זיך אַרויסגעזעהן אַ קליינער

פלאץ, לײדיג פון מענשען, נאר אײנגאנצען פערשטעלט מיט כלערלײ לײמענע כלים. גרױסע און קלײנע טעפ, לאהאנקעס, קריגלעך, טעלער, און װידער טעפ, און װידער קריגלעך, האבען זיך געשטױסען אײנע אן די אנדערע, און די בעל-הבית׳טע זײערע, װאס איז געשטאנען איבער זײ, האט אױסגעזעהן, װי א הוהן, װאס היט אירע קינדער. זי האט גלײכגילטיג געקוקט, װי פארבײ-געהער פלעגען זיך אװעקשטעלען נעבען איהר סחורה, אױסקלױבען עפּיס א כלי, קלאפען מיט די הענד אן דעק און צוהערען זיך צום קלונג. זי האט געקוקט, װי קלײנע קינדער פלעגען זיך מיט אבשײ אװעקשטעלען אױף א מינוט נעבען די אױסגעשטעלטע אין א לאנגער שורה לײמענע פערדלעך, מיט קורצע אבגעהאקטע הױדישע מײלער, כדי א פײף טהון אין זײ און אװעקשטעלען צוריק. זי האט געװאוסט, אז דאס זענען ניט קײן סוחרים, נור זי האט זיך ניט געװאונדערט, װאס זײ מאכען זיך א שפיעל פון דעם, װאס האט איהר און אלע אירע אײגענע געקאסט אזױ פיעל געזונד און ארבײט.

לינקס איז געשטאנען א װאלד מיט אױפגעהױבענע האלאב-ליעס פון פױערישע פוהרלעך. דא זענען געװען װעניגער מענ-שען, װי אנדערערס-װאו, און די אױסגעשפאנטע פערד זענען גע-שטאנען צוגעבונדען הינטער די פוהרען. אױף אײניגע פון די פוהרען זענען געזעסען פױערטעס, אױסגעפוצט אין רױטע טיכ-לעך און אין קרעלען, אבער מיט אומעטיגע פנימ׳ער און ארא-געלאזטע קעפ. זײ האבען מיט אנגסט און מיט קנאה געקוקט אין דער װײטען, װאו זײערע מאנען זענען שױן פון אין דער-פריה אן געװען פערטהון אין האנדעל און זײ אלײן זענען גע-װען װי צוגעשמידט צו זײערע ערטער, צו דער פאסקע דריע-גען, װאס איז געהאנגען הינטען, צום בינטעל הײ, װאס דאס פערד האט לאנגזאם און מוטלאז געקײט, זענענדיג אזױ הונגעריג און אזױ פערמאטערט װי זײ אלײן.

אין רעכטען מיטען מארק איז געשטאנען די מארק-װאג. אונטער א קלײן דעכעל האבען שטענדיג געשקריפעט צװײ גרױסע

אייזערנע שאַלען, פּעטראָמען מיט סמאָלע, בעשאָטען מיט מעהל, מיט זאַלץ, מיט גרויפּען. דאָ איז דער עולם געשטאַנען געדיכטער ווי אומעטום, און דאָ איז געווען לעבעדיגער ווי אַרום. די הויפּט־ראָלע האָבען דאָ געשפּיעלט יודען; זיי האָבען זיך געשטויסען צווישען די פּויערים, געדונגען זיך, געהאַנדעלט און זענען עס געווען דער צענטראַלער נערוו פון אַלץ, וואָס האָט פּאַסירט דאָ אַרום. זיי פלעגען אײַלענדיג אַריבער פון איין פוהר צו דער צווייטער, אַרויסנעהמען אַ בינטעל סחורה, עס אַרומטאַפּען, שמעקען, פּרובירען מיט די צייהן, לעקען מיט דער צונג, רייסען מיט די פינגער און קויפען פאַר זיך אָדער פאַר אַנדערע. דאָ האָבען אָפטער ווי אומעטום געקלונגען זילבערנע גאַנצע און האַלבע רובלס, און העל־פאַרביגע אַסיגנאַציעס, וועלכע די פּויערים פלעגען מיט גרויס פאָרזיכטיגקייט טאַפּען אין די הענד, זענען אָפטער איבערגעגאַנגען פון די יודען צו די פּויערים און צוריק. דער קליוטשוואָיט, סקאַרעדאַ, פלעגט זיך דאָ אויפשטעלען אָפטער ווי אומעטום, שרעקענדיג די פּויערים מיט זיינע ריין־אויסגעגאָלטע וואָנסען און לאַנגען שווערד, וואָס איז איהם געהאָנגען ביי דער זייט; ער האָט געקוקט און געזוכט, צי וועט זיך עפּיס ניט טרעפען וואו־ניט־איז עפּיס אַ סקאַנדאַל, וואָס זאָל האָטש וויפיעל ס'איז פאַרענטפערן זיין אוננוצליך אַרומגעהן צווישען די פוהרען.

— באַנקעס! פּיאַווקעס!... וועמען דאַרף מען שטעלען באַנקעס? — האָט זיך דערהערט אַ געשריי און דער קליוטשוואָיט האָט אַ קוק געטהון אַהינטער.

פון אַ הויכער, שוואַרץ־אויסגעפאַרבטער „בריטשקע“, שטאַרק איינגעשמידט אין אייזען און איינגעשפּאַנט מיט אַ יונגען, גוטאָנגעגעסענעם פערד, האָט צו איהם געגריסט מיט זיין וואַרימער, אויפגעשטעפּטער היטעל אין האַנד דער בעקאַנטער פעלדשער אָרליק פּאָדליעקאַר. דער קליוטשוואָיט האָט איהם אָבגעשטעלט מיט'ן פינגער, צוגעגאַנגען צו איהם און געגעבען די האַנד.

— גוט מאָרגען, פּאַניע דעווירץ... נו, ווי געהט עס?

ער האָט צו איהם נאָהנט צוגעטראָגען דריי צונויפגעדריקטע

פינגער, אז אָרליק האט באלד פערשטאנען, וואס ער מיינט. און באלד טאקע האט ער ארויסגענומען פון אונטער'ן בוזעם און אונ-טערגעטראגען איהם א קליין שווארצע טאבאק-קעסטעלע, האט עפעס א דריק געטהון א פרושינע, און דאס דעקעל איז באלד אפגע-שפרונגען מיט א קלאפ. דער קליוטשוואט האט מיט גרויס אפעטיט א ציה געטהון מיט דער נאז, האט זיך א ביסעל פערקרימט און אויס-געווישט מיט א טיכעל די לאנג ניט געגאלטע אויבערשטע ליפ.

— זעה נור, שעלמיעץ, דו לעגסט אהין גארנישט?

— ניין, פאניע קליוטשאריש, כמעט גארנישט: א ביסעלע אש, עטוואס טעשטויכענעם פעפער, מעהר גארנישט...

ער האט א ביסעל ארויסגעריקט דעם ברעג ארבעל, ווייט אפגעשטעלט דעם גרויסען פינגער פון דער לינקער האנד, אריינ-געשאטען אין דאס קליינע גריבעל, וואס איז געווארען דערביי אויף דער זייט פון דער האנד, א שען ביסעל טאבאק, אריינגעשלעפט דאס אליין אין נאז און האט זיך אפילו ניט א קרים געטהון.

— פון וואנען פאהרסטו דאס?

— פון הויף. דעם סאדאווניק אנטיפען בלוט געלאזען. א ביסעל צו-שפעט, נאר נישקשה: וועט זיך אויפהויבען... זעה נור, צי האב איך ניט פערשפעטיגט אויפ'ן מארק, א?

— ניט פערשפעטיגט, דער רעכטער האנדעל! אָן בייט נאך זעליי מיט די ציגיינער זיין פערדיל ערשט צום דריטען מאל, ס'הייסט, צוויי מאל דארף ער נאך בייטען און סוף כל סוף קו-מען אהיים אויף זיין אייגען פערד... הא-הא!

דער קליוטשוואט האט א שמייכעל געטהון און דאט מיט אמאל א ווארף געטהון אנ'אונרוהיגען קוק ארום זיך. ס'איז עפעס געווארען אנ'איינגלויף; מענשען זענען געלאפען פון אלע זייטען, שטופענדיג זיך און לויפענדיג ארום די פידרען, וואס זענען גע-שטאנען אויפ'ן וועג. אלע זענען געלאפען צום קלויסטער.

— די הייליגע! די הייליגע! — האט דער עולם אנגעזאגט איינער דעם צווייטען, און אלע זענען געלאפען פאראויס.

דער קליוטשוואט האט שטארקער איינגעצויגען זיין גאר-

בעל, איבערהענגענט אויף דער זייט זײַן שווערד און האָט זיך אויך אַוועקגעלאָזט אַהין, וואוהין אַלע זענען געלאָפֿן.

אַרום דעם הויכן שטיינערנעם אַרויפֿגאַנג פֿון קלויסטער איז געשטאַנען אַ גרויסע מחנה מענטשן. אַלע האָבן געשוויגן און פֿאַרטײַטערט געקוקט אויף דער אויבערשטער טרעפּ, וואו בײַם באַמע ברעג האָט זיך אין קאָנוואַלסיעס געצאַפּלט אַ מיידל פֿון אַ יאָהר דרײַצען. איהרע, ווײַסע לײַנענע האָר זענען געווען פֿונאַנדערגעוואָרפֿן אין אַלע זייטן אויפֿ'ן קאַלטן שטיינערנעם בריק און דער גוף איהרער, אַ דינער און אַנ'אויסגעדאַרטער, האָט זיך געקלאַפּט אָן די שטיינער, אויסגעבויגן און צוניפֿגעדרעהט ווי אַ בײַטל. די אויגן זענען געווען פֿערגלאָצט, אַזוי אַז ס'האָט זיך געזעהן מעהר נישט ווי די ווײַסלעך און פֿון די ווינקלען פֿון דעם איבערגעדרעהטן מויל האָט געשלאָגן אַ געדיכטער שוים. אַ דויכער גוי, אַנ'אַלטער און אַ ביסל פֿערדויקערטער, איז געשטאַנען דערבײַ, זיך געבויגט אין אַלע זייטן און האָט זיך געצ'עלמ'ט, ווי אַ אומיאַט, מיט אַלע פֿינף פֿינגער פֿון דער רעכטער האַנד. דער עולם האָט איהם נאָכגעטהון, אויך געצ'עלמ'ט זיך, ניט אַראָבלאָזענדיג די אויגן פֿון דעם מיידעל.

פּלוצלונג האָט זי זיך אויסגעצויגן אין איהר גאַנצן וואוקס און איז געבליבן ליגן אונבעוועגליך. די אויגן זענען געבליבן צוגעמאַכט, און די פֿיס, און דינע צוריסענע שיך, זענען געבליבן אויסגעשטרעקט. זי האָט אויסגעזעהן ווי אַ טויטע. דער עולם איז נאָך נעהנטער צוגעטראָטן צו די טרעפּ, ניט אַראָפּלאָזענדיג די אויגן פֿון דער טויטער. נאָר אין אַ מינוט אַרום האָבן איהרע פֿיס ווידער אַ ציטער געטהון, איבער'ן פּנים איז דורכגעלאָפֿן עפּיס ווי אַ שאָטן, זי האָט זיך שטיל אויפֿגעהויבן און אָנגעהויבן זיך אַרומקוקן אין אַלע זייטן מיט פֿול-אָנגעלאָפֿענע, בלאָנדזשענדע אויגן. זי האָט אַ ציה געטהון דעם אָטעם און האָט אָפּגעלעבט. אין די אויגן האָט בײַ איהר אַ בלאַנק געטהון אַ פֿײַער'ל און איבער די בלאַסע, אײַנגעצויגענע ליפּן איז דורכגעלאָפֿן אַ לעבהאַפֿטער שמייכעל. זי האָט אויסגעזעהן דאָס

מויל און מיט א זינגענדיגען ניגון, גלייך ווי זי וואלט מתפלל געווען, האט זי אנגעהויבען דערצעהלען, וואס זי האט נאר־וואס געזעהן בנבואה: א מוזשיק אין א שווארצען זשיפאן, ארומגעגארטעלט מיט א שטריקעל, האט צו איהר געבראכט צופירען עפעס א קליין מיידעל, ביי וועלכען דאס גאנצע פנים איז געווען בעדעקט מיט שווארצע קרעצן. ער האט איהר געדוישען אנרירען זיך אן דאס געזיכט פון קינד. זי האט אזוי געטהון און באלד איז פון קינדס פנים אראפגעפאלען ווי א שווארצע שאלעכץ, און זי איז ווידער געווארען ריין און ווייס ווי מילך.

דער עולם האט זיך צוגעהערט צו אידרע ווערטער, האט זיך געצלמט און געווארפען דעם אלטען אין היטעל קופערנע צעהנערס, זיבענער און פיערער.

דער קליטשוואיט איז אויך צוגעגאנגען צום אלטען, נור אנשטאט אריינצווארפען איהם אין היטעל עפעס א מטבע, האט ער ביי איהם א פראגע געטהון, ווער איז ער און ווער איז דאס קינד. האט זיך ארויסגעוויזען, אז ער איז א שליאכטיטש, פון דארף סענטיורי, איוואן פעסטון, און זי איז אן אינגעוואיסט אריים קינד, אנא יערעמייעווגא, וועלכע ער האט געפונען ביי זיך נעבען פארקאן און צוגענומען צו זיך. דער קליטשוואיט האט די ביידען א רוף געטהון נאך זיך און האט זיי אבגעפידערט אין קאנטאר, וואס איז געשטאנען אויף דער צווייטער זייט מארק.

דער יריד־טאג האט זיך דערווייל אנגעהויבען נויגען צום אויסגאנג; דער האנדעל איז געווארען שטילער און די אויפלעבונג האט זיך בישלעכווייז ארויבערגעטראגען פון צענטער נעהנטער צו די זייטען. דא אין א ווינקעל זענען די שטימען געווען הויכער ווי אומעטום. מענשען האבען זיך געשטופט, געשלאגען פאר די ערטער און זיך געריסען אלץ אין איין ארט, וואו דער שיינק איז געשטאנען. דער שיינק איז געווען פול, און די, וואס זענען ניט אריין, זענען געבליבען שטעהן דרויסען, בעדעקט די טרעפ, בעלאגערט דאס הויז און מיט גרויס קנאה געקוקט אויף די גליקליכע, וועלכע ס׳האט זיך איינגעגעבען אריינצוקומען אינווייניג.

פֿון דאָרט פֿליִען זיך אַמאָל הערן הויכע, שׂכּורע קולות, וועלכע פֿליִען מיט אַן־אונגעוועהנליכען כּח צוצידען צו זיך יענע, וועלכע האָבען זיך נאָך ניט אָנגעטרונקען, נאָר זיינען געווען גרייט דאָס צו טהון, ווען ס'וועט נור זיין די מעגליכקייט. די מעגליכקייט פֿלעגט אָבער קומען ניט אַזוי גיך און ניט אַזוי גרינג, און די, וועלכע פֿלעגען צו־לאַנג בלייבען שטעהן אין דרויסען, פֿלעגען פֿערליערען די געדולד און אָנגעהויבען מיט געוואַלד זיך צו רייסען אינווייניג אַריין, אַראָבשלעפּען פֿון די טרעפּ די, וואָס האָבען זיך שוואַך געהאַלטען אויף די פֿיס, כּדי צו שטעלען זיך אויף זייער אָרט. נעהנטער צו דער „סטאָיקע", וואו דער שיינקער מיט זיין ווייב פֿליִען קוים קאָנען בעפֿריעדיגען די נאָהנטסטע.

און דער עולם אַרום שיינק איז געוואָרען אַלץ מעהר אויסגעמונטערט און אַלץ מעהר לעבעדיג. די וועגדלערקעס האָבען אַהער אַריבערגעטראָגען זייערע טישלעך מיט די לעקעכלעך, מיט די קאָנפֿעטען, מיט די איבערגעפּראָרענע עפּעל, ניט און „כעמעטשקעס".

אַ גאַרניזאָנער זעלנער, אַ שׂכּורער, אַ פֿונאַנדערגעשפּילעטער און אָהן אַ היטעל, האָט הויך געזונגען עפּיס אַ ליעדעל, געטאַנצט און געשפּיעלט אויף אַ „באַלאַלאַיקע". אַ ווייגע צווישען צוויי סלופּעס האָט געסקריפּעט און עטליכע יונגע מוידען, אין רויטע טיכלעך, האָבען זיך געוויעגט, געלאַכט און געשריען; בחורים האָבען געקנאַקט ניס, אַרויסגעשפּיגען פֿון מויל די שאָלעכץ, מכבּד געווען די פֿריילינס און זיך אַמוזירט. די עלטערע האָבען געטרונקען, געזונגען, געקושט און געשלאָגען זיך. איינע האָבען געשפּיעלט, די צווייטע האָבען געטאַנצט און בכלל איז אַלעמען געווען זעהר פֿרעהליך.

און פֿון הימעל האָט זיך אַראָבגעלאָזען אַ טונקעלער פֿאַרנאַכט. גרויסע וואָלקענס זיינען געלאָפֿען נידריג־נידריג איבער'ן הימעל; פֿון אַנדערע האָט זיך אויפֿגעהויבען אַ קאַלטער שניידיגער ווינד, און אַ שניי — דער ערשטער אָקטאָבער־שניי — האָט אָנגעהויבען צו פֿאַלען פֿון אויבען אַלין אָפֿטער און געדיכטער

און באַדעקט די קעפּ, די היקעניס פון די פערד, די פוהרען, די דעכער פון די בײַדלעך און די פערפראָרענע ערד, פון וואַנען מענשען האָבען איהם מיט די פיס פונאַנדערגעטראָגען ווײַט אַרום און געמאַכט פון איהם פרישע בלאָטע.

דער טומעל אַרום די פוהרען, וואָס זענען דעם גאַנצען טאָג אָפּגעשטאַנען ווי פערגעסענע, האָט זיך איצט אַלץ מעהר און מעהר געשטאַרקט, מ'האָט אָנגעהויבען שפּאַנען די פערד, צוקלויבען די איבערגעבליבענע סחורה. פון די בײַדלעך האָט מען אַרומגעריסען דעם לײַוואַנד, פון פאַרקאַן, וואָס אַרום קלויסטער, האָבען זיך אויפ-געהויבען די אָרימע-לײַט — בלינדע, שטומע, הונגעריגע און זיך אַ לאָז געטהון איינער נאָך דעם צווייטען, האַלטענדיג זיך איינער פאַר דעם אַנדערען, אַלע באַרג-אַראָב צום קליינעם האַלב-צוחאי-ירטען הילצערנעם בריקעל, וואָס איז געלעגען טיעף איבער'ן טײַכעל.

די פוהרען זענען אַוועק גלײַך נאָך זיי, אויפהויבענדיג מיט די רעדער דעם פרישען נאָס-וואָס אַרויסגעפאַלענעם שניי און האָבען געסקריפּעט מיט די איבערגעפראָרענע אַקסען. נאָך אַ פינף-און-צוואַנציג-שעה'דיגען טומעל, איז דער מאַרק ביסלעכווײַז לײדיג געוואָרען. נור אַרום שיינק, אין די קרומע, ליכטיגע פאַסען, וואָס זענען געפאַלען פון פענסטער אויפ'ן ווײַסען שניי, האָט זיך נאָך געזעהן אַ חברה מענשען, וואָס האָבען זיך ניט געקאָנט צושיידען מיט דעם שיינק, און אַ געזאַנג, אויסגעמישט מיט עפּיס אומגעלומ-פּערטע קולות און זידלערייען, האָט זיך נאָך לאַנג געטראָגען אַרום אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

אַגאַטאַ איוואַנאָוונאַ איז אַרויסגעגאַנגען פון דער-היים אַרום זעקס אַ זייגער פאַר-נאַכט, און אין איהר קליין היטעל, וואָס איז געשטאַנען אין עק סיבירער גאַס און האָט מיט איין פענסטער'ל געקוקט אויף דעם דערבײַאיגען קליינעם טײַכעל קאָניעצוויץ, און מיט דעם צווייטען אָנגעשפּאַרט זיך אָן אַ הויכען, געדיכט-באַוואַק-

מענעם בערינעל, איז מעהר נישט געבליבען ווי איהר קליינער פיער-יעהריגער זוהן, פיאדאר. זי האט איהם געלאזט שלאפען ביי איהר אין בעט. אכט דעם זייגער אין אָווענד האט געדארפט קומען אהיים איהר מאן, א סאלדאט פון שטאטישע קאמאנדע, יע-מעליאן איוואנאוו. אנאטא האט אבער ניט געקאנט ווארטען אזוי לאנג — וויל די פיהר, וועלכע זי האט געדונגען צוזאמען מיט דאריען, האט געדארפט אוועק פון שטאדט פונקט זעקס א זייגער, כדי ניט צו פערשפעטיגען דעם יריד אין טשעפלי. אויף וועל-כען זי האט געווארט דריי חדשים צייט. צוליעב דעם האט זי געמוזט לאזען איהר קינד אויף צוויי שעה איינם אליין; זי איז שטיל ארוים פון צימער, זיך געהיט ניט צו סקריפען מיט די ברעטער פון פאדלאגע און ניט א קלאפ צו טהון מיט דער טהיר. זי האט די טהיר צוגעמאכט הינטער זיך און שטארק צוגעדריקט פון דרויסען מיט'ן הילצערנעם ריגעל.

א היבשע צייט איז זי נאך געשטאנען שטיל ביי דער טהיר, צוהערענדיג זיך, צי וועט זיך ניט הערען פון הינטען עפיס א קול. דערנאך איז זי ארומגעגאנגען ארום דעם נידעריגען האלב-איינגעפאלענעם ווינקעל פון הייזעל און איז צוגעפאלען מיט'ן פנים צום שויב פון פענסטער און האט זיך נאכאמאל איינגעקוקט אין פנים פון איהר פעדיען. ער איז, ווי פריהער, געלעגען שטיל אויפ'ן בעט מיט'ן פנים צום פענסטער און האט געשמאק גע-שלאפען, האלטענדיג אונטער'ן באק איין הענדטיל, דאס אנדערע איז געלעגען אויסגעצויגען איבער דער ווארימער ציטצענער קאלדרע און האט זיך שטיל געצאפעלט אין שלאף.

זי האט איהם איבערגע'צלמ'ט, האט זיך אליין אויך איבער-גע'צלמ'ט געגען דעם צלם פון דעם נאהנטען קלויסטער פון הייליגען מיכאאיל, האט ארויסגעווארפען צו זיך אויפ'ן פלייצע איהר זאק און איז אוועק אויפ'ן באהן, ניט ארויסלאזענדיג פון זינען איהר געליעבטען בן-יחיד, מיט וועלכען זי האט זיך צום ערשטען מאל צושיידט אויף א גאנצען מעת-לעת.

ביני לביני האט זיך איהר מאן, יעמעליאן — וואס איז גראד

דעם טאג געשטאנען אויף קאראַוויל ביי דער טורמע — צו אַכט א זייגער ניט געקאָנט בעפרייען, און לויט דעם בעפעהל פון דעם קאראַוולנעם נאַטשאַלניק, געמוזט בלייבען ביי דער טורמע נאָך צוויי „סמענעס“, כדי צו בעגלייטען גאַנץ פריה די אַרעסטאַנטען צו דער ערשטער תפילה. דעריבער האָט ער די נאַכט אויפ׳ן 1־טען אָקטאָבער אויך פערבראַכט ניט ביי זיך אין דער־היים, און פעדיאַ איז די גאַנצע נאַכט אָבגעזעסען אַליין.

עטליכע מאָל האָט זיך דאָס קינד אויפגעכאַפּט פון שלאָף, נור באַלד ווידער איינגעשלאָפען נאָך שטאַרקער, איינדרעהענדיג זיך אין דער וואַרימער קאָלדרע און ניט בעמערקענדיג, אַז נעבען איהם איז ניטאָ זיין מוטער, צו וועלכער ער האָט זיך שטאַרק צוגעדריקט מיט זיין קליין וואַרים גופ׳ל, גלייך ווי ער וואָלט געלעגען מיט איהם און ער וואָלט שפּירען איהר וואַרימקייט. אַזוי איז ער אָבגעשלאָפען די גאַנצע נאַכט. ערשט אין דער־פריה, בעת דער גרויסער אָבשיין פון הערבסט־מאָרגען האָט עטוואָס בע־לויכטען דעם ווינקעל פון דעם גרויסען באַק־אויווען און דעם אויבערשטען קאַרניז פון וואַנד, האָט ער זיך אינגאַנצען אויפגעכאַפּט און האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפ׳ן בעט.

אין די קליינע פערדויכערטע פענסטער האָט פון דרויסען גע־קוקט דער פערנעפּעלטער הימעל, און ווינקעל האָט זיך געצאַ־פּעלט אַ קליין איילעמפּעל; די קאָלדרע האָט זיך איהם אַראָב־געריקט פון די פיס און איז געלעגען מיט איין בּרעג אויף דער פּאָדלאָגע. ער איז אויפגעשפּרונגען מיט ביידע פיסלעך אויפ׳ן בעט און זיך געוואונדערט אויף דער אומגעוועהנליכער שטילקייט אין שטוב און האָט זיך אָנגעהויבען אַרומקוקען אין אַלע זייטען. אין צימער איז קיינער ניט געווען... ס׳איז איהם געוואָרען אומעטיג.

— מאַ—אַמקאַ!... מאַ—אַ—מאַ! — האָט ער אָנגעהויבען צו הופּען, אַראָבּשפּרינגענדיג פון בעט און זוכענדיג אין אַלע זייטען. קיינער האָט איהם ניט געענטפערט.

ער האָט זיך אַוואַרף געטהון צו דער טהיר, אָנגע־שפּאַרט זיך אָן איהר מיט׳ן גאַנצען קערפּער און אָנגעהויבען

שטופּען; זי האָט זיך ניט אַ ריהר געטהון. ער האָט אָנגעהויבען וויינען אין זוכען אין אַלע ווינקעלעך; ער איז אַרונטערגעקראָכען אונטער'ן בעט, אַרויסגעקלעטערט אויפ'ן אייזען, אַריין אין קאַטוך, אומעטום געזוכט, אומעטום געשאַרט מיט די הענדעלעך און אין ערגיץ ניט געפונען זיין מאַמען. ער האָט נאָך שטאַרקער אָנגעהויבען צו וויינען, האָט זיך אַוועקגעשטעלט אויף איינינע מינוט אין מיטען שטוב, אַרויפגעקראָכען אויפ'ן בייגקעל אונטער'ן פענסטער און, ניט אויפהערענדיג צו וויינען, איז ער צוגעפאַלען מיט'ן פּנים צו דער אונטערשטער שויב פון פענסטער. דורך דעם פערשוויצטען שויב האָט ער גאָרנישט ניט געזעהן; צופעליג אָבער האָט ער אַ וויש געטהון מיט'ן פינגער איבער'ן שויב און ער האָט דערזעהן פאַר זיך אַ שטיקעלע גאַס און די ברעט, וואָס איז געווען אַריבערגעוואָרפען איבער'ן טייכעל. ביים ברונעם איז געשטאַנען נידעריג איינגעבויגען עפּיס אַ פרוי, וואָס האָט מיט שווערינקייט געשלעפּט פון אויבען אַרויף אַ נ'עמער וואַסער; ער האָט געזעהן, ווי זי האָט זיך אַרויפגעוואָרפען אויפ'ן פּלייצע אַ קאָראָמיסלע מיט צוויי עמער און איז אַוועק מיט זיי, לאָזענדיג נאָך זיך אויפ'ן זאַמד גרויסע און טיעפע טריט. ער האָט זיך אַ קלאַפּ געטהון מיט'ן קאָפּ אָן שויב און האָט אַ געשריי געטהון מיט זיין גאַנצען קול; זי האָט אָבער ניט דערהערט און איז פערפאַלען געוואָרען הינטער'ן אינגאַל.

פעדיאַ האָט אָנגעהויבען רייסען מיט די פינגער די שויב, וועלענדיג זי אויפהויבען און ניט וויסענדיג ווי אַזוי. ער האָט זיך אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענדעלעך פאַר'ן הילצערנעם נאָגעל, וואָס האָט אַרויסגעשטעקט אין רעמעל פון שויב, און האָט עס אָנגעהויבען ציהען אין דער הויך. דאָס רעמעל האָט זיך אַ הויב געטהון, אָבגעריסען זיך פון אָרט און איז אַוועק אויבען אַרויף. ער האָט דאַמאָלס אונטערגערוקט אונטער איהם ביידע זיינע הענטעלעך און אַנ'אייזערנע קעלט האָט איהם אַ ברען געטהון די פּלייצעס, דעם האַלז און די אָפענע ברוסט, וואָס האָט אַרויסגעשטעקט פון אונטער דעם פונאַנדערגעשפּילעטען העמדעל. ער האָט זיך אַ טריי-

מעל געמאָלן, נאָך ניט קוקענדיג דערויף, האָט ער אונטערגערוקט אונטער'ן שויב פריהער דעם קאָפּ, דערנאָך די פּלייצעס, דערנאָך ביידע פיס. אין אַ מינוט אַרום איז ער שוין געווען אינגאַנצען דרויסען; די אויפגעהויבענע שויב איז מיט אַ קלאַפּ אַראָפּגעפאַלען צוריק אויף איהר אָרט און האָט איהם שיער ניט אָפּגעקוועטשט די שפּיץ פינגער. ער האָט צוגעהאַפּט די פינגער און האָט זיי אַריינגעשטופּט צו זיך אין מויל, וואַרמענדיג זיי מיט זיין אָטעם און אַרומקוקענדיג זיך מיט וואונדער און מיט שרעק אין אַלע זייטען.

אַרום איז געווען שטיל. דאָס טייכעל האָט ווי אַלע מאָל געמורמעלט אין זיינע נידריגע ברעגען און אַ גרויער נעבעל האָט זיך געקריכערט איבער זיין גאַנצער לענג. אויפ'ן באַרג האָבען זיך דורכ'ן נעבעל געזעהן עטליכע קליינוואוקסיגע בוימער און דער גרין-סאַמעטענער טאַפּעט פון די פערזייהטע ווינטער-פעלדער איז אַראָפּגעפאַלען נידריג אַראָפּ ביז צום וואַסער.

איבער דער זייט פון בערגעל אויף דעם אַנדער ברעג טייכעל האָט זיך געדרעהט אַ שמאָלינקער דורכגאַנג, וועלכער האָט זיך געצויגען אין דער הויך צווישען די קוסטען און איז דערגאַנגען ביז די שייערס, וועלכע זענען איהם געווען גוט באַקאַנט. יעדען פריה-מאָרגען, אין משך פון דעם גאַנצען זומער, פלעגט ער, האַל-טענדיג זיך פאַר איהר פאַראַל, געהן מיט דער מאַמען איבער דעמזעלבען וועג אויף די ווייטע גערטנער, וואו זי פלעגט דעם גאַנצען טאָג פויזען עפּיס איבער די בייטען, אַרויסרייסען פון זיי די גראָזען און די בלימעלעך, וואָס פלעגען אויף זיי וואַקסען, און אָפּלאָזענדיג זיי אַן אַ זייט אויפ'ן מעזשאַ. דאָס גראָז פלעגט בלייבען טריקענען, נאָר די בלימעלעך פלעגט ער צונויפקלייבען און שפּיעלען מיט זיי ביז'ן רעכטען פאַר-נאַכט, ווען זי פלעגט איהם נעהמען פאַר'ן הענדטיל און אָפּפיהרען צוריק אַהיים איבער דעמזעלבען וועג. איצט איז זי ווידער אַמאָל אַוועק אויף דיזעלבע גערטנער, נאָר איהם האָט זי עפּיס פערגעסען צו נעהמען מיט זיך, נאָר ס'איז קיין בייז ניט: ער וועט אַליין אַהין אַוועקגעהן און וועט זי דאָרט געפינען.

ער האָט אַ טראָט געטאָהן מיט די באָרוועסע פיס אויף דעם פערפרוירענעם זאַמד און איז אַוועקגעלאָפען צום טייכעל. אויפ'ן וואַסער ביי די ברעגען האָט ער דערזעהן עפּיס ווייסע שטיקער גלאָז, וועלכע זענען איהם זעהר געפעלען. ער האָט אויפגעהויבען איינס פון די גלעזלעך, נאָר עס האָט איהם אָבגעברענט די פינגער און האָט זיך אַרויסגעגליטשט פון האַנד. ער האָט זיך אַריבערגעקליבען אויף דער צווייטער זייט טייכעל און האָט זיך געלאָזט לויפען אַרויף. ס'איז איהם געוואָרען היים; דאָס הערציל האָט ביי איהם שטאַרק געקלאַפּט. ער איז פאַרביי־געלאָפען פאַרביי די שייערס, און האָט זיך אַרויסגעקליבען אויפ'ן גרויסען וועג; ווייט פאַראויס איז עמיצער געפאָהרען, קלאַפּענדיג מיט די רעדער איבער דער געפראָרענער ערד. ער האָט זיך אַוועקגעלאָזט לויפען איהם נאָכיאָגען, ער איז אָבער געווען מיעד און האָט געמוזט אָבשטעהן. דער וואָגען פאַראויס האָט זיך אַ קיהרעווע געטאָהן אָן אַ זייט און איז פערשוואונדען געוואָרען הינטער אַ שייער. ער איז ווידער געבליבען אַליין; פון ווייטען האָט זיך געוויזען דאָס וועלדיל. לינקס האָט זיך געזעהן אַ לאַנגע רייה דעכער מיט קוימענס, פון וועלכע ס'איז געגאַנגען אַ רויך. ער האָט געוואוסט, אַז דאָרט, וואו עס זעהען זיך די דעכער, געפינען זיך אויך דיזעלבע גערטנער, וואוהין זיין מוטער פלעגט געהן אַלע טאָג אַרבייטען, און קומען קאָן מען מעהר נישט, ווי דורך דעם קליינעם וועלדיל. ס'איז אפילו אַנ'אימה, אָבער מען מוז עס: דאָרט, הינטער'ן וועלדיל געפינט זיך איצט די מאַמע. ער האָט זיך האַסטיג אַ לאָז געטאָהן צום וואַלד־צו און איז אַוועקגעלאָפען איבער די האַרטע און שטעכעדיגע בוימלעך, וועלכע האָבען איהם געשטאָכען און געריסען די דולע הויט פון זיינע באָרוועסע פיס. אָט איז דער גראָבען, איבער וועלכען די מוטער פלעגט איהם יעדעס מאָל אַריבערטראָגען אויף די הענד, און וועלכען ער מוז איצט אַריבערשפּרינגען אַליין, און אָט זענען די קוסטעס...

ער האָט זיך אַ לאָז געטאָהן איבער'ן גראָבען און אָנשטאָט

לינקס, גענומען זיך רעכטס און איז באלד פערשוואונדען צווי-שען די הויכע און געדיכטע בוימער...

— — — — — — — — — —

פעדיא איז געלעגען אויף דער ערד, פערוואָרפען דעם קאָפּ, ווייט פונאנדערגעוואָרפען די הענד און נידעריג אונטערגעבויגען די צובלוטיגטע צוריבענע פיס. אויף זיין קליין ווייס, פערצווייפעלט פנימ'ל, איז געבליבען שטעהן עפּיס ווי א מין פראגע, און די אָפענע אויסגעלאָשענע אויגעלעך האָבען געקוקט גלייך אין הוי-כען ווייטען הימעל אריין...

די הויכע בוימער זענען ווי פערוואונדערט שטיל געשטאנען ארום איהם, האָבען זיך געשאָקעלט און ווי געפרעגט איינער ביי דעם צווייטען: וועה איז עס דען, אַז דאס קליינע ווייסע קינד, ווי קומט עס אהער און ווער האט עס צו אונז געבראַכט?

א ווינד האט א קלאפּ געטהון איבער די קאָפּ פון די בוימער, א שפּיעל געטהון מיט'ן ווייסען העמדעל פון געשטארבענעם קינד און פונאנדערגעבלאָזען זיינע ווייסע לייכטע האָרלעך. א געדיכ-טער שניי האָט זיך אָנגעהויבען דרעהען אין לופטען און שטיל אראָבפאלען, בעדעקענדיג די פערפראָרענע ערד. אויף מאָרגען פריה איז שוין די ערד און אלץ, וואס אויף איהר, געווען בעדעקט מיט א געדיכטען, ווייסען שלייער...

———————

דאס זעקסטע קאפּיטעל.

יאָסעלע האט מיט אונגעדולד ערוואַרטעט דעם ווינטער — ווייל מיט'ן ווינטער זענען ביי איהם געווען פערבונדען איינציגע, זעהר וויכטיגע נייעסען אין לעבען. געוועהנליך, האָבען די דאָזיגע נייע-סען נישט געהאַט קיין שום שייכות צו יענע ענדערונגען, וועלכע דער ווינטער טראָגט בכלל אריין אין קינדערישען לעבען—דערהויפּט נאָך, ווען דער ווינטער קומט-אָן; ווי דאָמאָל, אונערוואַרטעט, ראַפּטום, מיט אמאל, צוזאַמען מיט די פרעסט, צוזאַמען מיט דער שניי-ווייסער דעקע, צו וועלכער דאס קינדערישע אויג איז נאָך נית צוגעוועהנט. ניין, פאר יאָסעלען האָבען אייגענטליך

קיין שום ווערטער ניט גערעדט יענע פערענדערונגען, וועלכע ס'פלעגט אריינטראגען אין זיין קליין וועלטעל די אייביג-לעבעדיגע נאטור. וויכטיג זענען געווען פאר איהם נור יענע ענדערונגען, וועלכע ס'פלעגען אריינברענגען אין זיין לעבען די מענשען, וואס האבען זיין לעבען געבויט, וואס האבען איהם צוגעגרייט דערציי פון זיין ערשטען געבורטס-טאג אן. זיי אבער האבען בעשאפען פאר איהם נור צוויי יאהרעס-צייטען, אדער ווי ס'דאט זיך גערופען אויף זייער לשון צוויי זמנים, פון וועלכע איינער האט זיך גערופען „זומער״, דער צווייטער — „ווינטער״. און דער חלוק צווישען די צוויי יאהרעס-צייטען איז בעשטאנען ניט אין דעם, וואס זומער האבען אין גארטען שענע שמעקעדיגע בלימלעך גע-בליהט, פויגעלעך געזונגען און אונטער'ן בארג האט געמורמעלט דאס קליינע וואסער'ל, בעת אז ווינטער איז אלץ געווען טויט, ס'האבען געבלאזען שטארקע קאלטע ווינדען, ס'דאט געגלימערט דער פראסט און ווי אבגעשטארבענע זענען געשטאנען אין זייערע ווייסע תכריכים די פערשניידטע קוסטען ביים בארג ... ניין, דער חלוק צווישען זיי איז בעשטאנען נור אין דעם, וואס זומער האט מען געקאנט אראבשפרינגען פון בעטעל, אבראוונען און אוועקלויפען אין חדר בשעת די זון שיינט הויך אין הימעל און קומען צוריק אויך נאך בשעת ס'איז ליכטיג, ווינטער אבער פלעגט מען דאס אלץ מוזען אבטהון אין דער פינסטער. אחוץ דעם פלעגט זיך זומער בכלל ניט וועלען זיצען אין חדר, און יעדעס מאל, ווען אויף די געלע בלעטער פון דער גמרא פלעגט אראבפאלען פון פענסטער א פערבלאנדזשעטער זונען-שטראהל, פלעגט זיך דאס הערציל אנהויבען צאפלען און מיט א משונה'דיגען כח ציהען אהין דרויסען, וואו די זון שיינט, וואו די בוימער שאקלען זייערע אלטע גרינע קעפ. ווינטער, פערקעהרט, פלעגט זיך גאר ניט וועלען אברייסען פון ברייטען, קרום-פיסיגען טיש, פערווארפען מיט ספרים, פון דעם שווארצען חלב'נעם ליכטעל, וואס שמעלצט אין היל-צערנעם לייכטער'ל אין רעכטען מיטען טיש. נאר סיי זומער, סיי ווינטער איז די איינציגע זאך, וואס האט פיל געמאכט זיין לע-

פֿען, געווען דער הדר. דאָ האָבען זיך פֿאַר איהם אָנגעהויבען און אויסגעלאָזען אַלע וועגען, דאָ האָבען זיך צוזאַמענגעפֿלאָכטען אַלע זיינע שטרעבונגען, אַלע זיינע געפֿיהלען, אַלע זיינע געדאַנקען, דאָ האָבען זיך אָנגעהויבען און דאָ האָבען זיך אויסגעלאָזען אַלע זיינע קינדערשע שמחות, אַלע זיינע קינדערשע זאָרגען. צי האָט ער איבערדויפֿט געלעבט יענע פֿיער יאָהר, וועלכע ס'זענען דורכגעגאַנגען, ביז ער איז אָנגעקומען אין הדר — דאָס געדענקט ער גאָר ניט. דאַכט זיך, אַז ניט. וואָרום לעבען האָט ער אָנגעהויבען ערשט יענעם פֿריד-מאָרגען, ווען זיין פֿערשטאָרבענער פֿאָטער האָט עפּיס מיט אַ בעזונדער פֿרייד, מיט אַ בעזונדער יום-טוב'דיגקייט גענומען איהם פֿאַר'ן הענטיל און אַוועקגעפֿיהרט עפּיס אין אַ וויטע קרום געסיל, וואו ס'איז געשטאַנען עטוואָס אָבגעטראָטען אָן אַ זייט, אַ קליין נידעריג הייזעל. דאָס הייזעל האָט זיך גערופֿען „הדר" און דער אַלטער בייזער ייד, וואָס איז געזעסען ביים טיש, געשאָקעלט זיך און געשריען אויף אַזעלכע קינדער, ווי ער, האָט געהייסען „רבי"; און אָט פֿון דעם דאָזיגען פֿריד-מאָרגען אָן האָט ער ערשט אָנגעהויבען צו לעבען. צי האָט געשיינט די זון ביז דעם טאָג? מסתמא, ניט: וואָרום שיינען שיינט זי מעהר ניט ווי צוליעב דעם, כדי צו וואַרימען איהם דעם רוקען בשעת ער זיצט ביים טיש און לערנט, כדי צו שפּיעלען אויף דאָס גרויסע געלע בלאַט פֿון זיין ספר און שטערען איהם פֿון לערנען דוקא דאַן, ווען ער מוז זיך איינגאַנצען אַריינטהון אין דאָס, וואָס ער לערנט, כדי צו האַפּען דעם פֿערפֿלאָנטערטען מיין, וואָס דאָ איז בעהאַלטען. צי האָבען געבליהט ערגיץ בלימעלעך ביז דעם טאָג? מסתמא, אויך ניט. וואָרום ער ווייסט זעהר גוט, צוליעב וואָס בליהען די אויפ'ן הדר'שען הויף: כדי צוציהען איהם צו זיך, בשעת ער געהט מיט'ן רבי'ן און ס'ווילט זיך איהם אָברייסען איינס און בעהאַלטען ווייט אונטער'ן בוזעם, און עובר זיין אויף „לא תשחית"... די פֿינף יאָהר, וואָס ס'זענען אַוועק פֿון יענעם טאָג אָן — דאָס זענען, איגענטליך, געווען נור צעהן זמנים, און אויב אין דעם משך פֿון די צעהן זמנים האָט זיך עפּיס

יאָ געביטען, איז דאָס געווען מעהר ניט ווי די ספרים, פֿון וועלכע ער האָט געלערנט.

דער ווינטער האָט אָבער געדאַרפֿט איהם ברייינגען גאָר אַ בעזונדער נייעס. ער האָט געוואוסט, אַז חול-המועד-סכות איז ביי דעם פֿעטער שמריה׳ן געבליבען, אַז אויף דעם קומענדיגען זמן זאָל איהם די מאַמע אָבגעבען צו אַ נייעם מלמד, צו רב חיים באָבינאָוועצער. דאָס איז געווען אַ גמרא-מלמד און איז געווען בע-וואוסט אין שטאָדט פֿאַר׳ן גרעסטען למדן און ירא-שמים. אָנ-קומען צו איהם אין חדר האָט געהייסען אָנהויבען צו לערנען גמרא; און דערצו האָט טאַקע יאָסעלע געהאַט אַ בעזונדער חשק.

געוואוסט האָט ער, אַז פֿון דעם טאָג אָן, וואָס ער וועט אָנהויבען לערנען גמרא, ווערט ער אַ גרויסער, ווערט ער אַ קליין שטיקעל חלק פֿון כלל-ישראל, וואָס איז דערהויפּט בעשאַפֿען גע-וואָרען נור כדי צו לערנען תורה. און ער האָט שוין פֿאָראויס בעקומען גרויס אָבשיי פֿאַר דעם אונבעקאַנטען רב חיים׳ן, וואָס האָט דאָס איהם, דעם קליינעם יאָסעלען, געדאַרפֿט מצרף זיין צום כלל, עפֿענען פֿאַר איהם אַ נייע וועלט, צו וועלכער ער האָט נאָך ביז אַהער נישט געהאַט און נישט געקאָנט האָבען קיין שום צוטריט.

פּונקט אין אַ וואָך אַרום נאָך אסרו-חג, אויף מאָרגען נאָך ראש-חדש מרחשון, זונטאָג 8 אַ זייגער אין דער-פֿריה, איז יאָ-סעלע צוזאַמען מיט לאה׳ן צום ערשטען מאָל אַוועק אין נייעם חדר. ער איז מיט גרויס שמחה אַראָבגעלאָפֿען פֿון די טרעפּ און, אַרויסלויפֿענדיג פֿון טויער, האָט ער זיך אַ לאָז געטהון לינקס, ווי ער איז געווען געוועהנט געווען צו געהן יעדען טאָג. ער האָט זיך אָבער דערמאָהנט, אַז זיין נייער חדר איז שוין אין אַנ׳אַנדער אָרט, האָט אַ קוק געטהון אויף לאה׳ן און האָט זיך אַ לאָז געטהון רעכטס. זי האָט איהם פֿעררוכט אַ ביסעל דעם שאַל אויפֿ׳ן האַלז, האָט פֿעררוקט די ברעגען אונטער דער פֿעלערינקע פֿון וואַרימען מאַנטעלע, האָט איהם גענומען פֿאַר׳ן הענדטעל און אַוועקגע-פֿיהרט איבער׳ן מאַרק אין דער געברענטער גאַס. דורכגעהענדיג

צווײ קוואַרטאַלען, האָט זי זיך פֿערקיהרעוועט אין אַ פֿערוואָרפֿען געסעל און איז אַוועק איבער די גערטנער עפּיס צו אַ נידעריגען הײזעל, וואָס האָט מיט זײן אײנציגען פֿענסטער׳ל געקוקט אין הויכען באַרג שנײ, וועלכען דער ווינד האָט אַהער אָנגעטראָגען. זי האָט אַ שטויס געטהון מיט׳ן פּיס דאָס קלײנע טהירעל, האָט גענומען יאָסעלען פֿאַר׳ן האַנד, כדי ער זאָל זיך ניט אויסגליטשען אויף דער פֿערפֿראָרענער שוועל, און איז אַרײן אין צימער.

אַ שווערער, אַ דריקענדער ריח האָט דערמאָהנט יאָסעלען זײן פֿריהערדיגען חדר. דאָ איז די לופֿט געווען נאָך שווערער. אין דעם גרויען האַלב-פֿינסטערניש האָט מען די ערשטע עטליכע מינוטען גאָרניט געקאָנט פֿונאַנדערקלויבען. צום סוף האָט יאָסעלע דערזעהן עפּיס אַנ׳אַלטען אײנגעבויגענעם יודען, געדיכט בעוואַקסען מיט באָרד און פּאות, וואָס איז געזעסען בײם טיש און זיך געשאָקעלט איבער אַ גרויסען לאַנגען ספר.

יאָסעלע האָט באַלד פֿערשטאַנען, אַז דאָס איז „ער", דער נײער רבי, און דאָס הערציל האָט איהם אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפּען.

— גוט-מאָרגען! — האָט לאה אַ זאָג געטהון און האָט צוגעפֿיהרט יאָסעלען צום טיש.

— גוט-מאָרגען! גוט-יאָהר! — האָט זיך אָבגערופֿען רב חיים, ניט קוקענדיג אויף זיי און ניט אָבדרײסענדיג זיך פֿון זײן ספר.

— איך האָב אײך געבראַכט רבקה׳ס יונגעל... די בעל-הבית׳טע האָט געהײסען, איהר זאָלט איהם די ערשטע צײט לאַנג ניט האַלטען און אָבלאָזען פֿריהער, ביז ער וועט געוועהנט ווערען.

דער רבי האָט אַ וואָרף געטהון אַ שווערען פֿערמאַטערטען קוק אין אַלע זײטען, אויסגעמײדט לאה׳ן, וואָס האָט אויף איהם געקוקט מיט אַ העזה׳דיגען געלעכטעריל און האָט זיך אויף אַ ווײלע אָבגעשטעלט אויף יאָסעלען, אויף זײן קורצער, בעפּוצט מיט פֿוטער, שוואַרצער פּעלערינקע און נײע וואַרימע שיכעלעך, האָט אַ דרעה געטהון מיט די פּלײצעס און האָט זיך אָבגעקעהרט.

— אַח־חאַ־אַ־אַ! — האָט ער אַ שווערע זיפץ געטהון און האָט זיך ווידער אַמאָל גענומען פאַר זיין ספר.

— און אַז איהר וועט איהם אָבלאָזען אַהיים — האָט לאה ווידער אָנגעהויבען — זאָלט איהר זיך מטריח זיין איהם גוט איינשפּילען און פערוויקלען מיט'ן שאַרף דעם האַלז, ער זאָל זיך, חלילה, ניט פערקיהלען...

— המ! — האָט רב חיים אַ מורמעל געטהון און האָט אָנגעהויבען מאַכען מיט די הענד, גלייך ווי ער וואָלט וועלען זאָגען: „נאָך אַ דאגה! פאַרהאַן וועגען וואָס צו זאָרגען!"...

— זעלדע! — האָט ער אַ געשריי געטהון, קוקענדיג אויפ'ן ווענדזייגער, וואָס האָט אָבגעצאַמט דאָס „שלאָף־צימער" און וואַרטענדיג פון דאָרט די ישועה.

דאָרט איז אָבער קיינער ניט געווען און רב חיים איז ווידער אַמאָל געבליבען איינער אַליין מיט די געסט.

— אַ גוטען טאָג, יאָסעלע! — האָט לאה אַ זאָג געטהון און איז אַרויס פון צימער.

יאָסעלע איז געבליבען אַליין. ער האָט אָנגעהויבען אַראָבצושלעפען פון האַנד די וואָלענע האַנדשוה, געקוקט אויף דער טהיר, דורך וועלכער לאה איז נאָר־וואָס אַוועק, און האָט מיט אַ פערקלעמט האַרץ געוואַרט: וואָס וועט זיין ווייטער? דער רבי האָט זיך ווי פריהער געשאָקעלט ביים טיש, ניט אָברייסענדיג זיך פון ספר.

איינינגע מינוטען איז אַזוי יאָסעלע אָבגעשטאַנען אין מיטען שטוב, ניט וויסענדיג וואָס צו טהון, דער צוגאַנגענער שניי האָט ביי איהם אָנגעהויבען צו רינען פון די שטיוועלעך און האָט געמאַכט אַרום איהם אויף דער פּאָדלאָגע אַ היבש טייכעל.

ס'איז איהם געוואָרען זעהר אומעטיג און ער איז גרייט געווען אָנהויבען צו וויינען...

אין פאָרהויז האָט אַ סקריפּ געטהון די טהיר און אין צימער איז אַריין זעלדע מיט אַ הויך אינטערגעכויגענעם פאַרטוך און מיט אַ גרויס בינטעל אָנגעשפּאָלטענע האָלץ אויף די הענד.

— וועה! — האָט זי אַ געשריי געטהון אויפ'ן קול, ניט אַרויסלאָזענדיג פֿון די הענד דאָס בינטעל האָלץ, — דאָס איז דאָך רבֿקה'ס יונגעל, דיין נייער תלמיד.

חיים האָט געשוויגען.

— טאָ וואָס זיצסטו, צו אַלדע שוואַרץ־יאָהר, ווי אַ חלום, — איז זי אָנגעפֿאַלען אויפ'ן מאַן — ע־ע־ח!

זי האָט אַ וואָרף געטהון דאָס האָלץ צום אייוועז און האָט אנגעהויבען פֿונאַנדערצושפּילען יאָסעלען מיט איהרע פֿערפֿראָרענע פינגער.

— אָ, דו ביזט דאָך שוין גאָר אַ פֿיינער בחור! — האָט זי אַ זאָג געטהון, בעטראַכטענדיג זיין ניי קורטקעלע מיט ווייסע ביינענע קנעפּ, און צוקלויבענדיג אויף אַנ'אָרט זיין מאַנטעלע, זיין שאַרף און זיינע האַנדשיכלעך — זאָג מיר אָבער, וואו זענען דיינע ציצית?

יאָסעלע האָט זיך אַ ביסעל פֿערשעמט און האָט אַרויסגענומען פֿון אונטער'ן לייבעל דעם אונטערגעבויגענעם ווייסען אַרבע כנפֿות'ל און האָט איהם אַרויסגעלאָזען איבער די הויזען.

— אַט אַזוי, אַט אַזוי, קינד מיינס, און אַט איז דיר אַנ'אָרט.

זי האָט אַראָבגענומען פֿון דער הילצערנער באַנק דעם עמער וואַסער, וואָס האָט אַ ביסעל געראָנען, האָט איהם טרוקען אויסגעווישט מיט'ן ברעג פֿאַרטוך און צוגערוקט צום טיש.

יאָסעלע האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש, האָט אַראָבגעהאַנגען די פּיס און האָט מיט אַנ'איינגעהאַלטענער שרעק אָנגעהויבען קוקען אויף זיין נייעם רבי'ן.

דער רבי האָט נאָך אַלץ געזוכט עפּיס מיט די אויגען איבער יאָסעלעס קאָפּ ווייט־ווייט און ערשט נאָכדעם ווי ער האָט געפֿונען, דאָס, וואָס ער האָט געזוכט, האָט ער צוגעמאַכט זיין ספֿר, אַרויסגענומען פֿון אונטער'ן בוזעם אַ קליין פּושקעלע מיט שמעק־טאַבאַק, גענומען מיט צוויי פינגער און מיט גרויס געשמאַק אַריינגעצויגען עס אין נאָז און אויסגעווישט מיט אַ רויט טיכעל.

— אַ־אַ — האָט ער אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ, אַרומ־

קוקענדיג יאָסעלע'ס קורץ רעקעל — זאָג מיר, ווי רופט מען דיך?

— יאָסעלע.

— יוסף? און ווי אַלט ביזטו?

— ניין.

— ניין יאָהר?

ער האָט נאָך שטאַרקער אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ, האָט אַראָבגענומען פון פּאָליצע עפּיס אַ גרויסען גראָבען ספר אין אַנגעלטען צוריסענעם בונד, האָט איהם אַוועקגעלעגט נעבען יאָסעלען און געעפענט דאָס ערשטע בלאַט.

ביי יאָסעלען האָט אָנגעהויבען שטאַרק קלאַפּען דאָס הערצעל; אין די אויגען האָבען אָנגעהויבען צו פינקלען עפּיס קליינינקע הערטערלעך אָהן נקודות, גרעסערע אין מיטען און קלענערע, רש"י-כתב, פון ביידע זייטען. נור גאָר פון אויבען עפּיס אין אַ שען אויסגעפלאָכטען שוואַרצען רעמעל האָט זיך אויסגעטיילט איין וואָרט, וואָס ער האָט וויפיעל ניט איז פערשטאַנען.

— ארבעה, — האָט יאָסעלע איבערגעלייענט דאָס וואָרט און אָנגעהויבען זוכען דעם המשך.

— אבות נזיקין, — האָט אונטערגעזאָגט דער רבי מיט אַ נגון און האָט איהם אָנגעוויזען אויף די ווייטערדיגע שורות און האָט זיך נאָך מעהר פונאַנדערגעשאָקעלט אַהין און צוריק.

— ארבעה אבות נזיקין, — האָט יאָסעלע איבערגע'חזר'ט מיט'ן זעלבען נגון — ארבעה אבות נזיקין...

יאָסעלע האָט צונויפגעקנייטשט דעם שטערן: איהם האָט זיך געוואָלט וויסען, וואָס איז דאָס אַזוינס „נזיקין"?

— אַרבעה אבות נזי—קי—ן! — האָט דערוויל דער רבי אויפגעברומט און געלייענט ווייטער, ניט לאָזענדיג איהם בעטראַכטען, וואָס דאָס איז — השור והבור, והמבעה וההבער.

— ס'איז דאָ פיער אבות נזיקין, — האָט נאָכגעזונגען יאָסעלע, פלייסענדיג זיך צו געדענקען די אונבעקאַנטע ווערטער — אַן אָקס, און אַ גרוב, און אַ צאָהן, און אַ הבער.

דאָ האָט שוין יאָסעלע גאָר אינגאַנצען אויפגעהערט צו פער-

שטעהן, וואָס מ'איז פֿון איהם אויסען. אַנ'אָקס — דאָס פֿערשטעהט ער גראָד; פֿאַר אַנ'אָקס האָט ער תמיד מורא געהאַט; ער איז טאַקע אַ מזיק. אָבער וואָס איז דאָס אַזוינס אַ „גרוב" און וואָס איז אין עצם אַ צאָהן? הײַנט ההבער וואָס קאָן דאָס אײַגענטליך, בעטײַטען: ההבער?

דער רבי האָט איהם אָבער ניט געלאָזען לאַנג חוקר ודורש זײַן, און יאָסעל האָט געזאָגט ווײַטער אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט, ניט וויסענדיג מעהר עס צו פֿערשטעהן. ער האָט געזעהן, ווי דער רבי האָט געפֿיהרט זײַן געלען אויסגעדאַרטען, געדיכט־בע־וואַקסענעם פֿינגער פֿון איין שורה צו דער אַנדערער, און ווי זײַנע האַלב אויסגעלאָשענע אויגען פֿלעגען זיך אָנצינדען, אין ווי דאָס העמד זײַנס, פֿון אונטער דעם פֿונאַנדערגעשפּילטען טלית־קטן, פֿלעגט זיך בײַ איהם אויפֿהויבען יעדעס מאָל, ווען יאָ־סעלע פֿלעגט הויך אויפֿ'ן קול איבער'חזר'ן נאָך איהם די ווער־טער און ענדיגען אַליין דאָס, וואָס דער רבי פֿלעגט מעהר ניט־אָנהויבען. ס'האָט זיך עפּיס אָנגעהויבען צו קײַטלען אַנ'עסק מיט אבות און מיט תולדות; יעדער אב האָט זיך געהאַט זײַנע תולדות, און יעדע תולדה איז געווען גלײַך צו איהר אב, און תולדה דשן כשן, אַ תולדה פֿון אַ צאָהן איז דאָסזעלבע ווי אַ צאָהן, און אַ תולדה דרגל כרגל, אַ תולדה פֿון אַ פֿוס איז געווען דאָסזעלבע, וואָס דער עצם פֿוס...

וואָס איז אָבער אַזוינס אַנ'אב און וואָס איז, פֿערקעהרט, אַ תולדה? פֿאַרוואָס דאַרף מען מעהר בעצאָהלען און פֿאַרוואָס און צוליעב וואָס טאַקע דאַרף ער, דער קלײנער יאָסעלע, דאָס אַלין וויסען אַזוי גענוי? — דאָס האָט ער זיך בשום אופֿן ניט געקאָנט ערקלערען. און בשעת ער איז, וואַרימעס־צײַט, אַרײַנגע־לאָפֿען צו זײַן מאַמען אין קראָם אָנזאָגען איהר די שמחה, אַז ער האָט שוין אָנגעהויבען לערנען גמרא, האָט ער זיך פֿאַר איהר אָבגעשטעלט אויף אײניגע מינוט מיט אַנ'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ און האָט ניט געוואוסט, וואָס צו זאָגען. דאָס עגמת־נפֿש, וואָס ער האָט געהאַט פֿון דעם, וואָס נאָך גאַנצע פֿיער שעה אַרבײַט

האָט ער דאָך אַליין טאַקע ניט געוואוסט, וואָס איז פאָרט דער חלוק צווישען אַ תולדה און צווישען אַן אָב, אויב בעצאָהלען דאַרף מען פאַר זיי פאַר ביידען גלייך, איז געווען אַזוי גרוים, אַז ער האָט ניט געקאָנט קוקען דער מאַמען גלייך אין די אויגען אַריין. ער האָט אַריינגעוואָרפען דעם קאָנפּעקט, וואָס רבקה האָט איהם געגעבען, צו זיך אין קעשענע און האָט זיך לאַנגזאַם אַוועקגעשלעפּט אַהיים, איינגאַנצען אַ פערלאָרענער, נאָכדעם וואָס מיט איהם האָט זיך געטראָפען היינט אין דער-פריה.

דאס זיעבעטע קאַפּיטעל.

דער פּלוצלונג אָנגעקומענער ווינטער האָט געבראַכט מיט זיך עפּיס אַ שטיקעל איבערקעהרעניש ניט נור אין יאָסעלעס וועלט אַליין. דאָס גאַנצע שטעדטיל מיט זיינע שטענדיג פערהאָרעוועטע, שטענדיג בעשעפטיגטע יודישע איינוואוינער האָט איצט, אַז ס'איז אַוועק דער זומער און ס'איז אָנגעקומען דער ווינטער, אָנגעהויבען צו לעבען אַ נייַ לעבען.

די יודישע מאַנופאַקטור, באַקאַליי- און תבואה-קראָמען, וואָס האָבען זיך געצויגען אין פיער שורות פון פיער זייטען מאַרק, האָבען איצט געהאַנדעלט מעהר און געלייזט מעהר ווי זומער. אַרום דעם גרויסען מאַנופאַקטור-סקלאַד פון רבקה בערלין („וואַנדעליכע") פלעגען זיך איצט שטויסען מעהר מענשען ווי פריהער. די גרויסע שיינקען און „אַכסניות פאַר דורכפאָהרער" פון אָרליק, טשעהעליצוו אויפ'ן ראָג פון מאַרק און סמאָלענסקער גאַס, פון חנה צייטלין אויף איין זייט פעטערבורגער גאַס ביים טייך און ניסן בערלין פון דער צווייטער זייט גאַס געגענאיבער חנה'ס שיינק, האָבען איצט זעהר זעלטען צוגעמאַכט זייערע טהירען, און אין ביידע זייטען, סיי אין דער פּריצישער, סיי אין דער „שוואַרצער" האָט שטענדיג געהערשט אַ רוישענד פערהאָרעוועט לעבען.

ווינטער איז דאָ אין שטאָדט, דערהויפּט ביי די יודישע איינוואוינער, געווען אַ צייט פון פערדינען אויף אַ גאַנץ יאָהר — ד. ה., אויך אויף זומער, ווען די צייט איז געווען שטיל און פּרנסה איז געווען ווייניגער. די גאַנצע אַרבייט פלעגט אויספאַלען

אויף די ווײַבער, וואָס פלעגען זיך קאָנען אינגאַנצען אָבגעבען דער דאגת-חיונה, בעת די מאַנסלײַט פלעגען זיך צו-פיעל פערנעהמען מיט צרכי-צבור, אין קהל-שטיבעל און אין בית-המדרש.

אין אין רעכטען מיטען שטאָדט, און אין מיטעל-פונקט פון דעם גאַנצען יודישען לעבען איז געשטאַנען די הויכע שוהל.

די שוהל איז געוועזען געבויט פון אַלטע שוואַרצע דעמבעס. זי איז געוועזען העכער פון אַלע אַנדערע געביידעס אין שטאָדט; איהרע לאַנגע שמאָלע פענסטער האָבען זיך געצויגען ווייט אין דער הויך. און די פיעל-פאַרביגע שויבען, אין וועלכע די זון פלעגט זיך אָבשפּיגלען מיט אַלע זיעבען קאָלירען, האָבען פרעהליך געקוקט אין אַלע פיער זייטען.

דער הויכער דאַך האָט שאַרף דורכגעשניטען דעם ווייטען בלויען הימעל מיט זיין שוואַרצען רוקען, געדיכט בעוואַקסען מיט מאָך; ניט איין וואָלקען, ניט איין שטורם האָט ער שוין אַריבערגעטראָגען אויף זיך און איז געשטאַנען גרייט צו צונעהמען אויף זיך נייע דונערן, נייע שטורם-ווינדען. אַכצעהן בתי-מדרשים האָבען זיך געצויגען אַרום איהר אונטער דעם שוץ פון צוויי בּרייטע לאַנגע פליִגלען, וואָס האָבען זיך אָבגעטיילט פון איהר דאַך און געצויגען ווייט איןביידע זייטען. ווי אַ הוהן איהרע קינדער, אַזוי פלעגט די אַלטע שוהל צונעהמען און דערוואַרימען אונטער איהרע פליגלען אַלע, וואָס האָבען געזוכט שוץ... מענשען, וואָס האָבען לאַנגע יאָהרהונדערטען געלעבט דאָס איינענע לעבען, וואָס זי, האָבען זיך צוזאַמענגעוואָקסען מיט איהר, האָבען מיט איהר צונויפגעבונדען אַלע זייערע געפיהלען, זייער פרייד און זייער פיין, זייערע שמחות און זייער טרויער, זייער לעבען און טויט... די שוהל האָט אַ נאָמען געגעבען דעם ניי-געבוירענעם, זי פלעגט בענשען זיין ערשטען אַריינטריט אין חדר, זי פלעגט איהם אָבגעבען דעם ערשטען מזל-טוב צו בר-מצוה. זי פלעגט איהם חתונה מאַכען, פיהרען יעדען טריט פון זיין לעבען און בעגלייטען אין זיין לעצטען וועג—אויף דער אמת'ער וועלט... דאָ איז געוועזען דער מיטעל-פונקט, וואו ס'האָבען זיך צונויפגעפלאָכטען אַלע נער-

זען פון דער יודישער בעפעלקערונג. דא האט געקלאפט דער דופק, וואס האט געגעבען חיות דעם גאנצען יודישען עולם, זיינע שמערצען זענען געווען איהרע שמערצען, זיין פרייד איז געווען איהר פרייד. דעם ערשטען קלאפ פון א דונער פלעגט זי צונעהמען אויף איהר קאפ, דער ערשטער מארגען-שטראהל פון דער זון פלעגט בעלויכטען איהר אלט פערזארגט פנים; צווישען גאט און צווישען מענשען איז זי געשטאנען — און דעם הימעל פלעגט זי אוועקגעבען דאס, וואס זי פלעגט בעקומען פון מענשען, מענשען פלעגט זי איבערגעבען דאס, וואס איהר פלעגט שענקען דער הימעל...

און אז ס'פלעגט קומען דער פריהלינג, און די נייגעבארענע זון פלעגט שיקען דער בעגייסטערטער ערד איהר ערשטען פריהלינגס-שמייכעל... און דער שטראהל איז געפאלען אויף די הויכע פיעל-פארביגע פענסטער, זיך צושפאלטען און צושאטען אויף פיעל-פיעל פייערלעך, וואס האבען יעדען געשענקט דאס, וואס ער פערלאנגט.

מוטערליך פערזארגט, פלעגט די הויכע שוהל בעקוקען די שטאדט, וואס האט זיך ווייט פונאנדערגעווארפען ארום איהרע פיס, אין האט געקוקט אויפ'ן הייליגען איליא, ווייט אין דעם אנדער עק שטאדט, וואס האט הויך געטראגען צום הימעל זיינע צוויי אייזערנע קרייצען; זי האט געזעהן ווייט הינטער'ן שטאדט דעם בית-עלמין, געדיכט בעוואקסען מיט אלטע פערטרוימטע ביימער; דעם טייך, וועלכער האט געבלאנקט מיט זיין קאלטען שטאהלענעם שפיעגעל צווישען די צוויי גרינע ברעגען און געטראגען זיינע קליינע וואלען איינעם נאכ'ן אנדערן אלץ אין איין און דעמזעלבען ארט אין וואלד, ווייט ערגיץ אהינטער דעם צווייטען עק שטאדט... אלץ האט אויסגעזעהן עפיס ווי יום-טוב'דיג, אלץ איז געזען שטיל, אלץ האט בעגעגענט דעם פריהלינג מיט א שטילער, ליעבליכער פרייד.

נור דער אלטער פוילישער קלויסטער, וואס איז געשטאנען ניט ווייט אויף דער אנדער זייט גאס הינטער דעם הויכען

אייזערנעם פאַרקאַן, איז געווען אונצופֿריעדען, האָט געקוקט ביז פֿון אונטער זיין שוואַרצען אייזערנעם דאַך און האָט ניט געגלויבט ניט אין פֿריהלינג, ניט אין שלום... פֿאַר־נאַכט, בשעת די זון האָט זיך שווער אַראָפּגעלאָזט הינטער'ן בערגעל, פֿלעגט דער שאָטען, וואָס איז געפֿאַלען פֿון שוואַרצען קרייז אויף דער ערד, זיך ציהען איבער דער ברייטער גאַס גלייך צו דער שוהל, — ווי ער וואָלט זיך געקליבען אויף איביג צו בעהאַלטען די זון פֿון איהר. אין די אַלטע שוהל האָט מיט אַ בעזונדער שרעק געקוקט אויף איהר בייזען שכן און האָט ווי געבעטען די זון זיך אָפּשטעלען אין אָבטרייבען פֿון איהר דעם שוואַרצען שאָטען... די נאַכט פֿלעגט אָבער קומען און די שוהל פֿלעגט מיט שרעק און מיט פּיין וואַרטען, ביז ס'וועט קומען דער צווייטער טאָג, און מיט שמחה פֿלעגט זי לויבען גאָט פֿאַר יעדער נאַכט, וואָס איז רוהיג פֿאַריבער.

אויף דער צווייטער זייט, האַרט נעבען איהר, אויפ'ן ווינקעל פֿון מאַרק אין דוחאָווסקי גאַס האָט זיך אויפֿגעהויבען אַ נייער שכן, נאָר־וואָס אַנ'אויפֿגעבויטער נייער, אונזאַטישער קלויסטער „פֿון הייליגען גייסט". ער איז אויך געווען גענוג הויך, און ווייל מ'האָט נאָך אַוועקגענומען פֿון איהם די סלופּעס מיט די הילצערנע בריקלעך אַרום, האָט ער אויסגעזעהן נאָך העכער... מ'האָט שוין אויפֿגעהאַנגען די גלאָקען און באַלד וועט זיין דער חנוכּת־הבית... ווער ווייסט, ווי ער, דער נייער שכן, וועט זי אָננעהמען און צי וועט איהר ניט ווערען איצט נאָך ענגער, ווי ס'איז געווען ביז אַהער?

איצט איז די שוהל געשטאַנען שטיל אונטער'ן שניי, וועלכער האָט מיט אַ שווערען ווייסען שלייער בעדעקט איהר אַלטען קאָפּ. דער ווינד פֿלעגט זיך אַמאָל אָברייסען עפּיס פֿון אַ זייט, אונגעשטערט שפּאַצירען איבער'ן ברייטען דאַך, אויפֿבלאָזענדיג פֿון דעם שניי כלערליי פֿיגורען. די אויבערשטע שייבען זענען געווען פֿערפֿראָרען און אין זיי האָט שוין איצט ניט געשפּיעלט די זון מיט איהרע גאָלדענע שטראַהלען, ווייט

ארום האבען געשלאפען מיט זייער טויטען שלאף די גרויסע פעלדער און נור אין עק וועלדיל, הינטער'ן שטאדט, צווישען סיבירער גאס און סמאלענסקער פארשטאדט, ניט ווייט פון דער אלטער, האלב איינגעפאלענער איניאטישער קאפליצע, איז ניט געווען שטיל. שווארצע קראהען פליגען זיך שווער אריבער־געצען פון איין צווייג אויפ'ן צווייטען און מיט זייערע הארטע געשרייען צושטערען די שטילקייט ארום, און דער ווינד פליגט זיך דורכרייסען פון צווישען די בוימער און בריינגען צוטראגען זייערע טרויעריגע געשרייען אהער צו דער האלב-פערשלאפענער אלטער שוהל...

דאס אכטע קאפיטעל.

נאטע פרידקאו האט דעם גאנצען ווינטער פון יאהר 1823 אבגעארבייט ארום דערפיל סערטייע אין א וואלד, וואס האט גע־הערט צום גוט-בעזיצער הערנגראס, וועלכען שמריה בערלין האט אבגעדונגען אויף אויסצוהאקען. דער וואלד איז געשטאנען צוועלף ווארסט פון דער דווינא, און דאך איז עס געווען א פערוואר־פענער, א פערלאזענער קאנט אהן א וועג, אהן א דורכגאנג. וואלד־געשעפט איז די גוט-בעזיצער ארום גארניט בעקאנט געווען, און הערנגראס, ווי זיינע איבעריגע חברים, האבען נאך ניט גע־וואוסט, אז דאס איז עפיס א סחורה און מ'קאן פון דעם מאכען געלד. אלטע הונדערט-יעהריגע אייכען פליגען פערפוילט ווערען אויפ'ן ארט, פאלען און מאכען דעם וואלד נאך געדיכטער און נאך טונקעלער, וואו ס'איז גאר קיין סימן ניט געווען, אז דא געפינט זיך ערגיץ אין דער נאהנט א מענש, וואס האט ביי זיך אונטער'ן האנד מעהר ווי פינף טויזענד קנעכט, וואס ער אליין איז געווען אויף זיי דער הערשער, דער בעל-הבית אויף זייער לעבען און טויט.

בעזונדערס פערווארפען איז געווען דער סערטייער וואלד וואוהין דער בעל-הבית פלעגט זיך ניט ווייזען אפילו אויף געיע. איין מאל נור, אין יאהר 1809 האט ער זיך פערקליבען אהער נאך

חאַד-שנעפּען. אָבער וויפיעל ער האָט ניט געשאָסען, האָט ער דאָך קיין וואַלד-שנעפּען ניט בעקומען, דערפאַר אָבער האָט ער על פּי טעות דערשאָסען זיין בעליעבטען הונד מילאָרד. מילאָרדען האָט מען מיט גרוים פּאַראַד בעגראָבען אין פּאַרק, דאָרט, וואו עס קרייצען זיך צוויי אַלייען און אויף זיין קבר האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ הויכע מאַרמאָרנע מצבה מיט אַן ענגלישער אויפשריפט. און דער בערטייער וואַלד איז פון דעמאָלט אָן אינגאַנצען פערגעסען געוואָרען. נור איין מאָל אין יאָהר, ענדע זומער, פלעגט מען אַהער צוזאַמענטרייבען אַלע מיידלעך פון הויף, קלויבען יאַגדעס, און אויב ווער פון זיי פלעגט ברענגען ווייניגער ווי צוויי מעסטלעך יאַגדעס, פלעגט מען זיי פאַר אַלעמען אין די אויגען אויסטהון, אַוועקלעגען אויף דער ערד און שמייסען מיט ריטער אָדער מיט אַ נאַגייקע, ווי דעם בעל-הבית פלעגט וואוילגעפעלען.

שמייסען מיט אַ נאַגייקע אויפ'ן הויף אָדער אין שטאַל פאַר'ן בעל-הבית אין די אויגען פלעגט מען אַגב, ניט נור די פערשולדיגטע הויף-מיידען אַליין. דעמזעלבען פסק האָט בעקומען יעדער, מיט וועמען איוואַן קאַרלאָוויטש איז עפּיס געווען אומצופרידען. עפטער פון אַלע פלעגען דעם פסק בעקומען די יודען, וועלכע זענען ווי-עס-איז דורכגעגאַנגען אָדער דורכגעפאָהרען איבער זיין גבול.

דער גבול זיינער האָט זיך אָבער געצויגען אויף ביידע ברעגען פון טייך און האָט פערנומען אַ שטח פון עטליכע און דרייסיג טויזענד דעסיאַטין אין דערין אויך דעם איינציגען פּאָסט-טראַקט אין פיעל קליינע וועגען, איבער וועלכע אַ האַלבער אויעזד פלעגט מוזען דורכפאָהרען פון שטאָדט און אין שטאָדט אַריין. און דאָך האָט איוואַן קאַרלאָוויטש אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, אַז קיין איינציגער יוד זאָל זיך ניט טאָרען ווייזען וואו-ניט-איז אויף זיין ערד; די וואַלד-שומרים האָבען ניט געהאַט קיין אַנדער אַרבייט נור זוכען ערגיץ אויף די וועגען אַ יודען. און האָט זיך זיי איינגעגעבען צו האַפּען ערגיץ אַ יודען, פלעגען זיי איהם באַלד ברענגען צום פּריץ. דאָ האָבען איהם ערוואַרטעט שמייסען,

חעלכע ס'פלעגט איהם מיט גרויס פאראד געבען — פאר די אויגען פון אלע הויפיגע — איוואן קארלאוויטש מיט זיינע אייגענע הענד.

לויט'ן „שלחן ערוך" נאך, וואס איוואן קארלאוויטש האט אליין געמאכט פאר זיינע אונטערטאנען, איז יעדען יודען, וואס מען האט געחאפט אין זיין גביל, געקומען: צום ערשטען מאל — 40 שמיץ, צום צווייטען מאל — 60. אמאל אבער פלעגט ער אריין אין געשמאק און שוין צום ערשטען מאל אריינשיטען 80 שמיץ, — אויב ער האט נור קיין טעות ניט געהאט אין צאהל. אין יאהר 1817 איז געווען א מעשה, אז מ'האט געבראכט איינעם א יודען ליבין, וואס האט געהאלטען א קרעטשמע אין סעלעזני ביי דעם אדמיראל מארדווינאוו. מ'ווייסט ניט פארוואס, נאר דער אלטער האט זיך אפנים גוט געפיהלט, און האט עובר געווען זיין אייגענעם שלחן ערוך. ליבין איז „על פי הסטאטיא" געקומען מעהר נישט ווי 40 שמיץ, ער האט איהם אבער אפגעצעהלט הונדערט מיט צוואנציג, און אז ער האט געענדיגט שמייסען, איז ליבע געבליבען ליגען אויפ'ן ארט א טויטער.

צום גליק, איז דער אלטער, בייזער אדמיראל מארדווינאוו דעמאלט נישט געווען דא; ער איז געזעסען אין קרים און דער איספראווניק דרוצקאי-סאקאלניסקי איז געווען בטבע זעהר א גוטער מענש און האט ניט געוואלט מאכען קיין טומעל פון גארנישט.

אזוי האט איוואן קארלאוויטש ווייטער געשמיסען וועמען ער האט געוואלט. ער האט נור א ביסעל געענדערט די „סטאטיא": איצט איז שוין פון ערשטען מאל אן געקומען ניט ווייניגער ווי 60 שמיץ. אט די דאזיגע „סטאטיא" איז געווען באוואוסט אין דער גאנצער סביבה, האט אלע יודען געהאלטען אין שטענדיגען שרעק און דאס ווארט „סטאטיא" האט מען אנגעהויבען צו בענוצען אין לעבען אנשטאט דעם ווארט: „שמיץ".

— ווייסט, ברודער, — פלעגט דער קהל'שער שרייבער פיניע טעוועלעוו שרעקען יעדערן, וואס פלעגט צו איהם קומען בעטען

אָנשרײַבען עפּיס אַ פּאַפּיר, — װײסט, אַז פֿאַר אַזאַ מעשה קומט דיר „פּאָ־זאַקאָנו“ די... „סטאַטיאַ“?

אין דער הערשראָקענער ייד פֿלעגט באַלד גרייט זײַן צו פֿערהערענען דאָס געצאָהלט, אַבי ער זאָל ניט קאָרגען אַרײַנצושטעלען אין פּאַפּיר נאָך עפּיס אַ שטיקעל מליצה, װאָס זאָל אידם װי־ניט־איז ראַטעװען פֿון דער „סטאַטיאַ“.

אין איינעם אַ הערבסט־טאָג אין יאָהר 1822 האָט מען צו איװאַן קאַרלאָװיטשעס הערנהאָף געבראַכט אַ יודען מיטן נאָמען נאָטקע פּרודקאָװ. דעם יודען האָט מען געפֿינען אין העכטען מיטען כערטיזער װאַלד, דאָרט, װאו אַ מענשען־פֿיס האָט נאָך ביז דעמאָלט ניט געטראָטען. ער איז געגאַנגען איבער׳ן װאַלד גלײַך צום פּריץ׳ס הויף, פֿלעגט זיך אָבשטעלען בײַ יעדען דיקען בוים, געמאָכטען עפּיס מיט אַן׳אַרשין און אָנגעצייכענט עפּיס פֿון אויבען מיט קרײַד...

דער שומר, װאָס האָט אידם געכאַפּט אין װאַלד, האָט אידם, מיט דער הילף פֿון קוטשער, געבונדען די הענד אַהינטער און אַװעקגעשטעלט פֿאַר׳ן פּריץ׳ס הויכען גאַניק, ביז װאַנען דער פּריץ װעט פֿאַרטיג װערען אין זאַגען, װאָס מיט אידם צו טהון.

אַנטאָן דעם פּריץ׳ס קוטשער איז דערװײַל אַװעק אין שטאַהל און האָט אָנגעהויבען מאַכען די נויטיגע הכנות צום שמײַסען. ער האָט אַװעקגעשטעלט אַ ברייטע באַנק, האָט אויסגעקליבען עטליכע לאַנגע בערעזענע ריטער, האָט זיי צוזאַמענגעפּלאָכטען, גוט אויסגעװייקט אין װאַסער און אָנגעהויבען מאַכען מיט זיי אין דער לופֿט מיט גרויסער מבינות, װי אַ בקי, צוהערענדיג זיך צו זייער פֿײַף. די פּויערים און די דיענער פֿון הויף זענען זיך צוזאַמענגעלאָפֿען פֿון אַלע זײַטען, כדי ניט דורכצולאָזען עפּיס אַ יום־טוב; האָבען מיט רחמנות געקוקט אויף דעם געכאַפּטען יודען, װעלכען ס׳האָט זיך ניט אײַנגעגעבען אַרויסצודרעהען זיך פֿון אונטער די הענד.

נאָטקע איז געשטאַנען אויף זײַן אָרט און זײַנע שװאַרצע שפּיציגע אויגען האָבען מיט אַ בעהאַלטענעם שמייכעל געקוקט

איך האָב קליינע טהירעל, ארומגעשלאָגען מיט וואָילעק, פון וואַ-נען ס'האָט געדאַרפט אַרויסגעהן איוואַן קאַרלאָוויטש.

ענדליך האָט זיך די טהיר געעפענט און אויפ'ן גאַניק איז אַרויס אַנאַלטינקער, מיט אַנ'אויסגעוויקטען צוקנייטשטען פּנים אין אַ גרינעם האָזען-פוטער, אין וואַרימע שטיוועל און מיט אַ שטעקען אין האַנד.

— ווער ביזטו? אַ זשיד? — האָט זיך דערהערט זיין געשריי.

— אַ ייד, אייער עקסצעלענץ! — האָט נאָטע שאַרף און גלייכגילטיג אַרויסגעזאָגט, קוקענדיג דעם פּריץ גלייך אין די אויגען אַריין.

— פון וואַנען?

— פון שטאָדט, אייער עקסצעלענץ.

— אָבער ווי האָסטו זיך ערלויבט? איבער מיין נחלה?

איוואַן קאַרלאָוויטש האָט זיך פונאַנדערגעדוסט, האָט אַרויס-גענומען פון קעשענע אַ זיידען טיכעל און האָט זי צוגעטראָגען צו זיינע אויסגעגאָלטע ליפּען.

— ווי-זשע אַנדערש קאָן מען צו אייך צוקומען, ווען ניט איבער אייער אייגענער נחלה; — האָט נאָטע אַ געשריי געגע-בען פון אונטען, — אייער עקסצעלענץ, מ'דאַרף לויבען גאָט, וואָס אַרום אייך ליגען אַלץ אייערע נחלות און ניט פרעמדע.

דער פּריץ האָט פערוואונדערט אַ קוק געטהון אויף נאָטען.

— הער, ביזט טאַקע אַ זשיד, אָדער דו נאַרסט מיך? זאָג ניט היטרעווע.

נאָטע איז צוגעגאַנגען נעהנטער צום פּריץ.

— וואָס האָב איך וואָס צו היטרעווען, אייער עקסצעלענץ? איך בין דאָך געקומען צו אייך עפּיס וועגען אַ געשעפט.

— אַ געשעפט? דו? צו מיר?

— ווי-זשע אַנדערש? מיט געלד, אייער עקסצעלענץ, פון שמריה בערלין: זעקס טויזענד אַסיגנאַציעס און ביז צוויי הונ-דערטער זילבער.

— וואו זענען זיי?

— אָט בײַ מיר אין בוזעם. הײסט פונאַנדערבינדען מיר די הענד, װעל איך זײ אײַך שױן אָבצעהלען און אַ שמועס טהון הײַגען געשעפט.

— װעלכען געשעפט?

איװאַן קאַרלאָװיטש האָט אַ קוק געטהון אױפ'ן סטאַראָ־סטע, װאָס איז געשטאַנען נעבען אידם.

— חם... חם... און װי־זשע אַנטקעגען דעם... אַנט־קעגען דעם....

— „סטאַטיאַ"?— האָט נאָטע פרעהליך אונטערגעזאָגט.

— יאָ, יאָ, איך מײן טאַקע די „סטאַטיאַ"...

— די „סטאַטיאַ", אײער עקסעלענץ, װעט ניט אַנטלױ־פען... דאָס װעט מען קאָנען שפּעטער...

— חם... האָט װײטער געשטאַמעלט דער פריץ און האָט אָנגעהױבען קײַען די הײלע דיאַסנעס.

— װאַסיל קאַרפּיטש,— האָט ער זיך אָבהענדיג אַ קעהר געטהון צום סטאַראָסטע— אָבבינדען? הא? װי זאָגסטו, בינד אָב!

דער סטאַראָסטע איז לאַנגזאַם אַראָב פון די טרעפּ און װי אַ מענש, װאָס איז שױן פון לאַנג אָן געװעהנט צו די קאַפּרי־זען פון דעם אױסגעעלטערטען נאַרישען „דײַטשעל", האָט ער אָנגעהױבען, שטיל אַראָבנעהמען פון נאָטען די שטריק און זײ בעלי־בתיש צונױפדרעהען אין אַ רינג.

נאָטע האָט בעפרײַט זײַנע געבונדענע הענד און איז אַרױף אױף די טרעפּ, שטאַרק אױסװישענדיג די פּנים אָן גראָבען טוך, װאָס איז געלעגען אונטען. איװאַן קאַרלאָװיטש האָט אַ דרעה געטהון מיט'ן קאָפּ, האָט אידם געעפענט די טהיר, דורכגע־לאָזען אידם פריהער און אַרײַן נאָך אידם.

װאַסיל קאַרפּיטש האָט אַ מאַך געטהון מיט די פּלײצעס, אָבגעשפּיגען מיט כעס און האָט אָבגעטראָטען אָן אַ זײַט.

און מיט צװײ שטונדען שפּעטער איז שױן צװישען דעם „גװאַרדיע־פּאָרוטשיק" איװאַן קאַרלאָװיטש הערנגראָס און דעם בעפאָלמעכטיגען פון צװײטער גילדיע קופּעץ שמערקע בערלין

גענוצן אויסגעארבייט א פארמעלער קאנטראקט, וועלכען נאטע האט אונגעשריבען און דער אלטער האט אליין מיט זיינע אייגענע הענד איבערגעשריבען אויף בלוי הערבאווע פאפיר. לויט דעם קאנטראקט, האט הערנגראס אוועקגעגעבען בערלינען אויף צוועלף יאהר דעם סערטיינער וואלד, א שטח פון 4,248 דעסאטין אויף אויסצוהאקען. לויט נאטעס פארשלאג, האט בערלין געדארפט האבען רעכט צו האקען נאר די שטיק, וועלכע זענען איבער 10 צאל דיק און ניט ווייניגער פון דריי קלאפטער הויך; דעם פרייז אבער האט אויסגעוויזען קאמיש דאס, וואס ער וועט דארפען קלעטערן אויף יעדען בוים מעסטען זיין גרעב; דערום האט ער אבגעמאכט, אז מ'זאל אנהויבען שניידען פון 10 צאל אונטען. פון דעם שנוי האט זיך די צאהל פון די בוימער, וואס זאס זענען אריבער צו בערלינען, פערגרעסערט אויף 45,000 שטיק, נאר דאס האט ביי הערנגראס'ן נישט געהאט קיין שום ווערדע. פונקט ווי ביי איהם האבען קיין ווערדע ניט געהאט אלע איבעריגע זיינע וועלדער, וועלכע האבען בעדעקט ביידע ברעגען טייך. אלע איבעריגע פונקטען זענען געווען אויסגעארבייט אזוי ווי נאטע האט געוואלט. דער פרייז איז געבליבען הערכבט צופריעדען פון דעם געשעפט, וואס ער האט אקארשט געמאכט, און אז ער האט בעקומען פון נאטעס הענד דאס פעקיל אסיגנאציעס, האט ער זיך בריים אונטערגעשריבען, פערטשעפענדיג די פעדער אן דעם דיקען און הארטען פאפיר און פערשפריצענדיג עס מיט טינט.

ער האט ארויסגענומען פון אונטער'ן בוזעם א קליין זעמאלייעווע טאבאק-פושקעלע, האט א קנאק געטהון מיט'ן דעקעל און אונטערגעטראגען נאטען אונטער'ן נאז. יענער האט מיט גרויס געשמאק אריינגעצויגען אין זיך דעם אראמאטישען ריח, האט א הילכיגען נאס געטהון און אבגעווישט די וואנצען מיט'ן טיכעל.

— איך דאנק אייך, אייער עקסעלענץ, א הארציגער דאנק...

נו, און ווי, פרייז, וועסטו מיר ראטהען צו פאהרען צוריק: מיט'ן „באלשאק", אדער... ווי עס איז... אין א זייט?„

אַ שמייכעל איז דורכגעלאָפען איבער נאַטקעס בעוואַקסענעם פנים און האָט זיך בעהאַלטען ערגיץ אין באָרד.

— מיט'ן באַלשאַק, מיט'ן באַלשאַק, פעטערל!... אָט הייס איך פאַר דיר שפּאַנען.

ער האָט זיך אַנאַייל געטהון צו דער טהיר; נאַטקע האָט זיך אויפגעהויבען גלייך נאָך איהם.

דרויסען איז נאָך געשטאַנען אַ גרויסע מתנה הויף-לייט. אַנטאָן איז געשטאַנען נעבען שטאַהל, אָנגעלעהנט אָן דעם אָפענעם טויער, און האָט עפּיס דערצעהלט מאַכענדיג מיט די לאַנגע געפלאָכטענע ריטער, וואָס ס'זענען געווען ביי איהם אין האַנד. איניגע האָט דערעסען ווארטען און זיי האָבען זיך אַוועק-געזעצט אויף די קלעצער, וואָס ס'זענען געווען אָנגעלעגט דאָ ניט ווייט.

— אַנטאָן! — האָט זיך דערהערט דעם פריץ'ס געשריי פון גאַניק — אַ טראָיקע!... די וואַרוואַרינסקע מיט די גלעקלעך... דו הערסט?

— און איהר? — האָט ער זיך אַ וואָרף געטהון צו די פּוי-ערים, — וואָס שטעהט איהר?... אויף די ערטער!!

אַנטאָן האָט אָפּגעוואָרפען אָן אַ זייט די ריטער און האָט זיך אַ לאָז געטהון צום שטאַהל; די דיענער זענען זיך פונאַנדער-געגאַנגען אין אַלע זייטען מיט אַ גרויס וואונדער, קוקענדיג אויפ'ן פריץ און אויף דעם יונגעל האַרט נעבען איהם.

אַ מאַראַנטאַס אויף הויכע רעסאָרען איז מיט אַ געוויש אין אַ קלאַפּעריי צוגעפאָהרען צום גאַניק. די אויסגערוהטע פערד האָבען הויך געוואָרפען די קעפּ און געטופּעט מיט די פיס אָן דער ערד. דאָס מיטעלסטע האָט געביסען די צוים און זיך געריסען געהן. אַנטאָן איז הויך געזעסען אויף זיין אָרט, פערדריכט זיין רויטען גאַרטעל פון אויבען דעם שוואַרצען סאַמעטען קאַזאַקין און די לאַנגע שטרויס-פעדערן האָבען זיך ווייט אַרומגעטראָגען אַרום זיין קליין קיילעכדיג היטעל.

— זעץ זיך, נאַטקע, — האָט זיך דער פריץ געווענדעט צו

זיין נאכט און האט איהם דערלאנגט זיין קליין אויסגעדארט הענד־טיל, וועלכעס האט זיך איינגעצאנגען פערלארען אין נאטעס פער־הארעוועטער האנד.

נאטע האט פארזיכטיג אבגעשפילעט די הענט, האט אוני־רוהיג א קוק געטהון אויף זיינע גרויסע שווערע שטיוועל און האט זיך אראבגעלאזט אויף דעם ווייכען לעדערנעם געזעס.

— זייט געזונד, פריץ! — האט ער א געשריי געטהון, אראבנעהמענדיג פון קאפ זיין שווערע פליסענע היטעל און האט זיך אנגעלעהנט אויפ'ן רוקען.

די פערד האבען זיך א ריהר געטהון; די גלעקלעך האבען געמאכט צווישען זיך א שמועס, פריהער שטיל, נאכדעם העכער, העכער און דאבען מיט אמאל אנגעהויבען ריידען אלע צוזאמען, יעדער אויף זיין קול.

דער טאראנטאס איז ארויסגעפאהרען אויפ'ן בריקעל און האט זיך גענומען רעכטס איבער דער אלייע, וואס געדט צום באלשאק. איוואן קארלאוויטש איז געשטאנען אויפ'ן גאניקעל, איינדרעהענדיג די פאלעס פון זיין פוטעריל.

פון אהינטער די ווינקעלעך האבען ארויסגעקוקט הערשרא־קענע פנימער פון די הויף־לייט, וועלכע האבען נייגעריג און מיט שרעקענדיגע אויגען באגלייט דעם טאראנטאס.

דאס נייַנטע קאפּיטעל.

אין סערטייער וואלד האט מען שוין צוויי מאנאטען געאר־בייט; ס'איז געשטאנען א לעבעדיגע מיטהיגע באוועגונג, און דארט, וואו ס'האט זיך נאך פון אייביג אן ניט געהערט קיין מענשליך קול, איז איצט אויסגעוואקסען א גאנצע באפעלקערונג, האט אויפ־געשפראצט א לעבען. אונטער'ן בארג ביים סאמע אראבגעהן צום טייך איז אויסגעוואקסען א הויכע שטוב מיט א הויכען שינדעל־דאך מיט א רויטען ציגעלנעם קוימען, — דארט איז געווען די קאנטאר. און אויפ'ן בארג האבען זיך אויסגעצויגען אין צוויי שורות דערוויילגע ביידלעך, אין וועלכע ס'האבען געוואוינט די

ארבייטער אין דייערע העלפער. פויערים פוהר-לייט פלעגען אלע פריה-מארגען קומען צופאהרען אדער פון דויף אין אווענד זיך אומקעהרען צוריק, אבער טשעסלער און זעגער פלעגען וואוי-נען דא, ביי דער קאנטאר, ארבייטען פון שטיק און בעקומען פארטיגען „חארטשי". צום אנהויב דעצעמבער זענען שוין געווען אויסגעהאקט צוויי „אויטשאסטקעס", און גרויסע בערג מיט קלע-צער, ברוסען, מאקסטען, שוועלען און שניפער זענען שוין געוועזן אנגעווארפען אויפ'ן ברייטען נידעריגען ברעג; פון אנפאנג פריה-מארגען ביז שפעט אין דער נאכט פלעגען זיך פון דאנען ווייט פונאנדערטראגען איבער דעם פערפראחענעם טייך קלעפ פון העק, דער סקריפ פון זעגען און שווערע זיהלערייען פון מענשען, וועלכע די נויט האט פון אלע עקען צונויפגעטריבען אהער צוליעב ארבייט און ברויט. און דער פערגליווערטער, פערפרא-רענער טייך האט טיעף אינטער'ן אייז געטריבען די קאלטע בעהאלטענע וואלען, כדי מיט'ן ערשטען אנקומען פונ'ם פריה-לינג אוועקטראגען אויף זיך דאס אלץ, וואס די מענשען האבען דא פאר איהם אנגעגרייט.

דעם 6-טען דעצעמבער גאנץ פריה איז נאטע פרודקאוו אין ווארימע וואליקעס, אין א שווארצען שאף-פעלץ געשטאנען אויפ'ן גאניק פון קאנטאר, האט זיך שטארק איינגעצויגען מיט'ן רויטען פויערשען גארטעל און האט זיך שטיל צוגעהערט צו די ווערטער, וואס איהם האט איבערגעגעבען דער הויפט-פירהער פון שמריה'ס וואלד-געשעפט, אברהם קיסין.

קיסין איז געווען א יונגער מענש פון הויכען וואוקס און מיט א לאנג אידעל געזיכט, וואס איז נאך גארניט געווען בעוואקסען און ער האט דעריבער אויסגעזעהן יונגער, ווי ער איז געווען. זיין ריין, ווי אויסגעגאסען פנים, די גילדענע ברי-לען, דער אייראפעאישער קאסטיום און דייטשישער אויסדרוק האבען איהם געמאכט זעהר עהנליך צו „א דייטשי"; און זיין שארפער קאפ, גרויסע בקיאות אין תלמוד און פוסקים, זיין בע-קאנטשאפט מיט אלע גייסטיגע בעוועגונגען צווישען יודען אין

דייטשלאַנד, אין געוועזענעם פּוילען און איצט אין רוסלאַנד, זיין אָפּלאַכען פון דער נייער חסידישער בעוועגונג, וואָס האָט פערהאַפט כמעט אַלע שטעדטישע יודען, — האָבען געבראַכט דערצו, אַז מ'האָט איהם געהאַלטען פאַר אַ מתנגד. ער איז געוועזען אַ זוהן פון שמריה'ס אַ ווייטער קרובה, אַן אַלמנה פון הירש קיסין, אַ מלמד אין עפּיס אַ שטעדטיל אַהם ווילנאַ. צו אַכצעהן יאָהר איז ער אַוועק קיין קורלאַנד און איז דאָרט אָפּגעזעסען עטליכע יאָהר. און אַז שמריה האָט זיך געשעפטליך פערבונדען מיט ריגאַ, האָט ער איהם אויסגעשריבען צו זיך און האָט איהם איבערגעגעבען דעם גאַנצען וואַלד־עקספּאָרט אויף אויסלאַנד.

פון ענדע אָקטאָבער אָן איז ער אָפּגעזעסען אין סערטייע און צוזאַמען מיט נאָטען אָרגאַניזירט דאָס וואַלד־געשעפט, וואָס איז דאָ געווען גאָר אומבעוואוסט און וואָס האָט מיט דער צייט געזאָלט ווערען דאָס הויפּט־געשעפט פון דער גאַנצער סביבה.

— צו שקאָמערד'ן? — האָט נאָטע אַ פרעג געטהון און האָט אָנגעהויבען שנעל פערשרייבען מיט אַ בליישטיפט צו זיך אין ביכעל אַלץ, וואָס קיסין האָט איהם געזאָגט; איינציגע זאַכען האָט ער אונטערגעשטריכען.

— יאָ, צום סמאָטריטעל שקאָמערד נאָך „ספּלאַווניע וועדראָמאָסטען"... און געלד צום קומענדיגען צאָהלען ניט ווייניגער פון 375 רובל זילבער.

— גוט, גוט, רב אַברהם.

דאָס וואָרט רב צו איהם, צום יונגען בחור'ל אָהן וואָנסען, האָט ביי נאָטען געהאַט אַן אַנדער זין: ער האָט בעדאַרפט וויסען, אַז חאָטש ער איז עלטער, איז דאָך אָבער קיסין מעהר בעקאַנט מיט'ן געשעפט, און דאָס איז ביי איהם די הויפּט־זאַך.

— און... אָט דאָס „בריוועלע" וועט איהר מוחל זיין איבערגעבען, — האָט קיסין אַ זאָג געטהון און האָט אַרויסגענומען פון טיש־קעסטעל אַ קליינעם פער'חתמ'עטען קאָנווערט, אויף וועלכען ס'זאָלען געווען אָנגעצייכענט נור צוויי אותיות: „ל. ב."

נאָטע האָט אַ קוק געטהון אויף קיסינ'ען און האָט געוואָלט

איבערהאַפּען זײַן בליק; קיסן האָט זיך אָבער אומגעקעהרט מיט'ן פּנים צום פענסטער, און דער אָבשײַן פון די שויבען איז געפאַלען אויף די גלעזלעך פון זײַנע ברילען, און נאָטע האָט גאָרנישט געזעהן; ער האָט מיט גרויס פאָרזיכטיגקייט צוגענומען דאָס ברייוועל און עס אַוועקגעלעגט באַזונדער פון אַלע אַנדערע אין בוזעם-קעשענע.

— גוט, רב אַברהם. נו... און וואָס איז מכה אַנ'ענטפער?

אַ לײַכטער שמייכעל איז איהם דורכגעלאָפען איבער די ליפּען און ער האָט פרעהליך אַ קוק געטהון אויף קיסינ'ען.

קיסן האָט גאָרנישט געענטפערט און האָט זיך אָבגעקעהרט; ער האָט געזעהן, אַז נאָטע ווייסט זײַן סוד; ער האָט אָבער אויך געוואוסט, אַז דער סוד געפינט זיך אין ערהליכע הענד, און דאָס האָט איהם בערוהיגט.

נאָטע איז אַראָב פון די טרעפּ, צוגעגאַנגען צום פערד און האָט גוט, בעל-הבית'יש, בעטראַכט דעם שפּאַן, אַלץ איז געווען אין אָרדנונג, און נאָטע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפ'ן שליטען און האָט גענומען אין האַנד די לייצעס. דאָס פערד האָט אַ ריס געטהון פון אָרט, האָט דורכגעשניטען דעם שניי, האָט זיך גענומען רעכטס און איז אַרויסגעפאָהרען אויפ'ן וועג. קיסן איז געבליבען שטעהן בײַם פענסטער, האָט אויסגעריבען אַנ'אָרט אינ'ם פערפראָרענעם שויב און האָט איהם אַזוי לאַנג נאָכגעקוקט ביז ער איז פערשוואונדען געוואָרען אין וואַלד.

נאָטע איז שוין עטליכע חדשים ניט געווען אין שטאָדט און אַז ער האָט דערזעהן פון ווייטען אויפ'ן שניי דעם גרויסען פונאַנדערגעוואָרפענעם בית-עולם מיט די ערשטע אײַנגעפאַלענע הײַזלעך פון זאַוועליִשקע, האָט ער איבערגעלעבט דאָזעלביגע געפיהל, וואָס מ'לעבט איבער אַ מענש, וואָס קעהרט זיך אום צו זיך אַהיים נאָך אַ לאַנגער און אַ ווײַטער נסיעה.

צו דער שטאָדט איז ער געווען צוגעבונדען מיט זײַן גאַנצען האַרצען. אַלעמען האָט ער געקענט און אַלע האָבען איהם געקענט. ער איז ניט געווען קיין קאָבלעפּאָל, אָבער דאָך

האָט אין שטאָדט ניט געפּאַסירט קיין זאַך, וואו ער זאָל ניט זיין דער אָנפיהרער. אין קהל־שטיבעל, אין שוהל, אויף אַ סעודת מצוה — אומעטום איז נאָטיג געווען די צענטראַל־פּערזאָן, אַרום וועמען אַלץ פלעגט זיך דרעהען און וועֶר ס׳פלעגט אַלעמען פיהרען פאַר דער נאָז. נאָטיעס אַ שטעכווערטיל פלעגט דערגעהן ביז׳ן ביין און דאָך האָט מען אויף איהם ניט געקאָנט פאַראיבעל האָבען. זיינס אַ גלייכוואָרט פלעגט אַרומשפּאַצירען ניט נור איבער שטאָדט אַליין, נור איבער די גאַנצע סביבה. מ׳האָט פאַר איהם מורא געהאַט און דאָך שטענדיג געזוכט זיין בעקאַנטשאַפט; אָהן איהם איז געווען אומעטיג אין שטעדטיל.

צווי חדשים אָבזיצען אין דאָרף איינער אַליין מיט קיסניען, וועלכען ער האָט געהאַלטען פאַר אַ שטיקעל „חאַזייאַש״. אַ געלערנטען, אָבער אַ „צו־טרוקענעם״, האָבען איהם דערעסען, און ער האָט שוין לאַנג געוואָלט זיך „אָבפרישען״ אַ ביסעל צווישען מענשען, אָנהערען זיך עפּיס נייעס, אַרויסזאָגען ביים לייענען אין שוהל עפּיס אַ נייע חכמה און דערען, ווי מ׳וועט די איהם אַליין דערנאָך דערצעהלען אַזוי איבערגעאַנדערשט, אַז ער וועט זי אַפילו ניט דערקענען. זעהן זיך מיט די קינדער און עפּיס אַ מאָס טהון דעם דופק אין די „הויכע פענסטער״ ביי נאַטשאַל־סטווע — דאָס אַלץ האָט ער געמוזט האָבען און אָהן דעם האָט ער ניט געקאָנט לעבען.

ער האָט אַ טרייב געטהון דאָס פערד און איז אַרויסגעפאָהרען אויף דער ברייטער און לאַנגער איליאינסקע גאַס. אויפ׳ן ווינקעל, ביי דעם אַראָבפאָהרען צום בריקעל, האָט ער אַ קוק געטהון לינקס, וואו צווישען די הייזער, וואָס האָבען זיך געצויגען ביים ברעג טייכעל, האָט זיך פון ווייטען געזעהן זיין אייגען הויז אויך; אין די פענסטער איז געווען ליכטיג און פריידע איז, ניכר, געווען אין דער־הויף; ער איז אַריבער דאָס בריקעל און איז אַוועק ווייטער. באַלד האָט זיך באַוויזען דער מאַרק און שמידהו בערלינ׳ס מויער אויפ׳ן עק. ער האָט פערקיהרעוועט אַהין און איז אַרויפגעפאָהרען אויפ׳ן הויף.

דאָ האָט שוין אָנגעהויבען ווערען שטיל; דער קורצער ווינטערדיגער ארבייטס-טאָג האָט שוין געהאַלטען ביים סוף; אין הויז, וואָס איז געשטאַנען ווייט אָפּגעטיילט אויפ'ן הויף און וואו ס'האָבען געוואוינט די דיענער, איז געווען ליכטיג און פון די פענסטער האָבען זיך געצויגען לאַנגע, העלע פּאַסען און אַוועק-געלעגט זיך אויפ'ן האַרטען פערגליווערטען שניי.

נאָטע האָט זיך אויפגעהויבען אויף די הויכע טרעפּ און איז אַריין אין פאָרהויז. פון קיך האָט זיך געהערט אַ געשמאַקער ריח פון לאַטקעס, געפּרעגעלטע ציבעלע און פון פרישע גריי-בענעס. ער האָט אַ ציה געטהון מיט דער נאָז, האָט אויפגעעפענט די טהיר,*אַריין אין עס-צימער און אין די אויגען האָט ביי איהם באַלד אַ בלאַנק געטהון אַ לעבעדיג פייערל.

אין צימער איז געווען גאַנץ שטיל; אין ווינקעלע, ניט ווייט פון טהיר, נעבען דעם ברענענדיגען קאַכעלנעם אייוועלע, איז גע-זעסען אין איהר ברייטער ווייכער שטוהל די אַלטע מירעל, און דער אָבשיין פונ'ם פייער האָט בעלויכטען איהר דיק קייל'עכדיג פּנים און די גרויסע קרעלען פון איהר שטיבינגען צפיק. ביי דער טהיר אויפ'ן פּריפּעלקע, קושענדיג די אַרומגעברענטע אויס-געטריקענטע פאַרב, האָבען זיך נאָך געצאַפּעלט פינף פייערלעך פון פינף חנוכה-ליכטלעך. שמריה איז געזעסען ביים טיש ניט ווייט פון זיינעם אַ גוט-בעקאַנטען פּאַלאָצקער סוחר, ר' יצחק וואָלפ-סאָן, האָט בעדעקט מיט זיין דיקער הייכער האַנד אַ טאַש קאָרטען, וואָס איז געלעגען דערביי אויפ'ן טיש, און האָט, ניכר, פערענדיגט אַ „זעקס-און-זעכציג"; הענע-מיכלע איז געשטאַנען מיט אַ גרוי-סען ווייסען סערוועט אין די הענד און האָט געוואַרט, ביז זיי וועלען פערענדיגען דעם „קאָן" און די זאָל קאָנען אָנהויבען גרייטען צום טיש. אויף אַ קליינעם זייטיגען טישעל האָט יאָסעלע און זיין חבר הילקע — יודיק ציטלינ'ס אַ זוהן — געשפּיעלט אין גאָרען.

— אַ—אַ, נאָטע! — האָט זיך דערהערט עמיצענס אַ געשריי און אַלע האָבען אַ קוק געטהון אויף דער טהיר.

— אהער! אהער! א דריטע האנד! — האט פרעהליך א געשריי געטהון וואלפסאן און האט זיך א הויב געטהון מיט זיין שטוהל, מאכענדיג אן ארט פאר נאטען.

— אבער לאזט מיר נור אויסטהון דעם פוטער!... איך זעה: איהר ווילט מיך מאכען פאר א פלאנדערקע און דערצו נאך א געבראטענע; דאס לוינט מיר גארניט.

ער האט אנגעהויבען אויסטהון דעם פוטער און אבקלאפען אן שטוהל דעם שניי פון די פיס.

אין טהיר אנטקעגען האט פאר איהם א בלאנק געטהון א בע־קאנטער פראפיל. לאנע איז געשטאנען אנגעלעהנט צו דער טהיר אין א לאנגען טונקעלען קלייד, וואס האט שטייף ארומגעהאפט איהר הויכען דינעם קערפער. זי האט געשוויגען. איהרע גרויסע שווארצע אויגען האבען געקוקט גלייך אויף איהם און אויף איהרע דינע אויסגעטאקטע ליפען איז ווי א פראגע געשטאנען...

נאטע האט זיך א צאפעל געטהון, ווי ס'פלעגט זיך מיט איהם טרעפען יעדעס מאל, ווען לאנע, מיט איהר אונגעוועהנליכער בעצויבערנדער שענקייט, פלעגט אויף איהם ווארפען איהר בליק. ער האט אויסגעטהון דעם פוטער און האט אנגעהויבען צו זוכען וואו איהם אויפצוהענגען. ער האט ענדליך געפונען א אונגע־וועהנליך ארט — צווישען טהיר און אלמער, אויף דער וויטעסטער וואנד.

לאנע האט פערשטאנען, וואס ער איז אויסען און האט זיך א ווארף געטהון צו דער טהיר; ער האט איהר שטוהל, בכוד, איבערגעגעבען דעם קאנווערט; זי האט איהם שטארק צונויפ־געדריקט אין איהרע פינגער, איז געווארען רויט און געשווינד אוועקגעלאפען צו זיך, אין איבערשטען צימער.

דאס צעהנטע קאפיטעל.

אויפ'ן ,,וויטאראוו קריזש'‚ אונטער א הויכען באַרג שניי, איז שוין פינף חדשים געלעגען דער קליינער פערשטארבענער פעדיא. דער ווינד האט זיך פרעהליך געשפיעלט מיט זיין שניי־קבר און

אין די לאנגע ווינטער-נעכט פלעגט ער פון איהם אויסבלאזען אלערליי פיגורען. צוויי אלטע אנגעבויגענע אייכען זענען געשטאנען איבער איהם פון ביידע זייטען ווי צוויי שומרים, און די אלטע, האלב-צורואינירטע קאפליצע האט איהם פון ווייטען מוטערליך בעשיצט מיט איהר שווארצען אייזערנעם קרייץ, וואס האט איצט אין ארומיגען ווייסען שניי אויסגעזעהן נאך שווארצער ווי געווען.

אן א זייט, רעכטס, האט זיך געצויגען דער וועג פון שטאדט, בעשאטען מיט היי, מיט פערדיש מיסט און דורכגעשניטען אין אלע זייטען מיט רעדער און שליטען. דא פלעגען כמעט יעדען טאג דורכגעהן צעהנדליגער מענשען, וואס האבען מיט זייערע גראבע, שרייענדיגע קולות צושטערט די הייליגע שטילקייט ארום, און קיינעם איז קיין דאגה ניט געווען, וואס דא, עטליכע טריט אן א זייט, ליעגט א קליין טויט קערפער'ל, וואס איז עמיצען נאהענט, עמיצען טייער און וועלכען אן אלע האבען שוין איינגאנצען פערגעסען. אפילו אגאטע אליין פלעגט שוין איצט אויך ניט אזוי אפט דערמאהנען איהר קינד, ווי די ערשטע טעג נאך זיין פערפאלען ווערען. איהר פערבענקט מוטער-הארץ איז ניט געווען צוגעבונדען צו קיין בעשטימט ארט, צו א בעזונדער קבר'ל, וואו איהר זוהן ליעגט, וואו זי קאן ריידען מיט זיין נשמה... דער ווינד האט וועהיין פערטראגען זיינע ביינדעלעך, און דער ווינד האט פונאנדערגעטריבען איהר מוטער-וועהטאג... זי האט אן איהם פערגעסען.

נאר איין מענש — א פרויענצימער — האט ניט אויפגעהערט צו האלטען אין זינען, צו טראגען טיעף אין הארצען די טויטע געשטאלט פונ'ם קינד, וועלכעס זי האט קיינמאל אין לעבען ניט געזעהן. אין איהר אויפגערעגטען, קראנקען, פערשכורטען דמיון האט זיך געבילדעט א משוגע'נער פלאן — פונ'ם קליין קינדיש קערפער'ל אויפצושטעהן אזוינס, וואס זאל א וועלט הרוב מאכען.

דאס איז געווען די בעטלערין, די שטעדטישע שבת-גויע, די געוועזענע וואסער-טרעגערין מאריא טערענטיעווא.

ווער, אייגענטליך, איז זי געווען, פון וואַנען האָט זי געשטאַמט — דאָס האָט קיינער ניט געוואוסט און ווייניגער פון אַלעמען זי אַליין.

אויפ'ן ברעג טייך, אונטער אַן איבערגעקעהרטען שיפעל אויפ'ן זאַמד, פון וועלכען ס'האָט זיך נאָך ניט אויסגעדריבען דער פריה־מאָרגענדיגער נעפעל, האָט זי צום ערשטען מאָל דערזעהן די וועלט. די זון האָט אַ בלאַנק געטהון איבער'ן שטילען וואַסער, האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אין דעם פרישען פּעך, מיט וועלכען דער דעק פון שיפעל איז געווען אויסגעשמירט, און האָט אַ קוק געטהון אויף דעם צונויפגעדרעהטען ניי־געבוירענעם קינד, וואָס ס'האָט זיך געצאַפּעלט אין די אָנגעוואָרפענע טיכער, — מיר אַ קוק געטהון, אָבער ניט דערוואַרימט. און דער צווייפעל, וואָס האָט זיך צום ערשטען מאָל אָבגעשפּיעלט אין אירע קליינע, קראַנקע אויגען דעמאָלט, ווען זי האָט צום ערשטען מאָל דערזעהן דעם הימעל, האָט זי שוין אויף אייביג ניט פערלאָזט. דאָס איז געווען אַ צווייפעל פון אַ מענשען אָהן אַ היים, אַ פּעריאָטען, אַ פערטריבענעם, וואָס האָט קיינמאָל ניט געוואוסט, ווער ער איז, ווער דאַרף איהם, ווער האָט איהם בעשאַפען און אַרויסגעוואָרפען אַהער אין דער וועלט אַריין און ווער האָט איהם אָנגעוואָרפען אויף מענשען.

און זי איז אויסגעוואַקסען... אויסגעוואַקסען אַזוי, ווי קראָפּיווע וואַקסט אויס אונטער אַ שווערצען פּאַרקאַן, אויסגעוואַקסען מעהר נישט ווי צוליעב דעם, כדי צו פערטשעפּען די פאַרביי־געהער, אָביסען זיי מיט איהר ברענענדיגען סם, אַוועקגעבען זיי אַלץ, וואָס אין איהר האָט איינגעפּלאַנצט יענס שטיקעל ערד, אָהן לופט און אָהן ליכט, וואו זי איז אויסגעוואַקסען...

אויף אַ הינטער־הויף פון שיינק, אין הריגות און אין קלעפּ, זענען פאַרביי אירע קינדערשע יאָהרען, די גאַס האָט ביי איהר צוגענומען איהר יוגענד... קינדווייז פלעגט זי מיט קנאה אויסהערען דאָס וואָרט „מוטער", וועלכעס ס'פלעגט אָבער באַלד ביי איהר אַרויסרופען אַ שרעקליכע שנאה, — נאָכדעם — — — אָבער

פון קיין נאָכדעם האָט זי ניט געוואוסט — ווייל זי איז געוואָרען אַ גרויסע, איידער נאָך זי האָט אויפגעהערט צו זיין אַ קינד... און דאָס וואָרט „מיטער" האָט פון דעמאָלט אָן אָנגעהויבען צו קלינגען פאַר איהר נאָך טראַגישער, נאָך שטעכעדיגער.

זי האָט אָנגעהויבען צו זוכען טרייסט אין בראַנפען. די הכנסה אָבער, וואָס זי האָט געהאַט פון בעטלעריי און פון האַנדעל מיט זיך, האָט ניט גענוגט אויף טרינקען — ווייל ס'איז ביס־לעכווייז געוואָרען איהר שטענדיגע בעדערפניש אי פאַר'ן גוף און נאָך מעהר פאַר דער נשמה. און זי האָט אָנגעהויבען צו גנב'ענען, גנב'ענען אַלץ, וואָס ס'פלעגט איהר קומען אונטער'ן האַנד, גנב'ענען, פערקויפען, פער'שכור'ן דאָס געלד, און ווידער גנב'ענען און ווידער טרינקען... ס'איז געווען אַ טייוועלשער נצחון איבער אַ פרוי, פון וועלכער ס'איז געווען אויסגעראָטען דער מענש, און אין דעם טופא פלעגט מערענטיעווא געפינען אַ מעגליכקייט צו פערגעסען, ווער זי איז און וואָס זי איז...

אַמאָל, ווען זי פלעגט שוין זיין איבערגעזעטיגט מיט זינד, פלעגט ערגיץ טיעף אין איהר קאַלטען פינסטערן געוויסען זיך אָנהויבען צו צאַפלען עפּיס אַ פונק און זי פלעגט אויף אַ קורצע ווילע בעקומען די מעגליכקייט צו מאַכען עפּיס אַ שטיקעל דין־וחשבון, אויסערפיהרען אַ סך־הכל... דאַן אָבער פלעגט איהר טיעפע פיינדשאַפט צו מענשען ווערען נאָך שטאַרקער, זי פלעגט זיך אָנצינדען מיט אַ העלישן פייער אָן אַלץ, וואָס האָט זיך אין די לאַנגע יאָהרען פון הונגער און פיין אָנגעקליבען אין דער טיעף פון איהר צובראָכען און פערראומערט האַרץ, האָט זיך מיט אַ גרויסען כח אַרויסגעריסען און אויסגעגאָסען זיך אין אַ ברענענדיגער שנאה צו די זאַטע און צו די רייכע...

פון די אָרעמע מענשען זענען צו איהר נעהנטער ווי אַלע געווען די יודען. דאָ, צווישען יודען, פלעגט זי אָפטער ווי אומעטום געפינען עפּיס אַנ'אָבוה, ריין און כשר פערדינען איהר שטיקעל ברויט און פלעגט פון יאָהר צו יאָהר אַלץ טיעפער און טיעפער אַריין אין דאָס יודישע היימישע לעבען. שבת פלעגט זי אַראָב־

נעהמען פון טיש די לייכטער, הייצען די אייוועלעך, מעלקען די קיה, אנטראגען וואסער און בעקומען דערפאר בראנפען, חלה און די שיריים פון טשאלענט, וועלכע זי פלעגט איינשלינגען מיט א בעזונדער התלהבות אין יעדער שטוב בעזונדער, ניט וויסענדיג קיין שיעור. שבת איז געווען דער איינציגער טאג אין וואך, ווען זי איז געווען זאט, און זי פלעגט זיך דערום פלייסען זאט צו ווערען אויף א גאנצער וואך. אבער אויך אין מיטען וואך פלעגט זי ניט דורכלאזען קיין איינציגע שמחה אדער טרויער אין א יודיש הויז, וואו זי זאל ניט זיין א מחותנ'עסטע. צו איז געווען אין שטוב א געווינערין אדער, הלילה, א בר-מינן, א חתונה, צי א גט, א בר-מצוה אדער א סיום התורה — אומעטום איז זי געווען די ערשטע, אלעמען האט זי געקענט מיט'ן נאמען, אלעמען גע-זאגט „דו" און ווי א הונד פלעגט זי זיך דרעהען אונטער די פיס, חאפען אלעמען פאר די פאלעס, הנפ'ענען און שלעפען יענע, וואס פלעגען איהר געבען א ווינקעל, וואו איבערצונעכטיגען, א שטיקעל ברויט צום עסען.

יום-כפור פלעגט זי דעם גאנצען טאג אבזיין אין דער ווייבערשער שוהל, וואו זי האט אכטונג געגעבען אויף די לייכט. מיט גרויס פאראד פלעגט זי אריבערגעהן פון איין טיש צום צווייטען, פעררי̇כטען די לייכט און האלטען זיך אזוי ווי די וואלט עפעס אויפגעשטעהן א זעהר וויכטיגע זאך פאר יודען. צו די סדרים איז זי געגאנגען פון שטוב צו שטוב אויסצוטרינקען דעם ווייו פון די עשרה מכות; ביי א חתונה פלעגט זי בעגעגנען התן-כלה מיט א נ'עמער וואסער; ביי א לויה איז זי געלאפען פאראויס און געמאכט א וואריג. און ווערענדיג אלץ נעהנטער און נעהנטער צו די יודען אליין און צו זייער לעבען, האט זי די דאך פיינד געהאט מיט'ן גאנצען הארצען, מיט'ן גאנצען כח פון איהר צוועל-שען, פערדארבענעם גייסט... פארוואס? פאר זייער גייסטיגער ריינקייט, פאר זייער שלום-בית, פאר זייער שעצען דין פרוי, פאר זייער טרייקייט צו פאטער-און-מוטער, צו דער פאמיליע, צו דער אמונה — פאר אלץ, פון וואס זי אליין איז געווען אבגעריסען פון דעם ערשטען טאג אן פון איהר לעבען.

ווינטער-צייט פלעגט זי אַוועק אין דאָרף. דאָס אָבגעשטאָרבענע גאַס-לעבען אין שטאָדט האָט זי אויף הדשים פון זיך אַרויסגעוואָרפען און זי פלעגט אַוועקגעהן אין די אַרומיגע דערפער, וואוהין זי האָט געבראַכט מיט זיך אַלץ, וואָס איהר האָט געשאָנקען די שטאָדט: קאָרטען, בראַנפען און זנות. דאָ פלעגט איהר אַרבייט חורבנ'עדן ניט אַלע מאָל מיט גלייכען ערפאָלג: מאַנכעס מאָל פלעגט מען זי געפינען אויפ'ן שניי אונטער אַ פאַרקאַן אַ צוי'הרג'עטע, אַ צובלוטיגטע, קוים אַ לעבעדיגע. די שטאַרקע נאַטור איהרע האָט אָבער אַלץ אויסגעהאַלטען: זי פלעגט ווידער געזונד ווערען און זיך ווידער אַמאָל נעהמען צו איהר אַרבייט'נ אָר זי האָט עס אַריבערגעטראָגען ערגיץ-וואו ווייט פון דאַנען, אין אַנ'אַנדערער דאָרף.

אַזוי פלעגט ביי איהר חורבנ'עדן דער ווינטער. קוים איז אָבער געקומען דער פריהלינג און דאָס גאַס-לעבען אין שטאָדט האָט זיך צוריק אומגעקערט; ווי נור דער טייך האָט זיך געעפענט, אָבגעריינגט פון אייז, און אַלץ אויף איהם האָט אָנגעהויבען צו לעבען מיט'ן רוישענדען אַרבייטס-לעבען, — פלעגט זיך מערענטיעוואַ באַלד אָנהויבען צו רייסען אין שטאָדט. זי פלעגט זיך מיט אַלע כחות רייסען צום טייך, צו די פליטען, צו די באַרזשעס, צו די שיינקען, איבערפולט מיט „סחאָדקע“, צום הויכען און בריטען שכור'ן געשריי, וואָס האָט זיך געריסען פון אַט די דאָזיגע שינקען, געצויגען זיך צום טייך און צוזאַמען מיט איהר געשוואומען ווייט-ווייט הינטער די גרין-בלויע וועלדער.

דעם ווינטער פון יאָהר 1823 האָט מאַריאַ טערענטיעוואַ פערבראַכט 12 וויאָרסט פון שטאָדט, אין דאָרף סענטיורע, ביים פריץ איוואַן פעטשין.

דאָ, אויפ'ן הויף אין אַ בעדיל האָט ביי איהם געוואוינט דאָס „הייליגע“ מיידעל, אַננאַ יערעמייעוואַ, וואָס איהר נאָמען איז בעזונדערס בעוואוסט געוואָרען אין דער גאַנצער סביבה אַרום נאָך איהר לעצטען נביאות-זאָגען אין טשעפלי אויפ'ן יריד, אויפ'ן אַרויפגאַנג פון קלויסטער. מאַריאַ האָט זיך בעזעצט צו-

זאַמען מיט איהר אין בעדיל אין צווישען ביידע ווייבער האָט זיך פערבונדען אַנ'אונגעוועהנליכע פריינדשאַפט...

מאַריאַ האָט איהר יונגע חבר'טע בעקאַנט געמאַכט מיט'ן לעבען, וואָס איז איהר געווען זעהר גוט בעקאַנט פון קינדהייט אָן. אננאַ האָט איהר דערצעהלט וועגען גאָט. פון צוויי פערלאָרענע נפשות, וועלכע דאָס לעבען האָט אַרויסגעוואָרפען פון זיך, ניט לאַנגווייליג. זיי קיין שום אָרט צווישען מענשען, האָט זיך דאָך איינע געצויגען אין דער הויך, צום הימעל, די צווייטע האָט געשלעפט אַראָב צו דער ערד.

און גובר געווען האָט די ערד...

דעם 18-טען פעברואַר האָבען מאַריאַ און אַננאַ דעם גאַנצען טאָג פערבראַכט אין שטאָדט. אין דער-פריה זענען זיי ביידע געווען אויף סיבירער גאַס ביי דער סאַלהאַצקע, אַגאַטע איוואַנאָווא, און האָבען איהר דערצעהלט, אַז זיי האָבען געוויסע ידיעות וועגען איהר זוהן; זיי ווייסען, וואו ער געפינט זיך. כדי צו בעשטעטיגען איהרע ריי'ד, האָט מאַריאַ אַרויסגענומען פון בוזעם אַ טעשעל שווארצע אויסגעריבענע קאָרטען און וויפיעל זי האָט ניט געפרובט פונאַנדערלעגען זיי, פלעגען זיי יעדעס מאָל ווייזען איין און דיזעלבע זאַך: אין אַ הויכען צוויי-גאָרנדיגען מויער אויף אַ ראָג, וואו עס וואוינען יודען, געפינט זיך איהר קינד און בעהאַלטענער אין אַ קעלער; לעת עתה לעבט ער נאָך, נאָר אויב מ'וועט איהם ניט אַרויסראַטעווען איצט, וועט מען איהם צו פסח אויספייניגען און דערנאָך קוילען.

אַגאַטע האָט זיך פונאַנדערגעוויינט. די ווערטער פון אַט דער אַלטער, אָרימער אונבעקאַנטער בעטלערין האָבען ווידער אַמאָל צוריסען אַנ'אַלטע, האַלב-פערדוילטע וואונד. זי האָט ניט געוואוסט, וואָס צו טהון און האָט זיי געבעטען וואַרטען ביז איהר מאַן וועט זיך אומקעהרען אַהיים; אָבער ווי נור יעמיליאַן איז אַריין אין שטוב, האָט ער באַלד דערקענט מאַריאַ'ן, וועלכע ער האָט שוין ניט איין מאָל געשלעפט אַ שכור'ע אין „סיגע-

זשע״ פּאָר שכּרות און גנבה; ער האָט זיי ביידען אַרויסגעוואָרפען פון שטוב און צוגעשלאָסען די טהיר.

דער טאָג איז ביי זיי שוין געוועזן אַ צושלאָגענער. זיי האָבען זיך ביידע אויפגעהויבען אויפ׳ן באַרג, זענען אַרויס אויף דער „סלאָבאָדא״, אַרומגעגאַנגען די קאַזאַרמעס, געקומען אונטער די „ליפּקעס״ און מיט׳ן הויכען ברעג טייך זיך אַראָבגעלאָזט צו דער שטאָדט־צו.

דער טייך האָט שטיל געשלאָפען אונטער זיין גראָבער ווייסער דעקע און נור וואו־ניט־וואו פלעגט זיך אויף איהם הערען אַ פּלעטשערייַ און אַ שילטען פון עטליכע וועשערינס אַרום איין „פּאָלאָנקע״. ס׳איז געווען קאַלט, און דער געדיכטער רויך, וואָס האָט אַרויסגעשלאָגען פון די הויכע קוימענס אין ביידע זייטען פון טייך, האָט דערמאָהנט עפּיס וועגען וואַרימקייט און האָט גערופען און האָט געצויגען צו לעבעדיגע מענשען. זיי זענען אַריבער די הויכע הילצערנע בריק, אונטער וועלכער ס׳האָט געשוּרמעלט אין זיינע שמאָלע ווייסע ברעגען דער רוישענדער „קאָניעווען״, וואָס פלעגט אין גרעסטען פראָסט אויך ניט פאַרפריהרען, האָבען זיך אָוועקגעשטעלט נעבען טויער פון׳ם קסיאָנדז לוקאָוויטש און האָבען עטליכע מאָל אָנגעקלאַפּט. אַ הייזעריק בילען האָט זיי אָבגעענטפערט פון יענער זייט טויער און אַנגאַ האָט זיך דערשראָקען, אָבגעשפּרונגען צוריק און זיך צוגעדריקט צו מאַריאַן. דער טויער האָט זיך ניט געעפענט, און ביידע זענען אָבהענדיג אָבגעשטאַנען אויף זייער אָרט אייניגע מינוטען און אוועק ווייטער; זיי זענען אַוועק צום פּאַראָם און האָבען זיך אָוועקגעשטעלט אויפען ראָג פון פּעטערבורגער גאַס. צוויי שיינקען איינער אַנטקעגן דעם אַנדערן, חנה צייטלינ׳ס און ניסן בערלינ׳ס, האָבען געצויגען צו זיך מיט זייערע גרויסע שענאויסגעמאָלטע רויטע בלעכען; די טהירען פלעגען זיך ביי ביידען עפענען כמעט יעדע מינוט און אַ בלויע וואַרימע פּאַרע פלעגט זיך אַרויסרייסען פון אינווייניג און רופען צו זיך — צו וואַרימקייט און ליכט.

מאריאַ איז אָבער ניט אַריין ניט צו גיסנ׳ען, ניט צו חנה׳ן. זי איז אַוועק גלייך מיט דער גאַס און האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען רבקה בערלינ׳ס קראָם.

— שע—ענק—ט עפּיס אַ בלי—י—ינדעטשקער! — האָט זי אָנגעהויבן צו בעטען מיט אַ וויינענדיק קול און האָט זיך אָנגעחאַפּט פאַר אַננאַ׳ס פּלייצע.

— גאָט וועט געבען! גאָט! — האָט דער פריקאַשטשיק זוסיע אַ געשריי געטהון, ניט קוקנדיג אויף זיי און קלאַפּענדיג מיט די פערפראָרענע פינגער אויף די ביינדלעך פון „שטשאָט".

רבקה איז אַרויס פון הינטערן טישעל, האָט זיך אָנגעהויבען גראָבען אין דער טיעפער קעשענע פון איהר האָזענער קאָפטע, האָט אַרויסגענומען אַ גרויסען קופערנעם צעהנער און האָט איהם דערלאַנגט אַננאַ׳ן. זי האָט צוגעחאַפּט די מטבע און אַ וואָרף געטהון זיך צו רבקה׳ן כדי איהר אַ קוש טהון אין האַנד, נאָר רבקה האָט אויסגעריסען די האַנד און האָט זיך אָבגעקעהרט. אין דערזעלבער מינוט האָט מאריאַ אַראָבגעחאַפּט פון דער נעהנטסטער פּאָליצע אַ שטיקעל האָלענדער לייוואַנד און האָט עס פערראָקט צו זיך אונטער׳ן פּאָלע.

זיי זענען אַרויס פון קראָם, האָבען זיך אַ ביסעל אַנ׳אייל געטהון און געשווינדער ווי פריהער אַוועק איבער׳ן מאַרק צו שמריה׳ס מויער, וואו אין דעם אונטערשטען שטאָק האָט זיך געפונען פון איין זייט אַ „פּיטיינע קאָנטאָראַ" און פון דער צווייטער זייט, ביים אַרויסגאַנג אויף איליאינער גאַס, — אַ נידעריגער פּוילישער טראַקטיר פון סטעפאַן קאָזלאָווסקי.

זיי האָבען זיך אַראָבגעלאָזט אויף די פערפראָרענע טרעפּ. לעך און מאריאַ, ווי אַנ׳אייגענער מענש, האָט אַוועקגעפיהרט איהר חבר׳טע גלייך אין אַ זייטיג צימער און אוועקגעזעצט ביים טיש נעבען אייוועלע; אַליין איז זי אַוועק צום בעל-הבית.

אין אַ מינוט אַרום איז שוין געשטאַנען אויפן טיש אַ שטאָף בראַנפען, עטליכע הערינג און אַ גרויסער לאַבען ווייס-ברויט. אַננאַ האָט זיך נייגיריג אַרויפגעוואָרפען אויף דעם ברויט

און האָט אָנגעהויבען שטאָפּען אין מויל אריין גרויסע שטיקער און דאַנקבאַר געקוקט אויף מאַריאַן, וועלכע האָט מיט ציי־טערדיגע הענד אָנגעגאָסען פון אַ גרויסער פלאַש צוויי גלעזלעך— איינס פאַר זיך און דאָס צווייטע פאַר אַננאַ׳ן...

דאס עלפטע קאפיטעל.

מאַריאַ האָט אָנגעהויבען אַלץ עפטער און עפטער צו קומען אין שטאָדט מיט אַננאַ יערעמייעווא. דעם 25־טען מערץ, אין טאָג פון „בלאַגאָוועשטשעניע” באַלד נאָך דער מאָרגען־תפילה, וועלכע אַננאַ האָט אויסגעהערט אין אוניאַטישן קלויסטער פון הייליגען איליאַ, איז זי אַרויס פון קלויסטער און באַלד געפאַלען אויף דער ערד און געבליבען אין חלשות. אַ גרויסע מחנה האָט זי אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען און געוואַרט ביז זי וועט קומען צו זיך און אָנהויבען צו זאָגען נביאות. עטליכע מינוט איז זי אַזוי געלעגען אַ האַלב־טויטע. און אַז זי האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט זי אָנגעהויבען זעהר שאַרף און זעהר בעדייטענד דערצעהלען מיט אַ תפילה־נגון, אַז נאָר־וואָס איז צו איהר געקומען עפּיס אַן׳אונבעקאַנטער אַלטער מענש אין אַ גלח׳ישער ריזע, וואָס האָט געפיהרט מיט זיך פאַר דער האַנד דעם שר פון מלחמה, דעם הייליגען מיכאל. די אַנדער האַנד האָט ער אָוועקגעגעבען איהר און האָט זי אָנגעהויבען צו פיהרען פון איין אָרט אין צווייטען. אַרומבלאָנדזענדיג אַזוי, האָט זי דער־זעהן עפּיס אַ קינד, אויף וועלכען אַ בייזע שלאַנג האָט געקוקט פון צווישען די בלומען. אויף איר שאלה: ווער איז דאָס קינד? — האָט דער אַלטער געענטפערט: דאָס קינד איז „פער־משפט געוואָרען צו זיין אַ קרבן פאַר דער גאַנצער קריסטליכער וועלט דאָ אין דער שטאָדט”.

און מיט דריי וואָכען שפּעטער, דעם 19־טען אַפּריל, ביי־טאָג פאַר׳ן קריסטליכען פּסח, האָט זיך מיט איהר ווידער אַמאָל גע־טראָפען דאָסזעלבע, אָבער דאָסמאָל ניט ביים קלויסטער, נאָר נעבען מאַגיסטראַט, אין מיטען מאַרק ניט ווייט פון שמריה

בערלינ'ס הויז. ביים אויפהאפּען זיך האט יערעמיִעווא ווידער דערצעהלט גאנץ געלאסען דעם עולם, וואס האט זי ארומגע־רינגעלט, אז זי האט די פערגאנגענע נאכט ביי זיך אין דארף ווידער אמאל געזעהן דעם טויטען אלטען, אבער שוין אין פריערשע קליידער; ער האט זי דאסמאל אויך גענומען פאר דער האנד, צוגעפיהרט צום טויער און האט איהר אנגעוויזען עפּיס אויף א הויכער רויטער פלאץ, וואס האט געפלאקערט הויך אין הימעל אנטקעגען שטאדט. דערביי האט איהר דער אלטער געזאגט: „דעם ערשטען טאג פון דער הייליגער „פּאסחא" וועט אומקומען פון דער וועלט יענס קריסטליכע קינד, וועלכעס דו האסט געזעהן צום ערשטען מאל, — ווי א שלאנג ציהט זיך צו איהם פון צווישען די בלומען; ער וועט געפּייניגט ווערען און אומקומען אין א הויכען יודישען צוויי־גארנדיגען הויז, וואס שטעהט אויפ'ן ראג אין מארק אנטקעגען דעם פייער"...

אזוי האט אננא איבערערצעהלט דעם עולם די ווערטער, וועלכע מ'האט איהר אריינגעלעגט אין מויל; און אין דערזעלבער צייט האט זיך אין דעם „הויכען צוויי־גארנדיגען יודישען הויז, וואס שטעהט אויפ'ן ראג אין מארק", געצויגען דאסזעלבע שטילע רוהיגע לעבען, ווי אלע מאל, וואס פלעגט מיט געוואלד אריינשלעפּען אין זיך אלעמען, וואס האבען געהאט צו איהם א וועלכען ניט איז מגע ומשא.

גלייך ווי אלע מאל, האבען פון גאנץ פריה אן געסקריפּעט די הויכע שווערע טויערן און לאנגע שורות מיט פוהרען, הויך געפּאקט מיט זאמען, מיט היי, מיט קארן, פלעגען זיך ציהען פון הויף אראב באראג צום זאמדיגען ברעג פון טייך, צו די הויכע פריסטאנעס, וואס זענען איצט, בעת ס'האט זיך געעפענט די דווינע, געווארען דער הויפּט־פּינקט פון שמריה'ס אלע געשעפטען.

דא האט מען אנגעלאדען גרויסע „לייבעס" מיט היי, וועלכע שמריה'ס ברודער ניסן האט צוזאמען מיט'ן עלטערן פריקאשטשיק, יאקעל מירלאס, געטריבען קיין דינאבורג, דא זענען שוין געשטאנען צוויי בארזשעס מיט האבער און גערשטען, וועלכע שמריה'ס

אנדער ברודער, מאיר קרוטער, האט געדארפט אין א פאר טעג ארום אפפירען קיין וויטעבסק; פון דאנען האבען אויך געדארפט אפגעהן די לעצטע פליטען פון דעם גרויסען ערשטען קאראוואן, וועלכען אברהם קוסין מיט נאטע פרידקאז האבען מיט צוויי וואכען צוריק אוועקגעפיהרט פון כערסאן גלייך קיין ריגא. און אט די גאנצע מלוכה האט געפיהרט, ניט ארויסגעהענדיג פון זיין קאבינעט, דער איין־איינציגער שמריה. דערביי פלעגט ער נאך געפינען צייט — אלע אין־דער־פריה אפלערנען א בלאט גמרא, איבערלייענען א פאר איבערגעשריבענע חסידישע „תורות", וועלכע מ'פלעגט איהם כמעט יעדען טאג צושיקען פון אלע זייטען, חזרק'נען א פרק תניא, וואס דער פערשטארבענער רבי, ר' שניאור זלמן מלאדי, האט אייגענטליך אנגעשריבען פאר איהם און פאר זיינע שטליכע מקורבים אין ועליזש.

סלאווע איז דערווייל געווען בעשעפטיגט מיט איהרע זאכען: זי האט זיך געגרייט ארויספאהרען מיט דעם געזינד אויף זומער אין זייער אייגענעם הויף „קראסנאיע", זעקס ווערסט פון שטאדט. דאס איז געווען זעהר א גרויסע און שווערע ארבייט, און פון אין־דער־פריה ביז שפעט אין דער־נאכט איז זי געווען פערנומען אין פאקען די געפעס, צו־קלויבען און פונאנדערלעגען די וועש און אלע איבעריגע שטוב־זאכען פון א הויז, וואו אין א וואכעדיגען טאג פלעגען זיך זעצען צום טיש ניט ווייניגער ווי צוואנציג מאן.

פינף גרויסע אהיימגעשמיעדטע קאסטענס זענען שוין געשטאנען אין פארהויז פארטיגע און נאך אזוי פיעל האט מען נאך געדארפט אנלעגען, פערשליסען און אוועקשטעלען אויף די פוהרען

פראסקאוויע איז שוין עטליכע טעג ארומגעגאנגען אהן פים; הענע־מיכלע, וואס האט אונטער מירעלס השגחה איבערגעשלאפען פיך פון איין אינשיט אין צווייטען, האט זיך שוין אויך עטליכע נעכט ניט געלעגט שלאפען, און איהר שווארצער געקרייזעלטער קאפ האט אויסגעזעהן אזוי ווי ער וואלט געדיכט געווען בעשאטען מיט שניי.

נור איין לאנע האט נישט גענומען קיין אנטייל אין דעם טומעל און האט זיך געלעבט אין איהר אייגענע אפגעזונדערטע וועלט ביי זיך אויבען. אין א בעשטימטער צייט פלעגען זיך אנהויבען צו הערען פון דארט איהרע „עקזערציסען" אויפ'ן קלאוויקארד און אין א בעשטימטער צייט פלעגט זי אנטהון איהר גרויסען, טונקעל-בלויען הוט מיט נידעריג אראבגעלאזענע קאנטען, וואס פלעגט איהר מאכען עלטער מיט א יאהר צעהן, פלעגט ארויפווארפען נידעריג אויף די פלייצעס דעם שמאלען זיידענעם שאל, וואס האט איהר געמאכט עלטער נאך אויף א יאהר צעהן, און פלעגט מיט איהרע לייכטע טריט, אין דינע שווארצע שיך, מיט גרויסע מעשענע הענקערס, אוועקגעהן שפאצירען. אמאל פלעגט זי אוועק אונטער די גרינע, גאר-וואס פונאנדערגעלאזענע „ליפקעס"; אפטער אבער פלעגט זי אוועק צו איהרער א חבר'טע, רחל ליווענסאן, וואס האט געוואוינט אין דעמזעלבען הויז, וואו ס'איז געווען די פאסט. אהין האט איהר געצויגען מיט א בעזונדער קראפט — פון דער צייט, ווען קיסין איז אוועק קיין ריגא.

דעם 5-טען מאי, דעם אנדער טאג שבועות, איז פאשא אראבגעלאפען אויף א ווײלע אונטען אין טראקטיר און האט געבראכט פון דארט אין קיך א נייעס — אז מיט עטליכע טעג צוריק האט מען געפונען ערגיץ אונטער'ן שטאדט, א טויט קינד, וואס איז געווען אזוי צושטאכען, אז די מוטער האט עס ניט דערקענט. ארליק פאדליעקאר, וואס האט דער ערשטער בעטראכט דאס קינד, האט בשום אופן ניט געקאנט ארויסזאגען זיין מיינונג, ווייל ער האט ניט פערשטאנען, וואס מיט'ן קינד איז געשעהן. און נור נישט אויף מארגען, ווען ס'איז געקומען צופאהרען דער שטאב-לעקאר און בעקוקט דאס קינד, האט ער געהייסען איהם בקבר זיין.

די נייעס האט אין קיך קיינעם ניט פעראינטערעסירט; מעהר נישט הענע-מיכלע האט א קוק געטהון אויף פאשעס רויט פונאנדערגעהיצט פנים און האט ניט אויסגעהאלטען:

— ווידער אמאל אראבגעלאפען צו קאזלאווסקי'ן? א?

— יאָ, געלאָפֿען! כ'וועל ביי דיר ניט פֿרעגען, — האָט זיך אָבגערופֿען פּאַשאַ — נו, און צו פֿילקען קוקען אין פֿענסטער מעג מען?

העניע-מיכלע האָט זיך פֿערשעמט פֿאַר באַסיען און בעהאַלטען איהר פּנים אין טעלער, וועלכען זי האָט אין דער מינוט געווישט.

— נו, ווייסטו וואָס, פּאַשינקע, ניט בייזער זיך, — האָט זי אַ זאָג געטהון, ניט אָבנעהמענדיג דאָס פּנים פֿונ'ם טעלער — זיי מיר מוחל, פּאַשינקע: אַ לאַך טהון מעג מען דאָך.

זי האָט אַוועקגעשטעלט דעם טעלער, איז צוגעגאַנגען צו פֿראָסקאָוויען, ביי וועלכער עס זענען אין די אויגען נאָך געשטאַנען טרערען, האָט זי אַרומגענומען און איז צוזאַמען מיט איהר אַוועק צו דער טהיר.

דאָ אָבער האָט זיך געטראָפֿען עפּיס אַ זאַך, וואָס די ערשטע מינוט האָט קיינער ניט געקאָנט בעגרייפֿען, וואָס דאָס בעטייט.

אויפֿ'ן שוועל פֿון קיך, פֿערשטעלענדיג זיי ביידען דעם וועג, איז מיט אַמאָל אויסגעוואַקסען אַ מתנה סאָלדאַטען מיט פּאָליציאַנטען, וועלכע האָבען אָנגעפֿילט דאָס גאַנצע פֿאָרהויז. דער ערשטער האָט זיך געוואָרפֿען אין די אויגען מיט זיין ברייטען רויטען אָקאָלאָשעק דער פּאָליצמייסטער וואָראָנעץ, אַרום וועלכען, קלינגענדיג מיט זיינע שפּאָרען, האָט זיך געדרעהט דער קוואַרטאַלנע-נאַדזיראַטעל, סטעפּאַנאָוו. דער סטריאַפּטשע חריצקאָ האָט זיך בעהאַלטען אין זיינע ציווילע קליידער צווישען די מונדירען פֿון די פּאָליציאַנטען. דער ראַטמאַן יודק צייטלין איז אויך דאָ געווען און האָט אויסגעזעהן שטרענג און פֿערצאָרנט. עפּיס אַ קליינע, אַרומגעריסענע פֿויגערטע, וועלכע האָט די ערשטע מינוט גאָרניט בעמערקט, האָט זיך אויך דאָ געדרעהט, בעהאַלטענדיג זיך הינטער די פּלייצעס פֿון די סאָלדאַטען.

העניע-מיכלע מיט פּאַשען האָבען זיך אַ ריס געטהון, וועלענדיג אַריבערלויפֿען דורכ'ן פֿאָרהויז און אַריינכאַפּען זיך אין עס-צימער; נור צוויי סאָלדאַטען, פֿון וועלכע פּאַשאַ האָט נור

פֿײנעם געקענט, האָבען זײ אַרײנגעשטופּט צוריק אין קוך, צו־
געמאַכט די טהיר און אויסגעצויגען זיך פֿון בײדע זײטען בײ
די בײשטידלעך.

הענע־מיכלע האָט שטאַרק צוגעדריקט פּאַשעס הענד און,
איז צוזאַמען מיט איהר צוגעפֿאַלען צו באָטעס דויך־אויסגעשלאָ־
גענעם בעט, אײנקוקענדיג זיך אין די פֿערשטײנטע פּנימ'ער פֿון
די סאָלדאַטען, ווי זײ האַלטען דאָרט וועלען איבערלײענען דעם
שרעקליכען סוד, וואָס ס'פּאַסירט איצט דאָ אין הויז. באָסיע
איז געבליבען זיצען אונבאַוועגט אויף איהר שטוהל מיט אַ ניט־
דערהאַקטען הערינג און דאָס האַק־מעסער, וואָס איז אַרויסגע־
פֿאַלען בײ איהר פֿון די הענד, איז געלעגען בײ איהרע פֿיס.

פּאַשע האָט זיך אָנגעהויבען שאַרף צו צוהערען צו דעם,
וואָס עס האָט פּאַסירט ווײט אין די פֿאָראַדנע צימערן. אַלץ איז
געווען אַזוי פּלוצלונג, אַזוי אונערוואַרטעט און האָט אויסגעוויזען
אַזוי שרעקליך: אי דער גערויש פֿון דעם איבערדרוקען דאָס אַלטע
שווערע מעבעל, אי דאָס קלאַפּערײ פֿון פֿונאַנדערגעעפֿענטע און
ווידער צוגעמאַכטע שאַפֿען, דער קלאַנג פֿון די אַרונטערגעוואָר־
פֿענע זאַכען, און די שווערע טריט פֿון די פּאָליציאַנטען, און די
געדיכטע, הערשענדע שטימען פֿון נאַטשאַלסטווע, וועלכע האָבען
אָפּט אָבגעהאַקט שמריה'ס שטילע, גלײכגילטיגע ערקלערונגען,
און הויכע, נאָך מעהר הערשענדע געשרײען פֿון סלאַוועץ...
אַמאָל פֿלעגט אַלע שטימען בעדעקען אַ האַרצרײסענד געשרײ,
אָדער אַן אונגעוועהנליכער קראַנקער געלעכטער פֿון שפּרה'ן, וואָס
איז, ניטר, געלעגען אין היסטעריקע, און דאָס ווײנענדיגע חלי־
פּען פֿון דער אַלטער מירעל...

און דאָס גערויש איז דערווײל אַלץ שטאַרקער און שטאַר־
קער געוואָרען און זיך אַריבערגעטראָגען פֿון די נאָהנטסטע צימערן
אין די ווײטעסטע. אַמאָל דאָ, אַמאָל דאָרט האָט אַ סקריפּ גע־
טהון אַ ברעט פֿון פּאָדלאָגע, האָט זיך דערהערט אַ ווײטער קלאַפּ
מיט דער טהיר. עמיצער האָט זיך שווער אויסגעהויבען אויף די

טרעפּ אַרויף אין שפּרהים און לאַנגע צימערן, עמיצער האָט אויף אַ צוגעשטעלטען לייטער געקלעטערט אויפ'ן בוידעם...

פּאַשאַ'ן האָט פּערקלעמט דאָס האַרץ און זי האָט זיך פונאַנדערגעוויינט. לאַנגע יאָהרען איז זי געוועזן געוואוינט צו זעהן דאָ אין שטוב, וואו זי איז אויסגעוואַקסען, נור פרייד און הרחבה; איצט האָט זיך אַהער אַריינגעריסען פון ערגיץ עפּיס אַן אומרוהיגע שאַנד, עפּיס אַן אומערוואַרטעטע אומגליק...

זי האָט זיך אָנגעהויבען נאָך שאַרפער צו צוהערען צום ווייטען גערויש, וואָס פלעגט דערגרייכען צו איהרע אויערן, און האָט נאָכ'ן קול נאָך געקאָנט גענוי זאָגען, אין וועלכען צימער געפינען „זיי" זיך איצט. אָט זענען זיי אַריין אין מיידעל'ס שלאָף-צימער... אוי! איך האָב איהר היינט אַזוי הויך אויפגעשלאָגען דאָס בעט!... זיי וועלען די צוריהען.. און זי האָט הוקא ליעב הויך... אָט האָבען זיי פונאַנדערגעעפענט דעם גרויסען אַלמער, וואוהין זי האָט ערשט נעכטען אַוועקגעלעגט די פיקס, איינגעניידט אין ליילעכער מיט טאַבאַק און געשטויסענעם פעפער... אָט זענען זיי אין דער פינסטערער קאַמער, וואו עס ליעגט די שוואַרצע וועש... אָט געהען זיי אין פּאָרדויז, צו די קאַסטענס.. טררראַך! ס'האָט זיך געעפענט דער דעק און ס'האָבען אָנגעהויבען צו פליהען אויף דער פּאָדלאָגע די טעלער, וועלכע זי האָט ערשט נעכטען איינגעוויקעלט אין היי און אין פּאַפּיר...

פּאַשאַ האָט ניט אויסגעהאַלטען און האָט זיך אַ ריס געטהון צו דער טהיר, נאָר דער סאָלדאַט האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין איהר פערשטעלט דעם וועג. זי האָט ניט ווילענדיג זיך אָבגערוקט צוריק און האָט זיך נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צו הענגע-מיכלען, וואָס איז אָהן ווערטער געזעסען אויף באָסיעס בעט.

— מאַריאַ! — האָט אויסגעשריען פּאַשאַ און אַ פּאַטש געטהון מיט די הענד.

— וואָס בין איך דיר פאַר אַ מאַריאַ? — האָט זיך אָבגערופען סערגענטיעווא, שטרענג קוקענדיג אויף איהר מיט איהרע רויטע

וינענדיגע אויגען — ווייז אַקאָרשט בעסער, וואָס האָט איהר אַהינגעטהון דאָס בלוט?

— בלוט?! אַ, דו, סטערווע! אָט וועל איך דיר דיינע בעלמעס אַרויסרייסען!

זי האָט זיך אַוואָרף געטהון צו מאַריאַ'ן, נאָר יודיק, וואָס האָט איצט אויסגעזעהן נאָך בלאַסער און נאָך שטרענגער ווי פריהער, האָט זיך אַוועקגעשטעלט צווישען זיי ביידען און האָט אָבגעשטויסען פאַשאַ'ן צוריק צום בעט.

צוויי סאָלדאַטען האָבען צוזאַמען מיט טערענטיעווא אָנגעהויבען גראָבען זיך אונטער'ן טיש, אין די טיש־קעסטלעך, אונטער די בעטען, אויף די פאָליצעס, הינטערן אייווען, האָבען אויפגעהויבען פון פאָדלאָגע דאָס טהיר'ל און האָבען זיך צוזאַמען מיט'ן קוואַרטאַלנעם אַראָבגעלאָזען אין קעלער.

אין אַ האַלבער שעה אַרום האָבען זיי זיך צוריק אומגעקעהרט פון דאָרט מיט גאָרנישט.

מאַריאַ האָט געשוויגען און האָט זיך אָנגעהויבען פערזאָרגט אַרומקוקען זיך אין אַלע זייטען, פלייסענדיג זיך ניט צו קוקען ניט אויף פראָסקאָוויען, ניט אויף הענע־מיכלען.

פּליצלונג האָט זי דערזעהן אויפ'ן פענסטער אין ווינקעלע אַ פלאַש, פערשטאָפּט פון אויבען מיט אַ פּאַפּיר'ל, פול מיט רויטען גוט־אָנגעצויגענעם זאַפראַן.

— אָט! — האָט זי פרעהליך און צופריעדען אַ געשריי געטהון, האָט אָבגעשטויסען באַסיען, וואָס איז געשטאַנען אינגאַנצען פערשטוימט פון שרעק, האָט צוגעכאַפּט די פלאַש און דערלאַנגט דעם פאָליצמייסטער.

ער האָט עס גענומען אין האַנד, אַ טרייסעל געטהון, אַ קוק געטהון אויפ'ן ליכט, האָט אונבעגליבט אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ, האָט עס אַוועקגעגעבען דעם סטריאַפּטשע און איז צוזאַמען מיט זיין קאָמאַנדע אַוועק צו דער טהיר.

הענע־מיכלע און פאַשאַ האָבען זיך אַוואָרף געטהון צו באַסיען, וואָס איז געלעגען אויף דער ערד אין שווערער אָהנמאַכט.

דאס צוועלפטע קאפיטעל.

דער „אביכק“ ביי שמריה׳ן אין הויז, האט אויסגעהויבן די גאנצע שטאדט, אבער ניט אויף לאנג.

די פאליציאישע אויספארשונג האט צו גארנישט ניט געבראכט. מאריא טערענטיעווא און איהר פריינד פיליפ ארקאדיעוויטש׳ן האט דער זעמסקער סוד צוגעמשפט צו „תשובה“. דאס הויפט-געריכט אין וויטעבסק האט דעם משפט בעשטעטיגט און דאס שטעדטישע לעבען, וועלכעס האט זיך אויף א קליינע וויילע אבגעשטעלט, איז ווייטער אוועק לויט זיין אלטען שטייגער און אין גיכען האט מען אין שטעדטיל די גאנצע מעשה פערגעסען.

ניט פערגעסען דערין האט מען נור ביי שמריה׳ן אין הויז. פון אנהויב יוני אן זענען זיי אלע געזעסען אין בערלינ׳ס דאטש „קראסנאיע“, כדי אויסצורוהען פון דער שרעק, וואס זיי האבען איבערגעלעבט דעם צווייטען טאג שבועות.

מעהר ווי אויף אלעמען האט די שרעק געווירקט אויף שפרה׳ן, וואס איז בכלל געווען זעהר שוואך אין געזונד, און איז שוין צוויי חדשים געלעגען אין בעט.

דער הויז-דאקטאר לעווען פלעגט איבער א טאג קומען צופאהרען צו דער קראנקער, אויספרעגען זי און יעדעס מאל ביים געזעגענען זיך מיט סלאווען אין פארהויז פלעגט ער איבער׳חזר׳ן דיזעלבע ווערטער:

— נ... נ... יא... יא! אלץ געהט אין בעסטער ארדנונג,

און זיינע טרוקענע, האלב-אויסגעלאשענע אויגען האבען זיך אנגעצינדען מיט א בעזונדער פייערל יעדעס מאל, ווען ער פלעגט שפירען ביי זיך אין האנד סלאוועס קליין הענדטיל צוזאמען מיט א פינף-און-צוואנציג-רובל׳דיגער אסיגנאציע.

און באלד נאך איהם פלעגט דער קוטשער, פילקע, פליהען רייטענדיג אין שטאדט אריין צום אפטייקער לאנגעבעקן בעשטעלען דעם נייעם רעצעפט, וועלכען שפרה פלעגט זעהר ערנסט אויסטרינקען אין דער בעשטימטער צייט און — ווייטער קרענקען.

אין מיטען זיי האט די קליינע געזעלשאפט אין „קראסנאיע" א ביסעל אפגעלעבט, ווייל ס'זענען אהין צוגעקומען צוויי נייע מענשען.

פון ריגא האט זיך אומגעקערט אברהם קיסין, וועלכער איז דאמאל פארטיג געווארען מיט זיינע געשעפטען פריהער ווי ער האט אליין גערעכענט. בשעת זיינע פליטען זענען נאך געשטאנען אויף דער „רויטער דווינא" אונטער ריגא, האט ער זיי אינגאנצען פערקויפט אין איינע הענד א האלענדישער פירמע. מעהר האט ער דארט ניט געהאט וואס צו טהון; ער איז געקומען, אבגערעכענט זיך מיט שמריה'ן און איז ארויסגעפאהרען קיין „קראסנאיע" א ביסעל אויסרוהען פון זיין לאנגער און שווערער ארבייט.

און מיט א פאר טעג שפעטער איז מיט'ן פעטערבורגער טראקט אויף נעוועל און אסוויאט געקומען צופאהרען הירש ברודא, א פעטערבורגער פאדריאדטשיק.

ברודא איז געווען סלאוועס א שוואגער, דער מאן פון מירעל'ס א יונגערער טאכטער, לאה. ער האט תמיד געוואוינט אין פעטערבורג און האט געהאט געשעפטען מיט איניגע הויכע בעאמטע, וועלכע האבען געהאט גיטער אין וויטעבסקער און פסקאווער גובערניעס. א יונגער מענש, מיט א ליעבליך לעבהאפטיג געזיכט, מיט עטוואס צו-אריסטאקראטישע מאניערען, האט ער דאך אלעמען צו זיך צוגעצויגען, סיי אלטע, סיי יונגע.

געקומען איז ער געשעפטליך צום גוטס-בעזיצער מעלער-זאקאמעלסקי; ער האט אבער אבגעלעגט דעם וויזיט צו איהם און איז פריהער אוועקגעפאהרען אויף א פאר טעג קיין „קראס-נאיע", כדי דערקענען זיך און זיך מעהר פעראייניגען מיט זיינע נייע קרובים, וועלכע ער האט נאך כמעט ווי ניט געקענט.

און מיט יענעם ליכטיגען, ליעבליכען קבלת פנים, וועלכען ס'ווייזען ארויס מענשען, גאר אינטעקאנטע צווישען זיך, נאר פערבונדענע מיט נאהנטער קרובה'שאפט, איז ברודא גלייך ארײַן

אין דער אטמאספערע פון פריינדשאפט, מיט וואס די הייבער אין שמריה'ס הויזגעזינד האבען זיך בכלל אויסגעצייכענט.

שענער, גלענצענדער פון אלע איז געווען לאנע, מיט איהר הויכען, דינעם וואוקס, מיט איהר טונקעל־מאטען פנים, מיט איהרע קליינע, פולע ליפען, מיט איהרע שווארצע, צויבערישע אויגען און מיט איהר שווערען פערפלאכטענעם צאפ, וואס איז שווער אראבגעפאלען און זיך לאנג געצויגען איבערין רוקען. ער האט זי נור איין מאל געזעהן, מיט א יאהר עלף צוריק, א זעקס־יעהריג קינד, און האט זיך נישט געקאנט פארשטעלען, אז פון אט דעם קינד מיט גרויסע דארע הענד און מיט א דין אויסגעצויגען העלזעל זאל אויסוואקסען אזא זעלטענע שענהייט.

ער האט פערוואונדערט אבגעטראטען איניגע טריט צוריק, ווען זי האט אויף איהם א קוק געטהון מיט איהרע גרויסע שווארצע אויגען. פון דעם קליינעם אונרוהיגען פייערל, וואס איז דורכגעלאפען ערגיץ־וואו אין זייער שווארצען צויבערישען אבגרונד, בשעת ער האט — לויט דעם פעטערבורגער מנהג — צוגעטראגען צו די ליפען איהרע שפיץ־פינגער און זי האט איהם צוגיך א קוש געטהון אין בארד, — האט ער פערשטאנען איהר זיסען, הייליגען סוד... ער האט א קוק געטהון אויף קיסינ'ען, וואס איז געשטאנען דא דערביי, ווידער אמאל אויף לאנען און ווידער אויף קיסינ'ען, עפיס אנ'איינגעהאלטענער זיפץ האט זיך ביי איהם ארויסגעריסען פון טיעפען הארצען, און פון דער מינוט אן איז ער געווארען נאך פריינדליכער צו די ביידען.

בלאווע, מיט איהר בעל־הבית'עווען, מיט'ן שטענדיגען שמייכעל אויף די רויטע אויסגעטאקטע ליפען, מיט איהרע קליינע ווייכע הענד און מיט איהר שטילען גאנג, איז געווען זעהר עהנליך צו לאה'ן. שפרה, פון איהר זייט, האט אויך אלע צוגעצויגען מיט איהר בלאס בעגייסטערט פנים, מיט איהר ליידענדען שמייכעל און מיט איהר דאנקבארען קוק, אין וועלכען עס האט זיך אבגעשפיגעלט א מחילה בעטען ביי אלעמען, דערפאר, וואס זי שטערט אלעמען מיט איהר קראנקהייט.

אין פאַר יעדערן בעזונדער האָט ברוידאָ געבראַכט דאָס, וואָס מ'האָט איהם געגונצט. פריהער פון אַלץ האָט ער אונבעמערקט פאַר אַלעמען אויסגעטיילט אין אַ בעזונדער מחיצה לאַנגען מיט קיסנ'ען, און די זענען איהם דערפאַר זעהר דאַנקבאַר געוועזען און האָבען זיך אונגעשטערט איינגאַנצען איבערגעגעבען זייער גליק. די אַלטע מירעל פלעגט ער שטונדענווייז פערנעהמען מיט דערצעהלען גענוי, ווי ביי איהם הויבט זיך אָן און ענדיגט זיך דער טאָג אין פעטערבורגער טומעל און פלעגט זי ברינגען צו טרעהרען מיט זיין בעשרייבען איהרע אייניקלעך, וועלכע מירעל האָט נאָך אין לעבען ניט געזעהן. סלאַווען פלעגט ער צורייצען מיט זיינע בעשרייבונגען פון די געריכטען, וועלכע לאה'ן גיט זיך איין צו מאַכען אין פעטערבורג, וואו כשרים קאָסט אַזוי טייער. שפרה'ן האָט ער איינגערעדט אַוועקוואַרפען אַלע איהרע רפואות, אַוועקשטעלען זיך אויף די פיס און אַרומגעהן אויף דער וועראַנדע אָדער אויפ'ן באַלקאָן. מיט שמריה'ן פלעגט ער ריידען וועגען הויך-פּאָליטיק און וועגען יודען. מיט הירש'ן, שפרה'ס מאַן, פלעגט ער זיך רייסען פאַר השכלה, וואָס אָהן איהר וועלען יודען בלייבען אייביגע קנעכט. ביים עסען פלעגט ער אָפט לאַכען פון סלאַוועס משפט און פון דער ראָליע, וואָס דאָ האָט געשפּיעלט די פלאַש זאַפראַן. ביים טהיי האָט ער דערצעהלט עפּיס אַ פּאָליטיש גלייכווערטיל, וואָס פלעגט אַרומגעהן אין פעטערבורגער העכערע ספערען.

— באַביע, דו ווייסט? — האָט ער אַ זאָג געטהון צו דער קעכין, בשעת זי האָט דערלאַנגט צום טיש — דו ווייסט, אַז דיין זאַפראַן שפּאַצירט איצט אַרום איבער גאַנץ פעטערבורג; מאָרדווינאָוו האָט געשיקט בענקענדאָרפ'ן צום געבורטס-טאָג אַ טאָרט, וואָס איז געווען בעשמירט פון אויבען מיט'ן זעלבען זאַפראַן... מ'האָט צו איהם דערנאָך געמוזט רופען דעם הויף-דאָקטאָר ווילי'ע.

באַביע האָט ניט פערשטאַנען דאָס גלייכווערטיל און האָט נור אַראָפּגעלאָזט די אויגען און אַ שווערען זיפץ געטהון — ווי זי פלעגט עס תמיד טהון, ווען עמיצער פלעגט איהר עפּיס דער-

מאָרגנען פֿון דעם, וואָס האָט זיך געטראָפֿען דעם פֿאַרגאַנגענע-נעם שבֿועות.

דינסטאָג, אין אַ וואָך אַרום נאָך זײַן קומען קײן „קראָס-נאָרע", האָט ברוידאָ געהייסען פּילקען אײַנשפּאַנען און איז אַוועק-געפֿאָרען קײן טשעכלי צו מעלער-װאַקאַמעלכקין. אַ גאַנצען טאָג איז אין שטיב געהערן אומעטיג: ס'האָט עמיצער געפֿעהלט.

און ווען ער איז נאָך מיט אַ וואָך שפּעטער אַוועק-געפֿאָרען צוריק קײן פּעטערבורג, האָט ער מיט זיך מיטגענומען די פֿרײַנד-שאַפֿט פֿון דער גאַנצער פֿאַמיליע אָהן אַן אויסנאַהם.

עלף יאָהר קרובֿה'שאַפֿט האָט זיי צווישען זיך אַזוי ניט פֿערבינדען, ווי צוויי וואָכען זײַן צוזאַמען.

קיבּן איז בּיז איבער יום-טובֿים געבּליבּען בײַ שמריהן אין הויז.

צווייטער טייל.

דאס דרייצעהנטע קאפיטעל.

דעם 4-טען סעפטעמבער 1825 איז דער קייזער אלעקסאנדער דער ערשטער ארויסגעפאהרען פון פעטערבורג קיין טאגאנראג, וואס איז דאן געלעגען כמעט אויף דעם אנדערן עק מדינה.

דאס איז געווען זיין לעצטע נסיעה. מעהר איז שוין איהם ניט בעשערט געווען צו זעהן זיין געבורטס-שטאדט, די הויפט-שטאדט פון לאנד, וואו ער איז געווען זעלבסט-הערשער אין משך פון פינף און צוואנציג יאהר, אין אנהויב — גליקליכע און ליכטיגע, און צום סוף — פינסטערע און שווערע. א דונקעלע המארע איז געהאנגען איבער'ן לאנד; שווער, געדריקט איז אלץ געווען פון דער קאלטער און הארטער עקשנות פונ'ם גענעראל אראקטשעיעוו און שווארצען בעגייסטערטען פאנאטיזם פון דעם גייסטליכען פאטי; די צוויי האבען אין זייערע אייזערנע הענד געהאלטען דעם גורל פון דער גרויסער רוסישער מלוכה.

א קאלטע, שווערע הערבסט-פינסטערניש איז געהאנגען איבער פעטערבורג, און א קאלטער אומעט האט געשוועבט איבער איהם — איבער דעם איידעלען מאן, מיט זיינע אמאליגע הויכע, איידעלע געפיהלען, מיט זיינע אמאליגע שטרעבונגען צו ליכט און פרייהייט, וואס זענען איהם נישט געלונגען דורכצופיהרען אין לעבען.

איינזאם איז ער געווען אין אט דער קאלטער, פינסטערער הערבסט-נאכט, אהן זיינע אמאליגע פריהלינגס-טרוימען, ווען מיליאנען מענשען האבען אויף איהם געקוקט, ווי אויף א בעפרייער. און צעהנדליגער נאציאנען האבען אין איהם דערזעהן זייער ערלייזער; די דאזיגע חלומות זענען פון איהם איצט געווען אפגעריסען מיט א לאנגער ריי יאהרען, שווארצע, לאנגזאמע, דריקענדע. און ס'איז ניט געווען דער מענש, וואס זאל אימשטאנד זיין איהם אומצוקעהרען זיין פריהעליכע, ליעבליכע יוגענד, דעם מאה-ען-שיין, וואס האט געשיינט איבער איהם און פון איהם, די האפנונגען, וועלכע ס'זענען געווען ערוועקט אין איהם, וועלכע ער האט געוועקט אין אנדערע... אליין איז ער געווען.

האַלב אײנס בײַ־נאַכט איז ער אײנער אַלײן אַרױס פֿון װינטער־פּאַלאַץ; אַ קאַלטער װינד האָט געבלאָזן פֿון ים, די נעװאַ האָט געדרישעט, אױפֿגעהױבן זיך צו די ברעגעס, זיך געריסן פֿאָראױס און געלאָפֿן צוריק. גרױסע, האַלב־גרױע שטיקלעך װאָלקען זענען שנעל געלאָפֿן איבערן הימעל, און װען די לבנה האָט װי דערשראָקן אַרױסגעקוקט פֿון אונטער זײ, האָט די ברײטע און לאַנגע גאַס אַ מינוט אױסגעזען נאָך ברײטער, נאָך לענגער, און אין דער װיסטקײט פֿון דער נאַכט האָט ער אַלײן אױסגעזען נאָך אײנזאַמער, נאָך פֿאַרװאָרפֿענער.

ער איז געגאַנגען מיט ברײטע טריט איבער דער רעכטער זײַט פֿון נעװסקי; דער װינד האָט פֿון זײַנע פּלײצעס געריסן זײַן לאַנגען גרױען שינעל, און אַ שװאַרצער שאָטן איז געלאָפֿן איבער די קאַלטע שטײנער, נאָכגײענדיג זײַנע טריט, אַמאָל פֿאַרלױפֿענדיג אים דעם װעג, אַמאָל בלײַבענדיג הינטער אים, און אַמאָל װידער פֿאַרלױפֿענדיג פֿאָראױס. ער איז געגאַנגען און די נאַכט האָט געצעהלט זײַנע האַרטע, אײַזערנע טריט איבער דעם שטײנערנעם טראָטואַר, און פֿון װײַטען האָט שױן אָנגעהױבן בלאַנקען דער שפּיץ פֿון דער הײליגער „לאַװרע״.

ער איז צוגעגאַנגען צום טױער; דער פֿאַרשלאָפֿענער װעכטער האָט דערשראָקן ברײט פֿונאַנדערגעעפֿענט אַ שמאָלען דורכגאַנג, און אין טיפֿען, װײַטען װינקעל פֿון ברײטען הױף איז געװאָרן אַ ביסעל רױשיגער, מ׳זענען בעלױכטן געװאָרן עטליכע פֿענסטער.

מ׳האָט פֿאַר אים געעפֿענט די הױפּט־טיר און ער איז אַרײַן, אַלײן מיט זײַן אומעט, מיט זײַן אַנגסט, מיט זײַן שרעקליכער אײנזאַמקײט, און ביז טאָג איז ער אָפּגעשטאַנען פֿאַרקניט, מיט אַ נידעריג־אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ, מיט האַרטע צונױפֿגעדריקטע ליפּען, און קײנער האָט אים נישט געשטערט.

און נאָך אײניגע שטונדען אַחום איז ער אַרױסגעפֿאָרען דורך די מאָסקװער טױערן אױף בעלאָרוסישען טראַקט.

ביך, געשווינד, ווי עמיצער וואָלט איהם נאָכגעיאָגט, ווי ער וואָלט מורא האָבען, וואָס עס איז פערשפּעטיגען.

פינף קאַרעטעס זענען שנעל געלאָפען איבער דעם שאָסיי, ניט אָבשטעלענדיג זיך אויף די סטאַנציעס, שנעל בייטענדיג די פערד און אײַלענדיג זיך אַלץ ווייטער, ווייטער...

באַראָן דיבּיטש, אַ הויכער דאַרער גענעראַל, מיט ריין־אויסגעגאָלטע ליפּען און שוואַרצע, זוכענדע אויגען איז געפאָהרען מיט׳ן קייזער אין איין קאַרעטע; אין דער צווייטער איז געפאָהרען באַראָן ווילליע, דער הויף־מעדיק, צוזאַמען מיט׳ן פירסט וואָלקאָנסקי׳ן; דער לעצטער, פון הינטען, איז געפאָהרען דער קאַמער־דיענער אַניסימאָוו. אויפ׳ן דריטען טאָג זענען זיי שוין געווען אין פּסקאָוו, אויפ׳ן פינפטען — אין טאַראָפּעץ, און דאָ האָט דער קייזער פּלוצלונג געהייסען אָבקעהרען אויף טולער טראַקט, און מ׳האָט זיך גענומען אויף סמאָלענסק. דעם 10־טען סעפּטעמבער האָט מען געדאַרפט דורכפאָהרען וועליזש.

ס׳איז געווען אַ קאַלטער, נאָר אַ טרוקענער הערבסט־טאָג. און די זון האָט פון פריה־מאָרגען אָן געשײַנט איבער די געטוואָס צוגעפראָרענע גרינבען. דער קייזער האָט זיך אין ערגיץ ניט געוואָלט אָבשטעלען נעכטיגען און האָט די נאַכט אָבגעשלאָפען בײַ זיך אין קאַרעטע. ער האָט זיך געפיהלט פריש און מונטער, און האָט מיט גרויסע, פערוואונדערטע אויגען געקוקט אויף די פּעראָרימטע דערפער מיט זייערע נידעריגע, צעוואָרפענע הײַזלעך, וואָס זענען געלעגען בײַ ביידע זייטען וועג, און די פּויערים, הויל ווי זייערע פעלדער, און די פעלדער, הויל ווי די פּויערים, און דאָס מאָגערע, קליין־געוויקסיגע פיה, און די דאַרע, קליין־געוויקסיגע און אויסגעמאַטערטע נפשות פלעגען בײַ איהם יעדעס מאָל אַרויסרופען אַ פערצווייפעלטען זיפץ.

אין טשיעפלי, בײַם אַראָבפאָהרען פון באַרג, איז געשטאַנען אַ פערוואָרפענע וואַסער־מיהל.

דער הויכער שטרויענער דאַך איז געווען צעלעכערט און שוואַרצע ראָבען האָבען זיך נידעריג געדרעהט איבער די הויכע,

שוואַרצע שטאַנגען, וואָס האָבען אַרויסגעשטעקט אין אַלע עקען, די ביינער פון אַ צעפוילטען קערפּער. דאָס אַראָפּגעלאָזענע וואַסער איז געשטאַנען הויך אונטער'ן בריק, שטיל, רוהיג און אָהן שוים ניץ, טהיר און פענסטער זענען געווען פערשלאָגען מיט ברעטער אין די ראָד, די גרויסע ראָד, וואָס האָט יאָהרען-לאַנג געקלאַפּט און גערוישט, געלעבט אַליין און געגעבען לעבען לייטען, איז איצט געהאַנגען קרום, אָבגעריסען און שטום.

יעקב מילנער, אַ הויכער מעהליגער יוד, מיט אַ לאַנגער געלער באָרד און לאַנגע, געדיכטע ברעמען, בעשאָטען מיט מעהל, האָט דאָ פינף און דרייסיג יאָהר געהאַלטען די מיהל, און הונדערטער מענשען האָבען, צוזאַמען מיט איהם, געלעבט אין מיהל און אַרום מיהל. האַוואַנסקי'ס גזירה האָט איהם אָבער פּלוצלונג אַרויסגעריסען פון דעם אָרט, וואו ער איז יאָהרען-לאַנג געווען איינגעפלאַנצט, און אין אַ משך פון דריי טעג איז פון איהם אַליין און פון זיין גוטס געוואָרען אַ תל, און אַ וויסטע חורבה איז געשטאַנען ווי אַ מצבה אויף דעם אָרט, וואו נעכטען איז נאָך געווען פול מיט לעבען.

אַרום צעהן אין דער-פריה איז דעם קייזער'ס צוג דורכגעפאָהרען פּאָגאָרעליע — אַ גרויס גוט, וואָס האָט אָנגעהערט צום מאַרשאַלאָק נאַזימאָוו'ן. הויך, אויפ'ן באַרג, האָט זיך פון ווייטען געזעהן דער פּאַלאַץ, און אונטען, ביים רעכטען ברעג, האָט זיך געצויגען אַ לאַנגע, שוואַרצע געביידע מיט הויכע, רויטע קוימענס. די קוימענס האָבען זיך ניט גערויכערט, און אַ טויט-שטילקייט איז געלעגען איבער דעם גאַנצען בנין. דאָס איז געווען אַן אָבגעשטעלטער בראַנפען-זאַוואָד, וואָס האָט נאָך גאָר ניט לאַנג געאַרבייט זעהר גוט אונטער דער אָנפיהרונג פון דויפּט-ברידער ר' אברהם פּאָגאָרעליער, וועלכער האָט אויך דאָ דערביי געוואוינט, צוזאַמען מיט אַ גרויסער פאַמיליע, מיט אַ מלמד, מיט אַ שוחט, מיט אַ ספר-תורה און מיט אַ שטענדיגער שוהל. און דיזעלבע גזירה האָט אויך זיי אַלע אַרויסגעוואָרפען פון זייערע אַלטע, איינגעזעסענע ערטער, און דורך נאַכט איז אָבגעשטאָרבען אַ גאַנצער יודישער ישוב.

פון פּאַראַליע האט זיך דער וועג געצויגן גלייך צום שטאָדט, און די פערד זענען פרעהליכער אַוועק איבער דעם גלייכען, גלאַטען איינגעפּראַגטעם וועג. די זון האט זיך אויפ-געהויבען פון הינטערן וואַלד און מיט גרויסע, לאַנגע פיילען באַלויכטען די הויכע אַרומגעריסענע ביימער פון ביידע זייטען וועג, די ווייט-פונאַנדערגעוואָרפענע גרויסע און גרינע פעלדער און דעם הויכען גאָלדענעם שפּיץ פון דעם „הייליגען איליא“, וואָס האט פּלוצלונג אַרויסגעשפּראָצט פון הינטער די פונאַנדערגעצויגענע בלוי-גרינע וועלדער.

לינקס, ביי דער סאַמע בריק איז געשטאַנען סעמיטשאַווער קרעטשמע — אַ נידעריג הייזעל מיט אָפענע טהיר און פענסטער, און ס'איז ניכּר געווען, אַז דאָס לעבען האט זיך נאָר-וואָס אָב-געטהון פון דאָנען. הויך אָנגעוואָרפענע קופּעס מיט שטרוי, אַ צובראָכען בעט, אַנאיבערגעקערטער צעבער — אַלץ האט עדות געזאָגט, אַז דאָ איז נאָר-וואָס געווען אַ מענש. פּוסט און שטיל איז אָבער געווען אַרום און אַז די קאַרעטעס זענען שוין אַרי-בערגעפאָהרען דאָס בריקעל, האט זיך פון ווייטען בעוויזען אַ הויכער וואָגען צו אָקסען געשפּאַנט, פיל אָנגעלאָדען מיט מעבעל און הויז-זאַכען, אַ בהמה איז געגאַנגען צוגעבונדען פון הינטען, און אַ יודענע, איינגעוויקעלט אין אַ טוך, איז געזעסען הויך אויף די זאַכען, געקוקט אַהינטער אויף דאָס נאָר-וואָס פערלאָזענע הייזעל, געשאָקעלט זיך, געבראָכען די הענד און געקלאָגט מיט אַ האַרץ-רייסענדער שטים.

דער איספּראַווניק דרוצקאָי-סאָקאָלניצקי, וואָס איז געפאָה-רען פאָראויס, איז האַרט אַרויסגעפאָהרען אויף דעם וואָגען, אָנ-געהויבען שרייען און מאַכען מיט די הענד. דער וואָגען האט זיך אָבגעשטעלט און דער יוד, וואָס איז געגאַנגען פאָראויס און גע-טריבען די אָקסען, האט זיך אָבגעשטעלט מיט'ן פּנים צוריק.

— שלום! — האט אַ געשריי געטהון פון ווייטען דער איס-פּראַווניק, ניט אָבשטעלענדיג זיך און פליהענדיג ווייטער — שלום, האַלט אָב!

שלום האט היציג אראבגעריסען דאס היטעל פון קאפ און דאס ווינדמעל האט אנגעהויבען צו שפּיעלען מיט זיינע גרויסע פונ-אנדערגעוואָרפענע פאות. באלד אבער האט ער עס אנגעטהון צוריק: הארט נעבען איהם איז געשטאנען דעם קייזער'ס קארעטע און צוויי גרויסע טונקעל-בלויע אויגען האבען פון איהר א בלאנק געטהון אויף איהם מיט אנ'עטוואס דערשראקענעם וואונדער.

שלום האט א וויש געטהון מיט די שפּיץ פינגער דאס נאסע קאלטע גראז און אנגעהויבען זאגען מיט כונה: ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם.

א לעבהאפטער שמייכעל איז דורכגעלאפען איבער דעם קיי-זער'ס דינע צוזאמענגעדריקטע ליפען. דער קייזער האט זיך אב-געקעהרט און מיט'ן ברעג האנדשוה א ריהר געטהון דעם קו-טשער אין פלייצע.

דער קוטשער האט א שלעפּ געטהון די לייצעס, און די קארעטע האט אנגעהויבען שנעלער צו לויפען איבער דעם צו-געפרארענעם זאמד.

פון ווייטען האט א בלאנק געטהון דער שפּיעגעל פון טייך און די שטאדט, פונאנדערגעווארפען אויף איהרע ביידע ברעגעס, האט זיך אינגאנצען אויפגעעפענט פאר די אויגען צוזאמען מיט די קלויסטערס, מיט'ן ראטהויז און מיט דער הויכער אלטער שוהל.

דאס פערצעהנטע קאפיטעל.

א יום-טוב'דיגע שטילקייט האט געהערשט איבער'ן שטאדט בשעת אויפ'ן זאמד, נעבען אלטען יודישען בית-עולם האט זיך געוויזען דער אנהויב פון דעם קייזערליכען צוג.

אויף דעם הויכען שפּיץ פון ראטהויז האט שוין פון ווייטען געפלאטערט א גרויסע דריי-פארביגע פאהן, די גלאקען פון אלע קלויסטערס האבען געקלונגען און זייערע געמישטע שטימען הא-בען נידעריג געשוועבט איבער דער ערד, און די ערד האט דערויף געענטפערט מיט א רוישענד ווידער-קול.

דער בית־עלמין איז געלעגען שטיל, צוזאַמענגעדריקט אין זיין נידעריגען, עטוואס איינגעבויגענעם צאַם, אַן אַלטער, א פער־טרוימטער און דאָס קליינע שטיבעל פון קברות־מאַן, האַרט נעבען איהם, מיט זיינע דריי ליכטיגע, גוט־אויסגעוואַשענע פענסטער, מיט די קורצע ווייסע געשפּיצטע שטאָרען, מיט די בלומען־טעפּ הינטער די שויבען און מיט זיינע ווייס־גרינע אויסגעמאָלטע לאָדען, האָט אונגערוואַרט אַ בלאַנק געטהין, ווי אַ לעבעדאַפטער קינדער־שמייכעל אויף אַן אַלטען צונויפגעקניטשטען שטערן.

האַרט נאָכ'ן בית־עולם האָט זיך געצויגען, פונאַנדערגעצ־וואָרפען אויפ'ן אַ גרויסען שטח, דאָס פּאָקראָווסקי פעלד, וואו ס'פלעגען אַמאָל פאַרקומען די מאַנעווערען, און נאָך ווייטער האָ־בען זיך נידעריג געבויגען צום זאַמד די ערשטע איינגעפאַלענע הייזלעך פון זאַוועליזשקער פאָרשטאָדט.

אויף די גאַנקעס פון די הייזער האָבען זיך ארויסגעשאָטען די איינוואוינער — גרויסע, קליינע, מאַנסביל, ווייבער, חדר־יונגלעך, זויג־קינדער. דער קייזער האָט פערוואונדערט געקוקט אויף ביידע זייטען גאַס, צוגעהערט זיך צו די בעגריסונגס־קולות און יעדע מינוט צוגעטראָגען די האַנד צום ברעג פון זיין דריי־קאַנטיגען שוואַרצען הוט, בעפּוצט מיט אַ הויכען ווייסען פעדער.

די גאַס איז געגאַנגען עטוואָס באַרג אַראָב, און פאָראויס, הויך איבער'ן טייכעל וועליזשקאַ אויף דער נייער בריק איז גע־שטאַנען אַ גאַנץ געדיכט הייפעל מענשען, לאַנג און שוואַרץ געקליידעט.

דער קייזער האָט שוין פון ווייטען בעמערקט אַן אַלטען יודען, מיט אַ לאַנגער גרויער באָרד, אין אַ וואַרימען קיילעכ־דיגען ווינטער־הוט. ער איז געשטאַנען עטוואָס אָבגעטיילט פון די איבעריגע יודען, און דאָס ווינטעל האָט געשפּילט מיט זיין ווייסער באָרד און מיט די לאַנגע עקען פון זיין שוואַרצען זיידענעם גאַרטעל. דאָס איז געווען דער רב ר' בנימין, און אַז דער קייזער האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען איהם און דערזעהן זיין בעגייסטערט פּנים, האָט זיך איהם אויסגעדוכט, אַז הער'ן אַל־

בּעסער איז איהם עפּיס ווי בּעקאַנט, אַז ער האָט איהם ערגיץ דאָ געזעהן.

— אורא! — האָט אַ געשריי געטהאָן יזיק ציטלין, און אַלע, וואָס זענען געשטאַנען נעבען איהם: שמריה בערלין, שמריה אַרצבּאַן, בנימין יאָפה, מאיר בערלין, ראובן נאַהומאָווסקי, בּערקע זאַרך און אַלע איבעריגע האָבּען צוזאַמען מיט איהם אונטערגעכאַפּט: אורא!

דער קייזער האָט צוגעטראָגען די שפּיץ פינגער צום היט, דיבּיטש האָט זיך אַ בּיסעל אָבּגערוקט אַהינטער, און אין דער זעלבּער מינוט איז צו דער קאַרעטע נאָהנט צוגעטראָטען נאָטע פּרודקאָוו.

— אייער קייזערליכע האָהייט! — האָט אָנגעהויבּען נאָטע ליזען פון אַ פּאַפּיר, וואָס ער האָט אַרויסגענומען פון אונטערן בּוזעם, הויך און שאַרף אַרויסריידענדיג יעדעס וואָרט — אייער קייזערליכע האָהייט! צעהנדליגער טויזענד יודען, וואָס די השגחה האָט בּעוויליגט צו בּרענגען געקניהט פאַר דיינע פיס, בּעטען איצט, דו זאָלסט וואַרפען דיין גנעדיגען קוק אויף זייער געדריקטע לאַגע, געדריקט געגען דיין הייליגען ווילען און געגען די יסודות פון געזעץ.

די בּקשה איז געווען געשריבּען מיט דער העכסטער מליצה, וועלכע איז דעמאָלט נור געווען איינגעפיהרט אין דעם נוסח פון בּקשות צו הויכע פּערזאָנען, און פיניע טעוועליעוו, דער קהל'שער שרייבּער, איז אַ גאַנצע נאַכט געזעסען איבּער'ן פּאַפּיר, געשריבּען, אויסגעבּעסערט, ווידער געשריבּען און ווידער געבּעסערט, בּיז דאָס פּאַפּיר האָט נישט אויסגענומען בּיי גאַנץ קהל אָהן אַנ־אויסנאַהם.

— צווישען דיינע קנעכט, וואָס זענען בּעפוילען צו טהון דיין הייליגען ווילען צום נוץ פון דיין לאַנד און צום גליק פון דיינע אונטערטאַנען — האָט געלייענט ווייטער נאָטע — זענען דאָ אַזעלכע, וואָס האָבּען זיך געשטעלט צווישען דיר און צווישען די טריי־איבּערגעגעבּענע קינדער פון דיין לאַנד, און טייכען טרעה־

דאַן גיבען זיך דאָרט, וואו ס׳האָט געוואָלט שלאָגען דער שליסעל פון דיין אונבעגרענצטער גנאָד. פאָטער און בעשיצער! בעשיץ אונז פון קניאַז ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש חאָוואַנסקי!...

ווי אַ וואָלקען וואָלט דורכגעשוועבט איבער'ן קייזער'ס פנים. ער האָט אַ קוק געטאָן אויף דיביטשן, אויף נאָטען און ווידער אַמאָל אויף דיביטשן, און האָט צוגענומען בײַ נאָטען דאָס נישט־דערלעזענע פּאַפּיר.

דער קוטשער האָט אַ ציה געטאָן די לייצעס און די פערד האָבען זיך אַ ריס געטאָן פון בריק; די קאַרעטעס זענען אַוועק ווייטער איבער אילאינסקער גאַס, קלאַפּענדיג מיט די רעדער איבער די שטיינער, און זענען אַרויסגעפאָהרען אויפ'ן מאַרק. דער עולם האָט פון ביידע זייטען גאַס געשריען „אוראַ"; דער קייזער האָט זיך לעבהאַפט געגריסט אין ביידע זייטען, די גלאָקען האָבען געקלינגען.

אויפ'ן ראָג, נעבען מירקע אַראָנסאָנ'ס הויז איז דער עולם געוואָרען עטוואָס געדיכטער און דער קוטשער האָט געמוזט אָב־האַלטען די פערד, כדי זיי זאָלען געהן טריט בײַ טריט:

מירקעס הויז איז געווען בעפוצט שענער ווי אַלע איבע־ריגע. און אויף ביידע באַלקאָנען האָבען הויך געפלאַטערט דריי־פאַרביגע פאָהנען, און פון ביידע באַלקאָנען זענען אַריבערגעהאַנגען פון אויבען אַראָב צוויי לאַנגע, רויטע טעפּיכער, בעפוצט מיט גרינע גירלאַנדעס.

די פערד האָבען זיך אָבגעשטעלט בײַם ראָטהויז, און נאָך אַ „אוראַ" האָט זיך אַרויסגעריסען פון הינטערשטער הערצער און זיך געצויגען צום הימעל. דער קייזער איז אַרויס פון קאַרעטע, אַ ביסעל אויסגעגלייכט די פיס, אַראָבגעוואָרפען פון די פלייצעס זיין שינעל און געבליבען אין איין מונדיר. ער האָט אויסגעזעהן פערמאַטערט און האָט געקוקט אויף אַלץ, וואָס אַרום איהם איז פאָרגעקומען, ווי אַ מענש, וואָס וואָלט געוואָלט זעהר גערן צו בלייבען אַליין, נאָר וואָס וויל קיינעם ניט מצער זיין און דעריב נעהמט ער אָן דעם כבוד, וואָס מענשען גיבען איהם אָב.

פון די ערשטע רייהען איז ארויס דער גענעראַל-גובערנאַ-טאָר, קנאַז חאָוואַנסקי און האָט זיך אויסגעצייגען פאַר'ן קייזער מיט אַ ראַפּאָרט.

— אַ—אַ, ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש! — האָט איהם דער קייזער איבערגעשלאָגען זיינע רייד, אויסגעשטרעקט איהם די האַנד און אַ פרעהליכער שמייכעל האָט זיך באַוויזען אויף זיינע ליפּען — דיינע פריינד האָבען מיך אויף דער בריק נאָר-וואָס באַלאַגערט און שיער נישט גענומען אין געפאַנגענשאַפט.

— אייער קייזערליכע האָהייט! איך בין גליקליך צו באַנוצען די געלעגענהייט דיך צו מאַכען אויפמערקזאַם, דאָס איך האָב נישט קיין פערזענליכע פיינד: מיינע פיינד זענען די פיינד פון מיין קייזער, פון מיין פאָטערלאַנד און פון מיין גלויבען.

דער קייזער האָט זיך אָבגעקעהרט. אין חאָוואַנסקיס ווערטער האָט געקלונגען אַ צו-גרויסער און אַ צו-פאַלשער פּאַטאָס, און דאָס האָט דער קייזער נישט ליעב געהאַט.

ס'איז נאָך פאָרגעשטאַנען אויסצוהערען די דעפּוטאַציעס. דער קייזער האָט פערלעגט די רעכטע האַנד אונטער'ן קאַנט פון מונדיר און האָט זיך שוין צוגעגרייט הערען

דער שטאָט-גאָלאָוואַ חהילעוויטש האָט אונטערגעטראָגען זאַלץ-און-ברויט פון שטאָט, מיטעפאַן וואָראָפּינסקי — אין נאָמען פון די שטעדטישע קויפלייט, איוואַן מאָוויצקי — אין נאָמען פון די מעשטשאַנעס. ס'איז געבליבען אויסצוהערען נאָך איינציגע דעפּוטאַציעס, און אויף דעם קייזער'ס פערמאַטערט פּנים האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען עפּיס אַנאָבפרישונג, ווען עפּיס פון אַ זייט איז צו איהם פּלוצלונג צוגעלאָפען אַ בעיאָהרענטע פרוי מיט רויטע פערוויינטע אויגען.

— פאָטער, ראַטעווע!...

זי איז צוגעפאַלען מיט'ן פּנים צום קייזער'ס שטיוועל און באַוואַשען זיי מיט הייסע נעכטיגע טרעהרען.

— פאָטער, ראַטעווע אַן אומגליקליכע אלמנה! איך בין — אַגאַטע איוואַנאָוונאַ, די מוטער פון דעם אומגליקליכען קינד פיאָדאָר

יעמעליאנאוו, וועלכען די זשידעס האבען פערמיטשעט שוין העכער ווי צוויי יאהר, און שוין זינט צוויי יאהר, ווי איך זוך אויף זיי א משפט און קאן נישט געפינען. פאטער, דערבארים זיך!

זי האט פלינק ארויסגעזאפט פון בוזעם א צונויפגעלעגט פאפיר, אוועקגעלעגט עס ביי זיך אויפ'ן קאפ און א נייער טייך טרעהרען האט זיך ביי איהר א גאס געטהון פון די אויגען.

אויפ'ן בראכען פנים פון קיזער האט זיך אבגעשפיגעלט א געפיהל פון רחמנות און אין זיינע גרויסען בלויע אויגען האבען זיך אויך געוויזען טרעהרען. ער האט זיך איינגעבויגען צו איהר, צוגענומען ביי איהר פון קאפ דאס פאפיר און אוועקגעגעבען דיביטשין.

צוויי פאלדאמען האבען זי אונטערגעהאפט אונטער די הענד און אבגעפיהרט אן א זייט. דער שוסטער זאדקעוויטש, וואס איז געשטאנען הארט נעבען איהר, האט זיך ארום געטהון און באלד זיך צוזאמענגעמישט מיט דעם המון.

די ארעסטירטע איז געווען מאריא טערעטיעווא.

אין העמועלפען אבער האט דיביטש איבערגעגעבען דעם גענעראל־גובערנאטאר צוויי פאפירען: איינס פון די זידען, וואס איז געווען אנגענומען אויף דער בריק, און דאס צווייטע פון מאריאן, וואס זי האט דערלאנגט ביים ראטהויז.

דאס פונפצעהנטע קאפיטעל.

ארליק פארליעקאר איז שוין דריי טעג נישט ארויס פון צימלינים הויז. א שווערע, דריקענדע חמארע איז נידעריג געהאנגען איבער דער רוישענדער, לעבעדיגער פרנסה־שטיב, וואו ס'איז געשטאנען א שטענדיגער הו־הא, ביי אין דער פויערישער העלפט, מיט דער שטענדיג אפענער טהיר צו דער גאס, מיט דער „סטאריקע", געדיכט פערשטעלט מיט גרויסע און קליינע בראנפען־פלעשלעך און גלעזער, ביי אין דער „פריצישער" העלפט, צום הויף, מיט דער ציבער־רייניגער פאהלאגע, וויסע פארהאנגען אויף די פענסטער, הויכע בלומען־טעפ אין די ווינקעלעך און

בילדער פון דעם לעצטען פראַנצויזישען קריעג, אין טונקעל־ברוינע ראַמען אויף די אויסגעמאָלטע ווענד.

יוזיקס בן־יחיד, דער עלף־יעהריגער הילקע, יאָסעלעס חבר, איז געלעגען אין בעט שטערבליך קראַנק, און לעווען האָט איהם שוין אָבגעזאָגט פון לעבען. ער איז געלעגען אויבען, אין הויז'ס שלאָף־צימער, פון וואַנען לעווען האָט געהייסען אַרויסטראָגען יוזיקס בעט, דעם קליידער־אַלמער, דעם גרויסען האַלב־אייזערנעם קאַסטען מיט צירונג, פאַפּירען און געלד־זאַכען, וועלכע יוזיק פלעגט שטענדיג האַלטען ביי זיך נעבען צו־קאָפּענס.

אין לייידיגען צימער, וואָס האָט איצט אויסגעזעהן אונגעוועהנליך גרויס, עטוואָס אָבגערוקט פון וואַנד, איז געלעגען אין בעטעל הילקע, אַן אויסגעצויגענער, אַן אויסגעדאַרטער, מיט אַ הויכען טרוקענעם שטערן, צו וועלכען ס'האָבען זיך צוגעקלעפּט זייערע לאַנגע דינע געלע האָהר, מיט איינגעפאַלענע באַקען, טרוקענע ליפּען און גרויסע טינקעלע בליקען אונטער די טיעף איינגעפאַלענע, אויסגעלאָשענע אויגען. ביידע דינע, אויסגעטריקענטע הענד, מיט לאַנגע דינע פינגער זענען כמעט אונבעוועגט געלעגען אויסגעצויגען איבער דער רויטער וואַרימער דעקע, דאָס ווייכע בעגדיל פון העמד האָט זיך לאַנגזאַם געצאַפּעלט אויף זיין שמאָלער איינגעדאַרטער ברוסט, אין וועלכער ס'האָט נאָך געשלאָגען דאָס אויסגעמאַטערטע הערצעל.

אין צימער איז געשטאַנען אַ געדיכטער גערוך פון אַלערליי רפואות און פון ביידע פענסטער האָט זיך דורך די אַראָבגעלאָזענע ווייסע פאָרהאַנגען דורכגעשלאָגען דער אָבשיין פון דער זון, וואָס איז געפאַלען אויף הילקעס האַלב־טויט געזיכט. און פאַר דעם ליכט פון דער זון האָט די טויטע בלאַסקייט פון געזיכט אויסגעזעהן נאָך שאַרפער און נאָך שרעקענדער.

ס'איז געווען שטיל. פון עס־צימער האָט זיך געהערט דאָס קלאַפּען פון וואַנד־זייגער און פון אונטען פלעגט זיך אַמאָל אַרויפרייסען אַהער אין דער הויך אַ גערויש פון איינגע קולות, וועלכע פלעגען אָבער באַלד פערשטיקט ווערען. נעבען בעטעל

איז געזעסען ארליק, אהן א ראק, אין א יארמאלקע, אין אייך האנד געהאלטען הילקעס דופק, אין דער אנדערער א גרויסען קיידעדיגען ציבעל-זייגער, וועלכער איז געהאנגען ביי איהם אויף א שווארצער שנור איבער דער דיקער סאמעטענער וועסט.

און דער זייט אויף א טאבורעט, מיט א פערוואהרטען, פער-ביטערטען פנים איז געזעסען אודאטיע, הילקעס אם און ער-ציהערין, וואס האט איהם געהאדעוועט פון זיין ערשטען טאג אן. חנה'ן האבען זיי בוידע, נאך א ניט-געשלאפענער נאכט, אבגעפודרט אין ווייטעסטען צימער און צוגעלעגט אין בעט. איטצט האבען זיי אויסגעריכט אויף א טאג צו לאגען. יוזיק איז אוועק אין שוהל דאווענען. דריי מנינים יודען זענען געבליבען אין שוהל זאגען סליחות „על תהלואת ילדים", זאגען תהלים און משנה-שם זיין העם קראנקען קינד, און דאס האט זיך פער-צויגען ביז נאך האלבען טאג.

אודאטיע איז געזעסען פון ווייטען און מיט גרויסע, פער-זארגטע און האפנונגסלאזע בליקען געקוקט אויף ארליקן, וואס האט אלץ ערנסטער און ערנסטער געקוקט אויפ'ן זייגער.

— ארליק!... נו, וואס, ארליק? זאג דעם אמת, ס'איז דא אויף וועם צו האפען?

— וואס זאל איך דיר זאגען, מאקסאגוגע, סווענדט זיך פון גאט. אויב ער וועט דערציהען ביז נאכט, קאן זיין, אז ער וועט בלייבען אונזערער. גאט קאן אלץ.

אודאטיע האט א טיעפען קרעכץ געטהון און אנגעהויבען צו ברעכען די הענד.

— טא זאג-זשע, ארליק, וואס זאל איך טהון? — האט זי זיך א ריס געטהון צו איהם, — זאג, איך וועל לויפען, איך וועל שרייען, איך וועל רייסען קברים!

און איהר פויערישען, אייטאבען און ערענטליכען זין האט זיך די זאך פארגעשטעלט אזוי, אז אויף איהר פאלט איצט א פליכט — פערהאלטען הילקען די נשמה ער ביזן אוועקנר, און

דאַן וועט דאָס קינד אין דיר אַלע זיין געראַטעוועט. ביז אָווענד, ער ביז אָווענד!

— אָרליק! איך וועל לויפען צו לעווענען! איך וועל איהם צורייסען זיין דייטשען פּרצוף! פאַר די פּאַטשען וועל איך איהם ברענגען אהער.

— אומזיסט די טרחא! ער וועט ניט געהן. ער האָט געזאָגט, אַז ניטאָ נאָך וואָס. און מיט מיר איז ער איבער־הויפּט צוקריגט. דו ווייסט דאָך!

אַוודאָטיע האָט זיך דערמאָהנט, ווי מיט דריי טעג צוריק איז צווישען אָרליקן און לעווענען אַרויס אַ מכסיך איבער אַ וואַנע. אָרליק איז בעשטאַנען אויף דעם, אַז דעם קינד מוז מען מאַכען אַ הייסע וואַנע מיט טרוקענעם זענעפט, לעווען איז געווען געגען דעם; און ווייל אָרליק איז בעשטאַנען אויף זיינס, איז לעווען געוואָרען שטאַרק בייז און האָט אַ געשריי געטהון.

— שטיל! דו ביזט נאָך צו־יונג צו לערנען מיך דאָקטאָריע! לעת עתה ביזטו נאָך אַ פעלדשער און איך בין אַ שטאַב־לעקאַר און אַ קאָלעזשיאַן־ראַטה!

אָרליק האָט אָבגעשוויגען, אָבער דאָך ניט אָבגעזאָגט זיך פון זיין מיינונג.

לעווען איז צאָרניג אויסגעשטאַנען און האָט דערמאָהנט אָרליקן די מעשה מיט'ן בעטראַכטען דעם קערפּער פון דעם טויטען קינד, וואָס מ'האָט פאַר־אַ־יאָהרען געפונען הינטער'ן שטאָדט. דאַן איז אויך אָרליק געקומען מיט איהם צו אַ גרויסען שטרייט: לעווען האָט געטענה'ט, אַז די וואונדען אויף דעם קינד'ס קערפּער זענען געמאַכט בשעת ער האָט נאָך געלעבט. עפּיס מיט אַ שאַרף־שפּיציגער זאַך און אָרליק האָט אָנגעוויזען, אַז דאָס זענען „טויטע״, צופעליגע וואונדען, וואָס זענען געקומען פון דעם, וואָס דאָס קינד איז שוין אַ טויטער געלעגען אַ לאַנגע צייט אין וואַלד.

לעווען האָט געוואָרפען אָרליקן דאָס וואָרט „ושדי״, האָט געכאַפּט דעם הוט און שטעקען, אַ קלאַפּ געטהון מיט דער טהיר

און אַוועק אַזוי שנעל, אַז חנה האָט איהם ניט געקאָנט אָניאָגען, כּדי אַריינצושטאָפּען איהם אין האַנד אַן אַסיגנאַציע, און פון דעמאָלט אָן געדענקט ער שוין ניט צו זיי אויף אַ בעזוך.

— נײן, איך מיז געהן! — האָט זי אַרויסגעוואָרפען אויף זיך אַ טוך און אַריס געשטאַנען זיך צו דער טהיר — איך מוז!

און פאָרהויז האָט זי פערהאַלטען אַ גרופּע יודען, מיט יודיקן בראש, וואָס האָבען זיך רוישענד אַריינגעריסען אין שטוב.

— מזל-טוב! מזל-טוב! — האָבען זיך דערהערט עטליכע קולות צוזאַמען. אויפ'ן שוועל פון צימער האָט זיך באַוויזען חנה מיט אַ בלאַס פערוויינט און אויסגעמאַטערט פּנים.

— איהר זאָלט וויסען זיין, חנה — האָט זיך אָנגערופען ראובן דער שמש — אַ קליין וואַקסיגער פערהויקערטער יוד, מיט אַ שמאָל בערדעל, — איהר זאָלט וויסען זיין, אַז אַייער זוהן רופט מען איצט אַלטער, און די גזרה, וואָס איז, שונאי-ישראל, געוועזען אויסגערופען אויף הלל'ן, איז איצט צוריסען! אַלטער רופט מען איהם, לאַנג לעבען וועט ער און איהר וועט איהם, אם ירצה השם, מגדל זיין לתורה, לחופּה ולמעשים טובים, אמן!

חנה האָט זיך פונאַנדערגעוויינט און שווער אַראָפּגעלאָזט זיך אויף דעם דערביאיגען שטוהל. אוודאַי האָט געוואָלט צולויפען צו איהר, נאָר זי האָט זיך אָפּגעהאַלטען און מיט האַסט זיך אַרויסגעריסען פון טהיר.

ווי ווייט זי האָט פערשטאַנען יודיש, האָט זי געוואוסט, אַז די יודען האָבען עפּעס יאָ געבראַכט אַ ישועה פון זייער גאָט; הילינקע איז אָבער ניט נור זייערער, ער איז אויך איהרער: מיט איהר מילך און בלוט האָט זי איהם ערצויגען, מיט איהרע הייסע טרעהרען האָט זי איהם געוואַשען און דאָ האַרץ האָבען און האָט אַ דעה אויך איהר גאָט.

און זי האָט זיך שטאַרק איינגעהילט אין איהר גרויסען וואַרימען טוך, וואָס חנה האָט איהר געשענקט צו ווייַנאַכטען, און איז האַסטיג אַרויס פון צימער.

זי איז אַרויס פֿון טויער און איז אַוועק אויפֿ'ן מאַרק־
ס'איז געווען אַ ווייכער העלער ווינטער־טאָג, און דאָס לײַכטע
פֿרעסטעל האָט זי אַ ביסעל אָנגעפֿרישט; זי האָט ניט געוואוסט,
וואָס זי זאָל טהון, זי האָט נור געוואוסט, אַז זי מוז טהון עפּיס אַ
וויכטיגע זאַך, וואָס זאָל זײַן אימשטאַנד צו פֿערהאַלטען הייליג־
קעס נשמה נאָך האָטש ביז דער נאַכט. אַרום איז געווען טומעלדיג
און פֿון הייליגען אליא האָט מען לאַנגזאַם געקלינגען: מ'האָט
געהאָפֿען דעם עולם צום גאָטעס־דיענסט. זי האָט זיך נאָך שטאַר־
קער אײַנגעוויקעלט אין טוך און איז מיט ברייטע שפּרײַזען אַוועק
איבער איליאינער גאַס, גלײַך צום קלויסטער.

אין קלויסטער איז געווען אַ קליינער עולם. די, וואָס זענען
געווען, זענען זיך שוין צוגאַנגען, און ס'זענען געבליבען נור
איינציגע בעטלער בײַ דער טהיר. ס'איז געווען קאַלט, האַלב־
פֿינסטער און עפּיס בעזונדער הייליג. יעדער טריט אידער איבער
דער שטיינערנער פּאָדלאָגע האָט ווייט אָפּגעקלונגען צווישען די
ווייסע שטיינערנע קאָלאָנעס, פֿון וועלכע ס'האָבען אַראָפּגעקוקט
די מוטהיגע און בעגייסטערטע געזיכטער פֿון די הייליגע און
ווייט, נעבען דעם „קיניגליכען טויער" האָט זיך אַ קליין פֿײַערל
שוואַך אָפּגעשפּיגעלט אין די גאָלדערנע און זילבערנע פֿאַרבען,
מיט וועלכע די זענען געווען געמאָהלט.

דער גייסטליכער, לאַווערענטי פּערלאַשקעוויטש, אַן אַלטינקער,
אײַנגעהויקערטער מיט אַ הוילען בלאַנקענדען קאָפּ אָהן האָהר,
מיט אַ צוקנייטשט אויסגעראַזירט פּנים, האָט נאַר־וואָס געענדיגט
זײַן „דיענסט" און, שווער שלעפּענדיג זײַנע אַלטע שוואַכע פֿיס,
איז ער אַוועק אין אַ בעזונדער צימערל בײַם רעכטען „אַלטאַר",
וואו — לויט'ן אונאַטישען מנהג — נעהמט דער גייסטליכער אַראָפּ
פֿון זיך זײַנע ריזעס.

דער אַלטאַר איז געבליבען אָפֿען. בײַ דער טהיר רעכטס
האָט זיך געזעהן דאָס ווינקעל פֿון אַ שוואַרצען טישעל מיט אויס־
געצילטע ברעגען, אויף וועלכע ס'איז געלעגען אַ לאַנגער, אויסגע־
גוידהטער שמאָלער טישטוך מיט הייליגע פּנימ'ער אַרום אַ גאָל־

דעגעם קרייז. אודאַטיע האָט געוואוסט, אַז דאָס טישטוך איז זעהר הייליג, אַז עס הייסט „אַנטימיס״, און אויף איהם שטעלען די אוניאַטישע גלחים דעם הייליגען כוס און דאָס הייליגע געבעק (יעווכאַריסטיע), נאָכדעם ווי מען ניצט זיי אויס.

— אָט דאָס! — האָט ביי איהר אַ בלאַנק געטהון אין קאָפּ אַ ווילדער געדאַנק — דעם אַנטימיס! ווען מ׳זאָל מיט חכם אַרומווישען דאָס געזיכט, קאָן אַפילו אַ טויטער לעבעדיג ווערען. קיינער קאָן דאָס אָבער ניט אויספיהרען... אָבער איך מיד דאָס... פאַר מיין הילינקען...

זי האָט אויסגעשטרעקט די האַנד און אַ ציה געטהון דעם אַנטימיס. דאָס טישטיכל איז אַראָבגעפאַלען מיט איין ברעג און געבליבען הענגען. פון דער זייט האָט זיך אָנגעהויבען הערען דער הוסט פון פאָטער לאַווּרענטי. זי האָט צוגעכאַפּט צוריק די האַנד און זיך געלאָזט לויפען צום אַרויסגאַנג. שווערע, הילכיגע טריט האָבען זיך אַ יאָג געטהון גלייך נאָך איהר. זי האָט זיך מיט שרעק אַרומגעקוקט הינטער זיך, נור ס׳איז קיינער ניט געווען.

אודאַטיע איז ווידער אַרויס אין דרויסען און האָט זיך אַ נעהם געטהון רעכטס, צום טייך צו. דאָס האַרץ האָט ביי איהר געקלאַפּט פון שרעק, און נאָך מעהר געקלעמט דערפון, וואָס זי האָט נאָך גאָרנישט ניט אויפגעטהון פאַר הילינקען. און דער טאָג געהט אַוועק, און ס׳איז באַלד נאַכט... נאַכט... נור ביז נאַכט.

זי האָט זיך געלאָזט לויפען — ווי ווייט איהרע אַלטע פיס האָבען עס ערלויבט — איבער׳ן ברעג טייך צום אַנדערן עק שטאָדט, וואו האַרט ביים סאַמע ברעג טייך איז געלעגען דער אוניאַטישער בית-עולם, און אַנ׳אַלט אָנגעבויגען הילצערן קלויסטער׳ל אונטער איהם; אַ קוואַל פון קלאָרע, לויפענדע וואַסער האָט הילכיג געשלאָגען פון אונטער׳ן קלויסטער׳ל — דער הייליגער קוואַל, וואָס מאַכט זעהענדיג בלינדע און גיט קרעפטיגען קאַליקעס.

זי האָט זיך לאַנגזאַם אַראָבגעלאָזט פון באַרג און, קריכענדיג איבער שטיינער און שטיקער אייז, האָט זי זיך דערקליבען

ביז צום קוואַל. ער האָט אויך, אַזוי ווי זומער, הילכיג גערערט עפּיס. דערצעהלט פון יענע זאַכען, וואָס זענען ווייט בעהאַלטען פון דעם מענשענ׳ס אויג, און אַשמאָל, רוישענד טייכעל, צווישען פּערפּראָרענע ברעגען, איז געלאָפען פון איהם אַראָב צו דער דווינאַ.

אוודאָטיע האָט זיך דערמאָהנט, אַז זי האָט ניט אין וואָס צו נעהמען דאָס הייליגע וואַסער, און אַ טיעפער פּערדרוס האָט ווידער צוזאַמענגעדריקט איהר פּערקלעמט האַרץ.

אויפ׳ן שניי ניט ווייט האָט זיך געזעהן אַ דעק פון אַ צובראָכען פלאַש. עס איז געווען צוגעפראָרען צו דער ערד, נאָר זי האָט איהם מיט כח אָבגעריסען און מיט פערגליווערטע הענד אונטערגעשטעלט צום קוואַל. דאָס גלעזעל איז געוואָרען פול און אריבערגעלאָפען איבער איהרע פינגער. זי האָט עס פּאָרזיכטיק צוגעטראָגען צום בוזעם, איינגעוויקלט אין טוך און אַוועק אין שטאָט.

ס׳איז געוואָרען טונקעל, פון דעם פערפראָרענעם טייך האָט זיך אויפגעהויבען אַ נעבעל. אוודאָטיע איז שנעל און מיט האַסט אַרויף אויף די טרעפּ און אויפגעעפענט די טהיר. ס׳איז געווען שטיל. פון הינטער דער צוגעמאַכטער טהיר פון הילינ־קעס צימער איז געגאַנגען עפּיס ווי אַ פּאַרע. זי האָט אַראָב־געוואָרפען פון זיך דאָס טוך, אַ וואַרים געטהון די הענד ביים געהייצטען אייווען און איז שטיל אַריין אין צוגעמאַכטען צימער.

אויף דער ערד איז געשטאַנען אַ ווייס־בלעכענע וואַנע, איבערגעהאַנגען מיט אַ ליילעך, און פון דעם הייסען, געדיכט־ברוינעם וואַסער האָט זיך קוים אַרויסגעזעהן דער געלער אויסגעדאַרטער קערפּער פונ׳ם האַלב־טויטען קינד. אָרליק, מיט הויך פּערשאַרצטע אַרבעל, האָט איהם געהאַלטען אונטער די אָרעמס, דאָס קעפּעל איז געווען פערוואָרפען ביי חנה׳ן אויף דער ברוסט.

אוודאָטיע האָט נישט אַרויסגעלאָזט פון מויל קיין וואָרט, געשווינד אַרויסגענומען פון אונטער׳ן בוזעם דאָס גלעזעל מיט קאַלטע וואַסער, אַ ביסל אַ פלוכע געטהון אין וואַנע אין דאָס

איבעריגע איינגעטונקט דעם פינגער און בענעצט די אויגען, די שלייפען און דאָס מויל פון דעם האַלב-געשטאָרבענעם.

אין דער זעלבער מינוט האָט דאָס קינד אויפגעעפענט די אויגען און אַ ראָזע פאַרב האָט עטוואָס בעדעקט זיינע געלע האַלב-טויטע באַקען.

אָרליק האָט איהם האַסטיג אַרויסגעחאַפּט פון וואַנע, איינגעדרעהט אין דעקע, אַוועקגעלעגט אין בעטעל און מיט אַ צופרידנהייט אַ חאַפּ געטהון זיין דופק.

אַוודאָטיע האָט זיך אַוואָרף געטהון צו חנה'ן אויפ'ן האַלז און ביידע האָבען זיך בעגאָסען מיט פרעהליכע, דאַנקבאַרע טרעהרען.

דאָס זעכצעהנטע קאַפּיטעל.

לאַנע בערלין האָט געשריעבען צו אברהם קיסין:

18 אָקטאָבער 1825.

מיין ליעבער, טרייער פריינד!

דיינע צווי לעצטע בריעף האָב איך ניט ערהאַלטען. דו שרייבסט מיר פער פאָסט, נור דאָס איז אונמעגליך. בריעף, וואָס קומען-אָן אויף מיין פּאָטער׳ס נאָמען, ווערען ערגיץ-וואו פערהאַלטען; מען קוקט זיי איבער און פיעל פון זיי געהען פערלאָרען. דער פאָטער מיינט, אַז דאָס איז אַ נייע גזירה פון חאָוואַנסקי'ן און ניט אויף איהם אַליין, נאָר אויף אַלע פון די, וואָס האָבען זיך אונטערגעשריבען אויף דעם פּאַפּיר, וועלכען מ׳האָט דאָ דערלאַנגט דעם קייזער.

דער פאָטער וואַרט איבערהויפּט אויף נייע גזרות. וואָרום דער פעטער הירש ברוידאָ האָט אונז געשריבען פון פעטערבורג, אַז חאָוואַנסקי איז אַ גרויסער יודען-פיינד, אַ מקורב צו אַראַקטשייעוו׳ן און אַ פערברענטער חסיד פון דעם גייסטליכען פּאָפּ. דאָ, ביי אונז, שטעלט מען זיך ניט פאָר אַזוי קלאָר, וואָס דאָס בעדייט, נאָר דאָרט, אין פעטערבורג, ווייסען זיי דאָס יאָ. און נאָך שרייבט ער, אַז ווי מען גיט איבער, אין די הויכע קרייזען,

איז חאָוואַנסקי'ן אין זיין לעצטער רייזע געלונגען ווידער דער־
בעהנטערט צו ווערען צו דעם באַראָן דיביטש, וואָס איז געווען
אויף איהם אַ ביסעל אָנגעשטויסען נאָך זיין לעצטען דורכפאָהרען,
צוזאַמען מיט'ן קייזער איבער וויטעבסק.

דאָ איבערהויפט איז די שטימונג זעהר אַ געדריקטע; די
באַבע מירעל געהט אַרום עפּיס ווי אַ דערשראָקענע, לאָזט ניט
אַרויס פון האַנד די גרויסע שערי־שמים־תחינה, און בעט גאָט,
הויך אויפ'ן קול, פאַר זיך, פאַר די קינדער, פאַר די איי'ניקלעך
און פאַר'ן כלל־ישראל. און אַפילו דער פאָטער, מיין קאַלט־
בלוטיגער, רוהיגער און אויפגעקלערטער פאָטער, זיצט־אָב גאַנצע
נעכט ביי זיך אין צימער עפּיס איבער אַלטע פוילישע ביכער, און
שרייבט בריעף, ניט קיין געשעפטס־בריעף, אין גרויסע שטעדט,
צו מענשען, וואָס ער קען זיי ניט פערזענליך.

צוויי מאָל אַ וואָך פאָהרט אונזער יאָסעע אַרויס מיט די
בריעף קיין וויטעבסק און גיט זיי דאָרט איבער אין רעעלע חענד.
דורך יאָסען שיק איך דיר דעם בריעף אויך.

זיי געזונד און גליקליך!

דיין אייביג־טרייע לאַנע.

24 אָקטאָבער 1825.

מיין געליעבטער, טרייער פריינד!

דאָס פאָריגע מאָל האָב איך זיך אינגאַנצען אַריינגעלאָזען
אין פּאָליטיק און האָב דיר גאָרנישט געשריבען וועגען זיך אַליין.
איך פערשטעה אַז דאָס פערדריסט דיך; דו ווילסט וויסען, ווי
פיהל איך מיך זעלבסט. וואָס זאָל איך דיר שרייבען, מיין בע־
סטער פריינד? מיינע געפיהלען זיינען פאַר דיר אָפען, און פאַר
דיר איז מיין גליק נישט בעהאַלטען. פון זיך אַליין אָבער
בעהאַלט איך עס יאָ. אַ וועג־געהער, וואָס בלאָנדזעט אַליין אין
אַ הייסער, טרוקענער וויסטע, בעהאַלט אַזוי פון זיך אַליין דעם
טראָפּען פריש, קאַלט וואַסער, וואָס ער געפינט צופעליג אין וועג,
בעהאַלט, כדי ער זאָל דאָס נישט פערלירען... דאָס גליק,
וואָס איז אויסגעפאַלען אויף מיין גורל, איז פאַר אַ יודישער

טאָכטער מעהר ניט ווי אַ צימבל, אַ פרעמדע זאַך, אַ זאַך, וואָס איז צו איהר גאָרניט שייך. און בשעת איך טרינק מיט גליקט פון דעם קוואַל, וואָס שלאָגט נור פאַר מיר אַליין, און בשעת איך שעפ פון דעם ליכט, וואָס האָט בעשיינט נור מיין הימעל, פיהל איך מיך, ווי איך וואָלט געטהון עפּיס אַנאָנהערכט, אַ בעליידיגונג געגען מיינע יודישע שוועסטער, גלייך ווי איך וואָלט געהאַפּט עפּיס אַ געווינס, אויף וועלכען איך האָב נישט און קאָן נישט האָבען קיין רעכט.

פון אַ שוואַרצען, פערוואָלקענטען הימעל האָט אָבער אויסגעשפּראָצט מיין זון. און בשעת אין דער טיעפעניש פון מיין האַרצען ברענט דאָס הייליגע פייערל, איז דאָ, אַרום מיר, אַזוי טונקעל, אַזוי המאַרנע... און ווען איך גיעה אַמאָל פון אויבען אַראָב, וואו עס הערשט אַזאַ שטילער אומעט, פיהל איך מיך אַפּט אַזוי, ווי איך וואָלט אַרויף אין אַ חופּה-קלייד אויף אַ בית-עלמין. און אָפּט טהו איך אַ קלער, צו ליענט אויף מיר ניט אַ חוב צו רואינירען מיין טעמפּעל, צו פערלעשען דאָס פייערל פון מיין מזבח, מיט יענע פערבאָרגענע, פערשטיקטע טרעהרען, וואָס האָבען מיט אַמאָל אָנגעפילט אונזער פרעהליכע, לעבעדיגע שטוב?

טרעהרען, טרעהרען, טרעהרען...

לאַטע.

6 נאָוועמבער 1825:

מיין לעהרערין, פאַנאַ יוליאַ, האָט מיך היינט געבראַכט דערצו, אַז איך האָב זי געמוזט אַרויסטאָגען פון שטוב.

איך האָב נאָר-וואָס געענדיגט מיינע איבונגען, און די קלאַוויקאָרדען האָבען געקלונגען אַזוי ערנסט און אַזוי טרויעריג, ווי ביי מיר אויפ'ן האַרצען.

שטיל האָב איך געשפּיעלט, ווייל איך האָב ניט געוואָלט, אַז אימיצען זאָל מען הערען מיין מוזיק, און ווען איך האָב געענדיגט, האָט זי מיט איהר פאַלשער, געמאַכטער פריינדשאַפט

מיר געדאַנקט פֿאַר מײַן פֿאָרשריט. נאָכדעם האָט זי זיך אַרומ־געקוקט און מיט אַן אונטערנעמער מינע אַ פֿרעג געטאָן בײַ מיר:

— וואָס פֿאַר אַ חודש איז איצט בײַ יודען?

איך האָב אַ קלער געטאָן און האָב זיך דערמאָהנט, אַז בײַ אונז איז איצט שבט.

— וויפֿיעל טעג אין שבט?

איך האָב געמיינט, אַז זי וויל וויסען, ווען איז מײַן געבורטס־טאָג און האָב זי געוואָלט אויפֿמערקזאַם מאַכען, אַז איך בין געבאָרען געוואָרען חנוכה, אין כסלו.

— איך האָב געוואָלט וויסען, ווען איז בײַ אײַך דער 15־טער שבט?

— וואָס איז?

— מײַן ברודער יאַן (איוואַן פּעטרישטשעק איז דער לעהרער פֿון פּאַוועטאָווער שול, וואָס האָט מיט מיר אַמאָל געלערנט פּויליש און רוסיש) דאַרף דאָס וויסען. ער זעצט־איבער פֿון פּויליש אין רוסיש אַ זעהר וויכטיג היסטאָריש בוך, און דאָרט שטעהט געשריבען, אַז 15 טעג אין שבט ווערט בײַ די יודען אין די סינאַגאָגען אויסגערופען, וויפֿיעל יעדער יוד, פֿון 13 יאָהר אָן אַלט, דאַרף אַרײַנטראָגען געלד אויף צו קויפֿען אַ קריסטליך קינד, כדי צו שחט'ן עס אויף פסח...

איך האָב אויף איהר געקוקט מיט ווײַט־פֿונאַנדערגעעפֿענטע, דערשראָקענע אויגען און געבליבען פֿערשטומט.

פֿאַננאַ יוליאַ האָט זיך אַ ביסעל פֿערשעמט און אַ לײַכטער שמייכעל האָט געשוועבט איבער איהרע ליפּען.

— נוט איהר! ניט אַלע! אין גאַליציען... די גאַליצישע יודען...

ס'האָט מיר עפּעס אַ קלאַפּ געטאָן אין קאָפּ און איך האָב זיך אינגאַנצען פֿערלאָרען:

— אַרויס! — האָט זיך בײַ מיר אַרויסגעריסען אַן אוּנמענשליך קול, און איך האָב איהר געוויזען די טהיר.

זי האָט זיך דערשראָקען אַ לאָז געטאָן אַראָב די טרעפּ,

און איך האָב איהר אַ שליידער געטהון פון אויבען איהר הוט, שאַל און האַנדשוה.

אונטען איז זיך צוזאַמענגעלאָפען דאָס גאַנצע געזינד...

לאנע.

11 נאָוועמבער 1825.

יעקב-הירש... דו קענסט איהם, דעם „מקובל״? ער רעדט ניט אום שבת, און פון פרייטאָג האַלבען טאָג, ביז שבת-צו-נאַכט פערשפאַרט ער זיך פון אַלעמען, אַפילו פון אַלטען פע-טער שעיה'ן.

מ'האָט איהם מיר פאָרגעלעגט פאַר א חתן...

היינט, באַלד נאָכ'ן דאַוונען האָט מיך דער פאָטער אריינ-גערופען צו זיך אין צימער, אוועקגעזעצט נעבען זיך אין טיע-פען לעדערנעם שטוהל.

איך בין נאָך קיינמאָל אין איהם ניט געזעסען, און האָב דערשראָקען אָנגעהויבען צו בעטראַכטען דעם פאָטער. זיין גע-זיכט איז געוועזען שטאַרק בעזאָרגט, די אויגען זיינע האָבען אומ-געבלאָנדזעט פון מיר אויף די פּאַפּירען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם, און פון די פּאַפּירען ווידער אויף מיר.

— זי באָבע מירעל וויל, דו זאָלסט חתונה האָבען. זי איז אַלט און שוואַך, און די לעצטע טעג רעדט זי נור וועגען שטאַרבען. זי וויל אָבער פאַר'ן טויט זעהן דיך אונטער דער חופּה; דו ביזט איהר מיזינקע, איהר יונגסט און געליעבטעס איי-ניקעל, און זי וויל, דו זאָלסט איהר פערגרינגערן איהר לעצטע מינוט...

— טאַטע!...

— יעקב-הירש'ן... יעקב-הירש'ן רעכענט זי פאַר דיין בע-שערטען. דאָס איז איהר אַלטער סוד מיט שעיה'ן; נאָך איי-דער איהר זענט ביידע געבאָרען געוואָרען, האָבען זיי צווישען זיך אָבגערעדט...

ער האָט מיט זיין שוואַרצען, גוטען דורכנעהמענדיגען בליק

אַריינגעקוקט צו מיר אין האַרצען אַריין און זיין בעזאָרגט פּנים איז געוואָרען נאָך מעהר טונקעל און פערדראָסיג.

— איך ווייס, טאָכטער׳ל, דו האָסט נאָך וועגען דעם ניט געקלערט, נאָר דאָס איז נישט מעהר ווי רגילות.. אַז דאָרט, אויבען איז מען גוזר (ער האָט אַ טיפען זיפץ געטהון), ווערט דאָ רעכט.

— אָבער איך קען איהם ניט!

— איך קען איהם: אַ יודיש האַרץ און שעיה אַראָנסאָנ׳ס אַ זוהן. און דאָס איז בכלל אַ קלייניגקייט...

איך האָב אַ קוק געטהון אויף זיין הויכען ווייסען שטערן, וועלכען האָט דורכגעשניטען אַ טיעפער, ביי־געבאָרענער קנייטש, אויף זיינע טיעף־פערזאָרגטע זוכענדע אויגען, מיט וועלכע ער האָט אין דער מינוט געקוקט אַהין ווייט פון דעם, וועגען וואָס מיר האָבען גערעדט, אַהין, פון וואַנען ס׳איז געגאַנגען אַנ׳אונ־בעהויערע קעלט און אַ גרויסע שרעקליכע פינסטערניש, וואָס געגען זיי מוזען זיך אָוועקשטעלען אַלע צוזאמען, פון גרויס ביז קליין, פון אַלט ביז יונג, און איך האָב זיך אַליין אויך איבערגעצייגט, אַז דאָס איז אַ קלייניגקייט... אַ קלייניגקייט...

און קיינמאָל האָב איך דיך נאָך ניט געליעבט, אַזוי שטאַרק, אַזוי האָפנונגסלאָז, ווי אין דער מינוט, און קיינמאָל איז מיר נאָך ניט געווען אַזוי קלאָר, אַז איך טאָר זיך ניט צו־הערען צו מיין האַרץ, אַז איך מוז פון איהם אַרויסרייסען מיין געפיהל און עס אָוועקשליידערן אַהין, אין דער קאַלטער פינסטערניש, וואָס שטעהט אויף אונז אָן פון אַלע זייטען.

צי האָב איך איהם עפּיס געענטפערט? ניין, איך האָב איהם, דאַכט מיר, גאָרנישט געענטפערט, נאָר אַ הייסער קוש האָט אַ ברען געטהון מיין שטערן, איך בין צו איהם אַרויפגעפאַלען אויף דער פּלייצע, און אַ טרעהר, אַ גרויסע, קלאָרע טרעהר, איז געבליבען העגנען אויף זיינע לאַנגע שוואַרצע ברעמען...

דיין דיך ליעבענדע לאַנע.

18 נאָוועמבער 1825.

מיין געליעבטער!

ניט דער פאָטער, ניט די מוטער, ניט די באָבע מירע, ניט שפרה האָבען מיט מיר נאָך א וואָרט ניט גערעדט וועגען יעקב־הירש׳ן... אויב זיי מיינען, אַז מיין הארץ וועט עס ניט אויס־האַלטען און איך וועל ניט ביישטעהן אַזאַ קרבן, האָבען זיי א טעות.

דו, נור דו אַליין, ווייסט, וואָס דאָס איז פון מיר פאַר א קרבן; נאָר ווען דער קרבן וואָלט געווען נאָך צעהן מאָל אַזוי גרויס, וואָלט איך איהם דאָך געבראַכט. וואָרום מען טאָר ניט!... מען טאָר ניט זיין גליקליך, בעת אַרום איז אַזוי פיעל פיין און אַזוי פיעל טרעהרען, מען טאָר ניט...

ביי אָרליק טעוועלעוו׳ן אין גאַסט־הויז, וואָס אויפ׳ן ראָג פון סמאָלענסקער גאַס, האָט זיך שוין פון עטליכע וואָכען בע־זעצט עפּיס א קליין־וואוקסיגער קריסט, מיט א שפּיציג אויסגעגאָלט קעפּעל, אָהן באָרד און וואָנסען, מיט קליינע שטעכעדיגע אויגען און שמאָלע, איינגעצויגענע ליפּען. דעם גאַנצען טאָג זיצט ער אָב פערשפּאַרט ביי זיך אין צימער, און ווערט נאַכט — געהט ער אַרויס, צוזאַמען מיט זיין גרויסען בייזען הונד, און געהט אַרום ביז טאָג איבער׳ן שטאָדט. נאָטע איז דערגאַנגען, אַז זיין נאָמען איז סטראַחאָוו, און ער איז געשיקט געוואָרען אַהער פון חאָוואַנסקי׳ן עפּיס מיט א ספּעציעלען בעפעהל. די שטימונג צווי־שען יודען איז געוואָרען נאָך מעהר געדריקט.

אונזער קריסטין, פּאַשאַ, איז פון אונז אַוועק; זי האָט חתונה געהאַט מיט קאָזלאָווסקי׳ן, וואָס האַלט ביי אונז אונטען דעם שיינק. איצט איז זי א גאַנצע שליאַכטיאַנקע און שפּאַצירט אַרום זעהר שטאָלץ אין מיינע זאַכען, וועלכע איך האָב איהר אַוועקגעשענקט ביי איהר אַוועקגעהן.

פון קראַסנאָיע האָבען מיר אַרויסגערופען אַהער אונזער זומערדיגע דיענסט, אַנושקען.

לאַנע.

דעצעמבער 1825.

צווי א זייגער ביי-נאכט איז פאליציי מיט סאלדאטען בעפאלען יודיק ציטלינס הויז און געמאכט א שטרענגען אביכק. מ'האט איבערגעקעהרט קאפויער דאס גאנצע הויז און צום סוף האט מען ארעסטירט און אבגעפיהרט אין טורמע מעהר נישט ווי זייער דיענסט אוודאטיען.

לאנגע.

דאס זיבצעהנטע קאפיטעל.

אין הויז פון דעם נייעם „אויפזעהער" פון אילאינסקען אגראטישען קלויסטער, מארקעל טאראשקעוויטש, איז א גאנצע נאכט געווען פייער. דורך די צוגעמאכטע הילצערנע לאדען פלעגט זיך ארויסרייסען א שמאלער שיין און פאלען אויף דעם ווייסען הארטען שניי, מיט וועלכען דער גאנצער הויף פון קלויסטער און אלטע אלטע, שווארצע, ווייט-פונאנדערגעווארפענע בוימער זיינען געווען בעדעקט.

א שמאלער, ריין-אויסגעקעהרטער וועג האט זיך געצויגען פון טויער צום נידעריגען גאניקעל, און נאך א דורכגאנג האט זיך געצויגען פון זעלבען גאנק, רעכטס צווישען די געדיכט-פונאנדערגעוואקסענע קוסטען, צום אריינגאנג פון קלויסטער.

ס'איז געווען שטיל. פון דעם הויכען קוימען האט ארויס-געשלאגען א לייכטער, הרכזיכטיגער רויך, און דער שטילער ווינד פלעגט איהם לאנגזאם אבטראגען אן א זייט. אויף די טרעפ, צווישען די פיער הילצערנע סלופעס, איז געלעגען אויסגעצויגען א גרויסער בייזער הונד מיט קורצע שפיציגע אויערן און געהיט אלעמענס אריין-און ארויסגעהן.

אין קאבינעט, ביי א גרויסען שרייב-טיש, פערווארפען מיט ביכער און פאפירען, זענען געזעסען איינער געגען דעם צווייטען, דער בעל-הבית פון הויז, דער גייסטליכער טאראשקעוויטש, א מענש פון א יאהר דרייסיג, מיט א פול, שען געזיכט, נידעריג-געשארענעם שווארצען קאפ, קלוגע, לעבעדיגע אויגען און מיט

א גיפטיגען שמייכעל אויף די רויט-געשאקטע, אויסגעראזירטע ליפען, — און זיין גאסט סטראחאוו, א נ'אלטער, דורכגעטריבענער בעאמטער, מיט א שטרענגען קוק פון זיינע שפיציגע, שטעכעדיגע אויגען, און א טרוקען, איינגעדארט קליין פנים.

ביידע זענען זיי נאך אונבעקאנט געווען איינער מיטן צווייטען, צוויי גייסטיגע און פאליטישע געגנער.

סטראחאוו איז געווען א בעאמטער, א נ'אפיציעלער פארשטעהער פון דער נייער רעגירונג, פון דער „פראוואסלאוויע" און סאמאדערזשאוויע, וואס האט געשטרעבט צו ציציהען דאס נאך ניט איינגאנצען צוגעצויגענע לאנד, וואס איז געווען דורכאויס קאטויליש און איוניאטיש.

טאראשקעוויטש איז געווען א נ'אפענער איוניאט, נאר טיעף אין הארצען א פערביסענער קאטאליק און יעזואיט.

אהער, אין שטאדט איז ער געווען צוגעשיקט מיט א ספעציעלער אויפגאבע אויפצוהויבען אין דער בעפעלקערונג די איוניאטישע שטימונג, וואס איז די לעצטע יאהרען געווען זעהר אבגעשוואכט, דערפון וואס די רוסישע רעגירונג איז געווען קעגען דעם איוניאטישען קאטאליציזם און האט געוואלט דארט פערשטארקען דעם פראוואסלאוונעם גלויבען.

לאנג און ערנסט האט זיך געצויגען די אפענע און בעהאלטענע מלחמה, און וועלכער די איוניאטען האבען גובר געווען. און ווען דער קייזער אלעקסאנדער דער ערשטער האט פון זיין אייגען געלד מנדב געווען א גרויסע סומע אויף צו בויען א פראוואסלאווען קלויסטער, האט דער פרעזידענט פון מאגיסטראט קאראנאווסקי, א נ'איוניאט, צונויפגעקליבען נאך געלד און אויסגעבויט א פוילישען קאסטיאל. אין יאהר 1810 האט דער קייזער בעפוילען אבצונעהמען פון די איוניאטען איינעם פון זייערע קלויסטערס און מאכען אידם פאר א פראוואסלאווען, און דאן האבען די איוניאטען אנגעהויבען צו בויען אין רעכטען, מיטען שטאדט נאך א העכערן און נאך שענערן סאבארנעם קלויסטער, וואס איז געווארען פארטיג אין יאהר 1825. דער וויטערסטער פארקאן פון

דעם נייעם קלויסטער איז אויסגעקומען האַרט נעבן דער אַלטער רויאינירטער וואַנד פון דעם ייִדישן שול-הויף, וואָס איז אַרויסגעקומען אין דער טאַהנטסטער גאַס.

איצט זענען זיי געזעסן איינער געגן דעם אַנדערן. דער אָפיציעלער שטיצער פון פּראַוואָסלאַוויע און דער שטרײַטער פאַר דער אוניאַ, געגן דער פּראַוואָסלאַוויע; אָבער ניט אַלס געגנער זענען זיי צוזאַמענגעקומען; פאַרקערט, זייערע אויפגאַבן האָבן זיך פאַראייניקט. אַ דריטער איז געווען, געגן וועמען די האָבן בײדע געשטריטן: דאָס איז געווען דאָס ייִדענטום, און דער פאַרביסענער שטרײַט געגן ייִדן האָט זיי בײדן אין איין בונד פאַראייניקט.

אין צימער איז געווען וואַרים און שטיל; טאַראַשקעוויטש האָט פונאַנדערגעשפּילעט זײַן ריפּסענע כוטאַנע, סטראַחאָוו האָט לויז געמאַכט זײַן שמאָלן גרינעם מונדיר; די פּיער הלבנע ליכט אויפן טיש האָבן געשמאָלצן און זייערע געלע צאַפּלדיקע פײַערלעך האָבן געשפּילט אויף די בלעטער פון דעם אַלטן פּוילישן בוך, וואָס איז געווען בײַ טאַראַשקעוויטש'ן אין דאַנד און אויף די גרויסע בויגנס העל-בלויע פּאַפּיר, אויף וועלכע סטראַחאָוו האָט מיט זײַן קליינעם אויסגעדרעהטן כתב שנעל-שנעל געשריבן דאָס, וואָס יענער פלעגט אים זאָגן, אין רוסיש.

„...אין דעם דאָזיגן טאָג (15 טעג אין שבט) — האָט דיקטירט טאַראַשקעוויטש — מאַכט דער עלטערער פון די אַ חשבון, וויפיל יעדע סינאַגאָגע האָט צונויפגעקליבן געלד אויף קריסטליך בלוט, וואָרום יעדער ייִד און ייִדענע פון 13 יאָהר אָן מוז אויף דעם יעדן יאָהר אַרײַנטראָגן צו צוויי גילדען (30 קאָפּ. זילבערנע)...

מען מאַכט אַ כּף-הכּל, וויפיל איז געווען אויסגעבראַכט אויף צו קויפן אַ קינד, וואָס דאַרף ווערן געפּײַניקט..

מען דינגט עטליכע אָנשטענדיגע און בעוואָרענטע ייִדן.

אזוינע, וועגען וועמען מען איז זיכער, דאָס זיי וועלען ניט אַרי־
בער אין קריסטליכען גלויבען"...

... "די דאָזיגע יודישע גבאים, וואָס ווערען געוועהלט פון
גאַנץ קהל — האָט געלייענט ווייטער טאַראַשקעוויטש, אָבוואַר־
טענדיג, ביז סטראַחאָוו וועט פאַרטיג ווערען מיט זיין שרייבען —
חאַפּען קריסטליכע קינדער און זיי שחט׳ען. און ווען זיי קריגען
אַזאַ קינד, מוזען זיי עס אַוועקזעצען אין אַ ליכטיגען קעלער.
און פערציג טעג נעהרען איהם מיט זיסע מאכלים, למשל: מיט
מאַנדלען, ראָזינקעס, גיבען טרינקען זיסע מילך, כדי אין איהם
זאָל זיך אָנקלויבען וואָס מעהר קלאָר, איידעל בלוט. און אין
דעם משך פון די גאַנצע צייט, ד. ה. פון די פערציג טעג,
סטאַרעט מען זיך איהם ניט צו שרעקען, נאָר פערקעהרט: מען
טהוט אים אָן אַלע פערגעניגען, מען שענקט איהם געלד און
מען פערנעהמט איהם מיט שענע מעשיות. ווען עס ענדיגען
זיך די פערציג טעג, טהוען זיי איהם אָן אַ משונה׳דיגע מיתה מיט
יענע אכזריות, וואָס איך וועל בעשרייבען אין אַ בעזונדער פרק"...

טאַראַשקעוויטש האָט געהאַלטען פאַר זיך דאָס געוויסע
פוילישע בוך: "די יודישע אכזריות געגען גאָט און געגען
מענשען", וועלכעס ס׳האָט אָנגעשריבען דער יעזואיט גאָאוצענטי
פיקולסקי אין יאָהר 1760 און אָפּגעדרוקט אין לעמבערג. טאַראַש־
קעוויטש האָט דיקטירט גלייך פון בוך, אָבשטעלענדיג זיך אַמאָל
אויף אַ ווייל און זוכנדיק אַ געגנוי רוסיש וואָרט; סטראַחאָוו האָט
שנעל געשריבען, ניט אָפּרייסענדיג זיך פון דער אַרבייט און
די גרויסע אַרומגעפליקטע געגזענע פעדער האָט זיך געטרייסעלט
אין זיין דינער אויסגעטריקענטער האַנד. פלעגט זיך אַמאָל פער־
טשעפּען און ווייט־ווייט בעשפּריצען אַרום מיט טינט דאָס האַרטע
רויכיגע פּאַפּיר.

דאָס בוך איז געווען זעהר אַ זעלטענעס; עס איז געווען
זעהר שווער צו קריגען, און אַז דער לעהרער פון דער אויעזדנער
שול פּעטרישצע האָט איהם געפונען אין אַני׳אַלטען צוגעמאַכטען
בערנאַרדינישען מאָנאַסטיר אין מאָרדווינאָוו׳ס גוט בעזיצונג סע־

לעטזני און געבראַכט צו סטראַחאָוו'ן, איז די שמחה זיינע געווען אונבעגרענצט. דעם שליסעל, דעם שליסעל האָט ער געפונען צו דער שרעקליכער געהיימניס, וואָס נעהמט אַוועק דורך יודישע הענד אַזוי פיעל קרבנות! און באַלד האָט ער עס אָנגעהויבען דורכשטודירען צוזאַמען מיט טאַראַשקעוויטש'ן.

טאַראַשקעוויטש האָט איבערגעהיפּט אייניגע בלעטער, וואָס זענען, נאָך זיין מיינונג, געווען נישט אינטערעסאַנט, און האָט זיך אָבגעשטעלט אויפ'ן בלאַט 760.

... „די בעשרייבונג פון דעם אונמענשליכען „אָבריאַד" — האָט ער ווידער אָנגעהויבען צו לייענען, וואַרטענדיג ביז סטראַחאָוו וועט פאַרטיג ווערען מיט זיין שרייבען — וואָס ווערט אויסגעפיהרט ביים שחט'ען פון קריסטליכע קינדער:

1) דער רב נעהמט דאָס קינד, וואָס דאַרף זיין ניט עלטער פון 13 יאָהר, גלעט עס און שפּאַצירט מיט איהם פריינדליך אַרום הין און צוריק און אונגעריכט דערלאַנגט ער איהם אַ שטאַרקען שטאָך אין דעם אָדער, וואָס געהט דורך דורכ'ן „מיזינעץ", כדי דאָס בלוט זיינס זאָל זיך אויפהויבען ביז די אויגען (מיט זייער כשוף זענען זיי דערגאַנגען, אַז ווען דאָס קינד ווערט געשטאָכען דורכ'ן פינגער, דערשרעקט עס זיך ניט, און פון ניט אַ דערשראָקענעם קינד געהט אַרויס מעהר בלוט, איידער פון אַ דערשראָקענעם).

2) נאָך דעם שלאָגט מען איהם צו, אָדער מען בינדט איהם צו צו אַ קרייץ און מען טראָגט אונטער דעם רב אַ מעסער, געפּאַסט אין גאָלד; דאָס מעסער ווערט געהיט פון יאָהר צו יאָהר און ווערט צו קיין זאַך ניט גענוצט. מיט דעם דאָזיגען מעסער שטעכט איהם דער רב אין דער רעכטער זייט און שטעלט אונטער אַ טאַז, כדי דאָס בלוט זאָל אַראָברינען... מיט דעמזעלבען מעסער טהוט ער איהם אַ שטאָך אין דער לינקער זייט. און איך האָב אַליין מיט מיינע אויגען געזעהן, ווי פון איין קינד איז דערביי אַרויס כמעט אַ האַלב קוואַטירעל בלוט, ווייס ווי מילך, און דאָס קינד איז אויסגעגאַנגען.

3) פֿריִער אײדער דאָס קינד װערט טױט, נעמט מען אים אַראָפּ פֿון קרײַץ און מ׳זעצט אים אַװעק אין אַ פֿעסל, װאָס איז פֿון אַלע זײַטן אָנגעשטעקט מיט שאַרפֿע נעגל; מ׳זעהט אָבער, אַז געגען האַרצן זאָל קײן נאָגל ניט זײַן (דאָס פֿעסל דינט מען פֿון דור צו דור). און אינעם דאָזיגן פֿעסל קאַטשעט מען דאָס קינד ביז פֿון אים װעט אַרױס דער לעצטער טראָפּן בלוט"...

— מ... מ... מער—דער!! — האָט ניט אױסגעהאַלטן סטראַהאָװ, אײַלנדיק זיך ניט אָבצושטערן פֿון טאַראַשקעװיטש׳ן — און אַ בײז־פֿאַרצאַרנטע מינע איז דורכגעלאָפֿן איבער זײַנע דינע אָנגעצױגענע ליפּן.

אַ גנבֿיש געלעכטעריל האָט זיך אָבגעשפּיגלט אין טאַ־ראַשקעװיטשעס שענע לעבהאַפֿטע אױגן, נאָר ער האָט באַלד װידער אָנגענומען אַן ערנסטע מינע און געלײענט װײַטער:

„מען נעמט אים אַרױס פֿון פֿאַס, און אױב ער לעבט נאָך (דאָס טרעפֿט גאַנץ אָפֿט, װײַל דאָס קעפּל פֿון קינד בלײַבט די גאַנצע צײַט דרױסן און די נעגל דערגרײכן ניט צום האַרצן), קרײַצט מען אים װידער, און דער רבֿ מאַכט אַ ברכה און שמירט אים דאָס דריטע מאָל אין דער לינקע זײַט; טאָבעם גערט פֿון אים אַרױס דאָס לעצטע בלוט און ער שטאַרבט...

דאָס טױטע קינד װאַרפֿט מען אַרױס אין מיסט, אָדער מען דערטרינקט אים אין װאַסער אָדער מען פֿאַרברענט אים אין פֿײַער, אָבער צו קבֿורה ברענגט מען אים ניט, װײַל דער תּלמוד לערנט, אַז אַ קערפּער פֿון אַ טױטן קריסט איז אַ נבֿלה װאָס טאָר צו קײן קבֿורה ניט קומען"...

סטראַהאָװ האָט מיט כעס אָבגעשלײַדערט פֿון זיך די פּעחנער און האָט פֿערװאָרפֿן אַהינטער בײדע הענט. דאָס פּנים זײַנס איז געװען בלאַס, די קלײנע שפּיציגע אױגן האָבן געפֿלאַמט.

די דינסט, אַ הױכע, יונגע פּױערטע, מיט רױטע באַקן און לאַנגע, װײַסע האָר, צוזאַמענגעדרעהט פֿון הינטן אױפֿ׳ן

קאָפּ, איז שטיל אַרײַן אין צימער און האָט צוגעטראָגן צום טיש אַ ברייטן טאַץ מיט גלעזער, שנאַפּס און צובײַסן. סטראַהאָוו האָט אַ וואָרף געטאָן אַ דאָרשטיגן בליק אויף איהרע הויל(ע) ווײַסע אָרעמס און הויכע פולע ברוסט. ער האָט זי אויסגעמאָסטן פון אויבן ביז אַראָפּ און מיט אַ לאַנגזאַמען קוק באַגלייט זי ביז דער טיר, וואו זי איז לאַנגזאַם פאַרשוואונדן געוואָרן מיט איהר יונגער, וואַקסיגער פיגור.

— מ... מ.., יאָ! — האָט ווי פאַרטרוימט אַרויסגערעדט סטראַהאָוו, גענומען זיך פאַרן פלעשל און צוגערוקט צו זיך דאָס גלעזל, — און ווייסט איהר, וואָס זיי זענען בײַ מיר אַלע?

— ווער?

— אָט די הויגע יודען?

— וואָס?

— אָט־אָ־דאָ זענען זיי בײַ מיר! — האָט סטראַהאָוו צוגעדריקט זײַן קלײנע דאַרע האַנט צום טיש, — אָט דאָ זענען זיי בײַ מיר אַלע! נאָר איך איל ניט, זאָלען זיי זיך נאָך האָדעווען...

טאַראַשקעוויטש האָט נישט געענטפערט, נאָר אַן אינווייניגסטע צופרידענהייט האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט אין זײַנע קלײנע אויגען. ער האָט געוואוסט, אַז סטראַהאָוו טרוט פאַר איהם זײַן אַרבייט, אַז ער גיסט וואַסער אויף זײַן מיהל. דאָס געפויגענע קינד יעמעליאַן איוואַנאָוו איז געווען אַ אוניאַט, זײַנע עלטערן, די הויפּט־עדות מאַריאַ טערענטיעוונאַ און אַלע קרובים פון דעם פאַרשטאָרבענעם זענען אויך אוניאַטען, און פון דעם גאַנצען געשעפט, וואָס סטראַהאָוו פירט דאָ אין נאָמען פון דער רעגירונג, וועט אויסשפּילען מעהר נישט ווי די אוניאַטישע קירך און אוניאַטישע שטימונג. און ער האָט אויסגערעכענט, אַז ער דאַרף מעהר נישט ווי לייכט אונטערהעצען סטראַהאָוו'ן און לאָזען איהם אַליין דורכפיהרען די זאַך ביז צום סוף...

„דאָס אַלץ איז געפוילען געוואָרען דורך דעם תלמיד" — האָט טאַראַשקעוויטש, ווי נישט־ווילענדיג, נאָכאַמאָל אַרײַנגעקוקט

אין פּיקולסקי'ס בוך—אין טראַקטאַט גטין, פּרק א', בלאַט 28...

— גטין? — האָט זיך אָנגעכאַפּט סטראַהאָוו — ווי זאָגט איהר? גטין? גטין, גטין...

ער האָט זיך מיט אַלע כּחות געסטאַרעט איינצוהאַלטען ביי זיך אין זכרון דעם נאָמען פון דעם אכזר'ישען ספר.

— און דאָ טאַקע, מוז איך זאָגען, אַז מאַריאַ האָט נאָך עפּיס ביי זיך אויפ'ן האַרצען, וואָס זי וויל ניט אַרויסגעבען, און איך מוז עס דערגעהן ביז'ן גרונד. איך מוז!

ער האָט אַ קלאַפּ געטהון איבער'ן טיש און אַרויסגענומען פון אונטערן בוזעם אַ ציגאַר.

— ווייסט איהר, וואָס ביי מיר איז געבליבען? — האָט ער אַ זאָג געטהון, אָפּבייסענדיג מיט די קרומע געלע ציינער דעם שפּיץ פון ציגאַר און אַרויסשפּייענדיג עם פון מויל — ביי מיר איז געבליבען צו צושיקען זי צו אייך פון טורמע מיט אַ קאָנוואָיגעם, און איהר זאָלט מיט איהר אַ שמועס טהון איינם אויף איינם. אפשר וועט אייך געלינגען פונאַנדערשפּאַקלען איהר די צונג.

טאַראַשקעוויטש האָט אַ קלער געטהון און אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ.

— גוט! שיקט זי צו מיר זונטאָג האַלב צוועלף ביי־טאָג, נאָך דעם צווייטען גאָטעס־דיענסט...

דאַס אכצעהנטע קאַפּיטעל.

אַרום פיער אַ זייגער פאַר־טאָג איז סטראַהאָוו אַרויס פון טאַראַשקעוויטש'ס הויז.

דער הימעל איז געווען נאָך טונקעלער ווי פריהער, נאָר פון דעם ווייסען פרישגעפאַלענעם שניי האָט אָפּגעשלאָגען אַ ליכטיגקייט און אַרום זיך האָט מען געקאָנט גאַנץ ווייט זעהן.

ער האָט זיך איינגעהילט אין זיין קליין פּיזשיגעם פּעלצעל און צוזאַמענגעלעגט די הענד אַרבעל אין אַרבעל, צודריקענד צו זיך דעם שווערען לעדערנעם פּאָרטפּעל, וואָס האָט זיך קוים געהאַלטען ביי איהם אונטער'ן אָרעם. די גרויסע לעדערנע קאָ־

לאָשען האָבען זיך שווער געשלעפּט איבער דער ערד, די שוואַרצע פעלצענע היטעל איז בײַ איהם געווען ניעדריג אַנגעטהון איבער די אויגען.

דער הונד האָט זיך האַסטיג אויפגעהויבען איהם אַנטקעגען, אויסגעצויגען אויף זײַנע הויכע דינע פיס און אָנגעהויבען זיך צו רײַבען אַרום זײַנע פאָלעס. אין דער קלײן-וואוקסיגער סטראַחאָוו האָט אויסגעזעהען נאָך קלענער, בשעת דער הונד האָט זיך צוזאַמען מיט איהם אַראָבגעלאָזט פון די טרעפּ און אַוועק אײַנער נעבען דעם אַנדערן צום גאַס-פאָרטעל.

ער איז אַרויס אויף דער איליאינסקער גאַס און איז אַוועק צום מאַרק-צו. פון בײדע זײַטען האָט זיך געצויגען די שטאָדט, א נידעריגע, א פונאַנדערגעוואָרפענע מיט איהרע שוואַרצע אײַנגעבויגענע יודישע הײַזלעך, פינסטערע און שווײַגענדיגע, וועלכע האָבען אין זייער עצם שווײַגען ווי בעהאַלטען א שרעקליכען סוד.

ער איז געקומען נעהנטער צום מאַרק. די הײַזער זענען געוואָרען העכער און שטאָלצער, נאָר מיט זייערע בלינדע פערמאַכטע אויגען האָבען זיי אויף איהם געקוקט מיט דערזעלבער שטילקײַט און מיט דערזעלבער אויפמערקזאַמקײַט, ווי יענע קלײנע אײַנגעשטוצטע הײַזלעך, מיט וועלכע ס'האָט זיי שטאַרק פערבונדען דערזעלבער סוד.

דער סוד! דאָס שרעקליכע געהײמניס, וואָס איז הונדערטער יאָהרען געווען פערבאָרגען פון דער גאַנצער קריסטליכער וועלט, און וועלכען ער האָט דאָך אַנגעטאַפּט, וועלכען ער האָט שוין ענטפּלעקט און וועלכען ער וועט נאָך ענטפּלעקען, פונאַנדערעפענען פאַר דעם קריסטענטום און פאַר דער גאַנצער וועלט.

ער האָט זיך נאָך שטאַרקער אײַנגעהילט אין זײַן פעלצעל און האָט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צו זיך דעם פּאָרטפעל מיט די פּאַפּירען. און אין דער מינוט האָט זיך איהם געדאַכט, אַז גאָט אַלײן האָט איהם אַוועקגעשטעלט אײנעם געגען אײנעם, איהם פון אײן זײַט און דאָס פינסטערע בלוטדורשטיגע יודענטום פון דער צווײטער, און ער, דער קלײנער, אונבעוואַפענטער קאַלעגען-

ראשה סטראַהאָוו , ער וועט דאָס יודענטום גובר זיין , ער מוז עס גובר זיין , כדי צו ראַטעווען די גרויסע קריסטליכע וועלט פון דער גיפטיגער , בלוטדורשטיגער שלאַנג . . .

אויפ'ן ראָג לינקס האָט זיך הויך געצויגען שמריה בער־ליני'ס מויער . אין אַלע פענסטער איז געווען פינסטער , נאָר אוי־בען , אויפ'ן שאַלקע פון צוויי פענסטער מיט דינע אַראָבגעלאָזענע שטאָרען האָט זיך דורכגעשלאָגען אַ פייערל און זיך ווייט גע־צויגען איבער'ן פערשנייטען מאַרק מיט זיינע צוויי זיילען הייל־צערנע בידלעך . אונטען , אויפ'ן שטיינערנעם גאַניקעל ביים אַריינ־גאַנג אין וויין־קעלער האָט זיך געזעהן אַ שוואַרצע צונויפגעהוי־קערטע פיגור .

סטראַהאָוו איז צוגעגאַנגען צום גאַניקעל .

— סליש־ש־ש־אַי ! — האָט זיך איהם אַנטקעגען אויפגע־הויבען אַן אַלטער , געדיכט־בעוואַקסענער ייד אין אַ שוואַרצען צו־יסענעם פעלץ , אונטערגעבונדען מיט אַ רויטען פויערי־שען גאַרטעל .

ער האָט אָנגעהויבען צו קלאַפּען מיט אַ קליין שטעקעלע אָן אַ הילצערנעם ברעטעל , וואָס איז געווען ביי איהם אויפ'ן גאַר־טעל , און ווידער אַ געשריי געטהון : סליש־ש־שאַי !

— ווער ביזטו ?

— אַ נאַכט־שומר .

— העקטאָר ! — האָט אָבגערופען סטראַהאָוו זיין הונד , וואָס האָט , אָנגעהויבען צו ברומען און זיך ציהען צום שומר .

— וואָס־זשע היטסטו דאָ ? — האָט אַ פרעג געטהון סטראַ־האָוו , בעטראַכטענדיג זיך איינקוקענדיג אין שומר'ס דונקעל בעוואַק־סענעם פנים .

— וואָס היט איך ? אַ קשיא ! וועננ איז דאָ פאַרהאַן גנבים ?

— אָבער פון וועמען ?

דער שומר האָט פון זיין זייט אַ שטאַרקען קוק געטהון אין סטראַהאָוו'ס פנים .

— פון שלעכטע פערדאָרבענע מענשען. וועניג זענען זיי דאָ?

סטראַהאָוו האָט אַ חוף געטהון זיין ה[illegible]

— ווי איז דיין נאָמען?

— אַבראַם.

— פאַמיליע?

— גלישקאָוו.

ער האָט זיך אָפּגעקעהרט און זיך ווידער אַוועקגעלאָזען איבער'ן מאַרק.

גלישקאָוו האָט נאָך האַסטיגער אָנגעהויבען צו קלאַפּען אין בּרעטעל.

סטראַהאָוו האָט זיך געוואָלט נעהמען לינקס צו אָרליק טעוועלעוו'ס גאַסט=הויז, וואו ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, נאָר פון הינטער דעם הויכען שפּיץ פון דעם נייעם אוניאַטישען סאָבאָר „פון הייליגען גייסט" איז אַרויסגעקראָכען דאָס הויכער געדיכט=פערשנוּטער, שפּיציגער דאַך פון דער יודישער שוהל, איינג און שטאָלץ האָט זיך די הויכע פערטרוימטע און אויך שווייגענדיגע שוהל אַריינגעקוועטשט אין רעכטען מיטען פון די ווייסע, פרעהליכע, קלינגענדע און פאַר אַלע אָפענע קריסטליכע טעמפּלען, און נאָך שטאַרקער און נאָך מעהר פערבאָרגען ווי אַלע איבעריגע יודישע היזער אַרום, האָט זי געהאַלטען טיעף בעגראָבען אין זיך דעם דאָזיגען סוד, וואָס איז שוין פאַר איהם האַלב אָפען.

ער האָט זיך ווידער אַ קערעווע געטהון רעכטס און איז אַוועק איבער דער זהאָווסקאַ גאַס צום שוהל=הויף.

די שוהל איז געשטאַנען אַ שטילע, ווי אַן אָפּגעמאַטערטע און אַ פערטרוימטע, האַרט בעזעצט פון אַלע זייטען מיט קליינע היזלעך; זיי האָבען זיך צוגעדריקט צו איהר ווי קליינע, פערי=יתומטע קינדער דריקען זיך צו זייער מוטער — פון וועלכער נור זיי אַליין קאָנען ערוואַרטען הילף. כמעט פון יעדען שטיבעל האָט זיך אַרויסגעזעהן אַ קליין פייערל, וועלכעס האָט זיך, שרעקעדיג און האָפנונגסלאָז, געצויגען אין דער אַרומיגער פינסטער-

טיש, צובּראָכענדיג זיך און אָבּשטאַרבּענדיג אין איהר אויף איבּיג.

די שוהל אַליין האָט אויסגעזעהן שוואַרצער און פינסטערער ווי אַלץ אַרום, און אַהער האָט זיך סטראַהאָוו'ן פערגליכט אַריינ-צוקומען.

ער איז אַרויף אויפ'ן לאַנגען עטוואָס פערשניטענעם גאַניקעל און האָט אָבּגעהאַלטען דעם הונד, ער זאָל ווייטער ניט געהן; דער קליינער און אָנגעלערנטער הונד האָט זיך אַוועקגעלעגט נעבּען שוועל, אָבּטרייסלענדיג פון זיך דעם פרישען שניי, וואָס איז צוגע-שטאַנען צו זיין קערפּער. סטראַהאָוו האָט אַ שטופּ געטהאָן מיט'ן פוס די טהיר און זי האָט זיך געעפענט מיט אַ לאַנגזאַמען אומעטיגען קרעכץ; ער איז אַריין אין פּאָרהויז און אַ בּעזונדערע, אונבּעקאַנטע לופט האָט איהם אַרומגענומען פון אַלע זייטען. ער האָט געעפענט נאָך אַ טהיר און איז אַריין אין שוהל.

אַ קליין פייערל האָט זיך געוויזען ערגיץ-ווייט אין דעם אַנדער ווינקעל שוהל און אין דעם קאַלטען האַלבּ-פינסטערניש האָבּען זיך געזעהן מעהר ניט ווי שאָטענס, שאָטענס פון טישען, פון שטענדערס, פון בּענק; ווייט-ווייט האָט אַ בּלאַנק געטהאָן די געטיילטע שויצונג. אין דער גאָלדענער פּאָרהאַנג פון הייליגען אָרט, און די הויכע בּימה מיט געטאָקטע סלופּעס האָט זיך ווייט גע-צויגען צום קיילעכדיגען דאַך. שווערע מעשענע הענג-לייכטער זענען ניעדריג געהאַנגען אויף לאַנגע אייזערנע קייטען און די קופּערנע אַכט-רעהריגע מנורה איז געשטאַנען דאָרט נעבּען דרום-וואַנד.

ס'איז געווען שטיל און קאַלט, און פון אַ ווינקעלע רעכטס האָט זיך אַרויסגעזעהן אַ שיין פון הינטער אַ צוגעמאַכטער טהיר. ער איז אַוועק אַהין, האָט אַ שטופּ געטהאָן מיט'ן פוס, און אָבּגע-שטעלט זיך אויפ'ן שוועל.

אין קליינעם, ניעדריגען, געדיכט-אָנגעשטעלטען צימער איז געווען וואַרימער און ליכטיגער. בּיי איין בּרייטע טיש איז האַלבּ געלעגען אויף אַן אַלטען פונאַנדערגעעפענטען ספר עפּיס אַ בּרוד גרויען שוואַרצען בּעוואַקסענעם קאָפּ, וועלכער איז געלעגען

נידעריג צוגעדריקט צו די נעזלעך, בעפלעקטע און אַרומגעריסענע בלעטער, אויף וועלכע ס'האָט זיך געצויגן אַ צאַפּלדיגער שוואַרצער שאָטען. ער האָט, ניכּר, שטאַרק און אָפּגעמאַטערט געדרעמעלט, און סטראַהאָן האָט מעהר ניט געזעהן זיין גלאַטע אויסגעניצטע היטעל, אַרומגערינגעלט מיט שוואַרצע צושויבערטע פּאות.

גלייך געגענאיבער דעם טיש מיט'ן פּנים צו דער טהיר איז געזעסען דער צווייטער — אַ דאַרער, אַ באַגייסטערטער יונגערמאַן מיט איינגעפאַלענע באַקען און אַ קליין שוואַרץ-געקרייזעלטען בערדיל. ער האָט זיך נידעריג אָנגעבויגען איבער אויך אַזאַ גרויסען אַלטען און אַרומגעריסענעם ספר, ווי ביי זיין חבר, האָט זיך געשאָקעלט, געריסען מיט די שפּיץ דינע, אויסגעדאַרטע פינגער דאָס קורצע בערדיל און געשלעפּט עס צו זיך אין מויל, און עפּיס געזונגען מיט אַ טרויעריגער, הארכנעהמענדער שטים, ווי ער וואָלט עפּיס באַקלאָגען אַ טויטען.

פּלוצלונג האָט יענער אויפגעהויבען דעם קאָפּ און מיט טיפע, שוואַרצע, דערשראָקענע אויגען אַ קוק געטהון אויף סטראַהאָן. ער האָט זיך אויף אַ ווילע אָפּגעשטעלט ביי דער שוועל, צוגעטראָגען די האַנד צום הוט און אַראָפּגענומען פון קאָפּ; זיין הילער אויסגעדאַרטער שאַרבען האָט געבלאַנקט צווישען דעם אויפגעשטעלטען רויכיגען קראַגען, און דער, וואָס האָט באַקלאָגט דעם אַלטען, האַלב-צוריסענעם ספר, האָט זיך נאָך מעהר דערשראָקען.

— איך בעט צו פערצייהען, — האָט אַ זאָג געטהון סטראַהאָן, באַטראַכטענדיג די אַלטע אויסגעטריקענטע הילצערנע ווענד, פון אויבען ביז אַראָב געדיכט-פערשטעלט מיט ספרים, גרויסע, קליינע, מיטעלע, נאָר אַלע — אַלטע, אויסגעניצטע, — איך בעט אים פערצייהונג. איך שטער אייך פון לערנען?

דער יונגער-מאַן האָט, ניכּר, ניט פערשטאַנען, וואָס מ'רעדט צו איהם און האָט מיט אַ רחמנות-דערשראָקענעם בליק באַטראַכט דעם אומגעריכטען גאַסט.

סטראַהאָוו איז צוגעגאַנגען נעהנטער, האַלטענדיג אין האַנד דאָס היטעל. ער האָט אַריינגעקוקט אין ספר אַריין און איהם האָט פערוואונדערט דאָס אויסזעהן פון די אַלטע, לאַנגע געלע בלעטער מיט די דריי זיילען געדיכט־באַשריבענע מיט קליינע אונבעקאַנטע בוכשטאַבען, וואָס האָבען אויך אויסגעזעהן אַזוי אַלט, אַזוי אונפערשטענדליך און אַזוי בעהאַלטען.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ ספר? — האָט אַ פרעגע געטהון סטראַהאָוו און האָט אָנגעוויזען מיט זיין דין אויסגעדאַרטען פינ־גער אויף דער גמרא.

— דאָס בוך, דער ספר! — האָט סטראַהאָוו נאָכאַמאָל אָנ־געהויבען צו טאַפּען מיט'ן פינגער אויף דער גמרא.

— גמין — האָט לאַנגזאַם און פערצווייפעלט אַ ציה געטהון דער יונגער־מאַן.

— גמין?!

— יאָ, גמין.

סטראַהאָוו האָט מיט קיילעכדיגע, דערשראָקענע אויגען אַ קוק געטהון אויפ'ן יונגען־מאַן, שנעל אָנגעטהון די היטעל און אַלאָז געטהון זיך צו דער טהיר.

„דעקטאָר" האָט זיך אויפגעהויבען צו איהם אַנטקעגען און, קלינגענדיג מיט זיין האַלז־באַנד, איז ער אַוועקגעגאַנגען צוזאַמען מיט'ן בעל־הבית אין דער פערשטומטער גאַס, און זיי האָבען גע־שראָקען מיט זייערע שטעלע האַרטע טריט די שטילקייט פון דער קאַלטער פערגליווערטער נאַכט.

דאס ניינצעהנטע קאפיטעל

אָרויב פעברואַר האָט סטראַהאָוו פערלאָזט זיין צימער אין מעוועלעווס גאַסטהויז און איז אַריבער אין אַ בעזונדערע דירה אין מעלער־זאַקאָמעלסקי'ס הויז, אויף אילאַינסקער גאַס, ניט ווייט פונ'ם קלויסטער „דער הייליגער איליא".

אַ גרויסער הויף, וואָס האָט פערנומען כמעט אַ גאַנצען קוואַר־

טאַל און אַרום אין דרײַ גאַסן, איז געװען געדיכט פֿאַרװאַקסן מיט אַלטע קאַשטאַנען און ליפּן־בײמער, אַרומגעצאַמט מיט אַ הױכן הילצערנעם פּאַרקאַן און פֿאַרבױט מיט אַ גאַנצער רײ הילצערנע הײַזער אױף הױכע שטײנערנע פֿונדאַמענטן און געװען מיט בלעך געדעקט. דער הױף מיט די הײַזער האָט אױסגעזען, װי אַ באַזונדער גוט אין רעכטן מיטן שטאָט, פֿון װעלכער עס איז אָבער געװען אינגאַנצן אָפּגעזונדערט.

פֿריִער, בשעת דער באַראָן האָט נאָך ניט געהאַט פֿאַרלאָזט די שטאָט, האָט ער דאָ געפֿירט אַ פּריצישע װירטשאַפֿט, מיט אַן אײגענעם פּאַקט, מיט גערטנער, װעלכע ער פֿלעגט געבן פֿאַרדינגען ייִדן, מיט אײגענע פֿערד, מיט פֿיל קנעכט און דינסטן און מיט פֿיל יאַגד־הינט, מיט װעלכע ער פֿלעגט אַמאָל אין מיטן װינטער מיט פּױקן און געפּילדער אַרױספֿאָרן — אָדער רײַטנדיק אָדער אױף רוסישע „טראָיקעס" צו די אַרומיקע פּריצים מיט װיזיטן אָדער אױף געיעג.

שױן עטלעכע יאָר, װי דער באַראָן פֿאַרנעמט ערגעץ אַ הױכע שטעל און האָט פֿאַרלאָזט די שטאָט. דאָס גאַנצע גוט זײַט אין שטאָט איז געבליבן פֿאַרשפּאַרט טירן און טױער און פֿאַרשלאָגן מיט ברעטער.

סטראַזשאָו האָט דאָס אַלץ פֿאַרנומען פֿאַר זיך, און באַלד נאָך „מאַסלעניצאַ", אין יאָר 1826, האָט זיך דאָ װידער אָנגעהױבן אַ לעבעדיקע באַװעגונג. מ'האָט אָנגעהױבן אָפּצוקעדרען דעם שניי, פֿון אײניקע קױמענס האָט זיך אָנגעהױבן צו װײַזן אַ רױך, װאָס־ניט־װאָס האָט מען אַראָפּגענומען די לאָדנס פֿון די פֿענצטער.

נעהנטער צום גאַס איז געשטאַנען אַ גרױס הױז מיט זיבן פֿענצטער, מיט גרינע לאָדן און מיט אַן אַרױסגאַנג צום גאַס. דאָ האָבן געדאַרפֿט פֿאָרקומען די אױספֿאָרשונגס־זיצונגען, און אין גרױסן זאַל, באַלד בײַם אַרײַנגאַנג, האָט מען אַװעקגעשטעלט אַ לאַנגן טיש, באַדעקט מיט אַ טישטוך פֿון גרין געװאַנט מיט פֿרענדזן און אױף אים אין רעכטן מיטן אַ גאָלדענע „זערצאַלאָ"

מיט אַ נאָראַלער, פֿערצויגען מיט אַ גרין ציכעל, צוויי הויכע מעשענע זעקס-ראָרהריגע לייכטער, מיט דיקע חלבנע ליכט אין שרייב-געצייג.

אַלמערס אין די ווינקלען, צוויי גרויסע בילדער פֿון די קיסרים אַלעקסאַנדער און ניקאָלאַי אויף די ווענד, ווייכע טעפּע טשוהלען אַרום טיש, עטליכע בענק ביים אַריינגאַנג, — דאָס איז געווען די גאַנצע אויסשטעלונג פֿון זיצונגס-זאַל. אין די ווייטעסטע צימערן האָט זיך בעזעצט סטראַהאָוו אַליין. אויפֿ'ן הויף, אין אַ קליין הייזעל, נישט ווייט פֿון באָד, האָט סטראַהאָוו אַוועקגעזעצט מאַריאַ'ן, וועלכע ער האָט אַריבערגעפֿיהרט אַהער פֿון דער שטעד-טישער שלאָס-טורמע — ווייל ער האָט זי קיינעם ניט געקאָנט אַנ-פֿערטרויען, חוץ זיך אַליין.

איבער אַ טאָג פֿלעגט מען זי דורכ'ן הויף אַריינפֿיהרען אין „פּריסוטסטוויע“, און דאָ פֿלעגט זי סטראַהאָוו שטעלען אויפֿ'ן „דאָפּראָס“, ד. ה. אויספֿאָרשען ביי איהר דאָס, וואָס ער האָט שוין לאַנג געוואוסט, און וואָס זי האָט איהם שוין מעהר ווי צוואַנציג מאָל איבערגעחזרט, און דאָך יעדעס מאָל געענדערט דעם נוסח פֿון איהר עדות-זאָגען.

ס'איז געווען אַ העלער ווינטער-טאָג, דורך די האַלב-פֿער-האַנגענע פֿענצטער האָט זיך דורכגעשלאָגען דער זונען-שיין, אָנ-געצונדען די בעגילדעטע שפּיצען פֿון דער „זערצאַלאָ“, בעלויכטען דעם פּיער-קאַנטיג געמאָלטען פּאַרקעט, און אָבגעשפּיגעלט זיך אין די ווייסע קאַכעלנע אייווענס פֿון ביידע זייטען טהיר.

טערענטיעווא איז געשטאַנען אין מיטען זאַל ניט ווייט פֿון טיש, שוואַרץ געקליידעט, און אַ שוואַרץ טיכעל איבער'ן שטערן און אין וואַרימע שיך.

ניט די מאַריאַ איז דאָס געווען, וואָס אַמאָל, און דער זעמסקי איספּראַווניק דרוצקאָי-סאָקאָלינסקין, וואָס איז געזעסען צו דער רעכטער האַנד פֿון סטראַהאָוו'ן, האָט זיך מיט אַלע כּחות בעמיהט ניט צו קוקען אויף איהר, און יעדעס מאָל, ווען טע-רענטיעווא פֿלעגט אויף איהם אַ וואָרף טהון איהר זוכענדען אונ-רוהיגען בליק, פֿלעגט ער אינסטינקטיוו אָנהויבען צו קוקען אַן

אַ זייט, און אַ בעהאַלטענער שמייכעל האָט אַ קרים געטהון זיינע דיקע, אָנגעגאָסענע ליפּען.

ער האָט זי געקענט: פון אַלע דריי, וואָס זענען געזעסען ביים טיש, האָט ער איינער זי געקענט שוין אַ משך פון צעהן יאָהר. ניט איין מאָל האָט ער זי דורכגעטריבען, אַ הונגעריגע, אַ פער'שכור'טע, אָהן שיך, אָהן אַ קלייד, פון דאָרף אין שטאָדט, פון שטאָדט אין דאָרף, און ניט איין מאָל פלעגט ער זי געפינען ערגיץ אונטער'ן שטאָדט אַ האַלב-פערפראָרענע און אָבשיקען זי אין צירקעל, אָנצעוואַרימען זיך און ווידער אַוועק שנאָרען פון שיינק צו שיינק, פון דאָרף צו דאָרף.

— טערענטיעווא! — האָט אַ זאָג געטאָן סטראַחאָוו און האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויף דעם שטאַב-ראָטמיסטר בענקענדאָרף, זיין געהילף, וואָס איז געזעסען נעבען איהם לינקס.

דער יונגער אָפיציר, חאָוואַנסקי'ס אַנ'אַדיוטאַנט, איז געווען, ווי סטראַחאָוו האָט איהם חושד געווען, אַ ביסעל „אַ געהאַפּטער", און האָט זיך פון אָנהויב אָן פערהאַלטען צו מאַריאַ'ן און צו איהר עדות-זאָגען זעהר אונגלויבליך.

— טערענטיעווא! — דו ווייסט שוין, אַז דער פערשטאָרבענער קייזער האָט צוגענומען דיין בקשה און געהייסען דיך בעפרידיגען.

מאַריאַ האָט אַ שטרענגען קוק געטהון אויפ'ן פּאָרזיצענדען און האָט זיך ערנסט און לאַנגזאַם אָנגעהויבען צלמ'ן אויף דעם הייליגען ניקאָלאַ, וואָס איז געהאַנגען הינטער אַ ברענענדיג לעמפּעל הויך אין ווינקעלע.

— דו האָסט געבעטען, מ'זאָל אויספאָרשען דעם „מאָרד", וועלכען מ'האָט אויסגעפיהרט אויף דעם אומגליקליכען קינד איוואַנאָוו'ן. דער גנעדיגער קייזער ניקאָלאַי איז אויך גרייט צו ערפילען דיין בקשה. דו מוזט אָבער ארויסגעבען אַלץ, וואָס דו ווייסט, און קיין זאַך נישט בעהאַלטען. מיר ווייסען, אַז דו ביזט אויך געשטרויכעלט, מ'האָט דיך פערפיהרט. גרויס איז דיין זינד געגען גאָט און געגען דעם קייזער. דו קאָנסט עס אָבער אַלץ פערדעקען,

ווען דו וועסט זיך ערנסט מתודה זיין און קיינעם פון די טייל-
נעהמער ניט בעהאַלטען פון שטראָף.

מאַריאַ האָט אַ חליפּע געטהון, גלייך ווי זי וואָלט וועלען
אָנהויבען צו וויינען. דער איספּראַווניק האָט זיך אָבגעקעהרט
אָן אַ זייט, דער סעקרעטאַר קולאַק האָט גענומען די פּעדער אין
האַנד.

וואָס זאָל איך דיר דערצעהלען, פאָטער? אָט ווי
היינט געדענק איך, אַז אין יאָהר 1823, אַ וואָך פאַר'ן יודישען
פּסח, בין איך אַריין, אַלס בעקאַנטע, צו חנה צייטלין אין שיינק.
זי האָט מיך מכבד געווען מיט אַ גלאָז משקה און האָט מיר גע-
שענקט אַ זילבערנעם האַלבען רובל, בעטענדיג, איך זאָל איהר
צושטעלען אַ שען קריסטליך קינד, וועלכן זי וועט, חלילה, גאָר-
נישט ניט טהון און וועט עס היטען ווי אַן אייגענס...

זי האָט גערעדט שאַרף און לאַנגזאַם, האַרטע, קיילעכדיגע
ווערטער, ווי זי וואָלט עפּיס לייענען פון אַ פּאַפּיר, אָדער נאָכ-
זאָגען עמיצען, וואָס איז געשטאַנען ביי איהר און זיך צוגעהערט
צו יעדען וואָרט, וואָס האָט זיך אַרויסגעקייקעלט פון איהר מויל.

דער סעקרעטאַר קולאַק האָט געוואָלט אָנהויבען צו פערשריי-
בען איהרע רייד, נאָר ער האָט זיך אָבגעהאַלטען, ווייל דאָס
איז שוין געווען ביי איהם פערשריבען וואָרט אין וואָרט.

— איך האָב איהר פריהער אַפילו ענטזאָגט, — האָט טע-
רענטיעוואַ געלייענט ווייטער, שטרענג האַלטענדיג עפּיס אין זינען—
נאָר אין אייניגע מינוטען אַרום האָב איך איהר צוגעזאָגט, אַז
אויב איך וועל אַזאַ קינד געפינען, וועל איך דאָס צו איהר ברייני-
גען. און דעם ערשטען טאָג פון אונזער הייליגער פּאַסחאַ, האַל-
בען טאָג, אָדער באַלד נאָך האַלבען טאָג, דאָס געדענק איך
שוין ניט, האָב איך אויף דער בריק, וואָס איבער'ן קאַניעוועל,
ביים ברעג דווינאַ, נעבען דעם הויז פון פּוילישען קסיאָנדז, דער-
זעהן צוויי קליינע קינדערלעך, אַ שוועסטער מיט אַ ברודער, וואָס
זענען געגאַנגען פון יענער זייט אַהער. דאָס מיידעלע האָט זיך
אָבגעשטעלט נעבען קסיאָנדז'ס הויז און דאָס יונגעלע איז אַוועק
ווייטער און האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ קלאָץ האַרט ביי דער

בריק. דאָ האָב איך זיך דערמאָהנט אָן חנה'ס בקשה, בין אוועק צו איהר און האָב איהר אָנגעזאָגט, אַז דאָס קינד, וואָס זי האָט געבעטען, קאָן מען איצט נעהמען אויף דער בריק. צייטלינאָווא האָט מיר באַלד אונטערגעטראָגען אַ שנאַפּס, האָט מיר געגעבען צוויי זילבערנע רובלס, אַ שטיקעל צוקער און האָט מיר געהייסען געהן צו־לאַסטשען דאָס קינד מיט דעם צוקער און ברייענגען עס גלייך צו איהר. דערביי איז געוועזן איהר דיענסט, אוודאָטיאַ מאַקסימאָווא...

— ווי? מאַקסימאָווא אויך? — האָט אַ פרעג געטהון דער איספראַווניק.

— יאָ, אוודאָטיא איז דערביי געשטאַנען און אַלץ געהערט.

פאַר סאָקאָלינסקי'ן איז דאָס געוועזן. אַ נייעס — ווייל אידאָטיעס נאָמען האָט זי ביז אַהער פאַר דער קאָמיסיע ניט דער־מאָהנט, איהר נאָמען האָט זי דערמאָהנט נור פאַר סטראַחאָווי'ן אַליין פּריוואַט, בשעת ער האָט זי בעזוכט ביי איהר אין איהר וואוינונג.

— דאָס יונגעל איז אַלט געוועזן אונגעפעהר דריי אָדער פיער יאָהר. ער האָט געהאַט אַ ווייס קיילעכדיג פנים, ווייסע העהרלעך, אָנגעטהון אין אַ געוואַנטען רעקעל, אויף די פיס קליינע קינדערשע שיכעלעך, פון וועלכע ס'האָבען זיך געזעהן די ווייסע וואָלענע זעקעלעך. דאָס קינד האָב איך צוזאַמען מיט חנה'ן אַיועקגעפיהרט אין קיך; די טהיר האָט אונז געעפנעט איהר דיענסט מאַקסימאָווא, וועלכע האָט גענומען דאָס קינד און אַוועקגעטראָגען אויבען, אין חנה'ס שלאָף־צימער, וואו ס'האָבען שוין געוואַרט: דער מאַן איהרער, יוזיק צייטלין, איהר טאָכטער איטקע און די קעכין רישע. חנה האָט איהם אַוועקגעזעצט אויפ'ן טיש; נאָכדעם האָט זי אונז ביידען — מיך און אוודאָטיען — שטאַרק אָנגע־שכור'ט, ביידען געשענקט צו צוויי רובל און געהייסען וועגען קינד קיינעם נישט דערצעהלען...

מאַריאַ האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָבגעשטעלט און אָבגע־חאַפּט דעם אָטעם; זי האָט אויסגעזעהן גאַנץ מיעד און ס'איז

קענטיג געווען. אז איהר אליין האט שוין צוגעגעסען איבערצו׳חזר׳ן יעדעס מאל דאסזעלבע.

— טערענטיעווא, דו ווילסט זיך צו־זעצען? — האט א פרעג געטהון סטראחאוו—רוק־צו די באנק און זעץ זיך אוועק.

מאריא האט מיט׳ן פוס צוגעשלעפט צו זיך דעם ברעג באנק און האט זיך שווער אראבגעלאזט.

— דעמזעלבען טאג אין אווענד, — האט ווידער אנגעהויבען טערענטיעווא—האט חנה גאכאמאל אנגע׳שכורט אונז ביידען און האט אונז געהייסען אוועקטראגען דאס קינד צו מירקען אין הויז, וואו ס׳האט אויך געוואוינט שמערקע מיט זיין גאנצער פאמיליע. אין אווענד, ווי נור ס׳איז געווארען פינסטערליך, האב איך גענומען דאס קינד און, צוזאמען מיט חנה׳ן און אוודאטיען, אבגעטראגען צו מירקען...

— איבער׳ן מארק? — האט א פרעג געטהון בענקענדארף.

מאריא האט זיך א חאפ געטהון און געווארפען א בליק אויף סטראחאוו׳ן.

— יא, איבער׳ן מארק — האט זי געענטפערט זיכער, ניט קוקענדיג אויפ׳ן אפיציר—געבראכט צו מירקען און ארייגעטראגען אין אונטערשטען עטאזש, צו סלאווקען אין צימער, וואו אחוץ מירקען מיט איהר משפחה, זענען געווען נאך פיעל יודען, מאנסבילען און ווייבער. סלאווקע האט ביי מיר פון האנד גענומען דאס קינד, אוועקגעזעצט עס אויף א שטוהל, נאר באלד האט חנה געהייסען, מ׳זאל איהם פון דאנען אוועקנעהמען. און איך, צוזאמען מיט אלע מאנסבילען און ווייבער, וואס זענען דא געווען, האבען מיר איהם אוועקגעטראגען אין א בעזונדער צימעריל. די גאנצע הייליגע וואך, חוץ מיטוואך, בין איך אלע טאג געווען ביי חנה׳ן און ביי מירקען, וואס פלעגען מיר געבען טרינקען פיעל בראנפען, און יעדען טאג געזעהן ביי זיי דאס קריסטליכע קינד. מאנטאג נאך מיטאג בין איך אוועק מיט חנה׳ן צו מירקען. ווי נור ס׳איז געווארען פינסטער, האבען מיר איהם אוועקגעטראגען צו חנה׳ן, און דיענסטאג אין דער־פריה צוריק אבגעטראגען צו מירקען. אין

אָווענד האָב איך מיט הנה'ן ווידער אָבגעטראָגען דאָס קינד צו צימלינ'ען, און מיטוואָך דעם גאַנצען טאָג איז ער אָבגעזעסען ביי הנה'ן...

דאַ פלעגט זיך טערענטיעווא יעדעס מאָל אַראָבשלאָגען פון וועג און פלעגט שטענדיג טעות'ן: וואו, אין וועלכען טאָג און אין וועלכער צייט האָט מען דאָס קינד געטראָגען פון הנה'ן צו מירקען און פון מירקען צו הנה'ן. סטראַהאָוו האָט זעהר צופריעדען בעמערקט, אַז איצט, נאָך אידרע צוויי בעזוכען טעראַשקעוויטש'ן, איז זי געוואָרען עטוואָס שטילער. ניכר, אַז דער גייסטליכער האָט אויף איהר גוט געווירקט און זי הויבט ענדליך אָן צו זאָגען דעם רעכטען אמת. דערהויפּט האָט ניט געשטימט איהר בעווייז וועגען מיטוואָך, ווען ס'איז געווען דער אַנפאַל אויף מירקעס הויז, און מ'האָט דאָרט דאָס קינד ניט געפונען.

— מיטוואָך אין אָווענד, נאָכדעם ווי דאָס קינד איז אַ גאַנצען טאָג אָבגעזעסען ביי איהר אין הויז, האָט מיר הנה מיט אַ געלעכטער דערצעהלט, אַז דער גאָראָדאָוויטשי מיט פּאָליציי און איהר מאַן יודיק, וואָס איז געווען דעמאָלט ראַטמאַן, האָבען ביי טאָג איבערגעקעהרט מירקעס שטוב, געזוכט דאָרט דאָס קינד און ניט געפונען...

סטראַהאָוו האָט שטאַרק געקוקט אויף בענקענדאָרפ'ן און איבערגעקעהרט זיך צום איספּראַווניק, און קולאַק האָט זיך צוגעלאָפען צו דער פעדער און האָט אָנגעהויבען געשווינד צו פערשרייבען איהר נייעס בעווייז, וואָס האָט געדאַרפט האָבען אַ גרויסען ווערטה: דורך איהר איז בעשטעטיגט געוואָרען זעהר אַ וויכטיגער מאָמענט.

— אין מאָנטאָג, אויף מאָרגען נאָך דער הייליגער פּאַסחאַוואָך אין אָווענד, האָט חנה ווייטער גוט אָנגעשכורט מיך און וואָדקאַטיען און האָט אונז ביידע אַוועקגעפירט צו מירקען. מירקע איז דעמאָלט געזעסען ביי סלאַוועען אין צימער און מיט איהם אויך אַלע מאַסבילען און ווייבער, וואָס האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען ביי איהר אין צימער דעם ערשטען טאָג פּאַסחאַ. די אַלטע

מירקע מיט איהר טאָכטער סלאָווקע, איך און מאַקסימאַ'ע זענען מיר אַוועק אין קליינעם צימעריל, וואוהין מ'האָט איהם אַריינגעטראָגען דעם ערשטען אָווענד פון דער הייליגער וואָך, און איך האָב איהם פון דאָרט אַרויסגעטראָגען צוריק אין סלאָוועס צימער אין דיזעלבע קליידער, אין וועלכע ער איז געווען אָנגעטהון, בעת איך האָב איהם געגנב'עט. לויט מירקעס און הנה'ס בעפעהל, האָט אַוודאָטיע אויסגעטהון דאָס קינד אינגאַנצען נאַקעט און בּאָרוועס און איך האָב איהם אַוועקגעלעגט אויפ'ן טיש, וואָס איז געווען בעדעקט מיט אַ חיבער-ווייסען טישטוך. דער בּרהסלאָוואַקער ייד, זעליג, האָט גענומען אַ גאָלמעסער און האָט דאָס קינד מל געווען; נאָכדעם האָט שפרה, סלאָווקעס שכנה, גענומען אַ קליין שערעלע און אַרומגעשניטען איהם די נעגעל פון די פיס און די הענד, כמעט ביז'ן פלייש און איך האָב איהם צוגעהאַלטען...

דאָ איז ביי מאַריען דאָס פנים ווי בעגייסטערט געוואָרען; איהרע רויטע פערשוואָימענע אויגען זענען געוואָרען פערטרוימט, זי האָט זיך אָנגעהויבען לאַנגזאַם צו שאָקלען און זינגען מיט אַ שטילען, לאַנגזאַמען בעטלערישען נגון.

— אין סלאָווקעס דיענסט, פראַסקאָוויע, האָט געבראַכט אַ גרויסען קרוג מיט וואַסער און אַ קופּערנעם טאַז, און איך האָב גענומען דאָס קינד אונטער די אָרעמס, האָב איהם געהאַלטען איבער'ן טאַז, און אַוודאָטיע האָט איהם איינינע מאָל אָבגעוואַשען און אַרומגעווישט מיט אַ ווייס האַנדטיכעל, און אַז אַלץ איז געוואָרען פאַרטיג, האָב איך איהם צוגעטראָגען צו אַ פעסעל, וואָס איז געשטאַנען אין רעכטען מיטען צימער, פון וועלכען מירקעס פריקאַשטשיק, יאָסעל מירלעס, האָט אַרויסגענומען אַ האַלבען דעק, און געהייסען מיר אַריינלעגען אַהין דאָס קינד מיט'ן קאָפּ אַראָב. אַז דאָס איז אַלץ געמאַכט געוואָרען, האָט יאָסעל צוריק אַריינגעזעצט די האַלבע דעק, האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים אַנדערן דעק פעסעל, געגען מיר, און מיר ביידע האָבען געדרעהט דאָס פעסעל פון איין זייט אין דער אַנדערער. נאָך אַ'נז, דאָ=

בען געדרעהט דאָס פּעסעל פאָר־ווייז אַוודאָטיע און פּאַשאַ און נאָך זיי אַלע מאַנסבּילען און אַלע ווייבער, וואָס זענען געווען אין צימער, אין אַ משך פון צוויי שעה. יאָסעל האָט געהייסען אויפהערען צו דרעהען דאָס פּעסעל און האָט אָבּגעשליידערט דעם האַלבּען דעק; איך האָב אַרויסגענומען דאָס קינד, וואָס איז געווען אינגאַנצען רויט, ווי אַנ׳אַרומגעבּרענטער, און אַוודאָטיע האָט מיר געהאָלפען אַיינדרעהען איהם אין אַ שטיק ווייסען לייוואַנד, וואָס יאָסעל האָט אונז דערלאַנגט, און אַוועקלעגען אויפ׳ן זעלבּען טיש, וואו מ׳האָט איהם גע׳מלט. אַזוי ווי איך מיט אַוודאָטיען זענען בּיידע געווען פערמאַטערט, האָט אונז חנה אונטערגעטראָגען בּיידען צו גלעזער זיסען בּראָנפען. מירקע און חנה האָבּען געהייסען, אַז מיר בּיידע זאָלען זיך איבּערטהון אין יודישע קליידער און איינער פון די יודען, וואָס זענען דערבּיי געשטאַנען, האָט אָנגעזאָגט, אַז עס איז שוין צייט צו טראָגען דאָס קינד אין דער „זשידאָווסקער שקאָלע”...

דאס צוואַנציגסטע קאַפּיטעל.

— וואו?! — האָט זיך אַ חאַפּ געטהון סטראַחאָוו.

— אין שוהל; אין דער היכער זשידאָווסקער שוהל, וואָס אויפ׳ן שוהל־גאַס...

דאָס איז אויך געווען אַ נייעס. בּיז אַהער האָט זי דאָס ניט דערצעהלט. סטראַחאָוו האָט נאָך אַמאָל אַ קלער געטהון, וואָס פאַר אַ גרויסע ווירקונג אויף איהר האָט געהאַט איהר גייסטליכער טאַראַשקעוויטש. נאָך אַ פּאָר טריט — און זי וועט זיי אַלעמען אַרויספיהרען אויף אַ ריכטיגען וועג.

— פאַרוואָס האָט איהר וועגען דעם געשוויגען בּיז אַהער?— האָט בּענקענדאָרף אַ פרעג געטהון.

סטראַחאָוו האָט זיך אונרוהיג אַ דרעה געטהון אויף זיין שטוהל, נאָר מאַריאַ האָט זיך ניט פערלאָרען.

— איך האָב פערגעסען, ס׳איז מיר גאָר פון זינען אַרויס.

— נו, און איצט האָט איהר זיך דערמאָהנט?

— יאָ, אַ גאַנצע נאַכט האָב איך ניט געקאָנט איינשלאָפען, און מיר האָט זיך פאָרגעשטעלט דאָס גאַנצע בילד, ווי אַזוי דאָס איז צוגעגאַנגען, וואו דאָס האָט זיך אָנגעפאַנגען און וואו אויסגעלאָזט—אַלץ ביז׳ן לעצטען פינטעלע.

— דערצעהל־זשע, ווי אַזוי דאָס איז צוגעגאַנגען, — האָט אַ זאָג געטהון סטראַחאָוו און אַ וואונק געגעבען צו קולאַק׳ן, ער זאָל זיין גרייט אַלץ צו פערשרייבען.

— יאָסעל האָט געזאָגט, אַז ס׳איז שוין צייט צו טראָגען דאָס קינד אין שוהל אַריין, און כּדי ער זאָל אין וועג ניט שרייען, האָב איך איהם פערבונדען מיט אַ טיכעל דאָס מויל, אַראָבגענומען איהם פון טיש און אַוועקגעטראָגען אין דער זשידאָווסקער שוהל, און אַלע יודען און ווייבער, וואָס זענען געווען ביי סלאַווען אין צימער, זענען נאָך מיר אַוועקגעגאַנגען אין שוהל אַריין. אווראָטיע האָט געטראָגען מיט זיך דעם קינד׳ס קליידער און שיך, און סלאַוועס דיענסט, פּאַשאַ, האָט גענומען מיט זיך אַ ליידיגע פלאַש, וואָס יאָסעל האָט איהר דערלאַנגט; צוויי אַזעלכע האָט געטראָגען יאָסעל אַליין...

די רייד מאַריאַ׳ס זענען געווען גאָר ניי און קולאַק האָט קוים צייט געהאַט צו פערשרייבען אַלץ, וואָס זי האָט גערעדט. סטראַחאָוו האָט אויסגעזעהן ווי אַ זיעגער.

— אין שוהל זענען אַחוץ די, וואָס זענען געקומען צו־זאַמען מיט איהר, שוין געווען עטליכע יודען, מאַנסבילען און ווייבער. זיי זענען געשטאַנען און געוואַרט ביים הויכען טיש, וואָס שטעהט אין מיטען שוהל. אויף דעם טיש. האָב איך, לויט יאָסעל׳ס בעפעהל, אַוועקגעלעגט דאָס קינד, אויסגעוויקעלט איהם פונ׳ם לייוואַנד און אַראָבגענומען ביי איהם פון מויל דאָס טיכעל. אַ נאַקעטען האָב איך איהם אַוועקגעלעגט אין אַ ניי צעבער׳ל; אָרליק פּאָדליעקאַר האָט מיר דערלאַנגט פון טיש צוויי לאַנגע רימענס און האָט מיר געוויזען, ווי אַזוי איך זאָל מיט זיי איבערבינדען דאָס קינד ביידע פיס אונטער די קניה, און צוציהען צו זיי די פינגער. און אַזוי ווי דאָס קניפּעל, וואָס איך האָב געמאַכט.

איז געווען צו־שוואַך, האָט זעליג איהם איבערגעבונדען און שטײַפֿער געמאַכט. אַ געבונדענעם האָב איך איהם, לויט דעם בײַ־פעדגל פֿון די יודען, די ערשטע געגעבען צוויי לײַכטע קלאַפּ איבער די באַקען, און נאָך מיר האָבען דאָסזעלבע געטהון מיט איהם אַחדאָטיע און אַלע, וואָס זענען געווען אין שוהל.

מערענטיעוואַ האָט זיך אָבגעשטעלט און געבעטען, מ׳זאָל איהר געבען אַ טרונק וואַסער. דער קאָנוואָינע, יאַקימאָוו, וואָס איז געשטאַנען בײַ דער טהיר, האָט גענומען פֿון פֿענסטער דעם גראַפֿין מיט וואַסער, אָנגעגאָסען איינס פֿון די דרײַ גלעזער, וואָס זענען געשטאַנען נעבען, און אונטערגעטראָגען מאַריאַן. די האָט הוירשטיג אויסגעטרונקען דאָס וואַסער, אָבגעווישט די ליפּען מיט׳ן ברעג שירץ און ווײַטער גערעדט.

— נאָכ׳ן שענדען דאָס קינד, האָט זעליג מיר דערלאַנגט אַ הײַסען שטעך־אײַזען, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַ גרויסער נאָגעל אָדער אַ דינע נאָדעל מיט אַ ברייט קעפּיל און ער מיט אָרליק׳ן האָבען מיר געהייסען אַ שטאָך טהון דאָס קינד אין דער לינקער זייט נעבען אָרעם און אין לינקען שלייף. איך האָב דאָס געטהון און אַוועקגעגעבען דעם אײַזען אַוראַטיען; זי האָט אויך אַ שטאָך געטהון אין פּלייצע און נאָכאַמאָל צווישען די ריפּען און איבערגעגעבען פּראַסקאָוויען; די האָט אויך געשטאָכען און אַוועקגעגעבען יאָסעלען, און אַזוי ווײַטער. אָרליק חאַווירין האָט דערווײַל געקעהרט דאָס קינד איבער׳ן צעבערל פֿון איין זייט אין דער צווייטער, מיט׳ן רוקען אַרויף, און אַלע יודען זענען צוגעגאַנגען און אײַנציגווייז געשטאָכען דאָס קינד אין גוף און אין קאָפּ, ביז ער איז געשטאָרבען.

און בשעת מ׳האָט איהם געשטאָכען, האָט דאָס קינד פֿריהער געשריען און דערנאָך שטיל געבליבען און מעהר נישט געקוקט אויף די יודען און אַמאָל נור אַ שווערען זיפֿץ געטהון. דאָס בלוט זײַנס האָט דערווײַל גערונען אין צעבערל. איך האָב איהם אַרויסגענומען פֿון בלוט, אָנגעבונדען די פֿיס און געהאַלטען אַ קלײַנע צײַט איבער אַ נײַ צעבערל, וואָס מ׳האָט אַוועקגעשטעלט

אויפ'ן טיש. פּאַשאַ האָט אַוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש אַ פּלאַש מיט וואַסער, פון וועלכען יאַסעליע האָט געגאָסען איבער'ן קינד'ס קאָפּ און אַוודאָטיע האָט איהם געוואַשען, ביז דער קאָפּ זיינער איז אינגאַנצען געוואָרען ווייס און ריין און אויף איהם זענען געבליבען קליינע קײלעכדיגע וואונדען, ווי אַרבעס די גרויס, מיט פערקיהלט בלוט אין זיי. נאָכדעם האָט אַוודאָטיע איהם צוריק אָנגעטהון זיינע קליידער און אַוועקגעלעגט אויפ'ן טיש. דאָס טויטע קינד האָבען אינז סלאָווע בערלין, חנה ציטלין און די איבעריגע יודען געבעטען אַוועקטראָגען און אַריינוואַרפען מיט אַ שטיין אויפ'ן האַלז וואוהין-ניט-איז אין וואַסער אַריין. מיר האָבען דערויף ניט מסכים געווען, נאָר מירקע האָט מיר געגעבען צוויי רובל און אַוודאָטיען — צעהן; חנה האָט אינז ביידען געגעבען פופציג רובל אַסיגנאַציעס. דאַן האָבען מיר געטהון, ווי זיי האָבען געהייסען...

— וואָס האָט איהר געטהון מיט'ן טויטען קינד? — האָט אַ פרעגע געטהון בענקענדאָרף.

— אָנגעבונדען אויפ'ן האַלז אַ שטיין און אַריינגעוואָרפען אין דווינאַ, — האָט טערענטיעווא שטייף אַרויסגערעדט.

בענקענדאָרף האָט אָנגעהויבען עפּיס צו פערשרייבען ביי זיך אין טאַשען-בוך. סטראַחאָוו האָט זיך אונרוהיג אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען.

דאָס וואָס מ'האָט געפונען דאָס קינד אין וואַלד, אויפ'ן קריזש, איז געווען אַלעמען בעוואוסט און פערשריבען אין ערשטען פּאָליציאַישען פּראָטאָקאָל.

ער האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויף מאַריאַ'ן און געגעבען אַ געשריי:

— טערענטיעווא! דערמאָהן זיך גוט, וואו האָסטו אַהינגעטהון דאָס טויטע קינד? דו טאָרסט ניט לייקענען, האַרפסט זאָגען דעם אמת.

מאַריאַ האָט אָנגעהויבען אונרוהיג אין דערשראָקען אַרומקוקען זיך און ניט פערשטאַנען, וואָס ער איז פון איהר אויסען.

— אַוודאָטיע האָט אָנגעבונדען דעם שטיין און איך האָב

אים האַסטיג, מיט׳ן גאַנצען כח אַ שלײַדער געטאָן פון ברעג, און ער איז גלײַך אַוועק צו גרונד.

סטראַחאָוו האָט צאָרנדיג אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנד און האָט אָנגעהויבען בלעטערן די פּאַפּירען, וואָס זענען געלעגען פאַר אים אויפ׳ן טיש. טיעף אין האַרצען האָט ער געפיהלט, אַז אויב ניט אַלץ, אָבער אַ גרויסע שטיק אַרבייט, וואָס איז געווען אַרײַנגעלעגט אין דער אויספאָרשונג, איז פערלאָרען און אַז דער יונגער „מאַסאָן" (אפשר נאָך „אַ דעקאַבריסט"?) בענ־קענדאָרף וועט דאָס אויסנוצען און זײַן גאַנצע מיה וועט פער־לאָרען גיהן.

בײַ אים איז געבליבען אָנגענומען דאָס לעצטע מיטעל.

— יאַקימאָוו! — האָט ער אַ געשריי געטאָן צו דעם קאָנ־וואָיע, וואָס איז געשטאַנען בײַ דער טהיר — ברײַנג אַהער די אַרעסטירטע נומער צוויי, וואָס מ׳האָט געבראַכט היינט פאַר־טאָג.

— איך הער! — האָט זיך אָפּגערופען יאַקימאָוו און האָט זיך אַ קעהר געטאָן לינקס אַרום.

מאַריאַ האָט אָנגעהויבען אונרוהיג אין דערשראָקען אַרומ־קוקען זיך אַרום. זי האָט קיינעם ניט ערוואַרט און עס האָט זי זעהר פערוואונדערט.

פון נאָהנטען צימער האָט זיך דערהערט אַ הוסט און שווערע אָפּגעמאַטערטע טריט. אויפ׳ן שוועל האָט זיך באַוויזען אַוודאָטיע, מיט לאַנגע גרויע צושויבערטע האָר, אַנ׳אַרומגעריסענע, אַ פערוויינטע.

מאַריאַ האָט אויף איהר אַ קוק געטאָן, אויפגעשפרונגען און דערשראָקען אַ וואָרף געטאָן זיך אַהינטער.

אַוודאָטיע האָט זי נישט דערקענט.

איין מינוט האָט מאַריאַ געצווייפעלט, ניט וואַראַבלאָזענדיג די אייגען פון סטראַחאָוו׳ן, און האָט גאַנץ קאַלטבלוטיג צוגעגעבען:

— יאָ, אָט זי, אַוודאָטיע מאַקסימאָווא — האָט זי אָנגעוויזען מיט׳ן פינגער אויף דער אַרײַנגעקומענער — האָט צוגעבינדען דעם קינד צום האַלז דעם שטיין און איך האָב אים אַ שלײַדער געטאָן ווײַט פון ברעג אין וואַסער אַרײַן.

וואָראָטיע האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, האָט אַ קוק געטהון אויף מאַריאַ'ן און פּלוצלונג אַ געשריי געטהון:

— ווער? איך?!... אַ, די סטערווע!

זי האָט זיך אַ וואָרף געטהון צו טערענטיעוואַ, אַראָפּגעריסען פון איהר די טיך און מיט ביידע הענד געקראַבען אין איהרע האָר.

אין אַ סעקונדע אַרום זענען זיי ביידע געלעגען אויף דער ערד, מיט געשרייען, מיט קללות, מיט געפּילדער.

סטראַהאָוו און בענקענדאָרף זענען ביידע אַרויסגעלאָפען פון טיש און אָנגעהויבען זיי פונאַנדערצונעהמען. סאָקאָלנסקי האָט זיך צוגאָסען מיט אַ שטילען געלעכטער, פון וועלכען ס'האָבען זיך געטרייסעלט זיין גרויסער דיקער קערפּער און די ווייסע הענד אויפ'ן גראָבען קיילעכדיגען בויך.

דאס איין און צוואנציגסטע קאפּיטעל.

די שטאָדט האָט זיך דערוויילע געלעבט איהר לעבען — אויפגעמונטערט, צעטראָגען, פערהאָרעוועט; געהאַנדעלט, געזוכט, פערפיהרט נייע געשעפטען, ליקווידירט אַלטע, געזוכט פּרנסה און געגעבען פּרנסה, צוזאַמענגעפלאָכטען די יודישע בעפעלקערונג מיט דער קריסטליכער, אָנגעהאַנגען איינע אָן די צווייטע, געבראַכט אַלעמען צו איין סך-הכּל.

קיינער האָט ניט געוואוסט, וואָס עס פּאַסירט, וואָבער אַ קניפּעל עס ווערט פערקניפּט דאָרט, פון יענער זייט הויכען שוואַרצען פּאַרקאַן, הינטער די פעסט-פערשלאָסענע טהיר און טויער, אין די הויכע שטילע הייזער, מיט בלעכענע פערשנייטע דעכער און האַלב-צוגעמאַכטע גרינע לאָדען. און יעדער האָט זיך געלעבט אויף זיין שטייגער, יעדער האָט זיך געטהון זיינס.

אַ וואָך פּאָר פּורים האָט לייזער לאַבאַקער אָנגעהויבען צוגרייטען זיין קליין הייזעל ביים רעכטען ברעג טייכעל, ניט וויט פון וועלישער בריק, צו עפענען אין איהם אַ „פּאָדריאַד“.

זינט מ'האָט איהם אַרויסגעיאָגט פון דאָרף, האָט ער, אָנ-

אָנגעזעהענער בעל־הבית, אָנגעהויבען צו לעבען אין גרויס דחקות. צו וואָס ער האָט זיך גענומען, איז איהם ניט געגאַנגען. אַ פּעקיל חויר־האָהר פלעגט ער קויפען פאַר צוויי גילדען ביי אַ בעקאַנטען פויער, וואָס וואָלט איהם ניט וועלען נאַרען, און כדי עס צו קריגען ביליגער, פלעגט ער פאַר־טאָג אַוועקגעהן איהם אַנטקעגען, ווייט הינטערן שטאָדט אויף סמאָלענסקער וועג, הינטער די „ציגעלניעס“, כדי איבערצוהאַפּען איהם, איידער ער וועט קומען אין שטאָדט אַריין. נאָר ביז וואַנען לייזער פלעגט קומען מיט דער געהאַנדעלטער סחורה אויפ'ן מאַרק, איז דער מקח געפאַלען אין צווייען און ער פלעגט בלייבען הינטערשטעליג. אַ קעלבערן פעלכיל, אַ פּאָר גענז, אַ פעסעל פּוטער, אַ מאָס קאַרטאָפעל — אַלץ, וואָס ער פלעגט קויפען ביים גוי, אָדער איהם פערקויפען, פלעגט ער בדיל הדל ווערען. דאָס בעסטע געשעפט פאַר זיך אַליין פלעגט ער מאַכען, בשעת ער פלעגט זיך אַוועקזעצען אויפ'ן מאַרק אויפ'ן קרום־שטעקעלע, דער־צעהלען עפּיס וועגען „פראַנצויז“ און וועגען דעם פּריץ ווינעם, קאַרל רעאוט, וואָס איז אַוועק מיט האַוואַנסקי'ן אויף מעסערס, דערפאַר וואָס יענער האָט איהם אַרויסגעזעצט פון דאָרף און דערמיט רואינירט זיין פּאַקט. דערצעהלען און קוקען, ווי לייט האַנדלען מיט די־זעלבע חזיר־האָהר און דיזעלבע פעלכלעך, האַנדלען און פער־דינען.

און לעבען פלעגט ער דערמיט, וואָס גאָר צופעליג איז ער געוואָרען דער גרעסטער מצה־בעקער אין שטאָדט, און די גאַנצע פני פון שטאָדט, די ראשי הקהל און די גרעסטע גבירים פלעגען לאָזען באַקען זייערע מצה ניט אַנדערש, ווי אין לייזער לאַבאָקער'ס פּאָדריאַד.

פונקט אַ וואָך פאַר פורים האָט זיך לייזער גענומען צו דער אַרבייט. אַרויסגעטראָגען פון שטוב דאָס גאַנצע ביסעל מעבעל־די שיריים פון אַמאָליגער בעל־הבית'ישקייט, אויסגעקעהרט דאָס היטעל, אַרומגעדרעהט זיך מיט אַ זאַק און אַליין אויסגעקאַלכט דעם סופיט, די וועגד און דעם גרויסען רוסישען אייוועז אין פּאָר־הויז. נאָכדעם האָט ער אויסגעהובעלט די גאַנצע פּאָדלאָגע, די

פענסטער און די טהירען, אריינגעטראָגען פון "שטאַהל" הילצערנע „קאָלעס׳, וואָס זענען נאָך געבליבען פון פאַר-אַ-יאָהרען, און אויסגעלעגט אויף די נייע, ריין-אויסגעהובעלטע ברעטער.

מלכה, זיין ווייב, האָט דערווייל געטהון איהרס: געוואַשען, געפליעט און ווידער געוואַשען די גרויסע, דיקע לייַנענע טישטיכער, וואָס זי האָט נאָך געבראַכט פון דאָרף, און געשייערט דעם קופּערנעם בעקען און דאָס צוויי-האַנדטיגע קענדיל אַזוי לאַנג, ביז די האָבען אָנגעהויבען צו בלאַנקען ווי גאָלד. און אַז דאָס אַלץ איז געווען פאַרטיג, האָט זיך לייזער גענומען צו דער הויפּט-אַרבייט: אַוועק-געשטעלט אויף אַ שליטעל אַ הויכען, אַ שפּאָגעל-נייעם אכט-עמער-דיגען צעבער, נאָך ניט קיין געניצטען, איבערגעדעקט איהם מיט אַ דיקען ווייסען ליילעך און אַראָבגעלאָזט זיך פון באַרג צו דער דווינאַ נאָך וואַסער. דאָס וואַסער פלעגט גענומען ווערען פון אַ אָפּעציעל אויסגעהאַקטער „פּאָלאָנקע״, העכער פון שטאָדט, בין השמשות. צוריק פלעגט ער אָבער געהן מיט דעם פולען איבער-געדעקטען צעבעריל איבער׳ן שטאָדט, בשעת בעלי-בתים פלעגען געהן פון מעריב, קינדער פלעגען לויפען פון חדר און בעלי-הבית׳טעס איילען זיך פון מאַרק, און דער ערשטער דורכגאַנג לייזער׳ס מיט דעם מצה-וואַסער איבער׳ן שטאָדט איז געווען דער ערשטער, דער טפּיציעלער אָנהויב פון דעם פאַר-פּסח. און קוקענדיג אויף זיין ערנסטער, איינגעהויקערטער פיגור, אָנגעשפּאַנט אין שליטעל, מיט דעם הויכען נייעם צעבער, פון וועלכען מ׳פלעגט זיך אַמאָל אַ פלוחע טהון אַ טראָפּען קלאָר וואַסער, פלעגט דעם עולם ווערען עפּיס ווי פרעהליכער אויפ׳ן האַרצען.

ווי אַלע יאָהר, אַזוי אויך היי-יאָהר איז מירקע אַראָנסאָהנ׳ס מצה געגאַנגען דעם ערשטען טאָג ראש-חודש ניסן.

פון אָוועגד האָט מען געבראַכט צופיהרען פון שמריה בערלינ׳ס הויף נייע, אויסגעהובעלטע ברעטער און נייע וואַלגער-העלצער יעדעס יאָהר פלעגט מען עס ברייגגען ספּעציעל צוליעב מירקעס מצה און דאָס פלעגט שוין בלייבען ביי לייזער׳ן ביז איבער-אַ-יאָהר, ביז מען פלעגט ברייגגען אָנשטאָט זיי ווידער נייע. די וועלגערינס האָבען

שוין פון אין־דער־פריה אנגעטהון ווייסע, פריש־אויסגעוואשענע שירצען און סאטענע לייבלעך מיט אונטערגעהאקטע ארבעל.

דאס איז געווען א שטיקעל יום־טוב אי פאר לייזער'ן אליין, אי פאר די וועלגערינס, אי פאר'ן זעצער, אי פאר'ן רעדליער. אלע פלעגען בעקומען א שענע מטבע און אלע פלעגען אויסקלייגען זייער לעצטען כח, אבי נור מירקע'ס מצה זאל זיך בעזונדערס איינגעבען.

ס'איז געהען א ווארימער ווינטער־טאג. פון די דעכער האט גערינען, ביי די ברעגען פון גאס זענען געלאפען קליינינקע וואסערלעך, ס'האט געשמעקט מיט פריהלינג און אי בער'ן הויכען שפיץ פון הייליגען איליא האבען זיך אונרוהיג געדרעהט גרויע און שווארצע ראבען.

ביי לייזער'ן אין הייזעל איז נאך ניט געווען אזוי היים און אזוי אנגערויכערט. א פייערל האט פרעהליך געשפיעלט אויף דעם ריין־אויסגעקעהרטען גאניק, האט זיך אבגעשפיעלט און בעמארבט די שויבען פון דעם קליינעם פענסטער'ל און געשפיעלט אויפ'ן רויט־פערמאקענעם געזיכט פון דעם זעצער, א יונגען בחור'ל אהן א קאמזוילקע, מיט פרעהליכע לאכעדיגע אויגען.

— פעטרושאק! — האט ער א געשריי געטהון צו יענקעל דעם אונטער־שמש, וואס איז געווען דער אויפזעהער אין לייזער'ס פאדריאד — גענוג דיר צו שאבען! הו זעהסט ניט, אז די ברעטער זענען נייע און נאך ניט קיין גענוצטע? שאב בעסער ארום מיט'ן גלעזיל שרה־צימקען: זי האט זיך געקושט מיט לייבעל קאנדיטער! זי איז א חמצ'דיגע!...

א בריהט, הויך געלעכטער האט אנגעפילט דאס הייזעל און דורך דער אפענער טהיר ארויסגעריסען זיך ווייט אויפ'ן גאס.

שרה־צימקע איז געווען די שענסטע פון אלע וועלגערינס און דער זעצער פלעגט זי ניט צו־לאזען צום בלעך אהן א קניפ טהון אידער אונטער דעם הויך־פערקאשערטען ארבעל.

— אוי, זאלסטו שוין חמצ'דיג ווערען, רבונו של עולם! כל־בוניק, דו!

— טפוי! — האט אויסגעשפיגען יענקעל. קוקענדיג אויף

ביידען, און האָט זיך גענומען נאָך שטאַרקער שייערן מיט דעם שטיקעל גלאָז, וואָס איז געווען ביי איהם אין האַנד, אַ גראָבען וואַלגער־האָלץ, מיט וועלכען דאָס יונגעל, וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון איהם, האָט זיך געגרייט האַלטען די „מיירע".

דרויסען האָט זיך דערהערט אַ גערויש און אַ פּאַר פערד, געשפּאַנט צו אַ ברייטען שליטען, האָבען זיך אָבגעשטעלט געגען פענסטער.

לייזער מיט מלכה'ן האָבען זיך אַ וואָרף געטהון צו דער טהיר. פון אונטען דער דיקער רויכיגער איבער־דעקע האָט אָנגע־הויבען שווער אַרויסצוקריכען מירקע, האַלטענדיג יאָסעלען פאַר'ן האַנד.

מלכה האָט זי גענומען אונטער'ן האַנד און די 70־יעהריגע אַלטע אין איהר לאַנגען סאַלאָפּ מיט צוויי קראַגענס, אין וואַרימען סאַמעטענעם קאַפּאָר, בעפּוצט מיט שוואַרצען פיי, אונטערגעבונדען מיט לאַנגע אַטלעסענע שטענגעס, איז אַריינגעשוואומען אין וואַרים אָנגעהייצטען הייזעל, אַ דיקע, אַ קוילעכדיגע און אַ צו־גרויסע פאַר דאָס קליינע הייזעל.

— גוט־מאָרגען! סקאָצעל קומט! — האָט אַ געשריי געטהון דער זעצער און האָט זיך אויסגעצויגען אין ווינקעלע מיט זיין לאַנגען ווייסען שטעקען אַזוי ווי מיט אַ פּיקע, — מיידלעך, צו די כּלי־זיין!

— גוט־מאָרגען, גוט־יאָהר, קינדערלעך! — האָט זיך מירקע מיט אַ שמייכעל אַ נויג געטהון, איינבויגענדיג זיך אין דער האַלבּ־פינסטערניש, און איהרע אַטלעסענע בענדער האָבען זיך אויך אַ טרייסעל געטהון אונטער איהר דיקען ווייסען האַלז — איך האָב אייך פערהאַלטען?

— ניין, באָבינקע, ס'איז נאָך גענוג צייט.

זי האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם סאַלאָפּ און לייזער האָט איהם אויפגעהאַנגען נעבען טהיר, אויסגעטהון דעם קאַפּאָר און איז געבליבען אין אַ ברייטען ליוסטרינענעם קלייד, אַרומגע־

זיכט מיט שוואַרצען כאַמעט און אין אַ ווידענעם הייבעל מיט שפּיצען.

— צאָט שוין נעהם איך חלה.

זי האָט פערשוואַרצט אירע ברייטע אַרבעל און אונטערגע־שטעלט ביידע הענד אונטער'ן נייעם בלעכענעם קאַן, פון וועלכען לייזער האָט זיי איינגע מאָל בעגאָסען מיט וואַסער.

די קנעטערין רייזע האָט איהר אונטערגעטראָגען די מירע, מירקע האָט גענומען חלה, אַ ברכה געמאַכט און אַ וואָרף געטהון דאָס טייגעל אויף די הייסע ברענענדע קויהלען און געבליבען שטעהן, זאָגענדיג עפּיס שטיל און געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

אַ ליכטער רויך האָט זיך אויפגעהויבען פונ'ם טייגעל און האָט זיך צאַפּלענדיג אַ ציה געטהון אין דער הויך.

מירקע האָט זיך געשאָקעלט פאַר'ן אייווען און דער אָבשיין פון דעם פייער האָט געשפּיעלט אויף איהר בלאַס ווייס גע־זיכט און קוילעכדיגען אַראָבגעהאַנגענעם קין־באַק.

— נו, קינדערלעך, אין אַ גוטער שעה! — האָט זי זיך אָבגע־קעהרט פון אייוועַן — גאָט זאָל געבען אַ כשר'ן פּסח!...

זי האָט זיך שווער אַראָבגעלאָזט אויפ'ן טאַבורעט ביי דער טהיר און אין דערוועלכער מינוט האָט די מאַשין אָנגעהויבען צו אַרבייטען.

פון אַלע זייטען האָבען זיך די וועלגערקעס אָנגעהויבען ציהען צו דער „מירע", שניידען טייגלעך, שנעל אָבטראָגען צו זיך אויף די ערטער און 14 יונגע פרעהליכע קעפּ האָבען זיך אָנ־געהויבען שנעל־שנעל, צו וויעגען איבער די לאַנגע ווייסע ברעטער און ראָזע, קליינע, הוילע עלענבויגענס האָבען אָנגעהויבען צו פלאַנ־קען אין אַלע זייטען.

אויפ'ן גרויסען שוואַרצען בלעך, וואָס איז געלעגען אין ווינ־קעל אויף אַנאיבערגעקעהרטער פאַס, האָט זיך בעוויזען די ערשטע מצה, אַ קליינע, אַ ווייסע, אַ פּעריתומ'טע.

דער רעדלער האָט זיך האַסטיג, ווי ער וואָלט זי קוים

דערוואַרט, אַ וואָרף געטאָן אויף איהר און זי צורעדעלט אַהין און צוריק, ביז אויף איהר איז ניט געבליבען קיין גאַנצער אָרט.

און באַלד האָט ער זי אַרויסגעוואָרפען אויפ'ן זעצער'ס לאַנגען ווייסען שטעקען, און באַלד האָט זי דער זעצער אַריינגעוואָרפען אין גלוט און איינגעצייגען אויפ'ן אָנגעברענטען פאַל, און אין אַ מינוט אַרום אַרויסגעהאַפט פון אייווען, בעטראַכט זי הינטען און פאָרנט ביים שיין פון פענסטער און קוינציג אַ וואָרף געטהון זי הינטער זיך. די פרישע ווייסע מצה האָט זיך איינציגע מאָל איבערגעדרעהט אין דער לופטען און זיך אַראָפגעלאָזט אויף איהר אָרט, אויף דער בריטער הילצערנער באַנק ביים פענסטער, איבערגעדעקט מיט אַ ווייסען לייליך.

און די וועלגערקעס האָבען געוויילערט און דער מורע-האַלטער האָט געקלאַפט מיט זיין וואַלגער-האָלץ איבער דעם גרויסען לאַנגען טייגעל, כדי עס זאָל ניט פערלייגען ווערען, און יעקב'על משגיח האָט געשייערט מיט גלאָז די ברעטער, און דער רעדלער האָט גערעדעלט, און דער זעצער האָט זיך געוואָרפען צווישען אייווען און צווישען בלעך, און דער הויפען ווייסע, דינע הערכויכטיגע, ווי פאָסט-פאַפיר, קליינע קיילעכדיגע מצות אויף דער בריטער הילצערנער באַנק איז אַלץ געוואַקסען, געוואַקסען, געוואַקסען...

יאָסעלע איז צוגעגאַנגען צום רעדלער און האָט זיך אַוועקגעשטעלט נעבען איהם ביי דער וואַנד, פערוואָרפענדיג די הענד אַהינטער. פון די אַלע, וואָס האָבען דאָ געאַרבייט, האָט ער נאָך קיינעם אַזוי ניט מקנא געווען, ווי אָט דעם דאָזיגען רעדלער.

דאַכט זיך, אַ יונגעל, ווי אַ יונגעל, מוז זיין אַ גרויסער באַדיונג. נאָר אין האַנד איז עפּיס ביי איהם געווען אַ בעזונדער כח און ווען ער פלעגט פיהרען די האַנד מיט דעם רעדעל אַהין און צוריק איבער דער מצה, אומישנע פערפאָהרענדיג ווייט איבער'ן בלעך און אויף דער קליינער מצה פלעגען ווערען קליינע, געדיכטע קינסטליך-אויסגעפלאָכטענע ראָנדען, איז ער, דאַכט זיך, געווען דער הערשער פון דער גאַנצער וועלט, און קיינער איז צו איהם גלייך ניט געווען.

— רעדלער — האט מיט גרויס רעספעקט א שטאמעל געטהון יאסעלע — גיב א רעדעל טהון.

— וואס?

— א רעדעל טהון גיב.

— דו קאנסט ניט.

— אבער א פרוב טהון?

— דו וועסט פטר'ן א מצה.

— גיב, איך וועל דיר באלד אוועקגעבען.

דער רעדלער האט זיך געלאזט איינבעטען און יאסעלע האט זיך מיט א שמחה א האפ געטהון צום רעדעל.

ער האט א פארזיכטיגען קוק געטהון אהינטער צו זעהט איהם ניט די באבע און האט אנגעהויבען פיהרען אהין און צוריק איבער דער מצה.

דאס רעדעל האט זיך עפיס פערקרימט, אוועק אן א זייט און געמאכט אין דער מצה א גרויסען ריס.

דער רעדלער האט ארויסגעהאפט ביי איהם פון האנד דאס רעדעל, האט פערקרעדעלט דעם חלל, וואס יאסעלען האט געמאכט אין דער מצה, און האט זיך אזוי ווייט צורעדעלט, אז ער האט אויסגעדרעהט אין רעכטען מיטען מצה א „מ" מיט א „א", וואס האט געזאלט מאכען: מירקע אראנבאהן.

יאסעלע האט זיך א פערשעמטער אבגעטראגען פון בלעך זיין צוגעגאנגען צו דער באבען.

זי איז געזעסען אויף איהר פריהעריג ארט, ניט ווייט פון טהיר, א פערשוויצטע, א צעווארימטע, האט געקוקט אויף דעם בערגעל מצה, וואס איז אויסגעוואקסען אויף דער באנק, און א צופריעדענער שמייכעל האט געשפיעלט אויף איהר ליעבליך פנים.

זי האט זיך אנגעהויבען גריבלען אין דער גרויסער לעדער-נער קעשענע, וואס איז געהאנגען ביי איהר רעכטס אונטערן גארטעל, בשעת אויפ'ן הויף, ניט ווייט פון דער אפענער טהיר, האט זיך בעוויזען די בעטלערין אננא יערעמייעווא מיט א גרויסער טארבע אויף דער זייט.

— אָי, לײזערקע, — האָט זיך מירקע דערשראָקען אַ הויב געטהון פֿון טאַבורעט — טראָג איהר אַרויס אַ מצה און טרײב איהר אָב: זי וועט, חלילה, אַרײנברײנגען חמץ.

לײזער האָט אַ חאַפּ געטהון פֿון באַנק אַ פּרישקע, נאָך אַ וואַרימע מצה און אַראָבגעלאָפֿען פֿון שוועל.

— באָג דאַסט! באָג דאַסט! — האָט ער איהר פֿון ווײטען אַ געשרײ געטהון און האָט איהר אויסגעשטרעקט די מצה — נעה ווײטער! אַהער טאָר מען ניט!...

יערעמײעוונאַ האָט גערן צוגענומען די מצה, אָבגעבראָכען פֿון איהר עטליכע ווײכע טרוקענע שטיקלעך, אַרײנגעלעגט אין מויל און אָבגעטראָטען, אַרײנקוקענדיג טיעף אין הויז אַרײן דורך די צוגעמאַכטע, פֿערשוויצטע פֿענסטער.

דאס צווײ און צוואַנציגסטע קאַפּיטעל.

אַוודאָטיאַ מאַקסימאָוונאַ איז אַ קורצע צײט געוועזען צופֿריעדען מיט מאַריען און בײז אויף איהר. אָבער באַלד נאָך זײער ערשטער בעגעגניש אין קאָמיסיע זענען זײ געוואָרען צווישען זיך די בעסטע פֿרײנד.

בײדען האָט זײ כטראַהאָוו בעזעצט אין אײן הײזעל אויפ'ן ווײטעסטען, פֿערוואָרפֿענסטען ווינקעל פֿון גרויסען הויף; בײדען פֿלעגט מען טראָגען פֿון כטראַהאָוו'ס קיך עסען, טהײ און אַמאָל אויך בראַנפֿען.

כדי צו פֿערטרײבען פֿון זײ דעם אימעט, פֿלעגט זײ, כמעט איבער אַ טאָג, אין אַ בעשטימטער צײט בעזוכען דער שוסטער פּיליפּ אַוודאָקעוויטש; ווען ער איז געווען ניכטער, איז ער געווען זעהר אַנאינטערעסאַנטער ערצעהלער פֿון וועלטליכע און געטליכע זאַכען, נאָר אַפֿילו ווען ער איז געווען שכּור, איז אויך געווען זעהר אַנגענעהם צו פֿערברײנגען מיט איהם.

און אײן מאָל אָדער צווײ מאָל אַ וואָך, פֿלעגט זיך אין הויף שטיל און לאַנגזאַם עפֿענען אַ שמאָל טהירעל עפּיס אויף אַ הינ-

טערשטער גאַס אין אַ סאָלדאַט פלעגט זיי ביידען אַרויספירען פון דאָרט; ביידע זענען געווען שוואַרץ און ריין געקליידט, מיט איבערגעדעקטע פנימ'ער, און דורך אַ דיטיגען שמאָלען חורבאַנע זיי אַריבערפירען אין טאַראַשקעוויטש'עס הויז; דאָרט פלעגט ער צוזאַמען מיט זיי אָבזיצען אַ פאָר שטונדען און מיט'ן זעלבען וועג אָבפירען צוריק.

אין אויף די ווייטערדיגע אויספאָרשונגען זענען זיי שוין ביידע געווען גאַנץ איינשטימיג, און דעם שטאַב-ראָטמיסטר בענקענדאָרפ'ן וואָלט שוין גאָר ניט אויסגעקומען וואָס צו פערשרייבען ביי זיך אין טאַשען-בוך. נאָר באַלד נאָך אַוודאָטיעס פערהאַלטען האָט איהם האָוואַנסקי גאָר אינגאַנצען אָבגערופען צוריק קיין וויטעבסק, און סטראַחאָוו איז געבליבען אין קאָמיסיע אַליין מיט דעם זעמסקען איספראַווניק רזשיצקאָו-מאָקאַלינסקי.

אָנהויב מערץ זענען זיי ביידע ווידער פאָרגעשטעלט געוואָרען פאַר דער קאָמיסיע, און מאַריאַ האָט זיך קודם-כל „דערמאָהנט", אַז מלאווע בערלין, חנה ציטלין און די איבעריגע יודען האָבען טאַקע געהייסען אַוועקטראָגען דאָס קינד און עס אַריינוואַרפען אין וואַסער מיט אַ שטיין אויפ'ן האַלז, נאָר אַזוי ווי ס'האָט שוין אָנגעהויבען צו טאָגען, האָט מאַריאַ מיט מאַקסימאָוואַ'ן מורא געהאַט, טאָמער וועט זיי ווער-ניט-איז דערזעהן אויפ'ן טייך מיט'ן קינד, און זיי האָבען אָבגעטראָגען דאָס טויטע קינד לערך אַ וויאָרסט פון שטאָדט און אַוועקגעלעגט אויפ'ן „נוטאַראָוו קריזש" אויף אַ בערגעל.

אין מיט'ן זעלבען ניגון, מיט וועלכען מאַריאַ האָט דערצעהלט די פריהערדיגע מעשה, האָט זי אָנגעהויבען איצט צו דערצעהלען פרישע נייעסען, וועלכע זי האָט פריהער געווען פערגעסען און אָקאָרשט ווידער זיך דערמאָהנט מיט אַלע ברעקעלעך, און דאָס, וואָס זי פלעגט איצט פערגעסען, האָט איהר דאָ גופא דערמאָהנט איהר חברטע, אַוודאָטיאַ.

— אויף מאָרגען נאָכדעם, ווי מיר האָבען אָבגעטראָגען דאָס טויטע קינד — האָט געזונגען מאַריאַ און דער סעקרעטאַר קוליאַק האָט עס זעהר נייגיריג פערשריבען אין זיינע פאַפירען — האָט מיך

אָרליק'ס ווײַב, פֿראַדקע דעווירן, אָנגעשמירט מיט בראַנפֿען, אָנגע-טהון אין ייִדישע קליידער און אָבגעפֿיהרט אין דערזעלבער ייִדישער שוהל, וואו ס'האָבען זיך שוין צונויפֿגעקליבען אַלע דיזעלבע מאַנסבילען און ווײַבער, וואָס זענען דאָ געווען נעכטען. אין מיטען שוהל איז געשטאַנען אויפ'ן טיש דאָס צעבעריל מיט דעם קינד'ס בלוט, צוויי לײַדיגע פֿלאַשען און אַ טרײַבעל ווײַסע לײַוואַנד. אַהער איז אויך געקומען חנה צײַטלין מיט אודאָטיען, און די האָט אויך געבראַכט אַ לײַדיגע פֿלאַש, אַ גלעזערנעם כוס מיט אַ הענדטיל און אַ בלעכענע לײַקע און האָט דאָס אַלץ אַרעקגעשטעלט אויף דעמ-זעלבען טיש. יאָסעל האָט מיר געגעבען אַ הילצערן בראָטשעל און מיר געהייסען מישען מיט'ן העלצעל דאָס בלוט, כּדי ס'זאָל זיך ניט אָפּשטעהן. נאָכדעם האָט ער מיט'ן גלעזעל דורך דער לײַקע אָנגעגאָסען אַ קליין פֿעסעלע, אַרומגעשמידט מיט אײַזערנע רײַפֿלעך און אַוועקגעגעבען אָרליק'ן. נאָכדעם האָט יאָסעל נאָך אויסגעוויקעלט דאָס שטיקעל לײַוואַנד, אַנאַרשין צוויי די לענג, וואָס איז גע-לעגען אויפ'ן טיש, געהייסען מיר אויסווישען מיט איהם דאָס צע-בעריל און אויסדרעהען, און אַז איך האָב דאָס אַלץ אָפּגעטהון, האָט יאָסעל דאָס צושניטען אויף קליינע שטיקלעך און יעדעס שטיק ערשט בעשמירט פֿון אויבען מיט בלוט. די שטיקלעך פֿערבלו-טיגטע לײַוואַנד האָט ער צוטיילט צווישען אַלע מאַנסבילען און ווײַבער און אונז געגעבען צוויי שטיקלעך, מיר און אודאָטיען. וואָהין אודאָטיע האָט אַהינגעטהון איהר שטיקעל לײַוואַנד — ווייס איך ניט, נאָר מײַנס האָב איך בעהאַלטען אין מײַנע זאַכען און קאָן דאָס ברינגען דער קאָמיסיע... נאָכדעם זענען זיך אַלע צעגאַנגען און אודאָטיאַ האָט אַוועקגעטראָגען נאָך חנה'ן איין פֿלאַש, און פֿאַשאַ נאָך איהר בעל-הביתטע — צוויי; איך האָב אָבגעטראָגען צו אָרליק'ן דאָס פֿעסעלע און צוזאַמען מיט איהם עס אַוועקגעשטעלט אין גרויסען מײַער אויפ'ן ראָג אין אַ בעזונדער צימעריל...

מאַריאַ האָט גערעדט, קולאַק האָט געשריבען, אודאָטיאַ האָט אַלץ געזוכט אַ צופֿאַל אַרײַנשטעלען איהרס אַ וואָרט, און סטראַ-חאָוו האָט עס אַלץ אויסגעהערט מיט אַן ערנסטער מינע, און אויף

דיין הויל־שפּיציג קעפּעל פּלעגט זיך אַמאָל בעווייזען אַ טראָפּען שווייס, וועלכען ער פּלעגט באַלד אָראָבווישען, און דאָס הוילע קעפּעל פּלעגט ווידער בלאַנקען געגען ליכט פון פענסטער.

— בעקומענדיג דאָס שטיקעל פערבלוטיגטע לייוואַנד — האָט ווידער מאַריאַ אָנגעהויבען, בעטענדיג איהר שטים אויף אַ חעניי־געהויבענער — האָב איך אַ פראַגע געטהון ביי אַרליק'ס ווייב, ביי פּראַדקען, וואָס דאַרף מען טהון מיט'ן טיכעל? און האָב דערהערט פון איהר און פון נאָך אַ ייִדענע, וואָס איז געווען דאָרט אין שוהל, אַז מיט דעם טיכעל רייבט מען אויס די ניי־געבוירענע קינדער די אויגען, ווייל ידען ווערען געבאָרען בלינדע, און אַ ביסעל קריסטליך בלוט גיסען זיי אַריין אין די מעהל, פון וועלכער זיי באַקען מצה. און איך געדענק טאַקע, אַז אין אַ יאָהר אַרום נאָך דער מעשה, פאַר'ן יודישען פסח, האָט מיך פּראַדקע אַ רוף געטהון צו געהן מיט איהר באַקען מצה אין אַ הויז און האָט מיר גע־געבען טראָגען אַ פלאַש מיט אַ רויטער שיטערער זאַך, ענליך צו בלוט. פון דער פלאַש האָב איך אַריינגעגאָסען אַ ביסעל אין בעקען, פערמישט טייג און געוועלגערט צוזאַמען מיט פּראַדקען און נאָך עפּיס יונגע ווייבלעך. קוילעכדיגע לעפּעשקעס, געשטופּעלט די מיט אַ שפּיציגען אייזען און געזעצט אין אייווען...

מאַריאַ פלעגט דערצעהלען און קולאַק פלעגט שרייבען, און מיט ציטערדיגע הענד, אַזוי ווי ער וואָלט געפונען אַן אוצר, פּלעגט סטראַהאָוו דאָס אַלץ צוזאַמענקלויבען, לעגען אַ פּאַפּיר אונ־טער אַ פּאַפּיר, אַ בלאַט אונטער אַ בלאַט און מיט'ן שמחה זעהן, ווי דאָס אייגענס וואַקסט. און נאָך אָפטער ווי פריהער פלעגט זיך עפענען דאָס שמאָלע טהירעל פון דער הינטערשטער זייט הויף און נאָך אָפטער ווי פריהער האָט מען פון דאָרט אַרויסגעפיהרט די צוויי ווייבער, שוואַרץ געקליידט מיט אַרבעטערקטע פּנימ'ער און אין בעגלייטונג פון אַ זעלנער אַוועקשיקען צו דעם אוניאַטישען גייסט־ליכען טאַראַשקעוויטש'ן; און נאָך יעדען בעזוך פלעגען זיך נאָך מעהר פאַנאַנדערבינדען די צינגער ביי ביידע פרויען.

און אַז אַלץ איז שוין געווען פאַרטיג, האָבען זיך מאַריאַ

מיט אַוודאָטיען דערמאָהנט אײנע די אַנדערע, אַז אין דער גרױ־סער ייִדישער שוהל האָט אַחוץ דעם שעכטען פון אונשולדיגען קינד געפּאַסירט עפּיס נאָך וואָס, אָן וואָס זיי בײדע האָבען שיער־שיער ניט פערגעסען...

— די ייִדען האָבען ניט געגלויבט, אַז מיר, קריסטינס, וועלען קאָנען בעהאַלטען דעם סוד וועגען דעם קינד׳ס בלוט, — האָט זיך מאַריאַ אין אַ פּאָר טעג אַרום דערמאָהנט — און זיי האָבען אָבגע׳משפט, אַז מיר מוזען אויך אַריבער אין ייִדישקען גלויבען. אין דעמזעלבען מיטוואָך פון דער הײליגער וואָך האָט מיך אָרליק דעצווירץ אַרײנגערופען צו זיך, אָנגע׳שכור׳ט און אָנגעהויבען אויפצעווײזען, אַז ייִדישע ווײבער טהוען גאָרניט אין לעבען גוט, און געהען שען געקליידעט, אַז איך מוז אויך ווערען אַ ייִדישע קינד, און אויב איך וועל דאָס ניט טהון, וועל איך, פאַר׳ן גנב׳ענען דאָס קינד, פערפאַלען ווערען אין קבר. איך האָב זיך געלאָזט אײנרײדען, און אָרליק האָט מיך געבראַכט אין שוהל, וואָס איז שוין אויך געווען פול מיט ייִדען, און דער רב האָט מיר אונטערגעטראָגען אַ גלאָז רויטען ווײן, פון וועלכען איך בין באַלד געוואָרען שכור, און באַלד האָבען דרײ ייִדישע ווײבער מיך אויסגעטהון אַ נאַקעטע, אַראָבגענומען די שיך און אַהעקגעזעצט אויף דער ערד, אַרומגעוואַשען מיר דעם גאַנצען גוף מיט ווײן, צי מיט עפּיס אַנ׳אַנדער זאַך, וואָס פון דעם האָט געשמערצט די הויט. מ׳האָט מיך אַרומגעוואַשען און מ׳האָט אויף מיר אַרויפגעוואָרפען אַ מאַנסביל׳שען איבער־בגד און מ׳האָט מיך אַוועקגעפיהרט טובל זײן זיך אין וואַסער. דאָרט האָבען מיך ווײבער אָבגעגאָסען מיט וואַרים וואַסער, וואָס מ׳האָט געבראַכט פון שוהל, און מ׳האָט מיך צוריק געבראַכט אין שוהל אין דעמזעלבען שינעל, און דאָרט האָט מיך דער רב ווידער אויסגעטהון, מודיע געווען, אַז איך מוז דורכגעהן דעם ייִדישקען פײער. און האָט מיר געהײסען אַוועקשטעלען אויף אַנ׳אָנגעברענטע סקאָוואָראָדקע פריהער דעם לינקען, דערנאָך דעם רעכטען פוס...

זי האָט גערעדט... פון אַלין, וואָס אין איהר פער׳שכור׳טען מח האָט זיך אָבגעשפּיגעלט פון איהר יוגענד אָן, פון אַלין, וואָס

זי האָט, דערהערנדיק זיך אַרום יודען, געזעהן אַליין, אָדער געהערט פון אַנדערע, אַלץ האָט זי צוזאַמענגעמישט און פון אַלץ גע-פלאָכטען און אויסגעפלאָכטען אַ נעץ, אין וועלכער ס'האָט גע-דאַרפט אַריינפאַלען סטראַהאָוו, אין וועלכער ס'זענען אַריינגעפאַלען אַ שטאָדט מיט יודען.

— צום אָרון האָט מען מיך צוגעפיהרט, אַבגעריקט דעם פּאָרהאַנג, אונטער וועלכען עס זענען געהאַלטען די עשרת הדברות, און דער רב האָט מיר געהייסען פאַלען מיט'ן פּנים אַראָב אויף די גראָבע פינגער פון די הענד און פון די פיס... און מ'האָט מיר געהייסען שפּייען אויף אונזער גאָט... און יענקעל פּעטושאָק האָט מיך אַ קוש געטהון און האָט מיר אַ נאָמען געגעבען, שרה...

אַוודאָטיע האָט פאַר די ניינצעהן יאָהר, וואָס זי איז אָב-געווען אין צייטלינ'ס הויז, געזעהן מעהר ווי מאַריאַ, און צו איהרע מופתים איז זי געווען ביכולת צו צוגעבען אייגענע:

— מיך האָט געמאַכט פאַר אַ יודענע דערוועלבער „פּע-טושאָק" צוזאַמען מיט זיין ווייב אסתר'ן... ער האָט מיך צוגע-פיהרט צום אָרון און אַריבגעוואָרפען אויף מיר אַ ווייס טוך מיט שוואַרצע פאַסען און פרענז ביי אַלע פיער עקען... געהיי-סען שפּייען אויף אונזערע הייליגע און איך האָב געשפּיגען פינקט ניין מאָל. דערנאָך האָט ער מיר דערלאַנגט און איין האַנד אַ לאַנג בעזימעל פון געלע טרוקענע בלעטער, מיט ווערבעס אַרום, און אין דער צווייטער — אַ האַרטע לימענע, וואָס ער האָט אַרויס-גענומען פון אַ שעכטעל, אויסגעלעגט מיט בוימוואָהל און האָט מיר געהייסען טרייסלען... און האָט מיר געהייסען צולייגען דעם גראָבען פינגער — איך געדענק ניט, צי פון דער לינקער, צי פון דער רעכטער האַנד, צו די צווי מיטעלסטע און אַ קוש טהון... און אַ נאָמען האָט מען מיר געגעבען רישע, ווייל ביי אונז אין שטוב איז שוין געווען איינע אַ רישע... און מ'האָט געטרונקען וויין און געשריען מזל־טוב!...

ענדע מערץ האָט סטראַהאָוו געפונען פאַר נויטיג צו מאַכען אַ קליינע הפסקה.

ער האט שוין געהאט גענוג שטאף, האט ער אלין פונאנדערגעלעגט, סיסטעמאטיזירט, צוגעלעגט זיינע אייגענע פירושים, אונטערגעפיהרט דעם סך-הכל, אבגעשיקט צו האוואנסקי'ן און געווארט פון איהם אויף אנטווארט.

דאס דריי און צוואנציגסטע קאפיטעל.

א פאר טעג נאך פורים האט זיך ר' ישעיה אראנסאן אנגעהויבען קלייבען קיין ליאדי צום רבי'ן.

אלע יאהר פלעגט ער פאהרען קיין ליאדי עטוואס שפעטער, ארום ראש חודש ניסן, און צוריק קומען אהיים ערב פסח. דאס-מאל אבער האט מען געמוזט א ביסעל צואיילען, — ווייל א וואך פאר פסח האט געדארפט זיין יעקב הירשעס חתונה, מיט ליאנען, און ר' ישעיה האט זיך אנגעהויבען קלייבען אין וועג יאריין מיט צוויי וואכען פריהער.

געפאהרען איז ער צוזאמען מיט'ן חתן — יעקב הירש האט געוואלט געהן צו דער חופה ניט אנדערש, ווי מיט'ן רבי'נס ברכה, די כלה, מיט וועלכער ער האט געדאלט אין צוויי וואכען ארום חתונה האבען, האט ער וועדער וועניג געקענט און האט זי כמעט ניט געזעהן. ער האט נור געוואוסט, אז זי איז א בת תלמיד חכם, אנשטענדיג קינד און פון וועדער שענע עלטערן; נאך אינערליך, ביי זיך אין הארצען, האט ער געפיהלט, אז זיי ביידע זענען גאר באזונדערע מענשען און אייטער פונ'ם אנדערען גאנץ ווייט; אז זי איז פון די „היינטיגע", אינטערעסירט זיך מיט וועלטליכע זאכען, מאנצע, זינגט, שפיעלט מוזיק און איז בכלל ווייט פון יענער התבודדות, פון יענער התדבקות מיט גאט, אין וועלכער ער איז איינגאנצען אוועק, פון זינט אן ער האט זיך ארייננעלאזט אין נסתר, אין קבלה און חסידות. און אפשר קאן ער דורך איהר, חס ושלום, קומען צו בטול תורה?...

— דו בענקסט נאך ר' בער'ס ברכה? — האט א שמייכעל געטוהן ר' ישעיה — וועדער שען; דאס וועט דאך אבער זיין א „ברכת-הדיוט"...

יעקב הירש איז בלאס געווארען. ער האט געוואוסט, אז זיין אלטער פאטער איז ניט קיין פערביסענער חסיד ר' בער'ס דעם מיטעלען זיבי'נס; ער האט איהם ניט געהאלטען פאר אזא חריף אין נגלה און פאר קיין בקי אין נסתר. פערקעהרט, ער האט אלע מאל געזאגט, אז דער ממלא מקומו פונ'ם אלטען רבי'ן האט, לויט זיינע פעהיגקייטען נאך, געקאנט זיין נור איינער פון זיינע דריי זיהן: משה, דערזעלבער, וועמעס נאמען עס האט אפילו ניט געטארט דערמאהנט ווערען, נאך דער סבה, וואס ס'האט זיך מיט איהם געטראפען, און האט איהם אבגעריסען ניט נור פון רבי'נס הויז, נאר פונ'ם גאנצען יודענטום... אפילו זיין שוועסטער, פריידען, האט ער אויך געשטעלט העכער פון איהם אי אין נגלה, אי אין נסתר. דאס אלץ האט יעקב הירש געוואוסט זעהר גוט, דאך האט ער ניט ערווארט, אז זיין פאטער זאל אזוי פוגע בכבוד זיין דעם רבי'ן.

— טאטע, אבער די פאהרסט דאך אהין אלע יאהר!

— איך פאהר? צו מיין רבי'ן פאהר איך! צו דעם אור הגנוז, צו דעם ידיד עליון, צו דעם צלם אלקים, וואס מיט זיין השפעה לעבען מיר נאך אלע. חבל על דאבדין ולא משתכחין! נאך אזוינעם וועלען מיר שוין ניט האבען! נאר ווען איך גיי אריין אין זיין הדר המיוחד, וואו דער רוח הקודש רוהט נאך אויף זיין שטוהל, אויף זיין טיש, אויף זיינע ספרים; ווען איך גיי אריין יאן זיין שטיבעל, וואו ער האט זיך מתבודד געווען, ווען מיר טוהט אמאל א קלינג אין די אויערן זיין נגון, ווען מיר שטעלט זיך אמאל פאר זיין קלסתר פנים מיט'ן זיו השכינה, וואס שיינט אויף איהם און פון איהם, זעה איך ערשט דעמאלט, וועמען מיר האבען פערלארען... צו סטער'ן פאהר איך, צו דער אשה צדקנית, מיט איהר פרישער וואונד אין הארצען, וואס נור א פאטער קאן מיטפיהלען; צו דבורה-לאה'ן, צו איהר זוהן, ר' מענדלען, וואס ער וועט אפשר זיין דער אמת'ער יורש פון דעם כתר כהונה ומלכות, וואס יתומ'ט...

ר' ישעיה האט זיך צוהיצט; אונטער זיינע ווייסע געדיכט-

בעוואַקסענע ברעמען האָט זיך אָנגעצונדען אַ פֿײַערל, די דאַרע הענד האָבען אָנגעהויבען נערוועז צו שפּיעלען מיט די פֿרענז פֿון זײַן ברײטען זײַדענעם גאַרטעל.

— אָבער ווי זאָגט מען עס? — האָט ר' ישעיה אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד — אַל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך... מיר פֿאָהרען!

אין אין דעמזעלבען אָווענד האָט זיך נעבען ר' ישעיה'ס הויז בײַם ברעג דווינא אָבגעשטעלט אליה קאַלפּאַק'ס הויכע בויד מיט אַ פּאָר געזונדטע שווערע פֿערד, און אליה, אַ וואַקסגעגער ייד מיט אַ רויטען קאַרק אין אַ פּויערישען וואַרימען היטעל מיט אויערן און אין אַ וואַרימען קאַפּטאַן, אַנטערגעבונדען מיט אַ רויטען פּויערישען גאַרטעל, האָט צוזאַמען מיט דער דינסט אָנגעהויבען צו טראָגען פֿון שטוב און לעגען אין בויד פּעק, קנישענס, איבערגעבונדענע קערב, פֿעלצען, אויבער-דעקען און מזונות. עס האָט געשמעקט הײַ, געשמירטער לעדער, פֿרישע גריבענעס, געפּעקעלטע גענז און בײַ אליה'ן האָט זיך שוין פֿאָראויס פֿאָנאַנדערגעשפּיעלט דער אַפּעטיט: רחל אַראָגבאָג'ס גענז האָבען געהאַט אַ שם אין גאַנץ שטאָדט.

ענדליך האָבען זיך ר' ישעיה און יעקב הירש, בײדע קלײַבינקע, האַרינקע, אין גרויסע וועלפען-פֿעלץ מיט אויפֿגעשטעלטע קראַגענס, פֿון וועלכע ס'האָבען זיך קוים אַרויסגעזעהן זייערע נעזער, אָבגעשטעלט נעבען שליטען, און אליה האָט זיי אײַנעם נאָך דעם צווייטען אַרײַנגעזעצט טיעף אין בויד אַרײַן און איבערגעדעקט מיט וואַרימע דעקעס. אין פֿענסטער מיט אַ ליכט אין האַנד האָט זיך געוויזען די אַלטע רחל און דער אָבשײַן פֿון ליכט איז געפֿאַלען אויפֿ'ן שניי און אויפֿ'ן ברעג בויד.

אליה איז אַרויף אויף דער קעלניע.

— י—י—יאָ—אָ! — האָט ער אַ געשריי געטהון עפּיס מיט זײַנעם אַנאייגענעם נגון און אַ שמיץ געטהון די פֿערד.

דער שליטען האָט זיך האַסטיג אַ ריס געטהון פֿון אָרט און שנעל זיך אַ לאָז געטהון באַרג-אַראָב.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום זענען זיי שוין געווען אויף דער הויכער הילצערנער בריק איבערן קאַניעוויץ נעבן ליקאָוויטשעס הויז און נאָך אין אַ פּאָר מינוטן אַרום אַרויסגעקראָכן אויף וויטעבסקער וועג.

קיין ליאַדי זענען זיי געקומען ערשט אויף דעם פֿינפֿטן מעת-לעת, אָפּגעמאַטערטע, צעבראָכענע און האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין אַנאַכסניה געגנאיבער דעם רבינס הויז. און אַז ר' ישעיה האָט זיך אויסגעטאָן, אַ ביסעל דערוואַרעמט, צוגעגאַנגען צום פֿענ-סטער און האָט דערזען דעם רבינס רויטע מיטה מיט דעם פֿער-שנייטען טשערעפּיצענעם דאַך, דעם הויכן הילצערנעם בית-המדרש אין מיטן הויף, די באָד מיט דער מקוה פֿון הינטן, דעם נידער-געגרין-געמאָלטן פֿאַרקאַן אַרום און דעם ברונעם אין אַ זייט. האָט ביי אים באַלד פֿערקלעמט דאָס האַרץ. אַלץ איז געשטאַ-נען אויף דעמזעלבן אָרט און געהאַט דאָסזעלבע אויסזען, ווי בעת דער אַלטער רבי האָט געלעבט. ער איז אָבער ניט געווען. און יעדעס מאָל, ווען ער פֿלעגט צו דערזען, פֿלעגט זיך אים דאַכטן, אַז ער זעט אַן אָרון קודש, פֿון וועלכן מ'האָט אַרויס-גענומען די תורה...

דער משרת פֿון אַכסניה האָט פֿונאַנדערגעבינדן די פּעק, אָפּגעטרייסלט די פּעלצן פֿון שניי און אויסגעהאַנגען זיי אויפֿן וואַנד, איינגעהייצט דעם אייזן און דערלאַנגט צום טיש צוויי גלעזער טהיי מיט קיכלעך; ר' ישעיה האָט אָנגעהויבן פֿונאַנ-דערלעגן די זאַכן, יעקב הירש האָט אַ וואַש געטאָן די הענט און האָט זיך באַלד אַוועקגעשטעלט דאַווענען מנחה. אין טהיר האָט זיך באַוויזן אליה — אַ גרויסער, אַ שווערער, מיט אַ רויט-אָנגעפּראָלען פּנים און אַ צעשויבערטער באָרד, אָנגעשטעקט מיט היי; פֿון אים האָט געשמעקט לעדער און שטאַל.

— רבי, איהר ווייסט, אַז מיר האָבן געהאַט קפיצת הדרך?

— וואָס איז?

— געקומען מיט זעקס שעה פֿריהער, ווי אַלע מאָל. נאָך מיין רעכענונג נאָך, האָבן מיר געדאַרפֿט אַריינפֿאָהרען טיעף אין

נאַכט אַרײַן. אמת, דער בולאַנער איז געוואָרען אַ שטיקעל, ווי זאָגט מען דאָס, צולע על ירך — הינקט־אונטער; מ׳וועט אים מוזען איבערשמידען.

דער בעל־עגלה האָט אַרויסגעלעגט דאָס גאַנצע ביסעל תורה, וואָס ער האָט „אָנגעטאַשט" בײַ זײַנע „פּאַרשוינען", זינט ער פאָהרט אַרום, האָט אַ קראַץ געטהון דעם קאַרק און אַ וואָרף געטהון אַ שטרענגען קוק אויפ׳ן טיש, פון טיש אויפ׳ן קאַמאָר און פון קאַמאָר אויפ׳ן טיש.

ר׳ ישעיה האָט פערשטאַנען זײַן וואונק, האָט אַרויסגענומען פון רײַזע־זאַק אַן אָנגעהויבען פלעשעל משקה, אָנגעזאָגט אַ גלעזעל און אהעקגעשטעלט אויפ׳ן ברעג טיש. פון פינאַנדערגעבונדענעם קערבעל האָט ער אַרויסגענומען אײַנגעוויקעלטע אין אַ פעטען דורכזיכטיגען פּאַפּיר שיריים פון אַ גאַנז.

אליה איז צוגעגאַנגען צום טיש, האָט גענומען דאָס גלעזעל, געמאַכט אַ ברכה, אויסגעקעהרט די בנשמה אחת און אַרומגעווישט די וואָנסען מיט׳ן ברעג אַרבעל, אַרײַן מיט די הענד אין פּאַפּיר, אַרויסגענומען אַ גרויסען גענזען־פּיפּיק, געדיכט אידם אײַנגעטונקט אין זאַלץ און אַרײַנגעשטאַרט אין מויל.

— אַ געזונט מאַקע אין דער מוהמע רחל׳ען, לאַנג ליעבען זאָל זי! — האָט ער הויך און צופרידען אַ זאָג געטהון מיט אַ פולען מויל. איך האָב אַלאַ מאָל געזאָגט, אַז מיט אונזערע וועלישער פּיפּקעס מעגען מיר זיך בערימען! יאָ בערימען מעגען מיר זיך, האַ־האַ־האַ, ווי איך בין אַ ייד!

יעקב הירש איז אויסגעשטאַנען שמונה עשרה און האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויפ׳ן בעל־עגלה, וואָס שטערט אים אין דאַווענען.

ר׳ ישעיה האָט אָנגעהויבען צו קליבען די זאַכען, בנוגע האָט ער נאָך געדאַווענט אין צויר.

אויפ׳ן טיש איז געשטאַנען יעקב הירש׳ס אָנאויסגעקיהלט גלאָז טהיי.

דאס פיער און צוואנציגסטע קאפיטעל.

דעם רבי'נס שמש איז אריין און איבערגעגעבען ר' ישעיה'ן, אז דער רבי וויל איהם שוין זעהן.

ר' ישעיה האט זיך פערוואונדערט: אלע מאל פלעגט ער דעם ערשטען שלום אבגעבען דעם רבי'ן. אין מנין, פאר קבלת שבת. און פון דארטען שוין אוועק צום רבי'ן אהיים אויף קדוש און אבהאלטען ביי איהם שבת. פריטאג פלעגט ער זיך א ביסעל אויסרוהען, געהן אין מרחץ, טובל זיין זיך, און פארשטעלען זיך פאר'ן רבי'ן א „שבת'דיגער". דאסמאל אבער האט איהם דער רבי אזוי געטהון פאר דער צייט, און דאס האט איהם אפילו א ביסעל דערשראקען.

ער האט אויף זיך ארויפגענומען דעם פעלץ, אנגעטהון אויף דער יארמאלקע דאס שטריימעל און אוועק איבער'ן גאס. דער שמש האט איהם מיט א גרויסען היילצערן לאמטערן בעלויכטען דעם וועג.

ער איז ארויף אויף דעם הילצענעם גאניקעל פון הויף (דער גאס-דורכגאנג איז ווינטער געווען פערשלאגען); די טרעפ זענען געוועזען, ביי אלע מאל, ריין אבגעקעהרט און אויסגעשאטען מיט זאמד; אריין אין ווארימען, ליכטיגען פארהויז, א ציה געטהון צו זיך די שווערע טהיר, און ס'האט איהם באלד ארומגעכאפט יענע שטילע ווארימקייט, יענע יום-טוב'דיגע ציבערקייט, וואס האט דא געהערשט נאך פון די פארצייטיגע יאהרען, ווען די רביצין סטערנע איז נאך געוועזען יונג און פון קיין זאך ניט אראבגענומען איהר אויג.

א קיילעכדיגער שטריינער מאטראץ איז געלעגען אויף דער ערד ביי דער שוועל, און ר' ישעיה האט ניט ווילענדיג אנגעהויבען אבצעווישען אן איהם די פיס און אראבשלאגען פון די שטיוועל דעם שניי; לינקס פון דעם צימער איז געוועזען דאס גרויסע עס-צימער. דארט איז איצט געוועזען פינסטער, און ר' ישעיה האט דערקענט דאס קלאפען פון דעם גרויסען, אלטען וואנד-זייגער, וועלכען, ווי מ'האט געזאגט, א פוילישער פריץ האט געשענקט דעם אלטען רבי'ן.

רעכטס האָט זיך געצויגען די „עזרת־נשים" — צימערן פאַר די ווייבער, מיט די קליינע קינדער, און ר' ישעיה'ן האָט זיך געוואָלט פריהער אָבקעהרען אַהער, דורכריידען זיך מיט דעם אַלטער, „שלום געבען „רב שפרה'ן", ווי ער און נאָך איינינע תלמידים פון אַלטען רבי'ן האָבען זי גערופען.

— שלום־עליכם, ר' ישעיה, — איז צו איהם פון נאָהנטען צימער אַרויס אַ בחור'ל פון אַ יאָהר פופצעהן מיט אַן אָנגעצונדען ליכט אין האַנד, — דער רבי איז ביי זיך און וואַרט אויף אייך.

— עליכם־שלום, לייבעל, וואָס מאַכסטו? וואָס מאַכט דער פאָטער?

— געזונד, דאַנקען גאָט, אַלע געזונד.

לייבעל האָט אַוועקגעשטעלט דאָס קליינע ליכטעל אויפ'ן גרויסען עס־טיש, און אין צימער איז געוואָרען נאָך טונקעלער, ווי פריהער.

ר' ישעיה האָט גאַנץ צופריעדען בעטראַכט דאָס פלינקע בחור'ל מיט די ווייסע בעקעלעך, געלע פאות און שוואַרצע, לעבעדיגע אויגען; ער האָט זיך דערמאָהנט, אַז דאָס איז דער זעלבער לייבעל, ר' מענדעלי'ס זוהן, וואָס איז אַרויסגעפאַלען פון שליטען, בעת דער רבי איז מיט זיין גאַנצער חברה געלאָפען פון פראַנצויז, און צוליעב איהם האָט מען זיך געמוזט אומקעהרען צוריק, זיך פערהאַלטען אויף איינינע שטונדען, ביז מ'האָט איהם געפונען אויפ'ן וועג אַ פערוויקעלטען, אַ וויינענדיגען און האַלב אַ דערפראָרענעם.

ר' ישעיה האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם פעלץ, וועלכען לייבעל האָט אונטערגעהאַפט, אויפגעהאַנגען ביי דער טהיר און איז אַריין אין רבי'נס צימער.

דער גרויסער טיש, אָנגעוואָרפען מיט ספרים, איז געווען גוט בעלויכטען. צוויי ליכט האָבען געברענט אויפ'ן טיש און צוויי האָבען געברענט אין די וואַנד־ליכטער צווישען ביידע פענסטער. דער רבי איז געזעסען אויף זיין בריטען, האַרטען הילצערן שטוהל מיט געשניצטע הענדטלעך, אין זיין שפיציגער יאַרמעלקע, מיט זיינע בריטע, צושויבערטע פאות, לאַנגער, גרויער באָרד און אויף זיין הויכען צוקנייטשטען שטערן און אין זיינע טיפע, פערזאָרגטע און

בעגייסטערטע אויגען האט זיך אפגעשפיגעלט א טיעפע, נישט אויסגעשפראכענע זאָרג. אנטקעגען איהם זענען געזעסען צוויי יודען שווארץ געקליידעט, איינער, דער עלטערער, אויך אין א יארמאלקע, נור א בלויע, א קאנטיגע און מיט א קנעפיל, דער צווייטער — אין א „רייכישען" קאפעליוש.

ר' ישעיה האט זיי ביידען דערקענט. דער עלטערער איז געווען ר' ביניש לאפקאווסקי פון וויטעבסק, דער יונגערער איז געווען ר' מרדכי פייטעלסאן פון לעפעל. ר' ביניש איז געווען א מפורסם ווייט ארום, א „קיזערליכער דעפוטאט פון יודישען פאלק", ער האט שוין איבער פון איינציגע יאהר אן אינגאנצען פערלאזט פעטערבורג און זיך בעזעצט ביי זיך אין וויטעבסק. ערשטענס, דערפאר — וויל ער האט זיך איבערצייגט, אז די דעפוטאטען האבען בכלל קיין שום מאכט ניט און יודען האבען קיין זאך ניט צו ערווארטען פון זיי. ר' מרדכי לעפלער איז געווען מעהר נישט ווי א ממלא מקומו, א „קאנדידאט", אבער יונגער, מיט מעהר ענערגיע און מיט מעהר במוחן; און ער איז שטענדיג געזעסען אין פעטערבורג, געלעגען אין „טובת הכלל" און געארבייט וועגען יודען, און לויט זיין פארשלאג, האבען זיי זיך איצט צוזאמענגעקליבען ביים רבי'ן, כדי אנ'עצה האלטען וועגען א זעהר וויכטיגען ענין.

דער רבי האט זיך עטוואס א הויב געטהון אנטקעגען ר' ישעיה'ן, האט איהם דערלאנגט די האנד. און געגעבען שלום. דאזעלבע האבען געטהון זיינע ביידע געסט. דער לעצטער איז צו איהם צוגעגאנגען **רב** מענדעל'ן, וואס האט זיך, ניכר, זעהר דערפרעהט פון זיין קומען, ער האט איהם אפגעגעבען זיין שטוהל. און צוגערוקט פאר זיך אנ'אנדערן.

— דער גרויספירסט קאנסטאנטין פאוולאוויטש איז געגען דעם — האט ר' מרדכי ווייטער פארגעזעצט! דאס איבערגעריסענע געשפרעך — און דער סענאטאר נאחזבולצאוו, וועלכען ער האט ארויסגעשיקט ספעציעל, כדי אויסצופארשען די זאך איפ'ן שטעל, צווישען יודען גופא, איז, לויט די ידיעות, וואס איך האב, אייך דערצו ניט מסכים...

דער רבי האט איהם איבערגעהאקט.

— איך בעט אייך, אבער מיר מוזען דאך געבען צו פערשטעהן ר' ישעיה'ן, וועגען וואס מען רעדט.

ער האט זיך אויף א ווײַלע אבגעשטעלט און האט זיך אומגעקעהרט צו ר' ישעיה'ן.

— מיר רײַדען וועגען א נײַער גזירה, רחמנא לצלן, וואס מען גרייט זיך אין פעטערבורג גוזר צו זײַן אויף אחינו בני ישראל. דארט רעדט מען וועגען צוגעהמען, חלילה, יודישע קינדער און דאס איז פאר אונזערע צאן קדשים וועהר א הארבער ענין, און וועגען דעם דארף מען זיך וועהר גוט מישב זײַן.

ער האט נידעריג אראבגעלאזט דעם קאפ; און צימער האט געהערשט א גענצטע שטילקייט.

— רבי, — האט דער ערשטער איבערגעריסען די שטילקייט ר' מרדכי לעפלער, — ביי אונז אין פעטערבורג הערשען אין דעם פונקט צווישען די יודישע כלל-טוער צוויי דעות. סיזענען דא אזעלכע, וואס מיינען, אז דאס איז גאר קיין גזירה ניט. מיר, די, וואס פיהרען אזא פערביסענעם שטרייט מיט אונזערע שונאים פאר אונזערע מענשליכע רעכט, מיר הארפען האבען א מאמענט, אויף וועלכען מיר זאלען קאנען בויען אונזערע תביעות, און קיין זעגען מיר נאך אפילו ניט פערגלייכט מיט די איבעריגע הימישע בירגער אין אונזערע פאליטיק, טא ווי קאנען מיר פאדערן גלייכע רעכט מיט אלע בירגער?

ר' מרדכי האט ניט אויסגעזאגט, אז ער איז איינער פון די אנהענגער פון דער מיינונג און אפשר אויך זייער אנפיהרער. אלע אבער האבען פערשטאנען, אז דאס איז זײַן מיינונג, פאר וועלכער ער וועט שטעהן פעסט.

— וואס וועט איהר זאגען, ר' ביינוש? — האט דער רבי אבגעשטעלט אויף איהם זײַן פערוואגט בליק פון אונטער די שווערע, האלב-צוגעמאכטע ברעמען.

— וואס זאל איך זאגען, רבי? איהר ווייסט דאך, און דער הערר פיטשעלסאן ווייסט, אז איך גלויב בכלל ניט, אז אונז, יודען,

וועט מען וואָס עס איז געבען, געדמען פון אונז — יאָ, פאַרוואָס ניט? ווײַל, וואָס מיר האָבען און וואָס מיר האָבען ניט: אונזער געלד, אונזער מיה, אונזער חיה, אונזערע קינדער. אָבער געבען אונז עפּוס? — ניין, דערויף האָבען מיר גאָרניט וואָס צו וואַרטען.

פײַמעלמאַן האָט אידם געוואָלט ענטפערן, נאָר ר' ישעיה האָט אידם איבערגעשלאָגען.

— זאָגט מיר, ר' מרדכי, איך וועל בײַ אײַך פרעגען, — האָט ר' ישעיה אַ זאָג געטהון, — ווי איז מיט די איבעריגע אומות, וואָס געפינען זיך אין רוסלאַנד און זענען פטור פון דעם עלבען חוב, וועלכען מוטיל אויף אונז אַרויפלעגען אײַנט, דהיינו: קדרים, קאַראַאימער, אַרמענער. זײַ זענען אויך בערעכטיגט אין זייער רעכט, דערפאַר וואָס זיי זענען פרײַ פון דעם גרעסטען און האַרבסטען בירגערליכען חוב, אַזוי ווי מיר, אָדער זיי האָבען גלײַכע רעכט מיט די חסען?

ר' ישעיה האָט זעהר גוט געוואוסט, וואָס פאַר אַן ענטפער פײַטעלסאָן קאָן אידם געבען אויף זײַן שאלה, נאָר ער האָט שטאַרק געוואָלט, אַז דער פעטערבורגער גאַסט, וואָס האַלט זיך אַלײן פאַר אַ שטיקעל מקורב אין די הויכע פענסטער, זאָל אַרויסלעגען דאָס, וואָס ער ווייסט, און וואָס ער רעכענט אפשר פאַר אַ חוב צו בעהאַלטען בײַ זיך אין האַרצען צוליעב „פּאָליטיק".

— איהר דאַרפט ניט פערגעסען, ר' ישעיה, — האָט זיך אָבגערופען פײַטעלסאָן, — אַז די האָבען שוין דאָס, וואָס מיר דאַרפען נאָך ערשט פערדינען. און כדי אַרויסראַטעווען יודען פון זייער איצטיגער שפלות, פון דעם אָבנעהמען בײַ זיי פרנסה, פון דעם אַרויסטרייבען זיי פון איין אָרט אויף דעם צווייטען, צוליעב ווײַל איז אפשר טאַקע ניטאָ קיין קרבן, וואָס זאָל זײַן צו-גרויס?

— זענט איהר אָבער זיכער, אַז דער קרבן וועט אָנגענומען ווערען? — האָט אַ פרעג געטהון ר' ביניש — איך בין אין דעם ניט זיכער.

— אל תבטחו בנדיבים, מיטאָר ניט האָפען אויף קיין בשר-

ודם, אָבער איך מוז זאָגען, רבותי, אַז די לאַגע איז נאָך גאָרניט אַזוי ערנסט, ווי איהר אַלע מיינט. מיר האָבען גוטע פריינד און האָבען זיי דאָרט, וואו ס'וואָלט גאָר זיין שווער צו גלויבען, אַז די זענען דאָ. מיר האָבען אַ מאַרדווינאָוו, וואָס איז ביידע זאַכען: אי אַ כל יכול, אי אַן אמת'ער אוהב ישראל; מיר האָבען אַ נאָוואָסילצעוו, וואָס איז נאָך צעהן יאָהר צוריק אַרויס מיט אַ פּלאַן שענקען יודען גלייכבערעכטיגונג אין פּוילען, מיר האָבען אַ גראַף פּאַנין...

— אָבער מאַרדווינאָוו שטעהט דאָך דורכאויס פאַר דעם, אַז די גזירה זאָל יאָ אָנגענומען ווערען! — האָט גאַנץ געלאַסען אַריינגעשטעלט זיין וואָרט ר' מענדעלי.

ער איז געווען דער יונגסטער פון די נאספים און האָט זיך געהאַלטען מיט גרויס אָבשיי צו די עלטערע.

— יאָ, ווייל ער מיינט, אַז פון דעם וועט אַרויס פאַר יודען אַ טובה.

אין צימער איז געוואָרען שטיל. דער רבי האָט בעדעקט מיט דער האַנד זיינע צוגעמאַכטע אויגען און האָט זיך פערטיעפט אין זיינע געדאַנקען. אַלע האָבען געשוויגען און געוואַרט ביז דער רבי וועט אויפהאַכען פון זיין דבקות. עטליכע מינוט האָט די ערנסטע שטילקייט געדויערט; ס'האָט זיך געהערט, ווי אין דריטען חדר קלאַפּט דער זייגער און ווי דאָס ווינדטעל שפּילט ערגיץ ווייט דרויסען מיט אַן אָפּענעם לאָדען.

ענדליך האָט ער אַ שווערען זיפץ געטהון, אַראָבגענומען די האַנד פון די אויגען און האָט פריינדליך בעקוקט אַלע אַרומיגע.

— ברידער, איך מוז אייך זאָגען, אַז דאָס, וואָס מיר לעבען איבער איצט, האָט דער אדמו"ר, נשמתו יגן בעדנו, געזעהן נאָך מיט פערצעהן יאָהר צוריק, בשעת דער גרויסער מלחמה, און ניט לאַנג פאַר זיין פטירה האָט ער געשריבען צו איינעם פון אנשי שלומנו, אַז דעם ערשטען טאָג ראש־השנה, פאַר מוסף, איז איהם נתגלה געוואָרען, אַז „אם ינצח באָנאַפּאַרטאַ ירבה העושר ויורם קרן ישראל — אַז אויב דער בעזיגער וועט זיין דער מלך צרפת,

וועלען יודען ווערען רייכער און קריגען מעהר שטעלין, אבל יתפרד ויתרחק לבן של ישראל מאביהם שבשמים — אָבער די יודישע הערצער וועלען זיך, חלילה, פערוויסטערן פון זייער פאָטער אין הימעל. ואם ינצח אדוננו אלכסנדר, אם כי ירבה העוני בישראל ויושפל קרן ישראל, אבל יתקשרו, ויתחברו ויתעקדו לבן של ישראל לאביהם שבשמים, ווען דער בעזיגער וועט בלייבען אונזער קייזער, וועלען אחינו בני ישראל אפילו ווערען אָרימער און דער גלות וועט ווערען שווערער, אָבער זייערע הערצער וועלען ווערען נעהנטער צו גאָט און זיי וועלען בלייבען ערליכע יודען. וזה לך האות — שרייבט ער ווייטער, — אַט וועסטו האָבען אַ סימן: שבקרב הימים יוקח מחמד עיניכם — סוועלען קומען טעג, ווען מ'וועט ביי אייך צונעהמען דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, וואָס איהר האָט, ובקרב הימים יתחילו ליקח לאנשי חיל מאחינו בני ישראל, און מ'וועט קומען אַ צייט, אַז מ'וועט אָנהייבען נעהמען יודישע קינ-דער אין סאָלדאַטען. ברידער, איך זעה, טאַקע, אַז פון דער נייער גזירה „ירבה העוני בישראל" — וועלען יודען, חלילה, פעראָרימ-ווערען, ווארום מ'וועט אָוועקנעהמען קינדער פון עלטערן, מאַנען פון ווייבער, די, וואָס זענען מפרנס געווענען; די, וואָס זענען אימשטאַנד צו פערדינען אַ שטיקעל ברויט, די וועלען אָבגעריסען ווערען פון זייערע היימער, ויושפל קרן ישראל און יודען וועלען איבערהויפט זיין זעהר געפאַלען, אָבער מיין דעה איז, אַז מיר מוזען פאָרט די גזירה אָננעהמען, אויב נור די איז פון גאָט; און ניט וויל, ווי ר' מרדכי מיינט, אַז דערפון קאָן עפּעס אַרויס גוטעס פאַר יודען, פאַר זייער מצב החומרי, פאַר זייער בירגערליכע רעכט וכדומה, ניין: אדרבא, נאה עניותו לישראל, אָרימע און געדריקטע זענען זיי און דאַן זענען זייערע הערצער נעהנטער צום בורא עולם און דאָס איז דער עיקר.

און צימער איז געוואָרען נאָך שטילער. דער זייגער אין דריטען צימער האָט אָנגעהויבען צו קלאַפּען נאָך שטאַרקער ווי פריהער, דער אָבגעריבענער לאָדען אינטער'ן פענסטער איז איינ-

גאַנצען אַ־ייַנגעפאַלען אין רשות פון קאָל־ען, בייזען חינר.

פיטעלסאָן האָט זיך אָבער ניט געוואָלט אונטערגעבען.

— רבי, אויב „יאה עניותא לישראל“ — איז דאָך דאָס אַ רמז, אַז מ׳דאַרף לטובת הכלל לחלוט׳ן גאָרנישט אָנהויבען צו טהון. און אומזיסט טאַקע האָבען יודען געוועהלט דעפוטאַטען, אומזיסט האָבען זיי אַראָבגענומען די עשרות פון זייערע קיטלען, געמאַכט געלד און טהוען אויך איצט דאָס אייגענע. און אויב אונזער ישועה קאָן, חלילה, ניט קומען פריהער, איידער „קרן ישראל יושפל“, דאַרפען מיר דאָך זאָגען, אַז דער אמת׳ער גואל אונזערער איז, חלילה, דער גענעראַל־גובערנאַטאָר חאָוואַנסקי!

דער רבי האָט צוגעמאַכט די אויגען און שטרענג צונויפ־געקנייטשט דעם שטערן.

— די גזירות הסאַלדאַטען איז געקומען מעהר נישט ווי פון ביטול תורה. די גמרא זאָגט: כל הפורק ממנו עול תורה, נותנין עליו עול דרך ארץ — ווער עס וואַרפט פון זיך אַראָב דעם יאָך פון תורה, יענער מוז אויף זיך נעהמען דעם עול פון דרך ארץ. און, פערקעהרט, כל זמן אויף דעם כסא המלוכה זיצט דער מלך — אונזער יונגער קייזער ניקאָלאַי, ירום הודו, וועלען מיר צו ביטול תורה, איה״ש, ניט קומען. און תורתנו היא חיינו, אונזער תורה הקדושה איז אונזער לעבען.

ער האָט ווידער צוגעמאַכט די אויגען און אין צימער איז געוואָרען נאָך שטילער.

דער זייגער האָט געשלאָגען צוועלף.

שטיל זענען די נאַספּים אויפגעשטאַנען פון זייערע ער־טער, שטיל זיך אָבגעזעגענט מיט׳ן רבי׳ן און שטיל אַרויס פון צימער. ר׳ מענדעלי האָט זיי בעגלייט ביז׳ן פאָרהויז.

אויף די טרעפ האָט ת׳ ביינוש אָנגעיאָגט ר׳ ישעיה׳ן.

— וואָס הערט זיך ביי אייך אין וועליזש? טהוט איהר עפּיס וועגען דער עלילה?

— לעת עתה טהוען מיר נאָך גאָרנישט און האָבען ניט וואָס צו טהון. דערוויַיל זענען אַרעסטירט נור צוויי קריסטינס און

עס קאן זיין, אז דאסמאל זאל זיך דאס אויך צו זיי אליין אויסלאזען. ביי שמריה בערלין איז דא א קאפיע פון דעם קייזערליכען בעפעהל פון 6-טען מערץ 1817 יאהר, אז אויף יודען טאר מען קיין בלוט-בלבולים ניט מאכען. מיט צוויי יאהר צוריק האט זיך דאס אויסגעלאזען מיט גארנישט.

ר' בינוש האט א שווערען זיפץ געטאן.

— מיט צוויי יאהר צוריק... אבער דעמאלט האבען מיר נאך אונזער „גואל" ניט געהאט.

ער האט זיך אבגעזעגענט מיט ר' ישעיה'ן און איז צוזאמען מיט ר' מרדכי פייטעלסאן אוועק ליינקס און אריין אין גרויסען פריצישען גאסטהויז אויפ'ן ראג.

דאס פינף און צוואנציגסטע קאפיטעל.

ביי סלאווע בערלין האט שוין פון צוויי וואכען דאס גאנצע הויז געקאכט ווי א קעסיל.

ס'איז געוועזען ערב-חתונה. יעדער, ווער עס האט נור געהאט פיס און יעדער, ווער עס האט נור געהאט הענד, איז געוועזען פערנומען. אין דעם גרויסען דריי-גארנדיגען הויז איז מיט אמאל געווארען איינג און ס'איז זיך ניט געוועזען וואו אהינצוטהון. אונטען, אין פארהויז, ביים אריינגאנג, איז געוועזען אזוי פיעל אנגעשטעלט, אז מ'האט ניט געקאנט דורכגעהן. אין גרויסען עסצימער זענען געוועזען אבגערוקט די טישען, און אברהם קאטסאן, בערלינ'ס הויף-שניידער, האט זיך פונאנדערגעלעגט אויף דער פאדלאגע, ווי א פעלד-מארשאל אויפ'ן שלאכט-פעלד. פון איין זייט צימער איז געוועזען אויסגעצויגען אויף דער ערד רויכווארג. אברהם, א הויכער יוד מיט א לאנגער צושויבערטער בארד, אין א יארמולקע און מיט גרויסע קיילעכדיגע שפאקולען אויף די אויגען, איז ארומגעקראכען איבער דער פאדלאגע אויף אלע פיער, צוגעלעגט א פעלכעל צו א פעלכעל, אבגענומען צוריק און ווידער צוזאמענגעשטעלט און ווייער אבגעטיילט. אמאל פלעגט ער אויפשטעהן,

ארויסחאפען איינס פון די פעלכלעך, צוטראגען צום פענסטער, פונאנדערבלאזען די האר, איינקוקען זיך גוט דורך די גרויסע גוט־אויסגעווישטע גלעזלעך און ווידער אוועקלעגען אויף דעם פריהערדיגען ארט.

אין אנדערן עק צימער זענען אראבגעהאנגען פון טיש און געצויגען זיך ווייט איבער דער ערד לאנגע שטיקער סאמעט, אטלאס, שווארצע און ווייסע זייד, לאנגע, אטלעסענע בענדער, שפיצען, קינסטליכע בלימעלעך, פעדערן — אלץ איז געלעגען אנגעווארפען אויף די טישען און אויף די פענסטער, און אברהם איז דא אויך ארומגעגאנגען ווי א זעלבסט־הערשער, וואס אויף זיין איינציג ווארט איז אנגעהאנגען די גאנצע וועלט. אט האט ער אראבגעשלעפט ביי זיך פון אקען די לאנגע פאפירענע מאס מיט אנגעריסענע צייכענס, גענומען אין האנד מיט לאנגע, דארע און אויסגעקריכטע פינגער א שטיקעל קרייד, אויסגעצויגען איבער'ן לאנגען טיש א שטיק טונקעל־גרינעם סאמעט, ארויסגענומען פון אונטער'ן בוזעם א גרויסע קאנענע טאבאק־בושקע, אבגעריסען דאס העקעל און איינגעשלעפט אין נאז א גוטען שמעק־טאבאק און אויף דעם גרינעם סאמעט האבען זיך אנגעהויבען צו באוויזען קינסטליך אויסגעמאלטע פיגורען און די שווערע שטאהלענע שער האט אנגעהויבען אכזריש פונאנדערצושניידען דעם גרויסען שטיק סאמעט אויף קליינע אומגעלומפערטע שטיקלעך, וועלכע די געהילף־ארבייטער פלעגען אונטערקלויבען, אבטראגען צום פענסטער, אוועקזעצען זיך אויף דער נידעריגער הילצערנער באנק, צוזאמענשטעלען זיי און פלינק אנהויבען צו נייהען. און אברהם פלעגט ווידער מעסטען, ווידער פיהרען מיט זיין הארטען שטיקעל קרייד איבער דעם ווייסען טונקעלען סאמעט, ווידער שמעקען טאבאק און ווידער שניידען.

אין סלאוועס צימערן האט מען געשאטען בעטגעוואנד, און גרויסער ווייסער פוך איז געשטאנען אין דער לופט, ווי פרישע שניי אין א העלען ווינטערדיגען שניי־טאג.

אויבען, ביי לאנגען אין צימער, האט מען גענייט וועש.

און צווישען דעם גערויש און צווישען דעם געפּילדער פֿון צעהנד־
ליגער שטימען, פֿערזאָרגטע, אונרוהיגע און איילענדע, איז לאַנע
אַרומגעגאַנגען ווי אַ פֿער׳חלומ׳טע, אַ שטילע, מיט איהר טיעף בע־
האַלטענער וואונד אין האַרצען, מיט איהרע גרויסע שוואַרצע אויגען
אונטער די לאַנגע אַטלעסענע ברעמען, מיט וועלכע זי האָט איבער
די קעפּ פֿון די אַלע אַרומיגע געקוקט עפּיס ווייט־ווייט, אַזוי ווי
זי וואָלט ערוואַרטען פֿון דאָרט עפּיס אַנטענטפער אויף איהר פֿער־
צווייפלונג, אַנערקלערונג אויף אַלץ, וואָס אַרום איהם פּאַסירט.

ס׳איז געווען דער לעצטער שבת פֿאַר דער חתונה, דער שבת
פֿון „אויפרופעניש“. לאַנע האָט געזעהן, ווי יאָסע מירלעס האָט
נאָך נעכטען פֿאַר קבלת שבת אַוועקגעטראָגען אין שוהל אַ זעקעלע
מיט ניס,, מאַנדלען, ראָזינקעס. זי האָט געוואוסט, אַז היינט וועט
מען „איהם“ אויפרופען צו דער תורה און ווי נור „ער“ וועט
ענדיגען די ברכה, וועלען אויף „איהם“ פֿון אַלע זייטען אָנהויבען
צו רעגנען די אַלע גוטע זאַכען, און די ניס און די מאַנדלען, און
די „צוקערקעס“ אין אַלערליי פּאַפּירלעך, איינגעוויקעלט אין דינע
גאָלדענע פֿאָדעם, מיט לאַנגע „בערד“ אין ביידע זייטען, וועלען
הויך פֿליהען איבער דער בימה און פֿאַלען אויף דער ערד אין
אַלע עקען שוהל; און קליינע קינדערלעך וועלען זיך אַרויפוואַרפען
אויף דעם ווי הייזשעריקען; מ׳וועט זיך שטופּען, מ׳וועט שרייען,
מ׳וועט לאַכען; ס׳וועט זיין פֿרעהליך ווי דעמאָלט, ווען זי האָט די־
זעלבע סצענע אָנגעקוקט פֿון קליין פֿענסטעריל אין דער וויבער־
שער שוהל, בשעת מען האָט אויפגערופען הירש׳ן. יאָ, אָבער
ביי וואָס איז זי דאָ?

און זי האָט געקוקט דורכ׳ן פֿענסטער אויף דעם אָבגעשטאָר־
און זי האָט געקוקט דורכ׳ן פֿענסטער אויף דעם אָבגעשטאָר־
בענעם מאַרק, אויף וועלכען ס׳איז געלעגען אַ טויטע, שבת׳דיגע
שטילקייט, אויף די צוויי רייהען צוגעשלאָסענע קראָמען מיט גרויסע
שווערע הענג־שלעסער איף די אייזערנע אַרומגעשמידעטע טירען,
אויף די צוגעמאַכטע קליינע „אַלמערלעך“ אין מיטען, אויף די ליידיגע
ביידלעך נעבען ראַטהויז. אין איינעם פֿון זיי איז געזעסען די

סאָלדאַטקע, אַגאַטאַ איוואַנאָוונאַ, דיזעלבע, ביי וועלכער ס'איז פערפאַלען געוואָרען דאָס קינד. אַנ'אָנגעדרעהטע אין אַ גרויסער טוך, מיט טיעף־פערדוקטע הענד אין די לאַנגע וואַרימע אַרבעל, איז זי געזעסען נעבען גרויסע, ווייסע, ניט קיין אָנגעהויבענע קוילעטשען, נעבען אַ הייכען שוואַרצען טאָפּ מיט קאַלטע לאָקשען. איין קונה איז מעדר נישט געשטאַנען נעבען איהר: דער שוסטער אַזאַרקעוויטש; אָבער ער איז געשטאַנען זעהר שוואַך אויף די פיס, און אַגאַטאַ האָט איהם, ניכר, נישט געוואָלט באָרגען.

און אין העל־בלויען פריהלינגס־הימעל איז שוין גאַנץ הויך געשטאַנען די זון און פון הויכען נייעם קלויסטער אויפ'ן דאָך האָט זיך געצויגען איבער'ן מאַרק אַ לאַנגער שאָטען, און פון די דעכער האָבען געדונען די לעצטע ווינטער־טרעהרען, און שוואַרצע קראָהעס האָבען זיך געדרעהט איבער'ן הויכען דאַך פון ראַטהויז אַרום דעם גרויסען שטאָדט־זייגער מיט'ן שוואַרצען קיילעכדיגען ציפער־בלאַט, וואָס האָט שטרענג און קאַלט געקוקט אין אַלע פיער זייטען, און פרישע, לעבעדיגע וואַסערלעך האָבען דורכגעשניטען דעם טונקעלען, האַלב־צוגאַנגענעם שניי און האַסטיג, מיט אַ קלינגענדיגען „גוט־שבת!“ געלאָפען פון דער הויך אַראָב, צום שטילען פערטרוימטען טייך, כדי אויפצוּוועקען איהם פון שלאָף, איבערהויבען איהם, העלפען איהם אַראָבוואַרפען פון זיך די קאַלטע, אויסגעטראָגענע, שוואַרצע דעקע און אויפלעבען מיט אַ נייַ פרעהליך לעבען.

— גוט־שבת! גוט־יאָהר!... אָבער ביי וואָס איז זי דאָ?

רעכטס, פון קלויסטער־געסעל, פון אַ הינטער רחל ליוועגבאָגס מייער מיט'ן הויכען גרינעם דאַך, האָט זיך בעוויזען אַ קליין מחנה'לע יונגלעך, און באַלד נאָך זיי — גרויסע. ס'האָט זיך געענדיגט דאָס דאַווענען אין יודען זענען געגאַנגען פון שוהל; דער פערשטאָרבענער מאַרק האָט אויף אַ ווײַלע אָבגעלעבט; מאַנסביל און ווייבער פלעגען זיך אויף אַ ווײַלע אָבשטעלען נעבען זייערע הייזער, אָפּזעגענען זיך איינער מיט דעם אַנדערן און אַריין אינוויינ'ג, אָדער אַוועקגעהן ווייטער, און נייע גרופען פלעגען אַרויס פון געסעל,

צושימען זיך איבער'ן מאַרק און פונאַנדערגעהן זיך אין בעזונ־דערע עקען.

פון געסעל האָט זיך אַרויסגעשאָטען אַ נייע מהנה יודען, בע־קאַנטע: הירש, אין זיין הויכען בלאַנקענדען צילינדער־הוט, לאַנגען שוואַרצען פעלץ מיט אַ פעלערינע, און נעבען איהם — זיין שוועהר, זעליג זעליגסאָן, שפרה'ס פאָטער, אַ בעיאָהרענטער יוד אין אַ גרויסען וואַרימען שטריימעל, מיט אַ לאַנגער, געדיכטער באָרד, ער איז ערשט נעכטען געקומען צופאָהרען פון וויטעבסק צו איהר אויף התונה און איז געווען „איהר" גאַסט; דער פאָטער מיט זיינע גע־לאַסענע, לאַנגזאַמע טריט, דער רב ר' בנימין, יוזיק ציטלין, ר' ישעיה — אַ לעבעדיגער, אַ פלינקער ווי אַלע מאָל, און „ער" אין מיטען — אַ קליינינקער מיט זיין ווייס־איסגעדאַרט פנימ'ל, וואָס האָט איסגעזעהן נאָך קלענער אונטער זיין גרויסען שווערען שטריי־מעל, אין זיין לאַנגער וואַרימער זשופיצע, וואָס האָט געפּענטעט זיינע דאַרע, דינע פיסעלעך, און צוויי דינינקע איסגעדרעהטע פאות'ן, וואָס פלעגען ביי יעדען טראָט זיך ביידע איפהויבען און צוריק־פאַלען אויף זיינע בלאַסע, איינגעצויגענע באַקען.

די עלטערע האָבען איהם איינג אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען און ערנסט צוגעהערט זיך צו דעם, וואָס ער האָט זיי דער־צעהלט, מאַכענדיג מיט די הענד.

זי האָט געוואוסט, אַז זיי, אָט די אַלטע איבגעקלערטע יודען, וואָס זענען אַזוי וויט פון לעבען און זענען שטענדיג פער־טראָגען נור אין איבזוכען פשרות אויף איבינע נישט־פערענט־פערטע פראַגען, האָט ער, אָט דאָס יונגע בחור'ל, מיט פערטיעפטע, בעגייסטערטע איינען און צאַרטען בלוטלאָזען געזיכט, יאָ וואָס צו זאָגען. נעהנטער צום הימעל ווי צו דער ערד, ווייסט ער, מיט וואָס צו דערנעהנטערן די שוואַרצע זינדיגע ערד צום הויכען לויטערן געזעם פון גאָט. מיט מצות, מיט מצות וועט ער פעראייניגען דעם הימעל מיט דער ערד, מיט מצות וועט ער אומקערען גאָט צו זיינע קינדער און די קינדער צו זייער גאָט; און אַליץ, וואָס ער טהוט, איז אַ מצוה; אַ מצוה איז דאָס, וואָס ער שלאָפט ניט

בײ־נאכט און שטעהט־אױף איבער דער גמרא ביז טאג אױף די פיס, כדי ניט אײנצושלאפען, און דאס, װאס ער עסט ניט ביז װײט נאך האלבען טאג, ביז ער ענדיגט ניט דאס דאװנען, איז א מצוה, און זי אלײן איז אױך א מצוה, זײן מצוה... יא, דאס אלץ איז טאקע זעהר שױן, און טאקע פארװאס ניט? אבער בײ װאס איז זי דא? זי, מיט איהר קערפערליכען מידישען װילען, מיט איהר זינדיגער שטרעבונג צום לעבען, צו האר ערד און צו איהם... צו איהם... צו איהם!...

זי איז צוגעפאלען מיט איהר װארימען בלאסען שטערן צו דער קאלטער שויב; פון הארצען האט זיך עפּיס אויסגעהױבען צום האלז און געשטיקט; די אױגען האבען בעגאסען צװײ גרױסע װארימע טרעהרען, און אין דערזעלבער מינוט האבען זיך פון אונטען ארויף דערהערט גיכע, לעבעדיגע טריט און א פרעהליכער, קלינגענדיגער געלעכטער.

— לאנע, לאנינקע מײן טײערע! מײן גאלד! איך האב איהם געזעהן!

איטקע צײטלין, יודיקים זעכצעהן־יעהריגע בת־יחידה, האט זיך גלײך פון שװעל א װארף געטהון צו לאנען, ארומגעהאפט די מיט איהרע קורצע, װײסע הענד, צוגעצױגען צו זיך און אנגעהױבען קושען, קושען שטארק, מיט אימפעט, אהן אנ׳אױפהער.

— לאנינקע, איך האב איהם געזעהן!

— װעמען?

— איהם! דעם חתן דײנעם!

א לעבעדיגע, א פלינקע, מיט צװײ געדיכטע װײסע צעפּ, ארומגעדרעהט ארום איהר שײנעם קאפּ, מיט צװײ גרױסע בלױע לאכענדיגע אױגען, מיט קורצע, װײסע, געדיכט־אױסגעפּערל׳טע צײהנער פון הינטער די פולע, רױט־פארביגע ליפּען, — האט זי מעהר אױסגעזעהן קריסטין, װי יודין. איהר געזונדטע, פריש׳ע שענהײט איז געװען פונקט דער היפּך פון לאנעס ביבלישען פּנים און גאנצען אױסזעהן.

— געזעהן! געזעהן! געזעהן!

זי האָט זיך געדרעהט איבער'ן צימער, און די שוואַרצע רויטע קרעלען האָבען געטאַנצט אויף איהר פּולען, ווייסען האַלז; פון אונטער די קרעלען־רויטע ליפּען האָבען געבלאַנקט צוויי רייהען פּערל־ווייסע ציינער און די שוואַרצע קרעלענע אויגעלעך האָבען געשפּיעלט אין איהרע קליינע אויסגעטאָקטע אויערן.

— געזעהן! געזעהן!

זי האָט געפּאַטשט בראַוואָ, צוגעטופּעט מיט די פיס און איהרע ברייטע, קיילעכדיגע פּלייצעס האָבען זיך געטרייסעלט צוזאַמען מיט איהר הויכען ברוסט, אײַנגעשפּיעלט אינאַ יונגען טאַמע־טענעם לייבעל.

לאַנגע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפ'ן פענסטער. אין איהרע ליפּען האָט זיך בעוויזען אַ טרויעריגער שמייכעל, פון איהרע פער־ווייטע אויגען האָט זיך, ווי פון אַ פערוואָלקענטען הימעל אין אַ זו־מערדיגען טאָג, דורכגעשניטען אַ ליכטיגער לעבהאַפטער שטראַהל.

— איטינקע, אַ געזונד אין דיר, וואָס? וואָס ביזטו אַזוי נתפּעל?

— מ'האָט מיר געזאָגט, אַז ער קוקט ניט אויף ווייבער. איך האָב זיך אַוועקגעשטעלט אָט דאָ, אונטען, אויפ'ן ראָג, אײַנגע־רעדט זיך אין שאַל און געוואַרט ביז די וועלען אַלע צוגעהן נאָהענט: דער טאַטע, ישעיה, רב־בנימין; און דאָ גיה איך צו, וואַרף אַראָב פון קאָפּ דעם שאַל, טהו זיך אַ נויג און זאָג:

— גוט־שבת, ר' יעקב־הירש! מזל־טוב! איך האָב דערזעהן, ווי ער האָט אויף מיר אָנגעשטעלט זײַנע טיפע דערשראָקענע אויגען און אויף זײַנע בלאַסע בעקעלעך האָט זיך בעוויזען אַ רויטע פאַרב. דער טאַטע האָט זיך אויף מיר פון ווייטען אָנגעבייזערט, און רבי ישעיה האָט מיר געענטפערט, אַ שענעם „גוט־יאָהר!" הער, ער איז דאָך גאָרניט אַזאַ מאוס'ער; אויף מײַן וואָרט! מעהר נישט אָט דאָס, אָט דאָס. זי האָט אַ דרעה געטהון מיט די קורצע ראָזעווע פינגער פון ביידע זײַטען געדיכט און אַ ציה געטהון די אַראָב — צו וואָס דאַרף ער דאָס? דער טאַטע זאָגט, אַז ער איז אַ תלמיד־חכם: און דו ביזט אַ בת־תלמיד־חכם, איז דאָס פון גאָט, איז דאָס אַ גלײַכער שידוך... אַ מערכה, מיינסטו, איז צו זײַן אַ בת־תלמיד־חכם?

זי האָט געדערט און איהר יונגע הײליגע שטים האָט גע־קלונגען ווי אַ קוואַל צווישען שטײנער אין אַ שטילען זומער־טאָג. און מיט גרויסע ליכטיגע אויגען האָט לאַנע געקוקט אויף איהר און זיך געקוויקט מיט איהר פרישער אונבעשוועלטער קינדערישער צופרידענקײט.

— איטעלע, טײערינקע, ער איז אויך אַ תלמיד־חכם...

זי האָט געוואוסט, ווער איז דער ער און האָט זיך גלײך אָבגערופען:

— ועהסט דאָך: אַ תלמיד־חכם, אַ תלמיד־חכם און שרײבט נישט...

לאַנע האָט אַראָבגעלאָזען דעם קאָפּ, אויף די טרעפּ האָבען זיך דערהערט לאַנגזאַמע טריט.

— הירשע! — האָט זיך לאַנע פרעהליך אַ וואָרף געטהון אַנטקעגען דעם ברודער.

איטקע האָט זיך אָבגעקעהרט און אַ געדיכטע רויטקײט האָט בעגאָסען איהר פּנים.

פון אַלע אַרומיגע איז הירשע די לעצטע טעג געוואָרען נעהנטער צו לאַנען ווי אַלע; ער האָט איהר אָפען מיטגעפיהלט.

— נו, וואָס מאַכסטו, כלה?

ער האָט צוגעדריקט צו זיך איהר גרויסען שענעם קאָפּ מיט די שווערע שוואַרצע לאָקען אַרום און האָט זי אַ קוש געטהון אין שטערן.

— אַ כלה טאָר ניט בלײבען אַלײן און איך האָב ניט געוואוסט, אַז איטע איז דאָ.

ער האָט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צום האַרצען לאַנען און איבער איהר קאָפּ אָבגעשטעלט זײן פערליעבטען, זײן פרעהליכען קוק אויף איטקען.

איטקע איז געשטאַנען אונבעוועגט אויף איהר אָרט, מיט נידעריג אַראָבגעלאָזענע אויגען און מיט איהרע קלײנע ראָזיגע פינגערלעך איבערגעקליבען די שווערע רויטע קרעלען, וועלכע האָבען זיך אונרוהיג געצאַפּעלט אויף איהר שטײף־אײנגעשפּילטער ברוסט.

דאס זעקס און צוואנציגסטע קאפיטעל:

און דיענסטאג איז געווען די חתונה.

לאנגע האט זיך דאס לעצטען מאל איבערגעשלאפען פון שלאף ביי זיך אין איהר קינדערישען צימער, וואו זי איז אויסגעוואקסען, וואו ס'איז פארביי געגאנגען איהר גאנץ קינדערש לעבען.

די זון האט זיך דורכגעשלאגען צווישען די טונקעל-בלויע פארהאנגען פון פענסטער און געפאלען אויף דעם געוועהנליכען ארט צווישען אייוועלע און צווישען טהיר. די קלאווקארדען, בעדעקט מיט א ליינענער איבערדעקע, פויליסע און דייטשע ביכלעך אויפ'ן פאליצע — אלץ איז געווען אויף דעמזעלבען ארט, ווי אלע מאל. אין ווינקעלע אויפ'ן קיילעכדיגען טישעל, איז געשטאנען אין וואסער א בינטעל פרישע רויזען.

— איטקע! — האט לאנגע א קלער געטהון. זי איז אראבגעגאנגען פון בעט צוגעגאנגען צום פענסטער און פונאנדערגערוקט די פארהאנגען. די זון האט נאך שטארקער בעלויכטען זי, דאס צימערל, דעם קאכעלנעם אייווען אין ווינקעל און די צוקנייטשטע ווייסע קישען, אויף וועלכע זי האט נאך ניט לאנג פונאנדערגעשלייערט איהרע געדיכטע שווארצע האהר אין שווערען אונרוהיגען שלאף.

אינטען האט זיך געהערט א גערודער; נאהנטע, גוט-בעקאנטע; סלאווע האט געקאמאנדעוועט אין דענע-מיכלע מיט אנושקען האבען עפים איבערגערוקט פון איין ארט אויף דעם אנדערן שווערע זאכען, פון וועלכע די גאנצע פאדלאגע האט זיך געטרייסעלט און געציטערט. ערגיץ-וואו האבען געקלונגען גאפעל-מעסער און גלאז-געשיר.

לאנגע האט אויף הינטען פערווארפען איהרע פולע הענד, האט אנגעהויבען צו צוקלויבען איהרע פונאנדערגעלאזענע האהר און אויף איהר בלאס פנים האט זיך ארויסגעוויזען אן אומטערגעגעבענע צופריעדענקייט.

— גענוג, — האט זי געזאגט איהר ערנסטער, בערוהיגטער בליק — טהוט מיט מיר, וואס איהר ווילט.

נעכטען אין אָווענד איז ביי איהר דער דאָזיגער געדאַנק באַ-שטימט געוואָרען. ווייבער אייגענע און פרעמדע, נאָהנטע און ווייטע, באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע זענען פלוצלונג אַריין צו איהר אין צימער, אָנגעטהון זי אין לאַנגע סאָלאָפּ, איינגעהילט אין אַ ברייטען וואַרימען שאַל און אַזעקגעפיהרט ווייט אַרום „ראָזי" אין אַ נידעריג, האַלב-איינגעפאַלען, פעררויכערט הייזעל, וואו ס'האָט געשמעקט איבערגעקאָכטער בעזים און פערשוויצטער מענשען-לייב. איידעלע, אַ נידעריגע, ברודנע ווייבעל מיט ווייסע פערשטאָכענע אויגען אָנגעהויבען אַרומצוטאַנצען אַרום איהר, ווי אַרום אַ בר-מינן, אויסגעטהון זי אַ נאַקעטע, פונאַנדערגעלאָזט איהר די האָהר, געטהון עפּיס מיט אירע נעגעל און איבער קרומע, גליטשיגע טרעפּ אַראָב-געפיהרט זי אַראָב אין אַ טיעפען ברונעם, בעלויכטען מיט עטליכע בראָשענע ליכט...

אינמען איז געווען פינסטער און ברודנע און אַ פערשטיקטער גערוך איז איהר אַנטקעגען געשטיגען. אויבען איז זי געשטאַנען מיט איהר ווייסען, געטאָקטען קערפּער, וועלכען זי אַליין האָט צום ערשטען מאָל אַזוי ערנסט בעטראַכט. זי האָט זיך געשעמט מיט איהר נאַקעטקייט און דאָס פערשטיקטע פינסטערניש אונטען האָט געשראָקען ווי אַן אָפענער קבר. אויבען, אין דער הויך, איז גע-שטאַנען די מוטער, די מוהמע דבורה, די מוהמע רבקה, הנה צייט-לין — פרעהליכע, יום-טוב'דיגע, מיט אָנגעגרייטען כבוד אויף אַ טאַץ.

פלוצלונג האָט זי זיך אַ ריס געטהון אַראָב און טובל געווען זיך ביז איבער'ן קאָפּ. דורך דאָס געדיכטע, גרינע וואַסער האָט איהר ווייסער קערפּער דורכגעלייכט, ווי אַ שיין פון אַ ליכט שלאָגט זיך דורך פון אַ געדיכט פעררויכערטען לאָמטערן. איין מאָל, דאָס צווייטע מאָל, דאָס דריטע מאָל. איידלע האָט זי אונטערגעהאַפּט אונטער'ן האַנד און אַרויסגעשלעפּט אויף די טרעפּ, און די ווייבער האָבען געשריען, געפּאַטשט מיט די הענד און אָבגעגעבען דער מוטער „מזל-טוב".

— קינדערליך, ווייטער שטרייטען האָב איך קיין כח ניט. טהוט מיט מיר, וואָס איהר ווילט.

און ווי אַ פֿערחלומטע האָט זי זיך אײַנגעוואַשען בײַם קלײַנעם וואַש־טישעל, ווי אַ פֿערחלומטע האָט זי זיך געלאָזט אַוועקזעצען אין מיטען צימער, אונטערגעשטעלט דעם קאָפּ אַנושקען און געלאָזט איהר פֿונאַנדערקאַמען איהרע שוואַרצע פֿערפּלאָנטערטע האָהר און דאָס לעצטע מאָל פֿערפּלעכטען צוויי לאַנגע דיקע צעפּ.

די זון איז דערווײַל געוואָרען נאָך העכער, אויפֿ'ן ראָטהויז האָט דער זייגער געשלאָגען צוועלף און דער גערודער אונטען איז געוואָרען נאָך שטאַרקער. ס'האָט זיך געהערט, ווי מען קושט זיך, און שנעלע פּלינקע פּיס האָבען אָנגעהויבען אַרויפֿלויפֿע צו איהר אויף די טרעפּ.

איטקע איז געשטאַנען אין אַ לײַכטען, ווײַסען בעטשען־קלייד, מיט העל־בלויע בענדער און מיט אַ ווײַסער בלום אין די הויך־איבגעשלאָגענע בלאָנדע האָהר. פֿון אונטערן קלייד האָבען זיך אַרויסגעזעהן קלײנע ווײַסע שיכעלעך.

זי איז צוגעלאָפֿען צו לאַנען, אַרומגענומען זי, אָנגעהויבען קושען און אָבגענומען בײַ אַנושקען דעם גרויסען האָרן־קאַם אין אָנגעהויבען זי באַרשטען, פֿלעכטען צעפּ, צואַמענלעגען זיי איפֿ'ן קאָפּ און אונטערבינדען מיט שמאָלע, ווײַסע סטענגעס.

— לאַנינקע, ווי געהט דיר דער תענית?

— נישקשה, איך וועל אפשר דערציהען.

— ווייסטו, ווער זענען דײַנע אונטער־פֿיהרער?

— ווער?

— הירשע מיט שפרה'ן.

— און זײַנע?

— נתן מיט דבורקה'ן. דײַן קלייד? וואו איז דײַן הופּה־קלייד?

— אָט!

לאַנע האָט אָנגעוויזען מיט דער הויל'ער האַנד אין ווינקעלע אויף דער וואַנד אויף אַ ווײַס לײַלעך, מיט וועלכען ס'זענען געווען אַרומגעהאַנגען עטליכע ווײַסע, נאָר־וואָס איבגענייהטע זאַכען.

איטע איז אַריבגעשפּרונגען אויף אַ שטוהל און האָט פֿלינק

אראבגעהאפט פון וואנד א ווייס זיידען קלייד, גלאט גענייהט, אהן בעפוצונג. זי האט עס אנגעהויבען ארויפציהען אויף לאנגען און מיט דערזעלבער מינע פון „טהוט מיט מיר, וואס איהר ווילט", האט זי אונטערגעשטעלט איטקען דא איין האנד, דא די צווייטע.

דאס קלייד איז געוועזען צו־לאנג גענייהט און צו־הויך געשפילעט; עס האט לאנגען ניט געקליידט אין דאס בלאסע פנים איהרס האט געקראגען נאך א בלאסער אויסזעהן. אנושקא האט זיך אראבגעלאזען אויף דער פאדלאגע און אנגעהויבען אויסגלייכען דעם אונטערשטען ברעג פון קלייד.

אונטען האט זיך דערהערט מוזיק און עטליכע מענשען האבען זיך שנעל א לאז געטהון אויף די טרעפ. די ערשטע איז ארויף סלאווע. הינטער איהר איז געשטאנען שפרה און רבקה זונדעלס.

— מזל־טוב דיר, מיין טאכטער, — האט זי ארומגעהאפט סלאווען און שטארק צוגעדריקט צום הארצען, — גאט זאל געבען גליק און מזל אויף לאנגע יאהר!

אין די אויגען האבען זיך איהר געשטעלט טרעהרען; זי האט זיך פלינק אראבגעווישט מיט איהר ווייסען באטיסטענעם טיכעל און אנגעהויבען בעטראכטען לאנגען פון אלע זייטען.

די ווייסע רויז אין די געדיכטע עבט־שווארצע האהר האט אויסגעזעהן צו־שרייענד און צו טרויעריג; זי האט זי ארויסגענומען און פערביטען מיט א העל־בלויער. דאס האט ניט זעהר געפאסט צו לאנע'ס געזיכט, אבער דאך האט זי אויסגעזעהן זעלטענשען און אויף איהר בלאסען, צארטען פנים איז געווען אויסגעגאסען עפיס א געטליכקייט. פונ'ם קליינעם שאכטעל, וואס איז געשטאנען אויפ'ן טיש, האט זי ארויסגענומען א גאלדענעם מעדאליאן, בעשאטען מיט פעריל, אויף א מאסיווער גאלדענער קייט. דאס איז געווען דעם חתן'ס מתנה און דערצו אויך דער בראסלעט, א גרויסע געפלאכטענע בראש, לאנגע בריליאנטענע אויערינגלעך און א פיער־עקענדיגער פערמואר, אויסגעזעצט מיט דימאנטען אויף א שווארץ זיידען בענדעל. דאס אלץ איז געשטאנען אנגעגרייט אין אפענע שאכטלעך, נאר סלאווע האט פון זיי גארנישט ניט געריהרט.

—נו, טאָכטערקע, לאָמיר גען, ס'איז שוין האַלב צוויי.

זי האָט גענומען לאַנען אונטער'ן האַנד און לאַנגזאַם און פאָרזיכטיג זי אַראָפגעפירט פון די טרעפ. אונטען, אין עס־צימער, איז שוין געווען פול מיט אויסגעפּראַנטעוועטע ווייבלעך און מיידלעך.

לאַנע האָט מיט איין האַנד אונטערגעהאַלטען דאָס שווערע לאַנגע קלייד און מיט דער אַנדערער צוגעדריקט צו זיך דעם ווייסען טשערעפּאַכענעם פאָכער, וואָס איז געהאַנגען ביי איהר אויפ'ן האַלז אויף אַ לאַנג שנירעל.

די אָנגעצונדענע ליכט האָבען זיך צוזאַמענגעמישט מיט'ן שיין פון דער זון, און לאַנע האָט די ערשטע מינוט קיינעם פון די בעקאַנטע ניט דערקענט.

— סקאָצעל קומט! סקאָצעל קומט!... כלי־זמר, צו די כלים!

שלום־שואל דער מאַרשאַלעק, אין זיין בלויער אַלט־קאַנטיגער יאַרמולקע און לאַנגען שוואַרצען סורטוק, איז שוין געשטאַנען אין מיטען שטוב מיט זיינע הויך־אויפגעהויבענע ווייסע הענד, וועלכע האָבען ווייט אַרויסגעשטעקט פון זיינע צו־קורצע אַרבל.

— צוליעב דער שענער, טייערער כלה, דומה למלכה, אַ שענעם, פיינעם „דאָברי־דזיען!".

מאיר דער געלער האָט אויפגעהויבען די פידעל, אַ קוק געטהון צוריק אויף זיין קאַפּעליע און אַ מאַך געטהון מיט'ן סמיטשיק. יענקעל באַק, אַ הויכער, אַן אויסגעדאַרטער ייד, מיט צוויי צושויבערטע פאות, האָט זעהר פריינדליך אַרומגענומען זיין באַס; הירשעל דער זאַק האָט זיך מיט ביידע הענד אַרויפגעוואָרפען אויף זיין צימבעל. און אַן אַלטער פּוילישער מאַרש, אַ מיליטער־מאַרש, מיט וועלכען דער מלך סאָביעסקי האָט געפירט זיין חיל אויף אונגאַרן, האָט אָנגעפילט די שטוב מיט הויכע, שרייענדיגע אומגעלומפּערטע טענער.

לאַנע איז געשטאַנען אַ הייכע, אַ בלאַסע, מיט טיעפע, שוואַרצע, פערוואָלקענטע איגען, פון וועלכע ס'האָט זיך אַרויסגעשלאָגען

אַ ליכטיגע זײַל, און אידר אָבגעמאַטערטער, צופרידענער בליק האָט, איך אַזוי ווי פריהער, געזאָגט:

— קינדערלעך, טהוט איך, איב דאָס איז נויטיג, און איב דאָס טהוט איך הנאה; מיר איז אַלץ אײנס...

— שאַט! עד כאן!

שלום-שואל האָט אַ מאַך געטהון מיט׳ן האַנד און די כלי-זמר האָבען אָבגעהאַקט.

— מיידלעך טאַנצט!

די כלי-זמר האָבען זיך אַרומגעזעצט אַרום טיש בײַם אײַזען און האָבען זיך צוגערייט שפּיעלען.

די אַלטע מירעל, אין אידר העל-ברוינעם אַלט-מאָדישען ראַצעמאַרענעם קלײד, מיט זילבערנע „פליטערלעך", איז צוגעגאַנגען צו לאַנען, אָהן ווערטער צוגעצויגען די צו זיך, צוגעדריקט צום האַרצען אידר שענעם קאָפּ און דעם גרויסען שוואַרצען ראָהם פון די צוגעקליבענע האָאָר, און ביידע האָבען זיך שטיל צעוויינט.

מיידלעך האָבען פונאַנדערגערוקט די שטוהלען און זיך געפּאָרט צום טאַנצען.

מאיר האָט אָנגעהויבען סטראָיען זײַן פידעל.

שלום-שואל איז אַוועק צום חתן.

דאָס זיעבען און צוואַנציגסטע קאַפּיטעל.

און בײַם „בעזעצענס", בשעת בתיה די קאַלין האָט געבראַכט פון ערגיץ-וואו צושלעפּען אַ דיזיקעלע, אַהינגעשטעלט אין מיטען שטוב, איבערגעדעקט זי מיט אַ לאָקשען-ברעט, אַרויפגעלעגט אַ קישען, בעדהאַנגען מיט אַ טאַפּעט און אַוועקגעזעצט אויף איהם, לאַנען, האָט לאַנע צום ערשטען מאָל אַזוי נאָהנט דערזעהן פאַר זיך יעקב הירש׳ן, מיט זײַנע לאַנגע געלע באַקען, טרוקענע, אײַנגעצויגענע ליפּען און שפּיציגען גאָרגעל, וואָס האָט אַרויסגעשטאַרצעט פון זײַן דינעם, דורכזיכטיגען האַלז. און אונטער דער חופּה און אומעטום האָט זי געשפּירט דאָס זעלבע געפיהל: מענשען, וועלכע זענען אידר נאָהנט, וועלכע זי האָט ליעב,

און פֿאַר װעלכע זי איז גרייט אַװעקצוגעבען ניט איינס, נור צװיי אידרע לעבענס, װײַלען, דאָס זי זאָל אַזוי טהון, זיי דאַרפֿען עס; און זי טאָר זיי ניט מעיז זיין און זי װיל זיי נט אָנטהון קיין פֿערדרוס...

און װי טויט, גלייך װי מ'װאָלט זי פֿירען צו איהר אייגענער לויה, האָט זי זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען שפּרה'ן און דבורקה'ן אין די הענד, בשעת זיי האָבען איף איהר אַ װאָרף געטהון איהר נייעם פּליושענעם פֿוטער אויף שװאַרצע פּיקס מיט'ן הויכען סוי־בעלנעם קראַגען און אַראָפּגעפֿיהרט זי פֿון די טרעפּ, צוגעפֿיהרט זי צו דער חופּה אין מיטען ברייטען הויף, אָנגעפֿולט מיט מענשען.

יאָסעלע און הילקע האָבען מיט רויטע, אָנגעבראָרענע הענד געהאַלטען די געמאָהלטע שטאַנגען פֿון דער זיידענער אויסגענייה־טער חופּה און „ער“ איז געשטאַנען אין מיטען, אין גרויסען פֿוטער, פֿון אונטער װעלכען ס'האָט זיך אַרויסגעזעהן זיין נייער װייסער קיטעל, געשטאַנען און זיך געשאָקעלט מיט צוגעמאַכטע אויגען, גלייך װי ער װאָלט געשטאַנען שמונה־עשרה, און אַז מ'האָט זיי אַװעקגעשטעלט צװאַמען, האָט זי ערשט דערזעהן, װי פֿרעמד זיי זענען איינער פֿון דעם צװייטען.

— הרי את מקודשת ...!

זיין פֿערקיהלטער, הייזעריגער קול האָט צום ערשטען מאָל געקלונגען אַזוי נאָהנט פֿון איהר און איז איהר געװען פֿרעמד.

— כדת משה וישראל...

און װידער געשאָקעלט זיך, און װידער געשטאַנען שמונה־עשרה און װידער געדאַװענט.

הויף האָט געפֿלאַקערט דאָס הבדלה־ליכט ביים פֿאָטער אין האַנד; דאָס װינדטעל האָט געבויגען דאָס פֿייער, דער פֿונאַנדער־געבלאָזענער װאַקס האָט געטריפֿט אין געגרונען איבער זיינע װייסע פֿינגער, און אין זיינע שװאַרצע אויגען, בשעת זיי פֿלעגען זיך אָבשטעלען איפ'ן פֿייער, פֿלעגט בלאַנקען אַן אָנגעלאָפֿענע טרעהר. די מוטער האָט געהאַלטען איהר טיכעל נעבען די אויגען; ר' בנימין האָט געלייענט פֿון אַ פּאַפּיר עפּס משונה'דיגע תרגום־װערטער, אין

„ער" איז געשטאַנען נעבען איהר, צוגעהערט און געשאָקעלט זיך אַ ווילד־פרעמדער.

— מזל־טוב!

ראובן דער שמש האָט אַ טאָרך געטהון יעקב הירש׳ן אונטער די פיס האָסטעלבע גלאָז, פון וועלכען זיי האָבען נאָר־וואָס ביידע אָבגעטרונקען אַ שלונג ווין, דאָס גלאָז האָט זיך צובראָכען און אין דערזעלבער מינוט האָט שלום שואל אַ פּאַטש געטהון מיט די הענד, די כלי־זמר האָבען אַ ריס געטהון זייערע סטרונעס, און פון אַלע זייטען האָבען זיך אַ שאַט געטהון פרעהליכע, לעבעדיגע:

— מזל־טוב! מזל־טוב! מזל־טוב!...

די הופה־וועטשערע האָט שוין געהאַלטען ביים אויסגעהן. מ׳איז אין קיך האָבען געקלונגען גאָפּעל־מעסער, די כלי־זמר זענען געזעסען אָבגעמאַטערטע, אין יאַרמולקעס, געווישט די פערשוויצטע שטערענס און געצויגען זיך צום ווייטען האַלב־אויסגעליידיגטען פלעשעל. ביים אָרימען טיש האָט זיך געהערט אַ געפּולדער: שלמה׳קע דער בעדער און יאָסקע שלעפער האָבען זיך געהאַלטען ביידע פאַר איין לאַנגער געלער קיטקע אָבגעקעצט מיט ראָזינקעס, און דער האָט געשלעפט צו זיך, דער האָט געשלעפט צו זיך. יאָסקע מירלעס האָט זיך געבמאַרעט מאַכען צווישען זיי אַ פשרה.

אין צימער איז געווען היים, ביים מאַנסבילשען טיש איז געווען אַ געהודער, מ׳האָט געמאַכט „לחיים" און געצויגען איינער צום אַנדערן די גלעזלעך. ביים ווייבערשען טיש איז געווען געלאַסענער, אָבער די קולות — העכער און געדיכטער.

מ׳האָט אָבגעגעסען דעם זופּ און מ׳האָט געוואַרט אויף די אינדיקעס.

דער חתן האָט נאָר־וואָס געענדיגט זיין דרוש, אַ שטיקעל פערטיפטע חסידיש וועגען די עשרה בחינות, וואָס זענען כנגד די עשרה ספירות העליונות; וועגען שכל און וועגען די מדות השכל, וואָס ווערען צוטיילט אויף חכמה, בינה און דעת, און פון דעם פערבאַנד פון חכמה מיט בינה ווערט געבוירען יראה; יראה אָבער

קומט פון מה, פון פערשטאנד, אהבה אבער קומט פון הארצען, פון געפיהל, און דאס ברייננט צו כלות הנפש כמה שכתוב, ווי אין פסוק שטעהט: נכספה וגם כלתה נפשי — מיין זעעל האט זיך צוזאמענגעצאגען מיט'ן „אין־סוף", וכתיב: צמאה נפשי לאלהים — מיין נשמה דורשט צו גאט...

ער האט גערעדט, געמאכט מיט די הענד, און לאנגע האט געזעהן פון זייטען, ווי די אויגען זיינע ווערען אלץ מעהר בעגייסטערט און אנגעצונדען, און זיין קליין שפיציג בערדעל געהט ארום ארויף און אראב, און זיין היילען דורכזיכטיגען האלז.

ער האט געענדיגט און יודען האבען מיט גרוים התפעלות אנגעהויבען פאטשען מיט די הענד, און ווייבער האבען זיך אנגעהויבען ציהען צו לאנגען פון אלע זייטען טיש, ארומנעהמען זיך, קושען און האלזען מיט א ליעבליכער, פריינדליכער קנאה אין הארצען.

פון פארערשטען צימער האט זיך דערהערט א גערויש; ציי־פארווער האבען אנגעהויבען טראגען פון קוך גרויסע טעלער מיט געבראטענע עופות, אינדיטשקעס, גענז, ענטליך. הויך איבער די קעפ פון די געסט האבען זיי צושטעלט איבער די טישען די טעלער, אזוי, אז קיינעם זאל ניט איינקומען ווייט צו קריכען, אדער אני־איבעריג מאל וועמען־ניט־איז צו בעמיהען; דער עולם האט זיך גענומען פאר די גאפעלען; שלום שאול איז ארויף אויף א שטוהל, אין אנאויסגעקעהרטען שפאנענעם פעלץ, אויסגעשמירט דאס פנים מיט כאזשע. ער האט זיך געמאכט פאר א ציגיינער, גערעדט ציגיינעריש און זיינע געדיכטע ווייסע צייהן און די ווייסאפעל פון די אויגען האבען געבלאנקט. ער האט גערעדט, און דער עולם האט געגעסען און קיינער האט אויף אידם כמעט ניט געקוקט. העכער האבען געקלונגען די גאפעל־מעסער, געהויבענער איז געווארען די שטימונג, אפטער איז געהאנגען אין לופטען דער פרעהליכער „לחיים!"

און פלוצלונג האט זיך אלץ איבערגעריסען.

פון מיטען מאנסבילשען טיש האט זיך ארויסגעריסען א שטים, א טרויעריגע, א זיסע, א בעצויבערטע.

דער בלאָנדער שטאָרט=הון ר׳ ראובן האָט ניט מיט די אויגען (זיי זענען ביי איהם געווען צוגעמאַכט), נור מיט די אויערן געזוכט עפּיס אין גרויסען צימער, אָנגעפּילטען מיט טומעל, געזוכט עפּיס — און געפונען. ער האָט אָבגעשטעלט זיין פינסטערן בליק דורך די צוגעמאַכטע אויגען אויף דער כלה, און זיין צויבערליכע שטים האָט אָנגעהויבען קלינגען נאָך הארציגער.

— שכולה, אכו—או—או—או—ל—לה, למה תי—י—י—יבכי?

ער האָט געזונגען אַ מתנגדישען פּזמון וועגען אַ פערוואָרפענער, וועגען אַ פעריתומטער, וואָס וויינט, וויינט אויף איהר געליבטען און וויל זיך ניט טרייסטען.

— תכי מעט ויבוא אורך — וואַרט, נאָך אַ קליין ווײַלינקע וואַרט=אַב — און דיין ליכט וועט ווידער אויפשיינען.

דורך זיינע צוגעשלאָסענע אויגען האָט זיין זעהענדע נשמה טיעף אַריינגעקוקט אין לאַנגעם פערקלעמטען הארץ און האָט דאָרט געלעזען אַלץ, וואָס דאָרט איז געווען אויסגעקריצט, אַלץ, וואָס ס׳האָט איהר געקרענקט.

— ועל הר ציון אֶ—אֶ—אצוק נצחי — אויף דעם פעריתומטען, אויף דעם אויסגעטראָטענעם באַרג פון ציון וועל איך אויסגיסען מיין פרייד, און אַ ניי לעבען וועט אויפשפּראָצען דאָרט, וואו ס׳האָט געשוועבט דער שטילער טויט, און פערטריבענע וועלען זיך אומקעהרען צו זייערע געליבטע, און ס׳וועט ניט זיין מעהר קיין טרויער, און ס׳וועט ניט זיין מעהר קיין פיין...

הויך און זיכער האָט געקלונגען זיין שטים, פול מיט בטחון, פול מיט גלויבען.

— הנה מלכך יבוא, יבוא לך!...

ער האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט און אַ קעהר געטהון צו דער טהיר, אַזוי ווי דער מלך איהרער וואָלט שוין שטעהן ביי דער שוועל און אַלע האָבען נישט ווילענדיג אומגעקעהרט זייערע פנימ׳ער צו דערזעלבער טהיר.

כ׳איז געווען שטיל. מאיר דער כלי=זמר איז געשטאַנען ביי זיין טישעל און מיט פערטרוימטע פונאַנדערגעעפענטע אויגען געקוקט

אויפ'ן בלינדען חזן. ביים אָרימען טיש, ווי אין גאַנצען צימער, האָט געהערשט אַ הייליגע שטילקייט.

— ה' מלך! — האָט ער אָבגעריסען זיין בלינדען קוק פון דער אָפענער טהיר און הויך, ווי אַ העראָלד, אָנגעזאָגט דעם עולם מיט אַ שטים פון אַ תקיעה גדולה — ה' מלך! ה' ימלך לעולם ועד!

ער האָט זיך שווער אַ זעץ געטהון אויף זיין אָרט און אין דערזעלבער מינוט האָט די כלה אַ פּאַטש געטהון מיט די הענד, אָבגעוואָרפען זיך אַהינטער אויפ'ן שטוהל און בעגאָסען זיך מיט הייסע שטיקענדע טרעהרען.

אַנ'אונרוהיגער געפילדער האָט זיך אָנגעהויבען אין זאַל שלום שואל האָט אַ מאַך געטהון צו די כלי-זמר און זיי האָבען באַלד אָנגעהויבען צו שפּיעלען אַ פרעהליכס.

— אַ רעדעל! אַ רעדעל!

די ווייבער זענען אַרויס פון טיש, זיך גענומען פאַר די הענד און אָנגעהויבען זיך דרעהען אין מיטען צימער, טופּענדיג מיט די פיס. מאיר דער געלער האָט זיך מיט אַלע זיינע כחות אַרויפגעוואָרפען אויף זיין פידעל, כדי אַרויסצורייסען פון איהר דאָס בעסטע און דאָס פרעהליכסטע, וואָס זי האָט; הירשעל האָט מיט ביידע זיינע האַמערלעך געקלאַפּט אין צימבעל, און די ווייבער, מאַכענדיג אַלץ גרעסער און גרעסער די ראָד, האָבען געטופּעט און געטאַנצט, געטאַנצט און געטופּעט...

אין מיטען טאַנצען האָט זיך חנה צייטלין אַרויסגעריסען פון ראָד און זיך אַוועקגעשטעלט אין מיטען, וואַרטענדיג אויף אַ חבר'טע. עטליכע מינוט האָט זי געקוקט אַרום זיך מיט איהרע קיילעכדיגע קלוגע אויגען, געהאַלטען ביידע הענד אויף די לענ-דען און געוואַרט.

אַנטקעגען איהר איז אויסגעוואַקסען רחל ליוועגסאָן, אַ הוי-כע, געוואוקסיגע יודענע מיט אַ פולען רויטען פנים. באַלד האָט זיך דאָס גאַנצע רעדעל אָבגעשטעלט און מאיר האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען „אַ ברוגז-טאַנץ".

מאיר האָט געשפּיעלט, אַלע אַרומיגע האָבען געפּאַטשט

מיט די הענד און רחל מיט חנהין, איינע אַ הויכע און אַ שווערע, די צווייטע אַ קורצע און אַ פלינקע, האָבען געטאַנצט איינע אנט־קעגען דער אַנדערער, אומגעקעהרט זיך איינע צו דער צווייטער מיט די רוקענס, ווידער אַריינגעקוקט איינע די צווייטע אין די אוי־גען און ווידער אומגעקעהרט זיך איינע צו דער צווייטער פריהער מיט די רוקענס, נאָכדעם מיט די פּנימער. און ווען ביידע האָבען זיך פערמאַטערט און אַרויס פון ראָד, האָט זיך אין מיטען זאַל בעוויזען סלאָווע.

זי האָט זיך אָבגעשטעלט, אַרומגעקוקט, אַרויסגענומען איהר טיכעל, אַרומגעפּאָכט זיך, עטוואָס אויפגעהויבען דעם ברעג פון קלייד און אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ צו מאיר'ן.

— די מיזינקע!

יאָסעלע איז אַרויפגעשפּרונגען מיט די פיס אויפ'ן שטוהל און אָנגעהויבען פּאַטשען מיט די הענד און שרייען הויך איבערן גאַנצען זאַל.

— די מיזינקע! קינדער אַהער, די מיזינקע! די מיזינקע!

מאיר האָט אַ ריס געטהון מיט די פינגער אַלע פיער סטרונעס; סלאָווע איז דורכגעגאַנגען דעם זאַל און האָט אויפגעהויבען אין דער הויך די רעכטע האַנד מיט'ן טיכעל.

בּרייטער, בעסער,

מאַכט דאָס רעדעל גרעסער...

העכער, בעסער האָט זי געזונגען, בּרייטער, גרעסער איז גע־וואָרען אַרום איהר דער עולם און העכער שטאַרקער האָט זי גע־פּאַטשט מיט די הענד, געטאַנצט, און צוזאַמען מיט איהר האָט געטאַנצט דער בּריליאַנטענער פערמואַר אויף איהר ווייסען פער־שוויצטען שטערן און די צוויי פּאָר דימענטענע אוירינגלעך, — איינס אין די קליינע אויסגעטאַקטע אויערן און דאָס צווייטע אויף די שלייפען ביי ביידע בּרעגען פון איהר שוואַרצען אַטלאַסענעם האָהר־באַנד.

עס איז איהר געבליבען דורכגעהן דעם לעצטען טור, זי האָט פערוואָרפען הינטער זיך דעם קאָפּ, אונטערגעהויבעןביידע ברעגען פון קלייד און איהרע ווייסע לאַסטיקענע שיכעלעך האָבען זיך אַרויסגעזעהן אײנגאַנצען.

מאיר האָט דאָס לעצטע מאָל אַ ריס געטהון די סטרונעס און זיי האָבען אַלע מיט אַמאָל דערלאַנגט אַ פרעהליכען, אַ יום־טוב׳דיגען קרעכץ.

און אין דערזעלבער מינוט האָט זיך דורך דער טהיר אַרייגעריסען אין צימער הענע־מיכלע און איהר ווילדער פערנומענער קול האָט בעדעקט אַלץ.

— סאָלדאַטען!!...

אין פאָרהויז האָבען זיך דערהערט געדיכטע, שווערע טריט און אַ קלאַנג פון שטאָהלענע שפּאָרען און אויפגעשטעלטע ביקסען.

אין דער קאַלטער פינסטערניש פון דער נאַכט האָבען זיך געהערט אָבגעהאַקטע אייזערנע טריט; סלאַווע בערלין און חנה צייטלין זענען שטיל געגאַנגען איינע נעבען דער צווייטער אַרומגערינגעלט מיט אַ „קייט״ פון זשאַנדאַרמען מיט סאָלדאַטען. ביידע זענען זיי געגאַנגען אין זייער יום־טוב׳דיגער ציהרונג און רייך בעפוצטע ציפּיקלעך. עמיצער האָט אַרויפגעוואָרפען אויף סלאַוועס אַ ווארימען סאַלאָפּ מיט אַראָבגעהאַנגענע אַרבעל; זי האָט אויפגעהויבען איהר העל־זיידען קלייד און איהרע ווייסע שיכעלעך האָבען זיך אויסגעטיילט אויף דעם טונקעלן עטוואָס דורכגעפראָרענעם שניי. חנה איז געווען איינגעוויקעלט אין אַ גרויסען וואַרימען טוך. זיי זענען דורכגעגאַנגען דעם מאַרק און אָבגעקעהרט אויף סמאָלענסקער גאַס. פון הינטען איז שטיל און דערשלאָגען נאָכגעגאַנגען אַ געדיכטע, שוואַרצע לויה.

פון יענער זייט בריקעל אויפ׳ן ראָג איז אויסגעוואַקסען אַ שוואַרצער פערשטומטער טורם פון אָסטראָג.

אַ שרעקליך, אַנ׳אונמענשליך געשריי האָט דורכגעבויערט די שטילקייט פון דער נאַכט און אַריס געטהון זיך צו די ווייטע פער־שטומטע הימלען — איטקע יוזיק׳ס האָט בעקלאָגט איהר מוטער.

אין פינסטערן אויסגעלאָשענעם חתונה-צימער, הינטער דעם איבערגעקעהרטען טיש, צווישען צובראָכענע געשיר און ביז האַלב-אַראָבגעשלעפּטע טישטוכער אין אַ העל-ברוינעם ראַצעמאַרענעם קלייד מיט אָנגענייהטע זילבערנע פליטערלעך איז געלעגען מירעל.

זי איז געווען טויט...

דריטער טייל.

דאס אכטע און צוואנציגסטע קאפיטעל.

ניקאָלאַי דער ערשטער איז געווען איינער פון די גרעסטע און מעכטיגסטע זעלבסט-הערשער, וועלכע רוסלאַנד האָט נור געקענט.

ביי זיין אַרויפטרעטען אויף דעם רוסישען טראָהן, איז רוסלאַנד, די „רעטערין פון אייראָפּאַ", געשטאַנען אין די ערשטע רייהען אין דער וועלט-פּאָליטיק; דער פּאָליטישער צושטאַנד אין רוסלאַנד, נאָך דעם דורכפאַל פון די „דעקאַבריסטן", האָט אוועקגעשטעלט דעם יונגען בעזיגער פון דער העכסטער רוסישער אַריסטאָקראַטיע— וועלכע איז אויך געווען די איינציגע קולטור-טרעגערין אין לאַנד— בראש פון יענער גוואַלדיגער מאַכט, וואָס האָט געפיהרט אַ וועלט-מדינה. און די נאַטור האָט איהם בעשאָנקען מיט אַזעלכע גייסטיגע און קערפּערליכע אייגענשאַפטען, וועלכע האָבען איהם נאָך אַלס קינד אויסגעצייכענט פון אַלע אַרומיגע.

אַנ'אייזערנער ווילען, וואָס ברעכט און וואַרפט אָב אַלץ, וואָס ער בעגעגענט אויפ'ן וועג צו זיין אָנגעמערקטען ציעל; אַ העלדישער

וואוקס און אַ קוק, פון וועלכן נערוועזע מענשען פלעגען פּאַלען אין אָהנמאַכט, — דאָס אַלץ האָט איהם פון דעם ערשטען טאָג אָן פון זיין רעגירונג אַרומגעוועבט מיט אַ לעגענדע. אויף זיין וויעגעלע, בעת ער איז נאָך געווען אָנדערטהאַלבען יאָהר אַלט, האָט זיין באָבע, יעקאַטערינאַ די גרויסע, נביאות געזאָגט, אַז ער, דער יונגסטער פון די דריי גרויספירסטען, — וועלכער האָט זיך גאָר ניט געגרייט צו זיין קיין „צעסאַרעוויטש", — וואַקסט אַ קינפטיגער זעלבסט-הערשער, וואָס וועט אין פעסטע הענד האַלטען די גרעסטע מדינה אין דער וועלט.

צום וואָרט פון רוסישען זעלבסט-הערשער האָט זיך צוגעהערט אַ האַלבע וועלט. יאַפּאַן און טערקיי האָט ער געדיקטירט זיין ווילען, מאַדיאַרען און סאַרדיניער זענען געווען גרייט צו טהון דאָס וואָס ער וועט הייסען, פּערסיען און חינאַ האָבען געוואַרט אויף זיין גוט-וואָרט, אַמעריקאַ — דאָס לאַנד פון לעבען און פרייהייט — האָט געזוכט זיך צו פעראייניגען מיט איהם אין אַן׳עקאָנאָמישער און האַנדעלס-פערבינדונג. נור אין איין לאַנד איז זיין אונבעגרענצטע מאַכט געווען אָבגעהאַקט, זיין אייזערנער ווילען האָט נישט געהאַט קיין ערפאָלג: אין... רוסלאַנד.

און דערין איז געלעגען דער סוד פון דער אונבעגרענצטער מאַכט, פון דער זעלבסט-הערשענדער רעגירונגס-מאַשין. דאָרט, וויית, ביי דעם וויי׳טעסטען און קלענסטען רעדעל פון מאַשין, איז געשטאַנען עפּיס אַ סטראַחאָוו, אַ קליינער קאָלעגיען-ראַטה, איינער פון יענע פערציג טויזענד „סטאָלאָנאַטשאַלניקעס", וואָס זענען—לויט דער אייגענער מיינונג פון ניקאָלאַי—געווען די איינציגסטע הערשער איבער׳ן לאַנד. און ניט דער קליינער, אונבעוואוסטער בעאַמטער האָט זיך צוגעהערט דערצו, וואָס ס׳האָט געהייסען טהון דער וועלט-הערשער, ניקאָלאַי, ניין, דער זעלבסט-הערשער ניקאָלאַי האָט געטהון דעם ווילען פון דעם אונבעוואוסטען קאָלעגיען-ראַטה.

אין דער נאַכט פון 7-טען אויף דעם 8-טען אַפּריל 1826, אַ וואָך פאַר פסח, האָט סטראַחאָוו ברייט פונאַנדערגעעפענט די

טהירען פון דער פינסטערער טורמע פאר כלאוונע בערלין און חנה ציטלין און פון דערהעלבער מינוט אן איז ער געווארען דער איינ-ציגסטער בעל-הבית אויף דאס לעבען און שטארבען פון דער גאנ-צער יודישער בעפעלקערונג אין שטאדט, פון דעם גאנצען יודישען פאלק אין רוסלאנד.

ווייט ערהיץ-וואו, איבערן צעהנדליגער וויארסט פון דעם ארט, וואו ער האט מיט קונסטיגע ווי פערכשופטע הענד געפלאכטען די נעץ, אין וועלכע — ער איז געוועזען זיכער — דארפען אין גיכען אריינפאלען די קריסטוס-און מענשען-פיינד, וואס טרינקען קריסטליך בלוט (אין דערין איז ער אויך געוועזען בעגלויבט), איז געזעסען זיין אפיציעלער בעל-הבית, דער גענעראל-גובערנאטאר האוואנסקי. נאר דעם האט ער פון דער ערשטער מינוט אן געמאכט פאר זיין קנעכט, מיט וועלכען ער האט זיך בענוצט נור דאן, ווען ער האט זיך געדארפט צוזאמענבינדען מיט די ווייטערסטע רעגירונגס-ספערען, וואס אהן זיין געהילף האט מען עס ניט געקאנט אויספיהרען. נאך ווייטער איז געוועזען דער „העכשטער סענאט"; ער איז געשטאנען אויף דער וואך פון געזעץ. אָבער דעם סענאט האט ער ניט גע=פאלגט. נאך העכער איז געשטאנען דער יוסטיץ-מיניסטער, אָבער מיט דעם מיניסטער האט דער קאלעגיען-ראטה סטראחאוו ניט גע=האלטען פאר א חוב זיך צו רעכענען אין א פראגע, וואס איז איינ=גאנצען געווען אנגעטרויט איהם, און נור איהם אליין. נאך העכער און נאך ווייטער איז געשטאנען אויף די ביוראקראטישע מרעפ דער פערוואלטער פון הויפט-שטאב פון קייזערליכען הויף. איהם האט ער מעהר געלייגט, אָבער ערנסטער ווי אלעמען האט ער געלייגט (אין די מודעות וועגען דער אויספארשונג, וואס ער פלעגט צושיקען דורך חאוואנסקי'ן) דעם, וואס איז געשטאנען ווייטער און העכער פון אלעמען: דעם קייזער אליין. דער קייזער האט אים געגלויבט, און נאכדעם האט זיך שוין סטראחאוו מיט קיינעם ניט געדארפט און ניט געוואלט מעהר רעכענען: די איבעריגע האבען זיך אליין גע=לאזט נארען און געגנארט די אנדערע.

ערב-פסח זענען אונטערן שווערען שטיינערנעם סופיט פון דער

גרויסער אַלטער טורמע אַרײַן צווײ ייִדישע ווײַבער: סלאַווע זאַק הנה און צו די אַנדערע טעג פסח איז שוין די ייִדישע בעפעלקע־רונג אין טורמע געווען פערגרעסערט. מירקע אַראָנסאָנ'ס שכן, יצחק נאַחימאָווסקי, אַ הײַ־און געטרײַדע־הענדלער, אברהם גלושקאָוו און יאָסע טורנאָווסקי, בײדע נאַכט־שומרים פון שמריה'ס הויף, „שמריה דער גרויסער" און זײַן נײַער אײדעם, יעקב־הירש — אַלע זענען זײ, אײנער נאָכ'ן צווײטען, אַרײַן אין דעמזעלבען טורם. און אויב די איבעריגע ייִדען פון שטאָדט זענען נאָך אַרומגעגאַנגען פרײַ, איז דאָס געווען דערהויפּט דערפאַר, וואָס אין דער גרויסער אַלטער טורמע זענען שוין ניט געווען מעהר קײן בעזונדערע אָבטײלונגען. נײַע טורמעס זענען נאָך ניט געווען אײַנגעריכט און סטראַחאָוו האָט זיך בכלל ניט געהאַט וואָס צו אײַלען: די ייִדען — האָט ער געוואוסט — וועלען פון איהם סײַ־ווי־סײַ ניט אַוועקגעהן.

לויט געזעץ, האָט די אויספאָרשונג געדאַרפט זײַן געפיהרט דורך דעם אָרטיגען סטריאַפּטשי. סטראַחאָוו האָט געזעהן, אַז אויף איהם קאָן ער זיך ניט פערלאָזען, האָט ער איהם ניט צוגעלאָזט צו דער אויספאָרשונג, חאָטש דער פּראָקוראָר האָט געפאָדערט, ער זאָל אָבהיטען דאָס געזעץ. חאָוואַנסקי'ס צווײטער אַדיוטאַנט, וואָס איז געקומען אויף בענקענדאָרפ'ס אָרט, דער קאַפּיטאַן וולאַסענקאָוו איז פון דער ערשטער מינוט אָן אַוועק מיט בענקענדאָרפס דרך. ער האָט קריטיקירט דאָס עדות־זאָגען פון די קריסטינס און אויפ־געוויזען אין קאָמיסיע, אַז זײ זאָגען ליגען. און וולאַסענקאָוו'ן האָט ער אָבגעטהון דאָסזעלבע, וואָס ער האָט געטהון מיט זײַן חבר: אויסגעשלאָסען איהם פון קאָמיסיע און אָבגעשיקט צוריק קײן ווי־טעבסק. דער קרימינעלער קאָדעקס פון יענער צײַט האָט געפאָ־דערט, אַז דער הויפּט־אויפזעהער אויף דער אויספאָרשונג, אין וועל־כער ס'איז פערמישט אַ טויט־פערברעך, זאָל זײַן דער „גובערנסקער סטריאַפּטשי" פאַר קרימינעלע פאַרברעכענס; סטראַחאָוו האָט איהם געקענט פערזענליך און האָט געוואוסט, אַז ער וועט איהם נישט זײַן קײן העלפער, און ער האָט געפּועל'ט בײַם גענעראַל־גובערנאַטאָר, אַז ער זאָל איהם צושיקען אַנדערע צווײ בעאַמטע. די דאָזיגע

בעאַמטע האָבען גאָר קיין שום שייכות ניט געהאַט צו אויספאָרשונגס-פּראָצעסען. ער האָט אָבער געוואוסט קלאָר, אַז מיט זיי וועט ער מאַכען, וואָס ער וועט וועלען. און דווקא זיי האָט ער אַרויסגעפאָדערט פון וויטעבסק צו נעהמען מיט איהם אַנ'אַנטייל אין קאָמיסיע. לויט די גרונד-געזעצען פון יענער צייט, האָט אין יעדער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע בעדאַרפט אַנ'אַנטייל נעהמען אַ פאָרשטעהער פון מאַגי-סטראַט, און דער דאָזיגער פאָרשטעהער איז כל ימיו געווען איינער: דער ראַטמאַן יודיק צייטלין. און אויף דער פאָדערונג פון פּראָ-קוראָר, אַז צו דער אַרבייט אין קאָמיסיע זאָל צוגעלאָזען ווערען יודיק, האָט סטראַכאָוו געענטפערט דערמיט, וואָס ער האָט יודיק'ן אַליין אויך אַרעסטירט און אַריינגעזעצט אין טורמע. עס איז אָבער געווען נאָך אַ געזעץ, לויט וועלכען ביי אַנ'אויספאָרשונג האָט זיך בעדאַרפט געפינען, אַחוץ דעם פאָרשטעהער פון מאַגיסטראַט, אויך ווער-ניט-איז פון דער יודישער בעפעלקערונג. סטראַכאָוו האָט אויס-געוויזען האָוואַנסקי'ן, אַז ביי יודען איז ניטאָ קיין שבועה, אַז די שבועה, וואָס זיי גיבען צו זיין טריי-אונטערטעניג דעם קייזער, ווי אַלע איבעריגע בירגערליכע און געזעלשאַפטליכע התחיבות, האָט אין זיך אַזעלכע בעהאַלטענע פעלשונגען, וואָס גיבען זיי פאָר-אויס די מעגליכקייט צו טהון און זאָגען, וואָס זיי ווילען, וואָס זיי לויבט און וואָס זיי נוצט, צום שאָדען פון רוסישען קייזער און רוסישען פאָלק...

ראיות — קיין ראיות האָט מען ניט געדאַרפט אויף אַ זאַך, וועלכע איז נוגע געווען דעם יודישען גלויבען, דעם יודישען רעכט, דער יודישער עהרע. אַחוץ מענשען-פרעסער, זויפער פון קריסטליכען בלוט, געגנער פון קריסטליכען גלויבען, זענען יודען פעררעכענט געוואָרען אויך פאַר שבועה-ברעכער, פאַר פערביסענע פיינד פון דעם רוסישען טראָהן; און ניט נור וועליזשער יודען אַליין, נאָר יודען בכלל, די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג אין רוס-לאַנד, דאָס גאַנצע יודישע פאָלק.

אין דעם זין האָט חאָוואַנסקי, לויט סטראַחאָוו'ס מאַטעריאַלען, וואָס ער האָט איהם צוגעשיקט פון וועליזש, צוגעשטעלט אַנ'אַלער-

העכסטען דאָקלאַד דעם קייזער און אויף דעם דאָזיגען דאָקלאַד האָט ניקאָלאַי מיט זיין אייגענער האַנד אָנגעצייכענט: „...אַזוי ווי די וועליזשער מעשה בעווייזט, אַז די זשידעס נוצען־אויס די גלייכגילטיגקייט צו זייער גלויבען ניט אָרענטליך, איז כדי אַנדערע זאָלען דערפון אַראָבנעהמען אַ מוסר, זאָל מען די זשידעשע שוהלען אין וועליזש צו׳חתמ׳ענען ביז אַ בעזונדער בעפעהל און ניט ערלויבען קיין גאָטעס־דיענסט ניט אין די שוהלען גופא, ניט אויסער זיי"...

און ערב ראש־השנה (אָנהויב סעפּטעמבער 1826) איז די הויכע שוהל און אַלע מנינים אַרום איהר פּלוצלונג בעלאַגערט געוואָרען פון אַלע פיער זייטען מיט פּאָליציי, סאָלדאַטען און זשאַנדאַרמען.

ס׳איז געווען באַלד נאָכ׳ן דאַוונען. אין שוהל איז שוין געווען ליידיג — ווייל די מתפּללים האָבען זיך היינט מעהר ווי אַלע מאָל געאַיילט אַהיים צוליעב ערב־יום־טוב. ראובן דער שמש האָט אָנגעשטעקט גאַנצע ליכט אין די ריין־אויסגעשייערטע לייכטער און די הענג־לאָמפּען; ער האָט אויפגעהאַנגען פאַר׳ן אָרון־קודש אַ נייעם ווייסען פּרוכת מיט אַן׳אויסגענייהטען מגן־דוד און „אַ לפ"ק", וואָס די פערשטאָרבענע מירע אַראָנסאָהן האָט אַריינגעטראָגען אין שוהל צוליעב לאַנעס חתונה, אָנגעגאָסען אין נר־תמיד אייל און אַוועק אָנשלאָגען די גרויסע קאָרענע פּושקע מיט שמעק־טאַבאַק. און אין דערזעלבער מינוט האָט זיך אין שוהל אַריינגעריסען אַ משונה׳דיגער גערודער און פיעל מענשען זענען צוזאַמען אַריין דורכ׳ן טהיר. ער האָט צוגעשטעלט צו די אויגען זיין טרוקענע, דאַרע האַנד. און האָט דערזעהן נעבען זיך סאָלדאַטען, זעהר פיעל סאָלדאַטען. עטליכע פון זיי האָבען זיך געצויגען צו איהם, נור ער האָט זיך אויסגעדרעהט און איז געשווינד אַוועקגעלאָפען צום אָרון־קודש. ער איז אַרויפגעלאָפען אויף די טרעפּ, אומגעקעהרט זיך מיט זיין קרומען אויסגעבויגענעם רוקען צום אָרון און מיטביידע הענד אָנגענומען זיך פאַר די פּאַרעני־צעס, כדי צו בעשיצען מיט זיין קליינעם דאַרען קערפּער הי הייליגע תורות. צוויי סאָלדאַטען, וואָס האָבען איהם נאָכגעיאָגט, האָבען זיך

אַ ווײַלע אָבגעשטעלט, קוקענדיג אויף זײַנע אויפגעפלאַקערטע אויגען און לאַנגער גרויער באָרד, וואָס האָט זיך געטרייסעלט אויף זיין פונאַנדערגעשפּילעטען האַלב-הוילען האַרץ. דער „קוואַרטאַלנער" לוקאַשעוויטש האָט זיי אַ וואונק געטהון און זיי האָבען איהם אַראָבגעשלעפּט פון די טרעפּ און פערדרעהט די הענד אַהינטער. דער פּאָרוטשיק סטעפּאַנאָוו האָט געהייסען עפענען דעם אָרון און אַרויסנעהמען פון דאָרט די תורות. עטליכע מינוט האָט אַ סאָלדאַט געשלעפּט אין אַלע זייטען דעם פּרוכת און האָט ניט געוואוסט, ווי איהם צו עפענען. ענדליך איז איהם געלונגען אָבצוואַרפען איהם אַ ביסעל אָהן אַ זייט און עפענען איין טהיר'ל. די איבעריגע סאָלדאַטען האָבען אָנגעהויבען אַרויסצונעהמען די ספרי-תורות איינציגווייז, אַרויסטראָגען זיי אין דרויסען און לעגען אויף אַ הויכען-וואָגען, אויף אַ פונאַנדערגעשפּרייטע ראָגאָזשע. איינע נאָך די צווייטע האָט מען אַרויסגעטראָגען אַלע ספרי-תורות פון שוהל און די מינינים אַרום און אַז אַלץ איז געוואָרען פאַרטיג האָט סטעפּאַנאָוו געהייסען ראובנען געהן נאָך אים. ער איז געשטאַנען ווי אַ פערחלום'טער, ניט אַרויסריידענדיג אַ וואָרט, און די סאָלדאַטען, וואָס האָבען איהם געהאַלטען פאַר די הענד, האָבען איהם פריהער אַ טרייסעל געטהון און דערנאָך אָבגעפיהרט צו דער טהיר.

ער האָט אומגעקעהרט דעם קאָפּ און האָט צום לעצטען מאָל בעקוקט די שוהל, זיין שוהל. דער אָרון-קודש איז געבליבען האַלב אָפען, דער ווייסער פּרוכת אָבגעוואָרפען אָן אַ זייט; אין די לייכטער אויף דער בימה האָבען קרום געשטאַרצעט צוויי ווייסע ליכט, דער שופר האָט זיך פער'יתומ'ט געוואַלגערט אויפ'ן ברעג טיש, אין נר-תמיד האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון דאָס קליינע פייער'ל און דאָס לעצטע מאָל בעלויכטען זיין לאַנגען און שווערען וועג.

די שוואַרצע געשמידעטע טהיר האָט זיך שווער צוגעמאַכט און ס'האָט זיך דערהערט אַ קרעכצענדער גערויש פון אַ פּערזשאַוועטען אייזערנעם ריגעל.

ווייט אַרום דעם הויכען אָנגעלאָדענעם וואָגען זענען גע-

שטאַנגען מענשען, ייִדען און קריסטען, מיט טויט־דערשראָקענע פּנימער.

דער פוהרמאַן האָט אַטריב געטהון די פערד, און די תּורות האָבען זיך אָנגעהויבען צו וואַרפען און קלאַפּען איינע אָן דער צווייטער. ראובנ'ען האָבען צוויי סאָלדאַטען געפיהרט פון הינטען.

דער וואַגען האָט אַקעהר געטהון פון שוהל־גאַס אין קלויסטער־געסעל, אַרויס אויפ'ן מאַרק און אָבגעשטעלט זיך בײַ די צוגעמאַכטע טויערן פון פּאָליציי־הויף.

ווײַט אַרום איז געשטאַנען נאָך אַגרעסערער עולם, ווי פריהער, און האָט געשוויגען. עמיצער איז געגאַנגען עפענען דעם טויער.

פּליצלונג האָט ראובן אַרויסגעריסען איין האַנד, אָנגעהאַפּט זיך פאַר זײַן לינקען לאַץ און מיט כּח אַרים געטהון זי אַראָב.

ער האָט צוגעמאַכט די אויגען, צוזאַמענגעשטעלט די פיס און זיך אַנויג געטהון:

— יתגדל ויתקדש שמיה רבא! — האָט זיך הויך איבערן מאַרק פונאַנדערגעטראָגען זײַן האַרט הילכיגער קול — בעלמא דברא כרעותיה וימליך מלכותיה ויצמח פורקניה...

די סאָלדאַטען האָבען איהם דערשראָקען אַרומגעהאַפּט פון בײַדע זײַטען, אַרײַנגעשטופּט אין אָפענעם טויער און צוגעמאַכט עם הינטער איהם.

דער עולם איז ווײַט געשטאַנען אַרום און לאַנג זי פערשטײַנערט זיך פון אָרט ניט געקאָנט ריהרען.

דאס נײַן און צוואנציגסטע קאפּיטעל.

סלאָווען האָט מען אַלאַנגע צײַט אַרומגעפיהרט עפּים איבער הויכע שווערע טרעפּ און די טרעפּ זענען געווען קאַלטע, האַרטע און גליטשיגע און האָבען זיך געהרעדט אַלץ העכער און שמעלער.

זי האָט ניט געזעהן וואוהין זי געהט און האָט ניט געזעהן, וואָס בלײַבט הינטער איהר. זי האָט נור געפיהלט אַהאַנד, אַ שווערע מענשליכע האַנד בײַ זיך אויף דער פּלייצע, — אַהאַנד, וואָס דריקט, וואָס בעפעהלט און מען מוז פאָלגען.

אין דעם האָט זי געקרענקט מעהר ווי אַלץ.

זי איז ניט געוועהנט געווען, מען זאָל איהר בעפעהלען, זי זאָל דאַרפען מיט געוואַלט טהון וועמעס עס איז ווילען. זי איז געוועהנט געווען, מען זאָל זי פאָלגען, מען זאָל זיך צוהערען צו איהר ווילען און טהון, וואָס זי הייסט. און ווען אַ קליינע, שוואַרצע טהיר האָט זיך אין דער פינסטער געעפענט פאַר איהר און מיט אַ געוואַלדיגען געריש צוגעמאַכט אַהינטער איהר, איז איהר די ערשטע מינוט געוואָרען גרינגער: זי איז געבליבען אַליין און די האַנד, די שוואַרצע, פרעמדע האַנד, איז פון איהר אַראָבגעפאַלען, און אין דער מינוט האָט זי מעהר קיין זאַך נישט געדאַרפט.

אַ קאַלטער, פערשטיקטער גערוך האָט זי אַרומגעכאַפּט פון אַלע זייטען. זי האָט אַ פּאָר טריט געטהון איבער די שטיינערנע דילען און די הויכע קנאַפּעל פון איהרע שוך האָבען הילכיג אָבגעקלונגען ביי יעדען טריט. זי האָט נאָך אַ פּאָר טריט געטהון און האָט זיך אָנגעשטויסען אָן אַ וואַנד, אַ קאַלטע און אַ פייכטע; זי האָט זיך שטאַרקער איינגעוויקעלט אין איהר פעלץ, האָט זיך אָנגעשפאַרט מיט'ן רוקען אָן דער וואַנד, צוגעמאַכט די אויגען און געבליבען שטעהן אומבעוועגט, ווי אַ פערגליווערטע. אין די אויערן איז נאָך ביי איהר געשטאַנען דער התונה-טומעל. זי האָט צוגעדריקט איהרע קאַלטע פינגער צו די שליפען; זיי האָבען געברענט און ווי צוויי האַמערלעך האָבען אין זיי בײדען געקלאַפּט האַרט, אָפט און ערנסט.

זי האָט זיך נאָך שטאַרקער צוגעדריקט מיט'ן רוקען צו דער וואַנד; איהרע אָנגעמאַטערטע פיס זענען געווען כמעט הלשות, די פינגער האָבען געברענט, די איינגע, צו-הויכע טאַנץ-שיכעלעך, דאָס איינגעצויגענע ליבעל האָט געדריקט די ברוסט און חער גאַרטעל פון קליידעל האָט געשניטען דאָס לייב. נור מעהר ווי אַלץ האָט זי געמאַטערט דער שווערער פאַנצער-בראַסלעט מיט די אַראָבגעהאַנגענע שנירעלעך, וואָס האָט הילכיג געקלונגען ביי יעדען אויפהויבען די האַנד.

אין די שטילקייט אַרום איז געווען אַ שווערע, אַ דריקענדע, אַ

הילכיגע, אין די פינסטערניש איז געוואַקסען פון מינוט צו מינוט, און אין דער פינסטערניש האָט זיך איהר מיט אַ בעזונדער קלאָר־קייט פאָרגעשטעלט אַליך, וואָס זי האָט נאָר־וואָס פערלאָזען ביי זיך אין שטוב, און אין דער אינבעוועגטער שטילקייט האָבען בעזונדערס דייטליך אָבגעקלונגען די צוזאַמענגעמישטע קולות, וואָס האָבען זי בעגלייט . . .

די מוטער . . . אָט וויעגט זי זיך אַנאָנגעמאַטערטע אויף איהר שטוהל, און די זילבערנע, אָנגענייהטע פליטערלעך אויף איהר יום־טובדיגע קלייד בלאַנקען געגען דעם פייער. זי געדענקט ניט, וואו האָט זי זי איבערגעלאָזט אין טיכעל: צי איז איהר געלונגען אַרויס־צוקלויבען זיך פון צימער, צי איז זי געבליבען זיצען? און שמריה. וואו איז געוועזען שמריה? און פאַרוואָס האָט לאַנגע אזוי געוויינט? און פאַרוואָס האָט בתיה איבערגעלאַזען די ענטלעך?

אַ מין פייפען האָט זי פלוצלונג דערהערט.

דאָס איז דאָ פון ווינקעלע. עמיצער פייפט. אַ באַקאַנט פייפען: וואו האָט זי דאָס געהערט? האַבט זיך, אַלס קינד, אין דער אַלטער באָד . . . אָדער אין קראַסנאַיע, ווען ביי דער קוה־מעלקערין אין דעם קליינעם, האַלב־פונאַנדערגעפאַלענעם הייזעל.

און נאָכאַמאָל הערט זי דאָס פייפען.

דאָ מוז ערגיץ זיין אַ נאַיוועלע און מען הייצט עס. וואָרום ער, אָט דער פייפער, האָט ליעב אַנאויסגעהייצטען אויוען . . . פאַר־וואָס־זשע איז דאָ אַזוי קאַלט?

אויף דער וויטערסטער וואַנד, אויבען, האָט זיך שטיל דורכ־געשלאָגען עפּעס אַנאָבשיין פון ליכט; נידעריגער־ניהעריגער, העל־לער־העלער — און פון דער האַלב־פינסטערניש האָבען אַרויסגע־טראָטען פיער הויכע, גלאַטע ווענד, אַ שמאָל טהירעל פון פאָרנט, אַ קליין טישעל ביי איין וואַנד און אַנאַראָפּגעהאַנגען ברייט ברעט, צוגעשמידט צו דער צווייטער וואַנד. אויבען, הויך איבערן טישעל, האָט זיך דורכגעשניטען אַ קליין פענסטעריל, געריכט דורכגעפלאָכטען מיט אַנאייזערנער גראַטע און דורך זיינע פערשניטענע און פער־רויכערטע קליינע שייבעלעך האָט זיך קוים דורכגעשלאָגען דער אָבשיין פון וויטען דונקעלען פריה־מאָרגען.

סלאַווע האָט זיך אָבגעריסען פון וואַנד, אַוועקגעשטעלט זיך אין מיטען צימער און סהאָט איהר מיט אַלע כחות אַ ציה געטהון צום פענסטעריל. זי האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם סלאָפּ, אַרויפגעקלעטערט אויפ'ן טיש, אַוועקגעשטעלט זיך אין קליינעם פּאַסליכט, וואָס איז געפאַלען פון אויבען, און האָט מיט פערוואונדערונג בעטראַכט זיך אַליין. די קליינע טאַנץ-שיכעלעך האָבען זיך אַרויסגעזעהן פון אונטער דעם אונטערגעקליבענעם ווייסען קליידעל, און דער פערמיאַר אויפ'ן שטערן, און ביידע פּאָר אַראָבגעהאַנגענע אוירינגלעך, פון די אויערן און פון האָר-באַנד, און די פיער שנירלעך גרויסע שווערע פּעריל אויף דעם צו-פּועל געבלויזטען האַלז, און די רינגען אויף די פינגער, און דער בראַסלעט אויפ'ן האַנד — אַלץ האָט דאָ אויסגעזעהן אַזוי ניט אויפ'ן אָרט, אַזוי ווילד.

זי האָט זיך אויפגעהויבען אויף די שפּיץ פינגער און האָט דאָך דאָס פענסטעריל ניט געקאָנט דערגרייכען. זי איז ווידער אַראָב אויף דער ערד, אויפגעהויבען דעם שווערען הילצערנעם טאַבורעט, אַוועקגעשטעלט איהם אויפ'ן טיש און מיט גרויס פאָרזיכטיגקייט אַרויפגעקלעטערט אויפ'ן טאַבורעט און דורשטיג צוגעפאַלען מיט'ן הייסען אָנגעשוויצטען שטערן צו דער קאַלטער שויב.

דרויסען האָט זיך גאָרניט געזעהן.

זי האָט אָנגעהויבען אַרומפיהרען די אויגען אין אַלע זייטען און האָט זיך אָבגעשטעלט אויף איין פּינטעל. די גאַסיגע שויב איז אויף דעם אָרט געווען אויסגעשלאָגען און דורך די אייזערנע גראַטעס האָט זיך דורכגעזעהן אַ שטיקעל הימעל. זי האָט זיך נאָך מעהר אויסגעצויגען אויף די שפּיץ פינגער און האָט דערזעהן דעכער, אַ גאַנצע רייה שוואַרצע דעכער; הויך, לינקס אָן אַ זייט איז געשטאַנען דער נייער איגנאַטישער סאָבאָר, רעכטס האָט זיך געצויגען צום הימעל דער הייליגער איליאַ, און מיטען האָט זיך געזעהן דער שוואַרצער, בלינדער שפּיץ פון ראָטה-הויז; און צווישען ראָטה-הויז און צווישען איליאַ, כמעט גלייך ווייט פון ביידען, האָט זיך געזעהן דער הויכער ווינקעל דאַך פון זייער הויז... דער ווינקעל, דער קוילעכדיגער חלל יעטוואַס, גידעריי'ער בעוועגט ניט

טויבען, דער קאַרניז, און אַ האַלב פענסטער, לאַנגעס פענסטער, מיט דער ווייסער אויסגעהויבענער פאָרהאַנקען... לאַנגע!... לאַנ—נע!!

זי איז צוגעפאַלען מיט'ן שטערן צו דער קאַלטער שויב, פון האַרצען האָט זיך ביי איהר עפּיס אויפגעהויבען און אונטערגעקייקעלט צום האַלז, און פערשטיקטע טרעהרען האָבען זי אָנגעהויבען צו וואַרפען.

זי האָט געוויינט. דאָס ערשטע מאָל פאַר דער גאַנצער צייט האָט זי זיך פונאַנדערגעוויינט מיט הייסע, מיט קינדערשע טרעהרען.

פון יענער זייט טהיר האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּעריי פון שווערע אייזערנע שליסלען. עמיצער האָט אָבגעריקט דעם אייזערנעם ריגעל. סלאַווע האָט געשווינד אָבגעווישט די טרעהרען, אַרויפגעשפּרונגען אויפ'ן טיש, פון טיש אויף דער ערד און האָט געשווינד אַראָבגעשטעלט דעם טאַבורעט.

— מיינע טרעהרען? — האָט זי זיך אַליין פעסט גענומען אין האַנד — ניין, מיינע טרעהרען וועלען זיי ניט זעהן!

אויף דער שוועל איז געשטאַנען דער אויפזעהער, אַ מיטעל-וואוקסיגער קריסט, מיט אַ ריין-אויסגעראַזירט טרוקען געזיכט און מיט קאַלטע האַרטע אויגען. אויף דער זייט איז ביי איהם געהאַנגען אַ לאַנגער שוואַרצער שווערד. אין איין האַנד האָט ער געהאַלטען אַ בינטעל פּאַפּירען, אין דער צווייטער — אַ בלייששטיפט.

אַ נידעריגע, בעיאָהרנטע קריסטין איז געשטאַנען נעבען איהם אין אַ בלוי-קורצען זשאַקעט מיט מעשענע קנעפּ און מיט אַ קיילעכדיגען בלעך אויפ'ן האַרצען. אין האַנד האָט זי געהאַלטען אַ פּאַק מיט זאַכען.

— אַרעסטאַנטין, — האָט ער זיך אַ קעהר געטהון צו סלאַוויען און צוגעגרייט זיך שרייבען — דיין נאָמען?

— סלאַווע.

— סלאַווקע?

— ניין, סלאַווע.

— נאָמ'ן פאָטער?

— מאַיראָווא.

ער האָט פֿאַרצייכנט.

— פֿאַמיליע?

— בערלין.

— יאָהרען?

— אַכט און פֿערציג.

— גלויבען?

— יודישען.

ער האָט פֿלינק געשריבען צו זיך אין פּאַפּיר אַרײַן.

— נעהמט אַראָב דאָס צידהינג.

די קריסטין מיט דעם בלעכעל אויפֿ'ן האַרצען האָט געוואָלט שטרעמען צו בלאַווען, נור זי האָט אַליין אָנגעהויבען פֿלינק אָב־שפּילען דעם בראַסלעט, די אוירינגלעך, אָבבינדען דעם פֿערמואַר, די פּערל, אויסטהון די רינגען און לעגען אַלץ אויפֿ'ן טיש.

דער אויפֿזעהער האָט עס אַלץ איבערגעקוקט, פֿאַרשריבען בײַ זיך אין בוך, אײַנגעוויקעלט אין אַ פּאַפּיר און אַוועקגעלעגט צו זיך אין בוזעם.

— אוקסענטיעווא, טהוט די אַקאָרשעט איבער.

די קריסטין מיט'ן בלעכעל האָט אָנגעהויבען פֿונאַנדערבינדען דעם פּאַק, וואָס זי האָט געבראַכט מיט זיך.

בלאַווע האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויפֿ'ן אויפֿזעהער.

— איבערטהון זיך? גלײַך. אָבער איהר וועט מוחל זײַן פֿרי־דער אַרויס פֿון צימער.

ער האָט פֿערוואונדערט אַ קוק געטהון אויף בלאַווען און אי־געבליבען שטעהן.

בלאַווע האָט אויפֿגעהויבען פֿון דער פּאָלאָגע איהר פֿוטער, אַרויפֿגעוואָרפֿען אויף זיך, אײַנגעוויקעלט זיך מיט די אַרבעל און צוגעדריקט זיך צו דער וואַנד.

דער אויפֿזעהער האָט אָנגעשטעלט אויף איהר זײַן קאַלטען האַרטען קוק, האָט זיך אָבגעקעהרט, אַרויס פֿון צימער און אַוועק־געשטעלט זיך אויף יענער זײַט טהיר.

בלאַווע האָט אַראָבגעוואָרפֿען דעם פֿעלץ און האָט אָנגעהויבען

גיך-גיך אָפּצושפּילען איהר זשאַקעטעל, אַראָפּגעוואָרפען זיך דאָס ווייסע קלייד און געבליבען שטעהן אין אונטער-קליידעל; זי האָט פונאַנדערגעשפּילעט דאָס שטייף-איינגעצויגענע לאַסטיקענע לייבעל און האָט טיעף אָפּגעאָטעמט: ס'איז איהר געוואָרען לייכטער.

די קריסטין מיט'ן בלעכעל האָט אַרויסגענומען פון איהר פּאַק אַ לייוועגטען קליידעל מיט אַ שוואַרצער „נומער“, אַ ברייט יאַקעל און אַ העמד, אַ שווערעס און האַרטעס ווי אַ בלעך, מיט לאַנגע ברייטע אַרבעל און צוויי שנירלעך ביים האַלז, אויך מיט אַ שוואַרצען שטעמפּעל.

סלאַווע האָט אַ קוק געטהון אויף דאָס העמד און האָט אָנגעשטעלט אויף דער אויפזעהערין אַ לאַנגען און ערנסטען בליק.

— מ'וועט מיר אפשר ערלויבען בלייבען אין מיין העמד? — האָט זי פערצווייפעלט אַ פרעג געטהון און האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון פון דער קעלט, וואָס האָט אַרומגעהאַפּט איהר האַלב-נאַקעטען קערפּער.

— כ'וויים ניט, מען דאַרף אַ פרעג טהון ביי זיין בלאַגאָראָדיע.

זי האָט אַ וואונק געטהון אויפ'ן טהיר.

— וואָס? בעמיען? — האָט סלאַווע אַ געשריי געטהון — ניין!

זי האָט האַסטיג אַרויס געטהון פון זיך איהר דין באַטיסטען העמדל און אַ הייסע רויטקייט האָט בעדעקט איהר ווייס-אָנגעגאָסענעם גוף. אין אַ מינוט אַרום איז זי שוין געשטאַנען אין דעם טורמע-העמד מיט דער התימה, האָט פערשאַרצט אויף די הענד די צו-לאַנגע אַרבעל און אַרומגעבונדען אַרום האַלז די לאַנגע דינע שנירעלעך, אַרויפגעוואָרפען אויף זיך דאָס קליידעל און יאַקעל, וואָס די קריסטין האָט איהר דערלאַנגט, און געבליבען שטעהן אין שוואַרצען שטערן-טיכעל מיט דעם אַראָפּגעהאַנגענעם הייבעל פון הינטען.

די קריסטין האָט זיך אָנגעבויגען צו איהרע פיס, צוזאַמענקלויבען איהרע זאַכען, און אויף איין מינוט האָט זיך סלאַווען פאָרגעשטעלט, אַז זי איז ביי זיך אין דער-היים אין באָד-צימער, האָט זיך נאָר-וואָס געבאָדען, און פּאַשאַ העלפט איהר זיך אָנטהון.

אַוקסענטיעווא—פּאַשאַ האָט פון איהר אַראָפּגעצויגען די שיך

און די לאַנגע דינע זאָקען און ס'איז איהר געוואָרען אויף אַ ווײַלע זעהר אַנגענעהם, וואָס איהר דריקט ניט אין די פיס. די קריסטין האָט איהר אונטערגעשטעלט צוויי גרויסע לעדערנע טופליעס, שווערע און קאַלטע, און סלאַווע האָט ניט ווילענדיג צוריק אַרויסגעהאַפּט פון זיי אירע קליינע באָרוועסע פיס.

אַוּקסענטיעוואַ האָט איהר אָנגעטאָן אַ גרויסען האַלאַט מיט לאַנגע אונטערגעקערטע אַרבעל און דער האַרטער וואַליקענער קראַ-גען האָט איהר אָנגעהויבען רייבען די הויט פון איהר קורצען ווײַ-סען האַלז.

— פאַרטיג? — האָט זיך דערהערט פון יענער זייט טהיר אַנ-אונגעדולדיגע שטים.

— יאָ, אײַער בלאַגאָראָדיע!

דער אויפזעהער איז ווידער אַרײַן אין צימער און, ניט קו-קענדיג אויף סלאַווען, אַ געשריי געטאָן צו אַוּקסענטיעוואַ'ן:

— זעקסטע נומער. וועסטו געדענקען? זעקסטע.

— זעקסטע?

— יאָ, זעקסטע.

ער האָט נאָך עפּיס פערשריבען ביי זיך אין בוך און אַרויס פון צימער. אַוּקסענטיעוואַ האָט צוזאַמענגעקליבען אַליך, דאָס קלייד מיט'ן כאַלאַט, מיט די ווייסע שוך, מיט דעם צוריסענעם ווייסען העמדי און איז אַרויס נאָך איהם.

ס'האָבען זיך דערהערט צוויי ריצען פון דעם פערזשאַוועטען שליסעל און די „זעקסטע נומער" איז געבליבען אַליין.

זי האָט אַרײַנגעשטעקט די פיס אין די טופליעס און איז זיך דורכגעגאַנגען איבער'ן צימער.

דריי טריט אַהין, דריי טריט צוריק.

דער קבר איז ניט געווען קיין גרויסער, אָבער אַ הויכער.

און דורך דעם אויבערשטען ווינקעל פון פענסטער האָט זיך געזעהן אַ קליין שטיקעל ריינער, פריהלינגס-בלויער הימעל...

דאָס דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

בלאָזע בערלין איז געווען די „וועקסעלע נומערי", אָבער אחוץ דער וועקסעלער זענען געווען נאָך „נומערן" — אי פון וועלכע און נאָך וועלכע. יעדע פון זיי איז, פריהער איידער ווערען אַ „נומער", געווען אַ מענש, אַן אַלטער אָדער אַ יונגער, אַ רייכער אָדער אַן אָרי-מער, אַ שלעכטער אָדער אַ גוטער, אַן אמת'ער אָדער אַ פאַלשער — אַ מענש מיט אַלע מענשליכע געפיהלען, נאָר אָט האָט איהם דער אונערוואַרטער צופאַל אַרויסגעחאַפּט פון לעבען און אַריינגעשליי-דערט אין אַ שטיינערנעם אָדער הילצערנעם קבר מיט אַ פערשלאָ-גענעם פענסטער, מיט אַ פערריגעלטער טהיר; און אין דערזעלבער מינוט איז דער מענש, אלס מענש, אָבגעשטאָרבען; אָנשטאָט איהם פלעגט איבער דער דריי-איילענדיגער האַלב-פינסטעריגער פער-שטיקטער קאַמער אומגעהן הין און צוריק עפּיס אַ „נומער", — האָב כטראַחאָו וועט עס ווען-ניט-איז בענוצען, ווי מען בענוצט אַ כפּרה-היהנדעל, ווען עס קומט איהר צייט, און וועלכע מען לאָזט „פריי" אַרומגעהן אַ געפּענטעטע און אַ צוגעבונדענע צום פיסעל פון טיש, איידער די צייט קומט.

כפּרה-היהנער... פיעל זענען זיי געווען די כפּרה-היהנער, פיעל האָבען זיי געדאַרפט זיין. לויט כטראַחאָו'ס מיינונג, דאָט די צאָהל זייערע געדאַרפט זיין אַזוי גרויס, ווי די צאָהל יודען אין שטאָדט אָדער גאַנצען לאַנד — כפּרות פאַר דאָס פערזאָמעני-אונשולדיגע קריסטליכע בלוט. טערענטיעוואַ'ס פערשכ'רטער קאָפּ האָט אָבער ניט אַלעמענס נעמען פון די יודען, וואָס האָבען צו-זאַמען מיט איהר „געשטאָכען דאָס קינד אין דער גרויסער שוהל", בעהאַלטען ביי איהר אין זכרון; און די, וואָס האָבען איהר גע-האָלפען צו „דערמאָהנען" די נעמען פון די אַנטייל-נעהמער (אַזאַר-קעוויטש, פּעטרישצע און איהר גייסטליכער פאָטער טאַראַשקעוויטש), האָבען ניט אַלע יודען געקענט און ניט אַלעמען געוואוסט מיט זייערע נעמען. און מיט אַלע מאַטערנישען האָבען זיי אין משך פון די ערשטע מאָנאַטען מעהר ווי פיער-און-פערציג נעמען ניט געקאָנט אַנקלייבען; און פיער-און-פערציג „נומערן", פיער-און-

פערציג געשטעמפעלטע כפרה־הינדלער זענען אַרומגעבאַנגען אין פיער־און־פערציג קברים, דריי טריט אַהין, דריי טריט צוריק, אָפּגעריסענע פון לעבען — פיער־און־פערציג לעבעדיגע מתים.

נאָכדעם, ווי חנה ציטלין און דער מאַן אידער יוזיק זענען יעדער באַזונדער פון מענשען „נומערן" געוואָרען, איז ממילא געוואָרען אַ „נומער" אויך זייער זעכצעהן־יעהריגע בת־יחידה, די לעבעדיגע און פרעהליכע איטקע. דער בן־יחיד זייערער, הילקע, איז ניט געוואָרען קיין „נומער", — ווייל ער איז נור עלף יאָהר אַלט געווען, און מיט איהם וואָלט מען כּי־ווי־סיי גאָרנישט געקאָנט מאַכען. דערפאַר אָבער איז געוואָרען אַ נומער און פאַרנומען אַ באַזונדערן קבר („נומער 4") זייער קעכין „רישע יענקעלעווא". „נומערן" זענען, אחוץ כלאַווע'ן, געוואָרען אַלע בערלינס (שמריה, הירשע, שפרה, מאיר, נתן, רבקה), „נומערן" זענען געוואָרען זייערע קעכינס: כלאַוועס — הענע־מיכליע און רבקה'ס — לאה רודניצקאַ; און ממילא זענען שוין געוואָרען דאָסזעלבע אויך לאה'ס מאַן זוסיע און איהר קליין אַנדערטהאַלבען־יעהריג קינד ליזער, וועלכען כ'האָט דער יונגער מוטער ערלויבט צו נעהמען מיט זיך אין קבר אַריין. די דריי־און־צוואַנציגסטע איז געווען יאָסעל מירלאָס בערלינ'ס הויפט־פּריקאַשטשיק. די זיעבען און צוואַנציגסטע איז געווען יענקעל צערנאָמאָרדיק (פּעטרושאָק), דער שמש פון ישעיה אַראָנסאָנ'ס חסידישער קלויז און דאָסזעלבע איז, נאַטירליך, געשעהן אויך מיט זיין ווייב חייקען און זיין טאָכטער אסתר'ן. די זיעבען־און־דרייסיגסטע נומער איז געווען חיים הריפין, יאָסעלעס רבי, רב־חיים באַבינאָוועצער: ניט ווייט פון זיין הייזעל האָט עטליכע מאָל אַ שכור'ע גענעכטיגט עפּיס ביי אַ קריסטין מאַריאַ מערענטיעווא, און זי האָט געוואוסט זיין נאָמען און האָט איהם אָנגערופען. די איין־און־פערציגסטע איז געווען אָרליק דעזירין. פאָדלעקאַר, צוויי־און־פערציגסטע — זיין ווייב, פראַדעל, פיער־און־פערציגסטע — זעליג ברוסאַוואַנסקי; ניט טערענטיעווא, ניט אידרע „דערמאַהנער" האָבען זיין אייגענעם נאָמען ניט געוואוסט, און זי האָבען איהם גלאַט אַ נאָמען געגעבען „פּאָסעלעניק".

װעדער שטאַרק האָט איבערגעפּעדלט סטראַחאָװ׳ן מירקע אַראָנסאָן, אָבער מאַכען פון איהר אויך אַ „נומער“ האָט איהם ניט געגלאַסט, װײַל מירקע איז געשטאָרבען אײדער מען האָט זי אַרעסטירט. ס׳האָט אױסגעפּעדלט ישעיה אַראָנסאָן, ער איז אָבער געלעגען שטאַרבליך קראַנק און מ׳האָט איהם נישט געקאָנט נעהמען. נאָך האָט איהם אױסגעפּעדלט לאַנגע און נתנ׳ס װײַב, דבורה בײדען האָט מען װעדער שטאַרק געזוכט, און בײדען נישט געפונען.

די צעהנטע נומער איז געװען — „דער װעליזשער מעשומאַנין יענקעל־גירש שאַיעװ אַראָנסאָן, נײַנצעהן יאָהר אַלט, יודישען גלױבען, אַ בעװײַבטער“.

איהם איז װעדער לײַכט געװען צו נעהמען, װײַל ער האָט געװאוסט, אַז ס׳איז נישטאָ װאָס זיך צו בעהאַלטען, און פון גאָט איז איבערהױפּט נישטאָ קײן בעהעלטעניש. מ׳האָט איהם אױפגעקװעצט אין אַ קלײן פינסטער צימעריל מיט פערשלאָגענע לאָדענס, הײַנט װאַנען ס׳האָט זיך ניט געזעהן דער הימעל און מ׳האָט נישט געקאָנט װיסען גענוי, װען איז די צײַט פון שחרית, װען איז די שקיעה. און דעם אײנציגען פון אַלעמען האָט זיך איהם געדאַכט — דאָס ער װײסט יאָ, װאָס מען איז פון איהם אײגענטליך אױסען און װאָס ער דאַרף טהון, אום צו ראַטעװען ניט דעם גוף, נאָר די נשמה. און בשעת מ׳האָט איהם, באַלד נאָכן אַרײַנבריינגען אין דעם דאָזיגען צימער, איבערגעטהון עפּעס אין משונה׳דיגע, ניט־יודישע קלײדער, אױפגעקװעצט עפּעס אױף אַ קלאָץ און אַ בעיאָדערענטער סאָלדאַט מיט דורכזיכטיגע אױגען האָט אָנגעהױבען פונאַנדערפּידרען אין אַ לײמען שיסעלע זײַף, און מען האָט איהם אױסגעשמירט אַ האַלבען קאָפּ, אײן שלײַף און אַ האַלבע באַק, און בײַם ליכט פון אַ דין טריקען שפּענדעלע אָנגעהױבען מיט אַ שמאָלען טעמפּען ראַזיר־מעסער װי שינדען די הױט פון קאָפּ, פון שלײַף און פון האַלז — האָט ער װעדער ניט געװאוסט װאָס דאָס בעדײַט.

ער האָט געװאוסט, אַז באַלד נאָך דעם האָרפּען קומען די „מסריקות“ פון רבי עקיבא און די „ספּוגין של צמר“ פון רבי

חנינא בן תרדיון און האָט געוואוסט, אַז דאָס וועט „זיי" ניט העלפען, וואָרום דעם גלויבען זיינעם וועט ער אָפּלייקענען ניט אנדערש ווי צוזאַמען מיט'ן לעבען...

מעהר האָט מען איהם אָבער גאָרנישט ניט געטהון. נור נאָך אַ כאַלדאַט, אויך אַ בעיאָהרענטער, מיט אַן אָבגעמאַטערט־פערשלאָפען פּנים, האָט געבראַכט עפּיס צושלעפּען פון דהייסען שווערע אייזערנע קייטען מיט שוואַרצע אייזערנע רינגען, און נאָך פיעל שווערער מיה איז עס ביידע סאָלדאַטען געלונגען צו צופּאַסען די דאָזיגע קאַלטע רינגען צו זיינע דינע טרוקענע הענד און פיס, פון וועלכע די פלעגען אָבער שווער אַראָבפאַלען צוריק און בלייבען הענגען אויף די קייטען. און דעם טעם פון די דאָזיגע קייטען האָט ער אויך געוואוסט: אויף אַ געשמידעטער האַנד וועט ער ניט קאָנען לעגען קיין תפילין און מיט צוזאַמענגעבונדענע הענד און פיס וועט ער זיך ניט קאָנען איינוויקלען אין טלית, — און דאָס זענען „זיי", אפנים, אויסען. עס וועט זיי אָבער דאָס אויך ניט העלפען.

ס'איז אָבער געווען פרייטאָג־צו־נאַכט, ווייט נאָך קבלת שבת, און בשעת ער האָט געוואָלט צוגעהן צום טישעל, וואו ס'איז געבליבען שטעהן אַ קליין קריגעל וואַסער מיט אַ גרויסען שטיק שוואַרץ גויאיש ברויט פון אויבען, וואַשען די הענד, אָבמאַכען קדוש און מאַכען המוציא, האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די קייטען קלינגען צו־הויך, זענען, הייסט עס, „משמיע קול בשבת". אַ קליינע ווײַלע האָט ער זיך געשלאָגען אין דער דעה — די מצות־עשה פון קדוש האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַנטקעגען דעם לאַ־תעשה פון חלול־שבת. מכריע האָט געווען דער קדוש און, קלינגענדיג מיט די קייטען, איז ער צוגעגאַנגען צום טישעל, אָבגעוואַשען די הענד, אָבגעווישט זיי מיט'ן ברעג פאָלע, אָבגעמאַכט קדוש, אָבגעבענשט און שווער זיך אַ שלײַדער געטהון אויף דאָס שמאָלע הילצערנע בעטיל, בעדעקט מיט פרישע האַרטע שטרוי, וואָס איז געשטאַנען ביי דער וואַנד. די קייטען האָבען צום לעצטען מאָל קורץ און פרעהליך אַ קלינג געטהון און

שטיל אויפגעלעגט זיך האַרט נעבן איהם. ס'איז געוואָרן שטיל אין רוהיג אין ס'האָט איהם אָנגעהויבען נייגען צום שלאָף: ער האָט זיך שטיל אויפגעזעצט אין אָנגעהויבען צו לייענען קריאת־שמע...

איין מאָרגען האָט מען איהם געפיהרט צום „דאָפּראָס".

ס'איז געווען אַ ליכטיגער פריהלינגס־טאָג. אויף דעם גרויסען, געדיכט־בעוואַקסענעם הויף האָט פון דער דערוואַרימטער ערד אַרויסגעשלאָגען אַ פריש גרעזיל און פויגעלעך זענען געווען שטאַרק פאַרטהון אין זייער אַרבייט אויף די שוואַרצע, נאָך ניט פונאַנדערגעלאָזענע צווייגען אין אונטערן קאַרניז פון דאַך.

ער איז געגאַנגען איבערן הויף מיט צוויי סאָלדאַטען בּיי די זייטען. די קייטען האָבען אין דרויסען ניט געקלונגען אַזוי הילכיג, ווי ביי איהם אין קאַמעריל. ס'איז אָבער געווען שווער צו געהן אין די אייזערנע רינגען האָבען געשניטען די הויט פון די הענט און פון די פיס. אַרויפגעהן אויף די טרעפּ איז געווען נאָך שווערער, — ווייל די טרעפּ זענען געווען צו־ווייט איינע פון דער צווייטער און די צו־קורצע קייטען האָבען געשטערט צו מאַכען ברייטע טריט. די סאָלדאַטען האָבען איהם אָבער געהאָלפען אַרויפקלעטערן און אין עטליכע מינוט אַרום איז ער שוין געשטאַנען פאַר דער קאָמיסיע.

— דאָס היטעל! — האָט איהם בעגעגענט עמיצענס אַ געשריי, איידער נאָך ער האָט געקאָנט בעמערקען, ווער עס זיצט בּיים גרויסען גרינעם טיש.

ווי ווייט די קייטען האָבען עס ערלויבט, האָט ער אויפגעהויבען די האַנד, כדי צו ערפילען דעם בעפעהל פון דעם קליינעם מענשעלע מיט שטעכעדיגע אויגען, שפּיציגען הוילען קאָפּ און מעשענע קנעפּ אויפ'ן גרינעם סורטוק.

ער האָט אָבער ניט געקאָנט דערגרייכען מיט דער האַנד ביז'ן קאָפּ און האָט צוגעבויגען דעם קאָפּ ביז צו דער האַנד און אַראָבגענומען דאָס קליינע אַרעסטאַנטען־היטעלע.

אין דעם אויסגעצאַלטען האַלבען קאָפּ איז איהם געוואָרען

משונהדיק קאַלט, בעת אין דעם בעוואַקסענעם האַלבן קאָפּ מיט דער לאַנגער אויסגעדרעדעטער פּאה אינטערן שלייף איז איהם מיט אַמאָל היים געוואָרען. זיינע טיפע בעגייסטערטע אויגען האָבען געקוקט אויף סטראַהאָוו'ן, און איהם האָט זיך ניט געגלויבט, אַז אַט דאָס קליינע מענשעלע אין גלאַטען, איינפאַכען מונדיר איז דער עלטעסטער און אַז די, וואָס זיצען ביי זיינע ביידע זייטען, הויכע, רייך-בעפּוצטע בעאַמטע, מיט מעדאַלען און צלמים אויף די הערצער און געפלאָכטענע עפּאָלעטען אויף די אַקסלען, זענען זיינע צוהערער.

— יענקעל-גירש שאַיעוו אַראַנסאָהן! — האָט צו איהם אַ געשריי געטהון סטראַהאָוו און האָט צוגערוקט צו זיך די פּאַפּירען, וואָס זענען געלעגען פאַר איהם אויפ'ן טיש, — דאָס ביזטו?

יעקב-הירש האָט אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ פון אויבען אַראָב, און זיין איין-איינציגע פּאה אויף זיין לינקער באַק האָט זיך אַ טרייסעל געטהון.

— דו ווערסט בעשולדיגט אין דעם, — האָט ווידער סטראַהאָוו אָנגעהויבען, אַריינקוקענדיג אין יעקב-הירשעס בלאַס געזיכט מיט ברענענדיגע בעגייסטערטע אויגען, — דאָס דעם זעקס-זיבען-און-אַכט-און-צוואַנציגסטען אַפּריל 1823 יאָהר האָסטו, צוזאַמען מיט נאָך פיעל יודען, מאַנסבילען און ווייבער, פריהער אין מירקעס הויז און נאָכדעם אין דער זשודישער שוהל שווער געפייניגט און דערנאָך געשאָכטען דאָס דריי אַ האַלב-יעהריג קינד פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו איוואַנאָוו, כדי צו בענוצען זיין בלוט צו רעליגיעזע צוועקען. ציביזטו זיך מודה אין דיין פערברעכען?

יעקב-הירש האָט זיך שטאַרק איינגעהערט אין סטראַהאָוו'ס ווערטער און האָט צו איהם צוגעבויגען זיין גרויסען אויער אויף דער הויכער, אַרומגעראַזירטער העלפט קאָפּ; ער האָט ניט פערשטאַנען דעם תוך פון זיינע רייד און האָט זיך מעהר גיכט געוואונדערט: צו וואָס האָט ער געדאַרפט אַזוי לאַנג ריידען, בעת ער האָט, לויט זיין מיינונג, געדאַרפט זאָגען מעהר ניכט [illegible] ווערטער:

„שומר זיך!"

ער האָט געקוקט אויף סטראַהאָװן, אויף די פונאַנדערגעשפּרייטע פליגלען פון דעם גאָלדענעם אָדלער אויפן „װערצאַלאַ", אויף װעלכן ס'איז געפאַלן די שײַן פון דער זון, און האָט געשװיגן. זײַנע דינע בלוטלאָזע ליפּן זענען געװען צוזאַמענגעדריקט, דער אויער אויף דעם געגאָלטענעם קאָפּ האָט געברענט.

— ביזט זיך מודה?

יעקב-הירש האָט אַ דרעה געטאָן דעם קאָפּ פון לינקס אויף רעכטס און זײַן פאה האָט זיך װידער אַ צאַפּעל געטאָן און געבליבן הענגען בײַ דעם געדיכט-באַװאַקסענעם לינקן אויער. די אויגן זײַנע זענען אַװעק נאָך טיפער אונטער זײַנע געדיכטע ברעמען און האָבן זיך אָנגעצונדן עפּעס מיט אַ באַזונדער פײַער.

סטראַהאָװ איז אויפגעשפּרונגען פון אָרט, האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט ביידע הענט אָן ברעג טיש און האָט זיך נאָך שטאַרקער צוגעקוקט צו יעקב-הירשס בלאַס פנים.

— יענקעל, זײַ זיך מודה!

איצט איז שוין סטראַהאָװן געװען קלאָר, אַז פאַר אים שטעהט אַ װירקלעכער מערדער, פילײַכט דער אָנפירער פון אַלע איבעריגע און דער שליסעל צום שרעקלעכן ידישן געהײמניש איז שוין בײַ אים אין האַנט.

— זײַ זיך מודה!

יעקב-הירש האָט זיך אַ צאַפּעל געטאָן, כדי אַריבערצופירען די אײַזערנע רינגען פון די פיס עפּיס אויף אַנאַנדער נאָך ניט אַזוי אָנגעװעהטאָגטען אָרט, האָט זיך לאַנג און פערמאַטערט אָבגעהוסט און איז געבליבן שטעהן, קוקענדיג איבער סטראַהאָװס קאָפּ, עפּיס װײַט-װײַט אַליין אין איין אין דעמזעלבען פונקט.

— הערר קולאַק, — האָט זיך סטראַהאָװ אַ קעהר געטאָן צום סעקרעטאַר, — לייענט-איבער די באַװײַזען פון די עדות-זאָגערינס.

קולאַק האָט אַרויסגענומען פון דעם טאַש פּאַפּירען, װאָס זענען געלעגען פאַר אים, אײניגע געדיכט און שװאַרץ פערשריבענע בויגענס און האָט אָנגעהויבען צו לייענען, הויך און שאַרף

אַרויסרײדנדיק יעדעס וואָרט און אונטערשטרײכן דאָס, וואָס האָט געהאַט אַ שײכות צו יעקב-הירשן.

ער האָט זיך צוגעהערט צו זײַן לײענען, האָט זיך באַמיט האַפּן עפּעס אַ וואָסער-ניט-איז אינהאַלט אין די פֿרעמדע, אומבאַ-קאַנטע ווערטער און האָט זיך אויך אַזוי ווי פֿריִער געוואונדערט דערויף, וואָס מען רעדט און מען לײענט אים אַזוי לאַנג און דעם עיקר, וואָס מ'איז פֿון אים אויסן, זאָגט מען אים פֿאָרט ניט.

קולאַק האָט געענדיקט לײענען, האָט צוזאַמענגענומען די בלעטער און אַוועקגעלײגט אויף זײַער אָרט.

— נו, איצט וועסטו שוין, אַז מיר ווײסן אַלץ? הײַנט וואָס לײקענסטו? זײַ זיך מודה!... מודה זײַ זיך! וואָס שווײַגסטו?

יעקב-הירש האָט עפּעס געוואָלט זאָגן, נאָר אין האַרצן האָט בײַ אים אָנגעהויבן ווי צו זעגן און דער גאַנצער קערפּער זײַנער האָט זיך אָנגעהויבן צו צאַפּלען פֿון אַ קורצן אָבגעהאַקטן פֿאַרשטיקטן הוסט; די אויגן זענען בײַ אים געוואָרן גרויס און קײַלעכדיק, אויף די בלויע צעשפּאָלטענע ליפּן האָט זיך באַוויזן אַ רויט-בעפאַרבטע שוים; קלינגענדיק מיט דער קײט, האָט ער זיך אָנגעהאַפּט מיט דער רעכטער האַנט פֿאַר דער ברוסט, און האָט מיט כּח אַרויסגעשפּיגן אויף דער רײן-אויסגעמאָלטער פּאָדלאָגע.

ער האָט עס געוואָלט פֿאַרווישן מיטן פֿוס, נאָר די שווערע קײט האָט ניט געלאָזט. סטראַזשאָוו האָט אַ קוק געטאָן אויף זײַן בלאַס געזיכט מיט רויטע פֿלאַמען אויף די אײַנגעפֿאַלענע באַקן, און האָט זיך אַוועקגעזעצט. קולאַק האָט עפּעס גיך-גיך געשריבן בײַ זיך אין בוך און, פֿאַרענדיקנדיק דאָס שרײַבן, דערלאַנגט יעקב-הירשן די פֿעדער, אײַנגעטונקט אין טינט, כּדי ער זאָל אונטער-שטרײַכן זײַנע ווערטער.

— אָט, אָט איצט ערשט הייבט זיך דאָס אָן! — האָט אים ווי אַ בליץ דורכגעשניטן אַ געדאַנק — פֿריִער חילול שבת, דער-נאָך עבודה זרה...

ער האָט טיף פֿערריקט בײדע הענד אין די אַרבל, האָט זיך אָנגענומען מיט די פֿינגער אָן די אײזערנע בראַסלעטן פֿון די קײטן און איז געבליבן שטײן.

קולאַק האָט אַראָפּגעלאָזט די האַנט מיט דער אָנגעגרײטער פֿעדער.

— שרײַב זיך אונטער, אַז די בעשטעטיקסט ניט דײַן שולד! — האָט אים סטראַהאָוו אָנגעװיזן אויף דאָס פּאַפּיר.

יעקב-הירש האָט אַ דרעה געטאָן דעם קאָפּ.

— הייסט עס, בעשטעטיקסטו יאָ, אַז דו האָסט געשטאָכן דאָס קינד, און געצאַפּט פֿון אים דאָס בלוט?

יעקב-הירש האָט ווידער אַ דרעה געטאָן מיט'ן קאָפּ.

— טאָ שרײַב! — האָט אַ געשריי געטאָן סטראַכאָוו און איז ווידער אויפֿגעשפּרונגען פֿון זײַן שטול.

יעקב-הירש איז געשטאַנען מיט די הענד אין די אַרבל און האָט זיך ניט גערירט.

— שרײַב, זאָגט מען דיר, ווי ביסט עס מחויב צו טאָן!

יעקב-הירש האָט געשוויגן. סטראַכאָוו האָט אַ קוק געטאָן אויף די איבעריגע בעאַמטע און האָט אַ קוועטש געטאָן מיט די פּלײצעס.

אַלע האָבן שטרענג געקוקט אויף יעקב-הירש'ן, נאָר ער איז געשטאַנען אומבעוועגט אויף זײַן אָרט און האָט געשוויגן.

— אײַער ווײסאָקאָראָדיע, איהר וועט מיט אָט די דאָזיגע נפֿשות גאָר נישט מאַכן, — האָט זיך אָפּגערופֿן דער מיטגליעד פֿון קאָמיסיע זאַיקאָווסקי, וועלכן סטראַהאָוו האָט צוליעב דעם ספּעציעל אויסגעשריבן פֿון וויטעבסק, — איך קען זיי, מוזעט מיזן אָפּלעגן ביז צום צווייטן מאָל.

סטראַהאָוו האָט אַ קלער געטאָן, אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנד און אָוועקגעזעצט זיך.

— דישלעװענקאָ! — האָט ער אַ רוף געטאָן פֿון פֿאַרהויז דעם קאָנוואָיעב, — פֿיהר אים אָב צוריק.

ער סאָלדאַט איז צוגעגאַנגען צו יעקב-הירש'ן, גענומען אים

פאַר'ן פליצע, אומגעקערט צו דער טהיר און א ציה געטאָן פאַר'ן אָרבעל.

יעקב-הירש האט אנגעהויבען שווער צו שלעפּען די פיס, קלינגענדיג מיט די קייטען.

כתראהאז האט שטרענג א קוק געטהון אהין, פון וואנען ער איז אקאָרשט אוועק.

אויף דער פּאָדלאָגע, דאָרט, וואו ער איז געשטאַנען, האט געבלאנקט געגען דעם ליכט פון פענסטער א קליינער טראָפּען בלוט...

דאס איין און דרייסיגסטע קאפיטעל.

הנה צייטלין האט ערשט אין זעקס וואכען ארום, נאך איהר אריינקומען אין טורמע, צום ערשטען מאל בעקומען די מעג-ליכקייט צו זעהן א ווייל'ע דעם ריינעם, בלויען הימעל און עטעמען מיט א ביסעל פרישער לופט.

זעקס וואכען צייט האט כתראהאז געהאַרעוועט האבען, ביז ער וועט אינגאנצען פאַרטיג ווערען מיט טערעטענקאַ'ן און מאַקסימאָווא'ן און וועט די ביידע קאָנען ארויסשטעלען מיט חנה'ן אויג-אויף-אויג, און זעקס וואכען צייט האט די קיינער ניט גערירט, ניט גע-שטערט איהר רוה און די געלאַזט אין איהר האַלב-פערשטאַרבענעם אומעט.

און אין די זעקס וואכען האט די זיך אזוי צוגעוואוינט, צו-געקוקט צום פענסטערנ'ש, וואס האט שטענדיג געהערשט אין צי-מערל, דאס זי האט שוין דארט כמעט אלץ געזעהן. ווען די פלעגט שטארק צונויפדריקען די ברעמען, בלייבען שטעהן א ווייל'ע מיט צוגעמאכטע אויגען און נאכדעם זיי עפענען צוריק, פלעגט זיך איהר דאכטען, דאס אין צימער איז בכלל געווארען העדר ליכטיג. פון ווייטעסטען ווינקעל פלעגט אויף א ווייל'ע זיך בעוויזען די צושפאלטענע, פערדריכערטע זייט פון איזווילע און אויף דעם טונקעל, אבגעריבען ווענדעל פלעגט ארומשפרינגען א גרויסער,

קיילעכדיגער פלעק; אין די לאנגע ווינטער־נעכט האבן זיך דא געווארימט יענע, וואס זענען געזעסן אין זעלבן צימעריל פאר איהר, אפשר אויך אזעלכע אינשולדיגע ווי זי. און ווען זי פלעגט זיך אוועקשטעלן נעבן אויוועלע מיט די הענט אהינטער און צודריקן זיי צום קאלטן ווענטעל, פלעגט זיך איהר דאכטען, דאס די גיט עס שלום יענע אומגליקליכע, וואס זענען, אויך אזוי ווי זי, געווען אפגעריסן פון דער ליכטיגער וועלט, פון דער ווא־רימער היים, פון קרובים. און פון קינדער. און די פיער פינסטערע ווינקעלעך ארום, און די קיילעכדיגע, האלב פערשטעלטע לאך ערגיץ אויבן, אונטערן סופיט, פון וואנען ס׳פאלט אראב, צו דער קאל־טער שטיינערנער פאדלאגע, ביים שוועל, א קיילעכדיגער האלב־טונקעלער פאס, און דאס קליינע טהיר׳ל מיט׳ן דורכגעשניטענעם דריי־קאנטיגען „אויגעלע“ אין מיטען — אלץ איז איהר אין די זעקס וואכען געווארען ווי אייגען. נור די „פאראשע“, דער שווארצער, אונרייניגער צעבער אין ווינקעל, פון וועלכען ס׳האט זיך געטרא־גען אזא שווערער גערוך — מעהר נישט דאס פלעגט זי שטענדיג קרייניקען.

אן אלטע בעל־הבית׳טע, האט זי ליעב געהאט, אז אלץ ארום איהר זאל זיין אין ארדנונג, אלץ זאל שטעהן אויף אן ארט. און דאס טישעל געגען טהיר, דער טאבורעט, די הילצערנע „נאריע“ ביי דער וואנד, מיט א געווארפענע שטרוי, בעדעקט מיט א זאק — אלץ איז ביי איהר געווען ריין און צוגעקליבען, גלייך ווי זי וואלט דא געווען ביי זיך אין דער־היים. מעהר נישט דער צעבער, דער שווארצער צעבער אין ווינקעל, פלעגט אלץ צושטערען און איהר מאכען איבעריגע עגמת־נפש.

און ווען זי האט זיך געלעגט שלאפען, פלעגט זי אפטרייסלען דעם זאק פון די שטרוי, גלייך ווי ס׳וואלט געווען א לייליך, אראבציהען פון זיך די שווערע וואלאקענע קאפטע, דאס האלבע ליינענע קליידעל, און ארדענונג אוועקלעגען זיי אויפ׳ן טאבורעט, ווי זי פלעגט עס טהון ביי זיך אין דער־היים. און די שווארצע

האַרטע „טשאָבאָטעס" פלעגט זי אַוועקשטעלן נעבן בעט, אַזוי ווי אַודאָטיאַ האָט געזאָלט קומען, אויספוצן זיי און אַוועקשטעלן אויפ'ן פריהערדיגען אָרט. און אַוועקלעגענדיג זיך אויף די שטרוי און אַרויפציהענדיג אויף זיך דעם וואָילאָקענעם האַלאַט, אַזוי אַז די אַרבעל זאָלען אויסקומען צו דער וואַנד, פלעגט זי גאַנץ אָפט ניט ווילענדיג זיך אָפּרוקען אַ ביסעל צו דער וואַנד, כדי צו לאָזען אַנ'אָרט פאַר'ן בן־יחיד איהרען, פאַר הילינקען. ער איז נאָך גאָר שוואַך, נאָך זיין לעצטער קרענק, און גאָט ווייסט, צי קוקט ווער אויף איהם איצט, בשעת זי מוז גאַנצע טעג אַרומלויפען ביי נאַטשאַלסטווע, כדי אַרויסצוראַטעווען זי פון טורמע. איטעלע איז פערטראָגען אין איהרע זאַכען און אַודאָטיאַ איז ניטאָ.

און אַ טאָג איז געקומען און אַ טאָג איז אַוועק, און דאָס „אויגעלע" פלעגט זיך שטיל עפענען דרויסען, אַנ'אָפּגעמאַטערט פערשלאָפען געזיכט פלעגט זיך אויף אַ ווײַלע באַווייזען, אָפּטרעטען צוריק, און דאָס „אויגעלע" פלעגט זיך ווידער שטיל צומאַכען פון יענער זייט טהיר.

ס'איז געווען שטיל, און די הענד, וואָס זענען געווען צוגע־וועהנט עפּיס צו טהון, האָבען געזוכט אַרבייט, דאָס האַרץ האָט געצויגען צום טומעל, צום רעש, צו מענשען, דאָס אויג האָט געזוכט עפּיס פרישעס, נייעס...

און פּלוצלונג האָט זיך הינטערן טהיר דערהערט אַ גערויש, ניט אַזאַ ווי אַלע מאָל; די טהיר האָט זיך געעפענט און אויפ'ן שוועל האָט זיך באַוויזען דער אויפזעהער פון טורמע, הנה'ס וועכטער'ן און צוויי הויכע סאָלדאַטען מיט ביקסען.

— טהו זיך אָן! — האָט באַפוילען דער אויפזעהער.

הנה איז צופּריעדען אויפגעשפּרונגען פון אָרט און האָט זיך אָנגעהויבען אָנטהון, גלייך ווי זי וואָלט זיך ערגיץ קלייבען מיט אַ וויזיט. זי האָט פערשאָרט די האָר און זיי באַהאַלטען אונטער'ן היטעל, אָנגעטהון אויפ'ן קאָפּ דאָס טיכעל אַזוי, אַז פון אונטער די ברעגען האָבען זיך אַרויסגעזעהן איהרע רינג־אויסגעוואַשענע, דורכזיכטיגע ווייסע אויערן, אַרויסגעוואָרפען אויף

זיך דעם האַלאַץ, פֿערשאַרצט די אַרבעל, אַריינגעלעגט אַ האַנד אין אַ האַנד און זיך אַלאָז געטאָן צו דער טהיר.

— מיר געהען!

הינטערן טהיר האָט זיך דערהערט אַ ליאַסק פֿון ביקסען. צוויי קאָנוואָינע האָבען זיך פֿונאַנדערגערוקט און געלאָזט צווישען זיך אַנ'אָרט פֿאַר הנה'ן.

— פֿיעדקאַ! — האָט זי דערקענט איינעם פֿון זיי, אוסטינ־צאָו'ן — דו?

אוסטינצאָוו האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויף איהר און אויפ'ן אויפזעהער.

— אויף דיר שטעהט דאָך נאָך דאָרט 60 קאָפּיקעס, און די צוויי פֿלאַשן ביער האָבען מיר נאָך נישט פֿערשריבען.

— שאַגאָם! — האָט אוסטינצאָוו אַ זאָג געטהון צו זיין חבר, דעם קאָנוואָינעם, וואָס איז געשטאַנען פֿאָראויס, פֿון איין האַנד אין דער צווייטער האָט ער איבערגעלעגט עפּיס אַ בוך מיט אַנ'אַרויסגעקלעפּט בעשריבען פּאַפּיר'ל.

אַלע האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט פֿון די טרעפּ און הנה האָט גערן אַריינגעצויגען אין זיך די פֿרישע לופֿט פֿון די נאַר־וואָס פֿונאַנדערגעבליהטע בוימלעך, וואָס אויף יענער זייט הויכען שטיי־נערנעם צאַם און פֿון די פֿריש־אויסגעראָטע קלימפּען אַרום דעם אַרויסגאַנג.

זי האָט אַ קוק געטהון אויפ'ן העל־בלויען הימעל, וועלכען זי האָט שוין אַזאַ לאַנגע צייט ניט געזעהן, אויף די ווייטע שטילע גאַסען, און האָט זיך, לויט איהר תּגילות, אַנ'איל געטהון, גלייך ווי זי וואָלט געהן אין אַ געשעפֿט־זאַך.. די סאָלדאַטען האָ־בען אָבער געטראָטען רעגעלמעסיג אין לאַנגזאַם, און זי האָט ניט ווילענדיג זיך געמוזט צופּאַסען צו זיי אויף אַוועק צווישען זיי אין מיטען, קוקענדיג מיט גרויסע אויגען אויף ביידע זייטען.

זי האָט זיך געוואונדערט, וואָס אין די גאַסען זעהט מען כמעט קיין מענשען ניט, וואָס אויפ'ן מאַרק איז קיינער ניטאָ, וואָס די שטאָדט איז ווי אָבגעשטאָרבען. ווען־ניט־ווען פֿלעגט זיך

ווינען עמיצער פון אונטער אַ האַלב אָפּענעם טויער, אַ קוק טהון אויף איהר פון ווייטען און באַלד זיך בעהאַלטען צוריק.

מ׳האָט זי אַרומגעפיהרט אַרום „ראָוו״, דורכגעפיהרט דורך דער געברענטער גאַס און געבראַכט צו מעלער־זאַקאָמעלסקי׳ס הויף, וועלכען זי האָט גוט געקענט, און וואו — זי האָט עס אויך געוואוסט — סטראַחאָוו מיט זיינע העלפער האָבען זיך בעזעצט. אַ וועכטער האָט שטיל געעפענט דאָס טהירעל און האָט איהר אַריינגעקוקט אין פּנים אַריין. אוסטינצאָוו און זיין חבר האָבען זייערע ביקסען אַראָפּגעלאָזט פון די אַקסלען, כּדי דורכצוגעהן דורכ׳ן טהירעל. אין אַ מינוט אַרום זענען שוין אַלע געווען אין האַלב־פינסטערן פּאַרהויז פון דער קאַנצעלאַריע.

מ׳האָט זי אַוועקגעזעצט אויף אַ הילצערנער באַנק און גע־הייסען וואַרטען. אוסטינצאָוו איז אַריין מיט זיין פּוך אין דעם ווייטעסטען צימער. אין עטליכע מינוט אַרום איז ער אַרויס צוריק, אויפגעעפענט פאַר איהר די טהיר, אַריינגעלאָזט זי אינווייניג און ווידער די טהיר צוגעמאַכט.

חנה האָט געמאַכט עטליכע טריט, האָט זיך אָפּגעשטעלט און בעקוקט די גאַנצע חברה אַרום טיש. אַלע זענען איהר געווען אומ־בעקאַנט — אַחוץ דעם שטאָרט־נאַלאָוואַ הרוליעוויטש. פאַר איהם האָט זי זיך אַ נויג געטהון.

סטראַחאָוו האָט אויפגעהויבען זיין קאָפּ און האָט שאַרף בע־קוקט חנה׳ן פון אויבען ביז אַראָפּ. און די גלייכגילטיגקייט און דער שטאָלץ, מיט וועלכע זי, די הויפּט־פערברעכערין און די אָנפיהרערין פון דער גאַנצער רציחה, האָט געקוקט אויף איהם און אויף אַלע איבעריגע מיטגליעדער, האָט איהם אויפגעבראַכט. די הענד האָט זי געהאַלטען טיעף פערהויקט אין די אַרבעל: מסתמא — האָט סטראַחאָוו געטראַכט — איז נאָך אויף זיי ניט פערטריקענט דאָס אונשולדיגע, קריסטליכע בלוט.

— הנ—קע! — האָט ער אַ געשריי געטהון — פאַר דער קאָמיסיע דאַרף מען שטעהן מיט אָבשייַ און מיט אַראָפּגעלאָזענע הענד.

חנה האָט די אַרבעל פונאַנדערגענומען און איהרע קליינע

ווייכע הענד האָבען אויף אַ ווײַלע אַ בלאַנק געטהון און ווידער זיך בעהאַלטען אין די לאַנגע האַרטע אַרבעל.

אַ לעבהאַפטער שמייכעל האָט זיך בעוויזען אויף איהרע פולע, געשטאָפּטע ליפּען און איז ערגיץ פערשוואונדען אין די ווינקעלעך פון איהרע אויגען.

סטראַחאָוו האָט בעמערקט דעם שמייכעל און איז געוואָרען נאָך מעהר אויפגערעגט.

— קולאַק, לייענט! — האָט ער אַ געשריי געטהון צום סעקרע-טאַר, כדי אַ סוף צו מאַכען צו איהר גלײַכגילטיגקייט.

קולאַק האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט, אַוועקגעלעגט פאַר זיך אַ גרויסען הויפען פּאַפּירען, האָט זיך אָפּגעהוסט — ווי ער וואָלט זיך גרייטען צו לייענען וועדער אַ לאַנגע מגילה, און האָט אָנגעהויבען צו לייענען פון פּאַפּיר פריהער שטיל און לאַנגזאַם, דערנאָך אַלץ היציגער און העכער:

„יאָהר — 1823, צייט — גרויסער פּאָסט, — האָט ער געלייענט פון פּאַפּיר — אַ וואָך פאַר דעם יודישען פּסח. איז מאַריאַ טערענטיעוונאַ, אַלס בעקאַנטע, אַריין צו חנה צייטלין, וואָס האָט געהאַלטען אַ שינק, חנה האָט זי מכבד געווען מיט אַ גלאָז ווײַן, איהר געגעבען אַ זיל-בערנעם רובל און געבעטען קריגען פאַר איהר אַ שיין קריסט-ליך קינד"...

ער האָט געלייענט און זי האָט געקוקט דאָ אויף איהם, דאָ אויף סטראַחאָוו'ן, דאָ אויף די איבעריגע, און ווידער אויף סטראַחאָוו'ן, און ווידער אויף איהם.

„געהאַפּט, געפיהרט פאַר'ן האַנד, בעהאַלטען ביי זיך אין שלאָף-צימער, געגעבען געלד, געגאָסען בראַנפען, אַרומגעטראָגען זיך מיט'ן פרעמדען קינד איבער'ן מאַרק, ווי מיט אַ הקפה פון זיך צו סלאָוועץ, פון סלאָוועץ צו זיך, און געשטאָכען, געבראָכען, געצאַפּט בלוט אין אַ קליין צעבעריל, געטונקט לייוואַנד"... זי האָט געוואָלט אַריינקוקען דעם לייענער אין די אויגען אַריין, זיך צו איבערצייגען, צי ער רעדט ערנסט, צי ער טרייבט שפּאַס. און יענער האָט אַלץ געלייענט און געלייענט.

צעטיילט די בלוטיגע שטיקער לייוואַנד. צווישען די מאַנסבילען און ווייבער, און נאָך דעם איז מען זיך צוגאַנגען און מ'האָט אַוועקגעטראָגען צו חנה צייטלין איין פלאַש, צו די בערלינס — צוויי פלעשער און צו אָרליקן — אַ פעסעלע מיט בלוט"...

חנה האָט נאָכאַמאָל אַ קוק געטהון אויף דעם לייענער, דערנאָך אויף סטראַהאָוו'ן און ווידער אויפ'ן לייענער. די אויגען איהרע זענען געוואָרען קלענער, די ווינקלען פון מויל האָבען אָנגעהויבען צו שפּיעלען.

— האַ־חאַ־חאַ! — האָט זי אויסגעשאָסען אַ געלעכטער, אָפּגעוואָרפען אַהינטער דעם קאָפּ און צוגעדריקט מיט ביידע הענד דאָס האַרץ, וואָס האָט שטאַרק אָנגעהויבען צו קלאַפּען — האַ־חאַ־חאַ!... האַ־חאַ־חאַ! אָי, האַ־האַ־האַ!...

זי האָט אַ לאַנגע צייט נישט געקאָנט קומען צו זיך, פון די צוגעמאַכטע אויגען האָט זיך אַרויסגעקייקעלט אַ טרעהר, פון הינטער די רויטע ליפּען האָבען אַרויסגעשיינט צוויי רייהען ווייסע, געדיכטע צייהן.

— איז אַט־אָ־דאָס — האָט זי מיט'ן פינגער אָנגעוויזען אויף קיליאַקים פּאַפּירען — איז אַט־אָ־דאָס האָט מען אייך דערצעהלט, **אַט־אָ־דאָס האָט איהר פערשריבען און פאַר אַט־אָ־דעם האָט איהר געצאָהלט געלד?... חאַ־חאַ־חאַ! אָבער פאַר אייער געלד האָט איהר דאָך געקאָנט אויספיהרען, מ'זאָל אַייך אויסקלערען עפּיס אַ שענערע מעשה...** חאַ־חאַ־חאַ!

סטראַהאָוו איז ביז אויפגעשפּרונגען פון זיין הויכען שטוהל און 'האָט דורכדעם אויסגעזעהן נאָך נידעריגער.

— חנקע! מיר האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אַהער ניט צום שפּאַס: דו זאָלסט זיך מודה זיין! אַלע, וואָס האָבען צוזאַמען מיט דיר געפּייניגט און געשאָכטען דאָס קינד, האָבען זיך שוין מודה געווען. און דיר וועט קיין זאַך ניט העלפען! מ'האָט דיך געכאַפּט ביים פערברעכען.

חנה האָט אַ וואָרף געטהון אויף סטראַהאָוו'ן אַן ערנסטען בליק.

— די, וואָס האָבען זיך מודה געווען, זענען געווען שוּלדיג; איך בין אָבער דערביי ניט געווען.

— אַט וועלען מיר באַלד זעהן, צי ביזטו דערביי געווען, צי ניט? האָשעליעווקאַ, אַהער מערגענטיעוואַ'ן!

חנה האָט אַ קוק געטהון אַהינטער, אויף דער טהיר, און דאָס פּנים איהרס איז עטוואָס בלאַס געוואָרען.

כמראַהאָז האָט אָנגעוויזען דער קאָמיסיע אויף חנה'ר פערענדערונג אין חנה'ס געזיכט און האָט זיך־זיך פערצייכענט עפּיס ביי זיך אויף אַ פּאַפּיר'ל.

די טהיר האָט זיך געעפענט און אויף דער שוועל האָט זיך בעוויזען אַ הויכע קריסטין, שוואַרץ געקליידט, מיט רויטע, נישט גאָר געזונדטע אויגען און מיט אַ שוואַרץ טיכעל איבער'ן קאָפּ.

חנה האָט זיך אָנגעהויבען שטאַרק איינקוקען אין איהר.

— וואָס, חנק'ע, דו דערקענסט מיך ניט? — האָט זיך חנה'ן דערהערט אַ בעקאַנטע פערשיכור'טע שטים — און אַז מ'האָט מיך גערופען ש ר ה, האָסטו מיך יאָ געקענט, ניט אמת?

— איך דערקען דיך זעהר גוט, און דערפאַר טאַקע האָב איך ניט מיט דיר וואָס צו ריידען.

— אַהאַ! איצט האָסטו ניט וואָס צו ריידען, און דעמאָלט... דעמאָלט (זי האָט אָנגעהויבען צו הליפּען און פון די אויגען האָבען זיך ביי איהר אַ גאַס געטהון טרערען), ווען איך האָב צוזאַמען מיט דיר געשטאָכען דאָס אומשולדיגע קינד, ווען דו האָסט צוגע־האַלטען זיין קליין ווייס העגדטיל און איך האָב איהם מיט'ן שאַר־פען, קיילעכדיגען אייזען, וואָס דו האָסט מיר דערלאַנגט, אַ שטאָך געטהון טיעף אונטער'ן לינקען אָרעם, דערנאָך אין שלייף, און ווידער אונטער'ן אָרעם, דעמאָלט האָסטו מיט מיר יאָ גערעדט?

זי האָט זיך בעגאָסען מיט נאָך אַ גרעסערן טייך טרעהרען און אָנגעהויבען ווישען די אויגען מיט'ן ברעג שירץ.

— נו, חנק'ע, וואָס וועסטו זאָגען? — האָט כמראַהאָז אַ זאָג געטהון צו איהר, און אַריינגעלאָזט זיינע צווי שטעכעדיגע אויגען אין איהר בלאַס דערשראָקען פּנים.

— זי איז שכור!

מאַריאַ האָט אויפגעהערט צו וויינען און האָט זיך אַ וואָרף געטהון צו חנה'ן.

— און דו קאָנסט מיר נאָך שטעכען די אויגען, — האָט די אָנגעהאַפּט חנה'ן פאַר'ן וואָלאָקענעס לאַץ פון חאַלאַט, — און דו קאָנסט מיר נאָך שטעכען די אויגען, אַז דו האָסט ניט געשטאָכען דאָס אָרימע אונשולדיגע קינד צוזאַמען מיט מיר אין דער זשידישער שוהל; אַז דו האָסט ניט צוזאַמען מיט מיר אָבגעצאַפּט זיין ריינקינדיש בלוט אין אַ צעבעריל, און געטונקט אין איהם נייע, ווייסע לייוואַנד?

חנה האָט געקוקט אויף איהר מיט גרויסע אָפענע אויגען און אויף איהר בלאַס געזיכט האָט אָנגעהויבען צו שפּילען אַ העלרויטע פאַרב.

בטראַהאָן מיט אַלע מיטגליעדער האָבען ניט אַראָבגעלאָזען אַ נ'אויג פון חנה'ס געזיכט און פערשריבען ביי זיך אַלע פערהענדרונגען, וועלכע זיי האָבען אין איהר נור בעמערקט.

— מיינע העררען! — האָט זיך מאַריאַ מיט אַמאָל אַ וואָרף געטהון אויף די קניה און פון די אויגען איהרע האָט זיך ווידער אַ גאַנץ געטהון אַ טייך טרעהרען — איך זעה שוין איצט קלאָר, אַז ווי חנה און אַלע איבעריגע זשידעס האָבען געזאָגט דעמאָלט אין שוהל ביי דעם קליינעם קערפעריל פון דעם געשאָכטענעם קינד, אַז זיי וועלען אַלץ אָבלייקענען און מיר אַליין וועלען בלייבען די שולדיגע, אַזוי טהוט זי! אָבער גאָט אין דער הימעל — זיי זעהען און ווייסען דעם אמת, אַז ניט מיר, נאָר זי, זיי, די זשידעס, האָבען אונז אָנגערעדט, אַז מיר זאָלען צוזאַמען מיט זיי אומברינגען פון דער וועלט אַנ'אונשולדיגען קדוש. איך בין שוין פערפאַלען, אָבער זאָלען זיי אויך אָננעהמען אויף זיך די שטראָף!...

זי האָט געוויינט, זיך געשלאָגען מיט'ן שטערן אָן דער פּאָדלאָגע און פון איהרע רויטע, אָנגעוועדטאָנטע אויגען האָבען זיך געגאָסען אמת'ע טרעהרען...

— גענוג, טערענטיעווא, דו קאָנסט געהן.

זי האָט זיך אויפגעהויבן פון דער פּאָרלאָגע און האָט זיך לאַנגזאַם געלאָזט צו דער טהיר, אַרומגעהענדיג אַרום חנה'ן און האָט אויף איהר אַ וואָרף געטהון אַ צאָרנדיגען בליק. חנה האָט זיך אָבגעקעהרט.

— נו, איצט זעהסט שוין, אַז פאַר אונז איז אַלץ אָפען,— האָט בטראַהאָוו זיך ווידער געווענדעט צו חנה'ן, ווי נור די טהיר האָט זיך צוגעמאַכט הינטער מאַריאַ'ן — און ווייטער ליקענען איז שוין אומזיסט.

חנה האָט געשוויגען.

— דו שוויַיגסט? דו האָסט ניט וואָס צו זאָגען.

חנה האָט אויפגעהויבען אויף איהם איהר פערוואָרגטען, נעבעך וואָס דערשראָקענעם קוק.

— איהר ווייסט אַליין זעהר גוט, אַז דאָס, וואָס זי האָט דאָ דערצעהלט, איז ניט געשטויגען, ניט געפלויגען, ס'איז ליגען פון אָנהויב ביז'ן סוף, און די איבערגעווייזענע בעטלעכקע נאַרט איך. איהר לאָזט זיך צוביער אָבנאַרען, מסתמא דאַרפט איהר דאָס, איך בין אָבער דערביי ניט געוועזען, און מיך לאָזט צו־רוה.

בטראַהאָוו האָט אַרויסגענומען פון דעם פּאַק פּאַפּירען עפּיס אַ נייע פּאָר בלעטלעך און האָט ווידער אַ קוק געטהון אויף חנה'ן.

— איז, הייסט עס, מודה זיין זיך ווילסטו ניט?

— איך האָב זיך ניט אין וואָס מודה צו זיין.

בטראַהאָוו האָט אַ קלונג געטהון.

— מאַקסימאָווא'ן אַהער!

ווידער האָט אַ קלאַפּ געטהון די טהיר, און שווערע טריט האָבען זיך דערהערט הינטער חנה'ן. זי האָט זיך קיין ריהר ניט געטהון.

— גוט־מאָרגען, בעל־הבית'טע!

חנה האָט דערהערט אַ גוט בעקאַנטע שטים און האָט אַ קוק געטהון אַהין, וואו ניט לאַנג פאַר דעם איז מאַריאַ געשטאַנען.

— אַוודאָטיע!

— יאָ, אַוודאָטיע, דיין לאַנג־יעהריגע דינסט, וואָס האָט דיך

זעהר טרײַ געדינט, און פֿערדאָרבען איהר נשמה צוליעב דיר, און צוליעב דיר און דײַנע פֿרײַנד אומגעבראַכט אַ אומשולדיגען נפש.

זי האָט אויך אַ חליפֿע געטהון, אָבער די אויגען זײַנען בײַ איהר געבליבען טרוקען און האַרט, ווי געווען.

— הײניאַשאַ, וואָס האָסטו צו מיר?

— וואָס האָב איך צו דיר? דו פֿרעגסט נאָך?! דו האָסט פֿערדאָרבען מײַן די וועלט און יענע וועלט. דאָס טויטע קינד, וואָס מיר האָבען צוזאַמען געשאָכטען, לאָזט מיך ניט רוהען. עס שטעהט מיר שטענדיג פֿאַר די אויגען... הנה, דאָס בלוט!

בײַ איהר איז דאָס אויסגעקומען טראַגישער, אָבער קינסט-ליכער, מעהר געמאַכט, ווי בײַ מאַריאַ'ן, און הנה'ן האָט זיך געדאַכט, אַז בײַ איהר אין האַרצען איז נאָך דאָ אַ סטרונע, וואָס ווען מען זאָל זי אָנריהרען, וועט זי אַרויסלאָזען דעם אמת.

— אַוודאָטיע, געדענקסט, איך האָב דיך אויפֿגעהויבען פֿון גאַס אַ האַלב-דערהרג'עטע פֿון דײַן מאַן דעם סאָלדאַט, וואָס האָט דיך אַוועקגעוואָרפֿען, דיך, צוזאַמען מיט דײַן קלײַן טעכטערל. איך האָב זי ערצויגען בײַ זיך אין שטוב ווי אַן אײגענע און חתונה געמאַכט. אַוודאָטיע, דערמאָהן זיך אָן אונזער הילינקען... דו האָסט איהם אויסגעהאָרעוועט מיט דײַן ברוסט.

הנה האָט ניט געקאָנט מעהר רײדען, גרויסע, קלאָרע טרעה-רען האָבען פֿיל געמאַכט איהרע אויגען. אַוודאָטיע האָט זיך אויך אָבגעקעהרט און איבער איהרע אַקסלען איז עפּיס ווי איבערגעלאָפֿען.

— טאָ זײַ זיך מודה, — האָט זי זיך אָבגערופֿען, ניט אומ-קעהרענדיג זיך אַהינטער, — זײַ זיך מודה: בײדענס זינד.

הנה האָט אַראָבגעווישט מיט'ן ברעג אַרבעל די טרעהרען, און האָט שטאָלץ אויפֿגעהויבען דעם קאָפּ.

— אויב אַזוי, — האָט זי אַ געשרײ געטהון צו סטראַהאָון'ן, — האָב איך מעהר ניט וואָס צו רײדען. שרײַבט, וואָס איהר ווילט, און מיך לאָזט אָב צוריק.

קילאַך האָט געשווינד געסקריפּעט מיט זײַן גענדזענער פֿעדער

איבער'ן פּאַפּיר. סטראַהאָו האָט צופֿריעדן געריבן איין האַנט אָן די צווייטע.

— שרייב זיך אונטער.

— אויף וואָס?

— אַז דו האָסט געשטאָכן דאָס קינד.

— קיינער האָט אים ניט געשטאָכן.

— טאָ שרייב, אַז דו לייקענסט עס.

— יאָ, איך לייקן. עס און וועל דאָס אייך אויפווייזן.

זי האָט גענומען ביי קולאַק'ן פֿון האַנט די איינגעטונקטע פעדער, האָט שוין געוואָלט אונטערשרייבן, און האָט זיך אָפּגעהאַלטן.

— לייען פאַראויס דורך, וואָס דו האָסט דאָרט אָנגעשריבן.

קולאַק האָט איבערגעלייענט זיין פערפלאָנטערט פערשריבן און דערלאַנגט הנה'ן דאָס פּאַפּיר. זי האָט צוריק אַוועקגעלעגט די פעדער.

— דו שרייבסט ניט דאָס, וואָס איך האָב געוויזן, דאָס וועל איך ניט אונטערשרייבן.

אַרום טיש איז געוואָרן אַ לייכטע בעוועגונג.

סטראַהאָו האָט אַ קוק געטהון אויפ'ן זייגער און האָט מיט כעס אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד.

— גוט! קאָנסט געהן; מיר וועלען זיך נאָך זעהן... אָסטינצאָו!

אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז זי שוין געגאַנגען צוריק איבער דיזעלבע גאַסען, וואָס פֿריהער, מיט צוזאַמענגעלעגטע הענד, טיעף פערדרוקטע אין די אַרבעל, צווישען צוויי סאָלדאַטען מיט ביקסען.

זיי האָבען פערקידרעוועט פון דער געבראָכענער גאַס אויפ'ן „ראַו" און האָבען זיך גענומען צו דער טורמע.

פון הינטער'ן ווינקעל האָט זיך אויף דער לייטער, פערשלאָפענער גאַס בעוויזן אַ קינד און נאָך אים — אַ פערשראָקען ווייבעל אין אַ שטענ-קלייד, וואָס דער זינד האָט אים פערגעבלאָזען אין אַלע זייטען.

— מאַמע... מע! — האָט הנה'ן אַנגעיאָגט אַ דורכדרינגענדער געשריי.

זי האָט אַ קעדר געטהון אַהינטער דעם קאָפּ און האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון: הילינקע איז געלאָפען נאָך איהר, צוהאַלטענדיג מיט'ן הענדטיל דאָס היטעל, און די פּאָלעס פון זיין מאַנטעלע האָבען זיך ווייט פונאַנדערגעוואָרפען אין ביידע זייטען.

זי האָט זיך געוואָלט אויף אַ ווײַלע אָבשטעלען, נאָר איטיניג-צאָו, וואָס איז געגאַנגען הינטער איהר מיט'ן זעלביגען בוך אין האַנד, ווי אין דער-פריה, האָט זי אַ שטויס געטהון אין פּלייצע מיט'ן „פריקלאַד" פון ביקס און זי איז אַוועק ווייטער.

און הילינקע איז געלאָפען אָן אַ זייט, אין בעגלייטונג פון דער אונבעקאַנטער יודענע, אין דין סיטען-קליידעל, און האָט מיט דעמזעלבען קול ווי פריהער געשריגען:

— מאַמ...מע!

דער ווינד האָט אינטערגעכאַפּט זיין געשריי און אָבגעשליי-דערט צוריק, נור הילינקע האָט געוואָרפען די צוויי אונבעקאַנטע גויים מיט ביקסען, וואָס האָבען ביי איהם אָבגענומען זיין מאַמען, נאָך אַ העכערן געשריי:

— מאַמ—מע!

דאָס קליינע טהיר'ל פון טורמע האָט זיך געעפענט און ווידער צוגעמאַכט, אַרײַנשלינגענדיג אין זיך די מאַמען, מיט די גויים, מיט זייערע ביקסען. און דאָס קינד איז געשטאַנען פון ווייטען אויף איין און דעמזעלבען אָרט, געטראַכטען פון איין פוס אויף דעם צווייטען, געקעהרט דעם קאָפּ אין אַלע זייטען און מיט אַ האַרצרייסענד קול געשריגען:

— מאַמ—מע!...

דאס צוויי און דרייס־סטע קאַפּיטעל.

אין ערשטען טומעל האָט לאַנגע ניט בעמערקט, ווי די איז געבליבען איינע אַליין הינטער דער געעפענטער טהיר פון קוך, פון וואַנען אַלע זענען זיך צולאָפען. עטליכע מינוט איז די געשטאַנען אין איהר בעדעלטעניש און האָט זיך שטאַרק צוגעהערט צו דער טראַ'דיגער שטילקייט, וואָס האָט געהערשט אַרום איהר. אַלי'ן

אַרום איז געווען ווי אָבגעשטאָרבען, ווי אַ שוואַרצער שלייער איז געהאַנגען אַרום דעם געדיכטען פינסטערניש, צו וועלכען איהר אויג האָט זיך נאָך ניט צוגעקוקט.

זי האָט צוגעלעגט די האַנד צום האַרצען. דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט שטאַרק, אָפט און אונרוהיג. אין די אויערן איז נאָך געשטאַנען דער געמישטער טומעל פון אַלערליי געשרייען. עפּיס אַ פידעלע האָט טרויעריג געשפּיעלט. עמיצער האָט געטאַנצט, עמי־צער האָט געדאַווענט אין ערגיץ ווייט־ווייט איז געשטאַנען אַ יאָמער, זי האָט געמאַכט אַ פּאָר טריט, די טהיר האָט מיט אַ לאַנגזאַמען, אומעטיגען קרעכץ צושטערט די אַרומיגע שטילקייט און לאַמע האָט זיך דערשראָקען אַ וואָרף געטהון צוריק. ס'איז אָבער ווידער גע־וואָרען שטיל. לאַמע האָט זיך אַרויסגעקליבען פון קיך און איז אַריין אין פּאָדהויז, דורך דער האַלב־אָפענער טהיר האָט געבלאָזען אַ לייכט ווינדטעל, און לאַמע האָט אָנגעטאַפּט אויף דער וואַנד עפּיס אַ בגד און האָט איהם אַרויפגעצויגען צו זיך אויף די פּלייצעס. דאָס איז געווען הירש'ס אַרבייט־מאַנטעל מיט לאַנגע פּאָלעס און אַראָבגעהאַנגענע אַרבעל. ער איז געווען שווער און האָט זיך גע־שלעפּט איבער דער פּאָדלאָגע. ס'איז אָבער ניט געווען פון וואָס צו קלויבען און זי האָט זיך געלאָזט צום אַרויסגאַנג. אויפ'ן גרוי־סען הויף האָט אויך געהערשט אַזאַ פינסטערניש, אַזאַ שטילקייט, ווי אין הויז; נור פון אונטער דעם צוגעשלאָגענעם טויער האָט זיך דורכגעריסען פון דרויסען אַ פּאַס ליכט פון דעם לאַמטערן, וואָס אויפ'ן גאַס, און אַ שאָטען פון עמיצענס פיס פלעגט אַמאָל דורכלויפען אַהין און צוריק און פערשוואונדען ווערען הינטערן פּאַרקאַן.

זי האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די טרעפּ און נאָכאַמאָל זיך צוגעהערט צום צווייטען טומעל, אין וועלכען זי האָט געוואָלט, אָבער ניט געקאָנט געפינען קיין שום זין. אַלץ איז געווען אַזוי אונערוואַרטעט, אַזוי אומגעלומפּערט, אַזוי אונפערשטענדליך. אין אַ געפיהל פון לעבען, אַ שטרעבען זיך צו רעטען און אויסמיידען די צרות, וועלכע האָבען זיך מיט אַמאָל אויסגעגאָסען אויף דיזער

אלעמענס קעפ, האט פלוצלונג פיל געמאכט אידר הארץ. און אנשטאט אוועקצולאזען זיך רעכטס, דורכ'ן טויער, אהין, וואוהין מ'האט נאר-וואס פערטריבען אלעמען, ווער ס'איז אידר ניט טייער אויף דער וועלט, — איז זי אוועק לינקס, אין דעם ווייטסטען ווינקעל פון הויף, דארט, וואו די הויכע שפייכלער זיינען געווען האט צוגעדריקט צו דער האלב-פערפוילטער וואנד פון נאחומאוסקי'ס הויף. זי איז האסטיג אראב פון די טרעפ, און שטיל, אויף די שפיץ פינגער, כדי ניט צו שטערען די שטילקייט ארום, איז זי דורכגעלאפען דעם הויף און אריין אין איינגען ווינקעל פון יענער זייט שפייכלער.

אמאל, ווען זי פלעגט, אלס קינד, נאך זיך שפיעלען מיט איטקע יוזיק'ס אין בעהעלטעניש, פלעגט זי זיך גאנץ אפט פערקליבען אהער און דאן פלעגט זי שוין איטקע ניט געפינען, ביז זי פלעגט זי אליין ניט צורופען. דעמאלט איז אבער דא געווען גאנץ גערוים, און זי פלעגט גאנץ גרינג דורכקריכען דעם שמאלען דורכגאנג. איצט איז דא געווארען ענג, און א שווערער גערוך איז דא געשטאנען. זי האט זיך צוזאמענגעדריקט, מיט דער זייט דורכגעשטופט צווישען ביידע ווענד און איז געבליבען שטעהן.

עמיצער איז נאכגעגאנגען אידרע טריט, און די טרוקענע אנגעווארפענע שפייכלער האבען געראשט אונטער עמיצעס שטילע פארזיכטיגע טריט.

לאנגע האט א איינגעהאלטען דעם אטעם און געבליבען שטעהן אונבעוועגט, שטארק צודריקענדיג זיך צו דער וואנד.

— בארישניא, אידר זענט דא? — האט זי דערהערט אין אידר בעהעלטעניש עמיצענ'ס א פערשטיקטע און א פריינדליכע שטים.

— אנושקא? — האט לאנגע שטיל אויסגעשעפטשעט.

— איך!

לאנגע האט זיך א ווארף געטהון צו דער קריסטין און אריינגעחאפט אין אידר קליין הענדטיל אנושקא'ס הארטע ארבייטס-האנד.

— בארישניא, מיר מוזען לויפען; דא איז קיין ארט ניט:

מען בעלאַגערט דעם הויף פון אַלע זייטען; אויפ'ן מאַרק און אויף אילאינסקער גאַס שטעהט שוין אַ קויט. קומט!

זי האָט זי אַ ציה געטהון פאַר'ן האַנד און לאַנגע האָט זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען אין איהר רשות. זי האָט זי אַרויסגעפיהרט פון הינטערן שפייכלער, אַרויסגעוואָרפען אויף איהר אַ גרויס וואַרים טוך, וועלכעס זי האָט געבראַכט מיט זיך, האָט זי גענומען אונטער'ן אָרעם און געשווינד דורכגעפיהרט דורכ'ן אַנדערן הויף, אַהין, וואו ס'האָט זיך געצויגען דער צאַם פון גאָהאָמאָווסקי'ס גאַרטען. עטליכע פלעקער פון צאַם זענען געווען אַרויסגעראַבען און האָבען געלאָזען אַ שמאָלען דורכגאַנג. אַנושקאַ האָט דורכגעלאָזען פאָראויס לאַנגען און איז אַליין אויך דורכגעגאַנגען. זי האָט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט לאַנגען צו זיך, — ווייל אין דער פינסטער איז געווען זעהר שווער צו טרעטען איבער די האַלב-צעוואָרפענע בייטען. דאָ איז אָבער געווען זיכערער און אַנושקאַ האָט אויפגעהערט אַזוי צו איילען. אין אַ פאָר מינוט אַרום זענען זיי אַרויס אויף דער געברענטער גאַס און פון דאָרט — אויף דעם לאַנגען זאַמדיגען ברעג פון „ראָוו". דער פערשטיקטער געברויש פון אַלערליי קולות איז געבליבען ערגיץ ווייט הינטען און לינקס האָט זיך אָנגעהויבען צו ציהען דער ווייט-פונאַנדערגעוואָרפענער בית-עולם.

לאַנגע האָט זיך צוגעדריקט צו אַנושקען. דער שוואַרצער בית-עולם האָט געשוויגען, אָבער אין זיין שווייגען האָט זיך געהערט עפּעס אַ בעהאַלטענע און אַ טרויעריגע פערצווייפלונג. לאַנגען האָט פערקלעמט דאָס האַרץ און אַ שטיל געוויין האָט צושטערט די שטילקייט.

אַנושקע האָט נאָך שטאַרקער צוגעדריקט לאַנגעס האַנד און האָט זיך אָנגעהויבען צו איילען. ווייט, ערגיץ פון הינטער די שוואַרצע וועלדער האָט זיך אָנגעהויבען זעהן די רויטע שיין פון דעם נאָהנטען פריה-מאָרגען. דער צוגעפראָרענער זאַמד איז געוואָרען טיעפער, און אונטען האָט אַרויסגעקוקט דאָס געדיכטע אַרומגעוואַקסענע טייכעל, וואָס האָט הילכיג געקלונגען אונטער'ן בריקעל. אויפ'ן אַנדערן ברעג, ביי דער זייט פון וועג, האָבען זיך אויפ-

געהויבען פון חלום און איבערצייגען זיך פון ביידע עקען, ווי צוויי וועכטער, צוויי הויכע שווארצע, נאך ניט פונאנדערגעלאָזענע טאָפּאָלען. פון הינטער א געדיכטער אקאציען-אלעע האט ארויס- געקוקט א הויך צוועלף-פענסטערדיג הויז מיט ארומגעשלאָגענע לאָ- דען. ביי לאנען האט שטארקער אנגעהויבען צו קלאפּען דאס הארץ: זי האט דערקענט איהר בעליעבט זומער-וואוינונג, אין קראסנאיע.

אנושקא האט זי ארומגעפיהרט ארום דעם לאנגען הויף מיט'ן גרויסען געדיכט-בעוואקסענעם פארק און האט זי צוגעפיהרט צו א קליין טהיר'ל. ארום איז געווען שטיל. פון ווייטען האט זיך נור געהערט דער גערויש פון דער דווינא, וואס איז נאך ניט ואריין אין איהרע ברעגעס און האט זיך ווייט פונאנדערגעגאָסען אינטער'ן בארג, און די פערשלאָפענע גראטשען האבען נאר-וואס אנגע- הויבען זייער ארבייט צווישען די הויכע ווייטע צווייגען פון די נאך ניט פונאנדערגעלאָזענע בוימער, וואו זיי האבען אויף דעם ארט פון די אלטע צורואינירטע נעסטען געבויט נייע. זי האט דא גע- וואוסט אלע גענג און דורכגענג, ווייל זי האט ערשט דעם ווינטער פערלאָזען דא די שטעל פון א שטענדיגער דינסטערין און האט זיך נאך געפיהלט דא ווי א בעל-הבית'טע. זי האט צוגעפיהרט לאנען צום בעדעל, וואס איז געשטאנען אן א זייט צווישען די שטאלען, און צווישען פארק, האט א ציה געטהון עפּיס א שטריקעל, א שטופּ געטהון מיט'ן פוס און אריין אינווייניג צוזאמען מיט לאנען.

די לופט איז דא געווען צו-פיעל געשטיקט, און אנושקא האט נישט צוגעמאכט נאך זיך די טהיר. זי האט אוועקגעזעצט לאנען אויף א באנק, און איז אוועק קלייבען האלץ, כדי דורכצוהייצען דאס אייוועלע. לאנע האט שווער אבגעעטעמט און אנגעהויבען ארויסצוציהען פון זיך דעם אויבער-בגד. אין דאס קליינע פענ- סטערל האט אריינגעקוקט די שיין פון דער אויפגעהענדער זון.

אין בעדעל איז געווען ווארים און ליכטיג, אויף דער ברייטער באנק איז געווען גוט צו שלאפען און דאס ריין-אבגעוואשענע ביינ- דעל האט געדיענט פאר א טישעל. אלץ אין-דער-פריה איז אנושקא

אַוועק אין נאָהנטען דאָרף, ברענגען מילך, אייער, פרישע ברויט און דאָס גאַנצע טאָג ניט אָבגעטראָטען פון איהר „באַרישניא". ביי־נאַכט פלעגט זי זיך אויסבעטען נעבען איהר אויף דער פאָר־לאָגע, אין־דער־פריה זיך שטיל אויפהייבען, כדי זי ניט אויפ־צוּוועקען. ס'האָט אָבער ניט געהאָלפען — וויל לאַנגע האָט די גאַנצע דריי נעכט, וואָס זי האָט דאָ פערבראַכט, ניט געפרובט צו צומאַכען אַן אויג: דאָס האַרץ האָט אין איהר תמיד געוויינט. פון שטאָדט האָט זי קיין שום ידיעה ניט געהאַט און ניט גע־קאָנט האָבען. אַנושקאַ האָט זיך ניט ערלויבט צו פערלאָזען לאַנגען אַליין אויף אַ פּאָר שעה, כדי אַריבערצולויפען אין שטאָדט און עפּיס דערגעהן, און פאַר לאַנגען איז אין קראַסנאָיע אַלץ געווען צוזאַמענ־געבונדען מיט זיסע זכרונות — אַלץ: יעדער קוסט, יעדעס ביינקעל אין אַלטען פערוואַקסענעם פאַרק, דער טיעפער שפּיגעל פון טייך אין ראָם פון די הויכע, גרינע ברעגען, דער אַלטער פערשלאָפענער אייכען־וואַלד אויפ'ן באַרג, די קליינע, געפלאָכטענע בעסעדקע אונ־טערן איינגעבויגענעם, ווייט־פונאַנדערגעוואָרפענעם דעמב — אַלץ האָט נאָך געטראָגען אויף זיך זיין גייסט, זיין געשטאַלט. פער־בלייבען דאָ אַליין איז פאַר איהר געווען אונמעגליך און זי האָט שוין איינינגע מאָל געפּרובט איבעררייעדען אַנושקען, זי זאָל איהר ערלויבען אומצוקעהרען זיך צוריק אין שטאָדט און איבערגעבען זיך אין די הענד פון גאָט'ס השגחה. די טרייע קריסטין האָט זיך אָבער ניט געלאָזט איבעררייעדען און נאָך מעהר ווי פריהער פלעגט זי זעהן, אַז זי זאָל ניט אַוועק צו־ווייט אין פאַרק, אָדער צו־נאָהנט צום טייך.

און אויפ'ן פיערטען טאָג, מיטאָג־צייט, האָט זיך אונטערן פענצטער צווישען די בוימער דערהערט עפּיס אַ געריש, און פון הינ־טער די קוסטען האָט זיך עמיצער אָנגעהויבען שטיל און פאָר־זיכטיג דערנעהנטערן צום בעדעל. אַנושקאַ איז געוואָרען בלאַס און האָט זיך מיט אַ טויט־שרעק איינגעצייגען ביי דער שוועל, פערשטעלענדיג די טהיר פון דרויסען. דער אונבעוואוסטער האָט זיך אָבער ניט אָבגעשטעלט און איז געגאַנגען גלייך צום בעדעל.

אַנושקאַ האָט זיך שאַרף אײַנגעקוקט אין זײַן פּיל, קײַלעכדיג פּנים מיט דער ברייטער באָרד, און ער האָט איהר אויסגעוויזען ווי עפּיס אַ בעקאַנטער. זי האָט זיך עטוואָס אָבגערוקט פון טהיר און אין דערזעלבער מינוט האָט זיך דערהערט לאַנגעס אַ געשריי:

— נאָטע!

זי איז איהם אַרויסגעלאָפען אַנטקעגען, אָנגעכאַפּט פאַר ביידע הענד און האָט איהם טיעף אַרײַנגעקוקט אין די אויגען אַרײַן. זי האָט מורא געהאַט צו פרעגען און האָט געוואָלט פון זײַנע אויגען זיך דערוויסען דעם אמת. ער האָט אויך איהר געקוקט ערנסט און פערזאָרגט, אָבער מיט יענער גלייכגילטיגקייט, וועלכע וועקט האָפנונג און גלויבען.

ער האָט איהר דערלאַנגט די האַנד, און וועלכער איהר קליין הענדטיל האָט זיך אינגאַנצען פערלאָרען; זי האָט אָבער ניט געאײַלט זי אַרויסצונעהמען און, ניט אַרויסלאָזענדיג איהר האַנד, האָט ער זיך צוזאַמען מיט איהר אַוועקגעזעצט אויף אַ נידעריג בענקעל אונטערן פענסטער פון בעדעל. אַנושקאַ איז אַוועק פאַנאַנדערלעגען אַ פייער און אויפקאָכען וואַסער.

— ט, לאַנגע, די מעשה איז אַזוי, — האָט נאָטע לאַנגזאַם און רוהיג אָנגעהויבען, — איך זעה: דו וואַרטסט פון מיר נייעס. קיין נייעס איז אָבער, לעת עתה, ניטאָ און קאָן נאָך ניט זיין; עס וועט אָבער קומען. ס'הייבט זיך אָן אַ שטרייט, אַ לאַנגער און אַ שווערער, טייכען טרעהרען און אפשר טייכען בלוט, יידישע טרעהרען און יודיש בלוט, וועלען זיך גיסען, — ס'איז אָבער קיין ספק ניט, ווער וועט בלייבען דער בעזיעגער. יודען האָבען שוין איבערגעלעבט אַזעלכע אָנפאַלען און וועלען איבערלעבען דעם אויך, האָטש אַפילו דאָסמאָל איז די זאַך פיעל ערנסטער. אָבער נישקשה: ווי זאָגט ר' חיים? לא אלמן ישראל. גאָר גלאַט אַראָפּשלינגען אונז געהט אויך ניט אַלע מאָל אָן. מען מוז אָבער אַרבייטען, און ביי דער אַרבייט האָב איך ליעב, אַז מ'זאָל מיר ניט שטערען, מ'זאָל מיר נישט צושלאָגען די רעיונות, מ'זאָל זיך ביי מיר ניט דרעהען אונטערן האַנד.

לאַנגע האָט אויף איהם אַ קוק געטהון מיט איהרע גרויסע צויבע־רישע אויגען און פון אינטער די טרעהרען האָט דער בליק איהרער דורכגעבלאַנקט ווי אַ זון, וואָס רייסט זיך דורך דורך אַ בעוואָלקענטען הימעל.

— איז וואָס דאַרף איך טהון?

— איך האָב שוין אַלץ בעטראַכט: דו פאָהרסט קיין פּעטערבורג. צו לאַהן, דאָ, אויף יענער זייט טייך, וואַרט שוין אויף דיר אַ פוהר, מ'וועט דיך אָבפיהרען ביז נעוועל, און דאָרט וועט דיך איבערנעהמען מיינער אַ בעקאַנטער קריסט, אַ סטאַראָווער, מיט וועלכען מיר האָבען געשעפט. דער וועט דיך צושטעלען צום אָרט.

לאַנגע האָט בעקוקט אויף זיך דעם לאַנגען רעגען־מאַנטעל, וואָס איז פון איהר אַראָבגעהאַנגען ביז דער ערד אויף איהרע דינע קאַלטע שיך און אַרומגעריסען קלייד, וואָס אַנישקא האָט געפונען ביי לאַנגען אין צימער, וואו עס איז געבליבען הענגען נאָך פון זומער.

— שוין? אַט אַזוי ווי איך בין?

— אַזוי ווי דו ביזט. לאָה מיט איהר מאַן וועלען דיך צונעהמען אין וואָס דו וועסט קומען, און מיר געפעלסטו דוקא אַזוי, מעהר ווי אין שלייער...

לאַנגע איז בלאַס געוואָרען און היטצע פלעקען זענען אַרויס אויף איהרע באַקען. זי האָט געוואוסט, פאַרוואָס נאָטע איז ניט געווען אויף דער חתונה און איז אומישנע געבליבען זיצען אין כערטשיע. זי האָט אָבער ניט ערוואַרט פון איהם אַזאַ האַרטקייט צו יעקב־הירש'ן און זיין איצטיגער לאַגע. נאָטע האָט בעמערקט איהר איפרעגונג.

— נו, — האָט ער אַ זאָג געטהון אין איבערגעריסען זיך פון באַנג, — וואָס איז געוועזען האָט געהאַרסט זיין און וואָס ס'וועט דאַרפען זיין וועט קומען. מ'דאַרף ניט פערליערען קיין צייט, וואָרום מען זוכט דיך.

— און די מאַמע? די באָבע? דער פאָטער?

נאָטע האָט אָנגעהויבען מאַכען מיט די הענד:

— אַלץ, אַלץ וועט זײַן אין אָרדנונג, נור ניט דרעה זיך בײַ מיר אונטערן האַנד.

ער האָט איהר אָנגעהויבען ציהען פאַר'ן אַרבעל צום טײַך צו. לאַנע האָט אומגעקעהרט דעם קאָפּ צום בעדעל:

— אַנושקאַ! — האָט זי אַרויף געטהון די קריסטין — זײַ געזונד!

אַנושקאַ איז אַרויסגעלאָפען אַ דערשראָקענע און טרעהרען זײַנען געשטאַנען בײַ איהר אין די אויגען.

— באַרישניאַ, איהר פאָהרט אַב?

— יאַ, איך פאָהר אַוועק.

אַנושקאַ איז צוגעפאַלען מיט די ליפּען צו איהרע הענד.

— דאָב טוך, נעהמט דאָס טוך! — האָט זי אַ געשריי געטהון אין עטליכע מינוט אַרום בשעת לאַנע מיט נאַטען האָבען זיך שוין אָנגעהויבען אַראָבצולאָזען פון באַרג און האָט אַרויסגעטראָגען פון בעדעל דאָס צונויפגעלעגטע וואַרימע טוך און אַנאַלטען שטריקענעם זון-הוט, מיט בלויע בענדער, וועלכען זי האָט אויך געפונען בײַ לאַנען אין צימער אויף דער שאַפע.

נאַטע האָט גענומען לאַנען אונטער'ן האַנד און האָט זי פאָרזיכטיג אַראָבגעפיהרט איבער דעם שמאָלען אַראָבגאַנג, וואָס איז געווען אין איינציגע ערטער דורכגעריסען פון דעם לעצטען געוויטער, צום טײַך. בײַם סאַמע ברעג האָט זיך געוויגט, אויף די קליינע און קורצע חוואַליעס, אַ קליין שיפעל. ער האָט איהר געהאָלפען אַרײַן אין שיפעל, האָט זיך אַוועקגעזעצט בײַ די וויאָסלעס און האָט שוין געוואָלט אָבשטופען פון ברעג.

— באַרישניאַ, באַרישניאַ! — האָט זיך דערהערט פון באַרג אַ געשריי און אַנושקאַ האָט זיך באַוויזען מיט אַ קליין קאָשיקעל אין האַנד. פון קאָשיקעל איז געגאַנגען אין דער הויך אַ קליין וואָלקענדיגע פאַרע; זי איז צוגעלאָפען צום שיפעל און דערלאַנגט נאַטען דאָס קאָשיקעל מיט עטליכע אָבגעקאָכטע קאַרטאָפעל, אַ פּאָר אייער און אַ שטיק שוואַרצען פּייערישען ברויט. ער האָט עס אַלץ אַוועקגעשטעלט נעבען זיך אין שיפעל און האָט אַ מאַך געטהון

מיט די וויאָכלעס. דאָס שיפעל האָט זיך אָפּגעריסען פון ברעג און איז אַוועק אַרויף איבען אויף דאָס וואַסער.

אויף דעם אַנדער ברעג האָט זיך פון אונטער'ן נעפּעל שוואַרף איבגעצייכענט אַ גרויסע ברישקע, אין פּאָר געשפּאַנט, און אַ יונגער פּויער, וואָס האָט צוגעהאַלטען די פערד. פון הינטען איז געשטאַנען אַנושקאַ צוגעדריקט צו די אויגען דעם ברעג שירץ, און דער ווינד האָט געוואָרפען איבער איהרע פּלייצעס איהרע ווייסע לייכענע האָהר.

דאס דריי און דרייסיגסטע קאפיטעל.

די איבפאָרשונג האָט זיך געצויגען שטיל און לאַנגזאַם, ווייל די יודען האָבען זיך בשום אופן ניט געוואָלט מודה זיין און בעשטעטיגען זייער פערברעכען; סטראַחאָוו האָט געוואַט געדולד, ער האָט גוט געוואוסט, אַז זיי וועלען סיי-ווי-סיי פון זיינע הענד ניט אַוועקגעהן. דאָס, וואָס זיי לייקענען און האַלטען זיך אַזוי שטייף אָן זייער ליגען, מאַכט נור שווערער זייער שולד און האַרף פערגרעסערן זייער שטראָף. דעם אמת אָבער ווייסט ער דאָך גוט, און, פריהער אָדער שפּעטער, וועלען זיי זייער פערברעכען מוזען בעשטעטיגען, און הערויף האָט ער געוואַרט.

די פערברעכער האָט ער פון אָנהויב אָן צוטיילט אויף צוויי טהיילען: די, פון וועלכע ס'איז כמעט קיין האָפנונג ניט געווען צו דערגעהן אַ וואָכער-עס-איז אמת; די, וואָס זענען צו-שטאַל'ן געשטאַנען אויף זייערע רייד און וועלכע ס'איז קיין שום מעגליכקייט ניט געווען אַראָבצושלאָגען פון זייער שטאַנדפּונקט; צו דעם טהייל האָבען אָנגעהערט אַזעלכע ווי יוזיק צייטלין, הירש איז נתן בערלין, אָרליק דעחירץ, יאָסעל מירלעס און נאָך אייניגע. זיי האָבען ניט געגומען קיין גרעסערן אָנטהייל אין פערברעכען, ווי אַלע אַנדערע, אין דעם פרט זענען, לויט סטראַחאָוו'ס מיינונג, געווען אַלע גלייך און אַלע זענען געווען גלייכע פערברעכער: אַ די עמליכע צעדנדליג מאַן, וועלכע איהם איז געלונגען אַריינצוזעצען

אין טורמע, אי די טויזענדער איבעריגע יודען, וואס געהונגען נאך ארום פריי. און וואס זייער ארט איז אייגענטליך דא, הינטער די אייזערנע גראטעס. די זענען אבער שטייפער געשטאנען אויף זייער דעה; מיט די האט די מלחמה געהארפט זיין א לענגערע און אנ'ערנסטערע. און די האט ער דערווייל געלאזט צופריעדען: די צייט וועט זיי פונאנדערבינדען די צינגער, דאס זיצען ביחידות וועט זיי ביסלעכווייז ברענגען צו דעם, דאס זיי וועלען מוזען זאגען דעם אמת. צו דער קאטעגאריע האט כטראחאוו צוגערעכענט סלאווע'ן אויך. ער האט זי נאך איינמאל ניט ארויסגערופען און האט נאך מיט איהר גארנישט גערעדט. ער האט זי נור געזעהן אין טורמע ביים בעזוך, און לויט דעם שטאלץ, מיט וועלכען זי האט איהם מיט די אויגען פערהאלטען אויפ'ן שוועל פון איהר קאמער און ניט געלאזט איהם א טראט טהון ווייטער, און פון דער געלאסענער גרויכקייט, מיט וועלכער זי האט אפילו ניט א נייג געטהון דעם קאפ אויף זיין בעגריסונג ביים אריינגאנג און ביים אוועקגעהן, האט ער פערשטאנען מיט וועמען ער האט דא צו טהון.

צו דער צווייטער קאטעגאריע האבען אנגעהערט די, אויף וועלכע ס'איז יא געווען א מעגליכקייט צו ווירקען, דאס זענען געווען די עלטערע און די שוואכערע, וועלכע האבען אפשר איצט אויך אזוי ווי די קריסטינס חרטה אויף דעם, וואס זיי האבען זיך געלאזט איבעררעדען און דורכדעם געקומען צו אנ'אונמענשליכען פערברעכען: הירש'ס ווייב שפרה, פראדע דעווירין, שמריה בערלין, יעקב-הירש, און אט דער, דער אלטער בעוואקסענער יוד מיט דער צושויבערטער בארד און לאנגע געקרייזעלטע פאות, וואס זיצט אין ווינקעלע איפ'ן צווייטען גארן מיט דעם פערשלאגענעם פענסטער צום הויף. ער האט ניט געוואוסט גענוי זיין נאמען, אבער אין ערשטען געשפרעך מיט איהם האט ער זיך שוין ערקונדיגט, אז דער וועט, דאכט זיך, ניט ליגען.

און פון די האט ער אנגעהויבען.

ס'איז געשטאנען א הייסער זומער-טאג און דורך די אראבגע-לאזענע דונקעל-בלויע שטארען האט זיך דורכגעשלאגען א שוואכער

שײַן פֿון דער זון אין געפֿאַלן אויף דעם לאַנגן גרינעם טישטוך, אויף דער גאָלדענער „ווערצאַלע״ און אויף די הײלע גלענצענדיקע קעפּ פֿון סטראַהאָוו׳ן, פֿון זײַן מיט־געהילף וואיקאָזסקי׳ן און פֿון שטאָרם־גאָלאָווע חרוליעוויטש׳ן. ס׳איז געווען הײס און סטראַהאָוו האָט אָפֿט מיט זײַן נאָז־טיכל אָפּגעווישט די שלײפֿן און דעם פֿאַרשוויצטן שטערן. אַ גלאָז דורכזיכטיקע קריסטאַל־וואַסער מיט אַ פּאָר שטיקלעך אײַז אין ציטרין זענען געשטאַנען פֿאַר איהם אויפ׳ן טיש. ער האָט געמישט מיט אַ לאַנג זילבערנעם לעפֿעלע אין גלאָז און עס האָט דין און הײליק געקלינגען.

— נו! וואָס דויערט עס אַזוי לאַנג?

ער האָט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ און מיט כעס אַ קוק געטאָן אויף דער צוגעמאַכטער טיר, וואוהין ס׳איז נאָר־וואָס פֿאַרשוואונדן דער קאָנוואָירע, וועלכן ער האָט אַוועקגעשיקט ברײַנגען דעם אַרעסטירטן.

עטליכע מינוט איז געווען שטיל און ס׳האָט זיך נאָר געהערט ווי קולאַק בלעטערט זײַנע פּאַפּירן, וואָס זענען פֿאַר דער צײַט אויסגעוואַקסן אין הויכע בערג.

ערגיץ־וואו האָט אַ קלאַפּ געטאָן אַ טיר און ס׳האָט זיך דערהערט אַ שווערער ליאַסק פֿון קייטן. ס׳האָט זיך ווידער געעפֿנט די טיר און שווער אַריבערשלעפּנדיג די פֿיס איבער׳ן שוועל איז אין צימער אַרײַן שמריה בערלין.

סטראַהאָוו האָט איהם ניט באַלד דערקענט. פֿאַר דער צײַט, זינט ער האָט איהם דאָס ערשטע מאָל געזעהן, האָט ער זיך שטאַרק געענדערט: זײַן עכט־שוואַרצע, געדיכטע און גוט־פֿונאַנדערגע־קאַמטע באָרד האָבן זיך באַוויזן פֿיעל ווײַסע זילבערנע האָר, דער האַלב־אויסגעגאָלטער קאָפּ האָט געבלאַנקט אַזוי ווי די פּילע קײַלעכדיגע באַקן, וואָס האָבן אויסגעזעהן איצט נאָך ווײַסער אין דעם ראַהמען פֿון דער שוואַרץ־גרויער באָרד און האַלב־פֿאַרוואַקסענעם קאָפּ. דער אַרעסטאַנטען־כאַלאַט איז אויף איהם געווען שמאָל און איז זיך ניט צונויפֿגעגאַנגען בײַ איהם אויפ׳ן האַרצען. פֿון הינטער די אַרבעל האָבן זיך אַרויסגעזעהן זײַנע ווײַסע דיקע הענד

ביים רײנע, לאַנג ניט־געשניטענע נעגעל און דאָס ווײסע איי־
געטאָקטער איער איס׳ן הויל־אויסגעראַזירטען שלייף האָט געבלאַנקט
און דורכזיכטיג געווען ביי דעם ליכט פון דער זון. ער האָט זיך
אָבגעשטעלט בײם טיש, האָט אונטערגעהויבען די פּאָלעס פון חאַלאַט
און זײן קײלעכדיגער בויך און דאָס שטריקעל, מיט וועלכען ס׳זענען
געווען שטאַרק אײנגעצויגען זײנע גרויע וואָלאָקענע הויזען, האָט
נאָכמעהר אַרויסגעשטאַרצט פון אונטער די ברעגען. ער האָט זיך
אַוועקגעשטעלט, די שווערע קייט האָט אַ קלונג געטהון און געבלי־
בען הענגען ביי זײנע פיס.

ער האָט בעקוקט אַלעמען אַרום טיש מיט זײן גלייכ־
גילטיגען, עטוואָס פערמאַטערטען בליק, האָט זיך אויף אַ מאָמענט
אָבגעשטעלט אויף חריליעוויטש׳ן, וועלכען ער האָט נאָך געקענט
אַלס יונגעל, ווען ער פלעגט אַרומלויפען מיט שליחות׳ן פון זײן
פאָטער׳ס געטריידע־געשעפט, האָט זיך אָבגעקערט און האָט
שוין מעהר אויף קײנעם ניט געקוקט. בשעת קולאַק האָט אָבגעטאַ־
טערט און געשמאַקלאָז געלײענט פון פּאַפּיר די לאַנגע מגילה וועגען
יעמעליאַנאָוו׳ס מאָרד, וואָס האָט איהם אַליין שוין, ניבר, געהאַט
דערעסען. און בשעת סטראַחאָוו פלעגט איהם איבערהאַקען די
רייד און זיך ווענדען צו שמריה׳ן מיט: „דו הערסט?“ — האָט
שמריה אויך אויף קײנעם ניט געקוקט; ער האָט זיך מעהר ניט
צוגעהערט צו יעדען וואָרט, וואָס ס׳פלעגט אַרויס פון קולאַק׳ס מויל
און ווי פערשרײבען דאָס ביי זיך אין זכרון.

— נו? — האָט אַ פרעג געטהון סטראַחאָוו און האָט אַ טרונק
געטהון פון גלאָז דאָס קאַלטע וואַסער.

שמריה האָט געשוויגען.

— וואָס־זשע וועסטו דערויף זאָגען, הער קיפּמאַן?

שמריה האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און אַ קוק געטהון
אויף סטראַחאָוו׳ן.

— וואָס זאָל איך זאָגען? ווען דו וואָלסט וועלען אויף זיך
אַליין מסר׳ן און אויפווײזען, אַז דו לאַכסט אָב פון געזעץ, מאַכסט
צו שפּאָט דעם קייזער׳ס ווילען און פערשוועכסט דײן אײגענע הער־

ליגיאָן, וואָלסטו ניט געדאַרפט אויסטראַכטען קיין בעסערע זאַך, ווי די, וואָס איך האָב נאָר-וואָס דאָ אויסגערעדט. אין דעם קייזערליכען אוקאַז פון דעם 6-טען מערץ 1817, וועלכען דער געוועזענער מיניסטער גאַליצין האָט געשיקט צו דעם מאָהילעווער גענעראַל-גובערנאַטאָר אונטער'ן נומער 258, איז בפירוש פערבאָטען צו מאַכען איף יודען וועלכע בלבולים; און ווען מיר וועלען אויפלעגען אין אַ זייט די בלבולים פון גראָדנאָ אין יאָהר 1815 און אין קאָוונאָ אין יאָהר 1822 און וועלען זיך אומקערען מעהר ניט ווי צו די דאָקומענטען...

ער האָט בעטאַפּט מיט ביידע הענד דעם בוזעם גלייך ווי ער וואָלט וועלען אַרויסנעהמען פון קעשענע די פּאַפּירען, וועלכע ער האָט אַזוי לאַנג און אַזוי ערנסט געזאַמעלט און האָט זיך געכאַפּט, אַז ער איז אין אַ אַרעסטאַנטען-חאַלאַט, און די הענד זיינע זענען שוואַך און קלינגענד אַראָבגעפאַלען צוריק.

אַ קאַלטער שמייכעל האָט דורכגעשוועבט איבער סטראַהאָוו'ס דינע, צוזאַמענגעצויגענע ליפּען.

— דו זוכסט די פּאַפּירען? ס'איז ניט כדאי: די פּאַפּירען זענען ביי אונז. אָבער זאָג מיר, צו וואָס האָסטו זיי געזאַמעלט, אויב דו האָסט צו דעם אומברייינגען פון דעם אונשולדיגען קינד קיין שייכות ניט?

— צו וואָס האָב איך זיי געזאַמעלט? כדי אויסצובאָרשען די זאַך, כדי אויסצופאָרשען די קראַנקהייט, מיט וועלכער איהר זענט קראַנק, די קראַנקהייט פון גלויבען און בלוט-בלבולים, אויב נור איהר גלויבט דערין ערנסט און מאַכט זיך ניט, אַז איהר גלויבט...

— שמערקע! דו פערדרעדסט אונז די צייהן; מיר גלויבען, ווייל דאָס קינד האָט מען געפּייניגט און געשאָכטען ביי דיר אין שטוב, און די, וואָס האָבען עס געטהון צוזאַמען מיט דיר, האָבען זיך שוין מודה געווען. צו וואָס-זשע וועט דיר נוצען דיין לייקענען?

— ס'איז ליגען! ניטאָ אויף דער וועלט קיין מענש, וואָס זאָל אויף זיך אַליין אויסטראַכטען אַ מאָרד-פערברעך; און אויב ס'איז

יאָ פֿאַרהאַן אַזעלכע, איז דאָס אָדער אַן־אמת'ער פֿערברעכער, וואָס וויל צעציטערן אומשולדיגע, אָדער אַ משוגע'נער.

— אָט וועלען מיר דאָס באַלד זעהן.

סטראַכאָוו האָט אַ קלונג געטהון צוויי מאָל און פֿון דער זײַטיגער טהיר איז אַרײַן טערענטיעוואַ און מיט דאַרטע און שטאָלצע טריט צוגעגאַנגען צום טיש. מיט איהרע קורצזיכטיגע קראַנקע אויגען האָט זי אַ קוק געטהון אויף שמריה'ן און האָט זיך ווידער אומגעקעהרט צו סטראַכאָוו'ן.

— יאָ, דאָס איז ער. מעהר נישט דער קאָפּ איז בײַ איהם דענמאָלט געווען נישט אויסגעגאָלט און געקליידט איז ער געווען אַנדערש.

— ווער? — האָט גלײַכגילטיג אַ פֿרעג געטהון שמריה.

מאַריאַ האָט זיך פֿערלאָרען און האָט האַלב דערשראָקען אָנגעהויבען צו זוכען מיט די אויגען איבער'ן טיש און האָט זיך אָבגעשטעלט אויף סטראַכאָוו'ן. בײַם טיש האָט זיך אָנגעהויבען אַ לײַכטע באַוועגונג.

— שמערקע! — האָט אַ געשריי געטהון סטראַכאָוו — וואָס מאַכסטו פֿאַר אַ קונצען? די עדות־זאָגערין האָט דיך דערקענט.

מאַריאַ האָט אַ הליפּע געטהון און אין איהרע אויגען האָבען זיך געוויזען טרעהרען.

— ניין, דו טהו מיר, שמערקע, אַ קוק גלײַך אין די אויגען אַרײַן:

זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט האַרט נעבען שמריה'ן און אַוועקגעלעגט איהר האַנד צו איהם אויפ'ן האַרצען. ער האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון, נור געבליבען שטעהן אויף זײַן אָרט, אָב־שטעלענדיג אויף איהר זײַנע גרויסע שוואַרצע אויגען.

— צי האָסטו ניט געהאַלטען דאָס קינד אונטער'ן זאָרעם, בשעת איך האָב איהם געשטאָכען? צי האָסטו צוזאַמען מיט מיר ניט געדרעהט דאָס פּעסעל און ניט אַראָבגעצאַפּט דאָס בלוט פֿון צעבערל אין אַ גלעזערן פֿלאַש מיט אַ לאַנג־שמאָלען העלזעל, פֿער־שטאָפּט מיט בלויע געדיכט־פֿערשריבענע פּאַפּיר?

די לגיה האָבען זיך בײַ איהם אַ נײַג געטהון און ער האָט זיך עטװאָס אַראָבגעלאָזען, גלײַך װי ער װאָלט זיך װעלען זע-זעצען. ער איז אָבער באַלד געקומען צו זיך, האָט זיך װידער אױסגעגלײַכט און האָט זיך אָבגעקעהרט. די אױגען זענען בײַ איהם געבליבען פערמאַכט און ער האָט ניט געהערט, װי מאַריאַ'ן האָט אומגעביטען אַװדאָטיאַ און האָט אױך עפּיס גערעדט װעגען שטע-כען און װעגען בלוט. ער האָט אױפגעהױבען דעם קאָפּ מעהר נישט דאַן, װען האַרט נעבען איהם האָט ער דערהערט עפּיס אַ גוט באַקאַנטע שטים.

ער האָט אױפגעעפענט די אױגען און האָט דערזעהן זײַער געװעזענע דיענסט פּאַשאַ'ן.

— פּראַסקאָװיאַ, דו אױך?

זי האָט זיך מיט אַ געלעכטעריל אַ נײַג געטהון און צוגע-זעצט זיך אױף אײן פוס.

— יאָ, באַרין, איך אױך. צוזאַמען בלוט פערגאָסען און צוזאַמען אָבגעגעבען דין וחשבון.

ער האָט אַ קוק געטהון אױף איהר פרעהליך, לעבעדיג געזיכט, אױף איהרע ראָזע בעקעלעך און לאַכענדיגע אױגען און דאָס אָבגעשװיגען; זײַן הױכען װײַסען שטערן האָט טיעף דורכ-געשניטען אַ נײַער, פרישער קנײטש.

אין אַ שעה אַרום איז אױף דעמזעלבען אָרט געשטאַנען דער באַבינאָװיטשער מלמד, חיים הריפון און אױך אַזױ װי אַלע פרי-הערדיגע האָט ער זיך שאַרף און ערנסט צוגעהערט צו קולאַק'ס לײענען און מיט דיזעלבע בלאַנקענדע, דורכזיכטיגע אױגען, װאָס קוקען טיעף אין דער נשמה אַרײַן און פון װעלכע ס'איז נישטאָ קײן מעגליכקײט צו בעהאַלטען זיך, האָט ער געקוקט אױף סטראַ-האָװ'ן און אױף זײַנע געהילפען. און װען קולאַק האָט געענ-דיגט לײענען און סטראַחאָװ האָט איהם אַ פרעג געטהון: װאָס האָט ער אױף דעם װאָס צו זאָגען, — האָט חיים מעהר נישט װי אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ פון אױבען אַראָב, גלײַך װי ער װאָלט אַלץ בעשטעטיגען.

— ס'איז גוט, — האָט ער אַרויסגערעדט און אַ קוק געטאָן אויף סטראַשון מיט אַ רוהיג אויפגעלעבטען בליק — גאָט פאָדערט פון אונז, ידען, אַ קרבן, ווייל מיר האָבען געזינדיגט, און איך בין גליקליך, וואָס דער גורל צו זיין אַ קרבן פאַר'ן כלל־ישראל איז אויסגעפאַלען אויף מיר. און ווען מ'וואָלט פון מיר אפילו פאָדערן, איך זאָל געבען אָבשניידען מיין קאָפּ פאַר מיין פאָלק, און פאַר מיין תורה, וואָלט איך מעהר נישט געזאָרגט, וואָס ביי מיר אויף די פּלייצעס איז נור איין קאָפּ. ס'איז פון גאָט, און פון גאָט דאַרף מען מקבל באהבה זיין סיי גוטס, סיי שלעכטס.

— אָבער צו וואָס האָט איהר געשחט'ען דאָס אונשולדיגע קינד?

— וואָס? — האָט צו איהם חיים מיט דער האַנד יצוגעוויזט דאָס האַלב־בעוואַקסענע אויער פון דעם אָבגעגאָלטען האַלבען קאָפּ, ווי ער וואָלט עפּוס פערהערען.

— דאָס קינד פאַרוואָס האָט איהר אומגעבראַכט פון דער וועלט?

חיים האָט פערוואונדערט בעקוקט סטראַשון און אַלע אַרומיגע.

— זעהט, וואָס פאַר אַ פרום פנים ער מאַכט? — האָט סטראַשון ניט אויסגעהאַלטען און האָט זיך אַ קעהר געטאָן ליינקס און רעכטס צו זיינע חברים — צו וואָס האָט איהר געדאַרפט דאָס קינדישע בלוט?

— בלוט? — האָט איבערגעפרעגט חיים, — זעהט איהר, דערין האָט איהר שוין גראָד אַ מאוס'ן טעות. איהר האָט קיינמאָל ניט אַריינגעקוקט אין אַ יודישען ספר און איהר ווייסט ניט, ווי ווייט פאַר אונז איז טריף אַ טראָפּען בלוט, ניט נור מענשישע, נאָר אפילו פון אַ חיה, אפולו פון אַ פיש. איך בין אָבער אַ גמרא־מלמד און האָב דורכגעלערנט אין מיין לעבען די גאַנצע תורה און איך שווער דאָ ביי מיין עולם־הבא, אַז אין ערגיץ ווערט ביי אונז ניט דערמאָהנט, אַז יודען זאָלען דאַרפען צו וואָס־ניט־איז נוצען אַ טראָפּען בלוט. ס'איז אַן אויסגעטראַכטע זאַך, ס'איז, שונאי־

ישראל, א בלבול! אָבער איהר האָרסט וויסען זיין, אז גאָט פערשווייגט אַזעלכע זאַכען ניט, אז פאַר בלוט זוכט ער בלוט, און יעדער מענש איז ביי איהם טייער און פאַר יעדערן נעהמט ער זיך אָן.

ער האָט נאָך לאַנג גערעדט מיט זיין זינגענדער גמרא-שטימע און די ווערטער זיינע, האַלב-רוסישע, האַלב-יודישע, האָבען געגעבען דעם ווילען אַריינגעדרונגען אין האַרץ אַריין און געוועקט דאָרט עפּיס אַ בעזונדער צוטרוי, אַן ערנסטען אָבקלאַנג.

נאָך אַ טאָג איז פאַרביי, אַ טאָג, אויף וועלכען סטראַחאָוו האָט געהאָפט, אז ער וועט די אויספאָרשונג אַ ביסעל אַרוק טהון באַראַיכ, נור אומזיסט.

ער האָט געוואָלט אַקלוג טהון, כדי אַריינצורופען טערענטיעוואַן מיט איהרע חברטעס, נאָר אָנשטאָט דעם האָט ער צוגעמאַכט דאָס בוך מיט די פּאַפּירען, וואָס איז געלעגען פאַר איהם אויפ'ן טיש, און האָט זיך אויסגעשטעלט.

דאס פיער און דרייסיגסטע קאפיטעל.

די זיצונג איז געשלאָסען!...

יעקב הירש איז געלעגען אויף זיין שמאָל בעטעל. זיין לאַנגער קאָפּ מיט'ן געלען טריקענעם שטערן און שאַרף פערשפּיצטער נאָז איז טיעף אַריינגעפאַלען אין דעם שטרויענעם קישען, מיט דעם ברודנעם, לאַנג ניט-געוואַשענעם איינשיט, פול מיט העל-ברוינע פלעקען.

פאַר דעם יאָהר צייט, וואָס איז אַוועק, זינט מ'האָט איהם צום ערשטען מאָל געפיהרט צום דאָקטאָר, האָט זיך זיין פנים נאָכמעהר אויסגעצויגען, די אויגען זיינע זענען נאָך טיעפער אַריין אין זייערע גריבער, און האָבען נאָך שאַרפער געברענט מיט זייער קראַנק, אויפגערעגט פייער. די אויסגעדאַרטע טריקענע ליפען זענען געווען צושפּאָלטען און אויף די געלע, איינגעפאַלענע באַקען האָבען געשפּיעלט פרעהליכע, העל-רויטע פאַרבען.

ער איז געווען אויסגעצויגען און צוגעקלעפּט צו דער פערשוויצטער און אויסגעטריקענטער באַק. אַ קליין ליימען שיסעלע פול מיט וואַסער איז געשטאַנען פאַר איהם אויף דער פּאָדלאָגע און אין דעם וואַסער זענען געשוואומען גרויסע הייסע פלעקען. זיינע לאַנגע, פייכטע הענד מיט די דינע אויסגעדאַרטע פינגער, צוזאַמענגעקלעפּט איינער אָן צווייטען, זענען כמעט ווי אומבעוועגט געווען אויסגעצויגען אונטער דעם גרויען וואָילאָקענעם אַרעסטאַנטען־האַלאַט, מיט וועלכען ער איז געווען צוגעדעקט; די אויגען זיינע האָבען ערנסט און רוהיג געקוקט אויף אַניסימאָוו'ן, דעם אַלטען קאָנוואָינעם סאָלדאַט, וואָס איז פון דעם ערשטען טאָג אָן געווען צוגעשטעלט צו איהם פאַר אַ שומר.

אַניסימאָוו איז געזעסען דאָרט נעבען בעט אויף אַ קורץ אָבגעשניטענעם קלאָץ, פריינדליך און מיט מיטלייד געקוקט אויפ'ן קראַנקען, וואָס איז היינט געווען עפּיס באַזונדער אויפגערעגט, און האָט מיט אַ ערנסטער און פרומער שטים, לאַנגזאַם און זינגענד דערצעהלט:

— און דער שטורעמווינד האָט זיך, בחידער חי מיין, געשטאַרקט, און דאָס שיף האָט געוואָרפען איבער די חוואַליעס ווי אַ שפּענדעל, און די שיפס־לייט האָבען אָנגעהויבען שרייען יעדער צו זיין גאָט און האָבען אָנגעהויבען אַרויסצושליידערן פון שיף אַלץ, וואָס ביי זיי איז געווען. דאָס האָט אָבער ניט געהאָלפען און דער ים איז שטילער ניט געוואָרען, און זיי האָבען געוואָרפען גורל, ווער איז דערין שולדיג, איבער וועמענס זינד האָט גאָט אויסגעגאָסען זיין צאָרן אויף די שיפס־לייט, — און דער גורל איז געפאַלען אויף יונה'ן.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט, דאָס אַרויסגענומען פון אונטער דעם פונאַנדערגעשפּילטען מונדיר אַ קאַרגע טאַבאַק־פּושקע, דאָס צוגעטראָגען צו דער נאָז אַ געדיכטען שמעק־טאַבאַק, מיט גרויס געשמאַק אַריינגעצויגען איהם אין זיך און אַרויסגענומען פון דער הינטער־קעשענע אַ גרויס סיטצענע טיכעל.

יעקב־הירש האָט מיט ערנסטע, פערוואונדערטע אויגען גע־

קוקט אויפ'ן ערצעהלער, צו וועלכען ער האט זיך פאר דעם יאהר שטארק צוגעוועהנט. אין די לאנגע ווינטער-נעכט, ווען דער הוסט פלעגט איהם שטיקען און ניט לאזען איינשלאפען, פלעגט אניסימאוו איהם פערגרינגערן זיינע ליידען מיט זיינע לאנגע געשפרעכען, וועלכע יעקב-הירש האט שוין כמעט אינגאנצען פערשטאנען.

— און זיי זענען צוגעגאנגען צו איהם — האט אניסימאוו ווייטער דערצעהלט, — נור מיט אמאל האט ער געענדערט זיין שטים און א פרעגע געטהון:

— יענקעל, אפשר טהוט דיר וועה די זייט און מ'חארף דיך איבערלעגען?

— ניין, כ'איז מיר גוט. וואס האבען זיי ביי איהם געפרעגט?

— זיי האבען א פרעגע געטהון: וואס זאלען מיר טהון דיר טוהן? דער גורל איז געפאלען אויף דיר; מיר ווילען אבער ניט אומברענגען א לעבעדיגע נשמה. און ער האט צו זיי אזוי געזאגט, (זיין שטים האט ווידער אנגעהויבען צו קלינגען מיט א ניגון): ווארפט מיך אריין אין ים, האט ער זיי געזאגט, וועט דער ווינד שטילער ווערען און איהר וועט געראטעוועט ווערען. און זיי האבען איהם אריינגעווארפען...

ער האט זיך ווידער אבגעשטעלט און נאכאמאל ארויסגעצויגען פון קעשענע זיין נאז-טיכעל. יעקב-הירש האט זיך אנגעשפארט מיט איין האנד אן בעט און האט זיך עטוואס אויפגעהויבען.

—אבער פון וואנען ווייסטו דאס אלץ, אניסימאוו? — האט ער א פרעגע געטהון ביים סאלדאט.

— פון וואנען? א שאלה!! פון אונזער הייליגער שריפט.

— פון אייערער?

— יא, פון אונזערער! פון וועמענס דען?

יעקב-הירש האט זיך א ווארף געטהון צוריק אויפ'ן בעט. די קניטען אויף די הענד האבען א לייכטען קלונג געטהון; די העל-רויטע פארבען האבען נאך לעבעדיגער א שפיעל געטהון ביי איהם אין די באקען; ער האט צוגעמאכט די אויגען און ש-

זאַמענגעדריקט זײַנע ליפּן. אין האַרצן האָט בײַ אים עפּיס אָנגעהויבן צו זאָגן.

— און גאָט האָט באַפֿוילן אַ ים־פֿיש, ער זאָל אים אײַנשלינגען לעבעדיגערהייד, און דער „קיט" האָט אים אַרײַנגעשלונגען אין זיך. אָבער יונה האָט תּשובה געטהון צו גאָט, און גאָט האָט אָנגענומען זײַן תּפילה און דער „קיט" האָט אים אַרויסגעשפּיגען צוריק אויף דער יבשה, און ער איז געבליבען לעבען... גריש, וואָס איז מיט דיר?

ער האָט זיך אויפֿגעהויבען פֿון קלאָץ, איז צוגעלאָפֿען צו דער טהיר. אַ שעפּ געטהון מיט'ן קריגעל אַ ביסעל וואַסער פֿון עמער און האָט אונטערגעטראָגען יעקב־הירש'ן. דער קראַנקער האָט זיך אָנגעכאַפּט מיט די ציינער אָן דעם ברעג פֿון קריגעל, האָט זיך דורשטיג אַ ציה געטהון צום פֿרישען קלאָרען וואַסער, נאָר אין דער מינוט האָט בײַ אים פֿערכאַפּט דעם אָטעם, די אויגען האָבען זיך דערשראָקען אָבגעשטעלט אויף אַניסימאָוו'ן און אויפֿ'ן שטערן זענען אַרויסגעטרעטען גרויסע טראָפּען קאַלטער שווייס.

ער האָט זיך אַ כאַפּ געטהון פֿון בעט, האַסטיג אַראָבגעלאָזט ביידע פֿיס און די קייטען זענען מיט אַ האַרטען קלאַנג שווער אַראָבגעפֿאַלען און געבליבען הענגען צוזאַמען מיט די הוילע פֿיס. דער אַרעסטאַנטען־חאַלאַט איז געלעגען אויף דער ערד.

יעקב־הירש האָט אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ און האָט זיך פֿערהוסט. אַניסימאָוו האָט אים צוגעדריקט צו זיך און צוגערוקט מיט'ן פֿוס דאָס שיסעלע נעהנטער צום בעט. גאַנץ לאַנג האָט זיך דער קאָפּ זײַנער שווער און מאַטלאָז געוואָרפֿען בײַ אַניסימאָוו'ן אויפֿ'ן האַרצען און זײַן קליין אויסגעדאַרט קערפּעריל האָט זיך געטרייסעלט צוזאַמען מיט די קייטען, וועלכע האָבען אָפֿט און קורץ געקלונגען לויט'ן טאַקט פֿון זײַן הוסטען.

נאָכדעם איז ער שטיל געוואָרען און נאָך גרעסערע טראָפּענס שווייס זענען געבליבען שטעהן אויפֿ'ן שטערן. אַניסימאָוו האָט אים פֿאָרזיכטיג אַוועקגעלעגט אויפֿ'ן בעטעל, געהאָלפֿען אים

אויפהויבען די פיס צוזאַמען מיט די קייטען, אַוועקגעלעגט זיי אין צוגעדעקט מיט׳ן חלאַט, אויפגעהויבען זיינע שווערע אַרבעל, כדי זיי זאָלען ניט אַראָבהענגען און ניט אַראָבשלעפּען מיט זיך דעם גאַנצען חלאַט.

אַניסימאָוו האָט זיך ווידער אַוועקגעזעצט אויף זיין קלאַפּ, האָט געוואָלט אָנהויבען ווייטער צו דערצעהלען די מעשה מיט׳ן קקיון, וואָס האָט, לויט זיין מיינונג, געזאָלט זיין אַזוי אינטערעסאַנט פאַר אַ מענשען, וואָס האָט עס פריהער קיינמאָל ניט געהערט, נאָר ער האָט אַ קוק געטהון אויפ׳ן קראַנקען און האָט זיך אָפּגעהאַלטען. יעקב-הירש איז געלעגען אונבעוועגט מיט צוגעמאַכטע אויגען און די העל-רויזע פאַרב אויף זיינע באַקען איז געוואָרען בלאַסער. ער האָט איהם אַ ציה געטהון פאַר זיין קאַלטער פערשוויצטער האַנד און יעקב-הירש האָט געעפענט זיינע אויגען. ער האָט אָבער געקוקט ניט אויף איהם, נאָר ערגיץ ווייטער-וואו, העכער פון איהם און העכער איבער דעם האַלב-פערשלאָגענעם און אַרום מיט אייזערנע גראַטעס פערשטעלטען קליינעם פענסטעריל. זיינע טריקענע ליפּען האָבען זיך אָנגעהויבען שטיל צו בעוועגען. מיט דער רעכטער האַנד האָט ער זיך אָפּט און רעגעלמעסיג געקלאַפּט אין האַרצען.

— ער איז זיך מתודה! — איז דורכגעלאָפען ביי אַניסימאָו׳ן אַ געדאַנק און ער האָט אויפ׳ן קראַנקען געוואָרפען אַ דער-שראָקענעם בליק.

די רויטע פאַרב איז פון די באַקען אינגאַנצען פערשוואונדען, די אויגען זענען געוואָרען האַלב אויסגעלאָשען, די האַנד האָט זיך אַליין שטילער און שוואַכער געצויגען צום האַרצען.

אַניסימאָוו האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט, אַרויסגעגאַנגען אין פּאָדהויז, האָט צוויי מאָל אַ דרעה געטהון דעם פערזשאַווערטען שליסעל פון יענער זייט טהיר און איז אַוועק. אין עטליכע מינוט אַרום האָט זיך ווידער דערהערט דער ליאַסק פון דעם אייזערנעם שלאָס, די טהיר האָט זיך שווער אויפגעעפענט און אויף

דער שוועל האט זיך בעוויזען סטראַחאָוו אין בעגלייטונג פונ׳ם פעלדשער.

סטראַחאָוו האט אַ דרעה געטהון מיט דער נאָז פון דיעם צוגעדיכטען געריך, וואס איז געשטאַנען אין קליין צימערל, האט זיך אָנגעזעצט אויפ׳ן קלאָץ און זיך צוגענייגט צו יעקב-הירש׳ן.

דער קראַנקער איז אַזוי ווי פריהער געלעגען אויף דיעה לינקער זייט מיט אָפענע האלב-אויסגעלאָשענע אויגען, געקוקט ערגיץ ווייט אין הימעל אַריין, געשעפטשעט מיט די ליפען און שוואַך געשלאָגען מיט די פינגער פון האַנד אין זיין דויל-איינגעפאַלענער ברוסט.

— יענקעל, דו ביזט זיך מתודה פאַר גאָט? זעהר גוט. מ׳דאַרף זיין זיך אין חרטה האָבען אויף די זינד, אויב מען טהוט עס ניט מיט׳ן גאַנצען האַרצען, הייסט אַראָבוואַרפען פון זיך די גרעסטע העלפט שטראָף. צי אויף אַלע דיינע זינד ביסטו זיך אָבער מתודה?

דער קראַנקער האט זיך ניט אַ ריהר געטהון און האט ניט אָבגעקעהרט די אויגען פון דעם ווייסען פינטעלע, אויף וועלכען ס׳איז געווען אָנגעשטרענגט זיין ערנסטער קוק, און די האַנד זיינע האט זיך אויך אַזוי ווי פריהער ריטמיש און רעגעלמעסיג אויפגעהויבען און אַראָבגעלאָזט אויף זיין ברוסט.

— יענקעל! דו הערסט?

דער קראַנקער איז געבליבען ליעגען ווי פריהער אויף זיין אָרט און האט זיך ניט אַ קעהר געטהון.

— יענקעל! דו געהסט אַוועק באַלד אין דער אמת׳ער וועלט. וואו קיין בעהעלטעניש איז ניטאָ און לייקענען וועט ניט העלפען. זיי זיך מודה: וואו און ווען האסטו געשאַכטען דאס קינד, ווער האט דיר אין דעם געהאָלפען און אויף וואָס האסט איהר בענוצט זיין בלוט?

יעקב-הירש האט אַ ליין שוואַכער און שוואַכער געקלאַפט מיט די פינגער אין האַרצען, געמאַכט מיט זיינע ווייס-בלייע צושפאָלטענע ליפען און געקוקט אין די אויבערשטע שייבען פון פענסטער.

— יענקעל, זאָג! ס׳איז נאָך ניט שפעט. גיב אַרויס דיינע

מיטהעלפער: זאָלען זיי בעקומען זייער שטראָף און זאָל בע-
דעקט ווערען דאָס אונשולדיגע בלוט!

יעקב-הירש האָט זיך אַקעדר געטהון אויפ'ן חיקען; די
אויגען האָבען זיך בײַ איהם צוגעמאַכט, ווידער אויפגעעפענט און
נאָכאַמאָל צוגעמאַכט. די הענד און די פיס האָבען זיך מיט אַ
לײַכטען קרונג אויסגעצויגען אונטער'ן חאַלאַט; בײַ איהם אין האַר-
צען האָט אויפגעהערט צו זעגען.

— יענקעלע! — האָט סטראַחאָוו אַ געשריי געטהון, אויפגע-
הויבען זיך פון אָרט, צוגעגאַנגען צום בעטיל און צוגעקוקט זיך
צו יעקב-הירש'ס געלען אויסגעצויגען געזיכט.

— אויסגעגאַנגען! — האָט אַניסימאָוו שטיל אַרויסגערעדט און
האָט זיך אָנגעהויבען פרוים צלמ'ן מיט דער גאַנצער האַנד.

סטראַחאָוו האָט נאָך טיפער אַרײַנגעקוקט דעם טויטען
אין פנים אַרײַן און האָט אָפּגעטראָטען צוריק. ער האָט אַ מאַך
געטהון אַניסימאָוו'ן מיט'ן קאָפּ און האָט איהם אָנגעוויזען אויף דער
טהיר. דער סאָלדאַט האָט נאָכאַמאָל אַ קוק געטהון אויף דעם טוי-
טען און איז אַוועק צום אַרויסגאַנג. סטראַחאָוו האָט איהם דורכגע-
לאָזט פאָראויס, האָט אַלײַן פערשלאָסען נאָך איהם פון דרויסען
די טהיר, אַרײַנגעלעגט דעם שליסעל צו זיך אין קעשענע און איז
אַוועק צו זיך. אַניסימאָוו איז געבליבען שטיל זיצען אויף די טרעפּ.

און אויף מאָרגען גאַנץ פריה איז דורך דעם אייניגען שטענדיג
פערשליסענעם דורכגאַנג פון זאַקאָמעלסקי'ס הויף אויף דער געברענ-
טער גאַס געוועזען אַרויסגעשטעלט דאָס שמאָלע בעטעל מיט'ן גע-
שטאָרבענעם. דער אַרעסטאַנטען-חאַלאַט, מיט וועלכען ער איז גע-
ווען בעדעקט, איז געוועזען צו-קורץ און פון אונטער איהם האָבען זיך
אַרויסגעזעהן דער שפּיץ פון זײַן הויל'ען האַלב-אויסגעגאָלטען קאָפּ
און געלע באָרוועסע פיס. אויף די פיס, עטוואָס העכער פון די
קנעכעל האָבען דאָס געל-בלאַסע הויט חירכגעשניטען צוויי ברייטע
שוואַרצע רינגען — סמנים פון די קייטען, וואָס מען האָט נאָר-
וואָס אַראָפּגענומען.

דער ווינד האָט אויפגעבלאָזען די שטרוי, אַ שפּיעל געטהון

מיט דעם פֿערשטאָרבענעמ'ס איינציגער פּאה, וואָס האָט זיך אַרויסגעשלאָגען פֿון אונטער'ן ברעג אַרעסטאַנטען-האַלאַט, און האָט עטוואָס אַ טרייסעל געטהון די שווערע אַרבעל, וואָס זענען געלעגען איבערגעקרייצט איינע אויף דעם אַנדערן.

פֿון ווײַטען האָבען זיך באַוויזען: דער רב, רבי בנימין, דער שוואַרץ-שוחט, רבי זרח און נאָטע פּרודקאָוו. מעהר ווי זיי דרײַ האָט סטראַהאָוו ניט ערלויבט צו צוטרעטען צום בר-מנן; עטליכע שמשים פֿון חברה-קדישא האָבען זיך געאײַלט נאָך זיי.

זיי זענען צוגעגאַנגען צום בעטעל און האָבען עם אַרומגערינגעלט פֿון אַלע זײַטען; די פּנימ'ער זייערע זענען געוואָרען ערנסט און טרויעריג. אַלע האָבען געשוויגען.

— הויבט-אויף! — האָט אַ זאָג געטהון נאָטע און האָט שטרענג אַ קוק געטהון אויפ'ן בר-מנן.

פֿיער שמשים, צו צוויי פֿון יעדער זײַט, האָבען אונטערגעשטעלט די פּלייצעס און דאָס שמאָלע בעטעל צוזאַמען מיט'ן בר-מנן האָט זיך מיט אַ קרעכץ אויפגעהויבען און געבליבען הענגען אין דער הויך.

— צדק לפניו יהלך! — האָט רבי בנימין אַרויסגעשריען מיט אַ צובראָכען קול. דאָס בעטעל האָט זיך אַ וויעג געטהון און איז אַוועקגעשוואוממען הויך אונטער די גרינע, נאָר-וואָס פֿונאַנדערגעוואָרפֿענע צווײַגען, וואָס זענען אַריבערגעהאַנגען איבער'ן פּאַרקאַן פֿון מעלער-זאַקאַמעלסקי'ס גאָרטען און זיך געצויגען איבער'ן גאַס. פֿון אויבען האָבען פֿרעהליך אַראָפּגעקוקט ווײַסע, שמעקעדיגע זשאַסמינען און גרויסע לאַנגע קווײַטען פֿון העל-בלויען סירען.

בײַם קליינעם שמאָלען טהיר'ל, וואו עס איז געווען אַרויסגעשטעלט יעקב-הירש'ס בעטעל, האָט זיך אַניסימאָוו אויסגעצויגען אויף דער וואַך. מיט טרויעריגע, פֿערבענקטע אויגען האָט ער נאָכגעקוקט נאָך דאָס קליינע הײַפֿעל מענשען מיט דעם פֿערשטאָרבענעם, וואָס האָט זיך שוין כמעט קיים געזעהן אין דער ווײַטערעק גאַס.

זיי האָבען זיך געאײַלט, גלײַך ווי זיי וואָלטען מורא האָבען,

מען זאל זי ניט אבהאלטען און ניט אומקערען דעם געשטארבענעם צוריק אין זיין קליין צימער'ל מיט דעם האלב-פערשלאגענעם פענסטער, פון וואנען דער טויט האט איהם נאר-וואס ארויסגערוקט.

און פון הינטען, פון דער אנדער זייט גאס, האט זי נאכגעיאגט א בענומען געשריי. רחל ארנואן, יעקב-הירש'ס אלטע מוטער, איז געלאפען איבער דעם חאיניווען שטיינערנעם ברוק פון דעם פערוואַרפענעם געסעל; דאס שווערע שווארצע טוך איז האלב אראבגעהאנגען ביי איהר פון די פלייצעס און זיך געשלעפט איבער דער ערד. מיט אלע איהרע כחות האט זי זיך געפליישט אנצויאגען די לויה, וואס האט שוין געהאלטען ביי אבקערען לינקס אויף דעם ברייטען טראטואר וועג צום בית-עולמין-צו.

זי איז פארבייגעלאפען פארביי אניסימאוו'ן, פארביי דעם קליינעם טהיר'ל, ביי וועלכען זי איז ניט איין מאל אבגעשטאנען פון אין דער-פריה ביז פאר-נאכט. און פון אווענד ביז'ן טאג, כדי צו דערהערען האטש וואס-עס-איז פון יעקב-הירש'ן, אדער וועגען איהם.

איצט האט זי אהער אפילו ניט א קוק געטהון. זי איז פארבייגעלאפען פארביי דעם הויכען שווארצען פארקאן, הינטער וועלכען סיהאבען זיך געמאטערט אין זייערע לעבעדיגע קברים אזוי פיעל אומשולדיגע יודישע נפשות, וואס לעבעדיגע אלמנות און פער־יתומ'טע קינדער ווייסען אפילו ניט, וואו ווער איז מקבר געווארען, וואו ווער ליידט זיין חבוט הקבר...

זי האט זיך נאך האסטיגער א לאז געטהון איבער'ן גאס; דאס טוך איהרס האט זיך ווייט נאכגעשלעפט איבער די שטיינער, און א לייכטער וואלקען פון שטויב האט זיך אויפגעהויבען אין דער הויך און זי נאכגעיאגט טריט ביי טריט.

* * *

דאס פינף און דרייסיגסטע קאפיטעל.

אין פעטערבורג ארום דעם קעניגליכען הויף און אין הויף גופא איז אין דערזעלבער צייט געגאנגען א געהיימער, אבער א פערביסענער שטרייט צווישען צוויי רעגירונגס-שטרעמונגען. צווישען צוויי פאליטישע שטאנדפונקטען בנוגע צו דער אינווייניגסטער לאגע פון לאנד. פיעל קליינארטיגע פערזענליכע אינטערעסען, פיעל אייגענליבע, שטרעבונג צו כבוד און צו מאכט, פיעל קנאה און שנאה זענען געווען איינגעפלאכטען אין דעם דאזיגען שטרייט צווישען מענשען, וואס האבען אלע זייערע כחות אנגעווענדט נור אויף דעם,— ניט צו פערליערען דאס, וואס זיי האבען, כדי, צו פערהאפען דאס, וואס זיי האבען נאך ניט דערגרייכט. קליין און ניט וויכטיג איז געוועזען דער געזעלשאפטליכער ווערטה פון שטרייט; ער האט נור געוויזען, ווי נידערגעשלאגען די געזעלשאפטליכע שטימונג איז, און די פינף אויפגעהאנגענע אויף דעם „טחיבעצקאי-כאמטיאן" פון פעטראפאוולאווסקער פעסטונג האבען צוגעגעבען מיט דער גאנצער דאזיגער ארבייט א קאלט, טויט-שרעקענד אייזערן.

די פינף תּליות, וועלכע בענקענדאָרף האָט כּמעט געגען קייזער׳ס ווילען אויפגעשטעלט (דער קייזער האָט געוואָלט, מ׳זאָל זיי ניט הענגען נור שיסען אַלס אָנגעזעהענע פערברעכער און אָפיצירען) אויף דעם אַנדער ברעג נעוואַ פאַר די הויפּט־אָנפיהרער פון די דעקאַבריסטען, וואָס זענען געווען אויך די פאָרשטעהער פון דעם העכסטען אַדעל און דער העכסטער קולטור פון יענער צייט, האָבען אָבגעוואָרפען פון זיך אַ צו־לאַנגען און צו־שוואַרצען שאָטען. און דער שאָטען האָט זיך געצויגען ווייט איבער דעם נידעריג־געדריקטען לאַנד, וואָס איז נאָך ניט געווען געוועהנט, ריכטיגער געזאָגט — האָט זיך שוין אָבגעוועהנט פון טויט־שטראָפען. און אין די שטילע, אונרוהיגע, „ווייסע" נעכט האָט זיך דער טייך שטיל אָבגעשלאָגען אָן זיינע קאַלטע שטיינערנע ווענד און דערצעהלט וועגען דעם, וואָס עס האָט אין ענער שרעקליכער נאַכט פּאַסירט אויפ׳ן טונקעל־גרויען פעלז פון דעם שוואַרצען באַסטיאָן...

די פינף תּליות האָבען אַריינגעטראָגען אין לעבען פון די העכערע ספערען אַ פערבאָרגענע אונרוהיגקייט און די אָנהענגער פון טראָהן האָבען מיט יאוש און שרעק געקוקט איינער אויף דעם צווייטען און אויף יענעם, וועלכער איז געשטאַנען אין מיטעלפונקט פון דער גאַנצער אויפלעבונג, וואָס פון זיין שטרענגען דורכדרינגענדען קוק איז ניט געווען קיין בעהעלטעניש. די הויף־לייט האָבען זיך צוטיילט אויף צווייען: די פּאַרטיי פון די לינקע, אָדער, ווי דיביטש פלעגט זיי רופען, „פּראַטשניקעס". אַהער האָבען אָנגעהערט אייניגע פון די העכסטע עכט־רוסישע פאַמיליען, ווי יערמאָלאָוו, וואָראָנצאָוו, נאָוואָסילצעוו און דמיטרי סטאָליפּין, די צווייטע פּאַרטיי איז געווען די „נאַציאָנאַליסטען", וואָס איז בעשטאַנען פון דייטשען: דיביטש, בענקענדאָרף, אַדלערבערג, קליינמיכעל און אַנדערע. פאַר די דאָזיגע דייטשען האָט געמוזט אָבטרעטען זיין פּלאַץ אַפילו אַראַקטשעיעוו, וואָס איז באַלד נאָך אַלעקסאַנדער׳ס טויט שטאַרק „קראַנק" געוואָרן; און באַלד ווי ס׳איז געוואָרען קלאָר, אַז קייזער בלייבט ניקאָלאַי, איז ער געזונד גע־

וואָרען און מיט דער גרעסטער געשווינדקייט געקומען קיין פּעטערבורג. ס'איז שוין אָבער געווען שפּעט — זיין פּלאַן איז געווען פֿאַרנומען.

אָבגעוואָרפֿען פֿון זיין פֿריהעריגער מאַכט איז געוואָרען אויך דער פֿירסט אַלעקסאַנדער גאָליצין, וועלכען דער גייסטליכער פֿאָטער האָט פֿאַר זיינע צו־ליבעראַלע באַציהונגען צו די פֿרעמדע גלויבענס, וואָס ער איז געווען אויף זיי דער איבערהער, אַנדערש ניט גערופֿען ווי „אַנטיחריסט"; ער איז געפֿאַלען, אָבער זיין פֿאַרבאָרגענע געהיימע ווירקונג ביים הויף האָט ער נאָך אינגאַנצען ניט פֿאַרלאָרען. פֿון די איבען־דערמאָהנטע „פּראַטשטשניקעס" האָבען זיך אַלץ ערנסטער און דייטליכער אָנגעהויבען אויסצוטיילען צוויי אָנגעזעהענע פֿיגורען: מיכאַאיל ספּעראַנסקי און ניקאָלאַי מאָרדווינאָוו. זיי ביידען האָט מען געהאַלטען פֿאַר „פּראָגרעס־מאַסאָנען" און זייער נאָהנטע שייכות צו די דעקאַבריסטען איז פֿאַר קיינעם קיין סוד ניט געווען. ניקאָלאַי אַליין האָט אויך געוואוסט, אַז די דעקאַבריסטען האָבען זיי ביידען געהאַלטען פֿאַר די הויפּט־אָנפֿיהרער פֿון דער קומענדיגער רעגירונג — אויב זיי וואָלט אָבגעגאַלטען דורכצופֿיהרען זייער פּלאַן. אַלע האָבען געפֿיהלט, אַז אָט די צוויי געלעהרטע און איבערקלערטע בעאַמטע וואַכען ערנסטע קעמפּפֿער פֿאַר גערעכטיגקייט און פֿרייהייט, איבערגעגעבענע דעם קייזער און טריי זייער פֿאָטערלאַנד.

אין די אָפֿיציעלע באַציהונגען צו יודען האָבען אויך געהערשט די זעלבע צוויי שטימונגען. די הויף־פּאַרטיי האָט געקוקט אויף די רוסישע יודען ווי אויף אַ קראַנקהייט, פֿון וועלכער רוסלאַנד דאַרף זיך היילען דערמיט, וואָס די יודען וועלען זיך קערפּערליך און גייסטיג צונויפֿשמעלצען מיט דער רוסישער באַפֿעלקערונג, און אין דעם זין האָבען יודען בעדאַרפֿט אָנגענומען ווערען אין רעקרוטען. דער גרויספֿירסט קאָנסטאַנטין, וואָס איז, אַלס הויפּט־פֿערוואַלטער פֿון דעם ואַצען יודישען קאַנט, געווען געהנטער צו יודען, האָט גערעכענט, אַז צו אַזאַ איבערקערעניש דאַרפֿען פֿריהער יודען לאַנגזאַם און ערנסט צוגעגרייט ווערען. דער „יו־

דישער קאָמיטעט", וואָס איז געזעסען אין פּעטערבורג ספּעציעל צוליעב „איבערבעסערן" די מאָראַלישע באַציהונגען פון די חסידישע יודען, האָט אַלע זיינע קרעפטען אָנגעווענדט נור אויף צו פער־שטאַרקען די בעגרענצונגען, וואָס זענען געווען אויסגעאַרבייט גע־גען די יודען ביז אַהער און איבערטראַכטען נייע. די צוויי „דעפּוטאַ־טען פון יודישען פאָלק", וואָס זענען נאָך געבליבען פון דעם אַמאָליגען דעפּוטאַטען־אינסטיטוט, האָבען געשטאָכען די אויגען דעם נייעם אויפזעהער אויף די פרעמדע גלויבענס, דעם אַדמיראַל שישקאָוו און ער האָט זיך ניט בערוהיגט ביז ניקאָלאַי האָט ניט בעשטעטיגט זיין פאָרשלאָג וועגען קאַסירען די יודישע דעפּוטאַטען.

אַזוי איז געווען די אינערליכע שטימונג אין פּעטערבורג בשעת די ערשטע אָפּקלאַנגען פון די געשעהנישען אין דעם ווייטען בעלאָרוסישען שטעדטיל אויף דער דווינאַ האָבען דערגרייכט אַהער און אויפגערודערט דאָס קליינע הייפעל יודען, וואָס האָבען זיך געפונען אין דער רוסישער הויפּט־שטאָדט.

אָנפאַנגס מאַי 1827 איז ביי הירש ברוידאָ אין הויז פאָרגעקומען אַ קליינע פערזאַמלונג פון אייניגע יודישע כלל־טוער. אין דעם גרויסען קאַבינעט מיט צוויי פענסטער אויף סאַדאָוואַ גאַס, געגען יוסופאָווס גאָרטען, זענען געזעסען איי־ניגע פון די פערלאַדענע, צווישען זיי אויך מרדכי פּיטעלסאָן. ער איז געזעסען אויף אַ דויבען שטוהל, פערוואָרפען אַ פוס אויף אַ פוס, און זיינע שמאָלע הויזען מיט פּאָדהאַלטערס אונטער די קנאָפּעל זענען געווען שטאַרק און נעט אָנגעצויגען אויף זיינע לאַנגע געשטאַלטע פיס, די שען־געפּוצטע שיך עטוואָס פערשטויבט, דער ליכטער שטרויי־הוט עטוואָס פערדוקט אַהינטער; מיט די לאַנגע, ריין־אויסגעפּוצטע פינגער האָט ער לייכט געקלאַפּט איבער'ן ברעג שרייב־טיש, בעצויגען מיט דונקעל־גרינעם געוואַנד. ביים ליכט פון פענסטער האָט דער ווירטה פון הויז, הירש ברוידאָ דעם לעצ־טען מאָל איבערגעקוקט דאָס פּאַפּיר צום גראַף מאָרדווינאָוו, וואָס ער האָט צוזאַמענגעשטעלט און האָט געדאַרפט איבערלייענען פאַר די איינגעלאַדענע, פון נאָהנטסטען צימער האָט זיך געהערט אַ

קלינגערײ פון טהײ־געשיר, וואָס מען האָט צוגעגרײט אין עס־זאַל.

בריידאָ האָט אַ קוק געטהון אויף דער טהיר — זי איז געווען צו. ר׳ מיכל אײזענשטאַדט, אויף וועלכען מ׳האָט געוואַרט און אָהן אידם ניט געקאָנט אָנהײבען צו לײענען, איז נאָך ניט געקומען און די פאַרלעזונג האָט זיך ניט געקאָנט אָנהײבען.

— דער אַדמיראַל שישקאָוו, דער גנעדיגער בעשיצער פון פרעמדע גלויבענס — האָט אָנגעהויבען פיטעלסאָן — האָט אויך אונז דערלאַנגט אַ נײַע מסירה: מיר, דעפוטאַטען, האָבען כלומר׳שט מתרה געווען די יודישע בעפעלקערונג וועגען דער נײַער רעקרוטען־גזירה, וואָס ווערט ערשט אויסגעאַרבייט, און צוליעב דעם איז דאָס גאַנצע יודענטום „איבערגערעגט": מ׳זאָגט תהלים, מ׳פאַסט תעניתים, מען וויינט, מען קלאָגט — מיט איין וואָרט, אַ „בונט!"

— אַ יודישער בונט! — האָט זיך אָבגערופען איינער פון די אײנגעלאַדענע, ר׳ מרדכי לייבאָוויטש, אַ גראָדנער סוחר און כלל־טוער, וואָס האָט געהאַט עפּיס צו טהון אין סענאַט.

— אידר לאַכט? בײַ דער איצטיגער לאַגע קאָן דער גראַף בענקענדאָרף צו. אַזאַ מין „פערברעך" אויך אָנווענדען דאָס געזעץ פון מיליטער־געריכט און פאַר אָבזאָגען מיט דאַרץ אַ קאַפּיטעל תהלים אָדער הערכלײַענען די „תחנה־אמהות" וועט קומען פון אַכט ביז צוועלף יאָהר קאַטאָרגע. פון ריגאַ שרײַבט מען מיר, אַז דאָרט האָט מען ניט לאַנג געבראַכט צום געריכט אַ יודען, וואָס מ׳האָט בײַ אידם געפונען איין פאה עטוואָס לענגער פון דער „נאָרמע".

אויף זײַנע ליפּען האָט זיך געהאַט בעוויזען אַ לעבהאַפטע געלעכטער, נאָר ר׳ מרדכי האָט אויף אידם שטרענג און ערנסט אַ קוק געטהון און ער איז אַנטשוויגען געוואָרען.

עס האָט זיך דערהערט איין קלאַפּ מיט דער טהיר און באַלד נאָך אידם אַ צווייטער, און אין קאַבינעט איז אײַלענד אַרײַן ר׳ מיכל אײזענשטאַדט מיט אַ פּאָרטפעל אונטערן אָרעם.

אַלע זענען אויפגעשטאַנען פון די ערטער, בעגריסט דעם גאַסט און האָבען זיך ניט אײַנגעזעצט ביז ר׳ מיכל האָט ניט

פֿאַרנומען אַ פּלאַץ בײַם טיש. ברוידאָ האָט איהם אונטערגערוקט זײַן שטוהל און זיך אַװעקגעזעצט ניט װײַט פֿון איהם, נעהנטער צום פֿענסטער. פֿון װאַנען ס׳איז געװען ליכטיגער צו לײענען.

ר׳ מיכל האָט אַרויסגענומען אַ טיכעל, האָט אַרומגעװישט זײַן פֿערשװיצט פּנים און האָט שװער אָפּגעאָטעמט. די טרעפּ זענען געװען צו־שװער פֿאַר זײַן דיקען, קײַלעכדיגען קערפּער.

— איך בעט ענטשולדיגען... איך האָב פֿערשפּעטיגט... ססס... פֿאַר אַכט יאָהר נאָך ניט צוגעװעהנט צו די הויכע טרעפּ... איהר זעהט דאָך, מיט אַכט יאָהר צוריק זענען די טרעפּ ניט געװען אַזױ הויך... אָדער איך בין געװען יונגער?

— איך האָרך אײַך זאָגען, ר׳ מיכל — האָט זיך אָפּגערופֿען ליבאָװיטש — אַז דערמוױלבען שיר המעלות זינג איך. אין אונזערע יאָהרען איז דאָס ניט אַזױ גרינג, ובפֿרט נאָך, װען עס קומט אויס, אַזױ װי אונז בײַדען, הויך צו קריכען...

ר׳ מיכל האָט אַ לאַך געטהון און זײַן קײַלעכדיגע, עטװאָס אַרונטערגעשאָרענע װײַס־זילבערנע באָרד האָט זיך אַ טרײסעל געטהון איבער די שװאַרצע לאַצקאַנען פֿון לאַנגען ראָק.

— נו, פּאַניע ברוידאָ, — האָט ער זיך אַ קעהר געטהון צום הירשין, װעלכער האָט פֿונאַנדערגעלעגט זײַנע פּאַפּירען — װאָס האָט איהר צו זאָגען?

אין זײַנע קלוגע, גערױכט־בעװאַקסענע אויגען האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט אַ האַלב־פֿערבאָרגען געלעכטער. ער האָט ניט געגלױבט אין דעם כח פֿון „טרעהרען־בקשות“, דערהױפּט נאָך דאָרט, װאו מ׳האָט װאָס צו טהון מיט מאָרדװינאָװ, װעלכען ער האָט גוט געקענט און בײַ װעמען ער האָט שױן דורכגעפֿיהרט אײניגע זעהר װיכטיגע יודישע אינטערעסען.

ברוידאָ האָט זיך אָפּגעהוסט נאָכאַמאָל, אַ קוק געטהון אויף דער האַלב־צוגעמאַכטער טהיר און האָט אָנגעהויבען:

— אײַער דורכלױכט!

חוץ נור דער װילען פֿון דעם אַלגעמײנען קיסר, װעלכען ער האָט אַרױסגעזאָגט אין דעם זיבעצעהנטען טאָג פֿון דעם פֿאַרגאַנ־

געגעם מ׳גרין, אַז בײַם איבפּאָרשען דעם וועלישער פּראָצעס זאָלען פּינקטליך אָנגעווענדט ווערען די אַלגעמײנע געזעצען, אַזוי אויך דער אַלערהעכסטער בעפעהל פון 28־טען פעברואַר 1817, — ווי נור די דאָזיגע ידיעה האָט דערגרייכט צו די שווער־געשמידעטע יודען אין וועליזש, האָבען ניט נור די אומגליקליכע אַלײן, נאָר אַלע איזראַעליטען, וואָס וואוינען דאָרט, פערגיסענדיג אַ פרעהליכע טרעהר, אַוועקגעשיקט אַ וואַרימע תפלה צו גאָט, ער זאָל גוטס טהון דעם געקרוינטען און געזאַלבטען פאָטער, וואָס דאַנק׳ט פאַר דער לאַגע פון דעם קלענסטען פון זײַנע אונטערטאַנען.

ר׳ מיכל האָט זיך אַ לײַכטען קרים געטהון. די „טרעהרען־בקשה" איז געווען אָנגעשריבען אין דעם נויטיגען סגנון פון אַזעלכע מיני בקשות, אָבער דאָך האָט די מליצה געקלונגען צו־שרײַענד און האָט פאַר אַ פרעמדען געקאָנט אויסזעהן ניט גענוג ערנסט.

— זי האָבען געהאָפט, — האָט פרידאַ געלייענט ווײַטער, — אַז סוועט אָנקומען דער יום־הדין, די גערעכטיגקײַט וועט בעשטעהן, דער אכזרישער שקר וועט בעלויכטען ווערען און דאָס געצוואונגענע און געדריקטע רעכט וועט צובּרעכען די קייטען, אין וועלכע עס איז געשמידעט שוין באַלד צוויי יאָהר. אָבער דער בעלאָרוסישער גענעראַל־גובערנאַטאָר איז געגען דעם, און דער אַלער־העכסטער ווילען קאָן דערום ניט ערפילט ווערען.

די טהיר פון קאַבינעט האָט זיך שטיל איסגעעפענט און אין צימער זענען אײַנגע נאָך דער צווייטער אַרײַן לאה און לאַנע, בײדע אין שוואַרצען, בײדע מיט בלאַסע טרויעריגע פּנימ׳ער. לאה איז געווען נידריגער, דיקער און איז געווען מעהר עהנליך צו בלאַוען, לאַנע איז געווען מיט אַ קאָפּ העכער, דינער און האָט מעהר דערמאָהנט אידר פאָטער שמריה׳ן. זי איז געגאַנגען מיט שטילע טריט, מיט אַנאַראָבגעלאָזענעם קאָפּ; דאָס שוואַרצע טיכעל איז בײַ איהר נידריג אַראָבגעהאַנגען איבערן שטערן און ווײַט אַראָבגעפאַלען אַרונטער, בעהאַלטענדיג אונטער זיך איהרע שוואַרצע געדיכטע האָהר; אַ שוואַרץ סאַמעטען בענדעל איז דעם ווײַסען מאַרמאָרנעם האַלז און אַניעטואָס אָבגעריסענער „קריעה"־לײַסטעל

פון שוואַרצען וואָלענעם לייבעל, שטייט איינגעשפּילט אויף איהר קינדעריג אויסגעטאָקטער ברוסט.

בריידאַ האָט זיך אָבגעשטעלט. אין צימער איז פאַרגעקומען אַ קליינע איבערראַשונג; פייטעלסאָן איז אויסגעשפּרונגען, האָט אַוועקגעגעבען זיין שטוהל לאַה'ן און איז אַוועק ברענגען אַ שטוהל פאַר לאַנען. נאָר זי האָט זיך שטיל אַוועקגעזעצט אויף דעם ברעג פון גרויסען לעדערנעם דיוואַן, נעהנטער צו דער טהיר, אַוועקגעלעגט אויף די קניה איהרע ביידע קליינע ווייסע הענד און האָט זיך צוגעגרייט הערען.

בריידאַ האָט דורכגעלאָזט דעם יורידישען טייל פון דער בקשה מיט די נעמען פון די געזעצען, אויף וועלכע ער האָט אָנגעוויזען, און האָט אָנגעהויבען ווייטער:

— שוין אָנדערטהאַלבען מאָנאַטען, ווי ס'איז אַרויס דער אויבענדערמאָהנטער קייזערליכער בעפעהל, אָבער די אויספאָרשונג מאַכט קיין שום פאָרשריט ניט און פאַר דער צייט איז נאָך מעהר געוואַקסען סטראַחאָו'ס אכזריות. מענשען זענען אָבגעריסען געוואָרען פון זייערע הייזער; זייערע געשעפטען זענען רואינירט; אונשולדיגע קרבנות ווערען געפייניגט פון די שווערע אייזערנע קייטען, פון וועלכע זיי ווערען ניט בעפרייט ניט נור אין דער צייט פון קראַנקהייט און יסורים, נאָר אפילו אין די לעצטע מינוטען פון זייער לעבען. טויזענדער אין פיין זענען אויסגעפאַלען אויף זייער שווער, ביטער גורל און ניטאָ פון וועמען צו וואַרטען אויף הילף. רחמנות האָט ניט קיין פּלאַץ אין הארצען פון דעם אויספאָרשער, מענשהייט און מיטלייד זענען איהם פרעמד.

לאַנע האָט אויפגעהויבען איהרע לאַנגע שוואַרצע ברעמען און האָט פערוואונדערט אַ קוק געטהון אויף הירש'ן. דאָס, וואָס ער האָט אַרויסגעלייענט פון פּאַפּיר, איז געוועזען פאַר איהם אַ נייעס. ניט אַלע בריעף פון וועלכע האָט ער זיי געוויזען: פיעל פון זיי האָט ער פון איהר און פון לאַה'ן בעהאַלטען.

— איינער פון די ליידענדע און פון די קראַנקע — האָט בריידאַ געלייענט ווייטער — יענקעל־הירש אַראָנסאָן, וואָס איז

בשעת דער מעשה מיטן קינד איננאַנצן געווען אַלט נישט מעהר ווי 13—14 יאָהר, האָט געהאַלטן ביים איינגעהן. מ'האָט גע־בעטן סטראַהאָו'ן, ער זאָל פון איהם אַראָבנעהמען די קייטען, וואָרום אָדן דעם איז ער שוין אויך געווען צוגעשמיעדט צו זיין מיטען בעט. מ'האָט איהם געבעטען, ער זאָל איהם געבען די מעגליכקייט אָבצואָגען ודוי — וואָס דאָס ווערט ערלויבט אַ בעשול־דיגטען אפילו ביי די ווילדע; מ'האָט געבעטען, ער זאָל כאָטש ערלויבען זיין אַלטע מוטער צו דער גסיסה פון איהר אומגליק־ליכען זוהן, אָבער ניט קיין טרעהרען, ניט קיין בקשות, ניט דאָס אומענשליכע קלאָגען פון דער אומגליקליכער מוטער האָבען נישט געהאָלפען: ער האָט גאָרנישט ערלויבט, האָט מיט אכזריות געהייסען אַרויסיאָגען די מוטער מיט איהרע קרובים, און דער אומגליקליכער יונגעל איז געשטאָרבען אַ געשמיעדטער אין קיי־טען, ווי דער גרעסטער מערדער אין דער וועלט, ווי אַן אויס־וואָרף, אויף וועלכען מען טאָר נישט האָבען קיין מיטלייד...

בהידא האָט געוואָלט לייענען ווייטער, נאָר ער האָט זיך געמוזט אָבהאַלטען. לאַנגע האָט צוגעדריקט דאָס טיכעל צו די אויגען און האָט זיך פונאַנדערגעוויינט מיט אַ פערשטיקט, פער־ביטערט געוויין. מיט לאה'ן האָט זיך אָנגעהויבען היסטעריקע, נור זי האָט זיך אַליין געשטאַרקט אָבצוהאַלטען זיך, כדי ניט צו דער־שרעקען די קינדער.

הירש האָט איבערגעוואַרט ביז די ווייבער וועלען זיך אַ ביסעל בערוהיגען, האָט איבערגעהיפּט אַ גרויס שטיק און מיט אַ טהיי־ערער קרענקליכער שטים האָט ער אָנגעהויבען צו לייענען דעם סוף פון דער ביטע.

— דאָס אַליין בעווייזט נור, אַז סטראַהאָו'ן איז געלונגען איינצורעדען דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר, אַז יודען דאַרפען, כלומרשט, האָבען קריסטליך בלוט, און דאַוואַנסקי האָט פון זיין זייט אַיינגעגליבט דערין אונזער גנעדיגען קייזער... און אַט איז שוין באַלד אַכט חדשים, ווי די יודען אין וועליזש איז פערבאָטען זייער גאָטעס־דיענסט ניט נור אין די שוהלען, וואָס זענען אַלע

פערחתמ'עט, נור אויך אין זייערע אייגענע הייזער. זייערע הייליגע תורות, וואס מ'זענען פערשריבען זייערע רעליגיאנס-געזעצען, זענען ביי זיי אפגענומען געווארען, איבערגעגעבען אונטער דער אויפזיכט פון די פאליציאנטען און ווערען בעהאנדעלט מיט דער גרעסטער פערשוועכונג...

— אייער הורכלויכט! — האט ער געלייענט — איהר זענט דער איינציגער בעשיצער פון געדריקטע און גע'רודפ'טע, דער מעכטיגער איבערהערער פונ'ם ווילען פון אונזער גנעדיגען מאנארך. הערט זיך צו צו דעם געוויין, צו דעם געשריי פון די אומגליקליכע, געפייניגטע יודען, וואס זענען אפגעריסען פון זייערע הייזער, צושיידט מיט זייערע קינדער און אריינגעשלידערט אין אבגרונד פון צרות: צו אייך שרייען זיי — ווייל נור איהר אליין קאנט זיי רעטען; זייער לעבען און זייער טויט איז ביי אייך אין האנד...

דורש האט ווידער אמאל מפסיק געווען. אין צימער איז אריין די הויז-דינסט אין א ווייסען שירץ, מיט א רויטען קוויטעל אין די האר און מיט א גרויסען טאץ אויף די הענד. אויף איין מינוט האט זי זיך פערוואונדערט און האלב דערשראקען אפגעשטעלט ביי דער שוועל און דאן מיט פרעגענדיגע אויגען א קוק געטהון אויף לאה'ן. זי האט איהר א מאך געטהון מיט'ן האלבנאסען טיכעל, וואס איז געווען ביי איהר אין האנד, און די דינסט האט שטיל אוועקגעשטעלט אויפ'ן טיש זעקס אנגעגאסענע גלעזער טהיי, ביסקוויטען און פרוכטען. זי האט נאכאמאל פערוואונדערט א קוק געטהון אויף איהר ווירטהין, אויף דער פערוויינטער לאנגען און אויף אלע איבעריגע ארום טיש. אלע האבען אויסגעזעהן גלייך ווי די וואלט זיי געהאפט עפיס ביי א פערברעך. זי האט שטיל אויפגעעפענט און צוגעמאכט הינטער זיך די טהיר, און ברוידא האט אנגעהויבען צו לייענען ווייטער:

— מאכט אויפמערקזאם דעם גנעדיגען קייזער אויף דעם אונרעכט, וואס ווערט אפגעטהון אין זיין נאמען! זאל ער בעזייטיגען פון דער אויספארשונג דעם הויפט-פערוואלטער פון די בערגיע און זיין אויספארשער, וואס רעכענען זיך ניט מיט דעם

קיזער'ס בעפֿעהל, פֿערדרעהען דעם אמת און ווענדען-אָן אַלע זייערע כּחות דערצו, אַז דער משפּט זאָל ניט געפֿיהרט ווערען לויט די געזעצען פֿון דער מלוכה. זאָל איבערגעגעבען ווערען די אויספֿאָר-שונג אין אַנדערע, זיכערערע הענד מיט אַן אַנטייל פֿון דעפּוטאַטען און פֿאָרשטעהער פֿון מאַגיסטראַט, זאָלען אָבגעחתמ'עט ווערען די שוהלען און די ספרי-תורות זאָלען אויסגעלייזט ווערען פֿון פּאָ-ליציישער אויפֿזיכט. זאָלען די קראַנקע און ליידענדע ערלייזט ווערען פֿון די קייטען; די דריי קריסטינס, עדות-זאָגערינס, ווען די וואָלטען געבראַכט ווערען אַהער און פֿאָרגעשטעלט ווערען פֿאַר אייך יעדערע בעזונדער, וואָלט זיך באַלד ענטפּלעקט דער אמת, וואָס איז איצט געדיכט בעדעקט מיט ליגען און פֿאַלשקייט. ווארום די בּאַרמהאַרציגקייט פֿונ'ם גנעדיגען מאָנאַרך דאַרף ניט געשטערט ווערען דורך אונרעכט און קאָן ניט דערלאָזען, אַז זיינע אונטער-טאַנען זאָלען זיך צושיידען מיט זייער לעבען נור צוליעב דער אונעהרליכקייט פֿון זיינע בעאַמטע...

בּרוידאָ האָט געענדיגט לייענען, האָט אַ קוק געטהון אויף רבי מיכלען און האָט אַרומגעווישט מיט'ן טיכעל זיין פֿערשוויצט פּנים. רבי מיכל האָט אַריינגענומען ביי איהם פֿון האַנד די ריין-איבערגעשריבענע פּאַפּירען, האָט זיי איבערגעקוקט און צופֿריע-דען אַוועקגעלעגט פֿאַר זיך אויפ'ן טיש.

— איז, דיינקט עס, מאָרגען האַלב דריי? — האָט ער אַ פֿרעגע געטהון ביי בּרוידאָ'ן — ניקאָלאַי סעמיאָנאָוויטש נעהמט-אָן פֿון צוויי ביז פֿיער. איך וועל פֿערפֿאָהרען צו אייך און מיר וועלען אַוועק צוזאַמען; פֿון דאַנען אויפ'ן ראָג טאַרגאָוואַ, נעבען גרויסען טע-אַטער, איז דאָך ניט וויית.

ער האָט זיך אָבגעזעגענט און איז אַוועק.

באַלד נאָך איהם האָבען זיך אָבגעזעגענט און זענען אַוועק פֿייטעלסאָן מיט לייבאָוויטש'ן.

דאָס זעקס און דרײסיגסטע קאַפּיטעל.

אין דרײ טעג אַרום האָט דער קײזער ניקאָלאַי אױפֿגענומען בײ זיך אין יעלאַגין־פּאַלאַץ דעם פּרעזידענט פֿון דעם דעפּאַר־טאַמענט פֿאַר װעלטליכע און רעליגיעזע ענינים פֿון גאָסודאַר־סטװעני סאָװעט, ניקאָלאַי סעמיאָנאָװיטש מאָרדװינאָװ'ן.

דער אַלטער זעקס־און־זיבעציג־יעהריגער גראַף איז געזעסען טיעף אין הײכען שװאַרצען לעדערנעם שטוהל געגענאיבער דעם קײזער און אױף דער שװאַרצקײט פֿונם לעדער האָט זיך בעזונ־דערס אױסגעטײלט זײן רײן־אַרמענאַרטיגעס װײסעס געזיכט, זײנע דעל־ריטליכע באַקען און די לאַנגע זילבערנע האָאר, װאָס דאָ־בען פֿון דרײ זײטען בעראַמט זײן האַלב־הױלען קאָפּ מיט אַ הױכען פּריטשען־שטערן. זײנע צװײ קלוגע אױגען האָבען געבליצט, װי בײ אַ יונג בעגײסטערטעלט קינד. בײ דער לינקער האַנד איז געלעגען זײן דיקער שטאָק מיט'ן װײסען הענטשעל פֿון העלפֿאַנד־בײן, און דער רעכטער האָט ער געהאַלטען דאָס פּאַפּיר, װאָס עס האָבען איהם מיט אַ טאָג פֿריהער איבערלאַנגט מיכל אײזענשטאַדט און הירש ברודאָ. דאָס פּאַפּיר איז געװען אין פֿיעל ערטער אונטערגעשטרי־כען מיט בלאַוע און רױטע שטריכען, און װען דער אַלטער גראַף איז בײם לײענען געקומען צו די אונטערשטריכענע שטעלען, האָט דאָס פּאַפּיר אָנגעהױבען צו צאַפּלען בײ איהם אין האַנד און זײן שטים האָט דױך און צאַרנדיג געקלונגען.

דער אַלטער האָט געלײענט און דער קײזער האָט ניט אַראָפּגעלאָזט פֿון איהם זײנע אונגעװעהנליך־גרױסע הױכדרינגענדע אױגען. ס'איז ניכער געװען, אַז דאָס, װאָס מאָרדװינאָװ האָט גע־לײענט, האָט איהם גערירט. און אַז מאָרדװינאָװ האָט אױפֿגע־הױבען זײן שטים און דאָס פּאַפּיר האָט זיך, בעזונדערס שטאַרק אָנגעהױבען צו טרײסלען בײ איהם אין האַנד, האָט זיך בײם קײזער אױך אַ װײלע אָנגעצונדען אין די אױגען אַ ערנסט און שטרענג פֿײער.

מאָרדװינאָװ האָט געענדיגט און האָט אָנגעהױבען לאַנגזאַם צוזאַמענלעגען דאָס פּאַפּיר. אָבער דער קײזער האָט זיך עטװאָס

אויפגעהויבן פון זיין שטוהל, האט איסגעצויגען זיין האנד איבער'ן טיש, דאס ארויסגענומען ביים גראף פון האנד דאס פאפיר, אוועקגעלעגט עס פאר זיך אויפ'ן טיש און דורכגעלאפען מיט די אויגען די אונטערשטריכענע שורות.

— גראף! — האט אזוי געטהון דער קייזער, אויפהויבענדיג זיין קאפ פון פאפיר און אבשטעלענדיג אויפ'ן אלטען זיין הארטען שטרענגען קוק — גראף! צי זענט איהר זיכער, אז דאס, וואס די יודען האבען דא אנגעשריבען, איז אלץ אמת?

אלס איינער פון די נאהנטסטע הויף־טהוער ביי פיער רעגירונגען, האט מארדווינאוו גלייך געחאפט דעם בעהאלטענעם מיין פון דעם קייזער'ס ווערטער און האט ניט געקאנט ניט בעמערקען דעם בעהאלטענעם האס, וואס האט אבגעקלונגען אין זיין אויסדרוק „די יודען".

— אייער קייזערליכע האהייט! ווען איך וואלט ניט געווען זיכער, אז אין דעם פאפיר איז געשריבען נור דער ריינער אמת, וואלט איך ניט ריזיקירט פארצושטעלען דאס פאר מיין קייזער. אייער קייזערליכע האהייט! ס'זענען דא אין לעבען אזעלכע מאמענטען, ווען פאר דער פאלשקייט און איבערטרייבעניש בלייבט ניט קיין פלאץ און דער אמת שפראצט ארויס ניט־ווילענדיג און ניט־ווילענדיג שרייט ער מיט אלע זיינע כחות, און ניט הערען איהם קאן מען ניט...

מארדווינאוו האט זיך צוהיצט מיט זיין אמאליגען יונגען פייער און האט זיך אבגעשטעלט, גלייך ווי ער וואלט זיך אליין בעמערקט פאר זיין צו־לייכטער אויפרעגונג, וואס האט אזוי ניט גע־פאסט צו זיינע באלד אכציג יאהר.

— קיינער האט דאך אבער ביז אהער דייטליך ניט אויסגעוויזען, אז די יודען דארפען קיין קריסטליך בלוט ניט.

מארדווינאוו האט ווידער אמאל א קוק געטהון אויפ'ן קייזער מיט זיינע ריינע קינדערשע בלויע אויגען און אויף זיינע ווייסע פולע באקען האט ווידער אנגעהויבען צו שפיעלען א רויטע פארב.

— קיינער האָט אָבער אויף דייטליך נישט אויסגעוויזן, אַז די יידן דאַרפן עס יאָ...

דער קייזער האָט זיך אָבער ניט אונטערגעגעבן און מיט דעמזעלבן ערנסט און קאַלטן בליק ווי פריער געקוקט אויף דעם אַלטן קלוגן אַדמיראַל און פּאָליטיקער.

— איב ניט אַלע יידן — האָט דער קייזער לאַנגזאַם און מיט זיכערקייט אַ זאָג געטאָן — איז איינע פינצטערע באַהאַלטענע פּאַנאַטיקער געוויס. גלאַט, ווען מיר רעדן, אַז ביי אונז, ביי קריסטן געפינען זיך פערפירטע, פערדאָרבענע „סעקטן", וואָס ערלויבן זיך צו פערגיסן, סיי אייגן, סיי פרעמד מענשן-בלוט — פאַרוואָס זאָלן מיר ניט דערלאָזן, אַז אַזעלכע סעקטן געפינען זיך אויך ביי די יודן?

און ווידער האָט דעם גלאַט אַ שטאָך געטאָן דער טאָן, מיט וועלכן כּיזעגן געווען אַרויסגערעדט די ווערטער „די יודן"

מאַרדווינאָוו האָט אַ מאַך געטאָן מיטן קאָפּ.

— ניין, גנעדיגער קייזער! ווען צווישן דער יודישער באַפעלקערונג וואָלטן אפילו אַלע באַנוצן קריסטליך בלוט און נור איינער פון זיי וואָלט געווען פריי פון דעם אונמענשליכן מנהג, וואָלט אַט דער איינער שוין לאַנג געמסרט אַלע און וואָלט שוין לאַנג איבערגעבראַכט אַלע זיינע ברידער... אייער קייזערליכע דאָהייט ווייסט, וואָס פאַר מוסרים די יודן זענען...

מאַרדווינאָווס ווערטער האָבן געטראָפן אין ציל. דער קייזער אַליין האָט אויך וועגן דעם איינציגע מאָל אַ קלער געטאָן; ער האָט אויף אים אַ קוק געטאָן מיט אַ מעדר חידושן, מעדר צופרידענעם בליק. ער האָט גענומען אין האַנד דעם גרויסן רויטן בליישטיפט און ווידער אַראָפגעהאַנגען דעם קאָפּ איבער'ן פּאַפּיר. מאַרדווינאָוו האָט אַרויסגענומען פון אונטערן בוזעם אַ קליין טאַבאַק-פּושקעלע פון שוואַרצן עמאַל, איינגעפאַסט אין גאָלד, מיט דעם בילד פון יעקאַטערינאַ'ן אויף דעם אויבערשטן דעקעל, האָט אַריינגעצויגן אין נאָז אַ שמעק טאַבאַק און אַרומגעווישט זיך מיט אַ גרויסן, רויט-זיידענעם טאַשען-טוך.

דער קיזער האָט שטאַרק אויפגעהויבען דעם קאָפּ, אויס-געצויגען איבער׳ן טיש די לינקע האַנד און, ניט קוקענדיג אויף דעם קליין זילבערנעם גלעקעל, וואָס האָט זיך ווי פערוואַלגערט צווישען דעם איבעריגען שרייב-געצייג אויף דעם גרויסען, פול אָנגעשטעלטען טיש, האָט ער אַ לייכטען קלינג געטהון און ווידער אַראָפּגעלאָזט די אויגען אויפ׳ן פּאַפּיר.

די טהיר האָט זיך שטיל אויפגעעפענט; די שווערע פּאָר-טיערען האָבען זיך פונאַנדערגעטיילט אויף צוויי׳ען, און פון הינטער זיי האָט זיך האַסטיג אַריינגעריסען אין קאַבינעט דער דע-זשורנער פליגעל-אַדיוטאַנט, פּאָלקאָווניק שקורין. ער האָט אַ בלאַנק געטהון מיט אַלע זיינע רוסישע און אויסלענדישע מעדאַלען אויף זיין אויסגעשטעלטער קיילעכדיגער ברוסט און מיט זיין געדיכט-געפלאָכטענעם זילבערנעם אַקסעל-באַנד איבער דער רעכטער פּליי-צע. זיין יונג רויט געזיכט האָט אויסגעזעהן פריש און צופריעדען, די האַרטע קורץ-געשאָרענע האָהר זענען שאַרף און געדיכט גע-שטאַנען אויף זיין לאַנגען, שטאַרק צו-שמאָלען קאָפּ, ווי אַ באַרשט; דער שמאָלער איינגער קראַגען האָט הויך אונטערגעשפּאַרט זיינע באַקען. און דאָרט, וואו די ברעגען פון קראַגען האָבען זיך איינ-געגעסען אין הויכען לייב, איז די הויט געוועזען רויט, ווי אָפּגעברענט.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט ביים טיש, אַ קוק געטהון אויפ׳ן קיזער, וואָס האָט עפּיס געשריבען מיט׳ן בליישטיפט אויפ׳ן אויבערשטען ווינקעל פון פּאַפּיר, און האָט אַ וואָרף געטהון פון אוי-בען אַראָב אַ שטאָלצען בליק אויף מאָרדווינאָוו׳ן

דער אַלטער גראַף האָט איהם פערזענליך ניט געקענט, נאָר ער האָט געוואוסט, אַז דאָס איז דער נייער „הויף-מענש״, בענ-קענדאָרפ׳ס רעכטע האַנד, אין וועלכען דער קיזער איז באַזונ-דערס געוועזען איינגעגלויבט. מאָרדווינאָוו׳ן איז אויך באַוואוסט געוועזען זיין קורצע לעבענס-געשיכטע. אַ געוועזענער „איסטאָפּניק״ (אַ ממונה אויף די אויווען-הייצערס) ביי אַלעקסאַנדער דעם ערשטען אין הויף, האָט ער זיך אויסגעצייכענט מיט באַזונדערע פעהיגקייטען בשעת מ׳האָט געדאַרפט קומען אין אַ געהיימען צוזאַמענבונד מיט דעם גע-

הײכן אונטער-אפיציר פון דעם ריאזאנער פאלק שעװירין װאס האט געמסרט די דעקאבריסטן) און שטילערהײד דורכפירן אים אין װינטער-פאלאץ צום קײסער.

אין דעם 7-טן דעצעמבער 1825, א װאך פאר דעם דעקאבריסטן-אױפשטאנד, האט אים ניקאלאי, אין נאמען פון דעם קײסער „קאנסטאנטין דער ערשטער", געשיקט מיט זײער א װיכטיגער שליחות קײן טאגאנראג צו דיביטשן, אױך װעגן דעם-זעלבן ענין פון אױסשפירן די מיטגלידער פון דעם מיליטערישן פערבאנד אין דער צװײטער ארמײ. די דאזיגע שליחות האט ער אױסגעפירט זײער גוט, און קומענדיג צוריק קײן פעטערבורג, האט ער שױן בײ דעם קײסער ניקאלאי דעם ערשטן פארנומען אין הױף יענעם פלאץ, בעקומען יענע בעהאלטענע און אונאנגעזעהענע מאכט, װעלכע ס'האבן ניט די אפיציעלע און אנגעזעהענע הױף-לײט.

שקורין האט אקלוג געטהון מיט די שפארן און זיך אױסגעצײגן בײם טיש מיט יענער פשוט'ער „ארמײאישער" גרײטקײט צו טהון אלץ, װאס מ'װעט אים הײסן, װאס איז געװען אזױ װײט פון די בעציהונגען בײ דעם הױף-אריסטאקראטישן אלטען הױף פון פריהעריגער רעגירונג, און מארדװינאװ האט עס ניט געקאנט ניט בעמערקן, און ס'האט אים איבערראשט.

דער קײסער האט אױפגעהױבן דעם קאפ און שקורין האט זיך נאך מעהר אױסגעצײגן, דער הױכער קראגן האט שטארק אונטערגעדריקט זײן הױטען קהן-באק, די אױגען האבן זיך ארױסגעקיקעלט און אונבעװעגט אנגעשטעלט אױפ'ן קײסער.

— פאלקאװניק! — האט אזױ געטהון דער קײסער, װי ער װאלט אונטערשטריכען דערמיט דאס, װאס ער גיט אים אב זײן עהרע, האטש ער איז קײנמאל ניט געװען אין „סטראי" און האט זײנע אױסצײכנונגען בעקומען בלױז בײם הױף-דינסט, — פאלקאװניק, איך מוז אױף דיר ארױפלעגן א שליחות, װאס װעט דיר אפשר זײן אונאנגענעהם, אבער נור דיר אלײן קאן איך עס אנטרױען. אין א קלײן זשידיש שטעדטיל אין בעלאראסישן קאנט

איז אומגעקומען אַנ׳אינשולדיג קריסטליך קינד. ווער האָט דאָס דאָזיגע קינד אומגעבראַכט — ווייסט מען ניט. דער אמת איז ביי גאָט... ער האָט אַ קוק געטאָן אויף מאַרדווינאָוו׳ן און האָט איבערגעכאַפּט זיין איראָנישען, שמייכלענדיגען בליק.

— די שפּורען זענען אָבער ענטדעקט — האָט ער שטרענג צוגעגעבען, און זיין שטים האָט באַקומען אַנ׳אומערוואַרטעטע קאַלטע הילכיגקייט — און מען מוז זעהן, זיי זאָלען ניט ווידער פאַרשווינדען...

שקורין האָט ערנסט געקוקט דעם קייזער אין די אויגען אַריין און האָט צוזאַמען מיט אידם אויך אַ וואָרף געטאָן אַ שטרענגען בליק אויף מאַרדווינאָוו׳ן. וועגען דער מעשה, וואָס די יודען האָבען אָפּגעטאָן עפּיס ערגיץ אונטער וויטעבסק, האָט ער שוין געוואוסט, און האָט אויך געוואוסט, אַז דער אַלטער גראַף האָט עפּיס אַ שייכות צו די דאָזיגע יודען.

— אייער קייזערליכע דאַהייט! — האָט הויך און שאַרף אַרויסגערעדט שקורין, און די אויגען זיינע זענען אָנגעלאָפען, גלייך ווי ער וואָלט עפּיס נאָר־וואָס אויפגעהויבען זעהר אַ שווערע משא און גרייט זיך שוין אויפצוהויבען נאָך אַ גרעסערע — אום אויסצופירען דעם ווילען פון מיין קייזער, זענען ביי מיר נישטאָ נישט קיין שווערע, נישט קיין גרינגע זאַכען. אַלץ איז גרינג:

ער האָט אַ לייכטען קלונג געטאָן מיט די שפּאָרען און האָט נאָך שטרענגער אַ קוק געטאָן אויף מאַרדווינאָוו׳ן.

דער קייזער האָט זיך אויפגעהויבען אין זיין גאַנצען וואוקס אַרויס פון הינטער׳ן טיש און האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען שקורינ׳ען. זיין לאַנגער גלאַטער סורטוק מיט׳ן איין־איינציגען קרייץ אונטער׳ן האַלז האָט געגעבען שקורינ׳ס רייך־באַפּוצטע בלאַנקענדיגע מונדיר אויסגעזעהן צו־איינפאַך און צו־שטרענג.

— אויב אַזוי, פאָרט הײַנט אָב; דער פּערוואַלטער פון הויפּט־שטאַב וועט דיר מיטגעבען די נויטיגע פּאַפּירען צום גענעראַל־אַדיוטאַנט, פירסט חאָוואַנסקי.

ער האָט דערלאַנגט שקורינ׳ען די האַנד און בשעת יענער האָט

זיך צו איהר נאָהנט צוגעבויגען מיט די ליפּען, האָט זיך ניקאָלאַי צוגעלעגט צו זיין ריין־אויסגעוואַשענעם העל־רויטען שלייף, בעוואַקסען מיט קורצע שטעכעדיגע האָאָר.

— גאָט וועט דיר זיין צו־הילף, גענעראַל!

שורין האָט איינגעדריקט צום קייזער זיינע אויגען, וואָס זענען געווען פול מיט טרעהרען, און האָט זיך גענומען מיט דער האַנד פאַר'ן שווערען פּאָרטיער.

און אין דעם נויג מיט'ן קאָפּ, וועלכען האָט דער נייער גענעראַל געמאַכט, איידער ער איז פערשוואונדען געוואָרען אין טהיר, און אין דעם בלאַנק, וואָס האָבען דערביי געטהון זיינע גאָלדענע מעדאַלען און קנעפּ און דער ווייסער אַראָבהענגענדער שאַרף ביי די זייטען און אין דעם בליק, מיט וועלכען דער קייזער האָט איהם בעגלייט, האָט מאָרדווינאָוו פערשטאַנען, אַז די לאַגע פון די וועלטלישער יודען איז פון דער מינוט אָן געוואָרען נאָך ערנסטער און נאָך געפעהרליכער...

דאס זיעבען און דרייסיגסטע קאַפּיטעל.

פון דעם טאָג אָן, זינט מלכה'ע און חנה זענען איבערגעטראָגען אינ'עם שפּיטאָל פון טורמע, האָט זיך נאָטע פּריזקאָוו ניט אויפגעהערט אַרומצוטראָגען מיט איין געדאַנק: ווי־עס־איז נאָכצושפּירען דעם פערפלאָנטערטען קניל, אָנהאַפּען דעם פאָדעם, וואָס פיהרט צו'ן, וואו דער בלבול ווערט פאַבריצירט, וואו ס'ווערט געפלאָכטען די מהולאָנישע נעץ, אין וועלכע עס זאָל, לויט'ן פּלאַן פון די אַנפיהרער, אַריינפאַלען די גאַנצע יודישע בעפעלקערונג.

אָט דער געדאַנק האָט איהם ניט געלאָזט רוהען קיין איינציגע מינוט. אַליין איז ער געזעסען, האָט ניט געהאַט מיט וועמען צו טיילען זיינע פערצווייפלונגען און זיינע פּלענער, מיט וועמען זיך אַנעצה צו האַלטען. קהל איז געווען רואינירט, די קהלס־לייט זענען זיך אָדער צולאָפען, אָדער צוזעצט געוואָרען אין די טורמעס. די געזעלשאַפטליכע שטימונג איז בכלל געווען זעהר

געדריקט אין מיטן אָנקומען פֿון היטלער איז די גאַר אינגאַנצן אָנגעשטאַרבן. די הייכע שוהל איז געשטאַנען אַ פֿאַריתומטע, אַ פֿאַרשניטענע, אַרומגערינגלט מיט אַ שוואַרצער אייזערנער קייט, און צווי סאָלדאַטן מיט ביקסן האָבן פֿון צווי זייטן געהאַלטן וואַרט איבער די שטרענגסטע וואַך. ביי טאָג, ביי נאַכט האָבן זיך ווייט אַרום געהערט נור די האַרטע טריט פֿון די „טשאַכאָווקע" איבערן שמאָל איינגעטראָטענעם וועגעל און דער לייאַסק פֿון די אָנגעשטעלטע ביקסן. די ייִדן, וואָס זענען נאָך ניט געווען אין די טורמעס, זענען געלעגן באַהאַלטענע אין זייערע קעלערס, קיינער האָט ניט געוואַגט אַרויסצוגיין אויפֿן גאַס; די געשעפֿטן זענען געווען געשלאָסן, דער מאַרק איז געווען טויט, דאָס גאַנצע לעבן פֿון שטאָט איז ווי געבליבן הענגען און פֿאַרגליווערט געוואָרן אין די לופֿטן.

נור איין נאָטע איז אַרומגעגאַנגען איבער דעם לעבעדיקן בית-עולמין אין זיין הייכן שוואַרצן שעפּסן-פּעלץ, טיף פֿאַררוקט די הענט אין די אַרבל, אַריינגעצויגן דעם קאָפּ אין דעם איינגעשטעלטן קראַגן און געקוקט, געקוקט מיט זיינע שוואַרצע ברענענדע אויגן, זיך צוגעהערט, געזוכט, געשפּירט, געפֿינען. און — ווי אים האָט אָבגעדבט — געכאַפּט דעם פֿאָדעם און האָט געוואָלט אים נור אַ ציה טאָן, כדי פֿונעם קנויל זאָל גאָרניט בלייבן. ער האָט זיך אָבער ניט געגעבן אין האַנט און ווידער פֿלעגט ער אָנהייבן צו שפּירן, ווידער זוכן, ווידער געפֿינען און ווידער פֿאַרלירן די שפּור.

אָבער דעם רינג, דעם אייזערנעם רינג, וואָס האָט די גאַנצע ייִדישע געזעלשאַפֿט אַרומגעקלאַמערט, האָט ער אויפֿגעדעקט אינגאַנצן: טאַראַשקעוויטש — פּעטרישטשע — זאַדקעוויטש — סטראַכאָו — טערענטיעווא. סטראַכאָו איז געשטאַנען אין צענטער און דורכרייסן דעם רינג האָט מען געקאָנט נור דאַן, ווען ס'וואָלט אָנגעלונגען צו באַזייטיקן דעם הויפּט-אויספֿאָרשער. און אַהער האָט נאָטע אָנגעווענדט אַלע זיינע כּחות, דאָס האָט ער אַוועקגעשטעלט אין מיטל-פּונקט פֿון זיין אַרבעט. וואָהין ער פֿלעגט זיך אָבער ניט

װענדיגן, פֿלעגט ער זיך אָנשטויסן אויף סטראַחאָװ'ן. מיט טאַראַש־קעװיטש'ן האָט ער פֿאַרפֿירט אַ שמועס דורך זײַן שנײַדער אַברהם קאַטשאָנען: ער האָט בײַ אים ניט געדאַרפֿט נעהמען קײן געלד פֿאַר דער נײַער קאָטאַנקע, װאָס ער האָט אים געמאַכט פֿון זײַן אײגענעם מאַטעריאַל און צוזאָגן אים נאָך אײנע, פֿון סאַמעט, אויב ער װעט נור װירקען אויף טערענטיעװאַ'ן, אַז זי זאָל זאָגן דעם אמת. דער גײַסטליכער האָט אים געהייסען קומען אויף מאָרגען און האָט אים געלאָזט איבער'חזרן דעם נעכטיגען פֿאַרשלאָג. בײַ־דעמאָלמיגע פּאָליציאַנטען זענען אַרויסגעשפּרונגען פֿון הינטערן טהיר, האָבען אים אַרעסטירט און אָבגעפֿיהרט צו סטראַחאָװ'ן. דעם שװעכער אַזאַרקעװיטש'ן האָט מען תמיד געקאָנט קױפֿען פֿאַר אַ גלעזיל בראַנפֿען. איצט האָט אים סטראַחאָװ ניט אַרויסגעלאָזט פֿון אויג און געהאַלטען װי אַ צוגעשמידעטען צו די דרײַ עדות־זאָגערינס, װאָס האָבען זיך אויפֿגעהאַלטען אין אַ באַזונדער הײַזעל בײַ דער אויספֿאָרשונגס־קאָמיסיע. דעם אָרימען אַרומגעריסענעם לעדערער פּעטרישטשען האָט מען געקאָנט איבעררײַסען בײַ אַ גלאָז טהײ, אָבער בײַ די ערשטע פֿראַגען קומען מיט אים אין אַ זאַסער עס איז פֿאַרבינדונג — האָט ער שוין געגעבען װעגען דעם צו װיסען סטראַחאָװ'ן. און נאָטשע האָט פֿון אים אָבגעטרעטען.

די צײַט איז געגאַנגען. די אַרעסטירטע זענען געזעסען אין זײערע קברים, פֿאַרשטומטע, אָנגעריסענע פֿון לעבען, אָבגעזונדערטע אײנער פֿון צװײטען, קײנער פֿון די, װאָס האָבען זיך געפֿונען אויף דער זײַט צאַם, האָט ניט געװאוסט, װאָס עס טהוט זיך דאָרט, פֿון יענער זײַט הױכען שװאַרצען פּאַרקאַן. קײנער פֿון די, װאָס זענען געזעסען פֿאַרשטיקט אין די אײַזערנע גראַטעס, האָט ניט געװאוסט, װאָס עס פּאַסירט דרויסען. נור אײן נאַטשע האָט געהאַט אַ שטיקעל בעגריף דערפֿון, װאָס עס טהוט זיך אין די קלײנע בעכט־אַרומגעשלאָגענע פֿינסטערע קאַמערלעך. אין די שטילע פֿינסטערע נעכט פֿלעגט ער אײנער אַלײן אַרומגעהן ביז טאָג אַרום דער הױכער שלאָס־טורמע אויף סמאָלענסקער גאַס און אַרום די קלײנע דערװײַליגע טורמעס אויף דער איליאינסקער גאַס בײַ דער יאַמס־

פאָרשונגס-קאָמיסיע. די עטליכע און פערציג געפאַנגענע זענען ביי איהם אין זיין אײך געווען צוטיילט אויף באַזונדערע „טמערן". ער דאָס געוואוסט, וואו וועלכע טמער האַלט זיך אויף, און ווי יעדע נימער פילט זיך.

ער האָט געוואוסט, אַז סלאַווע און חנה זיצען אין דער גרויסער שלאָס-טורמע אין צוויי באַזונדערע זייטען, און דאָרט געפינט זיך אויך אָרליק פאַרליעקאַר, נתן בערלין און ראובן דער שמש. ער האָט געוואוסט, אַז יוזיק צייטלין דינט פערשפאַרט אונטען אין צוויי-גאָרנדיגען הויז, וואָס שטעהט ניט ווייט פון פּאַרקאַן אויפ'ן הויף פון דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע מיט פערשלאָגענע פענסטער צו דער גאַס, און הירשע געפינט זיך אין דעמזעלבען הויז, אויבען, מיט'ן פענסטער צום הויף. אויפ'ן ראָג פון דער געפרענגטער גאַס זיצט חיים הריפון און איבער אַ וואַנד פון איהם ווערט דערשטיקט אין אַ קליין צימערל די דיקע, זעקס-און-זיעבציג-יעהריגע ליוועסאָן (רחל שייקעס) און ווייט אויפ'ן אַנדערן עק הויף, צווישען די געדיכט-געפלאַנצטע צווייגען פון דעם פער-לאָזענעם, אַלט-באַוואַקסענעם גאָרטען, אין אַ פערשנייטען דאַך-צימער מיט אַ קליין האַלב פערשלאָגען פענסטערל זיצען בעגראַבען די יונגע, די פרעהליכע אַכצעהן-יעהריגע איטקע יוזיק'ס.

שטיל איז געווען אויף דעם פערשנייטען געדיכט-באַוואַק-סענעם לעבעדיגען בית-עלמין. נור אין די לאַנגע פינסטערע ווינטער-נעכט, ווען פון דער פערפרוירענער דווינאַ און פון די ווייטע פעלדער אַרום איהר פלעגט קומען דער ווינד און זיך אָנהייבען צו דרעהען אַרום די הויכע דעכער, אַרום די שוואַרצע שמאָלע קוימענס, בויגען צו דער ערד די קעפּ פון די אַלטע ליפּען-ביימער און טרייבען דעם שניי אין איין און דעמזעלבען ווינקעל פון גרוי-סען פערשטומטען הויף — פלעגט זיך הערען אַ טרויעריג קול און ס'איז שווער געווען צו דערהערען, צי בלאָזט דאָס דער ווינד די לאַנגע ווייכע קברים, וואָס ער צולעגט רייהען-ווייז איבער דער קאַלטער דורכגעפראָרענער ערד, אָדער לעבעדיגע מענשען קלאָ-גען אויף זייער אומגעוואַרטעטע אָבגעריסען לעבען.

נאָר איין מאָל, אין מיטען ווינטער, האָבען זיך פון דעם צימער, וואו ס'איז געזעסען פערשמידט אין שווערע אייזערנע קייטען דער געוועזענער האטמאן יוזיק ציטלין, דערהערט אונמענשליכע געשרייען,— שווערע געשרייען פון א געפּייניגטען, וואָס נעהמט צו אונמענשליכע יסורים, וועלכע ס'איז אונמעגליך צו פערשווייגען. די געשרייען האָבען זיך געשטאַרקט און דורך די פערשלאָסענע לאָדענס און דורכ'ן היכען גרויסען פּאַרקאַן האָבען זיי זיך הורכגעריסען און ווייט פונאנדערגעטראָגען אַרום. נאָטע איז צוגעפאַלען מיט'ן אויער צום קאַלטען פּאַרקאַן און איז געבליבען פערשטומט: יוזיק, דער אַלטער, חשוב'ער האטמאן האָט געוויינט און געשריען ווי א קינד— אָדער מ'האָט איהם כתם געשלאָגען, אָדער מ'האָט איהם געשמיסען. נאָטע האָט ניט געקאָנט מעהר בלייבען רוהיג; ער איז אַוועקגעלאָפען צום פּאָליצמייסטער, פערלאָפען צום שטאַב-לעקאַר לעוואָנייען, האָט אויפגעהויבען פון בעט דעם סעקרעטאַר קולאַקין, און האָט זיי אַלעמען געבראַכט צו דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע. די געשרייען האָבען ניט אויפגעהערט, און אין טומעל האָט זיך נאָטע אויך אַריינגעריסען צוזאַמען מיט די באַאַמטע אין פּאַרדייז פון יוזיק'ס טורמע. דורך דער געעפענטער טהיר האָט ער דערזעהן דעם געוועזענעם האטמאן אויף דער ערד אַהוילען מיט א צוריסען העמד; זיין האַלב-געגאָלטער קאָפּ האָט זיך געשלאָגען אָן דער פּאָדלאָגע, די קייטען האָבען געקלונגען און צוויי קאָנוואָינע האָבען אונטער דער אָנפיהרונג פון סטראַחאָוו'ן געבונדען מיט א שטריק זיינע באָרוועסע געבײַלטע פיס... און לאַנג אין דער נאַכט איז אין דעם פערשטומטען הויף געשטאַנען זיין געשריי... ווי עס איז ווידער ניט געוואָרען שטיל אויף א גאַנצען ווינטער.

אַז ס'איז אָבער אָנגעקומען דער פריהלינג, דער שניי איז אַוועק, און ס'האָבען זיך פונאנדערגעבליהט די ביימער, האָבען זיך צווישען די פעסט-פערשלאָסענע פענסטער אָנגעהויבען אָפטער דורכצורייסען לעבעדיגע מענשליכע טענער, אָפטער ווי אַלע אַנ-דערע האָט זיך געהערט חיים'ס שטים; באַלד נאָכ'ן דאַוונען אָדער צווי אין מיטען טאָג פלעגט ער אָנהויבען הויך אויפ'ן קול זאָגען

תהלים, און די פסוקים, וואס פלעגען זיך ארויסרייסען פון זיין צובראכען הארץ, פלעגט זיך פונאנדערטראגען ווייט איבער'ן גאס.

— מן המצר קראתי יה! — פלעגט ער שרייען פון דונטער די אייזערנע גראטעס און די זעלטענע פארבייגעהער, וואס פלע-גען זיך דא טרעפען, פלעגען ניט קאנען פארבייגעהן און ניט אפשטעלען זיך.

— אל תשליכנו לעת זקנה, ככלות כחנו אל תעזבנו!...

נאמע פלעגט תמיד זוכען אין זיינע געשרייען עפים א רמז, עפים א ידיעה וועגען זיין אייגענער לאגע אדער דער לאגע פון די איבעריגע. רב חיים האט אבער וועגען דעם גאר נישט דער-צעהלט: אדער ער האט ניט געוואוסט, אז מ'הערט אידם, אדער ער האט ניט געוואלט אויסנוצען די תפלה-ווערטער פאר אייגענע אדער פרעמדע זייטיגע ענינים.

און אמאל אין א העלען ליכטיגען פריהלינגס-טאג, ווען די זון פלעגט דערווארימען די ניי-געבארענע אויפגעלעבטע וועלט, פלעגט זיך פון דעם הויכען פערווארפענעם דאך-שטיבעל, וואס האט זיך פערלארען צווישען די געדיכטע גרינע צווייגען, דערהערען איטקע יוזקים געזאנג. א פריש לעבענס-ליעד פלעגט זיך ווי אויף צו להכעיס ארויסרייסען פון דעם טויטען שטיל-פערשטומטען ארט און רייסען זיך אין דער הויך צום ווייטען בלויען הימעל, צוזאמען מיט דעם גערוך פון די פערצויבערטע העל-ווייסע בלומען, צוזאמען מיט די טרעלען פון די פויגעלעך.

דאס איז געווען א צו-להכעיס-געשריי פון א צו-להכעיס-לעבען, וואס האט זיך ניט געוואלט און ניט געקאנט אונטער-געבען: א נצחון-ליעד פון לעבענס-געפיהל, וואס איז געווען אונ-מעגליך צו דערשטיקען, אונמעגליך צו פערהילכען מיט קייטען-געקלאנג, מיט דעם ליאסק פון אייזערנע ריגלען... און זער ס'האט נור דערהערט דאס זינגען, האט געפיהלט אין זיך א נייע אויפ-לעבונג, א נייע שטרעבונג צו לעבען, א נייע ליעבע צו פרייהייט און גלויבען אין איהר נאהנטען קומען.

נאמע פלעגט זיך מיט א באזונדער צופריעדענקייט צוהערען

צו איטלעכן געזאגט. ער האָט געוואוסט, ווי ווײַט זי מינטערט־
אויך דערמיט אַלע געצונדענע, אַלע געפאַנגענע, וואָס האָבען
מיטגעטײלט איהר שווערען מזל. ער האָט אויך געוואוסט, אַז
כל זמן פון דעם שטילען לעבעדיגען בית־עולם הערט זיך נאָך
איהר לעבענס־ליעד, איז נאָך דאָרט ניט אַלץ אָבגעשטאָרבען,
ניט אַלע האָבען נאָך פערלאָרען דעם בטחון, ניט אַלע האָבען
זיך אָבגעזאָגט פון שטרײַט, — און דאָס איז בײַ איהם געווען
די הויפּט־זאַך.

אײן זאַך האָט איהם דאָך געקרענקט און אַרויסגערופען
בײַ איהם שווערע, אומרוהיגע פערצווייפלונגען. שפרה, די אײ־
דעלע, פערצייגענע שפרה, מיט איהרע נערווען, מיט איהר הי־
סטעריק, מיט איהר קערפערליכער שוואַכקײט בײַ גרויסע גײַ־
סטיגע קרעפטען, זי איז בײַ איהם פערפאַלען געוואָרען. ער האָט
ניט געוואוסט, וואו זי געפינט זיך. אַלע פון די אַרײַנגעזעצטע
האָבען בײַ איהם אין זינען געהאַט אַ בעשטימטען פּלאַץ, אפילו
דער קלײנינקער דרײַ־יעהריגער לײזער, לאה רודניאַקאָוו'ס בן־
יחיד, וועלכען זי האָט מיטגענומען אין טורמע. נור אײן שפרה
איז פערלאָרען געוואָרען: ער האָט ניט געוואוסט אין וואָסער
צימער זי געפינט זיך.

און ער פלעגט אַרומגעהן אַהין צוריק, צוהערען זיך צו די צימער־
ליכע געשפרעכען, אונטערהאַפּען ווערטער, זוכען סמנים און האָט
פאָרט ניט געוואוסט, וואו זי געפינט זיך. דאָס האָט איהם שטאַרק בע־
אומרוהיגט. ער האָט געפיהלט, אַז ער טאָר מעהר ניט פערבלײַבען דאָ,
אויף דער זײַט צאַם, אַז ער מוז זיך אַרײַנכאַפּען אינווייניג, אַהין,
וואו עס קלינגען די קייטען, וואו די געפאַנגענע שטעהען אײנס
אויף אײנס מיט די פינגער, מיט זייערע אָנהעצער.

ענדע מאַי האָט מען פון פּאָלאָצק געבראַכט אין קייטען
דעם סטוד' יוסף גליקמאַן און אַבראַם קיסין. בײדען האָט מען
אײַנגעזעצט אין צוויי בעזונדערע עקען פון שלאָס־טורמע און
אָנהויב יוני איז שוין נאָטע געשטאַנען פאַר דעם גענעראַל
שקירין און האָט אויף זיך אַלײן געמסר'ט.

— איך ווייס וועלכע זאַכען, וואָס מאַריאַ טערענטיעוונאַ האָט זי נאָך ביז היינט אויך ניט ענטדעקט; ניט אַלץ פּאַסט איהר. ניט אַלץ לוינט איהר אַרויסצוזאָגען און דאָס וויכטיגסטע איז דאָס, וואָס זי באַהאַלט...

שקורין האָט זיך צוגעהערט צו זיינע ווערטער, האָט זיך צוגעקוקט צו זיין ווייסען פּוילען געזיכט, ווייסע געדיכטע צייהן און אונרוהיגענדע שפּילענדע אויגען. נאָטע איז געווען דער ערשטער ייד, וועלכען ער האָט אַזוי נאָהנט, אַזוי דייטליך באַטראַכט, און איהם האָט געוואונדערט זיין ריין-רוסישע אויסשפּראַך.

— וואָס-זשע ווייסטו?

נאָטע האָט אַ קוק געטהון אויף די פֿערהאַנגענע טהירען פֿון ביידע זייטען קאַבינעט, אין וועלכען חער גענעראַל האָט איהם איינגענומען, און האָט זיך ווידער אומגעקעהרט צו שקורינ'ען.

— גענעראַל, מיר קענען דאָ אַליין?

— מעגסט רעדען; דאָ איז קיינער ניטאָ, ס'וועט אַלץ בלייבען צווישען אונז.

נאָטע האָט זיך אָפּגעהוסט, האָט אַ בלאַנק געטהון מיט זיינע אויגען און האָט אָנגעהויבען:

— איהר דאַרפט וויסען, גענעראַל, דאָס איך בין אַ קהל'נער, אַז אַלע קהל'שע סודות קענען פֿאַר מיר אָפען און אַז אַזאַ זאַך ווי בענוצען קריסטליך בלוט צוליעב אַנאַליידישען אינטערעס — וואָלט אָהן מיר בשום אופן ניט געקאָנט צוגעהן. און איהר זעהט דאָך: מיין נאָמען האָבען די אַלע דריי קריסטינס ניט דערמאָהנט. איז דען דאָס ניט אַ סימן, אַז זיי פֿערשווייגען עפּעס יאָ?

שקורין האָט געקוקט אויף נאָטע'ן מיט ווייט-פֿונאַנדערגע-עפֿענטע אויגען.

— איז... הייסט עס... דו... דו האָסט אויך גענומען אַנטהייל אין דעם מאָרד?

נאָטע האָט ערנסט און רוהיג געקוקט איהם גלייך אין די אויגען אַריין.

— איך זאָג עס ניט, די מעשה איז געווען ניט אַזוי, אָבער אָפּטיילען מיך פון דעם גאַנצען איבעריגען קהל האָבען זיי דאָך געקאָנט ניט אַנדערש, ווי מיט עפּיס אַ מיין, און איך וויל וויסען, פאַרוואָס האָבען זיי מיך ניט אָנגערופען?

— זיי האָבען דיך ניט אָנגערופען? (דער גענעראַל האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָפּגעשטעלט). זיי האָבען עס ניט געטהון, ווייל זיי האָבען געוואוסט, אַז דו וועסט זיך אַליין אָפּרופען און דו האָסט גוט געטהון, וואָס דו האָסט זיך אָפּגערופען: מיט דיין מודה זיין זיך האָסטו פערקלענערט דיין שטראָף און אי־בערהויפּט אַ רוק געטהון די אויספאָרשונג; ס'וועט גיכער קומען אַ סוף און ס'וועלען זיך ענדיגען די איבעריגע מאַטערנישען פון די בעשולדיגטע.

— אָבער איך האָב דאָך גאָרנישט געזאָגט! איך האָב נור אויפגעוויזען, אַז די עדות־זאָגערינס בעהאַלטען דעם אמת, אַז דעם אמת ווייס איך אַליין און וואָלט איהם געקאָנט אינ־גאַנצען אַרויסברייינגען, ווען מ'וואָלט מיך חאַטש אויף אַ קורצער צייט איבערלאָזען אויג אויף אויג מיט טערענטיעוואַ'ן.

שקורין האָט אַ קלער געטהון.

— איך וועל אַ פרעג טהון ביי סטראַחאָווי'ן...

נאָטע האָט זיך אַ חאַפּ געטהון.

— ניין, סטראַחאָוו מוז דאָ אויך בעזייטיגט ווערען; ווענינגער ווי אַלעמען לוינט אי הם, אַז די אויספאָרשונג זאָל זיך ענדיגען וואָס גיכער; פערקעהרט, פאַר איהם איז בעסער, אַז דער אמת זאָל בלייבען בעהאַלטען...

שקורין האָט איהם שטרענג בעטראַכט פון אויבען ביז אַראָב און האָט אַ הוסט געטהון. דער שווערער טונקעלער פאַרהאַנג ביי דער טהיר האָט זיך אַ וויעג געטהון און פון אונטער איהם איז אַרויס שקורינ'ס אַדיוטאַנט סעמיאָנאָוו און באַלד נאָך איהם האָט זיך בעוויזען פעטרישצע.

נאָטע האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און מיט אַ צאָרענדיגען בליק אַ קוק געטהון אויף שקורינ'ען.

— גענעראל! אייער ווארט?

שקורין האט איבערגעלעגט די פאפירען, וואס זענען געלעגען פאר איהם, און האט אנגעהויבען זוכען אינטערין טיש דעם בלייסטיפט, וואס איז דארט גארניט געווען.

— גענעראל! איך האב אייך גארנישט דערצעהלט! גענעראל!

— דו האסט נאך ניט דערצעהלט, אבער דו וועסט דערצעהלען. נעהמט איהם! — דער אפיציר האט איהם דערלאנגט זיין היטעל און אבגעפיהרט אין פארהויז.

און ביי־נאכט איז ער שוין געזעסען איינער אליין א געשמיעדטער אויף יעקב־הירש'ס בעטעל אין יעקב־הירש'ס פערלארענעם צימער. דאס בעטעל איז פאר איהם געווען צו־שמאל, דאס צימער צו־אייננג. און ביים שוועל פון יענער זייט בעסטצוגעשלאסענער טהיר האט זיך געהערט דאס חראפען פון דעם וועכטער. אין דעם האלב־אויסגעגאלטען הוילען קאפ האט ער געפיהלט עפיס א בעזונדער פרישקייט, און צוליעב דער פרישקייט זענען אויך די געדאנקען זיינע געווען אבגעפרישט און אויפגעלעבט. ער האט א מאך געטהון מיט די אראבגעהאנגענע פים און די שווערע קייטען אויף זיי האבען זיך א צאפעל געטהון מיט א לאנגזאמען הילכיגען קלונג.

און ווי אלס ענטפער אויף דעם קלונג האט זיך ביי נאטען אהיינגעריסען א מוטהיג געלעכטער.

דאס אכט און דרייסיגסטע קאפיטעל.

ענדע סעפטעמבער 1827 איז פאליצי בעפאלען ארליק טעוועלעווס הויז. די הויז־לייט זענען זיך צולאפען, וואו ווער ס'האט נור געקאנט, מעהר נישט איין ארליק איז געבליבען שטעהן אויף זיין ארט און האט גאנץ גלייכגילטיג בעגעגענט די אונגערווארטעטע געסט.

א בעיאהרנטער, אנ'אנגעזעהענער יוד, איינער פון די ראשי הקהל, מיט א גרויסער ווירטשאפט, מיט גרויסער בעקאנטשאפט

בײַ נאַטשאַלסטווע, האָט ער גערעכנט צו־ניהעריג פאַר זיך אַנטלויפן אָדער באַהאַלטן זיך און איז גרייט געווען צו נעהמען אויף זיך אַלץ, וואָס איהם וועט נור פאָרשטעהן. ער איז אַרויס אַנטקעגן דעם קוואַרטאַלנעם, האָט סטעפּאַנאָוו'ן פריינדליך באַגריסט, אפילו געגעבן די האַנד און אַריינגערופן צו זיך אין עס־צימער. די פּאָליציאַנטען זענען געבליבן שטעהן בײַ דער טהיר.

— מיט וואָס קאָן איך דינען? — האָט אַ פרעג געטהון טעוועלעוו.

— אַ פּאַקעט, — האָט פריינדליך אַ זאָג געטהון סטעפּאַנאָוו און האָט איהם דערלאַנגט אַ קאָנווערט מיט אַ חתימה און מיט אַ נומער.

טעוועלעוו האָט אויפגעעפנט דעם קאָנווערט, אַרויסגענומען פון בוזעם־קעשענע אַ פּאָר גרויסע שפּאַקולן מיט אויסגעדרעהטע דראָטהענע האַלטערס, אויסגעווישט די גלעזלעך מיט'ן ברעג טישטוך און האָט אָנגעהויבן לייענען:

— צוליעב זעהר אַ וויכטיגער אָנגעלעגענהייט בעט איך אײַך, געעהרטער העדר, אומגעזאַמט קומען אין קהל־שטיבעל צוזאַמען מיט די איבעריגע מיטגליעדער פון פערוואַלטונג אויף אַן עקסטראַזיצונג.

ערליך האָט פערוואונדערט אַ קוק געטהון אויף סטעפּאַנאָוו'ן, גלייך ווי ער וואָלט וועלען בײַ איהם אויפ'ן פּנים איבערלעזען דעם אינהאַלט פון דער דאָזיגער אײַנלאַדונג. פון קהל איז שוין באַלד צוויי יאָהר קיין זכר ניט געווען, דאָס קהל־שטיבעל איז געשטאַנען צוגעשלאָסען און קיינער האָט אפילו ניט געוואוסט, בײַ וועמען עס געפינט זיך דער שליסעל. לויט די לעצטע סטאַטוטען, וואָס זענען געווען דורכגעפיהרט דורך סטראַהאָווין, האָבען זיך צוויי יודען אפילו אין גאַס ניט געטאָרט אָבשטעלען אויף אַ פּאָר ווערטער, און האָרעדט מען וועגען אַ גאַנצער יודישער אספה!

ער איז נאָכאַמאָל דורכגעלאָפען מיט די אויגען דאָס פּאַפּיר און האָט אַ קוק געטהון אויפ'ן קוואַרטאַלנעם.

— ווען הויבט זיך עס אָן?

סטעפּאַנאָוו האָט אַ ציה געטהון מיט די פּלייצעס.

— איך קאָן עס ניט וויסען; אָבער נאַטשאַלסטווע איז שוין דאָרט.

אָרליק האָט אָנגעטהון זיין יום-טוב'דיגען שוואַרצען ראָק, האָט פונאַנדערגעקעמט זיין געדיכטע העל-גרויע באָרד, אָנגעהאַנגען אויפ'ן האַלז אַ גרויסע גאָלדענע מעדאַל, וואָס ער האָט בעקומען באַלד נאָכ'ן צוועלפטען יאָהר פאַר בעזונדערע מיטהילף ביים אויפהאַלטען דעם רוסישען גאַרניזאָן, אַרויסגעוואָרפען אויף זיך דעם מאַנטעל, אָנגעטהון דעם וואַרימען, קיילעכדיגען הוט, גענומען דעם שטאָק און איז אַוועק איבער'ן מאַרק צום ראָטהויז, וואו ס'האָט זיך אויך געפונען דאָס קהל-שטיבעל.

סטעפּאַנאָוו מיט די פּאָליציאַנטען זענען איהם נאָכגעגאַנגען פון הינטען. פון אויבען האָבען איהם דורך די האַלב-פערשוויצטע פענסטער בעגלייט בלאַסע, דערשראָקענע פנימ'ער פון די הויז-לייט.

אין קהל-שטיבעל איז געווען שמיציג, אָנגעוואָרפען און ס'איז געשטאַנען אַ שווערע, געדריקטע לופט. דער קהל'שער שמש, שלום-הירש איז אָבהענדיג געשטאַנען ביי דער טהיר און ניט געוואוסט, צי זאָל ער אָנהויבען צו ציקלויבען דעם מיסט און אָבווישען דעם שטויב, וואָס דאָ האָט זיך אָנגעקליבען פאַר די העכער אָנדערט-האַלבען יאָהר, וואָס דאָס קהל-שטיבעל איז געשטאַנען פערשלאָסען, צי ער זאָל לאָזען אַלץ אַזוי, ווי עס איז, כדי ניט אויפצוהויבען נאָך אַ גרעסערן שטויב. פינע דער שרייבער האָט אויך ניט געוואוסט, וואָס צו טהון; ער איז געשטאַנען מיט אַ פּאָר צוזאַמענגעלעגטע בלויע טאָוולען אונטער אָרעם און האָט, אויך אַזוי ווי דער שמש, אונרוהיג און אַ ביסעל דערשראָקען געקוקט אויף נאַטשאַלסטווע, אויף דרוצקאָי-סאָקאָלינסקי'ן און אויפ'ן שטאָדט-גאָלאָווא, און האָט ניט אויפגעהערט איבערצופיהרען זיין אונציפריעדענעם בליק פון די אָנגעוואָרפענע פּאַפּירען אונטער דעם קרום-אַוועקגעשטעלטען טיש אויף די צעוואָרפענע שטיהלען, אויף אַלעקסאַנדער'ס קרום-אַראָבגעדאַנגענעם פּאָרטרעט אונטער אַ פערשטויבטען גלאָז און אַן אָבגעקראָכענער בעגילטער ראַם, אויף די געלע אַלמערס, און איין

עק צימער און אויף דער „קוכע" אין דעם ווייטערסטען, אַבגעטיילטען ווינקעל פון דעמזעלבען צימער.

אָרליק האָט זיך קאַלט אַנויג געטהון צו דעם איספּראַווניק און צום שטאָדט-גאָלאָווא הרילעוויטש'ן און איז צוגעגאַנגען צו די צוויי איבעריגע גבאים, לייב ליעסאָה'ן, אַ געוועזענער בורגמיסטער און מאָנע יאָף, אַ געוועזענער האַטמאַן, וואָס האָבען אויף איהם שוין געוואַרט. און אין דעם שווייגענדיגען און אונרוהיגען בליק, מיט וועלכען זיי אַלע האָבען בעטראַכט איינער דעם צווייטען, און אויך די קריסטען, וואָס זענען געשטאַנען ביים ווייטערסטען פענסטער, האָט זיך געפיהלט יענע אָבגעטיילטקייט, יענע צושפּאַלטונג צווישען יודישער און קריסטליכער בעפעלקערונג וואָס איז מיט אַ יאָהר צוויי-דריי צוריק געווען כמעט אינגאַנצען אונבעוואוסט.

פינע איז שטיל צוגעגאַנגען צום טיש אין, פונקט ווי ער האָט עס געטהון אין אַ משך פון פיעל לאַנגע יאָהרען, האָט ער זיך אָבגעשטעלט פאַר אָרליק'ן, ווי ער וואָלט ערוואַרטען פון איהם עפּיס אַ בעפעהל, האָט אַרויסגענומען פון אונטער'ן אָרעם די פאַר טאָוולען, אויפגעעפענט זיי, נאָך זיין רגילות נאָך, ביידע מיט אַמאָל, און האָט זיך פערשעמט, דערזעהענדיג, אַז אינוויינייג איז גאָרנישט ניטאָ. ער האָט זיך אַ קראַץ געטהון הינטער רעכטען אויער, וואו ס'האָט איהם אויסגעפעהלט די געוועהנטע פעדער מיט דעם לאַנגען, ווייסען בערדיל אַהינטער און שוואַרצען פערטינטען שפּיץ פאָראויס, וואָס האָט כל ימיו געשטאַרצעט דאָ אין דעמזעלבען אָרט, האָט אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד און אָבגעטראָטען.

אין פּאָרהויז האָט זיך דערהערט אַ גערויש און, קלאַפּענדיג מיט די טהירען, האָט זיך אין צימער שנעל אַריינגעריסען דער פּאָליצמייסטער, האָט אַ וואָרף געטהון די אויגען אויף די יודען און אויף דער אָנאָרדנונג אין גרויסען צימער און האָט ברייט פונאַנדערגעעפענט די טהיר, אַריינלאָזענדיג עפּיס אַן אונבעקאַנטען, גיכר, אַ ספּעציעל-אָנגעפאָדערטעם בעאַמטען צוזאַמען מיט'ן סטראַפּטשע. ווי דער פּאָליצמייסטער, האָבען זיי אויך פער-

וואונדערט בעטראַכט דאָס צימער און די אַלע אַרומיגע. דער אָנ-געפאָדערענער בעאַמטער האָט זיך אַ נויג געטאָן, אַרויסגענומען פון אונטער׳ן אָרעם אַ פּאָרטפעל און איז צוגעגאַנגען צום טיש. שלום-הירש האָט זיך דערשראָקען אַ וואָרף געטאָן, אַריבערגעיאָגט איהם, האָט מיט׳ן ברעג פאָלע אַראָבגעווישט פון טיש דעם שטויב און האָט איהם עטוואָס איבערגערוקט. דער בעאַמטער האָט נאָכאַמאָל בע-קוקט אַלעמען אַרום, האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט דער האַנד אָן ברעג טיש און אַרויסגענומען פון פּאָרטפעל אַ פּאַפּיר.

— לויט דעם אַלערהעכסטען בעפעהל פון זיין קייזערליכער האָהייט, פון 26-טען אויגוסט — האָט ער איבערגעלייענט און שטרענג בעקוקט אַלע אַרומיגע — דאָס געזעץ וועגען רעקרוטען-הוב און מיליטער-דיענסט ביי יודען....

ערליך האָט פערוואונדערט אַ קוק געטאָן אויפ׳ן בעאַמטען. פון דער צייט אָן, זינט מ׳האָט מיט אַ יאָהר אָנדערטהאַלבען צוריק אויף איניגע אספות אַ רייד געטאָן וועגען דער רעקרוטען-גזירה, אויף וועלכע מ׳האָט דעמאָלט געוואַרט, איז די זאַך אינגאַנצען פערגעסען געוואָרען און מ׳האָט וועגען דעם גאָר אויפגעהערט צו רעדען.

— ביי דעם אויספילען פון רעקרוטסקען נאַבאָר — האָט דער-ווייל געלייענט דער בעאַמטער — וועלען די יודען פערגליכען מיט די איבעריגע אונזערע אונטערטעניגע, וואָס טראָגען אויף זיך דעם-זעלבען הוב.

— גלייכבערעכטיגונג? — האָט אַ קלער געטאָן ערליך און האָט זיך אָנגעהויבען ווייטער צו צוהערען צו דעם טעקסט פון געזעץ.

— יודען פילען-אויס זייער רעקרוטען-הוב אין נאַטור — האָט געלייענט דער בעאַמטער — יודען פון יעדער גובערניע פילען אויס דעם דאָזיגען הוב געמיינדען-ווייז, יעדע געמיינדע בעזונדער איינע פון דער אַנדערער און אָבגעטיילט פון די קריסטען.

— געמיינדען! — האָט זיך ביי ערליך׳ן אַרויסגעריסען אַ ביי-טערע בעמערקונג — וואו איז אונזער יודישע געמיינדע און וועה איז פון איהר געבליבען?

— די השגחה און די פֿעראַנטוואָרטליכקייט פֿאַר'ן געזעצלי־כען אויספֿיהרען דעם רעקרוטען־חוב ווערט אַרויפֿגעלעגט אויף קהל, האָט האָך זיך רעכענען מיט די פֿאָדערונגען פֿון גובערניע־פֿער־וואַלטונג.

אָרליק האָט זיך דערמאָהנט, אַז ס'רוב גבאים זיצען אין טורמע, געשמידעט אין קייטען.

— די פֿפליכטען פֿון קהל, וואָס זענען נוגע דער זאַך, — האָט דער בעאַמטער ווייטער געלייענט, — דאַרפֿען אַריינגעטראָגען ווערען אין ספּעציעלע „פּריגאָוואָרען", וועלכע בעקומען געזעצליכע מאַכט נאָכדעם, ווי די גובערניע־פֿערוואַלטונג בעשטעטיגט זיי.

— קהל פֿיהרט אַ בעזונדער בוך, וואו ס'ווערען פֿערשריבען אַלע יודען, וואָס זענען שייך צום דאָזיגען קהל.

— די יודען, וואָס זענען שייך צו דעם אָדער יענעם קהל, זענען מחויב אונבעדינגט צו ערפֿילען אַלע זיינע פּפליכטען, סיי די, וואָס ווערען אַרויסגעגעבען פֿון קהל גופֿא, סיי די, וואָס ס'גיבען אַרויס זיינע נאמנים...

פֿיגע האָט אַ שאַר געטהון די רעכטע פּאה הינטער'ן אויער, וואו ס'האָט איהם אַזוי אויסגעפֿעהלט די פֿעדער, און איבער זיין געדיכטער באָרד און אַראָבגעהאַנגענע וואָנסעס האָט אַ בעהאַלטען געלעכטער געשוועבט. אָרליק האָט אַ קוק געטהון אויף לעסאָחינען און ביידע האָבען אַראָבגעלאָזט די אויגען. מיט צוויי וואָכען צוריק האָט זיך דער שכּור'ער שוסטער אַזאַרקעוויטש בערימט אין מאַרק, אַז ניט אַ טאָג פֿריהער איז ער געווען זעהר בעשעפֿטיגט: ער האָט אויף מעלער־זאַקאָמעלסקי'ס הויף געשמיסען קהל, אָנגע־הויבען גאַנץ פֿריה און ביז פֿאַר־נאַכט נאָך ניט פֿאַרטיג געווען. די ווייבער האָט מען ניט גערירט, נאָר מ'האָט זיי געבראַכט צופֿיהרען פֿון אַלע טורמעס און אויסגעשטעלט אין אַ רייה אין'ן הויף, כדי זיי זאָלען זעהן די שמיץ און זיך אַראָבנעהמען אַ מוסר... און די „מאַכט", וואָס עס בעקומען — לויט די ווערטער פֿון בעאַמטען — ניט נור קהל אַליין, נאָר אפֿילו זיינע נאמנים, האָט בעקומען גאָר אַנאַנדער זין.

און דער בעאמטער האט געלייענט אַן אַרטיקל נאָך אַן אַרטיקל, אַ קאַפּיטל נאָך אַ קאַפּיטל, וועגן דער התחיבות פון קהל, וועגן דער התחיבות פון יעדן יחידן באַזונדער, וועגן „לאַטעס", וועגן קוויטן, וועגן אַנטלאָפענע, וועגן אויסגעדינטע און וועגן דער שבועה.

אויף דער שבועה האָט זיך דער בעאַמטער אָפּגעשטעלט לענגער ווי אויף אַלע איבעריקע פּונקטן. דאָ זענען געווען באַטראַכט אַלערליי פעלן, אַלערליי פּרטים, אַלע קלייניקייטן.

— ביי דער שבועה דאַרפן, חוץ נאַטשאַלסטווע, זיך געפינען אויך דער בית-דין, אַ מנין יידן.

— די שבועה דאַרף געגעבן ווערן אין דערזעלבער שוהל, וואו עס ווערט געפירט דער גאָטעס-דינסט ביי אַ ספר-תורה. די דאָזיקע ספר-תורה דאַרף זיין דוקא יענע, וועלכע עס ווערט בענוצט ביי אַ גאָטעס-דינסט...

און נאָך און נאָך האָט געלייענט דער בעאַמטער, געלייענט, אָפּגעשטעלט זיך, אָפּגעווישט דעם שווייס און ווידער געלייענט, געלייענט אָן אַ סוף.

אָרליק פלעגט קוים פאַרטיג ווערן ניט אָפּצושטעלן פון איהם און איינהאַלטן אין זכרון דעם אינהאַלט דערפון, וואָס ער האָט געלייענט, און וואָס ווייטער ער האָט געהערט, אַלץ ערנסטער און שטרענגער איז זיין אויסזען געוואָרן.

דער בעאַמטער האָט געענדיגט, נאָכאַמאָל אַרומגעווישט מיטן טיכל זיין רויט פנים און האָט זיך אָפּגעשטעלט, קוקנדיג אויף אָרליקן און אויף זיינע חברים. אַלע האָבן געשוויגן.

— איהר האָט אויסגעהערט? — האָט דער בעאַמטער אַ פרעג געטון, און איידער ער האָט זיך נאָך דערוואַרט אויף אַן ענטפער, האָט ער צוגעגעבן:

— איצט דאַרפט איהר אָט דאָ, פאַר מיר אין די אויגן, מאַכן די ערשטע זיצונג און צוזאַמענשטעלן דעם ערשטן „פרי-אָויאָר".

אַלע דרײַ גבאים זענען געבליבן שטיין אויף זייערע ערטער, קיינער האָט זיך ניט גערירט.

— איהר הערט?

אָרליק איז מיט אַמאָל רויט געוואָרן; ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און אָנגעשטעלט אויפ'ן בעאַמטען אַ קאַלטען און אַ האַרטען קוק.

— אײַער הויך-געבאָרען, הערר בעאַמטער — האָט ער שטײַף און לאַנגזאַם אַרויסגערעדט — דאָס, וואָס איהר האָט אונז איצט איבערגעלייענט, דאָבען מיר זעהר אויפמערקזאַם אויסגעהערט; דאָס האָט אָבער ניט, דאָס קאָן ניט האָבען צו אונז קיין שום שייכות.

— וואָס?

— דאָס געזעץ וועגען מיליטער-דיענסט, מיט וועלכען איהר האָט אונז נאָר-וואָס גנעדיג בעקאַנט געמאַכט, האָט אין זינען אַ יודישע געמיינדע, אַ יודיש קהל, אַ יודישע בעפעלקערונג. דאָ אָבער, בײַ אונז, האָט איהר גאָרנישט: ניט קיין קהל, ניט קיין געמיינדע, ניט קיין בעפעלקערונג. אַ בית-עלמין האָט איהר, און פאַר אָבגעשטאָרבענע זענען די תקנות פון לעבעדיגע ניט גילטיג.

דער בעאַמטער האָט דערשראָקען אַ קוק געטהון פריהער אויפ'ן סטראַפּטשי און נאָכדעם אויפ'ן פּאָליצמייסטער.

— אַ בונט? — האָט ער שטיל אַ פרעג געטהון בײַ די בײַאַמטע און האָט אָנגעהויבען צוזאַמענקלויבען זײַנע פּאַפּירען.

בעת'ן אויסריכטען איהם קיין וועלכע האָט איהם חאָוואַנסקי געזאָגט, אַז די דאָרטיגע יודען זענען זעהר אָנגעשטויסען אויף דעם מיליטער-געזעץ און זענען גרייט צו מאַכען אַ בונט. אין די העכערע, רעגירענדע קרייזען איז שוין געווען בעוואוסט דער „בונט", וואָס די יודען האָבען געמאַכט אין סטאַראָ-קאָנסטאַנטינאָוו, ווען מ'האָט זיי בעקאַנט געמאַכט מיט'ן געזעץ. און חאָטש דער בונט איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס די יודען האָבען בענוצט דעם ערשטען בר-מנן, כדי אַרײַנצולעגען איהם אין ארון אַ בקשה צום רבונו-של-עולם, ער זאָל פערגרינגערן די גזירה, דאָך האָט

מען גאַנץ קהל פֿאַרעסטירט און מ׳האָט געוואָרט אויף אַ באַפֿעהל פֿון וועגען מיליטער־געריכט.

— פֿייער דויך־געבאָרען — האָט אָרליק נאָך העכער אויפֿגעהויבען זיין שטים — אין דעם גאַנצען, וואָס איהר האָט פֿאַר אונז איבערגעלייענט, איז דאָ פֿאַנאַרטיקעל — איך געדענק אידם זעהר גוט, — לויט וועלכען די פּריוואָרען פֿון געמיינדע וועלען בעשטעטיגט נור דאַן, ווען אין זיי נעהמט אַנטהייל ניט ווייניגער פֿון צוויי דריטעל אָרטיגע יודישע איינוואוינער און צווישען זיי ניט ווייניגער ווי צוויי דריטעל אָנגעזעהענע בעלי־בתים. איהר הייסט, אַז צוויי דריטעל היגע יודישע איינוואוינער זאָלען זיך צונויפֿקלייבען און ניט צוויי דריטעל, נור כמעט אַלע אָנגעזעהענע בעלי־בתים זיצען מיט געשאָלטענע קעפּ, פֿערשמידט אין שווערע אייזערנע קייטען, ווי די גרעסטע פֿערברעכער. ווער־זשע וועט פֿאַר זיי צונויפֿשטעלען די פּריוואָרען?...

אָרליק האָט זיך צוהיצט; זיינע אויגען האָבען געברענט, זיין שטים האָט געקלונגען ערנסט און צאָרנדיג. פֿינע האָט דערשראָקען געקוקט דאָ אויף אידם, דאָ אויף׳ן בעאַמטען, וועלכער איז שוין געווען ביי דער טהיר.

— די שבועה! — האָט ער ווידער אָנגעהויבען און אויפֿגעהויבען די האַנד, — דאָס גאַנצע פֿאָדערט, אַז די שבועה זאָל געגעבען ווערען אין שוהל, וואו ס׳קומט פֿאַר דער גאָטעס־דיענסט, ביי אַ ספר־תורה, וואָס ווערט בענוצט ביי דעם דאָזיגען דיענסט. דער געזעץ־געבער האָט ניט געדאַכט, ער האָט ניט געקאָנט וויסען אין זיינע צייטען, וואו די שוהלען זיינען פֿערחתמ׳עט, וואו דער גאָטעס־דיענסט איז פֿערבאָטען, וואו די ספרי־תורות וואַלגערן זיך פֿערשוועכטע אין פּאָליציי־צירקעל!... גיט אונז צוריק אונזער שוהל, קעהרט אונז אום אונזערע געגזל׳טע תורות, נעהמט אַראָפּ די קייטען פֿון די אונשולדיגע, קעהרט־אום די עלטערן צו זייערע פֿעריתומ׳טע קינדער, לאָזט־צו די קינדער צו זייערע אונשולדיג־געפּייניגטע עלטערן, און מיר וועלען טהון אונזער פֿפֿליכט, ווי מיר האָבען עס געטהון ביז אַהער. כל זמן אָבער אַלץ איז רו־

אײנערט. כל זמן די יודישע בעפעלקערונג איז צוטריבען און די שטאָדט װעט אױס װי א געפּאַנגענע פון א שונא, קאָנען מיר אײך ניט בעװאָרענען, אַז דאָס נײַע געזעץ זאָל געקאָנט אויסגעפיהרט װערען: פון א חורבה איז נישטאָ װאָס צו נעהמען!

ער האָט פונאַנדערגעפיהרט בײדע הענד, א נויג געטהון זיך און פון אונטער דער באָרד איז אַראָבגעהאַנגען א בלאַנקענדע מעדאַל; דאָס האַרץ האָט בײַ איהם געקלאַפּט, אין די אויגען זײַנען געשטאַנען טרעהרען.

דער באַאַמטער האָט א קוק געטהון אויפ'ן סטריאַפּטשי; יענער איז רוהיג געשטאַנען אויף זײַן אָרט און האָט זיך ערנסט צוגעהערט צו אָרליק'ס װערטער. אין די גובערנסקע רעגירונגס־ספערען איז געװען בעװאוסט, אַז דער אָרטיגער סטריאַפּטשי, װעלכען סטראַחאָװ האָט בעזײטיגט פון דער אויספאָרשונג, איז מיט דעם דאָזיגען אויספאָרשער אויף מעסערס און אַז ער שטעהט פאַר די יודען.

— הערר סטריאַפּטשי — האָט ער שטרענג א זאָג געטהון און האָט אָנגעהויבען לעגען די פּאַפּירען צו זיך אין פּאָרטפעל — איך האָב מײַן פּפליכט ערפילט, איצט איז אײַער חוב אַכטונג צו געבען, אַז די יודען זאָלען אויספיהרען אַלץ לויט'ן געזעץ; אויף װידערזעהן!

ער האָט זיך א נויג געטהון צו אַלעמען מיט אַמאָל און אַװעק צו דער טהיר, אין בעגלײטונג פון פּאָליצמײסטער.

דער איספּראַװניק און דער שטאָדט־גאָלאָװא זענען צוגעגאַנגען צו אָרליק'ן.

———————

דאס ניין און דרייסיגסטע קאפיטעל.

לויט דער הערכה, האט וואלאזשער קהל, צוזאמען מיט די ארומיגע שטעדטליך, געדארפט צושטעלען ניט ווייניגער ווי עטליכע און צוואנציג רעקרוטען. קהל האט אבער ארויסגעשטעלט נור ניין נפשות, פון זיי — אכט קינדער פון צוועלף ביז פערצעהן יאהר אלט; דער ניינטער איז געוועזען איינער א יונגער-מאן מאטקע, אהן עלטערן און אייגענע, א שנארער, וואס פלעגט זיך ארומשלעפען איבער די הייזער, אויפהאלטען זיך ווינטער ארום באה און זומער אויף די פליטען, אמאל אונטערצינדען א יודיש קליטעל, אמאל ארייננהאפען זיך ביי דער נאכט אין א יודיש הויז און אוועקטראגען מיט זיך א פאר זילבערנע לעפעל.

שטענדיג א הונגעריגער, א נארומגעריסענער, מיט אונרוהיגע זוכענדע אויגען, פלעגט ער אויך אין די שטילע יאהרען ניט אויפהערען צו שרעקען דעם עולם, און איצט, זינט ס'האט זיך אנגעהויבען דאס איבערקעהרעניש, האט ער אנגעהויבען ארויסצוזוכען נאך גרעסערע שרעק צווישען די אנגעשראקענע, געדריקטע יודען. אומעטום ארומגעשנארט, זיך צוגעהערט, געזוכט, געשפירט, אמאל ארומגעדרעהט זיך ארום פעטרישצע'ן מיט א זאדקעוויטש'ן — דאס איז די לעצטע צייט געוועזען זיין איינציגע ארבייט. פון איהם האט קהל געוואלט פטור ווערען און לויט דעם ארטיקעל 34 פון דעם נייעם רעקרוטען-געזעץ, וועלכען פיניע האט שוין דורכגעשטודירט און געקאנט אויסוויינייג, האט מען איהם אבגעגעבען אין רעקרוטען פאר שנארעריי.

ער איז געוועזען דער איינציגער, וואס איז געוועזען עלטער פון אכצעהן יאהר און האט געדארפט געבען א שבועה.

און צוליעב איהם איינעם האט דאס פאליציי-הויז אין א האלקענדיגען הערבסט-טאג, אנהויב אקטאבער, בעקומען אן אונגעוועהנליך אויסזעהן. פון אין דער-פריה אן האט זיך דא אנגעהויבען א בעזונדער בעוועגונג; איינעם פון די צימערן ביים רעכטען ארייננגאנג האט מען אינגאנצען אויסגערייניגט, מ'האט פון דאנען

אַרײַנגעטראָגן די איבעריקע זאַכן, אַוועקגעשטעלט אין מיטן אַ גרויסן טיש, בעדעקט מיט אַ גרינעם טישטוך, און באַלד נאָך האַלבן טאָג האָט זיך אַהער נאַטשאַלסטווע אָנגעהויבן צונויפקומען, ס'איז געקומען דער סטריאַפּטשי מיט זײַן שרײַבער, דער שטאַט-גאָלאָוואַ, דער פאָרזיצענדער פון מאַגיסטראַט, אָרליק טעוועליער מיט לעשאַטינסקין זענען געקומען עטוואָס שפּעטער; ס'איז געקומען דער רב, רב בנימין, מיט'ן דין און מיט'ן שטאָט-שוחט. פינע איז געקומען צוזאַמען מיט יאָסע'ן, שלום-הירש איז פון אין דער-פריה אַרומגעגאַנגען איבער'ן שטאָט קלויבן אַ מנין און קוים אים צוזאַמענגעקליבן.

און, אַז אַלע זענען שוין געזעסן אויף זייערע ערטער, האָט מען פון דער רעקרוטסקי בײַם קהל-שטיבל געבראַכט צופירן מאָביקען. ער האָט אויסגעזען נאָך בלאַסער, נאָך מער אַרומגעריבן ווי פריִער און די אויגן זײַנע האָבן אַרומגעשפּילט אומרויִקער ווי אַלע מאָל.

אָרליק האָט זיך פאַרוואונדערט, בשעת ער האָט דערזען, אַז באַלד נאָך מאָטקען איז אַרײַן אין צימער איינער פון מאָטקעס נאָענטע פרײַנד, דער משומד יוסף גרודינסקי, וואָס האָט געאַרבעט אַמאָל בײַ נאָטע פרודקאָוו'ן אין סערטיזע, און איז איצט געווען אויך אַזאַ אַנאַרומגעריסענער, ווי מאָטקע, מיט וועלכן ער האָט אָפט געטיילט זײַן נאַכט-לאַגער אויף די פּליטעס אָדער אונטער אַנ'אומגעקערטער לײַבע אויפ'ן ברעג. גרודינסקי האָט זיך אַוועקגעשטעלט אויבן-אָן צווישן דער העכערער נאַטשאַלסטווע, צווישן וועלכער ער האָט זיך דאָס מאָל, ניכר, געפילט גאָר ווי אַנ'אייגענער.

דער סטריאַפּטשי איז צוגעגאַנגען צו רב בנימינ'ען און האָט אים אָנגעהויבן צו לערנען, ווי אַזוי עס דאַרף פאָרקומען דער נײַער אומגעוועהנליכער „מנהג“. דער רב האָט אים אויסגעהערט מיט האַלב-פאַרמאַכטע אויגן, געהערט און געשאָקלט מיט'ן קאָפּ, גלײַך ווי ער וואָלט זאָגן דערמיט, אַז אַלץ, וואָס מ'וועט אים הייסן טאָן, וועט ער טאָן, אָבער דאָך דאַרפן זיי וויסן, אַז

ניט ער טהוט עס, נור זיי טהוען דאס. און בשעת שלום־הירש האט פונאנדערגעבונדען זיין טלית און תפילין, וואס מ'האט איהם געהייסען ברענגען מיט זיך, און האט אנגעטהון אויף מאטקען זיין לאנג ניט־געוואשענעם, פערשמיצטען ארומגעריסענעם קיטעל, אין וועלכען דער קליין־וואוקסיגער מאטעל האט זיך אינגאנצען פערלארען, און זיינע קליינע דארע הענד האבען זיך ניט געזעהן פון אונטער די ברייטע לאנגע ארבעל, און בשעת שלום־הירש האט איהם דערלאנגט זיינע תפילין און מאטקע האט מיט א בעהאלטענעם געלעכטער אנגעהויבען דרעהען אויף דער לינקער האנד די געלע אבגעריבענע רציעה און האט פערוואונדערט בעקוקט די העל־רויטע פאסען, וואס זענען אויפגעלאפען צווישען די „ביינעל" אויף דער בעוואקסענער הויט פון האנד; און בשעת דער של־ראש איז ביי איהם צו־נידעריג אראבגעפאלען אויפ'ן שמאל־שפיציגען שטערן, און דער געלער דורכגעריסענער טלית, וועלכען ער האט ניט געוואוסט ווי מען טהוט אן, האט זיך ביי איהם ווייט געשלעפט מיט די ציצית איבער דער פאדלאגע, האט ר' בנימין אויסגעזעהן נאך ערנסטער, נאך מעהר פערדראגט און נאך מעהר גרייט אריבערצוטראגען די נייע אונערווארטעטע גזירה, וואס איז, אייגענטליך, געווען מעהר ניט, ווי א צוגאב צו דער הויפט־גזירה.

דער סטריאפטשי האט זיך פערענטפערט, אז דאס אלץ האט, לויט'ן געזעץ, געדארפט פארקומען אין דער גרויסער שוהל, ביי אנגעצונדענע ליכט פאר'ן אפענעם ארון־קודש. סטראהאוו האט אבער ניט ערלויבט אבצוהתמ'ענען די שוהל, איידער די אויספארשונגס־קאמיסיע האט פערזענליך ניט בעטראכט דעם ארט, „וואו ס'איז פארגעקומען דער שרעקליכער מארד", און געגען זיין ווילען און געגען געזעץ, האט עס אלץ געמוזט אויסגעפיהרט ווערען דא, אין פאליציי־אמט. און דאס, וואס די „קארדעגארדיע" איז געווען צוגעפאסט צו א כלומר'שטער שוהל, בעת אז די אמת'ע שוהל איז געווען אומגעביטען אויף א „קארדעגארדיע", און דאס, וואס זיי, די יודען, האט מען דא גענויט טהון דאסזעלבע, וואס אויסער־

דעם איז זיי געווען פערבאָטען, און דאָס, וואָס דער דאָזיגער פּאָליציאישער גאָטעס-דיענסט איז פערהרעכענט געווען, האָט געמוזט פערהרעכענט ווערען פאַר אַנ'אמת'ן און די יודען האָבען זיך געוואָלט לאָזען נאַרען אָדער מאַכען זיך, אַז זיי לאָזען זיך נאַרען און ענטפערן „אָמן" אויף דער ברכה, וועלכע עס מאַכט פאַר זיי דער „גאָראָדאָוואָי" — דאָס אַלץ האָט ניט געקאָנט ניט אַרויסרופען ביי ר' בנימין און ביי דעם הייפעל איבעריגע צוזאַמענגעטריבענע יודען אַ געוויסעס געפיהל.

שלום-הירש האָט אָנגעצונדען אויפ'ן טיש צוויי הלבענע ליכט, אַריינגעשטעלט אין נידעריגע קופּערנע לייכטער מיט הענטלעך, בעגאָסענע מיט טריף-וואַקס, מיט אָנגעוואָרפענע שטיקלעך סיגאַרעטען. די צוויי פייערלעך האָבען זיך בלאַס און ווי פערשעמט געצאַפּעלט אין דעם העל-בעלויכטענעם צימער, וועלכען זיי האָבען גאָרנישט ניט צוגעגעבען, און אַז שלום-הירש האָט, לויט'ן אויסטאַוו, פערלאָשען זיי ביידען מיט אַמאָל, האָט זיך אין צימער גאָרנישט ניט אומגעביטען און דער מנהג, וואָס האָט, לויט'ן פּלאַן פון געזעצגעבער, געדאַרפט אַרויסרופען די גרעסטע איבעראַשונג, איז גאָר אינגאַנצען פערפאַלען.

דער רב איז מיט אַ זיפץ צוגעגאַנגען צום געלען אַרומגעריסענעם אַלמער, פון וועלכען ס'האָט געשמעקט מיט אַלט פערלעגען פּאַפּיר, וועלכער האָט איצט געדאַרפט דינען אַלס ארון-קודש, און האָט אויפגעעפענט זיינע ביידע טהירען. דער גערוך איז געוואָרען נאָך שטאַרקער, אויף די פּאָליצעס זענען געלעגען אין דער לענג, איינע אויף דער צווייטער, עטליכע און דרייסיג ספרי-תורות, יעדע איבערגעבונדען מיט אַ שטריקעל, אויף וועלכער ס'איז געהאַנגען אַ רויטע וועקסענע התימה און אַ ווייס פּאַפּירעל מיט אַ נומער. ר' בנימין האָט גענומען די אויבערשטע פון זיי, אַרומגענומען זי מיט ביידע הענד און צוגעדריקט צום האַרצען, אַזוי ווי מען דריקט צו אַ קינד; זיין לאַנגע ווייסע באָרד איז אַראָבגעהאַנגען איבער די עץ-חיים'ס און בעדעקט דעם אויבערשטען ברעג פונ'ם רויט-סאַמעטענעם מענטעלע. דער אונטערשטער ברעג איהרער

איז געוועזן א ביסעל פערשווארצט ארויף און פון הינטער איהם האט זיך געזעהן דער פארמעט. ניט אויפהערענדיג די אויגען, איז רב בנימין שטיל און לאנגזאם צוגעגאנגען צום טיש; די אראב־געהאנגענע התימה מיט חצר נימער האבען זיך געטרייסעלט און גע־קלאפט איינע אן דער צווייטער. אלע האבען געשוויגען.

מאטקע האט מיט א בעהאלטענעם שמייכעל אויף די דארע ליפען און אין די שפילענדע שפיציגע אויגען געקוקט אויף אלע־מען. ער האט זיך געפיהלט א שטיקעל התן־תורה; און דאס, וואס ער, דער אומבעוואוסטער, אומגעריסענער שנארער שפיעלט די הויפט־ראלע און אלע קוקען אויף איהם און אלע ווענדען זיך צו איהם — איז איהם, ניכר, זעהר געפעלען.

דער סטריאפטשי האט איהם געהייסען ארויפלעגען ביידע הענד אויף דער ספר־תורה. און האט דערלאנגט רב בנימינ׳ען א לאנגען פאפיר מיט עטליכע אבגעדריקטע שורות פון אויבען. די שבועה איז געוועזן געדריקט העברעאיש. דעם בירגמייסטער, די פאליציאנטען און דער איבעריגער נאטשאלסטווע, צווישען זיי אויך גרודזינסקי׳ן, האט ער פונאנדערגעטיילט אנדערע פאפירען, אין וועלכע דיזעלבע שבועה איז געוועזן אבגעדריקט מיט העברעאישע ווערטער, נור מיט חסידישע בוכשטאבען. און אז אלץ איז געוועזן פארטיג, האט שלום־הירש א פאטש געטהון איבער׳ן טיש, גאר אזוי ווי ער פלעגט עס טהון אין קלויז פאר׳ן מנין, וואו ער איז געוועזן שמש, פאר א „ברכו״, און רב בנימין האט אנגעהויבען צו לייענען די שבועה.

רב בנימין האט געלייענט, דאס פאפיר האט זיך געטריי־סעלט ביי איהם אין האנד און מאטקע האט איהם שטאלץ געקוקט טיעף אין די אויגען אריין און איבערגע׳חזר׳ט נאך איהם יעדעס ווארט, הארט ארויסריידענדיג די שווערע, אומבעקאנטע עברי.

דער סטריאפטשי, דער פאליצמייסטער, גרודזינסקי און אלע אנדערע האבען געפיהרט מיט די פינגער איבער די שורות מיט די פרעמדע, אומגעלומפערטע חסידישע ווערטער און האבען ניט דורכ־געלאזט קיין איינציג ווארט.

— אבל אם אתּה, אויב דורך מײַן שוואַכקײַט אָדער דורך וועמעס ניט איז איבערגעריידן, וועל איך אָבער צושטערן די שבועה, וואָס איך גיב דאָ הײַנט — האָט געלייענט רב בנימין — זאָל איך מידבר און פֿאַרטיליגט ווערן צוזאַמען מיט מײַן גאַנצער משפּחה אויף דער און אויף יענער וועלט, — און סטאַטקע האָט אידם נאָכגעלייענט יעדעס וואָרט און אַ שטילער געלעכטער האָט געקלונגען אין זײַנע ווערטער וועגן דער משפּחה זײַנער און וועגן זײַן עולם-הבא.

רב בנימין האָט זיך אָפּגעקערט און האָט זיך אָפּגעשטעלט מיט די אויגן אויף׳ן סטריאַפּטשי, ער האָט ניט געוואוסט וואָס ווײַטער צו טהון.

דער שרײַבער האָט געבראַכט אַ טינט און פֿעדער, אַוועקגעשטעלט אויפ׳ן טיש, אַוועקגעזעצט זיך און אָנגעהויבן אויסצופֿילען די „ליסט”. דער ערשטער האָט זיך געדאַרפֿט אונטערשרײַבן סטאַטקע אַליין, ער האָט אָבער ניט געקאָנט שרײַבן און אָנשטאָט זײַן נאָמען האָט ער, אַזוי ווי ער איז געזעסן אין קיטל און אין טלית ותפֿילין, גענומען אין האַנד די פֿעדער און אַוועקגעשטעלט אויפ׳ן אָנגעווײזענעם אָרט דרײַ קרײַצלעך. רב בנימין האָט אונטערגעשריבן זײַן נאָמען אין חומש, אַלע איבעריגע האָבן זיך אונטערגעשריבן אויף יודיש.

עס איז געקומען די צײַט פֿאַר גרודזינסקי׳ן. ער איז זעהר שטאָלץ צוגעגאַנגען צום טיש, האָט גענומען אין האַנד די פֿעדער און מיט עפּיס אַ באַזונדער גרויסקײַט, גלײַך ווי ער וואָלט וועלן ווײַזן די יודען, אַז ער קאָן אויך אַמאָל קומען צו-ניץ, האָט ער זיך מיט גרויסע, קרומע חומשע בוכשטאַבן פֿונאַנדערגעשריבן אויף גאַנצע דרײַ שורות:

„בײַם צונעהמען די שבועה האָט זיך געפֿינען דער געוועזענער יוד, וואָס האָט אָנגענומען דאָס קריסטליכע גלויבן, יאָסיף גרודזינסקי”.

עס האָט זיך אונטערגעשריבן דער סטריאַפּטשי, ס׳האָט אונטערגעחתמ׳עט זײַן נאָמען דער בורגמײַסטער. דער „אָבריאַד־

האָט געהאַלטן בײַ ענדיקן און מאָטקע האָט אָנגעהויבן אַראָפּ־צונעמען די תּפֿילין.

פּלוצלינג האָט ער זיך אַ צאַפּל געטאָן און דער של־ראש איז שיִער ניט אַרויסגעפֿאַלן בײַ אים פֿון האַנט. הינטער אים, ניט ווײַט פֿון פֿונאַנדערגעעפֿנטן אַלמער, האָט זיך דערהערט אַ תּקיעה.

אַלע האָבן אומגעקערט די פּנימער אַהין, פֿון וואַנען ס'האָט זיך אַרויסגעריסן דאָס שופֿר־בלאָזן; שלום־הירש איז געשטאַנען מיט'ן פּנים צו די תּורות, מיט צוויי פֿינגער צוגעדריקט צום רעכטן ווינקל פֿון מויל דעם שופֿר, עטוואָס אָנגעוואָרפֿן אַהינטער דעם קאָפּ און האָט זיך מיט גרויס געשמאַק צעטרילערט אין אַ שברים־תּרועה.

רב בנימין האָט נאָך שטײַפֿער צוזאַמענגעדריקט די ברעמען און האָט זיך אָנגעהויבן בעגײַסטערט צו שאָקלען מיט'ן גאַנצן קערפּער. שלום־הירש' האָט אָפּגערוהט און אויסגעצויגן אַ לאַנגע תּקיעה גדולה.

און אין די גרויע, קאַלטע ווענט פֿון פּאָליציי־אַמט, פֿאַר עטליכע און דרײַסיג געפֿאַנגענע און געפֿינחענע ספֿרי־תּורות, פֿאַר אָנדערטהאַלבן מנינים יודען, וואָס האָבן געוואוסט, אַז אין עטליכע מינוט אַרום, באַלד ווי זיי וועלן נור אַרויסגעהן פֿון דאַנען, וועט בײַ זיי ווידער צוגענומען ווערן דאָס רעכט צוזאַמענצוקומען זיך ניט נור צוליעב וועלטליכע, נאָר אויך צוליעב געטליכע זאַכען, האָט די דאָזיגע תּקיעה געקלונגען מיט אַ באַזונדער טרויער, מיט אַ באַזונדער פּײַן.

די רעקרוטען האָט מען צעטיילט אויף צוויי פּאַרטיעס: די קינדער האָט מען אָפּגעפֿיהרט אין פּערמער קאַנט און באַזעצט אין ווײַט־פֿונאַנדערגעוואָרפֿענע דערפֿער בײַ די „ראַטיאַקען", זיי זאָלען זיך דאָרט האָדעווען, ביז יעדער פֿון זיי וועט דערגרײכען אַכטצעהן יאָהר, און וועט ערשט דעמאָלט קאָנען פֿאַררעכענט ווערען אויף פֿינף און צוואַנציג יאָהר אין ווירקליכען מיליטער־דיענסט, און

מאָטקען האָט מען אָבגעשיקט קיין ווִיטעבסק אין צוגענומען אין וויאַטסקען פּאָלק. נאָר איידער מ'האָט איהם אָבגעפיהרט פון ווִעליזש, האָט ער מיט גרויס פאַראַד אָנגענומען אין דעם איינציגען פּראַ־וואָסלאַוונעם ניקאָלסקען קלויסטער דאָס פּראַוואָסלאַווע גלויבען און האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אַדריאַן קאָנסטאַנטינאָוו.

דאס פיערציגסטע קאפיטעל.

נאָטע האָט אַ טעות געהאַט, בשעת ער האָט געמיינט, אַז די נור ער וועט זיך אַריינכאַפּען אין אויספאָרשונגס־הויף, וועט ער באַלד קומען אין אַן איינגערער פערבינדונג מיט די אַרעסטירטע, ווי ביז אַהער. אין אמת'ן איז אויסגעקומען פערקעהרט: פון זינט ער האָט אָנגעטאָן דעם אַרעסטאַנטען־חאַלאַט און מ'האָט איהם איינגעשמידט אין אייזערנע קייטען, איז ער געוואָרען פיעל איינזאַמער, מעהר אָבגעריסען פון די אַלע, וועמען ער האָט אפילו אויף איין מינוט ניט אַרויסגעלאָזט פון זינען, ווי ער איז פריי־הער געווען.

פריהער, בשעת ער פלעגט גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט אַרומשפּאַצירען אַרום דעם הויכען פּאַרקאַן, נאָכיאָגען פון ווייטען די, וואָס זענען געזעסען אין שלאָס־טורמע בשעת מען פלעגט זיי פיהרען אויפ'ן „דאָפּראָס" צו דער אויספאָרשונגס־קאָמיסיע, צוהערען זיך ערגיץ פון אונטער אַ ווינקעל צו מאַריע'ס און אַוודאָטיע'ס אָבגעהאַקטע, בעהאַלטענע דבורים בשעת מען פלעגט זיי פיהרען צו מוראַשקעוויטש'ן, אָדער אָבפיהרען צוריק,— האָט ער מעהר געוואוסט וועגען דעם, וואָס פּאַסירט מיט יעדער פון די אַרעסטירטע, ווי איצט. אין יעקב־הירש'ס קבר, וואָס איז איהם אָנגעקומען בירושה, איז געווען אַזוי שטיל ווי פריהער, נאָר פינסטערער און איינגער. סטראַחאָוו האָט ביי־צייטענס אָנגענומען מיטלען, צו פער־שטאַרקען די השגחה אויף די „טמער דריי און פערציג", וואָס האָט בערוהמען דעם פּלאַץ פון „טמער צעהן". ער האָט משלח געווען דעם פריהערינען אויפזעהער אויף דעם צימער, אַניסימאָוו'ן,

וועלכן ער האט חושד געווען אין צו-נאהנטע בעציהונגען מיט'ן פערשטארבענעם יעקב-הירש, און האט אויף זיין ארט בעשטימט א יונגען וועכטער זשוראווליאָוו'ן, וואס האט געקאנט גוט אכטונג געבען און זעהן, אז די טורמע-פארשריפטען זאלען אבגעהיט ווערען ווי געהעריג. צום „דאפראס" האט מען נאטען ניט גע-רופען, „אויג אויף אויג" מיט די עדות-זאגערינס האט מען איהם ניט געשטעלט. אחוץ די אייזערנע גראטעס האט מען נאך די פענ-סטער פערשלאגען פון דרויסען, מיט ברעטער, אזוי אז דורך זיי זאל קאנען דורכדרינגען נור א קליין פאסיקעל ליכט. און פון אין דער-פריה ביז ביי-נאכט, און פון נאכט ביז פריה-מארגען פלעגט נאטע מיט הארטע בייזע טריט ארומגעהן הין און צוריק איבער דעם קליינעם צימעריל, צו-פאלען אמאל מיט די אויגען צום קליינעם שפעלטעל אין די פערשלאגענע לאדען און ווידער קלינגען מיט די קייטען, לאנג, נודנע און שלעפעריג. דער וועכטער פון יענער זייט פעסט פערשלאסענער טהיר פלעגט זיך צוהערען צו דעם דאזיגען קלינגען און פלעגט זיך בעאונרוהיגען; בשעת דער קלונג פון די קייטען האט א ווילע אויפגעהערט.

ס'איז געווען א פינסטערע, נאר א ווארימע הערבסט-נאכט, דער פערוואלקענטער הימעל איז נידעריג געהאנגען איבער דער ערד און איז גרייט געווען זי צו בעגיסען מיט א געדיכטען נאר ווארימען רעגען, — גרייט געווען, האט עס אבער ניט געטהון, גלייך ווי ער וואלט זיך נאך אלץ ערנסט מישב זיין וועגען דעם. נאטע איז געשטאנען ביים פענסטער און דורך דעם שמאלען שפאלט אין די ברעטער ארייגעקוקט אין הויף אריין. ווייט ערגיץ אין א ווינקעל האט זיך געצאפעלט א קליין פייעריל אין א לאמטערן, וועלכער איז געווען פון איהם בעהאלטען, און די שווארצע פינסטער-ניש ארום פייעריל האט אויסגעזעהן נאך געדיכטער, נאך שווארצער.

ניט אבטרעטענדיג פון פענסטער, האט ער ניט אויפגעהערט צו טרייסלען זיינע קייטען, און זיי האבען געקלינגען גלייך ווי ער וואלט ניט אויפהערען ארומצוגעהן איבער'ן צימער, און ער האט געוואוסט, אז דער דאזיגער קלונג שלעפערט איין דעם וועכטער און מאכט שוואכער זיין אויפמערקזאמקייט.

ער האָט זיך אויף אַ ווײַלע אָבגעשטעלט, אויפגעהערט צו קלינגען און האָט זיך אָנגעהויבען שאַרף צוהערען; אויף יענער זײַט מהיר איז געווען שטיל: דער וועכטער איז געשלאָפען. פאַר זײַן לאַנגען זיצען דאָ אין שטיל-פינסטערן צימעריל. האָט ער שוין גוט געקענט זשוראַוליאָוו׳ן, אויסגעשטודירט אַלע זײַנע בעציהונגען, גוט געוואוסט, ווען זײַן אויפמערקזאַמקײַט וואַקסט, ווען זי פאַלט, ווען ער איז שלעפעריג, ווען ער איז וואַך, ווען מען דאַרף זײַן בעזונדערס פאָרזיכטיג. און ווען מען קאָן זיך עפּיס ערלויבען. ער האָט געוואוסט, אַז אין די עטליכע פאַר-טאָגיגע שטונדען איז דער שלאָף זײַנער שטאַרקער ווי אַלע מאָל. איינינע מינוטען איז נאָטע גאַנץ אונבעוועגט אָבגעשטאַנען אויף זײַן אָרט און האָט זיך האַסטיג אַלאָז געטהון צום ווינקעל, הינטערן אײַזען, וואו ס׳איז געשטאַנען זײַן קלײַן, שמאָל בעטעל. ער האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם חאַלאַט, אונטערגעכאַפּט מיט׳ן גאַרטעל די אַראָבגעהאַנגענע קײַטען אין שטיל, פאָרזיכטיג אָבגערוקט דאָס בעטעל. איינס פון די פאָרלאָגע-ברעטער איז געווען אָבגעשטאַנען פון די איבעריגע, און ער האָט עס גרינג אויפגעהויבען און אָנגעשפאַרט אָן ווענדטיל פון בעטעל; דער חלל, וואָס איז געבליבען הינטער איהם, איז געווען אַ ביסעל צו-איינג, נאָר ער האָט זיך צוזאַמענגעדריקט און האָט זיך מיט אַ זײַט הירכגערוקט אַראָב. דאָ איז געווען פינסטער, נאָר ער האָט ניט לאַנג געזוכט דאָס צוגעוועהנטע אָרט, וואו ס׳איז געלעגען אַ נאָכגעבראָכען פּיסעל פון זײַן בעט און אַ קיפּקעלע ערד, וואָס איז געווען אַרויסגעגראָבען פון אונטער דעם ציגעלנעם פונדאַמענט. דאָס קיפּקעלע איז שוין געווען גענוג הויך, און די גריב אונטער דער וואַנד גענוג לאַנג: די פערהאַנגענע נאַכט איז די אינזאַנצען פאַרטיג געווען, עטליכע צוזאַמענגעלעגטע ציגעל האָבען איהר קינסטליך בעדעקט פון דרויסען, און נאָטען איז געבליבען מעהר נישט אָבריקען זי: אָן אַ זײַט און דורכקריכען. ער האָט עס געטהון און אין אַ פּאָר מינוטען אַרום איז ער שוין געווען דרויסען.

דער הימעל איז ניחעריג געהאַנגען איבער דער ערד, אין

דער געדיכטער, אומבעוועגטער פֿינסטערניש האָבען זיך אַלע פֿיגורען אַרום צוזאַמענגעגאָסען און נאַטע האָט די ערשטע מינוטען ניט געוואוסט, וואו ער געפֿינט זיך. ווײט ערגיץ אין מיטען הויף האָט געפֿינטעלט דער לאַמטערן, און עטליכע אַרײנגעהאָנגענע צווײגען זענען אַרויסגעקראָכען פֿון דער פֿינסטערניש און געהאָנגען אין דער לופֿטען ווי אָבגעריסענע פֿון זייערע בוימער, וועלכע זענען געשטאַנען באַהאַלטענע אַרום.

ער האָט אַ פּאָר טריט געטהון, צוהאַלטענדיג מיט'ן האַנד די קײטען, און האָט זיך אָנגעשטויסען אויף אַ שטעכעדיגען, לאַנג אָבגעבליהטען רויזען-קוסט. די האַלב-טויטע בלעטלעך זענען גע-ווען ווייך און נאַס. און האָבען זיך געקלעפּט צו די הענד; ער האָט זיך אָבגעקעהרט אָן אַ זײט און איז אַרויס אויף אַ שמאָ-לען וועג, בעזעצט מיט אַקאַציען, פֿון וועלכע ער האָט מעהר אָנגעטאַפּט, ווי געזעהן מיט די אויגען, די ערשטע צווײ קוסטען פֿון בײדע זײטען. ער האָט זיך פֿאָרזיכטיג אַ לאָז געטהון איבער'ן וועג: דאָס גרעגעל האָט זיך געדרעהט און זיך געצויגען אַלץ ווײטער און ווײטער פֿון דעם קלײנעם נידעריגען הײזעל, וועלכעס ער האָט נאָר-וואָס פֿערלאָזען.

און אַרום איז געווען שטיל, די נאַכט האָט געשוויגען און זיך ווי צו עפּעס צוגעהערט, די ערד האָט שטיל און שווער גע-עטעמט, אַלץ איז געשלאָפֿען און די נאַכט האָט ערהליך אָב-געהיט דעם דאָזיגען שלאָף.

פּלוצלונג זענען זיך די אַקאַציען פֿונאַנדערגעגאַנגען אין צווײ זײטען, און נאַטע האָט פֿערלאָרען זייער שפּור. ער האָט זיך אָבגעשטעלט. פֿאַר איהם איז גאָרניט ניט געווען. לינקס, פֿון הינטער אַ הויכען ווינקעל האָט זיך דורכגעשניטען אַ שמאָ-לער פּאַס ליכט. ער האָט צוטיילט דאָס אַרומיגע גרינס אויף צווײען און האָט זיך פֿערלאָרען צווישען די קוסטען; אַ ווינקעל פֿון אַ גרינעם שפּיציגען דאַך איז געהאַנגען אויבען, איבער דעם דאָזיגען פּאַס און האָט זיך געצויגען ווײט אין דער הויך...

נאָטע האָט ווידער אונטערגעהויבען זיינע קיטען און האָט זיך לאַנגזאַם און פאָרזיכטיג אַלאַז געטהון נאָך דעם פּאַס נאָך. קיין וועג איז ניט געווען און ער האָט געמוזט געהן איבער פערוואַקסענע קלומפּען און טרעטען איבער הויך אין נאַס גראָז. דאָס ליכט האָט איהם געבראַכט צום הויכען הויז מיט דעם גרין־געפאַרבטען דאַך, וואו די אויספאָרשונגס־קאָמיסיע האָט געאַרבייט, צו יענעם ווינ־קעל פון הויז, וואו סטראַחאָווס וואוינונג איז געווען; איינס פון זיינע פענסטער צום הויף איז געווען באַלויכטען פון אינווייניג, נאָר פון דרויסען פערשטעלט מיט צוגעמאַכטע לאָדען. די לאָדען זענען אָבער ניט גוט צוגעשטאַנען צום פענסטער און אונטער זיי איז געבליבען אַ רעכטע שטיק אָפען. דאָס ליכט איז פון דאָרטען געפאַלען גלייך גראָב אויף דעם געלען זאַמד פון פונדאַמענט און אויף די עטוואָס אָבגעטראָטענע, געדיכט־באַגראָזטע קלומפּען.

נאָטע איז צוגעפאַלען מיט'ן אויער צו דער קאַלטער, פייכ־טער וואַנד און האָט זיך צוגעהערט. אינווייניג איז געווען שטיל. נור דער פּאַס ליכט, וואָס איז געפאַלען גראָב, האָט אַ צאַפּעל גע־טהון און אָנגעהויבען זיך צו וויגען איבערן זאַמד. ס'האָט זיך איהם פערגלוסט אַריינקוקען און זעהן, וואָס ס'טהוט זיך דאָרט אינווייניג, ביי סטראַחאָווען. אַ קורצע ווײַלע האָט ער זיך געשלאָגען אין דער דעה און האָט אָנגעהויבען שטאַרקער אָנציהען דעם מאַ־טעל, מיט וועלכען די קיטען זענען געווען אונטערגעבונדען. דער איבערשטער בחוג פון ציגעלנעם פונדאַמענט האָט עטוואָס אַרויס־געטראָטען, און נאָטען האָט קיין באַזונדער מיה ניט געקאָסט אָנהאַפּען זיך פאַר'ן אונטערשטען געשניצטען קאַרניז פון פענסטער און אַרויפקלעטערן איבער'ן פאַדמוראָק. ער איז צוגעפאַלען צום שפּאַלט אונטער די לאָדען און אַריינגעקוקט אינווייניג; דער טונקעל־בלויער גאַרדין איז צופעליג געווען עטוואָס אָבגערוקט, און נאָטע האָט דערזעהן אַ שמאָל, נאָר אַ גאַנץ לאַנג צימער. סטראַחאָוו איז געשטאַנען מיט'ן רוקען צום פענסטער אין שלאָף־ראָק, אַ קליי־נינקער, אַ דאַרער, זיין הויל־שפּיציג קעפּעל מיט גרויסע אָבגע־שטאַנענע אויערן האָט אויסגעזעהן נאָך קלענער און נאָך שפּיציגער.

אין דער רעכטער האַנט האָט ער הויך געהאַלטן אַ לײַכטער מיט אַ דיקן חלבֿנעם ליכט, וואָס האָט געשמאָלצן און האָט באַלויכטן דאָס צימער מיט אַן אומרויִק צאַפּלדיק פֿײַערל. איין שאָטן פֿון אים איז געפֿאַלן אַ הינטער אויף דער געמאָלטער פּאָדלאָגע, דער אַנדערער האָט זיך געוויגט איבער דער וואַנט און איז געפֿאַלן פֿון אַן אָנגעקליידעטער צאַרטער פֿרוי, וועלכע איז געזעסן אויפֿן ברעג פֿון אַ צוגעקליבן, ניט קיין גערירט בעטיל און האָט זיך מיט אירע לאַנגע און דינע פֿינגער שטאַרק געהאַלטן פֿאַר דעם שוואַרצן אײַזערנעם פּאָרענץ. די ווײַסע, דינע פֿינגער האָבן נערוועז געציטערט אויף די אײַזערנע אויסגעפֿלאָכטענע רעדער פֿון פּאָרענץ און דער גאַנצער גוף אירער האָט זיך געצאַפּלט אונטער איר לאַנגן טונקעלן קלייד. פֿון אונטער דעם נידעריק-אַראָפּגעהאַנגענעם שוואַרצן הײַבל האָבן זיך געזען אַ פּאָר שוואַרצע דערשראָקענע אויגן, וועלכע זײַנען געווען צאָרנדיק און בעגײַסטערט אָנגעשטעלט אויפֿן קליינעם האַרן מענטשעלע מיטן הוילן קאָפּ און שמעלצענדען ליכט אין זײַן הויך אויפֿגעהויבענעם הענטל.

סטראַחאָוו האָט נאָך נעענטער צוגעטראָגן דאָס ליכט צום שלאָפֿן קראַנקן געזיכט פֿון דער פֿרוי אין שוואַרצן; זי האָט זיך דערשראָקן אָפּגעוואָרפֿן אַ הינטער צו דער וואַנט, ניט אַרויסלאָזנדיק פֿון די דינע ווײַסע הענט דעם אײַזערנעם פּאָרענץ און האָט אינסטינקטיוו, גלײַך ווי זי וואָלט געוואַרט פֿון וועמען ניט איז הילף, אַ קוק געטאָן מיט אירע גרויסע שוואַרצע אויגן אויפֿן פֿענצטער.

— שׂפֿרה! — האָט נאָטע שיִער ניט אַ געשריי געטאָן און האָט געוואָלט אַ זעץ טאָן מיט דער האַנט אין לאַדן. ער האָט זיך אָבער אָפּגעהאַלטן און האָט זיך נאָך שטאַרקער אָנגענומען מיט די הענט פֿאַרן קאַרניז.

סטראַחאָוו האָט זיך עפּעס צוגעבויגן צו שׂפֿרהן, ניט אַרויסלאָזנדיק פֿון האַנט דעם לײַכטער, נאָר אין דער מינוט האָט זיך שׂפֿרה אינגאַנצן אַ צאַפּל געטאָן, ס'האָט איר אָנ-

געהויבן צו טרייסלען, און אַן אומענשליכער געשריי, אַ האַלב וויינענדער, אַ האַלב לאַכענדער, האָט דורכגעריסן די שטילקייט און אָנגעהויבן טיף און לאַנגזאַם דורכבייערן די אָנגעשטראָקענע נאַכט.

ער האָט געזען, ווי סטחאַאו האָט זיך אַ חאַפּ געטאָן און, דערשראָקען, ווי אַ חדר-ייִנגעל, אָבגעלאָפען צו דער טיהר צוזאַמען מיט זיין ליכט, אָבגעזעסענט זי מיט'ן פוס, האַסטיג צוגעמאַכט צוריק און אַ דרעה געטאָן דעם שליסעל.

שפרה איז געבליבען זיצען אין דער פינסטער, אָנגעשפּאַרט מיט'ן חיקען צו דער וואַנד און שטאַרק פערקייטעלט איהרע לאַנגע האַרע פינגער אין די אויסגעדרעהטע רעדערן פון פּאַרענץ, און דער געשריי איהרער האָט זיך אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער געריסען צום פענסטער און דורך די צוגעמאַכטע, פערהאַקטע לאָדען זיך דורכגעריסען אויף דעם גרויסען פערמאַטערטען און פערשלאָפענעם הויף.

נאָטע איז אַראָבגעשפּרונגען פון פּאָרמיראָק און האָט שוין איצט ניט געקלערט וועגען אונטערהאַלטען זיינע קייטען, כדי זיי זאָלען ניט קלינגען; זיי האָבען געקלאַפּט און האָבען געקלונגען, אָבער דעם קלונג זייערן האָט פערהילכט דער אומענשליכער דורכנעהמענדער געשריי פון שפרה'ן, וואָס האָט איהם נאָכגעיאָגט פון הינטען.

איצט האָט ער שוין ניט געזוכט קיין וועג, ער איז געגאַנגען גלייך איבער דעם גראָז, דורך די בוימער, דורך די קוסטען און האָט זיך דערקליבען צו זיין שטיל קליין הייזעל.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט. אַלץ אַרום האָט געשלאָפען, נאָר אין דער שטילקייט האָט זיך נאָך געהערט שפרה'ס געשריי — שטילער-שטילער, שוואַכער-שוואַכער, פערשטיקטער און אָבגעשטאַרבענער.

נאָטע האָט אָבגערוקט די עטליכע ציגעל, וואָס האָבען איהם פערשטעלט דעם דורכגאַנג, דורכגעשפּאַרט זיך אין ווידער אַוועקגעלעגט זי: אויפ'ן אָרט. אַריין צוריק אין צימער, אַוועקגעלעגט

אויף אַנ׳אָרט דאָס ברעט און אָבגערוקט זיין בעטיל צוריק אין ווינקעלע.

אַלץ אַרום איז געווען שטיל. פון ווייטען איז ווי אַנ׳אָבגע-ברענט פייעריל אין אַ פערוואָרפענער וויסטע צאַפּלענדיג און לאַנגזאַם אויסגעגאַנגען שפרהים געשריי...

דאס איין פיערציגסטע קאַפּיטעל.

סטראַחאָוו האָט פון טאָג צו טאָג געוואַרט אויף האָוואַנסקי׳ן. די לעצטע צייט האָט דער גענעראַל-גובערנאַטאָר אָנגעהויבען אַרויסצוווייזען אונגעדולד: די אויספאָרשונג האָט זיך, לויט זיין מיינונג, צו-לאַנג געצויגען און צו חנם געווינשטען צוועק האָט זי נאָך ניט געבראַכט. די פערברעכער זענען נאָך האַרט געשטאַנען אויף זייער עקשנות און האָבען ניט בעשטעטיגט די בעווייזען פון די עדות. פון פעטערבורג האָט מען אָבער דורכאוס געפאָדערט, אַז די אויספאָרשונג זאָל געשלאָסען ווערען און די שולדיגע זאָלען בעשטראָפט ווערען.

און גאַנצע טעג און גאַנצע נעכט איז סטראַחאָוו נערוועז אַרומגעלאָפען פון איין ווינקעלע אין דעם אַנדערען, פון איין טורמע אין די צווייטע, געשריען, זיך געוואָרפען, געסטראַשעט מיט שמיץ און זיי אויך געגעבען; געלאָזען אָהן עסען, געפייניגט, מיט דורשט און אונטער דעם שויץ פון שקירינ׳ען ערנסט געטהון אַלץ, וואָס איז אימעטום געווען פערבאָטען היינט גיזעץ און וועגען וואָס ער האָט בעקומען אַ ספּעציעלע פעראָרדנונג פון יוסטיץ-מיניסטער, עס ניט צו טהון.

און מיט אַ טאָג פריהער פאַר חאָוואַנסקי׳ס קומען, עטליכע טעג פאַר ראש-השנה, האָט סטראַחאָוו אָבגערעדט מיט שקירינ׳ען בעהמען סלאַווע בערלינ׳ען אויפ׳ן לעצטען „דאָפּראָס“.

די פריהערדיגע דריי „דאָפּראָסען“ אירע האָבען צו גאָרנישט געבראַכט. ווי אַנ׳איינערנע איז סלאַווע געשטאַנען פאַר דער אויס-פאָרשונגס-קאָמיסיע, מיט צוזאַמענגעלעגטע הענד, אַ שטאָלצע, אַ

צאַרנדיגע, מיט געשלאָסענע טחיקענע ליפּען, מיט גרויסע שטרענגע אויגען, וואָס זענען געווען אָנגעשטעלט אויף די אויספאָרשער, פון וועלכע ס'איז ניט געווען קיין מעגליכקייט זיך צו באַהאַלטען. און אַלע מיטלען זי איינצוברעכען און נויטען, זי זאָל זיך מודה זיין — זענען געווען אומזיסט.

ווי אַרום אַלעמען, האָט מאַריאַ אויך אַרום איהר אַרומגעטאַנצט מיט איהרע רויטע, אָנגעוועהטאָגטע אויגען, געוויינט, געגאָסען טרעהרען, געבראָכען די הענד, געלעגען ביי איהרע פיס און זיך געוואָרפען זי צו שלאָגען. סלאַווע פלעגט זיך נור עטוואָס אָפּרוקען און ווידער בלייבען שטעהן אומבעוועגט, געקוקט אויף די אויספאָרשער און קיין איינציגער מוסקעל האָט ניט אַ צאַפּעל געגעטהון אויף איהר בלאַס שטרענג פנים. אין איהרע טיעפע אויגען פלעגט זיך נור אַמאָל אָנצינדען אַ באַהאַלטען פייערל און אין די ווינקלען פון איהרע — אַמאָל שוין אויסגעטאָקטע און איצט דאַרע און איינגעצויגענע — ליפּען פלעגט אַמאָל אַ שפּיעל טהון אַ טרויעריג שמייכעל.

— רעדט, טרוט, איצט איז אייער צייט; ס'וועט (אָבער אויך קומען אונזער צייט און סלאַווע וועט ווידער ווערען סלאַווע, און איהר וועט ווידער בלייבען קנעכט. געדונגענע קנעכט, וואָס מען קויפט אָב פאַר אַ גלעזעל בראַנפען אָט ווי די (אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ אויף טערענטיעווא'ן) אָדער פאַר אַן אויסגעגילט בלעכעל (אַ דרעה מיט'ן פינגער אויפ'ן לאַץ פון אַרעסטאַנטען-חאַלאַט), ווי אייך אַלעמען. איך ווייס אָבער אייער פּרייז!...

ביים לעצטען „דאָפּראָס“, בשעת אַלע דריי עדות, מיט איהר געוועזענער הויז-דינערין פּאַשאַ קאָלאָוסקאַ בראש האָבען איהר אַרומגערינגעלט און אַלע מיט אַמאָל האָבען איהר געשטאָכען די אויגען מיט דעם אומגעבראַכטען קינד און זי האָט ניט געוואוסט וועמען פריהער אויסצוהערען, וועמען פריהער ענטפערן, — איז סטראַחאָוו געפאַלען אויף אַ נייעם איינפאַל: ער האָט אַרויסגעהאַפּט פון אונטער'ן גרינעם טישטוך אַ קליין שפּיגעלע מיט אַ הענדטעל און האָט עס פּלוצלונג צוגעטראָגען האַרט צו סלאַוועס פנים. פון

דעם קײַלעכדיקן גלעזל, אײַנגעפּאַסט אין אַ דין שװאַרץ ראַמעלע, האָט אױף איר אַרױסגעקוקט אַ נאַלטע אומבאַקאַנטע ייִדענע מיט גרױע האָר, װאָס האָבן אַרױסגעשטעקט פֿון אונטערן סיצען אַרע־סטאַנטן־טיכל, מיט בלאַסע אױסגעצױגענע באַקן און טיפֿע טרױעריקע אױגן, און אַ געלן חלאַט, װאָס האָט אָנגעשפּאַרט אין געריבן איר װײַסן אײַנגעצױגענעם האַלדז.

אַ מינוט לאַנג האָט זיך סלאַװע אײַנגעקוקט אין דער אומבאַקאַנטער פֿרױ, האָט דערשראָקן אַ טראָט געטאָן צוריק און װידער אַרײַנגעקוקט אין שפּיגעלע.

— איר זעט? איר זעט? — האָט זיך סטראַשאָװ מיט עפּעס אַ נצחון אומגעקערט צו זײַנע מיטהעלפֿער, ניט אַרױסלאָזנדיק פֿון האַנט דאָס שפּיגעלע און אָנװײַזנדיק זײ אױף סלאַװען.

סלאַװע איז אָבער דערװײַל געקומען צו זיך, האָט זיך נאָך נעהנטער צוגעבױגן צום שפּיגעלע און אָנגעהױבן פֿאַרשאַרן מיט די הענט און באַהאַלטן אונטערן היטל די אַראָפּגעלאָזענע גרױע האָר.

— איך דאַנק אײַך, איך האָב זיך שױן צוגעקאַמט — האָט זי זיך אַ נױג געטאָן צו סטראַשאָװן. ער האָט אַראָפּגעלאָזט די האַנט מיטן שפּיגעלע, צוגעדריקט זײַן הױלן קאָפּ צו די אַקסלען און אַװעק צו זײַן שטול בײַם גרױסן, געדיכט־באַזעצטן טיש...

דאָסמאָל האָט ער אָבער פֿאַר איר געהאַט אָנגעגרײט אַ גרעסערן סורפּריז און אױף דעם איצטיקן „דאָפּראָס" האָט ער געהאַט באַזונדערע אױסזיכטן. צו האָװאַנסקיס קומען האָט שױן סלאַװע געדאַרפֿט האָבן באַשטעטיקט איר שולד.

ער האָט געהײסן ברענגען סלאַװען פֿון שלאָס־טורמע אין אױספֿאָרשונגס־קאָמיסיע און פֿירן זי ניט אַרום „ראָװ" און איבער דער געברענטער גאַס צום דײַטיקן אַרײַנגאַנג אין מעלער־זאַקאָמעלסקיס הױף, װוּ מ'האָט זי און אַלע אַנדערע געפֿירט אַלע מאָל, נאָר פֿירן זי דורכן מאַרק איבער אילאַנסקער גאַס צום פֿאָדערשטן אַרײַנגאַנג פֿון קאָמיסיע.

און אין דער באַשטימטער צײַט איז סלאַװע אין באַגלײ־

טינג פון צוויי סאָלדאַטען מיט ביקסען פון קליינעם שוואַרץ־אַרומגעשמידעטען טהיר'ל פון שלאָס־טורמע אַוועק איבער סמאָלענסקער גאַס צום מאַרק, פאַרביי דעם ראָטהויז. אויפ'ן מאַרק איז געווען שטיל, קיין פאַרביי־געהער האָבען זיך כמעט ניט געזעהן; די קראָמען זענען געווען צוגעמאַכט, אַחוץ די בוידלעך און אין זיי איז קיינער ניט געווען.

מ'האָט זי פאַרביי־געפיהרט פאַר דער מעהל־און אייזען־קראָם פון וואַסיל' יאַצקעוויטש, איהר שכן; ער איז געשטאַנען ביי דער טהיר אין אַ ווייסען פאַרטוך, געקוקט אויפ'ן ווייסטען מאַרק און אויף איהר, און האָט איהר, ניכר, דערקענט: ער האָט אַראָפּגענומען דעם קאַרטוז און האָט איהר ברייט און פריינדליך בעגריסט. זי האָט זיך אָבער ניט אָבגעקעהרט, כדי ניט צו זעהן דעם פערשלאָגענעם טויער פון איהר אייגענעם מויער, די צוגעחתמעטע טהירען פון גרויסען וויין־קעלער, וואָס האָט זיך געצויגען איבער דער גאַנצער זייט צו מאַרק־צו; די פערשלאָסענע טהיר און פענסטער פון באַסיעס שפּייז־קראָם מיט'ן הויכען גאַניקעל פון דער אַנדער זייט הויז, אויף איליאינסקער גאַס; קאָזלאָווסקי'ס צוגעמאַכטען שיינקעל אין ווייטערסטען ווינקעל פון זייער הויז. אַלץ איז געווען טויט. אַלץ איז געווען אָבגעשטאָרבען און זי האָט געפיהלט, אַז זי דאַרף, אַז זי טאָר אַהער ניט אַ קעהר טהון איהר קאָפּ. זי האָט אַראָבגעלאָזען די אויגען, געקוקט צו זיך אויף איהרע גרויסע שווערע לעדערנע שטיוועל, וואָס האָבען ניט אויסגעקליבען וואוהין צו געהן און געטראָטען גלייך אין דער צעווייקטער בלאָטע, וואָס האָט געדיכט בעדעקט דעם שטיינערנעם ברוק.

זי האָט זיך געאיילט, געוואָלט זיך גיכער אָבפּטור'ן און צוריקקומען אין איהר אייגען שטילען קבר, וואו זי איז דאָך געווען אַליין מיט איהרע געדאַנקען, מיט איהרע ערינערונגען, מיט איהר שטאָלצען און פעסטען בטחון אויף נאָהנטע בעסערע טעג.

די אויספאָרשונגס־קאָמיסיע האָט היינט אויסגעזעהן עפּיס בעזונדער יום־טוב'דיג. שקורין איז געווען אָנגעטהון אין זיין גאַנצען

פאַראַד, סטראַהאָװ האָט אָנגעהאַנגען אויף זײַן גלאַטען גרינעם מונדיר אַ צלמ'ל.

זי האָט זיך אָװעקגעשטעלט אויף איהר אָרט פאַר'ן אויספאָרשונגס-טיש, האָט צוזאַמענגעלעגט איהרע הענד, געקוקט אויף די אויספאָרשער און געװאַרט.

סטראַהאָװ האָט עפּיס צו-לאַנג געבלעטערט זײַנע פּאַפּירען, ער האָט זיך געגרייט, אָבער, ניכר, ניט געװאוסט, פון װאָס אָנצוהויבען.

— סלאָװקאַ! — האָט ער מיט אַמאָל אַרויסגעשאָסען, — דײַן פערברעך איז בעשטעטיגט.

— פון װעמען?

— דאָס איז שוין אונזער זאַך. אָבער לייקענען װעסט זיך שוין היינט ניט.

— רעדט, איך װעל הערען.

— ניין, דו װעסט ריידען!

— איך האָב שוין מיינס אָפּגערעדט.

זי האָט פערלעגט אַ פאַלע אויף אַ פאַלע און טיעף פעררוקט די הענד אין די אַרבעל. סטראַהאָװ האָט אַ קלינג געטהון.

פון דער זייט האָט זיך געעפענט אַ טהיר און אַ קאָנװאָיניק האָט אַריינגעלאָזען אין צימער עפּיס אַ יונגע קריסטין מיט אַ װײַסען פויערישען געזיכט און מיט לאַנגע װײַסע האָאָר, פערקאָממט אַהינטער. זי האָט זיך אויף אַ װײַלע אָפּגעשטעלט בײַ דער טהיר און אַ פּאָר טריט געטהון נעהנטער צום טיש. דאָס געזיכט איהרס איז געװען בלאַס און די װייט-פונאַנדערגעעפענטע בלויע אויגען האָבען דערשראָקען געקוקט אויף סלאָװען און אויף די אויספאָרשער.

— דו קענסט זי? — האָט סטראַהאָװ אָנגעװיזען סלאָװען מיט'ן פינגער אויף דער אַריינגעקומענער.

סלאָװע האָט זיך אײַנגעקוקט אין בלאַסען דערשראָקענעם פּנים פון דער קריסטין און אַ מאַך געטהון מיט'ן קאָפּ.

— יאָ, איך קען זי: דאָס איז אַנישקאַ, אַננאַ קאָװאַליאָװאַ.

אַנישקאַ האָט געקוקט אַרום זיך מיט ווײַט־פֿונאַנדערגעעפֿנטע, אומרוהיגע אויגען און געשוויגען.

— קאָוואַליאָווע! — האָט זי אַ רוף געטהון סטראַהאָן.

אַנישקאַ האָט זיך אַ צאַפּעל געטהון.

— יאָ, געשטאָכען, — האָט זי אַרויסגעלאָזען פֿון אונטער די צוזאַמענגעדריקטע ווײַסע צייהן איינצעלנע ווערטער: פֿריהער בײַ זיך אין הויז און דערנאָך... דערנאָך אין קראַסנאָיע... אין קראַסנאָיע... און לאַנע...

זי האָט ווילד געקוקט אויף סטראַהאָן, אויף סלאַוויען און אויף אַלע אַרומיגע.

בײַ סלאַוויען האָט זיך אָנגעהויבען וויעגען די קינבאַק. אין די ווינקעלעך פֿון אירע בלאַסע צוזאַמענגעדריקטע ליפּען האָט געשפּיעלט איהר שטענדיג שטיל און דורכנעהמענדיג געלעכטער...

בײַ אָרליק טעוועלעוו'ן אין גרויסען קעלער, אויפ'ן ראָג פֿון מאַרק און סמאָלענסקער גאַס, מיט די פֿערשלאָגענע און פֿערשמירטע קליינע פֿענסטערלעך צום הויף, האָבען עטליכע מנינים ייִדען געזאָגט סליחות. אין דער געדריקטער לופֿט זענען געדיכט געשטאַנען קרעכצען פֿון הונדערטער צובראָכענע הערצער; די חלבנע ליכט־לעך האָבען זיך געצאַפּעלט אין די הענד פֿון די מתפּללים, און צוזאַמען מיט זיי האָבען זיך געשאָקעלט און געשפּיעלט די שטילע שאָטענס אין די ווײַטע, פֿערשטיקטע ווינקעלעך פֿון דעם לאַנגען און ברייטען קעלער. דער שמאָלער, קרום־אויפֿגעשטעלטער אָרון־קודש האָט זיך שווער אָנגעשפּאַרט אָן דער פֿײַכטער ליימענער מזרח־וואַנד און דער פּרוכת איז פֿון איהם נידעריג אַראָפּגע־האַנגען און האָט זיך געשלעפּט מיט'ן אונטערשטען ברעג איבער דער שוואַרץ, האַרט אויסגעטרעטענער ערד. דרײַ ליכט האָבען טרויעריג געשמאָלצען אויפ'ן קורצען שמאָלען עמוד און ראובן דער חזן האָט אָנגעשפּאַרט אָן איהם זײַנע הענד און געזאָגט סליחות. זײַנע בלינדע אויגען האָבען ניט געזעהן וואָס ער שטעהט, אָבער זײַן שאַרף, אויפֿמערקזאַם אויער האָט געהערט און גע־פֿיהלט, אַז זײַן וויינענדיג געשריי צו גאָט מוז געבוירען ווערען

אין אָפּגעשטאָרבען דאָ, אין דעמזעלבען קבר, און ער טאָר זיך, חלילה, ניט אַרויסרייסען פון די פיער קאַלטע ליימענע ווענד און טאָר ניט דערהערט ווערען פון יענע, וואָס דאַרפען אים ניט הערען. אָבער פאַר'ן קליינעם, האַלב-איינגעפאַלענעם ארון-קודש מיט דער איין-איינציגער ספר-תורה, וואָס איז אין אים געווען באַהאַלטען, איז ער געשטאַנען מיט זעלבען יראת-הכבוד, ווי פאַר דעם גרויסען, קינסטליך געשניצטען און אויסגעגילטען ארון-קודש אין דער הויכער שוהל, און אַזוי ווי פון דאָרט, אַזוי אויך פון דאַנען האָט ער גערעדט צום גאַנצען כלל ישראל, וואָס איז צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גרויסער זינדיגער וועלט.

— עֲנֵנוּ עוֹנֶה בְּעֵת צָרָה, עֲנֵנוּ! עֲנֵנוּ פּוֹדֶה וּמַצִּיל, עֲנֵנוּ!...

זיינע בלינדע אויגען האָבען געזעהן ווייטער, ווי אַ זעהענדיג מענשליך אויג קאָן דערגרייכען. זיי האָבען געזעהן געשמידטע, זיי האָבען געזעהן געפּייניגטע, זיי האָבען געזעהן אָבגעריסענע פון קינדער, צעשיידטע מיט פאָטער-און-מוטער, געבינדענע, געשענדעטע, טייכען טרעהרען, ימים בלוט...

— מִי שֶׁעָנָה לְדָנִיֵּאל בְּגוֹב הָאֲרָיוֹת, הוּא יַעֲנֵנוּ!...

פון הינטען, ווייט ערגיץ ביים אַריינגאַנג, אויף די אויסגעבראָכענע טרעפּ האָט זיך דערהערט עפּיס אַ גערויש, אַ לייכטער, אויפגעהאַלטענער קלינג פון אייזען. דער עולם האָט זיך אַ צאַפּל געטהון און געבליבען שטעהן ווי פערשטאַרבען; איינציגע האָבען אויסגעלאָשען די ליכט, אַנדערע האָט זיך אַוואָרף געטהון צום ארון-קודש, כדי אַרויסצוכאַפּען די תורה. דאָס גערויש איז אָבער געוואָרען נעהנטער, ס'האָבען זיך דערהערט שווערע לאַנגזאַמע טריט, און אין אַ מינוט אַרום האָט זיך אין לאַנגען פּאַס, וואָס איז געפאַלען עפּיס פון אַ יאָרצייט-ליכט, בעוויזען נאַקטע פּריקאַז.

ער איז געגאַנגען גלייך צום עמוד, אונטערהאַלטענדיג מיט די הענד די קייטען פון די פיס, דער אויסגעגאָלטער האַלבער קאָפּ האָט ביי אים געבלאַנקט פון אונטער דעם קליינעם גרויען היטעל. די מתפללים האָבען שטיל און ווי בעצויבערט געקוקט פון זייטע זייטען אויף דעם אונערוואַרטעטען גאַסט און געלאָזט פאַר אים

פרייען וועג. ארליק האט זיך אלאז געטהון איהם אנטקעגען און ביידע זענען ארויסגעפאלען איינער דעם צווייטען אויפ'ן האלז.

ראובן האט געזאגט קדיש...

ס'איז אבער געווען שפעט, מ'האט געמוזט געהן צוריק; נאטע האט געענטפערט דעם חזן „אמן" און איז דערווייל ארומגעגאנגען איבער'ן קעלער, וועלכען ער האט אמאל מיט זיינע אייגענע הענד געהאלפען מאכען פאר א בית-המדרש און שטיבל און פארזיכטיג, ניט ארויסלאזענדיג פון די הענד די שווערע קייטען, האט ער זיך אנגעהויבען אויפצוהויבען אויף די טרעפ. דער עולם האט איהם שטיל און אונבעוועגט בעגלייט מיט די אויגען ביז'ן ארויסגאנג.

ער האט זיך אוועקגעלאזט אין דער פינסטער איבער'ן גאס, האלטענדיג זיך הארט ביי דער וואנד און איילענדיג זיך, כדי ניט צו פערשפעטיגען. ס'האט אנגעהויבען צו בעגינען, און זשוראוולי'או האט זיך געקאנט יעדע מינוט אויפכאפען, און אנהויבען איהם זוכען. ער איז ארומגעגאנגען דעם גרויסען הויף, געקומען צום בעשטימטען ארט, וואו ס'איז געווען דער פערשטעלטער דורכגאנג, האט אויפגעהויבען אונטען א ברעט, דורכגעקראכען אונטער איהר, און האט זיך אנגעהויבען דורכשניידען דורכ'ן פארק גלייך צו זיין הייזעל. לינקס ביים קיך איז געשטאנען דאס הויז, וואו ס'האבען זיך אויפגעהאלטען טערענטיעווא מיט די איבעריגע עדות.

ער האט א קעדר געטהון אהער, געמאכט עטליכע טריט און האט זיך אפגעשטעלט א דערשראקענער. הינטער'ן קיך אונטער א ווייט-פונאנדערגעוואקסענעם ליפען-בוים האט זיך געוויעגט אויף א שמאל שנירעל, א ריבערגעווארפען איבער א נידעריג אראפגעהאנגענעם צווייג, א טויטער קערפער.

פון אונטער א סיצען קליידעל האבען ארויסגעשטארצט צוויי בריטע נעזלעך פון שווערע פויערישע שיך און די הענד זענען געווען אויסגעצויגען פון ביידע זייטען קערפער.

נאטע האט א קוק געטהון אין דער הויך, און פאר דער גרויער שיין פון דעם ווייטען און נידעריגען פריה-מארגען, האט ער איהר דערקענט: דאס איז געווען אנישקא.

אַזוי ווי אין קראַסנאָיע,* אויפ'ן ברעג דווינאַ, ביים בעגלייטען לאַנגען, איז ביי איהר אויך איצט דער קאָפּ געווען עטוואָס אָב-געוואָרפען אויף הינטען, און אַזוי ווי דעמאָלט, זענען אויך איצט איהרע לאַנגע האָהר געווען צושאָטען ביי איהר איבער'ן רוקען און דאָס ווינדטעל האָט זיך מיט זיי פרעהליך געשפּיעלט און גע-טריבען אין אַלע זייטען.

נור איהרע ריינע בלויע ערנסטע אויגען האָבען איצט ניט געקוקט אין הימעל אַריין און האָבען ניט געזעהן די קומענדיגע מאָרגען-שיין.

נאַטע האָט זיך צוגעבויגען צו דער ערד און האָט זיך איילענד אַלאָז געטהון צו זיין הייזעל. אין אַ מינוט אַרום איז ער שוין פערשווינדען געוואָרען אונטער די אָבגעוואָרפענע ציגעל.

פיערטער טייל.

דאָס צוויי און פֿערציגסטע קאַפּיטעל

פֿינף מאָל האָט דער גע׳יכט מיט ליפּען-בוימער, און איינע מיט שרעקע-פֿעסטונגען גרויסערדויף פֿון מעלער-וואָקאָמעלסקי און משך פֿון די לאַנגע יאָהרען געענדערט זיין געשטאַלט.

פֿינף מאָל האָט די ערדע אַראָפּגעוואָרפֿען פֿון זיך איהר ווייסען קבורה-קיטעל און מיט אַ נײַ לעבען אויפֿגעלעבט, און פֿינף מאָל האָט זי אַראָפּגעשלײַדערט פֿון זיך דעם גרינעם זומער-טאַפּעט, און אַנ׳אָפּגעשטאָרבענע אונטער דעם קאַלטען ווייסען ווינטער-שלייער פֿערשוואונדען. פֿינף מאָל זענען פֿרעהליכע פֿויגעלעך באַפֿאַלען דעם לעבעדיגען בית-עולם און איהם אָנגעפֿילט מיט לידער פֿון פֿרייד און פֿון ליעבע, און פֿינף מאָל זענען זיי צוריק אַוועקגעפֿלויגען אין דער ווייטער הויך פֿון די העל-גראָהע הימלען, כדי מיט זעקס חדשים שפּעטער ווידער ברענגען אַהער זייער פֿרייד און זייער ליעבע...

נאָר פֿאַר יענע, וואָס זענען געלעגען לעבעדיגערהייד באַ-גראָבען אין זייערע פֿינסטערע, פֿעסט-פֿערשלאָסענע קברים, האָ-בען די פֿינף לאַנגע יאָהר גאָרנישט געבראַכט. פֿאַר׳ן רוב פֿון זיי האָט זיך די צייט אָפּגעשטעלט אין׳ם זעלבען מאָמענט, ווען מ׳האָט די ריגלען פֿון זייערע קברים פֿערדריקט אַהינטער זיי. און די שטענדיגע ווענדערונגען פֿון טויט אין לעבען, פֿון ליכט אין פֿינ-סטערניש, פֿון טאָג אין נאַכט — האָט פּאַסירט אָהן זיי און ווייט פֿון זיי.

אין די פֿעסט-פֿערשלאָסענע פֿענסטער האָט מיט דעמזעלבען טרויער אַרײַנגעקוקט אי דער גרויער ווינטערדיגער הערבסט-הימעל, אי דער העל-בלויער הימעל פֿון דעם שמייכלענדיגען פֿריהלינג. און האָט דאָס פֿריהלינגס-פֿויגעלע געוואָרפֿען פֿון אויבען אַראָב זײַנע זילבערנע ליעבעס-טרילען, אָדער דער קאַלטער ווינד האָט מיט אַ יאָמער דאָס ווינקעל פֿון דעם געדיכט-פֿערשנייטען דאַך גע-ריסען, דאָרט אונטען, אין דער טיעפֿעניש פֿון די פֿערשלאָסענע

קברים, האָבּען די בּיידע שטימען אָפּגעקלונגען נור ווי אַ ווייטער ווידער־קול, אָבּער שטענדיג טרויעריג, שטענדיג שרעקענדיג...

פֿאַר פֿיעל פֿון די געפֿאַנגענע איז דאָס לעבּען אַוועק ערגיץ ווייט פֿון זייער בּעוואוסטזיין; עס איז געוואָרען ווי אַ ווייטע, הונ־קעלע ערינערונג. דאָס, וואָס איז געווען אַמאָל, איז געבּליבּען ערגיץ גאַנץ ווייט הינטער זיי; דאָ איז געווען נור אַ שטילע און טויטע פֿינסטערניש, און מענשען, וואָס האָבּען זיך שוין דייטליך געזעהן אויסגעמעקט פֿון לעבּען, האָבּען זיך נור געוואונדערט, וואָס דער טויט קומט נישט צו זיי. דאָס לעבּען איז שוין לאַנג אַוועק און דער טויט האָט נאָך געזאַמט זיין אָרט צו פֿערנעהמען. נור דאָס איז געווען מערקווירדיג, נור דאָס האָט זיי אויסגעוויזען אומ־נאַטירליך...

אין די פֿינף יאָהר האָט דאָס קליינע שמאָלע טורמעל אין דעם ווייט־פֿערוואָרפֿענעם געסעל — חוץ וועלכען ס'איז דאָ ערשטער דורכגעגאַנגען אַ בּעפֿרייטער פֿון זיינע קייטען דער פֿער־שטאָרבּענער יעקב־הירש — זיך אויפֿגעעפֿענט און ווידער צוגעמאַכט נור נאָך צוויי מאָל.

צום ערשטען מאָל האָט עס זיך אויפֿגעעפֿענט פּונקט אין אַ יאָהר אַרום נאָכדעם, ווי יעקב־הירש איז בּעפֿרייט געוואָרען. דאַן האָט עס אַרויסגעלאָזט רבי שמריה'ן...

ער איז אויך געווען פֿריי, און אויך זיינע ווייסע טויטע פּ.נ.ם. עטוואָס העכער פֿון די קנעכעל האָבּען זיך נור געזעהן בּלויע, ווי אויסגעבּרענטע אויף דער ווייכער הויט, שמאָלע בּראַסלעטען — אַ זכר פֿון די קייטען; די קייטען אַליין זענען געווען אַראָפּגענומען. זיין געדיכטע בּעוואַקסענער האַלבּער קאָפּ האָט אויסגעזעהן אַזוי זילבּער־ווייס, ווי די אַנדערע, ריין־אויסגעגאָלטע העלפֿט קאָפּ, און אויך אַזוי פֿרעהליך, ווי חאַן האָט געקוקט פֿון אויבּען אַראָפּ דער בּליהענדער בּעז, און אַזוי פֿרעהליך האָט געלאַכט, אַראָפּהענגענדיג פֿון דעם גרויסען צאַהם, דער העל־ווייסער שמעקענדער יאַסמין, און די פֿיער שמשים האָבּען מיט דער זעלבּער שרעק בּעטראַכט איי־נער דעם אַנדערן און דאָס שמאָלע אייזערנע בּעטעל, איבּערגע־

דעקט מיט׳ן אָרעמאַנטען-האַלאַט, וואָס איז פאַר זיי געווען שווער אויפצוהייבען איבער די פּלייצעס. און אַזוי ווי דאַן, האָט דער אַל־טער רב ר׳ בנימין, אויך געזאָגט דעם „צדק לפניו יהלך״. נור נאָטע איז דאָ ניט געווען, און קיינער איז ניט נאָכגעלאָפען נאָך דער מיטה מיט קיין האַרץ-רייסענדען געוויין.

דאָס צווייטע מאָל האָט עס זיך אויפגעעפענט אין מיטען ווינטער. אַ שטורמווינד איז געווען און דאָס קליינע טהירעל האָט מען געדאַרפט לאַנג און מיט גרויס מיה אָברייניגען פון׳ם שניי איידער מען האָט עס געקאָנט עפענען.

דאָסמאָל האָט מען אַרויסגעטראָגען אַ ווייס, שוין-אויסגעמאָלט אייזערן בעטעל מיט אַ פרישנען-מאַטראַץ, איבערגעדעקט מיט אַ ווייסער, פּוכאָווער דעקע.

דאָס בעטעל האָט מען אַרויסגעטראָגען פון אַ הינטער-טהיר פון סטראַדאָמס וואוינונג.

אויף איהם איז געלעגען די טויטע שפרה...

דאָס שמאָלע טהירעל האָט זיך ווידער צוגעמאַכט און דער ווינד האָט עס באַלד פערשאָטען מיט אַ פרישען שניי, און יענע, וואָס זענען געבליבען אויף דער זייט טהירעל, האָבען מיט קנאה געקוקט אויף די, וועלכע זענען דורך איהר אַוועק, כדי צוריק זיך ניט אומצוקעהרען...

אַזוי האָבען זיך געפיהלט פיעל פון די געפאַנגענע, נור ביי יענע פון זיי, ביי וועלכע די פינסטערע איינזאַמקייט האָט נאָך ניט אינגאַנצען אויסגעמעקט פון האַרצען דאָס געפיהל פון לעבען, האָט זיך דאָס שטרעבען צום לעבען געשטאַרקט נאָך מעהר ווי פריהער. אַרויסגעוואָרפענע פון לעבען און אָבגעריסענע פון איהם, האָבען זיי זיך אויסגעלערנט נאָך מעהר עס צו שעצען, נאָך מעהר עס טייער צו האַלטען. אין דער טויטער שטילקייט פון אַרום האָבען זיי נאָך דייטליכער געהערט דאָס אינווייניגסטע קלאַפּען פון לעבען, זיין טיעף בעהאַלטענעם ריטם.

אין די פינף יאָהר האָט זיך דאָס אויג אַזוי צוגעוועהנט צו דער אַרומיגער פינסטערניש, אַז ביים ליכט פון דער זון האַלטען זיי

אפשר ווייניגער זעהען ווי אין זייערע קברים. דאס אויפמערקזאמע אויער האט זיך אין דער פינצטערער שטילקייט „איינגעלערנט" צו דערהאפען יענע שטילע אפקלאנגען פון לעבען, וועלכע א געוועהנליך אויער איז ניט אימשטאנד צו באמערקען. און — וואס נאך וויכטיגער — פאר די פינף יאהר האבען זיי זיך אויסגעלערנט צו ווארטען, ווארטען און האפען, האפען און גלויבען...

און ווען מען פלעגט אט די מענשען ארויספיהרען פון זייערע קברים, בריינגען אין דעם הויכען ליכטיגען הויז מיטן גרינעם דאך און זיי אוועקשטעלען פאר דער קאמיסיע, פלעגען זיי מיט האלב־פערמאכטע אויגען קוקען אויף דעם צו־העלען שיין פון דער זון אויף דער גאלדענער „ווערטאלע", אויף די רייך־באפוצטע מונדירען פון די באאמטע און אויף זייערע בלאנקענדע, ריין־אויסגעוואשענע הוילע קעפ. אויסגעזעהן האבען זיי ווי מענשען, וואס זענען איצט געקומען פון אן אנדער וועלט און וויסען אזעלכע זאכען, וואס זיי, די באאמטע, קאנען ניט וויסען, און וואס זענען אין זייער איינזאמקייט דערגאנגען אזעלכע זאכען, וועלכע וועלען אויף אייביג בלייבען פערבארגען פון זיי.

— איך געפין זיך שוין אין מיין אומגליק דאס פינפטע יאהר — האט זיי מיט א שטילער, גלייכגילטיגער שטים דערצעהלט א מענש, וואס מ'האט איהם נאר־וואס ארויסגעגראבען פון זיין לעבעדיגען קבר, א מענש, וואס האט אויסגעזעהן קערפערליך לאנג געשטארבען (יצחק נאחימאווסקי) — און אט פון דעם דאזיגען אומגליק זענען ביי מיר געזונד געבליבען נור דריי חושים: דער זכרון מיינער, דאס לשון און דאס געוויסען. און מיין זכרון וועט געדענקען, און דאס לשון וועט ריידען און דאס געוויסען וועט ניט אויפהערען עדות צו זאגען, אז איך בין אן אונשולדיגער קרבן, אז איך לייד אומזיסט און קיין שום פערברעך בין איך ניט בעגאנגען.

און צוהערענדיג זיך צו די שארפע, קלינגענדיגע ווערטער פון דעם געוועזענעם מענשען אין א האלב־צופוילטען ארעסטאנטען־האלאט, וועלכער האט קוים בעדעקט זיין האלב־פערפוילטען גוף, פלעגען די זאטע, ריין־אויסגעוואשענע און ארומגערא־

רטע מענער אין שען־אויסגעניהטע מונדירען מיט ווייט־פונאנ־דערגעשעסענע אויגען בעטראכטען דעם לעבעדיגען מת, זיך אליין און איינע די אנדערע און ניט אויפהערען זיך צו וואונדערן.

שווער איז געווען צו קוקען אויף די איינגעוועהנליכע מענשען, מיט די שווארצע אויסגעצויגענע פנימער, מיט איינגעצויגענע באקען, צוזאמענגעדריקטע בלוטלאזע ליפען און טיעף איינגעפאלענע אויסגעלעבטע אויגען. זיי האבען זיך מיט אזא גייעריגקייט געצויגען צום לעבען און געהאלטען זיך אן דעם, גלייך ווי זיי וואלטען עס דארפען ניט פאר'ן לעבען גופא, נור פאר עפּיס א העכערער און ווינשיגערער זאך, ווי דאס לעבען אליין: פאר דעם נצחון פון אמת, פון זייער אמת.

אבער נאך שווערער איז געווען צו קוקען אויף יענעם, וועל־כער האט אויסגעבויט דעם מזבח פאר די אונשולדיגע קרבנות, און האט זיך שוין איצט ניט געקאנט אבטיילען פון די זעלבע קרבנות, האט זיין אייגענעם גורל פערבונדען מיט זייער גורל.

א קליינינקער, נאך מעהר אויסגעהארט ווי פריהער, מיט זיין דויל־שפיציג קעפעל, מיט נאך טיעפערע, ווי פריהער, אונרוהיגע, דערשראקענע אויגען, מיט א מאכטלאזען טרויעריגען שמייכעל אויף די דינע, איינגעצויגענע ליפען, האט ער אויסגעזעהן נאך מעהר פערמאטערט, נאך מעהר פערצווייפעלט ווי אלע זיינע גע־פאנגענע.

אזוי ווי ביי זיי אלעמען, האט אויך אין זיינע אויגען געברענט א נ'אויסגעלאשענע־קראנק פייערל, אבער אין דעם דאזיגען פייערל האט זיך נור אבגעשפיגעלט א שטרייט אהן א שום גלויבען אין נצחון, א שטארקע הארטקייט, אבער קיין שפור פון האפנונג.

און צווישען אלע, וועלכע האבען געליטען אין דער פעסט־ארומגעשלאגענער קליעטקע, צווישען בלומען און צווישען גרינס, איז אפשר ניט געווען נאך אזא אומגליקליכער און אזא ליידענ־דער, ווי סטראחאוו אליין.

דאס דריי און פיערציגסטע קאפיטעל.

ס'איז געווען א הייסער זומער-טאג. די זון איז הויך גע-
שטאנען אין בלויען הימעל און אונטער די פערציבערטע ליפען-
בוימער, אויף דעם געלען אויסגעברענטען גראז, זענען געלע-
גען קורצע, אבגעהאקטע שאטענס.

אויפ'ן גרויסען הויף און אין פארק האט זיך ניט געהערט
קיין איינציגע שטים. אלץ איז ווי אבגעשטארבען פון היץ און גע-
זוכט א נארט, וואו זיך צו בעהאלטען פון דער זון. ס'האט זיך
נור געהערט, ווי אין די גרויסע גרינע בלעטער ביים פארקאן פייפט
א היישעריק און א פליעג פלעגט זיך עפיס אמאל אראברייסען פון
וואנען-עס-איז, מיט א געשריי פארבייפליהען פאר'ן אויער און ווי-
דער פערשוואונדען ווערען ערגיץ אין דער אנגעברענטער לופט.

דער קליינער זעקס-יעהריגער לייזערקע, לאה רודניאקאוו'ס
בן-יחיד, וואס האט זיך געדאדעוועט ביי זיין מוטער אין איהר קא-
מער און אויסגעוואקסען דא אויפ'ן טורמע-הויף, איז פרעהליך ארויס-
געלאפען פון רבי חיים דעם מלמד'ס טונקעלן און איינגען צימער-
און האט זיך אבגעשטעלט אין דעם העל-בעלויכטענעם פאדער-
צימער, פינקלענדיג מיט די אויגען אויף דער צו-העלער זון.

רבי חיים האט מיט איהם נאר-וואס אויסווייניג אבגעלערנט
א שטיקעל סדרה אין אחרי-מות, און לייזערקען האט געוואונדערט
יענע מונטערקייט, יענע אויפלעבונג, מיט וועלכער דער פער-
שפארטער אין זיין פינסטערן קבר אלטער מלמד האט גערעדט
וועגען א „פרעמדען".

לייזערקע האט זיך ניט גאנץ גענוי פארגעשטעלט, וואס
איז דאס אזוינס „א פרעמדער" און וואס פאר א ווערטה קאן דא-
בען פאר איהם דער „פאת שדך" און דער „לקט קצירך".

נאר לויט דער שטאלצקייט, מיט וועלכער רבי חיים האט
עטליכע מאל איבערגע'חזר'ט און איהם אויך געניט איבערצו-
חזר'ן נאך איהם די ווערטער: „וכרמך לא תעולל, ופרט כרמך
לא תלקט, לעני ולגר תעזוב אותם" — דיין וויין-גארטען ; זאלסט
ניט ארומקלויבען אינגאנצען און די אראבגעפאלענע טרויבען זאל-

סטו ניט אויפהויבען, פאר'ן ארימען און פאר'ן פרעמדען זאלסטו עס לאזען — און „וכי יגור אתך גר בארצכם, לא תונו אותו, ואהבת לו כמוך, כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ה'" — איהר זאלט ניט דריקען קיין פרעמדען, וואס לעבט צווישען אייך, דו דארפסט איהם ליעב האבען ווי זיך אליין, — ווייל פרעמדע זענט איהר געווען אין לאנד מצרים — לויט דעם אלעם האט ער פערשטאנען, אז א „פרעמדער" איז עפּיס א העכערער מין מענש און טיעף אין הארצען האט איהם שטארק געקרענקט, וואס ער איז ניט קיין „פרעמדער"...

ס'איז אבער געווען היים, שווער צו עטעמען און איבערהויפט אומעטיג. און אז רבי חיים האט זיך אויפגעשטעלט פון ביינקעל און האט איהם געזאגט, אז אויך היינט איז שוין גענוג און אז צו מארגען דארף ער די אלע פסוקים אויסלערנען אויסווייניג, האט ער זיך מיט גרויס אימפּעט אוועק געטהון צו דער טהיר און האט זי אפילו פערגעסען צו צומאכען הינטער זיך.

פון ווינקעל האט זיך שטיל אויפגעהויבען דער קאנוואינער סעמיאן, צוגעגאנגען צו דער טהיר, האט זי צוגעדריקט מיט'ן פלייצע צום פריטולעק און דער אייזערנער ריגעל איז שווער אראבגעפאלען אויפ'ן פערדאקער.

— וואס פערשפארסטו ניט די טהיר, קונדס דו איינער, דא?

ער איז געשטאנען א הויכער א בארוועסער מיט א פרייעדליכען שמייכעל אויף זיינע לאנג-ניט-געראזירטע ליפּען און זיינע גרויסע רויטע פיס מיט ברודנע שווארצע נעגעל זענען ווייט ארויסגעקראכען פון אונטער די פערשווארצטע בלויע הויזען.

אויפ'ן פענסטער געגען דער זון זענען געלעגען זיינע צוזאמענגעדרעהטע, אויסגעטריקענטע פוס-טיכלעך און א שווערער ריח האט זיך געטראגען פון זיי איבער'ן גאנץ פאדער-צימער.

לייזערקע האט געקוקט אויף סעמיאנ'ען, אויף זיין געדיכט-בעוואקסענער גראבער אויבערשטער ליפּ, אויף זיינע גרויסע רויטע פיס און האט געקלערט נור וועגען איין זאך: צי ווייסט ער, אט דער גרויסער גרויער גוי, אז ער איז א פרעמדער און אז

ער, לייזערקע, האט קיין רעכט ניט ארומקלויבען זיין וויין־גארטען, וואו ער וועט פרידער ניט פערזיכערן סעמיאנען מיט אלץ, וואס ער דארף?

לייזערקע האט אראבגעקוקט אראב. כדי אריבערצוקלויבען זיך אין הויף אריין, האט מען זיך געמוזט אראבלאזען פון הויכע קרומע טרעפ. ער האט זיך אבער אויסגעלעגט מיט'ן רוקען ארויף אויף דעם לאנגען און גליטשיגען שטאנג פון פארענץ, האט זיך אנגעחאפט אן איהם מיט ביידע הענד און האט זיך האסטיג אראבגעלאזט אראב. דער קאפ האט זיך איהם געטואס פערדרעהט, די הענד האבען געברענט ווי פייער. ער האט זיך אויף א ווײלע צעזעצט אויפ'ן הייסען אנגעברענטען זאמד און איז אוועק ווייטער איבער דער אלייע.

ווייט אין עק הויף, ביי דעם הויכען גאניק פון דעם הויז מיט'ן גרינעם דאך, וואו סטראחאוו האט געוואוינט, איז געלעגען א צוזאמענגעדריקטער אויפ'ן גראז סטראחאוו'ס הונד, רעקטאר.

ער האט געוואלט צו איהם צוגעהן, נור ער האט חרטה געהאט און האט זיך פערנומען לינקס. דארט, הינטער די קוסטען, ביים סאמע פארקאן, אין א נידעריג פערשלאגען הייזעל האט זיך אויפגעהאלטען זעליג ברוסאוואנסקי. ער איז צוגעגאנגען צו דעם פערשלאגענעם פענסטער, האט זיך אויפגעהויבען אויפ'ן ציגעלנעם פאדמוראק און האט אריינגעקוקט אינוויינינג דורכ'ן שפאלט.

זעליג איז מיט גרויסע און גיכע טריט, גלייך ווי ער וואלט עפיס איילען צוליעב א זעהר וויכטיגען ענין, געגאנגען פון איין ווינקעל צו דעם צווייטען און איבער דער שווארצער פאדלאגע האט זיך אונטער זיינע פיס געצויגען א שמאלער, טיעף־אויסגעריבענער פאס, וואס האט געבלאנקט מיט זיין נייקייט.

שוין צוויי חדשים, ווי ער, לייזערקע, שפירט נאך זעליג'ן און יעדעס מאל, ווען ער געהט־צו צום פענסטער, זעהט ער איהם אין איין און דערזעלבער פאזע: א לויפענדיגען מיט א בעזארגט פערטרון פנים פון דעם נאענטסטען ווינקעל אין דעם ווייטסטען איבער דעם שמאלען ניי־אויסגעהאקטען פאס, כדי מיט

אַ מינוט שפּעטער מיט הערזועלכער ערנסטקייט לויפֿען איבער'ן זעלבען פּאַס פֿון יענעם ווינקעל צוריק.

אייניגע מינוטען דאָט לייזערקע בעגלייט מיט די אויגען זעליג'ן פֿלייסענדיג זיך אַריינצוקוקען אין פּנים אַריין, נאָר דאָס דאָט איהם ניט געלונגען. ער איז צוריק אַראָבגעשפּרונגען אויפ'ן גראָז און דאָט זיך אַוועקגעלאָזט איבער'ן זאַמדיגען, ריין-אויסגעקעהרטען וועג צו די הויכע קאַשטאַנען-ביימער.

די הויכע, ווייט-פֿונאַנדערגעוואָרפֿענע ביימער זענען רוהיג און אונבעוועגט געשטאַנען, טראָגענדיג הויך צום הימעל זייערע שווערע גרינע קעפּ. פֿון צווישען די גרינע בלעטער האָבען ליעבליך אַרויסגעקוקט גרויסע געלע שטעכעדיגע קאַשטאַנען-ניס. לייזערקע האָט אויסגעזוכט אין גראָז אַ שטעקען און האָט איהם אָנגעהויבען צו שלייַדערן אין דער הויך, אַראָבשלאָגענדיג די ניס פֿון אויבען. זיי האָבען זיך איינצייגווייז אַ שאָט געטהון פֿון אויבען אַראָב, לייזערקע האָט זיי אָנגעהויבען פֿאַרזיכטיג אונטערצוקלויבען און לעגען צו זיך אין דער דויך-אָנגעלאָרענער הויזען-קעשענע.

די קעשענע איז שוין בּיי איהם געווען פֿול און ער האָט צום לעצטען מאָל אַ שלייַדער געטהון אין דער הויך זיין שטעקען. אין אַ מינוט אַרום האָט זיך דער שטעקען צו איהם אומגעקעהרט צוזאַמען מיט עטליכע גרויסע געלע קאַשטאַנען-ניס, און צוזאַמען מיט זיי איז פֿון אויבען, פֿון דאָרט, וואו אין די קאַשטאַנען האָט זיך האַרט אַריינגעשניטען דער ווינקעל פֿון הויכען צוויי-גאָרנדיגען פֿליגעל, אַראָבגעפֿאַלען גלייך צו זיינע פֿיס אַ צוזאַמענגעלעגט, שווער און האַרט פּאַפּיר'ל.

לייזערקע האָט געוואוסט, אַז אין דעם ווינקעל פֿון הויז האַלט זיך אויף אין אַ פֿערשפּאַרטען צימער הירש בערלין און ער האָט זיך נייגיריג אַ וואָרף געטהון אויף דאָס פּאַפּיר'ל, האָט עס פֿונאַנדערגעוויקעלט און צוגעטראָגען צו די אויגען, אויף אַ העל-אויסגעמאָלטען שטיקעל מאַפּעט, וואָס איז, ניכר, נאָר וואָס געווען אָבגעריסען פֿון וואַנד, זענען געווען מיט אַ שטי-

קעל קויהל אָנגעצייכענט עטליכע אונבעקאַנטע ווערטער. דאָס שטיקעל קויהל, האָט זיך, נ״ב, אין מיטען אָפּגעבראָכען און צושאָטען און די לעצטע ווערטער זענען געווען אָנגעצייכענט ניט זעהר דייטליך. אויבען, אין ווינקעלע איז געווען אָנגעשריבען מיט געדריקטע אותיות, וועלכע לייזערקע האָט געקענט איבערלייענען, אַ קורץ וואָרט: „א י ט ע ן".

ער האָט פערשטאַנען פאַר וועמען דאָס בריוועלע איז געווען אָנגעשריבען, האָט עס פערריקט צו זיך אונטער'ן בוזעם און דאָט זיך פרעהליך אַלאַז געטהון איבער'ן גאַנצען הויף צו זיין ווייטסטען ווינקעל.

הינטער די מאַלינע=קוסטען, ניט ווייט פון פאַרקאַן, אַרומגערינגעלט מיט יונגע פיכטען, האָט אַרויסגעקוקט פון הינטער גרינס דאָס הויכע דאַך=צימער מיט אַ ברייטען האַלב=קיילעכדיגען פענסטער און אַ האַלב=צוראַאינירטען קרומען באַלקאָן, וואָס ס'האָט זיך אויפגעהאַלטען איטע צייטלין.

אונטען, אויף די טרעפ פון גאַניקעל, איז געזעסען די וועכטערין נאַסטיאַ, האַלטענדיג בײַ זיך אויף די קניה שטאַרק צוגעדריקט דעם קאָפּ פון איהר קליין טעכטעריל, וועלכע זי האָט געקאַמט. מיט אַ דינער מעשענער קאַם האָט זי זיך טיעף נעגריבעלט אין אידרע ווייסע, לײַנענע האָאָר און האָט זעהר ערנסט צוזאַמענגעקליבען בײַ זיך אין האַנד דאָס, וואָס זי האָט פון דאָרט אויסגעקאַמט. מאַרפּיטקאַ איז געשטאַנען אויף די קניה מיט פערוואָרפענע אויף הינטער ברודנע באָרוועסע פיס און איהר קליין קערפּעריל מיט די אַרונטערגעוואָרפענע הענד פלעגט זיך אַ צאַפּעל טהון יעדעס מאָל, ווען די מוטער פלעגט צו=שטאַרק אַריס טהון מיט דער קאַם איהרע האָאָר.

לייזערקע איז אַרומגעגאַנגען דאָס אָרט, וואו זיי זענען געזעסען. האָט זיך האַסטיג אַלאַז געטהון אויף די טרעפ אַרויף, אָפּגעוואָרפען דעם פערהאַקער פון טהיר און אַריין צו איטען אין צימער.

איטע איז געשטאַנען אויפ'ן פענסטער מיט'ן חיקען צו

דער טהיר, האט זיך געצויגען צו דער נישט-פערשלאָגענער, געדיכט-באַוואַקסענער מיט שפּינוועבס האַלב-קעלערדיגער שויב און געקוקט דורך איהר ווייט אַרויס.

דערהערענדיג זיין קלאַפּ מיט דער טהיר, איז זי פלינק אַראָבגעשפּרונגען פון פענסטער און אַלאַז געטהון זיך צו איהם אַנטקעגען. אין אַ בלאַנק פון איהרע אויפגעלעבטע אויגען און אין דעם שמייכעל, וואָס האָט באַגאָסען איהר פרעהליך, רויטליך געזיכט, האָט לייזערקע גלייך פערשטאַנען, וואָס פאַר אַ גרויסע פרייד ער האָט איהר געבראַכט.

— די האסט איהם געזעהן?

— וועמען?

— הירשען!

— ניין.

— און דעם פאָטער?

— געזעהן.

— ווען?

— נעכטען. קאַטויק האָט אַרויסגעטראָגען דעם שמויך-עמער, בין איך אַריינגעלאָפען צו איהם אין צימער און האָב איהם דערזעהן.

— וואָס האָט ער געטהון?

— גאָרנישט: געזעסען און געלאַטעט זיין העמד.

דאָס געזיכט איהרס איז געוואָרען טרויעריג און אין די אויגען האָט זיך געוויזען אַ טרעהר.

— אַ דאַנק, לייזערקע!

זי האָט איהם אַרומגעכאַפּט, צוגעדריקט צו זיך און היים אַ קוש געטהון אין שטערן.

ער האָט זיך אַוועק געטהון צום אַרויסגאַנג.

די זון איז נאָך, אַזוי ווי פריהער, געשטאַנען גאַנץ הויך און די פונאַנדערגעברענטע ליכט האָט זיך געוויעגט ווי אַ לייכט וואָלקענדעל.

ער איז דורכגעלאָפען די מאַלינעס-קוסטען, אַרויסגעלאָפען

אויף אַ גרינער נאַר-וואָס אַרומגעשניטענער לאָנקע, איבער וועל-
כער ס'איז געשטאַנען אַ שאַרפער און געשמאַקער ריח פון פרישע
הײ, און האָט זיך אַלאָז געטהון צום אַנדערן עק הויף.

רינקס, נעבן וואַש-הויז, ניט ווייט פון דעם הייזעל, וואו
ס'האָט זיך אויפגעהאַלטן אָרליק פּאָדליעקאַר'ס פורי, פראַדע,
האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן עטליכע קריסטינס.

פראַדע איז געזעסן אויפן גראָז, צודריקענדיג זיך מיטן
רוקן צום גאַניקעל, אַ פאַנאַנדערגעשפּילעטע, מיט צילאָטע האָר
און מיט דערשראָקענע און אונרוהיגע „היהנערשע" אויגן גע-
קוקט אויף די, וואָס האָבן זי באַלאַנגערט.

דונקאַ טעלצאָוואַ, פראַדעס וועכטערין איז געשטאַנען פאַר
איהר אַ פערזאָרגטע, פערשטעלענדיג איהר דעם וועג. די ווע-
שערינס האָבן מיט אַ ברייטן געלעכטער געקוקט אויף פראַ-
דען, געפּאַטשט מיט די הענד און געשריען.

— קיש-קיש-קישששש! — האָט געשריען דונקאַ, אויפהוי-
בענדיג די ברעגן פון איהר סיטצענע קלייד און מאַכענדיג מיט
זיי אויף פראַדען, טרייבענדיג זי צוריק אויף די טרעפּ.

פראַדע איז געזעסן אויפן גראָז, האָט זיך לאַנגזאַם גע-
רוקט צו די טרעפּ און מיט אונרוהיגע צומישטע אויגן געקוקט
אויף אַלע אַרום

פון הינטערן ווינקעל, אַריבעריאָגענדיג איינער דעם צווי-
טן, זענען אַדער געלאָפן די קאָנוואָינע אוסטינצאָוו און גאַוו-
רילאָוו

דאס פיער און פערציגסטע קאפיטעל.

איינער פון די וויכטיגסטע פונקטען, וועלכע האבען אויסגעצייכענט מאריא טערענטיעוואַ'ן פון אלע איבעריגע עדות־זאָגערינס, איז בעשטאַנען דערין, וואס דער זכרון אידרער פלעגט מיט דער צייט ווערען אלץ קלארער און שטארקער.

וואס מעהר צייט ס'איז אריבער פון דעם געשעהעניש, וועגען וועלכען זי פלעגט זיך דערמאנען, אלץ דייטליכער און קלארער פלעגט זיך אידר פארשטעלען יעדעס בריקעל, יעדע קלייניגקייט פון דעם דאזיגען געשעהעניש.

וואס ווייטער ס'זענען געווארען אידרע האָהר, וואס גלאטער און דיקער ס'איז געוואַקסען אידר געזיכט, וואס פולער און קיילעכדיגער ס'איז געווארען אידר קערפער און זיכערער דער קוק פון אידרע קליינינקע, פערשוואומענע אויגען — אלץ נעהענטער און קלארער פלעגט זיך אידר פארשטעלען דאס, וואס האט, לויט אידרע אייגענע ווערטער, פאסירט פיעל יאהר צוריק.

אזוי, אין הערבסט 1825 האט זי קוים געדענקט דאס, וואס האט כלומר'שט פאסירט אין פריהלינג פון יאהר 1822. דייטליכער האט זיך אידר דאס דאזיגע געשעהעניש פארגעשטעלט ערשט אין יאהר 1826. און אין מערץ 1827 האט זי זיך „נאך דער מיטווירקונג פון אידר גייסטליכען" (ווי עס איז אנגעמערקט אין די אויספארשונגס־אקטען) דערמאנט, אז אויפ'ן פיערטען אדער פינפטען יאהר נאכ'ן „פראנצויז" — קלאר קאן זי עס ניט בעשטימען, און דאס איז דער איינציגער ספק, וואס דריקט אויף אידר געוויסען — האט מירקע וואראנסאן דערזעהן אויפ'ן מארק צוויי קריסטליכע קינדער, געקויפט צוויי בעזימער, האט צוגערופען צו זיך טערענטיעוואַ'ן און אידר געהייסען, אז זי זאל אוועקגעבען די בעזימער די דאזיגע קינדער און אפפירען זיי צו חנה ציטלין.

אויף די דאזיגע קינדער האבען דיזעלבע יודען, ביי דיזעלבע בעדינגונגען, אפגעטהון דאסזעלבע, וואס זיי האבען מיט זיבען יאהר שפעטער אפגעטהון איבער פיאדאר יעמעליאנאוו'ן, ניט פערגעסענדיג ; ערבי אויך זי אריינברענגען אין יודישען גלויבען.

און חאַטש אין פּלוג האָט געמיינט אויסווייזען מערקווירדיג, צו וואָס האָט מען טערענטיעוואַ'ן געהאַרפֿט אין יאָהר 1823 אַריינ-בריינגען אין דעמזעלבען גלויבען, אין וועלכען זי איז שוין פֿער-בליבען אין משך פֿון זיבען יאָהר, דאָך האָט מען אַלע וואַר-קמיטע געשטעלט צו דאָפּראָסען. און אויב אויך איינ מיט טע-רענטיעוואַ'ן אין מאַקסימאָווא'ן, וועלכע האָבען, ווי אַלע מאָל, מיט טרעהרען אין די אויגען אויסגעזיזען, אַז וואַלץ, וואָס טערענטיעוואַ דערצעהלט, איז ריכטיג.

אַ קליינער פֿעהלער איז בעשטאַנען נור דערין, וואָס טע-רענטיעוואַ, וואַריינלאָזענדיג זיך אין זכרונות, האָט אַנגערופֿען די מוטער פֿון די קינדער דייטליך מיט איהר נאָמען: די פּויערטע אוסטיניא פֿון דעם הערצאָג ווירטעמבערגסקי'ס גוט. די דאָזיגע פּויערטע האָט מען אויסגעזוכט און ס'האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די קינדער איהרע זענען אַלע גאַנץ און קיינס פֿון זיי איז קיינמאָל ניט געווען פֿערפֿאַלען געוואָרען.

מ'האָט זיך געמיינט ,,דערמאָרדען'' עפּיס אַנדערש, און אין איינציגע מאָמענטען וואָרום האָט טערענטיעוואַ אַרויסגערופֿען ביי זיך אין זכרון אַן אַנדער בילד.

דאָס איז געווען אין יאָהר 1817, ערב דעם טאָג פֿון הייליגען מיכאַאיל. אומקערענדיג זיך ביי-נאַכט פֿון גאַסט צוזאַמען מיט דער אַלטער, בעיאָהרנטער שליאַכטיאַנקא הוואַרזשעצקאַ, האָט זיך טערענטיעוואַ דערמאָהנט, אַז דער ייד גאַבעל און נאָך איינינע פֿון זיינע בעקאַנטע האָבען זי זעהר געבעטען בעזאָרגען פֿאַר זיי עפּיס אַ קריסטליך יונגעלע. ניט האָבענדיג אונטער'ן האַנד קיין יונגעלע, האָט זי זיי פֿאָרגעלעגט אַנשטאַט אַ יונגעלע די אַלטע הוואַרזשעצקאַ, און די יודען זענען געווען אַזוי ליעבענסווירדיג, אַז זיי האָבען זיך ניט געעקשנ'ט און האָבען מסכים געווען אויף דער אַלטיטשקער.

ביידען האָבען די יודען מכבה געווען מיט בראַנפֿען און אָבגעפֿיהרט אין שוהל. דאָרט האָבען די יודען פֿאָרגעלעגט טע-רענטיעוואַ'ן אָבטון הוואַרזשעצקאַ'ן אַליין, וואָס ביי אַזאַ זאַך דאַרף

געטרון ווערען, און כ'וואלט געווען מערקווירדיג, ווען טערענטיעווא וואלט חלילה זיך ערלויבען ניט טרון דאס, וואס יודען בעטען. זי האט זיך מיט גרויס דאסט גענומען צו דער ארבייט און האט אבגעטרון מיט דער אלטער הווארושעצקא'ן דאסזעלבע, וואס זי האט מיט יעקב יאהר שפעטער אבגעטרון מיט יעמעליאנאווי'ן: געדרעהט זי אין א פעסעל — זי געדענקט זעהר גוט: ניט צוויי שעה, נור גאנצע דריי, — געהאלטען איבער'ן צעבעריל און געקעדערט פון איין זייט אויף דער צווייטער, כדי דאס גאנצע בלוט איהרס זאל אראב־רינען; נאכדעם האט מען טערענטיעווא'ן אויף גיך אריינגעבראכט אין יודישען גלויבען, און זי האט איינגעוויקעלט די דערשטאכענע אין א גרויס טישטוך, ארויסגעטראגען פון שידל, אוועקגעלעגט אויף א גרויסען שליטען געשפאנט צו א פאר פערד און צוזאמען מיט אלע יודען אוועקגעפירט איבער גאנץ שטאדט אויף כמא־לענסקער וועג הינטער די ציגעלנעס און אראבגעווארפען זי דארטען אונטער א בוים.

שלייב דער מעשה האט מען די יודען אויך געפירט אוים'ן האפראם און ביי זיי גארנישט דערהאנגען. הערפאר אבער איז דער עצם פאל, וואס הווארשעצקא איז דער'הרג'עט געווארען אין דעם דאזיגען יאהר און דעם טויטען קערפער איהרען האט מען געפונען אויף דעם אנגעוויזענעם ארט, בעשטעטיגט געווען דורך דעם פאליציישען פראטאקאל פון יענער צייט.

איין קלייניגקייט האט דאך געשטערט: ס'האט זיך ארויס־געוויזען, אז דער יוד גאבעל איז געשטארבען מיט צוויי יאהר פאר הווארושעצקא'ס טויט.

צו דערפאר, וואס די דאזיגע מעשה האט ניט געקאנט אנ־גענומען ווערען ערנסט (אין אמת'ן האט די אויספארשונגס־קאמיסיע איהר יא געגלויבט), צו דערפאר, וואס דערוויילע איז אריבער נאך א יאהר און די פעהיגקייט צו ערינערונגען האט זיך ביי איהר נאך מעהר געשטארקט, נאר אין 1828 האט זי זיך דערמאהנט, אז אין יאהר 1818 איז פארגעקומען נאך א מעשה.

דאסמאל האט אלץ פאסירט ניט אין שטאדט גופא, נור

זיבעצן מאַרטש אונטערן שטאַרט, אין סעמיטשאָווער קרעטשמע, ביי שלום'ן. אָרליק פאַרלעקער האָט פאַרבעטן טערענטיעוו'ן צו זיך, האָט זי וועדר גוט מכבד געווען, אָנגעקוועטשט צו זיך אין וואַגען, אָנגעקנעפּעלט צו שלום'ן און אַוועקגעפאָרן צוריק. אין קרעטשמע זענען אין אַ פּאָר טעג אַרום אַריין צווי קינדער, אָרימע קריסטליכע בעטלערינס. איינס פון זיי איז באַלד אַוועק און דאָס צווייטע איז געבליבן נעכטיגן. פון שטאָט זענען אָנגעפאָרן: אָרליק, יוזיק, שמערקע, הירש, וועליע — אַלע יענע יידען, וועלכע טערענטיעווא און מאַקסימאָווא האָבן צופעליג געקענט מיט די נעמען. מיט דער קריסטין האָט מען געטאָן האַנדלען, וואָס מיט אַלע איבעריגע. די יידען זענען אַוועקגעפאָרן און דעם טויטן קערפּער האָט זי אַריינגעוואָרפן אין ברונעם. דאָס בלוט האָבן די יידען איבערגעלאָזט טערענטיעוו'ן מיט אַ בקשה, זי זאָל עס פונאַנדערפירן איבער אַלע יידישע קרעטשמעס.

אַזוי האָט דערצײלט די מעשה מאַריאַ. ביי אודאַטיאַ'ן אָבער האָט דער זכרון זיך אַרויסגעוויזן נאָך שוואַכער און זי האָט זיך „דערמאָנט", אַז ביי שלום'ן אין קרעטשמע זענען דעמאָלט געשאָכטן געוואָרן צוויי און ניט איין מיידעלע, און אַז אין זייער טויט האָבן אַ גלייכן אָנטייל גענומען די מאַנסבילען, ווי זייערע ווייבער.

מאַריאַ האָט באַשטעטיגט אודאַטיאַ'ס ווערטער. אָבער אַ קליינער כּסוך איז אַרויס אויך דאָ: דער פויער וואַסילי גאָלובעוו האָט 10 יאָהר נאָכאַנאַנד געדינט ביי שלום'ן אין הויז און וויפיעל די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע האָט מיט אים ניט געאַרבייט, וויפיעל מ'האָט אויף אים גייסטיג ניט געווירקט, איז ער אַלץ געבליבן ביי זיינעם: אַז דאָס, וואָס טערענטיעווא מיט מאַקסימאָווא'ן דערצעהלען, האָט אין סעמיטשאָווער קרעטשמע קיינמאָל ניט פּאַסירט.

די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע האָט געפונען, אַז די האַרטקייט, וועלכע גאָלובעוו ווייזט אַרויס, שטעקט אין דער אונענטוויקעלקייט, מיט וועלכער די בעלאָרוסישע פויערים צייכענען זיך אויס.

צי דערפאַר, וואָס דער פויער האָט ניט אויסגעזאָגט אַרויס-

צעווייזען זיין „אויסגענקייט", אָהער ווייל מאַריאַ האָט ניט געקאָנט און ניט געוואָלט בלייבען הינטערשטעליג געגען אַנטאָניאַ'ן, האָט זיך מאַריאַ מיט אַ האַלב יאָהר שפּעטער דערמאָהנט נאָך אַ שעטערגע מעשה. זי האָט זיך דערמאָהנט, אַז באַלד נאָכ'ן אומברייינגען אין סעמיטשאָווער קרעטשמע די צוויי קריסטליכע מיידלעך, האָט זי גענומען אַנ'אָנטייל אין אַ הריגה פון צוויי מיידלעך און צוויי יונגלעך, וועלכע די יודען זענען בעגאַנגען אין ברוסאַוואַנקע.

אין די אויספאָרשונגס-אַקטען בעשטעטיגט די קאָמיסיע מיט גרויס דאַנקבאַרקייט, אַז די ענטדעקונג איהרע האָט טערענטיעוואַ אויך געמאַכט נאָך פיעל „מיטווירקונג פון גייסטליכען".

צי האָט זי דערמיט געוואָלט זאָגען, אַז דער גייסטליכער טאַראַשקעוויטש פלעגט „מיטווירקען" אויף די עדות-זאָגערינס יעדעס מאָל, ווען זיי האָבען זיך געדאַרפט עפּיס „דערמאָהנען", אָדער, פערקעהרט, די עדות-זאָגערינס פלעגען זיך דערמאָהנען נייע זאַכען יעדעס מאָל, ווען דער גייסטליכער פלעגט אָנהויבען אויף זיי מיטצווירקען, — נור צוליעב עפּיס אַנ'אונפערשטענדליכען צוועק פלעגט די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע ניט דערלאָזען קיין איינציגען מאָל, וואָס זי זאָל ניט אָנמערקען ביי זיך אין די פּאַפּירען, אַז די ביידע מאָמענטען זענען געשטאַנען אין דעם איינגסטען צוזאַמענבונד.

דאָסמאָל איז אָבער סטראַהאָוו געווען בעזונדערס דאַנקבאַר טאַראַשקעוויטש'ן פאַר זיין „גייסטליכער ווירקונג". צוליעב איהם האָט זיך פאַר דער קאָמיסיע פונאַנדערגעוויקעלט אַזאַ בילד, וואָס האָט ניט געקאָנט ניט מאַכען קיין געוויסען רושם אין יענע ספערען, וואו ס'האָט זיך שוין געפיהלט אַנ'אָפענער אונצוטרוי צו דער אויספאָרשונגס-אַרבייט. און קיינמאָל האָט נאָך סטראַהאָוו אַזוי נייגיריג ניט אונטערגעהאַפּט יעדעס וואָרט, וואָס מאַריאַ פלעגט אַרויסלאָזען פון מויל, און זיינע האַלב-אויסגעלאָשענע אויגען פלעגען זיך דערביי אָנצינדען מיט אַ פייערל פון האָפנונג — פון דער לעצטער האָפנונג, וועלכע מ'האָט נור געקאָנט האָבען — ווי בשעת די דאָזיגע בעווייזען.

— דאָס איז געווען אויפ'ן צווייטען אָדער אויפ'ן דריטען יאָהר, נאָך דער סעמיטשאָווער מעשה — האָט דערצעהלט טערענ-

טיעווע. זי וואָלט בעשטימט די צײַט דײַטליכער, נאָר זי האָט מורא, חלילה, פאַר אַ טעות. דערפאַר האָט זיך בײַ איהר אײַנגעשניטען אין זכרון אַזאַ אַנדער זאַך: אַז דאָס איז געווען פונקט אַ וואָך פאַר'ן יודישען פסח. פון ברוסאַוואַנקע איז געקומען צופאָהרען זעליג און האָט אײַנגעלאַדען טערענטיעוואַ'ן צו ייזיק צײַטלינ'ען אין הויז, וואו ס'האָבען זיך געפונען אויך אַלע איבעריגע יודען, און האָבען זי אָנגעהויבען בעטען צו פאָהרען מיט איהם אין קרעטשמע. טערענטיעווא האָט ניט געהאַט קיין רגילות צו ענטזאָגען די יודען זייערע בקשות און זי איז באַלד געפאָהרען צוזאַמען מיט איהם. אין עטליכע טעג אַרום האָט ער איהר איבערגעגעבען נאָך אַ בקשה, אַ מעהר פעראַנטוואָרטליכע: אַריבערגעהן צו העם יודען, וואָס האָט געוואוינט ניט ווײַט איבער'ן טײַכעל, און ברענגען פון דאָרט די אָנגעגרייטע צוויי קריסטליכע מיידלעך און צוויי יונגלעך. זי האָט עס ערפילט מיט דער גרעסטער צופרידענקייט, און אַ האַלב שעה אַרום זענען שוין אַלע קינפטיגע קרבנות געווען בײַ זעליג'ן אין קרעטשמע, בעהאַלטען אין אַ בעזונדער צימעריל.

ס'איז געקומען די צײַט אויסצופיהרען דאָס, צוליעב וואָס די יודען זענען ספּעציעל געפאָהרען נאָך איהר אין שטאָדט אַרײַן. זי האָט עס צוזאַמען מיט אַלע איבעריגע יודען אויסגעפיהרט מיט אַלע פּרטים, און האָט דערבײַ בעמערקט, אַז די יונגלעך האָט מען געדרעהט אין איין פאַס, און די מיידלעך אין דער אַנדערער. דאָס בלוט האָט מען אויך פון יעדערן אַראָפּגעגאָסען אין בעזונדערע כלים, און דערום איז זי משער, אַז בײַ די יודען ווערט מאַנסבילש בלוט געשאַצט העכער ווי ווײַבערש... און אַז ס'איז געקומען די צײַט צו בעהאַלטען די טויטע קערפּער, האָט מאַריאַ, לויט איהרע רייד, צוזאַמען מיט אַוודאָטיאַ'ן זיי אַוועקגעטראָגען אין געדיכטען וואַלד, אַ ווייאָרסט צוויי פון קרעטשמע, אָנגעבונדען די שטיינער אויף די העלזער און אַרײַנגעוואָרפען אין טײַכעל. אַוודאָטיאַ האָט אָבער געוואָלט נאָכאַמאָל בעווײַזען, אַז זי פערמאָגט אַ בעסערן זכרון ווי מאַריאַ, און זי האָט זיך „דערמאָהנט" און האָט דערמאָהנט אויך איהר חברטע, אַז די טויטע קינדער האָבען זיי ניט

אַרײַנגעוואָרפען אין וואַסער, נאָר אָפּגעטראָגען צו דער קאַפּליצע אין הערפעל סאָטקע, מקבר געווען די אַלע פיער אין איין קבר און בעדעקט פון אויבען מיט גראָז.

טערענטיעווא האָט געמוזט בעשטעטיגען די רייד פון אַוו־דאָטיאַן — בעזונדערס דערפאַר, ווייל מאַקסימאָווא האָט זיך אויס־געריפען אָנווייזען דאָס אָרט, וואו די קינדער זענען בעגראָבען. די קאָמיסיע איז נאָך איהר נאָכגעגאַנגען ביז דעם אָרט, צו וועלכען זי האָט זיי דערפיהרט, אָבער ווי טיעף און ווי ברייט מ'האָט ניט פונאַנדערגעגראָבען דעם גאַנצען שטח, האָט מען דאָך קיין שפורען פון טויטע קערפער אין ערגיץ ניט געפונען.

ס'האָט זיך אַרויסגעשטעלט די אומבעדינגטע נויטיגקייט, אַז טאַראַשקעוויטש זאָל זיך ווידער אַ מאָל נעהמען צו זיין גייסטיגער מיטווירקונג אויף די קריסטינס. אַוודאָטיא האָט איהם אָבער פער־שפאָרט אַ טרחה, און איידער נאָך ער האָט אויף זיי אָנגעהויבען צו ווירקען, האָט זי אַליין אויפגעדעקט פאַר דער קאָמיסיע מעהר אַ וויכטיגען ענין. זי האָט דערצעהלט, אַז אַ יאָהר צייט פאַר'ן אומ־ברינגען פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו'ן האָט זי, לויט דער בקשה פון הנה צייטלין, איהר מאַן און אַלע איבעריגע יודען, געגנבעט פון איל־אינער קירך אַן אויסגענייהט האַנדטיכעל, וואָס ווערט גערופען „אַנטימינס".

צוליעב דעם האָט זי זיך פערקליבען אין אַלטאַר בשעת דער גייסטליכער איז פון דאָרט נאָר־וואָס אַרויס, כדי איבערצוטהון זיך, האָט אַ האַפּ געטהון דאָס האַנדטיכעל, אַוועקגעלעגט צו זיך אין בוזעם און אַוועקגעלאָזט זיך גלייך אין דער יודישער שוהל אַריין. דאָרט האָבען אויף איהר געוואַרט דער שמש ראובן און פיעל יודען, מאַנסבילען מיט ווייבער. יעדער פון זיי האָט איינ־ציגווייז געשענדעט דאָס הייליגע טישטוכעל, געשפיגען אויף דעם, געטראָטען מיט די פיס, געריסען אויף קליינע שטיקלעך, און גע־ברענט אויף ליכט, ביז עס איז דערפון געוואָרען אַ בערגיל אַש.

די ספּעציעלע אויספאָרשונג וועגען דעם האָט אַרויסגעוויזען, אַז אין דער צייט, וועגען וועלכער אַוודאָטיא רעדט, איז פון איל־אינער קירך גאָרניט פערשוואונדען געוואָרען. זי האָט אָבער אַזוי

דייטליך אנגעוויזען יעדען טריט איהרען, און די בעגייסטערטע אויגען איהרע האבען דערביי געבלאנקט אזוי ערנסט, אז ניט-גלויבען איהר האט מען ניט געקאנט. און האטש דאס דאזיגער פערברעך האט קיין שום שייכות צו דער הויפט-בעשולדיגונג פון די יודען (ער-מארדונג פון פיאדאר יעמעליאנאוו) נישט געהאט, אדער דוקא דער-פאר, וואס צווישען די צוויי זאכען איז קיין שום „סמיכת הפרשה" ניט געווען, האט סטראכאוו די לעצטע בעשולדיגונג אוועקגעשטעלט בראש פון דעם גאנצען אויספארשונגס-מאטעריאל און אויף איהר געבויט אלע זיינע חשבונות.

צום סוף פון די פינף יאהר, וואס די אויספארשונגס-קאמיסיע האט געארבייט, איז פון דעם הויפט-פערברעך, פון דעם אומברינגען דאס אונשולדיגע קינד, גארנישט געבליבען. דערפאר אבער האט זיך אין ארכיוו פון דער קאמיסיע צונויפגעקליבען געגען די יודען גאנצע זיבען אנדערע בעשולדיגונגען. לויט די דאזיגע בעשולדיגונגען, האבען די יודען געשאכטען קריסטען, קליינע און גרויסע, מאנסבילען און ווייבער, אלטע און יונגע — גאר אהן א צאהל; געשענדעט קריסטליכע הייליגקייטען, אריינגעבראכט קריסטען אין יודישען גלויבען און געגנב'עט פון קירך זאכען, וואס זענען נויטיג צום גאטעס-דיענסט.

יעדעס איינציגע פון די דאזיגע פערברעכען וואלט געווען גענוג, אז די יודען זאלען קאנען בעקומען יענעם פסק, וועלכען סטראכאוו האט פאר זיי צוגעגרייט. אבער ניט דאס איז ער געווען אויסען. אין דעם זאמלען אלץ נייע און נייע בעשולדיגונגען, האט ער געוואלט געפינען א בעווייז, אז די הויפט-בעשולדיגונג, וועלכע מ'האט אין די העכערע ספערען אלץ נאך גערעכענט פאר ניט בעשטעטיגט, האט דאך א באדען.

און ווען סטראכאוו האט, אין יוני 1830, בעקומען פון דעם פערוואלטער פון קייזערליכען הויפט-שטאב א בעפעהל, וואס גיכער פארצושטעלען דייטליכע בעווייזען געגען די יודען אין יעמעליאנאוו'ס מארד, איז אנשטאט די דאזיגע בעווייזען, וועלכע ער האט ניט געהאט, האט סטראכאוו צוגעשטעלט די זיבען בעשולדיגונגס-

אַקטען, וועלכע טערעגטיוואַ און מאַקסימאַוואַ האָבען בעשאַפען.

דער גענעראַל-גובערנאַטאָר, פירסט האָוואַנסקי, האָט צו די דאָזיגע אַקטען צוגעגעבען אויך זיין הסכמה. אין דער הסכמה האָט ער אויפגעוויזען, אַז „אַחוץ דעם פערברעך געגען דעם אונשולדיגען פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו, וועלכער ס'באַוויזט די אכזריות און די שרעקליכע מערדעריען פון דעם יודישען פאָלק, שטעלט ער, דער גענעראַל-גובערנאַטאָר, פאַר דער גלערדעכסטער אויפמערקזאַמקייט, אַז דיעלבע מערדעריען האָבען פאַסירט אין פערשידענע צייטען אין פיעל קריסטליכע לענדער, וואוהין נור ס'פלעגען אריינדרינגען די דאָזיגע פיינד פון דער קריסטליכער וועלט"...

דאָס איז אָבער געווען שוין דאָס לעצטע מיטעל, וואָס ס'האָט אָנגענומען אַ מענש, וועלכער האָט שוין אַליין אויך ניט געגלויבט, אַז איהם קאָן וואָס-עס-איז העלפען — סיידען אפשר אַן אונערוואַרטעטער צופאַל.

אָבער דאָס דאָזיגע מיטעל האָט איהם אויך ניט געהאָלפען.

דאס פינף און פיערציגסטע קאַפיטעל.

אויף די געפאַנגענע האָבען די לעצטע שריט פון דער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע געמאַכט גאָר אַן אונערוואַרטעטען איינדרוק.

מ'האָט געקאָנט מיינען, אַז דער גייסטליכער טאַראַשקעוויטש מיט זיין „ווירקונג" אויף די קריסטינס, און די „ערינערונגען", וועלכע זיין ווירקונג פלעגט אַרויסרופען ביי זיי, האָט געהאַט נור איין צוועק: וועקען האָפנונג ביי יענע פון די געפאַנגענע, וועלכע האָבען שוין אַלע האָפנונגען פערלאָרען, אויפוועקען דעם מוטה צו יענע, וועלכע האָבען עס שוין לאַנג פערלאָרען.

יעדער „דאָפראָס", יעדעס שטעלען די יודען אויג אויף אויג מיט די קריסטינס האָט אַלץ מעהר מקרב געווען אַ גסיסה פון יענעם טייוועלשען אָנפאַל, וואָס האָט שוין אַליין ניט זיך אָנגעהויבען פונאַנדערצופאַלען פאַר די אויגען אי פון די אָנפאַלער, אי פון די, אויף וועלכע דער אָנפאַל איז געמאַכט געוועזען. יענע פון זיי, וואָס

האָבען זיך שוין לאַנג ענטזאַגט פון צו קומען אין קאָמיסיע אויפ'ן „דאָפּראָס", פלעגען איצט מיט אַ כיין קומען, כדי מיט אַ געלעכטער אויסצוהערען דאָס לאַנגע עדות-זאָגען פון די עדות-זאָגערינס, און פלעגען אויף זיך ניט נעהמען די מיה, זייערע בעווייזען אָבצולייקענען.

— איך ווייס ניט, וואָס איז דאָס אַזוינס אַנטימינס און האָב עס קיינמאָל אין די אויגען ניט געזעהן — האָט הירש בערלין גלייכגילטיג געענטפערט, נאָכדעם ווי ער האָט אויסגעהערט אַוודאָטיאַ'ס ערצעהלונג, — נאָר איך ווייס איין זאַך: קוים האָט איהר אָנגעהויבען צו פיהלען אַ בעדערפניש אין אַן אויסגעמאָלטען טישטיכעל, איז דאָס אַ סימן, אַז פון דער בעשולדיגונג אין ערמאָרדען פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו'ן איז שוין גאָרניסט געבליבען. מיר האָבען דאָך אָבער דאָסזעלבע געטענה'ט די גאַנצע צייט און איהר האָט זיך געמאַכט, אַז איהר גלייבט אונז ניט...

— מאַקסימאָווא גיט-איבער די ווערטער, וועלכע ניט זי האָט אויסגעטראַכט, נור וועלכע אַנדערע האָבען אויסגעטראַכט און אַריינגעלעגט איהר אין מויל, — האָט בעמערקט אַבראַם קיסין, אויסהערענדיג אַוודאָטיאַ מאַקסימאָוואַ'ן, — האַלטען זיך אָבער ביי דעם איין און דעמזעלבען ליגען קאָן מען אַ יאָהר, צוויי, דריי — אָבער ניט אייביג. מיר זענען אָבער יונגע מענשען און מיר האָבען זיך ניט וואָס צו איילען. מיר וועלען גאָרנישט ענטפערן, ווען אונזער אמת וועט בעשטעטיגט ווערען, האָטש נאָך אין צוואַנציג יאָהר אַרום. מיר קאָנען וואַרטען...

ניט אַלע אָבער זענען אימשטאַנד געווען מיט דערזעלבער גלייכגילטיגקייט צו ענטפערן אויף די בעשולדיגונגען, וועלכע ס'האָבען זיך אויף זיי אַ שאָט געטהון. פאַר אייניגע פון זיי איז יעדע נייע „אויפדעקונג", וועלכע די קריסטינס האָבען געמאַכט, געווען יענער טראָפען, וועלכער איז שוין איבער דער מאָס און ברענגט צו פערליערען די לעצטע געדולד. און מערקווירדיג איז געווען דאָס, וואָס פון אַלע בעשולדיגונגען האָט קיינע ניט אַרויסגערופען ביי

די יודען אַזאַ איבעראַשונג, ווי די מעשה וועגען פערשוועכען די הייליגע זאכען.

רב חיים האָט אויסגעהערט אַוודאָטיאַן, האָט זיך ווילד אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען, אָבגעטרעטען אייניגע טריט. צוריק, האָט פונאַנדערגענומען די פּאָלעס פון חאַלאַט, האָט צעריסען אונטער'ן טלית-קטן זיין אַרעסטאַנטען-העמד און האָט אַרויסגעשטעלט זיין געדיכט-בעוואַקסענע, איינגעפאַלענע און אויסגעדאַרטע ברוסט:

— שלאָגט! הרג'עט מיך! שעכט מיך! ס'וועט זיין בעסער! איך האָב פאַר קיינעם און פאַר גאָרנישט ניט מורא! איהר נאַרט זיך אַליין און נאַרט דעם קייזער! איך בעט אָבער ביי גאָט, אַז איהר זאָלט לעבען, איהר זאָלט דערלעבען ביז שענער צייט, ווען אייערע נאַרערייען וועלען ענטדעקט ווערען און איהר וועט מוזען שטעהן פאַר'ן געריכט... יאָ, איהר זענט ליגנער, און איהר זענט מערדער! איהר האָט אומגעבראַכט גבורים — שמריה בעגרלין און יעקב-הירש אַראָנסאָן! זיי זענען געשטאָרבען אין קייטען און געשטאָרבענע האָט איהר זיי אַרויסגעשליידערט אויפ'ן גאַס, ווי נבלות! אָבער דאָסזעלבע קאָן דאָך נאָך טרעפען מיט אייך אויך! יאָ, ס'וועט טרעפען. איך גלויב הערצ'ן און ס'וועט געווים זיין!...

זיינע אויגען האָבען געברענט, די ווייסע באָרד האָט זיך געטרייסעלט איבער דעם הוילען האַרץ, און סטראַהאָוו איז געזעסען געגען איהם און טיעף אַריינגעקוקט אין רב חיים'ס בלאַסען, אויפגערעגטען געזיכט און האָט נייגיריג געהאַפט יעדעס וואָרט זיינס, כדי דערנאָך צו בעצאָהלען איהם פאַר יעדעס וואָרט בעזונדער. און חיים האָט דערווייל געשליידערט אין איהם זיין בלוטיג, זיין ברענענדיג וואָרט, זיין הוילע ברוסט האָט זיך הויך געוויעגט אונטער זיין גרויסען וואָלאָקענעם חאַלאַט און פון די טיעפע אויגען אונטער די אַראָבגעהאַנגענע גרויע ברעמען האָבען זיך געשאָטען פונקען. און לאַנג, שוין נאָכהעם, ווי מ'האָט איהם אַרויסגעפיהרט פון זאַל, זענען איבער די קעפ פון די אויספאָרשער געהאָנגען זיינע פייערדיגע און צאָרנדיגע געשרייען, און אַ לאַנגע צייט נאָך זיין אַוועקגעהן איז סטראַהאָוו אונבעוועגט געזעסען אויף זיין אָרט

מיט אַ נידעריג אַראָבגעלאָזטען קאָפּ און מיט שטייף צוזאַמענגעדריקטע ליפּען.

צום דאָפּראָס האָט מען אַרויסגערופען נאָטען. ער איז געוועזען דער איינציגער, וועלכען מ'האָט, צוליעב זיין אָפטען אַנטלויפען, געהאַלטען אַ געשמידעטען אין קייטען, בעת אַלע איבעריגע זענען, לויט דער פאָדערונג פון סענאַט, שוין געוועזען פריי דערפון. ווען נאָטע איז, ווי אַלע מאָל, מיט שטאָלץ אַריבער איבער'ן שוועל פון קאָמיסיע, האָט אַ קלונג געטהון מיט די קייטען און זיך אַוועקגעשטעלט ביים טיש, האָט זיך סטראַזשאַ ניט ווילענדיג אַ צאַפּעל געטהון און אָנגעשטעלט זיין קוק אויף נאָטען.

ער האָט געהייסען קולאַק'ן איבערלייענען אַוודאָטיאַ'ס ווערטער און, אויך אַזוי ווי היים, האָט ער זעהר ערנסט אויסגעהערט אַליך, וואָס מ'האָט איהם געלייענט, און אויך אַזוי ווי היים'ן האָבען איהם די דאָזיגע ווערטער געבראַכט די גרעסטע אויפרעגונג.

און קיינמאָל האָט נאָך זיין שטים ניט געקלונגען דאָ, אין אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, אַזוי צאָרניג ווי איצט, אויסהערענדיג דעם נייעם אָנפאַל.

— איהר! איהר האָט געמאַכט אַן אָנפאַל אויף אונשולדיגע מענשען! — האָט ער געשריען און די אויגען זיינע האָבען געבלאַנקט און געשאָטען פייער, — איהר האָט פערניכטעט אונזערע הייזער, צורואינירט אונזערע פאַמיליעס, אָבגעריסען מוטערס פון זייערע קינדער, אָבגענומען קינדער ביי זייערע מוטערס!... איהר טרינקט אונזער בלוט, איהר שעכט אונזערע קינדער!...

יענע בעהאַלטענע אונבעמערקטע מאָרדיכט, וואָס האָט ביז איצט געהאַלטען די דאָזיגע לייט אין די גרענצען פון נויטיגער מאָרדיכטיגקייט, איז מיט אַמאָל פערשוואונדען, עמיצער האָט איבערגעצויגען די כמורנע, די האָט מיט אַ קרענקליכען קרעכץ געפּלאַצט און מיט ביידע עקען געגעבען אַ שטאַרקען קלאַפּ דעם, וואָס האָט ניט ריכטיג אויסגערעכענט דעם כח פון איהר ווידערשטאַנד.

ס'האָט געטראָפען עפּיס אונערוואַרטעטעס, און פאַר אַלעמען איז געוואָרען קלאָר, אַז ווייטער קאָן זיך עס ניט ציהען, אַז דאָס,

וואָס האָט פּאַסירט נעכטען, קאָן שוין מאָרגען ניט פּאַסירען, און דאָס, וואָס איז געווען, וועט זיך שוין מעהר ניט אומקעהרען...

און מיט דריי וואָכען שפּעטער איז סטראַהאָוו געוואָהר גע־וואָרען, אַז אויף אייניגע פון זיינע מעלדונגען וועגען די קינדער, וואָס זענען אומגעבראַכט געוואָרען פון די יודישע הענד, האָט דער קייזער ניקאָלאַי אויפגעשריבען אַ רעזאָלוציע: „מען מוז אונבע־דינגט אויספאָרשען, ווער זענען געווען די דאָזיגע אומגליקליכע קינ־דער; ס'דאַרף זיין גרינג עס צו דערגעהן, אויב דאָס איז נור אינגאַנצען ניט קיין איבערטריבענער ליגען"...

אַנפאַנגס יולי האָט מען שקורינען אָבגערופען צוריק קיין פּעטערבורג און סטראַהאָוו איז געבליבען אַליין.

דאס זעקס און פיערציגסטע קאפיטעל

ווי אַלע מאָל, האָט זיך אויך איצט די אָבהענגיגקייט און פערלעגענהייט פון נאַטשאַלסטווע, וועלכע איז אויבען קוים געווען צו בעמערקען, באַלד איבערגעגעבען אין אַלע ווינקעלעך פון גרוי־סען הויף. פריהער ווי אַנדערש־וואו האָט זיך עס אָבגעשפּיגעלט אויף דער לאַגע פון די אַרעסטירטע און אויף דעם פערהאַלטען צו זיי פון די אויפזעהער.

יענער טורמע־„רעזשים", וואָס לאָזט זיך פיהלען יעדע מינוט אין יעדער קלייניגקייט, איז מיט אַמאָל ערגיץ־וואו נעלם געוואָרען, און פון אים איז גאָרנישט געבליבען. צי דערפאַר, ווייל די לאַגע פון די אויפזעהער איז אייגענטליך געווען ניט פיעל בעסער ווי די לאַגע פון די אַרעסטאַנטען, אָדער דערפאַר, ווייל די קינסטליך־אויפ־געשטעלטע וואַנד צווישען מענשען, פון וועלכע איינע האָבען גע־דאַרפט זיין געדריקטע און די אַנדערע האָבען, פאַר אַ בעשטימטען לוין, געמוזט זיין דריקער, האָט ניט געקאָנט אויסהאַלטען אַזאַ לאַנגע צייט, — אָבער די דאָזיגע וואַנד איז געפאַלען און פון איהר איז אַ שטיין אויף אַ שטיין ניט געבליבען. און מערקווירדיג: אינ'ם רואינירען די דאָזיגע וואַנד האָבען די אויפזעהער גענומען אַ גרע־סערען אַנטייל, ווי די געפאַנגענע.

— חיים! דו הערסט, חיים? — פלעגט זאָגען רבי חיים דעם מלמד זיין שומר, סעמיאָן — דער משפט אייערער, זאָגט מען, איז שוין אַרויס, נור די פּאַפּירען זענען נאָך ניט־אונטערגעשריבען.

חיים פלעגט זיך צוהערען צו זיינע ווערטער און, ניט גלויבענדיג, שאָקלען מיט'ן קאָפּ.

— אט וואָס, חיים: איך וועל געהן, איך האָב דאָ ניט ווייט עפּיס צו טוהן און דו זעה נור, געה ניט אַוועק ווייט...

חיים פלעגט אָבער בלייבען זיצען ביי זיך אין זיין ניט־פערשלאָסענעם צימער און נור איין מאָל איז ער אין אָוענד אַרויס אויף אַ ווײַלע אין דרויסען, האָט זיך אָבגעשטעלט הינטערן ווינקעל פון הויז — אַ דאָס מעהר נישט ווי צוליעב „קדוש לבנה“.

נאָכ'ן פּרודקאָוו האָט צום לעצטען מאָל צובראָכען זיינע קייטען און זיך אַריינגעוואָרפען אין חורבה און האָט שוין אָהן אַ בעזונדער פאָרזיכטיגקייט געטיילט זיינע נעכט צווישען זיין טורמע־קאַמעריל און צווישען זיין אייגענער פאַמיליען־וואוינונג אויפ'ן ברעג וועליזשקע.

אַמאָל פלעגט ער די נעכט פערברייגגען ביי אָרליק טעוועלעוין, אַמאָל פלעגט ער נעכטיגען ביי הירש בערלין אין זיין טורמע־קאַמער.

אימען האָט מען, צוליעב דעם מאַנגעל אין וויבערשער דיענערשאַפט, אָפיציעל אַריבערגעפירט אין הויז, וואו ס'האָט זיך אויפגעהאַלטען איהר פאָטער יזיק, און אַוועקגעזעצט נאָהנט צו איהם הינטער אַ דין ווענדעל. פון דער צייט אָן האָט זיך זייער קליין געזינדעל פערגרעסערט מיט נאָך אַ מענשען: מיט הירש בערלין, וואָס האָט זיך אויפגעהאַלטען אין קעמערלכען הויז אויבען.

די אַלטע איבערגעפוילטע ברעטער זענען איינע נאָך דער אַנדערער אָבגעשטאַנען פון די פערשלאָגענע פענסטער און פערשטויבען געוואָרען. קיינער האָט זיך ניט געאיילט זיי ווידער צו צופּאַסען, אָדער אַוועקשטעלען אויף זייער אָרט נייע. און אין די שטילע, וואַרימע אָוענדען, ווען אין הימעל האָבען זיך אָנגעצינדען די גאָלדענע שטערען, פלעגען זיך אין די ווייטע פערהאַלטענע ווינ־

קעלער פון גרויסען בעוואַקסענעם הויף בעזונדערן מענשען, וואָס האָבען נאָך ניט אינגאַנצען געגלויבט, אַז עס איז ערלויבט, וואָס האָבען אָבער געצווייפעלט, אַז קיינער איז ניט אימשטאַנד עס זיי צו פאַרבאָטען. און ווי שאָטענס פלעגען זיי זיך שטיל צונויפקומען און פונאַנדערגעהן, גלייך ווי זיי וואָלטען נאָך מורא האָבען אַרויס־צוזאָגען הויך, אַז צו זייערע צרות קומט אפשר אַן ענדע.

נור איין זעליג האָט ניט בעמערקט די ענדערונגען, וועלכע זענען פאָרגעקומען אַרום איהם די לעצטע צייט, און אַזוי ווי ביי־טאָג, אַזוי אויך ביי־נאַכט האָט ער געטהון נור איין און דיזעלבע זאַך: געלאָפען פון דעם נאָענטסטען ווינקעל צימער אין דעם ווייטעסטען, נאָך טיעפער אויסגראָבענדיג מיט די פיס אויף דער פאָדלאָגע דעם לאַנגען שמאָלען פאַס, און דערביי אויף קיינעם ניט געקוקט, קיין זאַך ניט גערעדט.

און פּחדיגע דערווייל, ווען מען פלעגט זי אַרויסטרייבען אויפ'ן הויף, פלעגט זי זיך, אויך אַזוי ווי פריהער, דערשראָקען טודרי־קען מיט'ן רוקען צו דער וואַנד און מיט קיילעכדיגע, אויסגעלאָשענע אויגען קוקען אויף איהרע איפּעדוערינס. פאַר איהר האָט אויך, ניבר, גאָרנישט ניט פּאַסירט...

ס'איז געווען אַ שטילע און אַ וואַרימע זומער־נאַכט. די אַלטע, ווייט־פונאַנדערגעוואָרפענע ליפּען־בוימער זענען געשטאַנען, ווי פאַר־כשופ'טע אין דער פאַרשטיקטער וואַרימקייט פון דעם פאַרגאַנגענעם טאָג, וועלכע די אָנגעקומענע נאַכט האָט דאָך ניט דערפרישט.

די לבנה האָט זיך לאַנגזאַם אויפגעהויבען פון הינטער דעם אייזערנעם שפּיץ פון הייליגען איליאַ, איז שטיל געשוואומען איבער דעם אויסגעשטערנטען הימעל, האָט פונאַנדערגעטריבען די קליינע דורכזיכטיגע שאָטענס אונטער די קוסטען און האָט זיי אויסגעצויגען איבער'ן וועג.

אויפ'ן ווינקעל פון די טרעפּ, צווישען די צוויי גאָרענס, וואו ס'האָבען זיך אויפגעהאַלטען יוזיק צייטלין און הירש בערלין, אויפ'ן שמאָלען פענסטער, מיט די רוקענס צום פּאַרק, זענען געזעסען הירש און איטע, ביידע אין אַרעסטאַנטען־חאַלאַטען, ביידע

אין שווערע וואַכטמאַנטען-שיך און דאָך ביידע מיט פרעהליכע פנימ'ער, מיט בלאַנקענדע, גליקליכע אויגען.

דאָס פענסטער איז געווען צו-איינג פאַר צווייען און די קערפערליכע נאָענטקייט, וועלכע ביידע האָבען געפיהלט, האָט זיי ביידע ווי פערכשופ'ט. זיי האָבען אויסגעזעהן, ווי די שטילקייט פון דער נאַכט, ווי דאָס שטילע ווינדטעלע, וואָס האָט געבראַכט צוטראָגען די צויבערנדע ריחות פון כל'ערליי בלומען, וועלכע ס'האָבען זיך באַהאַלטען אונטען.

זי האָט זיך צוגעדריקט מיט איהר קאָפּ צו זיין פּלייצע און דאָס ווינדטעלע האָט שטיל און ליעבליך געשפּיעלט מיט איהרע פונאַנדערגעלאָזטע גאָלדענע האָהר, אַזוי ווי עס האָט געשפּיעלט מיט די הויכע גרינע שפּיצען פון די ליפּען-בוימער, מיט די ווייכע נאַר-קרייזעלטע קעפּ פון די אַקאַציעס-קוסטען. איהרע צו-קורצע פיס האָבען ניט דערגרייכט ביז דער פּאָדלאָגע, זענען געהאַנגען אין דער לופטען, און האָבען זיך געוויגט ווי ביי אַ פערצער-טעלט קינד. און אינגאַנצען האָט זי, געגען דער גרויסער גרין וואַקסיגער פיגור פון הירשען, אויסגעזעהן, ווי אַ פערבעסטע קינד, וואָס קאָן ניט נור געבען גליק, נאָר אויך נעהמען גליק פון אַנדערע.

זי האָט זיך צוגעדריקט מיט'ן קאָפּ צו הירשעס פּלייצע און איהר קליין ווייס הענדטיל האָט זיך גערוהט געצאַפּעלט אין זיין ברייטער ביינינער האַנד. גלייך געגען זיי, אויף דער פּאָדלאָגע אין דעם העל-גאָלדענעם פיער-עקיגען פאַס, וואָס איז געפאַלען פון דעם העל-באַלויכטענעם פענסטער, איז געלעגען דער צוזאַמענגעפלאָכטענער שאָטען פון זיי ביידען; זיי האָבען זיך פער-אייניגט, פעראייניגט אויף אייביג און וועגען דעם האָט אָבען און הויך דערצעהלט אַלעמען די פערשלאָפענע שטילקייט, וואָס איז געשטאַנען הינטער דער וואַנד, דאָס פרעהליכע ווינדטעל, וואָס איז געלאָפען איבער די אַלטע קעפּ פון די ליפּען-בוימער, די בוימער אַליין מיט זייער שטילען, געהיימניספולען געהויש, און מ'וואָלט געוועזען אַ וואונדער, ווען עמיצער וואָלט זיי ניט גלויבען.

ווען עמיצער וואלט דערלויבט, אז מ'קאן אויסקוויטשען אנדערש.

— דירשע, איך וויל בײַ דיר פרעגן: פארוואס איז עס אלץ אויסגעקומען אזוי?

— ווי אזוי?

— אזוי... עפּעס אומגעוועהנליך.

— איך זע ניט קיין אומגעוועהנליכעס אין דעם, וואס איך האב דיך ליעב.

— יא, אבער פארוואס זענען מיר געקומען צו אונזער גליק מיט אזא ווייטאג און מיט אזא קרומען וועג? פארוואס זענען מיר געקומען צו איהם דורך פּיין, דורך צרות און דורך טרערען?

— איטע, ווען מ'וואלט מיר זאגען, אז כּדי דו זאלסט מיינע זיין, דארף איך זיצען א געפאנגענער מיט א געגאלטען קאפּ און מיט אייזערנע קייטען אויף די פיס נאך צעהן יאהר, וואלט איך עס אויך גערן געטהון. איצט, בשעת מיר זענען שוין בײַ אונזער ציעל, דארפען מיר ניט וואס צו קלערען וועגען דעם, וואס פאר א פּרייז מיר האבען בעצאהלט פאר אונזער גליק. דאס געפענגניש האט אונז בעראייניגט, די קייטען האבען אונז צוזאמענגעבונדען אין א אייביגען בונד, און איך זאג: זאלען זיין געבענטשט די דאזיגע שווערע אייזערנע קייטען! זאלען לעבען אונזערע פּייניגער!

ער האט עטוואס אבגעווארפען אהינטער דעם קאפּ און האט זיך אויפגעהויבען די רעכטע האנד. דער שווארצער שאטען אויף דעם העל-גאלדענעם פּנים אונטער זייערע פיס האט זיך א צאפּעל געטהון און געענדערט זיין געשטאלט. דאס אנגעלאפענע ווינטעל האט אונטערגעכאפּט איטעס פונאנדערגעלאזטע האאר און האט זיי פונאנדערגעווארפען דירשען ארום האלז. ער האט זי ארומגענומען מיט דער האנד און נאך שטארקער צוגעדריקט צו זיך. אין דער טיעפער שטילקייט האט ער געהערט, ווי בײַ איהר קלאפּט דאס הארץ, אפּט און שטארק.

פּלוצלונג האט זיך ערגיץ פון הינטען ארויסגעריסען עפּעס ווי א געוויין. עמיצער האט הארציג און טרויעריג ווי א שווערען יאמערליכען זיפץ געטהון און באלד אבגעהאקט. דער ווידער-קול

דאָס עכאָ אונטערגעכאַפּט און ווײַט פֿונאַנדערגעטראָגן איבערן פּאַרק.

איטע האָט זיך דערשראָקן אַ וואָרף געטהון צו הירשען אויפֿ'ן האַרצן און האָט אַרײַנגענומען זײַן האַנד. אין דער פֿינסטער האָט זיך געזעהן ווי די אויגן אירע האָבן זיך ווײַט פֿונאַנדערגעעפֿנט, געוואָרן קײַלעכדיג און אין זיי האָט זיך אָבגעשפּיגלט אַן אומגעהויערע שרעק.

— שפרה! — האָבן אירע בלאַסע ליפּן קוים אַרויסגערעדט.

ער האָט אַ פֿיהר געטהון מיט דער האַנד איבער אירע פֿונאַנדערגעלאָזענע האָר, האָט זי נאָך שטאַרקער צוגעדריקט צו זיך און האָט געשוויגן. דער גאָלדענער פּאַס אויף דער פּאָרלאַגע האָט זיך נאָך מעהר אָבגערוקט אָן אַ זײַט און האָט זיך מיט זײַן אויבערשטן ווינקעל אַוועקגעלעגט אויף דער וואַנד. דאָס ווינקעל האָט זיך אָבגעשטעלט אין די שטילקייט אַרום איז געוואָרן נאָך שאַרפֿער, גלײַך ווי זי וואָלט זיך צוהערען צו יעדן שאַרך, צו יעדער בעוועגונג.

ער האָט זיך צוגערוקט האַרט צו איהר אויער און שטיל, ווי ער וואָלט איהר אָנפֿערטרויט דעם גרעסטן סוד פֿון זײַן האַרצן, דאָס, וואָס ער בעהאַלט פֿון זיך אַליין; ער האָט איהר אָנגעהויבן צו דערצעהלן, ניט אַרויסלאָזענדיג איהר האַנד.

— שפרה?... איך ווייס ניט, וואָס זי איז געווען פֿאַר מיר, וואָס מיר זײַנען געווען איינער פֿאַר דעם צווייטן... איך האָב ניט פֿערשטאַנען איהר הויכן רײַנעם גייסט, זי האָט זיך ניט אַרונטערגעלאָזט ביז צו מײַנע איינפֿאַכע, מענשליכע געפֿיהלען... איך בין געווען אַ מענש, זי איז געווען — דאָס געוויסען, דאָס געוויסען, וואָס גיט לעבען דורות, וואָס גיט אָבער ניט קיין לעבען אַן איינפֿאַכען, געוועהנליכען מענשען, אַזעלכען ווי איך. איך האָב געזוכט אַ פֿרוי, — זי איז געווען אַ געטין, און מיר זײַנען זיך פֿונאַנדערגעגאַנגען.

איצט איז זי געשטאָרבען — אויב עס קען נור שטאַרבען

די געטליכקייט, אויב עס קאָן שטאַרבען דאָס געוויסען. אָבער טיעף אין האַרצען פיהל איך, אַז בשעת מיר שעפּען מיט פולער מאָס פון אונזער גליק, געפינט זי זיך דאָ, נעבען אונז. זי בענשט אונזער באַנד, ווייל ער גיט לעבען, און זי האָט ליעב געהאַט דאָס לעבען,— חאָטש זי האָט פון איהם גאָרנישט גענומען. און צוליעב איהר, צוליעב שפּרה'ן, וואָס איז פאַרביי־געגאַנגען פאַרביי אונז און האָט בעלויכטען אונזערע הערצער, אָנגעצונדען אין אונז דאָס געוויסען; צוליעב איהר, וואָס האָט גענומען פון לעבען מעהר נישט ווי דאָס, וואָס זי האָט פון איהם געפאָדערט, צרות און פיין, כדי צו קומען אַהין אַ היילינע און אַ געלייטערטע,— צוליעב איהר דאַרפען מיר, מוזען מיר שענקען איינער דעם אַנדערן גליק, ליעבען דאָס לעבען און עס בויען צוליעב שפּרה'ן!...

ער האָט עטוואָס אָבגעוואָרפען אַהינטער איהר קאָפּ, האָט אַרומגענומען מיט דער האַנד איהר האַלז און צוגעדריקט זיינע ליפּען צו איהרע.

די טיעפע שטילקייט האָט אויך אַזוי ווי פריהער געהיט יעדען טריט זייערן, דאָס ווינדעל האָט שטיל געוויעגט די הויכע קאַשטאַנען־בוימער, וואָס זענען געשטאַנען אונטער'ן פענסטער.

זי האָט זיך שטיל אַרויסגעדרעהט פון זיינע הענד, אַראָבגעשפּרונגען פון פענסטער, אַ פּאָר טריט געטהון און אָבגעשטעלט זיך.

אויף איין אויגענבליק האָט זי זיך אומגעקעהרט צו איהם, האָט זיך אויפגעהויבען אויף די שפּיץ פינגער, האָט צוגעבויגען צו זיך זיין גרויס בעוואַקסען געזיכט, האָט איהם אָבגעבריהט מיט אַ הייסען קוש און האָט זיך אַוועק געטהון אַראָב די טרעפּ.

אין אַ מינוט אַרום האָט אַ קלאַפּ געטהון די אויפגעעפענטע טהיר פון איהר צימער'ל ביי יוזיקס קאַמער און האָט זיך באַלד ווידער צוגעמאַכט הינטער איהר.

הירשע איז געשטאַנען אויבען, אויסגעצויגען אין זיין הויכען לאַנגען וואוקס און האָט זיך צוגעהערט צו דעם וויטען און שטילען געוויש אין דעם אונטערשטען צימער.

דאס זיעבען און פיערציגסטע קאפיטעל

ענדע אויגוסט 1831 איז אין וועליז אנגעקומען דער פסק־דין פון דעם הערשענדען סענאט וועגען דעם געוועזענעם יודען יאסיף זיקענטיעוו גרודינסקי.

גרודינסקי איז די לעצטע צוויי יאהר געוועזען איינער פון סטראחאווי'ס נאהנטסטע מיטארבייטער. ער האט פערנומען אין קאמיסיע דעם פלאץ פון א שטענדיגען איבערזעצער פון יודיש אויף רוסיש, פון אלערליי יודישע מאנוסקריפטען און רעליגיעזע ביכער. א דאנק זיין מיה, איז געווען אויפגעדעקט די שעדליכקייט פון דעם בוך, וועלכען ער האט א נאמען געגעבען „חמבאן", און וואס איז, לויט זיין מבינות, איננאנצען געווען פערנומען מיט בעשרייבען די דינים און מנהגים פון שעכטען קריסטליכע קינדער און בענוצען זייער בלוט. דאס בוך האט ער אפילו ניט געקאנט געפינען, האט ער דאך אבער געדענקט דעם נאמען פון בוך. דער דאזיגער נאמען („ראגדאמא צעריכין דאמי ועכום שעל מיצוועס") האט געקלונגען פאר סטראחאווי'ן און פאר זיינע חברים זעהר ערנסט, ווי אומגע־לומפערט די ווערטער פון וועלכע גרודינסקי האט צוזאמענגעשטעלט דעם דאזיגען טיטעל, זענען אויך געוועזען.

דאס בוך האט ער ניט געפונען און דאך האט ער „על פי זכרון" צונויפגעשטעלט דעם גאנצען אינהאלט זיינעם, און דערביי האט ער אויך אויסגעמאלט די כלי־זיין, וועלכע ס'ווערען בענוצט ביי דער בלוטיגער ארבייט.

און חאטש אן אנדער משומד, וואס איז געווען ספעציעל אויס־געשריבען צוליעב דעם פון מסטיסלאוו, דער קסיאנדז פאוועדסקי, האט איהם געבראכט דערצו, דאס ער האט געמוזט מודה זיין, אז אט דאס בוך, וואס ער האט אזוי דייטליך אנגערופען מיט'ן נא־מען און איבערגע'חזר'ט זיין אינהאלט, איז קיינמאל אויף דער וועלט ניט געווען, אז אלץ, וואס ער האט אנגעשריבען און אויסגעמאלט, האט ער בלויז אויסגעטראכט פון קאפ, — דאך האט סטראחאוו זעהר הויך געשעצט זיין „האנד־ארבייט". חאוואנסקי האט עס אלץ זעהר ערנסט אויסגעשטודירט און האט עס בענוצט אין זיינע

אַלערהעכסטע דאָקלאַדען, וועלכע האָבען געדאַרפט דינען אַנשטאָט יודישע באַהיטען געגען די וואָליזשער יודען.

אָבער ניט נור אין דעם זענען בעשטאַנען זיינע נוצען, וועלכע גרודינסקי האָט געבראַכט סטראַכאָוו'ן. פיעל וויכטיגער איז געוועזען דאָס, וואָס מיט אַ יאָהר צוריק בשעת די אויספאָרשונגס-קאָמיסיע איז געשטאַנען אין אַן ערנסטער פערלעגענהייט און די גאַנצע אַרבייט איהרע האָט געקאָנט געהן לאבוד, האָט דער דאָזיגער גרודינסקי געהאַט אין זיך מוטה אויפצוווייזען, אַז ער, גרודינסקי, איז אַליין אויך געווען אַן אַנטייל-נעהמער אין בלוט-מאָרדען, — בשעת ער איז נאָך געווען אַ יוד, און האָט כמעט פאַר יעדען יודישען פסח אומגעבראַכט אַ קריסטליך קינד. און מיט יענער גלייכגילטיגקייט און מיט יענע ערינערונגס-פעהיגקייטען, וועלכע ער האָט זיך געקאָנט אָננעהמען אין קאָמיסיע נור פון איין טערענטיעוואַ'ן, האָט ער דערצעהלט די אויספאָרשער, אַז אין קליין שטעדטיל באָבאָווע, מינסקער גוב., וואו ער איז אַלס קינד געוואַקסען אין הויז פון דעם אָרטיגען גביר, שבתי טורבאָוויץ, האָט ער יעדען ערב-פסח, צוזאַמען מיט פיעל אַנדערע יודען, געשאָכטען אַ קריסטליך קינד, וואָס טורבאָוויץ פלעגט געוועהנליך ברייננגען מיט זיך פון מאָסקווע, וואוהין ער פלעגט פאָהרען מיט סחורה. דאָס בלוט פלעגט בענוצט ווערען דאָ אויפ'ן אָרט, און די שיריים פלעגט ער פונאַנדערפיהרען צו די יודען אין די אַרומיגע שטעדטליך. די געשאָכטענע קינדער האָט מען מקבר געווען דאָרט אויפ'ן הויף, און ער איז משער, אַז ווען מען זאָל דעם דאָזיגען הויף אויסגראָבען, וועט מען אין איהם געפינען קינדערשע ביינער...

די דאָזיגע מעשה האָט, אַ לויט דעם זיכערן טאָן, מיט וועלכען גרודינסקי האָט זי דערצעהלט, אַ דערפאַר, וואָס זי איז געמאַכט געוואָרען פון אַ געוועזענעם יודען, און האָט בעשולדיגט זיינע נעהנטערע קרובים, געוועקט אַ האָפנונג, אַז אויך אין די העכערע קרייזען וועט זי אָנגענומען ווערען מיט'ן נויטיגען ערנסט; מען האָט געהאָפט, אַז דאָס וועט אפשר אויסקלערען סטראַכאָוו'ן יעגאָס נעטרוי, וועלכען ער האָט שוין געהאַט אינגאַנצען פערלאָרען.

דער קײזער האָט איבערגעגעבן גרודינסקי׳ס ערצעהלונג דעם גראַף בענקענדאָרף, און דאָס האָט אױך גאַראַנטירט ניט נור די שנעלקײט, נאָר אױך די ריכטיגקײט פֿון דער אױספֿאָרשונג.

און צװישן אַלע אומגליקן, װאָס האָבן זיך מיט אַמאָל אַ שאָט געטאָן אױף סטראַחאָװ׳ס קאָפּ, האָט נאָך ניר די אײן אױס-דעקונג גרודינסקי׳ס אױפֿגעהאַלטן בײַ סטראַחאָװן עפּעס אַ פֿונק האָפֿנונג. אים האָט זיך געדוכט אין ער האָט זיך אַלײן דערין אײַנגערעדט, אַז אָט דאָס איז עס דער צופֿאַל, װאָס קאָן אים צוריק אַרױספֿירן אױף אַ דרך און אָפּראַטעװען זײַן כבוד. און ער האָט געװאַרט.

אין אױגוסט איז ענדליך אָנגעקומען דער באַפֿעהל פֿון סענאַט װעגן גרודינסקי׳ס ענטדעקונג. אין דעם דאָזיגן באַפֿעהל איז געשטאַנען:

„לויט דעם באַפֿעהל פֿון זײַן קײזערליכער האָהײט, האָט דער הערשענדער סענאַט דורכגעקוקט די דיעלע װעגן די מסירות אױף יודען פֿון דעם געשמדטן יודען גרודינסקי׳ן.

נאָכדעם, װי זײַן קײזערליכע האָהײט האָט זיך באַקענט מיט די דאָזיגע מסירות, האָט ער געהײסן דעם גענעראַל-אַדיוטאַנט בענקענדאָרף אַרױסשיקן קײן װעליזש אַ באַגלױבטן און אַ פֿע-היגן שטאַב-אָפֿיציר, װעלכער זאָל פֿאַרנעהמען מיט זיך גרודינ-סקי׳ן און אָפּפֿירן אים קײן באַבאָונע, מינסקער גוב., און מאַכן דאָרט אַ שטרענגע אױספֿאָרשונג װעגן דעם שעכטן פֿון קריסט-ליכע קינדער, אין װעלכע גרודינסקי האָט זיך מודה געװען״.

כדי צו ערפֿילן די דאָזיגע אױפֿגאַבע, האָט הער זשאַנדאַר-מען-פּאָלקאָװניק רוטקאָװסקי, צוזאַמען מיטן מינסקער גובערניע-סטריאַפּטשע, געמאַכט אַ שטרענגע אױספֿאָרשונג, בײַ װעלכער ס׳האָט זיך אַרױסגעװיזן, אַז גרודינסקי האָט די גאַנצע מעשה מיט זײַנע קרובים, מיט זײַנע קינדער-יאָהרן און אַלע איבעריגע זאַכן, װאָס ער האָט פֿאַרבונדן דערמיט, בלױז אױסגעטראַכט. דער מסור גרודינסקי האָט זיך אַלײן אױך מודה געװען, אַז ער האָט קײנ-מאָל ניט גענומען קײן אָנטײל און האָט ניט געזעהן װי אַנדערע

בריינגען אום קריסטליכע קינדער, און אַלץ, וואָס ער האָט דערצעדלט וועגען דעם אין ווילישער אויספאָרשונגס־קאָמיסיע, איז ליגען. געבראַכט האָט איהם דערצו דאָס, וואָס ער האָט געליטען הונגער און נויט און האָט ניט געהאַט פון וואַנען צו לעבען.

אַחוץ דעם, האָט די אויספאָרשונג פעסטגעשטעלט, אַז גרודינסקי פיהרט זיך מאָראַליש זעהר אונאָרענטליך, ניט פערשריבען געוואָרען אין די רעוויזיע־ביכער, שלעפט זיך אַרום און, נאָכדעם, ווי ער האָט זיך געשמדט, האָט ער צום צווייטען מאָל חתונה געהאַט, ניט גטענדיג די ערשטע פרוי.

בעקאַנט ווערענדיג מיט די אויספאָרשונגס־מאַטעריאַלען, האָט דער קייזער אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל איבערצוגעבען גרודינסקי'ן אין געריכט פאַר אַ פאַלשער מסורה. דערויף האָט דער הערשענדער סענאַט, — נעהמענדיג אין בעטראַכט, אַז גרודינסקי האָט ניט נור ניט בעשטעטיגט זיינע אויבענדערמאָהנטע מסורות, נאָר ער האָט זיך געמוזט מודה זיין, אַז זיי זענען אויסגעטראַכט; אַז חוץ אַלעגען איז ער אַ מענש מיט אונאָרענטליכע זיטען, און אַ בראָדיאַגע דערצו — געפונען, אַז לויט די אין די אַרטיקלען פון די רעגלאַמענטען, האָט גרודינסקי געדאַרפט בעשטראָפט ווערען מיט שמיץ און פערשיקט ווערען קיין סיביר. נאָר, לויט דעם אַלערהעכסטען בעפעהל פון פערגאַנגענעם מערץ, ווערט דער דאָזיגער גרודינסקי אָבגעגעבען אין סאָלדאַטען אויף אייביגען דיענסט, דערצו האַרפען די אָרטיגע גייסטליכע אויף איהם אַרויפלעגען אַ שטראָף פאַר חתונה־האָבען מיט צוויי ווייבער.

דער לעצטער שטראַהל פון האָפנונג, וואָס האָט נאָך געשיינט פאַר כטראַחאָווי'ן, איז פערלאָשען געוואָרען, לאָזענדיג נאָך זיך אַ שפור פון אַ גרויס אומגליק, וואָס פאַלט אויף זיין קאָפּ און פון וועלכען איהם וועט שוין איצט ניט געלינגען זיך צו ראַטעווען.

ער האָט געזעהן, אַז אַלע זענען געגען איהם, און ער איז איינער. און קיינמאָל איז איהם נאָך ניט געווען אַזוי קלאָר, ווי איצט, אַז אַלץ איז פערלאָרען און אַז וואַרטען איז שוין מעהר ניטאָ אויף וואָס...

דאָס אַכט און פערציגסטע קאַפּיטעל

סמראַהאָו איז געלעגן אויפ'ן גרויסן לעדערנעם דיוואַן אָהן אַ קישען, און זיין קליינער צוזאַמענגעדרעהטער קערפּער האָט אויסגעוויזן נאָך קלענער און די גרעסטע העלפט דיוואַן, סיי אין דער לענג, סיי אין דער ברייט, איז געבליבן אַ ליידיגער.

ער האָט זיך צוגערוקט מיט'ן רוקן צו דער הויכער אויבגעשטעפּטער וואַנד פון דיוואַן און מיט זיינע קליינינקע, ביינינע פינגער אַלץ שטייפער און טיפער איינגעדרעהט זיך אין די פאָלעס פון זיין גרויסן חאַלאַט. ער האָט זיך געטרייסעלט פון דער קעלט, וואָס האָט געהערשט אין גרויסן צימער און נאָכמעהר פון דער אונגעהויערער שרעק, וואָס האָט איהם אַרומגענומען פון אַלע זייטן.

אין די הויכע, ריין-אויסגעוואַשענע פענסטער האָט פון דרויסן הערײַנגעקוקט דער קאַלטער הערבסט-אָוונד, און רויטע וואָלקענדלעך, וואַרפענדיג זייערע בליקן אויף דער אויסגעמאָלטער פאַרלאַגע און אויף דעם ווייסן קאַכעלנעם אייוון אין ווייטסטן ווינקעל, זענען שטיל-שטיל געלאָפען איבער דעם הויכען, קאַלטען הימעל.

ס'איז אָנגעשטאַנען די נאַכט — און דאָס איז געווען דאָס שווערסטע און דאָס שרעקליכסטע, אויף וואָס סמראַהאָו האָט נור געקאָנט וואַרטען.

ער האָט געוואוסט און איז געווען בעגלויבט, אַז אַנדערש קאָן עס ניט זיין; אַז ווי נור ס'וועט קומען האַלבע נאַכט, אין דעם ווייטסטען ווינקעל פון הויף, אַהים קיך, וועט אָפּקרעהען דער האָהן און דער אַלטער שטאָדט-זייגער אויפ'ן ראַטהויז וועט אָפּשלאָגען צוועלף — וועט זי ווידער קומען...

זי וועט קומען ניט צו איהם, נור צו זיך, אין איהר געוועזענעם צימער, קומען און אָנהויבען אַרומצוגעהן מיט איהרע גרינגינקע שטילע טריט — פון אייוועלע צום פענסטער, פון פענסטער צום אייוועלע און פון דאָרט צוריק צום פענסטער. און ס'וועט זיך

הערען, ווי עס סקריפּען די ברעטער פון פּאָדלאָגע, ווי עס רוישען איהרע שוואַרצע וואָלענע קליידלעך און ווי איהרע קליינע דינע טופּלעס טרעטען שטילערהייד איבער דער קאַלטער ריין-אויסגע-מאָלטער פּאָדלאָגע.

דערנאָך וועט זי, דורך דער פעסט-פערשלאָסענער טהיר, וואָס עפענט זיך ניט און דערצו נאָך פערשטעלט מיט דעם שווערען דעמבען-שאַפּ, זיך שטיל און אונבעוועגט אַריינדרינגען צו איהם אַהער, וועט זיך אויסקוועטשען צווישען די צוויי פענסטער גלייך גע-גען איהם, וועט אויף איהם אָנשטעלען איהרע טיפע שוואַרצע אויגען, — און ס׳וועט ניט זיין וואו זיך פון זיי צו באַהאַלטען, וואוהין פון זיי צו אַנטלויפען.

און ביז דעם פריה-מאָרגען וועט ער זיך דרעהען און וואַר-פען אונטער איהר קאַלטען הורכדרינגענדען בליק, און אַ קאַלטער שווייס וועט בעגיסען זיין שפּיציגען הוילען מח, און די צייהן זיינע וועלען הויך און שטאַרק קלאַפּען איינער אָן דעם צווייטען, און דאָס האַרץ וועט אָפּט און אונרוהיג קלאַפּען אין זיין קאַלטער ברוסט... און ס׳וועט ניט זיין צו וועמען אַ געשריי טהון, ס׳וועט ניט זיין וועמען אַהין צו טהון צו-הילף.

כטראַהאָוו איז געלעגען אויפ׳ן דיוואַן, אַלץ טיעפער איינדרע-הענדיג זיך מיט זיינע פּאָלעס, און זיין אויער האָט אונטערגע-האַפּט יעדען גערויש, וואָס פלעגט געבוירען ווערען אַרום אַבשטאַר-בען אַרום איהם.

אין דער הורכזיכטיגער האַלב-פינסטערניש האָט זיך געזעהן, ווי דער שווערער דעמבען-שאַפּ, ביז אויבען אָנגעפילט מיט ביכער, שטעהט ניט-צו צו דער פערשלאָסענער טהיר אין שפּרה׳ס צימער, בעדעקענדיג זי אינגאַנצען, און דאָס האָט איהם אַ ביסעל בערוהיגט. דעם בעליעבטען שטוהל פון שפּרה׳ן, צווישען ביידע פענסטער, האָט ער נאָך אין דער-פריה געהייסען גאַווריל׳אָן אַרויסטראָגען אויף דעם אַנדערן היף און בעהאַלטען.

און ווינקעלע האָט זיך געזעהן דאָס שוין-אויסגעבעטע בעט, וועלכעס גאַווריל׳אָ האָט היינט, אַזוי ווי אַלע מאָל, יעדר פרייסיג

פערבעט, הויך אויפשלאגנדיג די קישענס, גלייך ווי ער וואלט גאר ניט בעמערקט, אז קיינער בענוצט עס ניט און אז מארגן וועט ער עס אויך אזוי געפינען ניט גערירט, ווי נעכטן, עדערנעכטן און אלע טעג

ביי דער טהיר נעבן איווועלע האט געבלאנקט דאס וואשטישעל און אין דעם נאהנטסטען ווינקעל פון צימער, ביים פענסטער, זענען געשטאנען אנגעשפארט אן וואנד די ריין-אויסגעוואשענע ווינטער-ראמען, וועלכע גאוורילאו האט דעם גאנצען טאג צוגעפאסט צו די פענסטער און איז ביז'ן אווענד מיט זיי דאך ניט פארטיג געווארען. און ווי אויף אליץ, וואס גאוורילאו האט געטהון, אזוי האט זיך אויך אויף דעם געפיהלט גאוורילאו'ס ארבייטס-פעהיגקייט. א גאנץ הויך בערגעל ריין און גלאט פונאנדער-געשניטען פאפיר איז געלעגען אנגעלעגט אויף דער פארענץ פון שטוהל; א שווארץ-ליימען שיסעלע מיט קלייסטער איז געשטאנען אויפ'ן ברעג טיש, איבערגעדעקט מיט א פאפיר; שמאלע הויכע גלעזלעך, ריין-אויסגעוואשענע, זענען פארוויי געווען פונאנדער-געשטעלט אויפ'ן אנדערן ברעג טיש און א האלב-אויסגעעפנטע פלאש מיט שוועבעל-זויער, וועלכע דער אפטייקער לאנגעבעק האט אבגעלאזען ניט אנדערש, ווי אויף סטראהאו'ס א צעטיל, האט זיך צוגעדריקט צו דער וואנד, בעהאלטענדיג פון די אויגען איהר רויט צעטעל מיט'ן טויטען קאפ איבער צוויי איבערגעווארפענע ביינער.

אויף אליץ האט זיך געפיהלט עמיצענס א פריינדליכע האנד, און ס'איז געווען מערקווירדיג, וואס דער ארענטליכער און איבערגעגעבענער פויער פערשטעהט ניט, אז דאס וויכטיגסטע און נויטיגסטע איז ניט דאס, אז די פענסטער זאלען זיין גוט צוגעשטעלט צו זייערע ערטער, גוט ארומגעקלעפט און פון זיי זאל ניט בלאזען, — אז נויטיג און וויכטיג איז, אז זי זאל היינט ניט קומען, ניט אנהויבען ארומצוגעהן אהין און צוריק איבער איהר צימער, זאל ניט אריין אהער, ניט אוועקזעצען זיך דארט, צווישען די פענסטער און ניט אבשטעלען אויף איהם איהרע אויגען, פון וועלכע ס'איז ניטא קיין בעהעלטעניש.

עֶר האָט זיך נאָך שטאַרקער איינגעהילט אין זײַן האַלאַט און האָט נאָך מעהר דערשראָקען אָנגעהויבען צו בעטראַכטען אַלץ אַרום. די רויטע ליבענדע וואָלקענדלעך אויפ'ן הימעל האָבען זיך פֿונאַנדערגעריקט און דורך זיי האָט אַרויסגעקוקט די לבנה, אַ קוי־לעכדיגע, אַ קאַלטע, אַ טויטע.

אויף דער פּאָדלאָגע, אויף אַ גלײַכער ווײַט פֿון ביידע פֿענ־סטער, האָבען זיך אויסגעלעגט צוויי פֿיער־עקיגע אויסגעבילטע זײַלען. איינער פֿון זיי האָט זיך שטיל אַ ריק געטהון נעהנטער צום טיש, האָט פֿערהאַפּט זײַנס אַ ווינקעל און האָט זיך אָנגעהויבען שטיל צו ציהען אין דער הויך, האָט זיך אויסגעלעגט אויפ'ן ווענדעל פֿון דער הירכוויכטיגער פֿלאַש און האָט בעלויכטען דאָס געלבליכע וואַסער אין איהר.

דער שטאָט־זייגער אויפ'ן ראַטהויז האָט זיך אַ האַפּ געטהון און, ווי ער וואָלט מורא האָבען צו פֿערשפּעטיגען, גיך און אָבגעהאַקט אַ שלאָג געטהון: איינס! אָבגעוואַרט אַ ווײַלע — און מיט'ן זעלבען טאָן אָבגעשלאָגען: צוויי, דרײַ, פֿיער... צוועלף!

בטראַחאָח האָט זיך איינגעטיליעט מיט'ן קאָפּ אין האַלאַט און איז ווי אָבגעשטאָרבען.

הינטער דער מחיצה, בײַ שפרה'ן אין צימער, האָבען זיך דער־הערט בעקאַנטע טריט, גרינגע און לײַכטע, פֿריהער ווײַט, דער־נאָך אַלץ נעהנטערע און דײַטליכערע. מ'האָט זיי געקאָנט צעהלען.

שפרה איז געגאַנגען פֿון ווינקעל צום פֿענסטער, האָט זיך אָבגעשטעלט, אַ קעהר געטהון זיך צוריק און ווידער אַוועק צום איי־וועלע, ווידער זיך אָבגעשטעלט און אַוועק צום פֿענסטער. די ברע־טער פֿון דער פּאָדלאָגע האָבען קוים־קוים געסקריפּעט אונטער איהרע לײַכטע טריט, און איהר שוואַרץ קליידעל האָט זעלטען גע־רוישט בײַ איהר יעדען קעהר.

בטראַחאָו האָט זיך האַסטיג אויפגעזעצט, צונויפגענומען אונטער זיך די פֿיס און האָט מיט ווײַט־פֿונאַנדערגעעפֿענטע, צו־מישטע אויגען נאָכגעקוקט שפרה'ס טריט.

זײַן שאַרף שמאָלער קאָפּ איז געווען געדיכט בעוואַקסען מיט

שוויִם. די שטייף־צונויפגעדריקטע ציין האָבן שטאַרק און שמערצליך געקריצט.

ער האָט געצעהלט אירע טריט, ווייל ער האָט פאָראויס געוואוסט, וויפיעל טריט זי וועט מאַכן ביי זיך אין צימער און וויפיעל מאָל זי וועט זיך אומקערען פון אייוועלע צום פענסטער און פון פענסטער צו דער טהיר, איידער זי וועט אַ קערעווע טהון צו איהם אין צימער און, ניט קוקענדיג אויף דעם שווערען אַלמער, וועלכן צוויי מאַלדאַטן קאָנען קוים ריהרען פון אָרט, וועט זי אַריין אַהער און זיך זעצען געגען איהם צווישען ביידע פענסטער.

לויט זיין חשבון, האָט זי געדאַרפט מאַכן נאָך צוויי טורען, און באַלד נאָך דעם וועט זיך דאָס אָנהויבען. און צוהערענדיג זיך מיט זיין גאַנצער אויפמערקזאַמקייט צו אירע טריט, האָט ער זי באַגלייט פון טהיר צום פענסטער און פון פענסטער צוריק צום אייוועלע.

איצט וועט זי ביז'ן פענסטער ניט דערגעהן: זי וועט מאַכן אַ קליינעם ראַנד און וועט אַוועק גלייך אַהער.

ער האָט געהערט, ווי זי האָט געמאַכט דעם ערשטען טריט און האָט זיך געגרייט מאַכן דעם צווייטען. אין אַ סעקונדע אַרום וועט זי זיין דאָ.

ער איז אַראָבגעשפרונגען פון דיוואַן, און, קלאַפּענדיג מיט די שפּילעס, זיך אַ לאָז געטהון צום טיש.

און איידער נאָך זי איז דערגאַנגען ביז דער טהיר, האָט ער געכאַפּט די פלאַש, אַריינגעגאָסען פון איהר אין דערביי־ליגענדן גלאָז, האָט אַריבערגעגאָסען אויפ'ן טיש און, פערגיסענדיג, מיט ציטערנדיגע פינגער צוגעטראָגען צום מויל, אויסגעקערט אינגאַנצען ביז'ן חצק און שהער, ווי אַ שטיין, געפאַלען אויפ'ן רוקען.

אין דער פערשלאָסענער טהיר פון קאָרידאָר, ברעכענדיג דעם מעשענעם ריגעל און אַרומרייסענדיג דעם געמאָלטען קאַרניז, האָט זיך מיט אַ מאָמענטיגען און קרענקליכען יאָמער געריסען סטראַחאָוו'ס האַנד, דעקטאָר...

דאס נײַן און פערציגסטע קאפיטעל.

דעם 1-טען דעצעמבער 1831 איז פארגעקומען די לעצטע זיצונג פון דער צווייטער אבטיילונג פון פינפטען דעפארטאמענט פונ׳ם דערשענדען סענאט וועגען דער ערמארדונג פון דעם פיר-יעריגען פיאדאר יעמעליאנאוו און וועגען די איבעריגע פערברעכען, אין וועל-כע די וועליזשער יודען ווערען בעשולדיגט.

ס׳איז געווען א גרויער, א פערנעבעלטער פעטערבורגער ווינ-טער-טאג. פון איינס ביי-טאג האבען שוין די דעפארטאמענט-קורייע-רען אנגעהויבען אנצוצינדען די ליכט אין די הענג-לייכטער, אויף די ווענד-רעדרען און אין די הויכע לייכטער אויפ׳ן גרויסען האלב-קיילעכדיגען גרינעם טיש.

די סענאטארען זענען זיך צונויפגעקומען ניט אײַלענדיג, ווייל יעדער פון זיי האט געוואוסט, אז ס׳איז ניטא וואס זיך צו אײַלען, אז יעדער פון זיי וועט זיין מיינונג בריינגען מיט זיך שוין א פארטיגע און אז די צערעמאניע פון ארויסזאגען די דאזיגע מיינונג און זי בעשיצען וועט קיין איבעריג לאנגע צייט ניט אבנעהמען.

שטיל און לאנגזאם טרעטענדיג איבער דעם רויטען געוואנד, מיט וועלכען די פאדלאגע איז בעשלאגען געווען, זענען די קו-ריערען ארומגעגאנגען אהין און צוריק צווישען די הויכע שטו-לען, פונאנדערגעלעגט איבער׳ן טיש ווייסע בויגענס פאפיר מיט בליישטיפטען, צוגעפאסט דאס גרויסע און שווערע שרייב-געציי-פאר׳ן פארזיצענדען און אוועקגעשטעלט ביי ביידע ברעגען טיש הויכע געשליפענע גראפינען מיט וואסער, ארומגעשטעלט מיט אויסגעקעהרטע גלעזער אויף א ווייסען, זילבערנעם טאץ.

ס׳איז געקומען דער אבער-פראקוראר נעסעדיזע אין, ענט-פערנדיג זיך אויף די בעגריסונגען, ארומווישענדיג מיט׳ן גרויסען זיי-דענעם טאשען-טוך זיין ריין-אויסגעראזירטע אויבערשטע ליפ, איז ער דורכגעגאנגען גלייך צו זיך אין קאבינעט אריין.

ס׳איז געקומען געצעוויטש און דער פירסט אלעקסאנדער חאוואנסקי. ס׳איז געקומען דער סענאטאר פאלעטיקא און, א פער-

כאַפּעמער, אַ פערמאַטערטער, מורא האָבענדיג, אַז ער האָט שוין פערשפּעטיגט, האָט זיך אַריינגעריסען אין זאַל דער סענאַטאָר מי־כאַילאָווסקי, באַלד פערנומען זיין פּלאַץ בּיים טיש און אָנגעהויבען פונאַנדערצולעגען זיינע פּאַפּירען.

דער לעצטער איז געקומען צופאַהרען איוואַן פּאָדאָראָוויטש כאַזוואַכאָוו, אַן אַלטער קליין-וואוקסיגער פּריץ. מיט אַ ליעבליכען, גוטהאַרציגען געזיכט, הייכע, אָנגעצאָסענע ליפּען און פרעהליך־שמייכלענדע אויגען; ער האָט זיך לאַנגזאַם דורכגערוקט הינטער דער טהיר. האָט זיך אויף אַ ווייַלע אָבגעשטעלט און, פינטלענדיג מיט זיינע קורצזיכטיגע אויגען איבער די הונדערטער פּייערלעך פון די הענגע־לייכטער, איז ער גלייך צוגעגאַנגען צו דער קליינער גרופּע סע־נאַטאָרען, וואָס האָבען אויף איהם געוואַרט, און האָט זיי מיט אַ פרעהליך געלעכטער אָנגעהויבען אַלעמען צו בעגריסען.

דער שווערער אָנגעלאָהנטער פּאָרטפעל האָט זיך בּיי איהם געריבען פון אונטער'ן עלענבויגען. ער האָט זיך אַ וויַיל געשטעהן צום טיש, פערנומען זיין שטוהל און אָנגעהויבען פונאַנדערלעגען זיינע פּאַפּירען, גרייטענדיג זיך צו לייענען דער ערשטער.

ס'אין אַריין דער אָבער-פּראָקוראָר, האָט פערנומען זיין אָרט; דער פּאָרזיצענדער האָט אַ קלינג געטהון און די זיצונג האָט זיך געעפענט.

דער סעקרעטאַר האָט מיט אַ מיעדער שטים, מאַטערענדיג זיך אויף די רעליגיעזע טערמינען און אונבעקאַנטע יודישע נעמען, לאַנגזאַם און שלעפּעדיג געלייענט פון אַ פּאַפּיר דעם אינהאַלט פון דער „דיעלאָ". דער תוך פון דעם גאַנצען ענין איז אַלץ מעהר און מעהר פערפּלאָנטערט געוואָרען. די סענאַטאָרען האָבען אָבער, אַזוי ווי דער סעקרעטאַר אַליין, זעהר גוט פערשטאַנען, אַז דאָס איז איבעריג, אַז מען דאַרף עס ניט; יעדער פון זיי איז געווען זיכער, אַז דאָס, וואָס מען דאַרף וויסען, ווייסט ער שוין זעהר גוט, און אַז אַלע אויספיהרונגען, וואָס ס'קאָנען נור גע־מאַכט ווערען, זיינען שוין בּיי איהם געמאַכט און פון זיין דעה ווערט איהם שוין קיין מענש אין דער וועלט ניט אַראָבשלאָגען.

דער סעקרעטאר האט געענדיגט און האט זיך שנעל, ווי דערשראקען אוועקגעזעצט און האט אנגעהויבען צו בעקוקען די פרומיגע, נור קיינער האט איהם ניט בעמערקט: אלעמענס אויגען זענען געווען אנגעשטעלט אויף סטראכאוו'ן.

ער איז רויט געווארען, האט א גלעט געטהון מיט די פינגער די האהר אויף די שליפען, האט א ציה געטהון מיט דער נאז פון טאבאק-פושקעלע, ארומגעווישט זיך מיט'ן טיכעל און אנגעהויבען:

— ביי דער אויספארשונג פון דער קאמיסיע, וואס איז געעפענט געווארען אין וועליזש, כדי אויפצודעקען די מערדער, וואס האבען אומגעבראכט דאס קריסטליכע קינד פיאדאר יעמעליאנאוו, האט זיך ארויסגעוויזען, אז די יודען, וואס האבען אויסגעפיהרט דעם דאזיגען מורד, ווערען בעשולדיגט נאך אין פאלגענדען...

ער האט איבערגעלייענט אלע זיבען בעשולדיגונגס-אקטען, וועלכע סטראכאוו מיט כאוואנסקי'ן האבען צוגעשטעלט אין הויפט-שטאב, און מיט'ן זעלבען ערנסט, ווי ער האט אויפגעוויזען, אז די יודען זענען שולדיג אין דעם אומברייגען, צוליעב רעליגיעזע צוועקען, די אלטע דווארשעצקא, האט ער אויך אליין געגלויבט און געוואלט, אז זיינע חברים זאלען אויך גלויבען, אז די יודען האבען געשענדעט די היילעגע זאכען פון דער קריסטליכער קירך.

מעהר ווי וועגען אלץ האט ער דאך גערעדט וועגען דער הויפט-בעשולדיגונג פון וועליזשער יודען: וועגען אומברייגען פיאדאר יעמעליאנאוו. דא האבען זיינע רייד געקלונגען מיט א בעזונדער ערנסט און מיט א בעזונדער זיכערקייט:

— די אונגעהייערקייט, וועלכע די יודען האבען, געגען זייער געוועהנהייט, ארויסגעוויזען דערמיט, וואס די זענען ניט געלאפען קוקען אויפ'ן געפונענעם טויטען קערפער פון יעמעליאנאוו'ן — האט געלייענט סטראכאוו, פלייסענדיג זיך צו מאכען דערביי אן ערנסט און א שטרענג פנים, בעת די קורצזיכטיגע אויגען זיינע האבען געשמייכעלט, — די צומישטקייט, וועלכע פיעל פון די יודען האבען ארויסגעוויזען אויף די דאפראסען, בשעת מ'פלעגט די שטע-

לען אויג אויף אויג מיט די עדות־זאָגערינס, די בלאַסקייט פון זייערע געזיכטער, זייערע נערוועזע געשרייען — צי קאָן דאָס אַלץ ניט דינען פאַר דער וויכטיגסטער באַשטעטיגונג פון זייער פערברעך?

איוואַן פּאַראַראָוויטש איז געווען זיכער, אַז דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט, איז גאַנץ גענוג, אַז די יודען זאָלען באַשולדיגט ווערען. דאָך האָט ער געפונען פאַר נויטיג פאַר די, וואָס צווייפלען נאָך, צו צוגעבען נאָך עפּיס, וואָס זאָל זיי אינגאַנצען איבערצייגען.

— און פונדעסטוועגען — האָט ער צוגעגעבען און האָט באַקוקט די פרומיגע סענאַטאָרען — ביי דער גאַנצער האַרטקייט און שטייפקייט, וועלכע די יודען האָבען אַרויסגעוויזען אין קאַמפּיעזענענדיג זיכער, אַז אויסער דער קאַמפּיע וועלען זיי באַקומען גרויסע הילף פון מענשען, וואָס וועלען צוגעבען דער גאַנצער אויספאָרשונג אַן אַנדער כאַראַקטער, האָבען זיך דאָך פיעל פון די אויסגערעדט און האָבען ניט־ווילענדיג באַשטעטיגט זייער שולד... צום סוף, ניט האָבענדיג קיין שום באַווייזען אויף זייער אומשולד, האָבען זיי נור מיט ווערטער געוואָלט אויפווייזען, אַז יודען דאַרפען קיין קריסטליך בלוט ניט, אַז דאָס איז אַן אויסגעטראַכטער ליגען, וואָס האָט כלומר׳שט קיין שום באָדען ניט. און נעהמענדיג אין באַטראַכט דאָס אַלץ — איז איוואַן פּאַראַראָוויטש פעסט געשטאַנען אויף זיינעם, און ס׳האָט אויסגעוויזען ווילד, אַז עמיצער קאָן נאָך צווייפלען אין זיין ערנסט און מענשען־פריינדשאַפט, — מוז מען אָהן אַ שום צווייפעל באַשטעטיגען, אַז דאָס קינד פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו איז ווירקליך געגנב׳עט און פערקויפט געוואָרען צו די יודען פאַר אַ קרבן און זיי האָבען עס אומגעבראַכט לויט זייערע שעדליכע און אונמענשליכע מנהגים.

איוואַן פּאַראַראָוויטש האָט זיך אָבגעשטעלט, נאָכאַמאָל אַ ציה געטהון מיט דער נאָז פון טאַבאַק־פּושקעלע, אַרומגעווישט זיך מיט׳ן עק טיכעל און ווייטער גערעדט.

— איצט בלייבט נאָך איבער צו באַשטעטיגען די שטראָף, וואָס עס קומט יעדען פון די פערברעכער. — האָט ער אָנגעהויבען צו

ליינען זייטער, און זיין געוויסט האט בעקומען א מעהר ערנסטעס, אפילו געטהאן א פערזארגט אויסזעהן,— און אויף דעם סמך פון די און די ארטיקלען, וואלט ער, איוואן פיאדאראוויטש, פון זיין זייט ארויסגעזאגט אזא מיינונג:

1) טערענטיעווא, מאקסימאווא און קאזלאווסקאיא, האטש זיי קומט פאר רציחה, פאר אבפאלען פון קריסטליכען גלויבען און אין שענדען די הייליגקייטען, זעהר א שטרענגע שטראף, נאר אזוי ווי געדריקט פון זייער אייגענעם געוויסען, האבען זיי אליין, לויט זייער אייגענעם ווילען, ניט נור חרטה געהאט אויף זייערע זינד, נאר אויך ארויסגעגעבען אלע זייערע מיטארבייטער, און דערמיט געגעבען דער רעגירונג די מעגליכקייט פון דאס ניי אויפצודעקען אזעלכע מערדערייען, וועלכע זענען אלאנגע צייט געווען פער־בארגען, האבען זיי פערדיענט, מ'זאל פערקלענערן זייער שטראף,— דאס הייסט, אוועקשיקען זיי קיין סיביר און דארט איבערגעבען אונטער דער השגחה פון גייסטליכע.

2) פון די איבעריגע מענשען, וועלכע האבען זיך בעטייליגט אין שעכטען דאס קריסטליכע קינד, און שענדען די הייליגע זאכען, זאלען: חנה צייטלין, יוזיק צייטלין, סלאווע, הירש, נתן און רבקה בערלין, ראובן נאחימאוויסקי, יאסעל מירלאס, יאסעל גליק־מאן, פייגע וואולפסאן און ארליק דעווירץ, אויך דאס ווייב זיינס בראדקע דעווירץ און נאטע פרודקאוו בעקומען שמיץ מיט א „קנוט": די מאנסבילען צו צוואנציג, און די ווייבער— צו פופ־צעהן, און אוועקשטעלענדיג אויף די מאנסבילען צייכענס, אבשי־קען זיי אלע אויף קאטארגע.

3) מאיר בערלין, שמערקע און באסיע אראנסאן און איצקע וואולפסאן געבען שמיץ מיט א „פליעט": די מאנסבילען— 25, און די ווייבער— צו 20 און אוועקשיקען אויף אייביג קיין סיביר.

4) רחל פייטעלסאן, הנה שובינסקא, זוסיע און לאה חודניא־קאווא, לייזער זאריעצקי, איצקע בעליאעוו און אברהם קיסין אוועק־שיקען אונטער דער שטרענגסטער השגחה אויף אייביג קיין סיביר.

5) דערזעלבער פסק, נאר אהן השגחה, קומט אויך זעליג בדוי־

מאָזאַנסקין, חיים הריפּון און די אַלע איבעריגע עטליכע און צוואַנציג מאַן...

איוואַן פּיאָראָוויטש האָט געענדיגט לייענען, האָט צוזאַמענגעלעגט די פּאַפּירן, אָבגעווישט דעם שווייס פֿון שטערן און פֿון פּליך און ווי אַ פֿערמאַטערט און פֿערצויגען קינד, וועלכען מ'האָט פֿערמאַטערט מיט אַ צו־גרויסער און שווערער אויפֿגאַבע, האָט ער אַ קוק געטהון אויף די אַרומיגע קאָנוואָירען, גלייך ווי ער וואָלט ערוואַרט פֿון זיי אַ דאַנק.

אין גהנם, איז ער געווען אַ גאַנץ וואוילער מענש, ער האָט ניט ליעב געהאַט, אַז ווער עס איז זאָל אָנטהון דעם אַנדערן עגמת־נפש, אָדער מיט וואָס־עס־איז בעליידיגען. ער האָט ליעב געהאַט זיין קליין, קיילעכדיג און געפּעטשטשעט ווייס קערפּערל און האָט פּיינט געהאַט, אַז מען זאָל איהם אָנטהון עפּיס אַ ווייטאָג. ער איז געווען העכסט אונצופֿריעדען, ווען דער שוסטער, ביי וועלכען ער האָט בעשטעלט שטיוועל מיט ברייטע נעזער, פּלעגט זיי עטוואָס פֿערשטעלען און זיי האָבען איהם, חלילה, געדריקט די „מאָזאָלעס“; ער פּלעגט אויך הויך און לאַנג זידלען זיין קאַמער־דיענער, ווען ער האָט איהם אָנגעריבען זיין קראַנקע זייט ניט אַזוי ווי ער האָט ליעב, אָדער ער האָט ניט אַזוי ווי ער האָט געוואָלט אַרומגעלעגט איהם מיט בוימוואָל.

אָבער אַט די דאָזיגע „אָרליקעס“, „עליגעס“ און „יעזיקעס“ זענען געווען אַזוי פֿיעל, און אַזוי ווילד, און אומגעלומפּערט האָבען געקלונגען זייערע ניט־מענשלישע נעמען, און ס'איז געווען פֿון זייער זייט אַזוי אומנאַטירליך דאָס, וואָס זיי פּלעגען שעכטען אונשולדיגע קריסטליכע קינדער און טרינקען זייער בלוט, כאָטש אפילו נור כדי אויסצופֿיהרען זייערע „מנהגים“, אַז לויט דער פֿאָדערונג פֿון זיין געוויסען האָט ער זיי ניט געקאָנט פֿריי לאָזען פֿון שטראָף יעדערן לויט זיין פֿערברעכען.

אגב, האָט געקאָנט זעהר זיין, אַז ווען עמיצער וואָלט זיך מיט איהם שטאַרק אַ דינג געטהון, וואָלט ער אפשר געלאָזט אַריין פֿערפֿיהרען אַ וואָסער־ניט־איז „סלאַווקע“ אָדער „רבקה“ פֿון ער

שטיקן האַנג אין דעם צווייטן, — און דאַן וואָלטען זיי אָנגעשטאָפּט 15 שטיק מיט'ן „קנוט" בעקומען 20 שטיק מיט'ן „פּליעט". און, ווער ווייסט, אפשר וואָלט דאָס טאַקע געווען אָרדענטליכער. אָבער נו, איוואַן פּיאָדאָראָוויטש, האָט געטהון אַלץ, וואָס איהם האָבען זיין געוויסען געהייסען און וואָס דער חוב האָט פון איהם געפאָדערט, — און כ'וואָלט געווען מערקווירדיג, ווען עמיצער פון זיינע חברים וואָלט איהם בעליידיגט מיט אַ וועלכען־עס־איז אונצוטרוי.

די חברים האָבען איהם אויך ניט בעליידיגט. נור איין סע־נאַטאָר געצעוויטש האָט זיך ערלויבט זעהר שטיל און פאָרזיכטיג אָנבעמערקען, אַז אַזוי ווי די גאַנצע בעשולדיגונג איז געבויט געוואָרען נור אויפ'ן סמך פון די דריי פערברעכערינס, וואָלט ער מיינען, אַז די פער־משפּט'ע יודען וואָלטען אפשר געקאָנט בע־פרייט ווערען פון קערפּערליכער שטראָף, דאָס הייסט פון די שמיץ, און פון אויסברענגען צייכענס אויפ'ן שטערן.

איוואַן פּיאָדאָראָוויטש'ן האָט די דאָזיגע בעמערקונג בע־לייריגט, נאָר נאָך מעהר פערדרוס האָט זי פערשאַפט דעם אָבער־פּראָקוראָר נעפּעדיעוו'ן.

אייגענטליך, איז איהם געווען גאַנץ גלייך, צי מ'וועט שמייסען חנה'ן און כלאַווען מיט'ן „קנוט" אין פיינגען און באַסיען מיט'ן „פּליעט", צי פערקעהרט. פאַר איהם איז אָבער וויכטיג געווען איין זאַך: אַז דער משפּט זאָל זיך אין ערגיץ ניט אָבשטעלען און דאָס רעכט זאָל פאַר קיינעם ניט אָבטרעטען דעם וועג. אָבער דערפון, וואָס דער סענאַטאָר געצעוויטש איז ניט אינגאַנצען מסכּים צו דער מיינונג פון סענאַטאָר סאַוראַסאָוו, דאַרף זיך דער משפּט גע־מוזט אויף אַ צייט אָבשטעלען און קריגען גאָר אַן אַנדערע גאַנג.

ער האָט אָנגעהויבען לאַנג און שאַרף, ברייננענדיג אַ גאַנצע רייה אַרטיקלען, איינרייהען געצעוויטש'ן, ער זאָל זיך ניט עקשנ'ען און צושטעהן צו סאַראַטאָוו'ן — ס'האָט אָבער ניט גע־האָלפען: דער אַלטער סענאַטאָר איז פעסט געשטאַנען אויף זיינעם — און דער פּסק דין איבער די וועליזשער יודען, וואָס האָבען אומגע־בראַכט דאָס קריסטליכע קינד פיאָדאָר יעמעליאַנאָוו און אָבגע־

מיט א גאנצע רייה שרעקליכע פערברעכענס, האט דעם 1-טען דעצעמבער 1831 ניט געקאנט בעשטעטיגט ווערען.

דאס פופציגסטע קאפיטעל.

דערפון, וואס די סענאטארען פון פינפטען דעפארטאמענט — און דערנאך אויך פון דער גאנצער פערזאמלונג פון סענאט — האבען ניט געקאנט קומען צו קיין בעשלוס וועגען דעם, ווי און מיט וואס מען זאל שמייסען סלאוויטע בערלין און חנה ציטלין, איידער מ'ווייסט זיי, צוזאמען מיט זייערע קרובים, בעקאנטע און פריינד, אוועקשיקען אויף קאטארגע — האט די געשיכטע קיין גרויסען שאדען, איינענטליך, ניט געליטען. אבער פאר יענע צוויי און פערציג נפשות, וואס זענען געזעסען פערשטיקט אין צוויי און פערציג קברים, האט דער דאזיגער פאל יא געהאט א וויכטיגע בעדייטונג. בעשטאנען איז די בעדייטונג אין דעם, וואס אחוץ יענע זעקס יאהר, וועלכע זיי האבען שוין פערבראכט אין זייערע איינגע און פינסטערע קברים-צימערלעך, איז זיי פארגעקומען דארט צו פערבלייבען נאך פיער יאהר, אויך אזוינע לאנגע און אזוינע דריקענדע, ווי די ערשטע זעקס.

באלד נאך סטראהאוו'ס טויט, אנפאנג אקטאבער 1830, ארום האלבער נאכט, האט דעם גרויסען טורמע-פלאץ אויף מעלער-זאקאמעלסקי'ס הויף פון אלע פיער זייטען ארומגעהאפט א פייער, און ביז טאג איז פון אלע טורמעס, פון דער אויספארשונגס-קאמיסיע און אלע איבעריגע געביידעס געבליבען א בארג אש. די קריסטינס האבען זיך דאן שוין דא ניט געהאט געפינען, — ווייל האוואנסקי האט זיי נאך פריהער אריבערגעפיהרט קיין סמא-לענסק, כדי אפצוהיטען זיי פון דער „שעדליכער ווירקונג, וואס די יודען קאנען אויף זיי האבען". און די יודישע געפאנגענע האט דער איינציגער מיטגליעד פון דער געוועזענער קאמיסיע, וואס האט נאך פערנומען זיין פלאץ, דער באאמטער בעקלעשאוו, גע-הייסען אריבערפיהרען אין גרויסען דריי-גארנדיגען מויער אויסן

ראָג. פֿון מאַרק און פּעטערבורגער גאַס, וואָס איז געווען ספּע-ציעל צוליעב דעם אָבגעהונגען בײַ אַ פּוילישען סוהר. דאָס גרויסע, מעכט-געבויטע הויז, מיט וועדר פֿיעל אָבגעטיילטע צימערלעך, איז געווען מעהר צוגעפּאַסט פֿאַר אַ טורמע, ווי די פֿינאַנדערגעוואָרפֿענע הילצערנע הײַזלעך אויף מעלער-זאַקאַמעלסקי'ס הויף, און פֿון איצט אָן האָט מען שוין געקאָנט אויסהאַלטען די, וואָס זיצען אין פּרי-וואַט-טורמעס, בײַ דעמזעלבען „רעזשים", בײַ וועלכען מ'האָט אויס-געהאַלטען די, וואָס זיצען אין שלאָס-טורמע.

בײַ אַזעלכע בעדינגונגען איז די אַרעסטירטע אויסגעקומען צו וואַרטען אויף זייער שיקזאַל נאָך פֿיער יאָהר. ניט דעחים דוקא, ווײַל מ'האָט אָן זיי פֿערגעסען אָחער ווער-עס-איז האָט מיט אַ כיון פֿערצויגען זייער משפט. נײַן, בײַ דעם דעמאָלדיגען אַדמי-ניסטראַטיווען אַפּאַראַט האָט קיין משפט ניט געקאָנט דורכקריכען איבער די אַלע קאַנצעלאַריעס פֿון סענאַט, יוסטיץ-מיניסטער, אויס-זעהער אויף פֿרעמדע אמונות און גאָס-דאַרסטווענע סאָוועט אין אַ קירצערער צײַט.

ענדע יאָהר 1834 איז דער משפט פֿון די וועליזשער יודען פֿאַרגעשטאַנען פֿאַר דעם פֿאַראייניגטען פּלענום דעפּאַרטאַמענט פֿאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים פֿון גאָס-דאַרסטווענע סאָוועט, גראַף ניקאָלאַי סעמיאָנאָוויטש מאָרדווינאָוו.

פֿאַר איהם זענען געלעגען דיזעלבע אויספֿאָרשונגס-מאַטע-ריאַלען, דיזעלבע פּראָטאָקאָלען פֿון סטראַחאָוו'ן מיט דיזעלבע פּירושים צו זיי פֿון פֿירסט האָוואַנסקי, מיט וועלכע ס'האָט זיך אין זײַן צײַט בענוצט דער סענאַטאָר סאַוראַסאָוו. אָבער, ווי עס טרעפֿט אָפֿט מיט מענשען, וואָס לייענען אין דאָסזעלבע פּאַפּיר, נור יעדער לויט זײַן פֿערשטאַנד, האָט מאָרדווינאָוו אויסגעלייענט פֿון דעם גאַנצען באַרג דאָקומענטען, וואָס זענען געווען פֿאַר איהם אָנגעוואָרפֿען, פּונקט דעם היפּוך פֿון דעם, וואָס איוואַן ניקיפֿאָראָוויטש האָט אַרויסגעלייענט.

„דורכקוקענדיג אַלע בעשולדיגונגען, פֿון וועלכע ס'בעשטעהט דער וועליזשער משפט — האָט געשריבען מאָרדווינאָוו — האָט

דער דעפּאַרטאַמענט פאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים מיט פערדרוס אַרויסגעזעהן, אַז דאָס בעשולדיגען די יודען אין די אונ-מענשליכע פערברעכען איז געבויט בלויז אויף יודען-האַס און איז געפיהרט עפּיס אַ בטער אַ געהיימער און דריקענדער ווירקונג ביי יעדען טריט פון דער אויספאָרשונג...

די וועלישער אויספאָרשונגס-קאָמיסיע, אויף וועלכער ס'איז געלעגען דער חוב צו דערגעהן דעם אמת און בעשיצען אינשול-דיגע, האָט זיך ניט גערעכענט ניט מיט יענע בעדינגונגען, וועלכע האָבען לייכט געקאָנט בעווייזען דעם צוועק פון דעם דאָזיגען אָנ-פאַל, און ניט מיט די שקרים און סתירות, מיט וועלכע די בע-ווייזען פון די עדות-זאָגערינס זענען פול".

מאָרדווינאָוו האָט ניט פערבייגעלאָזט אויך די בעמערקונגען פון די אויספאָרשער וועגען די „ענטהערונגען" אין דעם אויסזעהן פון די יודען בשעת מ'פלעגט זיי שטעלען אויג אויף אויג מיט די עדות-זאָגערינס, און האָט אויפגעוויזען, אַז די פאָרשער האָ-בען ניט געהאַט קיין רעכט צו פערצייכענען די דאָזיגע בעמער-קונגען דירעקט אין די אויספאָרשונגס-מאַטעריאַלען, און נאָך ווע-ניגער רעכט האָבען זיי געהאַט צו בויען אויף דעם זייערע בע-שלוסען. ער האָט בעטראַכט די ראָליען, וועלכע סטראַכאָוו און זיין אָנפיהרער כאָוואַנסקי האָבען געשפּיעלט אין דער אויספאָרשונג; ער האָט דורכגעקוקט די שונד-ליטעראַטור געגען יודען, וועלכע כאָוואַנסקי האָט צוזאַמענגעקליבען פון אַלע עקען וועלט, אָפּגע-שטעלט זיך אויף דעם מאָראַלישען ווערטה פון יעדערער פון די עדות-זאָגערינס און אויף דער אויפגאַבע, וועלכע דער גייסטליכער טעראַשקעוויטש האָט דערביי ערפילט, און האָט, אויך אַזוי ווי סאָוראַסאָוו, געמאַכט פון דעם אַלעם דייטליכע און בעשטימטע אויספיהרונגען.

„דער דעפּאַרטאַמענט פאַר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים— האָט ער געשריבען צום שלוס פון זיין פאָרטראָג — נעהמענדיג אין בעטראַכט אַלע בעדינגונגען, ביי וועלכע ס'איז פאָרגעקומען דער פערפלאָנטערטער וועלישער משפט, געפינט, אַז די בעווייזען

פון טערענטיעווא, מאקסימאווא און קאזלאווסקא, וועלכע זענען פיל מיט ליגען, ווידערשפרוכען און אונזין, קאנען ניט אנגענומען ווערען פאר באווייזען געגען די יודען אין וועלכע בעשולדיגונגען, אין די מיינונג, אז יודען דארפען האבען קריסטליך בלוט, איז איבערהויפט א איבערטריבענער ליגען, וועלכען אלע היסטאריקער, סיי פארצייטיגע, סיי נייע, האבען אינגאנצען אבגעווארפען.

דער דעפארטאמענט פאר וועלטליכע און רעליגיעזע ענינים האלט דעריבער פאר נויטיג ארויסצוזאגען פאלגענדע מיינונג:

1) די יודען, וועלכע ווערען בעשולדיגט אין ערמארדען דאס קריסטליכע קינד פיאדאר יעמעליאנאוו'ן און אין אלע איבעריגע פערברעכען — אזוי ווי די שולד זייערע איז ניט בעשטעטיגט, מוז מען אונבעדינגט בעפרייען.

2) די פערדעכטיגטע מנינים אין וועליזש ווידער עפענען און ערלויבען אין זיי דעם גאטעס-דינסט.

3) דעם שיקזאל פון די דאזיגע בעשולדיגטע, וועלכע האבען אריבערגעטראגען טורמע אין א משך פון ניין יאהר, און צוזאמען דערמיט זיי אויך פעראָרימט און מאטעריעל רואינירט, פארצושטעלען פאר'ן קייזער אין דעם פרט, ער זאל גנעדיג געפינען די מעגליכקייט צו בעפרייען זיי אויף אכט יאהר פון אלע רעגירונגס-אבצאהלען.

4) די פויערטע טערענטיעווא, די סאלדאטקע מאקסימאווא און שליאכטיאנקע קאזלאווסקא האט מען פאר א פאלשע מסירה און אנגענומען אויף זיך אויסגעטראכטע פערברעכען, געדארפט בעשטראפען: די ערשטע צוויי — מיט'ן „קנוט", און די לעצטע — מיט אבנעמען שליאכעטסטווע, אלע דריי אוועקשיקען אויף קאטארגע, נאר אזוי, ווי זיי זענען פערפיהרט אין דאם דאזיגען פערברעך דורך עפים א'אויסערליכער ווירקונג, בעפרייען זיי פון קערפער-שטראף, נור אוועקשיקען זיי אלע אויף איביג קיין סיביר.

5) די פויערטע אננא יערעמייעווא, וועלכע איז געשטאנען אין פערבינדונג מיט טערענטיעווא'ן און זיך ארויסגעגעבען פאר'ן המון אלס א הייליגע, אזוי ווי זי איז אין דעם אלעם געווען פערפיהרט אלס קינד, אוועקשיקען אין א מאנאסטיר.

6) כדי צו מאַכען אַנדערע מיט בלבול וועגען יודען, אַז די מענשען קריסטליך בלוט צו רעליגיעזע צוועקען, און מאַכען מער אומגליקליך נאָך אַזעלכע בלבולים, ווי דער, וואָס איז געוועזען געמאַכט אין וועליזש, דאַרף מען נאָכאַמאָל באַפעהלען אין גאַנץ רוסלאַנד, אַז דער אַלערהעכסטער באַפעהל, וועלכער איז געוועזען פובליקירט דורך דעם געוועזענעם מיניסטער פון רעליגיעזע ענינים און פאָלקס-בילדונג, פירסט גאַליצין, דעם 6-טען מערץ 1817, זאָל זיין אָבגעהיט אין זיין גאַנצער און פולער קראַפט".

די דאָזיגע מיינונג, אויסשליסענדיג פון איהר דעם דריטען פונקט וועגען צייטיגער באַפרייאונג די געפאַנגענע פון מלוכה-שטייער, איז געוועזען איינשטימיג אָנגענומען פון גאָסודאַרסטווענני סאָוועט דעם 3-טען יאַנואַר 1835, און דעם 18-טען יאַנואַר האָט דער קייזער ניקאָלאַי אונטערגעשטעלט אויף דעם זיין קורצע רעזאָלוציע: „אַזוי זאָל עס זיין".

דאס איין און פופציגסטע קאפיטעל.

דעם 26-טען יאַנואַר 1835 האָט זיך ביי דעם הויכען גאַניק פון אָרליק טשעוועליאָווס גאַסט-הויז אָבגעשטעלט אַ „פאָסט-טראָיקאַ".

דער ברייט-באַרדיגער פוהרמאַן, מיט ווייסע פערשנייטע ברעמען און לאַנגע אייז-גלעזלעך, וואָס זענען נידעריג אַראָבגעהאַנגען ביי איהם פון די וואָנסעס, האָט אויפגעהויבען ביידע עלענבויגענס און אָבגעהאַלטען אַלע דריי פערד ביי די סאַמע טרעפ, און פלאָנטערנדיג די פיס אין די פאָלעס פון זיין לאַנגען און ברייטען שינעל און טרייסלענדיג זיך פון קעלט, וואָס האָט איהם דורכגענומען אין וועג, איז פון שליטען שווער אַרויס אַ פעלד-יעגער און איז לאַנגזאַם און פאָרזיכטיג אַרויפגעגאַנגען אויף די טרעפ.

דער פיקסער באַדיענער, אין אַ קורץ רעקעל און אָהן אַ היטעל, איז פלינק אַרויסגעלאָפען איהם אַנטקעגען, האָט איהם דורכגעפיהרט איבער אַ קליינעם קאָרידאָר אין די בעסערע צימערן און האָט אָנגעהויבען מיטצוהעלפען דעם פוהרמאַן אַרויסצושלעפען איבער די געדיכט-פערשנייטע ריזע-זעק.

דער געקומענער האָט בעשטעלט טהיי, האָט אָנגעהויבען פינאַנדערצופּאַקען און פינאַנדערצולעגען די זאַכען אין די צימערן, וועלכע מ'האָט איהם אָבגעגעבען, און אין אַ האַלבער שעה אַרום האָבען שוין אַלע אין הויז געוואוסט, אַז דער גאַסט איז געקומען גלייך פון פּעטערבורג און געבראַכט מיט זיך זעהר וויכטיגע נייעס.

אַרום איינס ביי-טאָג זענען צום גאַסט געקומען דער פּאָליצי-מייסטער, דער סטריאַפּטשי, דער קאָמאַנדיר פון אָרטיגען מיליטער און נאָך אייניגע אָנגעזעהענע בעאַמטע.

אָרליקס אויפרעגונג און זיין נייגיריגקייט צו וויסען, וואָס דער נייער גאַסט האָט מיט זיך געבראַכט, איז אַלץ געוואַקסען און געוואַקסען, ער האָט אָבער אָנגעווענדט אַלע זיינע כחות ניט אַרויסצוגעבען זיין אונגעדולד און האָט זיך געהאַלטען פון ווייטען, גלייך ווי עס וואָלט איהם גאָרניט אינטערעסירט.

פּלוצלונג האָט איהם דער הויז-דינער אַרויף געטהון צום נייעם גאַסט אין נומער.

— איהר זענט דער פאָרשטעהער פון היגען קהל, אָרליק דיבאָוו טשוועלעוו? — האָט איהם פריינדליך אַפרעג געטהון דער געקומענער, האָט איהם אָבגעטראָטען זיין שטוהל און איבערגעזעצט זיך אויפ'ן דיוואַן.

— אי-איך, — האָט ווי פאַרצווייפעלט אָרליק געענטפערט און האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דעם אָנגעוויזענעם שטוהל.

— אויב אַזוי, וועל איך מוזען אַנקומען צו אייער הילף.

— מיט וואָס קאָן איך דיענען?

— די מעשה איז אַזוי: איך האָב אַ בעפאָלמעכטיגונג היינט צו עבענען אייערע שוהלען, — האָט דער בעאַמטער קורץ און שאַרף אַרויסגעזאָגט און אַ קוק געטהון אָרליקן אין די אויגען אַריין, גלייך ווי ער וואָלט וועלען זעהן, וואָס פאַר אַן איינדרוק ס'האָט געמאַכט אויף איהם.

אַ געדיכטע רויטקייט האָט בעגאָסען אָרליקס געזיכט און אין די אויגען זיינע האָבען זיך בעוויזען טרעהרען.

— און... און די אַרעסטירטע?

— די אַרעסטירטע וועלען אויך באַפרייט ווערן.

אָרליק האָט אַרויסגעצויגן פון בוזעם זיין טיכעל, האָט אַרומגעווישט דאָס פנים און דערביי אַ לייכטען הליפּ געטאָן.

— די הייגע בעאַמטע ווייסען שוין דערפון. איך וואָלט נור וועלען, איהר זאָלט מודיע זיין דערפון אייערע גלויבענס־גענאָסען.

אָרליק האָט געשוויגען. וויפיעל ער האָט זיך ניט געפּלייסט, האָט ער ניט געקאָנט אַרויסריידען אַ וואָרט.

— ווע—ען־זשע... ווען... וועט עס זיין?

— האָטש שוין! אָט איך וועל נור אַ ביסעל פונאַנדערלייגען מיינע זאַכען און אַ ביסעל זיך אַליין ברענגען אין אָרדנונג.

ער האָט אַ קוק געטאָן אויפ'ן זייגער און צוגעגעבען:

— אין אַ שעה אַרום בין איך פאַרטיג!

אָרליק האָט זיך אויפגעהויבען, זיך אַ נויג געטאָן און מיט גיכע טריט אַרויס פון צימער.

ער האָט געוואָלט הייסען איינשפּאַנען און אין אַ האַלבער שעה ציים אַרומפאָהרען צו אַלע זיינע באַקאַנטע, כדי אָנזאָגען אַלעמען די שמחה. נור צוגעהענדיג צום פענסטער פון זיין עסצימער, האָט ער זיך דערקונדיגט, אַז ס'איז שוין ניטאָ וועמען אָנצוזאָגען, אַז דער עולם ווייסט עס שוין אַליין. דער גאַנצער הויף און אַ האַלבע גאַס איז שוין געווען אָנגעפּילט מיט מענשען און דער עולם איז נאָך געוואַקסען.

ס'איז געקומען דער רב, רב בנימין און דער שטאָדט־שוחט, בעריל זאַרח. אָרליק האָט זיך מיט זיי ביידען צוקושט און שטיל, גלייך ווי ער וואָלט נאָך ניט גלויבען, אַז מען קאָן שוין זאָגען דעם ריידען אָפען אין הויף, האָט ער זיי איבערגעגעבען דאָס געשפּרעך זיינס מיטן געקומענעם בעאַמטען.

אין צימער זענען פערמאַטערט און פערסאָפּעט אַריינגעלאָפען יאָף און סוהאָטין. אָרליק האָט זיך מיט זיי אויך צוקושט און אָהן ווערטער אַוועקגעזעצט ביים טיש — ווייל ער האָט געוואוסט, אַז זיי דערצעהלען איז שוין ניטאָ וואָס, אַז זיי ווייסען שוין אַלץ אַליין.

אין דער עולם אונטער די פענסטער איז דערווייל אלץ געהאקסען, און אין דער פערגליווערטער שטילקייט פון דעם קאלטען און העלען ווינטער-טאג איז נידעריג געהאנגען איבער די קעפ דער גערויש פון טויזענטער מענשען.

עמיצער האט דערמאהנט וועגען כלי-זמר, און סוהאטין האט פארגעלעגט, אז מען זאל שיקען נאך מאיר'ן און נאך זיין קאפעליע.

ארליק האט געהייסען ארויסטראגען פון אונטען, פון קעלער, אלע ליכט, וואס האבען זיך נאך געפינען אין דער געהיימער קלויז.

די ווייבער האבען זיך חערווייל אויסגעפוצט יום-טוב'דיג; ארליק אליין האט אויך ארויסגענומען פון שאף זיין לאנגען שווארצען ראק און האט אנגעהויבען ארומצעווישען מיט'ן טיכעל זיין גרויסען אלט-מאדישען צילינדער-הוט, וועלכען ער האט שוין לאנגע לאנגע יאהרען ניט אנגעטהון.

דער עולם אויפ'ן הויף, אויף סמאלענסקער גאס און אויפ'ן מארק האט זיך צוזאמענגעגאסען אין איין גרויסער שווארצער מחנה, דורך וועלכער ס'איז שווער געווען דורכצושטופען א פינגער.

ארום דריי א זייגער האט דער פעטערבורגער גאסט א רוף געטהון צו זיך ארליק'ן און אנגעזאגט איהם, אז ער איז פארטיג. ער איז געווען אנגעקליידט אין א רייך-בעפוצטען מונדיר, ארומגעהאנגען מיט אויסצייכנונגען און אין א דריי-קאנטיגען הוט מיט א גרויסען פעדער. דער לאנגער גרויער שינעל האט שוין ארומגעהאפט זיין הויכע וואוקסיגע פיגור.

אונטען, ביי דעם ארויסגאנג, זיינען געשטאנען די ארטיגע בעאמטע און דורך דער פונאנדערגעעפענטער טהיר האט מען געקאנט זעהן, ווי דער קהל-שמש שלום הירש גיט פונאנדער דעם עולם אנגעצונדענע ליכט און ווי די פייערלעך ברענען הויל און ליכטיג אין דער שטילער פערפראהרענער לופט.

דער גאסט איז צוזאמען מיט'ן סטריאפטשי, מיט'ן פאליצמייסטער און די איבעריגע בעאמטע דורכגעגאנגען פאראויס און דער גאנג האט זיך אנגעהויבען.

מאיר דער גלעזער האט אויסגעהויבען און צוריק אראבגעלאזט

זײַן סמיטשיק, הירשעל דער זאַך האָט זיך מיט בײדע זײַנע פֿאַרפֿראָרענע הענט אַרויפֿגעוואָרפֿן אויף זײַן צימבעל און דערזעלבער אַלטער קאַוואַלערן־מאַרש פֿון קיִיווער סאַביעסקי, אָהן וועלכען ס׳פֿלעגט ניט דורכגעהן ניט אײן ייִדישע שׂמחה, האָט זיך שווער און שטיל פֿונאַנדערגעגאָסן איבער דער פֿיל־טויזנטיקער מחנה.

ס׳איז געוואָרען טונקעל, אָבער די טויזנטער ליכטלעך זײַנען מיט אַ העל־רויטען ווינדיגען אָבשײַן באַלויכטען דעם נאָענטסטען ווינקעל פֿון דעם הויכען ראַטהויז און דעם הויכען אוניאַטישען סאָבאָר אויפֿן ראָג.

דער עולם האָט זיך פֿונאַנדערגעגאָסען איבער דער גאַנצער הױהאָווסקער גאַס און, אָבשטעלענדיג זיך און פֿערהאַלטענדיג זיך אויף די ווינקלען, אַקיהרעווע געשטאַנען אויף דער שוהל־גאַס.

די אַלטע פֿערשטאָמטע שוהל איז געווען אינגאַנצען פֿערטראָגען מיט שנײ און מ׳האָט צו איהר ניט געקאָנט צוקומען. דער עולם האָט גענומען מיט די הענד פֿונאַנדערגראָבען דעם שנײ און מיט צוויי מינוט שפּעטער איז שוין דער גרויסער, ווײַט־פֿונאַנדערגעוואָרפֿענער בנין געווען אינגאַנצען אַרויסגעגראָבען פֿון אונטערן שנײ.

די באַלמעלאַכטע זײַנען צוגעגאַנגען צו דעם הויפּט־אַרײַנגאַנג און האָבען זיך אָבגעשטעלט אין פֿערצווייפֿלונג. די שוואַרצע שווערע דעמבען־טהיר איז געווען צוגעפֿראָרען צו דער ראַם און ס׳איז אוממעגליך געווען זי צו עפֿענען. בײַ דעם שלאָס, איבער דעם אײַזערנעם ריגעל איז געהאַנגען אַ גרויסע און שווערע התימה פֿון גרויען דורכגעפֿראָרענעם וואַקס. דער סטריאַפּטשי האָט באַטראַכט די התימה בײַם פֿײַערל פֿון אַ ליכט, האָט זי אַ שטאַרקען ריס געטהון, אָבגעוואָרפֿען אין אַ זײַט די אָבגעריסענע שנירעלעך און אַוועקגעגעבען די צובראָכענע התימה אײנעם פֿון די פּאָליציאַנטען. די ווײַטערסטע ריהען האָבען זיך דערווײַל אַ ריס געטהון פֿאָראויס, די פֿאָדערשטע האָבען ניט ווילענדיג אָנגעשפּאַרט אָן דער טהיר און זי האָט זיך מיט אַ שווערען קרעכץ אָנגעפֿען געטהון און דורכגעלאָזט די באַלמעלאַכטע.

אין פֿאַרהויז איז געווען פֿינצטער, קאַלט און ס'איז געשטאַנען אַ שווערע דריקענדע לופֿט. דער עולם האָט אָנגעהויבן פֿון הינטן נאָך שטאַרקער זיך צו שפּאַרן אין, אַרויסטראָגענדיג אויף די פּלייצעס דעם גאַבע און אַלע איבעריגע בעאַמטע, האָט מען זיי צוגעדריקט צו דער צווייטער טהיר.

די צווייטע טהיר האָט זיך פֿונאַנדערגעעפֿענט לײַכטער, און דאָך האָבן זיך אַלע, וואָס זענען דורך איהר דורכגעגאַנגען, ניט ווילענדיג אָפּגעשטעלט בײַ דער שוועל און אָפּגעטראָטען אַהינטער.

בײַ דעם דונקעלן שײַן פֿון עטליכע ליכטלעך, וועלכע מ'האָט דורכגעטראָגען דורכ'ן טהיר, האָט די גרויסע און הויכע געבײַדע אויסגעזעהן ווי אַ חורבה, פֿון וואַנען דאָס לעבען האָט זיך שוין לאַנג אָפּגעטהון, מאַכענדיג פֿון איהר אַן אָנגענעם אין אַ לײַדיגען קבר.

אין די הויכע פֿערפֿראָרענע פֿענסטער האָט געקוקט פֿון דרויסען די קאַלטע נאַכט, און דער הויכער, געדיכט-בעדעקטער מיט שפּינוועבס אַרומגעשפּונענער שוואַרצער סופֿיט איז געהאַנגען איבער'ן קאָפּ, ווי אַ טויטער שלייער.

דער הויכער לײַדיגער ארון-קודש מיט אָפּגעשטאַנענער און אָפּגעפֿאַלענער פֿערגולדונג איז געווען ביז האַלב אָפֿען און דער אָפּגעשלײַדערטער פּרוכת איז געהאַנגען ווײַט אָן אַ זײַט.

אויף דער בימה בײַם ברעג טיש זענען קרום געשטאַנען צוויי פֿערשוואַרצטע הלבינע ליכט און דער פֿערגעסענער שופֿר איז געלעגען צווישען זיי אויף דעם שוואַרצען, האַלב-אַראָפּגערוקטען טישטוך.

דער עולם, וואָס האָט זיך געשפּאַרט פֿון הינטען, האָט מיט געוואַלט אָפּגעשטויסען די בעאַמטע פֿון טהיר נעהענטער צו מזרח-וואַנד, און בײַם שײַן פֿון די צוגעקומענע ליכטלעך האָט מען נאָך שאַרפֿער אַרויסגעזעהן די וויסטקײַט און די צעראַינירטקײַט פֿון דער אָפּגעלעבטער חורבה.

עמיצער האָט אַרײַנגעשטעלט אַן אָנגעצונדען ליכט אין לײַדיגען ארון-קודש, און דאָס צאַפּלענדע אומבעגלויבטע פֿײַערל האָט

דערשראָקען באַלויכטען די אָרעמע ווייסקייט פון אָרון. עמיצער האָט מיט גרויס מיה אָנגעצונדען ביידע אַלטע, חרכגעפּראָגענע און אַרומגעביסענע ליכט אויפ'ן טיש און צווישען זיי האָט זיך בעוויזען דאָס בלאַסע, אויסגעצויגענע פנים פון בלינדען שטאָדט-חזן, רב ראובן.

ער האָט ווייט פונאַנדערגעעפענט דאָס מויל, אַרויסלאָזענדיג פון איהם קליינע, ווייסע וואָלקענדלעך פּאַרע, און מיט דערזעלבער שטים און מיט'ן זעלבען נגון, וואָס ריפט און בעהייליגט, מיט וועל-כער ער האָט עס געטהון צעהן יאָהר צוריק, האָט ער ווידער דאָך אין מוטהיג אַ געשריי געטהון:

— ברכי את ה׳ המבורך!

און דער גאַנצער עולם האָט ווי איין מענש געענטפערט:

— ברכי את ה׳ המבורך לעולם ועד!...

דאָס גרויסע, רייך-צוגעקליבענע עס-צימער אין סלאַוועס בער-לינ'ס הויז איז געווען אויך אַזוי יום-טובדיג בעלויכטען און אויך אַזוי יום-טובדיג בעפּוצט, ווי צעהן יאָהר צוריק.

אַ שטילע, אַנגעאָנגערפּענע און אַנ'אומעטיגע פרעהליכקייט האָט געהערשט אין גרויסען אָנגעשטעלטען צימער, האָט געשוועבט איבער די בלאַסע, אויסגעמאַטערטע פנימ'ער פון די צוזאַמענגע-קומענע, האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אין זייערע טיעפע אויגען, וועל-כע האָבען בעגייסטערט אַריינגעקוקט ערגיץ ווייט-ווייט אין זייערע אייגענע נשמות, און האָבען זיך ווי צוגעהערט עפּיס צו אַ פער-באָרגענער שטים, וועלכע נור זיי אַליין הערען און פערשטעהען.

די כלה — איטע צייטלין — איז געזעסען אין מיטען זאַל אויפ'ן בעזעצענס-שטוהל אַ ליכטיגע און אַ גליקליכע, און גלייך ווי זי וואָלט זיך פיהלען פאַר וועמען ניט איז שולדיג אין דעם גליק וואָס איז אויסגעפאַלען אויף איהר קאָפּ, האָט זי בעהאַלטען איהר פנים אונטער'ן דעק-טוך און דאָך ניט געקאָנט פערטרייבען פון די ליפּען איהר פרעהליכען און גליקליכען שמייכעל.

דער חתן איז געשטאַנען עטוואָס אָן אַ זייט ניט ווייט פון

טהיר, אין הויכען צילינדער-הוט, אין לאנגען שווארצען פעלץ מיט א פעלערינע, מיט א פונאנדערגעקאמטער באָרד און מיט תהלים, אָבער דאָך פערזאָרגטע אויגען. איהם האָבען ארומגערינגעלט זײַנע אײגענע, בעקאַנטע מענשען, — דיזעלבע, מיט וועלכע ער האָט גע-טיילט צעהן יאָהר געפענגניש, צעהן יאָהר אײנזאַמקײט און טרויער. און דאָס וואָס זײַ זענען איצט, אין דער גליקליכסטער מינוטע פון זײַן לעבען, געווען אלע ארום איהם, און דאָס, וואָס צווישען די אלע, וואָס האָבען איהם ארומגערינגעלט, איז ניט געווען ניט קײן גרויסער, גאָר קײן קלײנער, ניט קײן נאָהנטער, ניט קײן ווײַטער— אלע זענען געווען גלײַך און דער אויבער-שמש ראובן האָט זיך געפיהלט אויך אזוי היימיש, ווי דער געוועזענער ראטמאַן יוזיק, דער נאַכט-שומר אברהם גלושקאָוו גלײַך מיט דעם פּאָדריאַדטשיק מאיר בערלין — דאָס אלץ האָט צוגעגעבען צו זײַן שמחה א בע-זונדער, אַניאונגעוועהנליכע שטימונג.

שלום-שואל האָט געמאַכט הכנות צו פיהרען חתן-כלה צו דער חופּה. ער האָט פונאַנדערגעגעבען דעם עולם אָנגעצונדענע ליכט און א וואונק געטהון מאיר'ן, ער זאָל זיך נעהמען צו דער פידעל. די שטימונג איז אָבער געווען נאָך מעהר געדריקט, און א שטיל געוויין האָט אָנגעפילט דאָס צימער בשעת סלאָווע און חנה האָבען זיך אָהן ווערטער ארומגענומען און זיך ווי צונויפגעגאָסען אין א לאַנגען און א ווײַנענדיגען קוש, פון וועלכען בײַדע האָבען זיך שטאַרק און נערוועז געצאַפּעלט די הענד און די אַקסלען.

אויפ'ן מיטען צימער איז אַרויסגעטראָטען דער בלינדער שטאָדט-חזן, רב ראובן.

ער האָט פערשפּילעט זײַן לאנגען שווארצען ראָק, האָט אי-בערגערוקט אויפ'ן קאָפּ די יאַרמולקע, עטוואָס אָבגעוואָרפען דעם קאָפּ אַהינטער, און מיט יענער בעגײַסטערונג, וועלכע ער פלעגט ארויסווײַזען נור בײַם עמוד, האָט ער טרויעריג און לאַנגזאַם ארויס-געשריען:

— אל מלא רחמים!...

דער עולם האָט זיך א צאַפּעל געטהון, גלײַך ווי ער וואָלט

אונערוואַרטעט אַריינוואַרפן אַהער עפּיס אַן אויפרייסונגס־מאַטעריאַל. די בעצייכמערטע פּנימער זענען געוואָרן נאָך מעהר בעגייסטערט, די בלאַנקענדע אויגען האָבען אָנגעהויבען צו בלאַנקען נאָך שאַרפער. אַלע האָבען זיך אַ קעהר געטהון צום תון; איטע איז געבליבען שטיל זיצען אונטערן דעק־טוך.

— המצא מן חה נכונה — לאָז געפונען אַ שטילע רוה אונטער די פליגלען פון דער שכינה, אויף די טרעפ פון די ריינע און הייליגע, לויטערע, ווי דער שיין פון הימעל, פאַר די נשמות פון די פאַר דער צייט אומגעקומענע, וואָס האָבען צוגענומען זייער טויט על קדוש השם, — די קדושים: רבי שמריה ברב בנימין... רבי יעקב־הירש ברב ישעיה... רבי זעליג ברב מאיר... און די נשים צדקניות: מרים בת גרשון, שפרה בת זעליג, .

נאָהנטע, בעקאַנטע געשטאַלטען זענען איינער נאָך דעם צווייטען שטיל אַריין אין גרויסען, איבערפילטען זאַל, צוזאַמענגעמישט זיך מיט די לעבעדיגע, און ס'האָט אויסגעוויזען, אַז אויף דעם יום־טוב פון לעבען איז דער טויט געווען בעזיגט, אַז אויף דעם לעבענס־יום־טוב זענען געקומען אַלע, קיינער האָט ניט פערשפּעטיגט, קיינער איז ניט אַוועק.

קיסין האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ מיט די עטוואָס בעזילבערטע לאַנגע שוואַרצע האָאָר און האָט דורך די ברילען פון ווייטען אַ קוק געטהון אויף לאַנען. מיט איהרע גרויסע, קלאָרע שוואַרצע אויגען האָט זי געקוקט גלייך אויף איהם און אין די אויגען איהרע האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט אַ טיעפער טרויער און גלייכצייטיג אויך אַ צופריעדען און דאַנקבאַר געפיהל פון אַ מענשען, וואָס ברינגט דעם גרעסטען און שווערסטען קרבן, און דער קרבן ווערט אָנגענומען.

און דאָס דאָזיגע געפיהל האָט איהר נאָך מעהר געפרעהט, דערפאַר ווייל יענער, צוליעב וועמעס אָנדענקען זי האָט געבראַכט מיט אַ קרבן איהר גליק, האָט זיך אין דער מינוט געוויס געפונען דאָ, צווישען זיי ביידען...